DÜNYA KLASİKLERİ

HARDY

Adsız sansız bir Jude

İletişim Yayınları

THOMAS HARDY Adsız Sansız Bir Jude

İletişim

THOMAS HARDY • **Adsız Sansız Bir Jude**

İletişim Yayıncılık A.Ş. • Dünya Klasikleri Dizisi 4 • ISBN 975-470-177-6

1. BASKI Altın Kalem Yayınevi, Nur Deriş'le (Asi Kalpler), İst. 1969
2. BASKI © İletişim Yayınları, İst. 1991

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Maraton Dizgievi
DÜZELTİ Sezar Atmaca - Fatih M. Öztan
KAPAK BASKISI Ayhan Matbaası
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No.7 Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: 516 22 60-61-62

THOMAS HARDY

Adsız Sansız Bir Jude

Jude the Obscure

ÇEVİREN ***Taciser Belge***

BİRİNCİ BÖLÜM

Marygreen'de

Evet, kadın yüzünden aklını kaçıran ve onlar uğruna köleleşen çok erkek vardır. Ölen, kötü yollara sapan, günaha girenler de çoktur... Ey erkekler, onların bu yaptıklarını gördükten sonra sizlerden daha güçlü olduklarını kabul etmekten başka elden ne gelir?

-ESDRAS

I

Öğretmen köyden ayrılıyordu; herkes üzgün görünüyordu. Cresscombe'daki değirmenin sahibi ona, yolculuğunun hedef noktası olan yirmi mil ötedeki kente öteberisini taşıyabilmesi için beyaz tenteli küçük bir arabayla atını vermişti. Köyden ayrılan öğretmenin eşyaları için bu kadarı bile çoktu çünkü kaldığı okul lojmanı zaten daha çok idare tarafından döşenmişti; kitap sandıklarıyla birlikte, öğretmenin taşınması güçlük çıkaracak tek öbür eşyası bir müzik aleti çalmayı öğrenmek istediği yıl mezattan satın aldığı küçük bir piya-

noydu. Ama hevesi söndüğü için çalmayı hiç öğrenememiş, satın alınan nesne ise o gün bugündür her taşınma sırasında öğretmenin başına belâ olmuştu.

Değişikliğin en ufak bir belirtisinden bile nefret eden okul müdürü, o günü köyde geçirmemek için uzaklaşmıştı. Akşama kadar, yeni öğretmen gelip yerleşene ve her şey yeniden düzene girene kadar da dönmeye niyeti yoktu.

Nalbant, kâhya ve öğretmen oturma odasında, şaşkınlık içinde piyanonun başında duruyorlardı. Öğretmen, piyanoyu arabaya yüklemeyi becerseler bile, Christminster'e vardığında -gitmeye hazırlandığı yer orasıydı- önce geçici bir süre pansiyonda kalacağından, piyanonun orada da başına dert olacağını belirtmişti.

Eşya toplama işine yardım etme düşünceliliğini göstermiş, on bir yaşlarında bir oğlan oturma odasında toplanan erkeklerin arasına girdi ve onlar elleri çenelerinde düşünüp dururken çekingenliğini yenip: "Teyzemin kocaman bir odunluğu var, siz yerleşene kadar belki piyanoyu oraya koyabiliriz, efendim," dedi. Kendi sesini duyar duymaz utancından yüzü kızarmıştı.

Nalbant, "Yerinde bir fikir," dedi.

Mr. Phillotson aldırıncaya kadar piyanonun odunluğa bırakılması için izin almak üzere çocuğun teyzesine (hiç evlenmemiş yaşlı bir kadındı) bir haberci gönderilmesine karar verildi. Nalbant ve kâhya önerilen sığınağın bu iş için ne ölçüde elverişli olduğunu anlamak üzere dışarı çıkınca çocukla öğretmen yalnız kaldılar.

"Gidiyorum diye mi üzülüyorsun, Jude?" diye şefkatle sordu öğretmen.

Çocuğun gözleri doldu, çünkü o gündüz derslerine gelen ve öğretmenin hayatıyla bu nedenle romantik sayılamayacak zorunlu bir yakınlık içinde bulunan sıradan öğrencilerden bi-

ri değildi; gece derslerine ancak bu öğretmenin görev döneminde devam etmişti. Gerçeği söylemek gerekirse o sıradan öğrenciler şu anda çok uzaktaydılar; tarihte raslanan bazı havariler gibi onlar da yardıma gönüllü katılmak eğiliminde değillerdi.

Çocuk elinde tuttuğu, Mr. Phillotson'nın ona ayrılık armağanı olarak verdiği kitabı beceriksizce açtı, üzüldüğünü itiraf etti.

"Ben de üzülüyorum" dedi, Mr. Phillotson.

"Neden gidiyorsunuz, efendim?" diye sordu çocuk.

"Ah, o uzun hikâye. Nedenlerini söylesem de, şimdi anlayamazsın, Jude. Belki daha büyük olsaydın...

"Şimdi de anlayacağımı sanıyorum, efendim.

"Peki, öyleyse. Ama her yerde söz etme bundan. Üniversitenin ve üniversite bitirmiş olmanın ne demek olduğunu biliyorsun, değil mi? Öğretmenlik alanında herhangi bir şey yapmak isteyen biri için gerekli bir tescil damgasıdır bu. Benim tasarım ya da rüyam, önce bir üniversite mezunu sonra da rahip olmak. Christminster'a ya da yakınında bir yere yerleşerek, deyim yerindeyse, karargâhın içinde olacağım; tasarımın gerçekleşmesi için -eğer günün birinde gerçekten böyle bir şey olacaksa- oraya yerleşmek, bana herhangi bir başka yerden daha elverişli koşullar sağlar."

Nalbant yanındakiyle birlikte geri dönmüştü. Yaşlı Miss Fawley'in odunluğu rutubetsiz ve bu iş için gayet elverişliydi; kendisi de piyanonun orada durmasına istekli görünmüştü. Böylece piyano, taşınması için birkaç kişinin daha bulunabileceği bir zamana, akşamüstüne kadar okulda bırakılacaktı. Öğretmen çevresini son bir kez gözden geçirdi.

Küçük Jude, geri kalan bazı ufak tefeğin taşınmasına yardım etti, saat dokuzda Mr. Phillotson kitap sandıklarıyla öteki *yüklerinin* yanına tırmanarak dostlarına veda etti.

"Seni unutmayacağım, Jude" dedi, gülümseyerek, araba hareket ederken. "Uslu çocuk ol, hayvanlara kuşlara hep iyi davran ve okuyabildiğin kadar oku. Günün birinde Christminster'e gelirsen, eski dostluğumuzun hatırına beni aramayı da unutma."

Araba gıcırdayarak otların üzerinden geçti, rahibin evinin köşesini dönünce gözden kayboldu. Çocuk, koruyucusu ve öğretmeni Phillitson'ın eşya yüklemesine yardım etmeye giderken çimin kenarındaki çıkrıklı kuyunun yanında bıraktığı kovalarının başına döndü. Şimdi dudaklarında bir titreme vardı. Kovayı indirmek için kuyunun kapağını açtıktan sonra bir an durakladı, alnını ve kollarını kuyunun ağzına dayadı. Yüzünde hayatın dikenlerini biraz erken hissetmiş bir çocuğun düşünceli ifadesi vardı. İçine baktığı kuyu, köyün kendisi kadar eskiydi. Şu anda baktığı yerden otuz metre aşağıda biriken su, uzun sarmal perspektifin ucunda titreşen zerrelerden oluşan parlak bir disk gibiydi. Yukarıya doğru, ağzına yakın yerler yosun tutmuştu, en tepede geyikdili otları bitmişti.

İçine kapanık bir çocuğun dokunaklı sesiyle kendi kendine, öğretmeninin de böyle bir sabah vakti bu kuyudan su çekmiş olduğunu ama bundan böyle bir daha hiç böyle bir şey olmayacağını söyledi. "Kova kova su çekmekten yorulunca, suyu eve taşımadan önce o da şimdi benim yaptığım gibi kuyunun içine bakardı. Ama böyle bir yerde çürüyecek adam değildi o... böyle küçük, uyuşuk bir yerde!"

Gözünden akan bir damla yaş kuyunun derinliklerine yuvarlandı. Çocuğun solukları, durgun ve ağır havadan daha yoğun bir duman savuruyordu. Ansızın haykıran bir ses düşüncelerine ara verdi:

"Şu suyu getiriyor musun sen, seni küçük tembel soytarı seni!"

Yakınlardaki ot damlı kulübenin kapısından çıkıp bahçe kapısına doğru ilerleyen yaşlı bir kadından geliyordu bu ses. Çocuk, hemen duyduğunu belirten bir işaret yapıp, kendi boyunda biri için çok ağır olan büyük kovayı güçlükle çekip yere indirdi ve suyu kendi iki küçük kovasına boşalttı, bir an dinlenmek için durakladı, sonra ikisini de yüklenip köyün buna köycük demek daha yerinde olurdu- merkezi olan kuyunun karşısındaki çimenliğe doğru yürüdü.

Küçük olduğu kadar yeniliğe de ayak uyduramayan köy Kuzey Wessex ovalarına bitişik dalgalı tepelerde bir yamacın kucağına yaslanmıştı. Eskimiş de olsa, o yörenin hiç değişmeyen tarihinden ayakta kalan belki de tek yapıydı bu kuyu. Ufacık çatı pencereleri ve ot damlarıyla eski evler son yıllarda birer birer yıkılmış, birçok ağaç kesilmişti. Üstelik, ahşap kulesi, kambur sırtı ve tuhaf açılar oluşturan çatısıyla özgün bir mimari örneği olan eski kilise de yıkılmış, artakalan taşlar kırılarak ya yol yapımında ya bahçe duvarlarında, ya da civardaki domuz ahırlarının, çiçek tarhlarının çevrelerinde kullanılmıştı. Bu eski kilisenin yerine ise Londra'dan gönderilen ve köyde yalnızca bir tek gün geçiren tarihi eser düşmanı bir memur sayesinde yeni bir arsa üzerine, İngiliz gözünün bir türlü alışamadığı Germen-Gotik'i tarzında dikine yeni bir yapı yapılmıştı. Hatırlanamayacak kadar eski tarihlerden kalma mezarlığın yeşillikleri üzerine, bunca yıl Hıristiyanların kutsal kişilerinin eski tapınağının bulunduğu yeri belirtmek üzere bir levha bile konmamış, unutulan mezarların yerine dikilen ucuz dökme demir haçların ise ancak beş yıllık ömrü kalmıştı.

II

Jude Fawley'nin bedeni çelimsiz olmasına çelimsizdi ama ağzına kadar dolu iki kovayı kulübeye kadar hiç dinlenmeden taşıdı. Kapının üzerine sarı boyayla "Drusilla Fawley, Fırıncı" yazılı mavi bir dikdörtgen tahta parçası çakılıydı. Kurşun pencere pervazlarında -ayakta kalan birkaç eski tip evden biri de buydu- beş kavanoz şeker ile içine üç çörek dizili söğüt desenli bir tabak yerleştirilmişti.

Çocuk evin arka tarafında kovalarını boşaltırken içeride, kapıda adı yazılı büyük teyzesi Drusilla Fawley'in birkaç köylüyle koyu bir sohbete dalmış olduğunu duydu. Öğretmenin ayrılışıyla ilgili söylentileri biraraya getirip, geleceği üzerine kehanetlerde bulunuyorlardı.

Jude içeri girerken, kendisine ötekilerden daha yabancı gelen bir yüz: "Peki ya, bu kim?" diye sordu. Ev sahibi kadın "Sorarsınız yaa, Mrs. Williams. Yeğenim oluyor. Sizin buraya son gelişinizden beri yanımda kalıyor," dedi. En ufak, en önemsiz konular üzerinde bile saatlerce konuşmaktan sıkılmayan kara kuru bir kadındı bu. Konuşurken dinleyenlere ayrı ayrı hitap ederdi. "Bir yıl önce Güney Wessex'den, Mellstock'dan geldi. Talihsiz Belinda," (sağa dönerek) "babası orada otururdu, sonrası malum" (sola dönerek) "Bir titremeye tutuldu iki günde ölüp gitti. Ulu Tanrı anan baban gibi senin de canını alaydı ya, a zavallı işe yaramaz çocuk. Ama ben onu yanıma aldım işte, elimden geleni de yapıyorum, artık o da gözünü açıp para kazansın. Şimdilik Troutham'ın çiftliğinde karga kovalıyor. Hiç olmazsa yaramazlık yapacak zaman bulamıyor. Ne kaçıyorsun, Jude?" Kadın sözüne devam ederken çocuk içeri kaçmıştı; suratına bir tokat gibi inen bakışlardan fena halde sıkılmıştı.

Köyün çamaşırcı kadını, "Sana arkadaş olur, su taşır, ge-

celeri kepenkleri kapar, fırın için yardım eder..." diyerek Miss Fawley'e, çocuğu alıkoymakla iyi yaptığını söylemek istedi.

Miss Fawley pek emin değildi bundan... "Neden, senin şu öğretmene söylemedin ki alıp seni de Christminster'e götürsün, bilgin yapsın?" dedi, şakacıktan kaşlarını çatarak. "Senden iyisini mi bulacak sanki! Bu oğlan kitap delisi. Galiba aile hastalığı... öbür büyük teyzesinin kızı Sue da tıpkı bunun gibiymiş, diyorlar. Epey oluyor ben kendim kızı görmeyeli. Oysa şuracıkta, şu dört duvarın arasında dünyaya gelmişti. Yeğenimle kocası evlendikten sonra hemen bir ev alamamışlardı... şeye kadar... neyse lâfı uzatmayayım. Jude, evlâdım, sakın evlenme. Evlenmek biz Fawley'lere göre değil. Onların tek kızı benim öz evlâdım gibiydi, Belinda ayrılana kadar."

Jude, bütün ilginin gene kendi üzerinde toplanmakta olduğunu fark edince fırının bulunduğu odaya geçerek kahvaltısı için ayrılmış olan çöreği yedi. Artık boş zamanı sona erdiğinden, arkadaki çiti atlayarak bahçeden dışarı çıktı ve kuzeye doğru uzanan patikayı izleyip, yaylanın genel yükseklik düzeyinin altında, mısır tarlası olarak ekilmiş, geniş ve ıssız bir çukura vardı. Uçsuz bucaksız bir iç bükey biçimindeki bu toprak, çiftçi Mr. Troutham'a emeğini sunduğu yerdi. Tarlaya indi.

Tarlanın geniş, kahverengi yüzeyi onu çepeçevre saran gökyüzüne doğru uzanıyordu, kimi yerlerde derece derece yoğunlaşan sis bu çizgiyi belirsizleştirerek ıssızlığı vurguluyordu. Manzaranın tekdüzeliğini bozan işaretler orta yerde yükselen geçen yıldan kalan ürün yığını, Jude'un ayak sesinden ürküp kaçışan ekin kargaları ve tarlayı boydan boya kesen biraz önce üzerinden geçtiği patikaydı yalnızca. Bugün artık üzerinden kimlerin geçtiğini kimsenin bilemeyeceği bu patikadan, bir zamanlar, Jude'un çoktan ölüler arasına karışmış ailesinin başka fertleri de yürümüş olmalıydı.

"Burası ne kadar da çirkin bir yer böyle," diye söylendi.

Toprağın üzerindeki taze tırmık izleri yeni bir fitilli kadife kumaş parçasının üzerindeki çizgileri andırıyor, bu geniş açıklığın başka bütün anlam özelliklerini elinden alıp ona yalnızca pis ve faydacı bir anlam yüklüyordu ve son birkaç aydan geriye giden bütün tarihinden yoksun bırakıyordu. Gerçi her taş her çamur parçası hâlâ çağrışımlarla yüklüydü; eski hasat günlerinin türkülerini, karşılıklı konuşulan sözleri ve sağlam eylemleri yankılıyorlardı. Burada toprağın her karışı, insanların ilk ya da son heyecanının, enerjisinin, neşesinin, şakalaşmasının, dalaşmasının, yorgunluğunun ve bıkkınlığının yaşandığı yerdi. Hasattan sonra, güneşin altında toprağın her metrekaresinde, başak toplayanlar bağdaş kurup oturmuşlardı. Komşu köyceğizin nüfusunu çoğaltan aşk birleşmeleri, orak biçme ile hasat toplama zamanı arasında şuracıkta olmuştu. Biraz ötedeki koruyu tarladan ayıran çitin altında, genç kızlar bir sonraki hasat zamanı başlarını bile onlardan yana çevirmeyecek delikanlılara kendilerini vermişlerdi; gene o eski mısır tarlasında kaç genç erkek aşk vaadlerinde bulunup, bunu hemen oracıktaki kilisede gerçekleştirdikten sonra, ertesi yıl tohum atma zamanı, aynı kadının sesinden bile irkilir hale gelmişti. Ama, bütün bunlar ne Jude'un, ne de çevresindeki ekin kargalarının umurundaydı. Burası Jude için sadece üzerinde çalışılacak ıssız bir yer kargalar için ise karın doyuracak bir yem ambarıydı.

Çocuk, sözü geçen ot yığını altında durarak, aklına estikçe, elinde tuttuğu karga kovmaya yarayan aleti çıngırdatmaya başladı. Her çıngırtıda kuşlar gagalamaktan vazgeçip, tembel kanatlarını gererek bir süre uçtuktan sonra, temkinli bakışlarla Jude'u süzüp, daha uygun bir uzaklıktan karınlarını doyurmaya başlıyorlardı.

Kolu ağrıyana kadar çıngırağı çınlattı, sonunda kuşların

bu yasak isteklerine göz yumdu. Kuşlar da tıpkı kendisi gibi istenmedikleri bir dünyada yaşıyorlardı anlaşılan. Neden korkutacaktı ki onları? Kuşlar biraz daha yaklaşmışlardı. Artık dost oluyorlardı. Zaten bir tek kuşlarla dost olduğunu söyleyebilirdi, çünkü teyzesi kendisinden hoşlanmadığını kaç kere söylemişti. Çıngırağı iyiden iyiye susturmuştu. Kuşlar yeniden saldırıya geçtiler.

Jude yüksek sesle: "Zavallı yavrucaklar!" dedi. "Biraz karnınız doysun, haydi! Hepinize yetecek kadar var zaten. Çiftçi Troutham bu kadarcığını gözden çıkarabilir. Haydi, yiyin benim küçük kuşlarım, afiyet olsun!"

Kuşlar, ceviz rengi toprağın üzerine mürekkep lekeleri gibi yayılmış, başakları gagalarken Jude keyifle onları seyrediyordu. Büyülü bir iplik aralarında dostluk duygusunu bağlıyordu. Bu çelimsiz, üzgün yaratıkların hayatı kendisininkine çok benziyordu.

Bu arada hem kuşlara, hem de kuşların dostu sayılan kendisine saygısızlık etmemek için elindeki o lânet çıngırağı fırlatıp atmıştı. Birdenbire, kabaetine bir şeyin vurulması ve aynı anda da korkunç bir çıngırak sesiyle kendine geldi. Şaşkınlıktan kurtulunca kabaetine vurulan aletin çıngırak olduğunu anladı. Kuşlar da, kendisi gibi çıngırağın çınlamasıyla havaya fırlamıştı. Kararan gözleriyle, suratı kıpkırmızı kesilen çiftçi Troutham'ın elinde salladığı çıngırakla üzerine yürüdüğünü seçebildi.

"Demek, yiyin, benim küçük kuşlarım, ha! Sen daha "Yiyin, sevgili kuşlar de de, bak nasıl yiyorsun sopaları kıçına! Bir de üstelik sabahleyin buraya gelip çalışacağına, öğretmenin evinde sallandın, değil mi? Bunun için mi ben sana günde altı metelik veriyorum, ha?"

Troutham, bir yandan Jude'un kulaklarını patlatacak kadar yüksek sesle nutkunu çekerken bir yandan da sol eliyle

onun sol elini kavramış, sonra, bir kol boyu salıvererek, elindeki aletle, tarla çıngırak sesiyle çınlayana kadar, oğlanın kabaetlerine vurmaya başlamıştı.

Jude: "Durun, vurmayın, lütfen yapmayın!" diye bağırdı. Oltaya takılmış bir balık gibi fırıl fırıl dönerken tepeler, ekin yığını, koru, yol ve kuşlar müthiş bir hızla gözlerinin önünden geçiyordu. "Ben, ben sadece kuşlar da biraz yiyebilir diye düşünmüştüm, sizin için fark etmez sanmıştım, efendim. Hem, Mr. Phillotson hayvanlara iyi davranmamı söylemişti!"

Bu açık yürekli açıklama Troutham'ı yatıştıracağına daha çok öfkelendirmişti. Çocuğu bir eliyle çevirip öbür eliyle tokatları yapıştırmaya devam ederken çıngırağın sesi uzaktaki işçilere kadar ulaşıyordu. İşçiler Jude'un çıngırak çalma işine bu kadar hararetle sarılmasına şaşırdılar. Ses, Troutham'ın insan sevgisini Tanrı'ya kanıtlamak için yapılmasına büyük katkılarda bulunduğu yeni kilise kulesinin çevresinde çınlıyordu.

Troutham artık tokat atmaktan yorulmuştu. Tir tir titreyen çocuğu ayakları üzerine bıraktı, bir daha oralarda görünmemesini tembih ederek elini cebine attı, gündeliği olan altı meteliği verdi.

Jude, adamın elinden kurtulunca, daracık yolda ağlayarak yürümeye başladı. Yediği dayağın acısından ağlamıyordu; gerçi bu da pek yabana atılacak cinsten değildi ama, neyse; Tanrı'nın işine akıl erdiremediğinden, yani Tanrı'nın kuşları için iyi bir niyetin, gene aynı Tanrı'nın çiftçisi için kötü bir niyet olmasına da ağlamıyordu; köye geleli daha bir yıl olmadan kendisini rezil etmiş olmasına içerliyor, hayatı boyunca teyzesine yük olmaktan korkuyordu.

Zihnini gölgeleyen bu düşünceyle köyde hemen görünmek istemedi, eve dönmek için yüksek bir çitin arkasından geçen ve bir otlağı boydan boya yaran uzun yola saptı. Yü-

rürken, birbirine dolanmış öbek öbek solucanlar gördü. Her yıl bu mevsimde, böyle nemli havalarda olduğu gibi, solucanlar boylarının yarısına kadar topraktan dışarı uğramışlardı. Her adımda birkaçını ezmeden geçmek mümkün değildi.

Belki çiftçi Troutham onun canını yakmıştı ama, Jude hiç kimseyi incitecek bir çocuk değildi. Küçükken, bakmak için eve kuş yavruları getirdiğinde gece gözüne uyku girmez, ertesi sabah yavru kuşları yuvalarına götürene kadar içi rahat etmezdi. Ağaçlar kesilirken ya da budanırken canları acıdığı gibi bir duyguya kapıldığı için bakamazdı, ağaçların özsuyunun yukarı doğru tırmandığı mevsimlerde geç kalınmış budamalarda, özsuyunun damardaki kan gibi akması çocukluğunun büyük acı veren olaylarından biriydi. Parmaklarının ucuna basa basa, solucanların arasından, bir tekini bile öldürmeden, dikkatle yürüdü.

Kulübeye girince teyzesini küçük bir kıza ekmek satarken buldu. Müşteri gidince teyzesi ona döndü:

"Sabahın bu saatinde nasıl olur da eve gelirsin?" diye sordu.

"Kovuldum."

"Ne!"

"Ekin kargalarının biraz mısır yemesine izin verdiğim için Mr. Troutham kovdu beni. İşte bu da gündeliğim, son gündeliğim.

Altı peniyi yürek acısıyla masanın üzerine fırlattı.

Teyzesi soluğunu tutarak: "A!" dedi. Sonra, çocuğun bütün bir ilkbahar bir kuruş bile kazanmadan onun eline bakacağından dem vurarak nutuk çekmeye başladı: "Kuşları bile korkutamazsan ne gelir senin elinden? Haydi haydi bu kadar üzülmene gerek yok! Şunu bil ki işin aslına bakılırsa çiftçi Troutham da benden farklı değildir hani. Ama, Hz. Eyüp'ün de dediği gibi: "'Şimdi ise, yaşça benden küçük olanlar üzeri-

me gülmekteler, o adamlar ki, babalarını sürümün köpeklerine ortak etmekten çekinirdim.' Babası benim babamın yanında gündelikçiydi. Neyse, seni onun yanına koymakla aptallık ettim, bir iş tutarsan, kötülüklerden uzak durursun diye düşünmeseydim bunu yapmazdım ya!"

Teyzesi Jude'u işinde kusurlu olduğundan çok, eve dönerek onu küçük düşürdüğü için öfkelenip azarlıyordu, işin ahlaki yönü onun konuya bakışında önemli bir yer tutmuyordu.

"Kuşlara çiftçi Troutham'ın ektiklerini yedirmeliydin demiyorum. Burada haksızsın, elbette Jude, Ah Jude ah, neden o öğretmenle Christminster, ya da başka bir yere gitmedin sanki? Ama, zavallı öksüz, senin ailende hiç talih yoktur, ne de ileride olacağı var."

Jude, bir süre, sessiz, düşündükten sonra: "O güzel şehir nerede, teyze... şu Mr. Phillotson'un gittiği yer?" diye sordu.

"Aman yarabbi! Christminster'in nerede olduğunu bilmiyor! Burdan birkaç mil ötede. Düşünüyorum da fazla iyi bir yer, senin için. Öyle iyi bir yer senin gibi bir zavallıyı ne yapsın?"

"Peki, Mr. Phillotson hep orada mı kalacak?"

"Ben nereden bileyim!"

"Gidip onu göremez miyim?"

"Aman Tanrım! Hayır. Buralarda büyüseydin bu soruyu bile soramazdın. Bugüne kadar ne bizim Christminster'lilerle, ne de Christminster'lilerin bizle bir alışverişi olmuştur."

Jude dışarı çıktı. Varlığının fazlalığını her zamankinden daha çok duyarak domuz ahırının yanında bir ot yığını üstüne sırtüstü uzandı. Bu arada sis biraz daha hafiflemişti. Yattığı yerden güneşi görebiliyordu. Hasır şapkasını yüzüne çekti, hasır örgülerin arasından hafifçe sızan beyaz parlaklığa baktı. Büyümenin insana sorumluluklar yüklediğini düşündü. Olaylar pek onun sandığı gibi uyumlu değildi. Doğa

yasaları onun ilgilenemeyeceği kadar korkunçtu. Bir tür yaratığa acıma duygusunun başka bir tür yaratığa hainlik etmek olduğu düşüncesi, içindeki uyum kavramını zedeliyordu. Büyüdükçe insan kendisini zamanın merkezinde buluyordu, küçükken olduğu gibi çevresinde bir noktada değil. Bunu düşündükçe de insanın tüyleri ürperiyordu. İnsan çevresi göz kamaştırıcı bir ışıkla, cafcaflı, gürültülü bir şeylerle kaplıymış gibiydi; bütün bu seslerle ışıklar senin hayatın denen küçücük hücreye çarpıp onu sarsıyor, eğip büküyordu.

Ah, bir büyümesine engel olabilseydi! Adam olmak istemiyordu.

Sonra, her normal çocuk gibi, üzüntüsünü unutup yerinden fırladı. Sabahın geri kalan saatlerini teyzesine yardım ederek geçirdi. Öğleden sonra yapılacak iş kalmayınca köye indi. Orada rastladığı bir adama Christminster'in nerede olduğunu sordu.

"Christminster mi? Ha, orada! Ben oraya hiç gitmedim. Öyle bir yerde hiç işim olmadı."

Adam eliyle kuzeydoğuyu gösteriyordu, Jude'un o sabah kendisini fena halde rezil ettiği tarlanın bulunduğu yeri! Bu tatsız bir rastlantıydı ama, işin içine karışan korku çocuğun bu şehir hakkındaki merakını daha çok kamçıladı. Çiftçi ona bir daha oralarda görünmemesini tembih etmişti ama, Christminster o toprakların ardında yatıyordu, oradan geçen yol da kamu yoluydu. Köyden ayrılarak, yoldan bir milimetre şaşmamak üzere, o sabahki cezasına sahne olan yere doğru ilerledi. Keçiyolunun bir ağaç kümesinin altında anayolla birleştiği noktaya gelene kadar, kestirme yerine, uzun, yokuşlu yoldan dolaştı. Ekili topraklar orada sona eriyor, önünde çıplak genişlik alabildiğine uzanıyordu.

III

Çitle çevrilmemiş anayolda tanrının tek bir kulu bile görünmüyordu, iki kenarı da bomboştu. Bembeyaz yol sanki yükseliyor, gökyüzüyle birleşip görünmez oluyordu. En tepede, bayır boyu giden yol -Ilknield Yolu- Eski Roma yolu ile dik açılarla kesişiyordu. Yakın tarihe kadar hayvan sürülerini pazarlara, panayırlara götürmek için kullanılan eski yol doğu-batı doğrultusunda millerce uzanıyordu. Şimdi bu yol artık kullanılmaz olmuş, ot bürümüştü.

Çocuk daha önce kuzeye doğru hiç bu kadar uzaklaşmamıştı. Birkaç ay önce kasvetli bir akşam vakti bir arabayla getirilip teyzesine teslim edildiği gün indiği tren istasyonundan ötesini bilmiyordu. Böyle geniş, düz, alçak bir toprağın yanıbaşında yaşamakta olduğunu şimdiye kadar hiç düşünmemişti. Doğu-batı doğrultusunda bir yarımküre halinde 60-70 mil kadar bir toprak önüne yayılmıştı; yaşadığı dağlık köyde şimdiye kadar gördüğünden daha mavi, daha nemli bir hava vardı buralarda.

Yolun biraz ötesinde kırmızımsı külrengi tuğladan yapılma, yıpranmış bir ambar vardı. Oralılar buna Toprakrengi Ev derlerdi. Tam yanından geçerken, çatıya dayanmış bir merdiven gördü. Ne kadar yükseğe çıkabilirse o kadar uzağı görebileceği aklına gelince durup bakmaya başladı. Çatının eğiminde iki adam kiremit aktarıyordu. Bayır yoluna saparak ambara doğru ilerledi.

Bir süre adamları seyrettikten sonra, cesaretini toplayıp, merdiveni tırmandı, adamların yanında durdu.

"E, delikanlı, söyle bakalım burada ne arıyorsun?"

"Christminster'in ne yanda olduğunu soracaktım, efendim."

"Christminster şuradaki ağaçlığın ötesinde. Buradan gö-

rebilirsin. Hiç olmazsa açık havada. Yo, hayır, bugün görünmez."

Öbür işçi, yaptığı işin tekdüzeliğinden onu bir an için olsun kurtarabilecek bir şey bulmanın sevinci içinde, sözü geçen yere doğru bakmaya başladı.

"Böyle havada çoğu zaman görünmez" dedi. "Yalnız, güneş çekildiği sırada, ortalığı kaplayan parlaklıkta görünebilir, hem de... şeye benzer... neye benzediğini pek bilmiyorum.

"Kutsal Kudüs'e!" diye atıldı, ağırbaşlı yumurcak.

"Evet ama, doğrusu böyle bir benzetme benim aklıma hiç gelmezdi. Her neyse, ben bugün Christminster diye bir şey göremiyorum.

Jude gözlerini zorladı ama, uzaktaki şehri o da göremedi. Çocuk aklının sınırları tek bir şey üzerinde duramayacak kadar geniş olduğundan, bir an için Christminster'i unutarak, merdivenden indi, çevresinde kendisini oyalayabilecek bir şey aramaya koyuldu. Marygreen'e dönmek üzere aynı yolu yeniden geçerken, merdivenin hâlâ yerinde durduğunu, işçilerin ise işlerini bitirip gitmiş olduklarını gördü.

Akşam karanlığı çökmekteydi. Hâlâ hafif bir sis vardı ama nehir yataklarında ve daha nemli olan bitişik köyün çevresi dışında hava açılmaya yüz tutmuştu. Gene aklına Christminster geldi. Evden kalkıp bunca yolu Christminster'i görmek uğruna yürüdüğünü düşününce, bu çekici şehri bir kerecik olsun görebilmek istedi. Oysa orada bekleseydi bile, gece bastırmadan önce havanın açılacağı belli değildi. Sisin köyün üstüne doğru gerilediğini görünce bulunduğu yerden ayrılmak istemedi.

Adamların göstermiş olduğu noktaya bir kere daha gözatmak üzere merdivenden yukarı çıktı, en üstteki basamağa ilişti. Kimbilir bir daha ne zaman gelebilirdi buralara!

Dua ederse belki Christminster'i görebilirdi. Hep derlerdi ki "Dua edersen istediğin şey bazan yerine gelir." Jude bazen de hiç öyle olmadığını biliyordu. Kilise yaptıran birkaç adamın paraları bitip de yapı yarım kalınca diz çöküp dua ettiklerini, gerekli paranın da bir sonraki posta ile gelmiş olduğunu bir kitapta okumuştu. Başka bir adam aynı şeyi denemişti ama, para gelmemişti. Adam sonradan anlamıştı hatasını; dua ederken giydiği pantolon kötü bir Yahudi tarafından dikilmişti. Bu hiç de cesaret kırıcı bir şey sayılmazdı. Üçüncü basamağa inerek çömeldi, sisin kalkması için Tanrı'ya yakardı.

Yeniden yerine oturup beklemeye başladı. On, on beş dakika içinde zaten hafiflemiş olan sis, güneş batmadan önce, bütün gökyüzünde olduğu gibi, kuzey ufkunda da büsbütün çözüldü ve günbatımından çeyrek saat önce batı yönündeki bulutlar aralanarak güneşin yerini belli etti. Kurşuni iki bulut çubuğu arasından görünür çizgiler halinde ışınlar dışarı süzülüyordu. Çocuk hemen o yöne baktı.

Toprağın uzandığı sınırlara doğru ışık noktaları topaz taşları gibi ışıldıyordu. Dakikalar geçtikçe, hava, topaz noktalar kendilerini değirmen kanatları, pencereler, çatı taşları, kubbeler, ışıklı kuleler olarak belli edecek kadar saydamlaşmıştı ve artık başka parlak noktalar da çeşitli silüetlerin solgun çizgilerini oluşturuyordu. Besbelli Christminster'di bu; ya gerçekten böyle görünüyordu ya da bu tuhaf atmosferde böyle hayal ediliyordu.

Seyirci, pencerelere ve değirmen kanatlarına bunlar alevleri üflenen mumlar gibi ansızın kaybolup sönene kadar baktı, baktı. Belli belirsiz görünen şehir sisin örtüsüne bürünmüştü. Batıya bakınca güneşin artık yerinde olmadığını gördü. Önündeki manzara cenazelere yaraşır bir kasvete bürünmüş, yakındaki nesneler garip, korkunç biçimler almıştı.

Merdivenden aşağı hızla inerek devleri, cinleri, büyülü gemide kafasından kanlar akan kaptana başkaldıran iskelet tayfaları düşünmemeye çalışarak, eve doğru bir koşudur tutturdu. Bütün bunlara inanacak yaşı çoktan geçmiş olduğunu biliyordu ama gene de kilise kulesini, penceredeki ışıkları görünce, ne doğduğu yerin burası olmamasına, ne de teyzesinin kendisinden pek hoşlanmadığına aldırmadan, sevindi.

* * *

Yaşlı kadının dükkânı, dışarıdan bakılınca içerideki pervazda sergilenen 5 penilik kurabiyelerin bile görülemediği, kurşun çerçeveleri paslanmış camlarıyla, küçücük bir yerdi; güçlüce bir adam sırtına alıp götürebilirdi. Bu evceğiz Jude'un uzun zamandan beri barındığı yerdi. Ama, çevresi ne kadar küçükse, Jude'un hayalleri de o kadar büyüktü.

Jude kuzeye bakan yanda soğuk ve katı bir engel gibi duran kireçli tepenin ardında hep hayalinde yeni bir Kudüs'e benzettiği o muhteşem şehri görüyordu. Hayalgücü, daha çok bir elmas tüccarınınki gibi işleyen İncil'in Vahiy bölümünün yazarına kıyasla Jude'unki bir ressamınkine çok daha yakındı. Böylelikle şehir onun hayatında gitgide daha çok somutluk ve süreklilik kazanmaya başlamış, bir dayanak noktası haline gelmişti. Oysa bütün bunların nedeni, bilgisi ve amaçlarına hayranlık duyduğu bir kişinin orada yaşıyor olması gibi küçücük bir olgu kırıntısına bağlıydı; elbette yalnızca o kişi değil, kendisini düşünce dünyasına adamış, zihinsel yönleriyle parlayan başka birçok kişinin arasında orada bulunması da önemliydi.

Yağmurlu ve hüzünlü mevsimlerde Christminster'de de yağmurun yağacağını biliyor ama gene de aynı yağmurun orada böylesine iç karartıcı olabileceğine inanası gelmiyordu. Köyden bir iki saat uzaklaşabilme fırsatı ele geçirirse ki bu

da pek sık olmuyordu, hemen Toprakrengi Ev'in bulunduğu tepeye bir kaçamak yapıyor, gözlerini ısrarla zorlayarak ilerideki noktaya bakıyordu; çabaları karşılığında bazan bir kubbe ya da bir kule bazan da tüten bir duman görüyordu ama onun zihninde bu duman bile bir tütsünün mistik tadına bürünüyordu.

Bir gün gene, gece bastırdıktan sonra yüksek bir yere tırmanırsa, ya da birkaç kilometre daha uzağa giderse şehrin ışıklarını görebileceği aklına geldi. Tek başına geri dönmek zorunda kalacaktı ama, bu bile onu düşüncesinden alıkoymadı, çünkü şu yaşadığı ruh durumuna artık biraz da erkeklik gururu katabilirdi.

Tasarısını geciktirmeden yürürlüğe koydu. Bakacağı yere hava kararmadan, gün batımından hemen sonra vardı; biraz erken olmasına rağmen kuzeybatıda gökyüzü kapkaraydı ve aynı yönden esen rüzgar da bunu güçlendiriyordu, böylece istediği ortam için elverişli bir karanlık vardı. Mükâfatını aldı; ama gördüğü şey, biraz olsun umduğu gibi, sıra sıra lambalar değildi. Tek tek hiçbir ışık görünmüyordu, yalnızca bir ayla ya da parlak-bir-sis, ardındaki kara gökyüzünü bir kemer çizgisi içine almış gibiydi; bu görüntü içinde aydınlık da kent de ancak bir mil kadar ötedeymiş gibi yakındı.

Yavaş yavaş içinde bir merak kabarmaya başladı, Marygreen'de artık hiç kimseyle haberleşmeyen ve oradaki herkes için de bir ölüden farkı kalmayan öğretmeni, o büyük parlaklığın içinde acaba tam hangi noktadaydı, şimdi Nabukadnezar'ın fırınındaki şekillerden biri gibi, parlaklığın içinde Phillotson'u rahat ve huzurlu bir yürüyüş yaparken görür gibi oldu.

Rüzgârın saatte on mil hızla estiğini öğrenmişti, bunu hatırladı. Dudaklarını aralayarak, tatlı bir içki gibi, doğu rüzgârını içine çekti.

"Sen" diye, rüzgâra en yumuşak sesiyle seslendi, "bir iki saat önce Christminster'deydin, sokaklarda uçarak rüzgâr güllerini döndürdün, Mr. Phillotson'un yüzüne dokundun; şimdi de buradasın, benim içime giriyorsun. Sen... aynı rüzgâr!"

Ansızın, bu rüzgârla birlikte bir şey daha geldi oradan - bir bildiriydi, bu- sanki orada oturan bir ruhtan geliyordu. Besbelli ki çanların sesiydi, şehrin sesiydi bu, hafif bir ezgi: "Biz burada mutluyuz" diyordu.

Maddî varlığını bütünüyle unuttuğu bu anda duyduğu kaba bir sesle kendine geldi. Üzerinde durmakta olduğu tepenin kıvrımından birkaç yarda ötede atlı bir grup görünmüştü. Derin bir çukur olan arazide yılankavi yolu yarım saatte almışlardı. Arkalarından kömür yüklü bir araba geliyordu. Yakıt, tepelere yalnız bu yoldan taşınabiliyordu. Bir arabacı, bir adam ve küçük bir çocuktan oluşan bir kafileydi bu. Çocuk soluyan atlara dinlenme payı vermek için arabanın tekerlekleri altına bir taş yerleştirmekteydi. Bu sırada kafilenin önünde yürüyenler de, yükleri arasından büyük bir şişe çıkarıp, içmeye başladılar.

Yaşlı adamların sevimli bir halleri vardı. Jude onlara seslenerek: "Christminster'den mi geldiniz?" diye sordu.

"Tanrı korusun! Bu yükle mi!" diye karşılık verdiler.

Jude: "Sözünü ettiğim yer şuracıkta" dedi.

Christminster'e öylesine duygusal bir bağla bağlıydı ki, bu adı söylerken, sevgilisinden söz eden bir genç âşık gibi utanıyordu. Gökyüzündeki ışıltıyı gösterdi; adamların gözleri bunu seçemeyecek kadar zayıftı.

"Ha, evet. Öbür taraflara göre kuzeydoğuda biraz daha aydınlık bir nokta var gibi, ama, sen söylemeseydin fark etmezdim hani. Orası Christminster, olmalı, evet."

Bu arada Jude'un hava kararana kadar yolda okumak

niyetiyle koltuğunun altına sıkıştırdığı küçük masal kitabı kayarak düştü. Jude kitabı yerden kaldırıp yapraklarını düzeltirken arabacı da onu süzüyordu.

"Delikanlı" dedi, "oradakilerin okuduklarını okuyabilmen için bu kafayı çıkarıp yerine yenisini takman gerek!"

"Neden?" diye sordu çocuk.

Arabacı: "E, çünkü onlar bizim gibi insanların anlayacağı cinsten şeylere metelik vermezler" dedi. Gevezelik olsun diye konuşuyordu. "Onlar Babil Kulesi'nin yapıldığı sıralarda konuşulan dilleri bile bilirler. O zamanlar aynı dili konuşan iki aile bile yokmuş. Hem o dilleri su gibi konuşurlar. Orada yalnız bilim var! Bilim, bir de din... O da bilgi işidir, ama neden bu yaşa kadar anlayamadım gitti. Evet, evet, çok ciddî bir yerdir orası. Geceleri sokaklarda bir tane bile kötü kadına rastlamazsın... O şehirde yerden biter gibi papaz biter. Hem de -beş yıl mıydı, Bob?- beş yıl kadar kısa bir süre içinde fukaradan bir adamı yontup, budayıp papaz yapıyorlar... Uzun bir kara palto, bir papaz şapkası, bir de asık surat verip ortalığa salıveriyorlar. Elbette bu kılıkta anaları bile zor tanır onları... İşte, onların da işi, gücü bu."

"İyi ama, bütün bunları siz nereden...

"Dur hele, sözümü kesme, evlât. Hiçbir zaman büyüklerinin sözünü kesme. Bobby, öndeki atı kenara çek; ben şimdi geliyorum... Üniversite üzerine konuşuyorum, unutma! Dinle: Biz burada toprağın üzerinde yaşıyoruz, onlar hep havada yaşarlar, çünkü beyinlerine, zihinlerine çok önem verirler. İyi, namuslu, soylu kişilerdir, elbette... kimisi iyi para bile kazanır. Sonra, Christminster'in her yerinde çalgı çalar. Dindar olsan da, olmasan da seversin bu çalgıyı. Bir de caddesi var ki görmelisin! Bana kalırsa dünyada bir eşi daha yoktur!"

Bu arada atlar biraz dinlenmiş, yularları yeniden takıl-

mıştı. Jude, uzaktaki ışık bulutuna son bir kez daha gözattıktan sonra, kuleleri, avluları, kiliseleriyle Christminster'i anlatmaktan hiç sıkılmayan bilgiç dostuna döndü, onun şehir üzerine anlatacağı hikâyelere biraz daha kulak verdi. Yol kavşağına geldiklerinde adama yürekten teşekkür ederek: "Keşke ben de Christminster üzerine sizin kadar çok şey bilseydim!" dedi.

Arabacı pek alçakgönüllü bir tavırla: "Ben de senin gibi Christminster'e hiç gitmedim" dedi. "Ancak oradan buradan duyduklarımı anlattım. Benim gibi çok gezen, çok çeşitli insanlar tanıyan biri ister istemez birtakım şeyler öğreniyor. Bütün bunları Christminster'deki Crozier Oteli'nde ayakkabı boyayan bir arkadaştan duymuştum.

Jude yolun geri kalanını tek başına yürürken öyle derin düşüncelere dalmıştı ki korkmak aklına bile gelmedi. Ansızın büyümüştü. Yüreğinde bağlanabileceği bütün varlığıyla sarılabileceği bir şeyin özlemini duyuyordu. Christminster'e gitmek mümkün olsaydı bu aradığı şeyi bulabilir miydi? Çiftçilerin saldığı korku, başka türlü engeller ve alay edilme korkusu olmadan orada kendini yetiştirip hakkında hikâyeler dinlediği adamlar gibi olabilir miydi ki? Christminster şimdi onun kafasında yarım saat önce karanlık gökyüzünde gördüğü ışıktan hale olarak yer etmişti.

Kendi kendine: "Orası bir ışık şehri!" dedi.

Birkaç adım sonra: "Bütün öğretmenler oradan yetişiyor, zaten öğretmenlik yapmak isteyen bir kimse de oradan başka bir yere gitmez!" diye düşündü.

"İşte, kale diye buna denir. İçinde yalnız dinle bilim barındıran bir kale!"

Birkaç dakika boyunca sessiz yürüdükten sonra: "Tam bana göre yer!" dedi.

IV

Çocuk daldığı derin düşüncelerden ötürü -kimi düşünceleri eski zaman insanlarına yaraşacak türden, kimileri ise yaşına göre bile çocuksuydu- ağır bir yürüyüş temposuyla ilerlerken, ayağına hafif bir yaya yetişip onu geçti ama Jude, karanlığa rağmen adamın olağanüstü uzun bir şapkayla kuyruklu bir ceket giymiş olduğunu, gürültü çıkarmayan çizmeleriyle uzun bacakları üzerinde ilerlerken saat zincirinin de sahibinin adımlarına uymak istercesine, beyaz pırıltılar saçarak, oynadığını fark etmişti. Yalnızlıktan artık canı sıkılmaya başladığından, adama yetişmek için hızlandı.

"Peki, delikanlı! Yalnız, benimle gelmek istiyorsan hızlı yürümelisin. Acelem var. Ben kimim biliyor musun?"

"Evet, yanılmıyorsam Hekim Vilbert olmalısınız."

"Ah, işte gördünüz mü! Her yerde tanıyorlar beni. Halk yararına çalışınca böyle oluyor!"

Vilbert, köylülerin çok yakından tanıdığı ama onlar dışında hiç kimsenin tanımadığı -zaten kendisi de işine gelmeyecek soruşturmalardan kaçınabilmek için buna çok dikkat ederdi- kapı kapı dolaşan bir şarlatandı. Bütün müşterileri bu kulübelerde oturanlardı ve Wessex dolaylarını kaplayan ünü ancak onlar arasında duyulmuştu. Reklam sistemleri kuvvetli, iyi teşkilâtlanmış, bol sermayeli öteki şarlatanlara göre Vilbert'in durumu daha orta hallice olduğu gibi çalışma alanı da daha gizli-kapaklıydı. O, aslında, çoktan devri geçmiş inanışların artakalan bir parçasıydı. Yürüyerek gezdiği yerler Wessex'in bir ucundan öbür ucuna kadar olan alanı kapsardı. Jude onu yaşlı bir kadına hasta bacağını iyileştirmek üzere bir testi boyanmış domuz yağı satarken görmüştü. Hekim bu nâdide ilâcı Sina dağında canlı bir hayvandan hayatı pahasına elde ettiğini söylerken kadıncağız bu değerli

ilâcın bedeli olan İngiliz lirasını ufak taksitlerle ödemek için yalvarıyordu. Jude, bu adamın ilâçları hakkında birtakım kuşkular beslediği halde, onun çok fazla yolculuk eden bir adam olduğuna emindi. Bu bakımdan, Vilbert'in, mesleği dışında bazı konularda güvenilir bir bilgi kaynağı olabileceğini düşündü.

"Christminster'e de gitmişsinizdir herhalde, doktor?"

Zayıf, uzun boylu adam: "Gittim... hem de kaç kere!" dedi. "Orası benim başlıca uğrak yerlerimden biridir."

"Bilginlerle din adamları için bulunmaz bir şehir, değil mi?"

"Kendi gözlerinle de görseydin öyle derdin, evlâdım. İnan ki üniversitede çamaşırcılık yapan kadınların oğulları bile Latince konuşur orada. Bir eleştirmen olarak itiraf etmeliyim ki pek iyi bir Latince değildir bu; öğrenciyken böyle bozuk Latince konuşanlarla "köpek Latincesi", "kedi Latincesi" diye ad takarak alay ederdik."

"Ya Yunanca?"

"Onu daha çok papaz olmak isteyenler öğrenir, İncil'i asıl metinden okuyabilmek için."

"Ben de Latince, Yunanca öğrenmek istiyorum."

"Çok yüce bir istek! İki dilin de dilbilgisi kitaplarından almalısın."

"Günün birinde Christminster'e gitmeye kararlıyım.

"Gittiğin zaman, sindirim sistemindeki bütün bozuklukları giderdiği gibi, astım, nefes darlığı gibi dertlere de deva olan hapların tek kaynağının Hekim Vilbert olduğunu söylemeyi unutma... kutusu iki İngiliz lirasıdır. Hükümetçe verilmiş özel izin damgası vardır."

"Bunları bütün buralarda söyleyeceğime dair söz verirsem bana o dilbilgisi kitaplarını getirir misiniz?"

"Kendiminkileri, öğrenciyken kullandığım kitapları seve seve veririm sana."

Jude'un sol böğrüne hızlı yürümekten sancı saplanmıştı; soluk soluğa: "Çok teşekkür ederim, efendim!" dedi.

Hekim akıllara durgunluk verecek kadar hızlı yürüyordu.

"Artık sen geride kalsan iyi olur, delikanlı! Ben şimdi sana ne yapacağını anlatayım: Köyde kapı kapı dolaşıp Hekim Vilbert'in altın merhemini, hayat damlalarını, kadınlık haplarını methedeceksin. Ben de sana dilbilgisi kitaplarını getirip ilk dersi vereceğim.

"Kitapları nereye getireceksiniz?"

"İki hafta sonra tam bu saatte, yani yediyi yirmi beş geçe, gene buradan geçeceğim. Benim yaşayışım tıpkı gezegenlerin dönmeleri gibi dakikası dakikasınadır."

Jude: "Sizi burada bekleyeceğim" dedi.

"Bir sürü ilâç siparişiyle, değil mi?"

"Evet, Hekim Bey."

Jude ondan sonra yavaşladı. Biraz soluk aldıktan sonra, Christminster'e doğru ilk adımını atmış olmanın bilinci içinde, eve doğru yola koyuldu.

Sonraki on beş gün Jude gezdiği, yürüdüğü yerde içinden geçirdiği düşüncelere dışından gülümsüyordu. Sanki kafasından geçenler düşünce değil de kendisine "Aferin, iyi yapıyorsun!" diyen kimselerdi. Genç yüzlerde parlak bir düşüncenin akla geldiği anlar beliren bir gülümseyiş vardır ki onların saydam ruhlarını esrarengiz bir lamba gibi aydınlatır; bu gülümseyiş onun da yüzünü aydınlatıyordu. Bunlar "Yeryüzünde cennet var!" duygusunun tadıldığı anlardır.

O her derde-deva adama artık içtenlikle inanıyor, ona verdiği sözü yerine getirebilmek için dürüstlükle çalışıyordu; âdeta bir tellâl gibi çevredeki kulübeler arasında, kilometrelerce yol yürüyerek, mekik dokuyordu. Buluşma akşamı Vilbert'ten ayrıldığı noktaya gelmiş, hiç kıpırdamadan durarak

onu bekliyordu. Sokak hekimi aşağı-yukarı tam zamanında uzakta belirmişti ama, Jude'u şaşırtan bir şey oldu: Adam adımlarını hiç yavaşlatmadan, yürümeye devam ediyordu. Aradan geçen on beş gün içinde günler iyice uzadığından hava daha kararmamıştı ama, öyleyken, hekim onu tanımamış gibiydi. Jude, değişik bir şapka giydiği için kendisini tanıyamamış olabileceğini düşünerek vakur bir şekilde onu selâmladı.

Beriki, dalgın bir tavırla: "Söyle, evlât!" dedi.

"Geldim, efendim."

"Sen mi? Kimsin sen? Ha, hatırladım... tamam tamam! Sipariş getirdin mi, delikanlı?"

Jude: "Evet" dedi.

Dünyaca tanınan haplarla melhemlerin yararını denemek isteyen kulübelerin adlarını, adreslerini verdi. Şarlatan bunları büyük bir dikkatle zihnine yazdı.

Jude: "Ya Latince, Yunanca dilbilgisi kitaplar?" diye sordu. Sesi kaygıyla titriyordu.

"N'olmuş bu kitaplara?"

"Öğrenciyken okuduğunuz kitapları bana getirecektiniz."

"A, evet, evet! Nasıl da unuttum! Olduğu gibi unutmuşum! Görüyorsun ya, evlât, bunca insanın hayatı bana bağlı olduğu için başka şey düşünecek vaktim olmuyor."

Jude gerçeği iyice öğrenene kadar kendini tuttu; sonra, kuru bir sesle: "Getirmediniz mi?" diye bir daha sordu.

"Hayır, getirmedim. Ama, sen bana hastalardan daha çok sipariş bulursan bir dahaki sefere ben de kitapları unutmam."

Jude geride kaldı. Saf bir çocuktu ama, çocuklara vergi çabuk bir önseziyle şarlatan hekimin çok bayağı yaratılışlı bir adam olduğunu anlamıştı. Hayalindeki defne tacının yaprakları birer birer döküldü, oracıkta gördüğü bir kapıya yas-

lanarak acı acı ağladı.

Bu hayal kırıklığından sonra bomboş geçen bir dönem başladı. Alfredston'dan dilbilgisi kitapları getirmek mümkündü belki ama, bunun için para isterdi; hangi kitapların alınacağını bilmek isterdi. Oysa Jude'un beş parası yoktu, bütün bütün teyzesinin eline bakıyordu.

İşte o sırada Mr. Phillotson piyanosunu istetince Jude'un aklına bir şey geldi: Neden öğretmene yazıp kitapları Christminster'den istemiyordu ki? Piyanonun kapağının altına bir mektup sıkıştırsa istenilen kimsenin eline pekâlâ ulaşabilirdi. Üniversite havasıyla yumuşayarak bir kat daha güzelleşmiş elden-düşme bir kitap isteyebilirdi.

Niyetini teyzesine açmak bu işten tamamen vazgeçmek demekti. O yüzden, yapacağını tek başına yapması gerekiyordu.

Birkaç gün daha düşündükten sonra da, tasarladığını yaptı. Piyanonun gideceği gün -tesadüfe bakın ki kendisinin de doğum günüydü- büyük bir hayranlık beslediği dostuna yazdığı mektubu, gizlice piyanonun kapağının içine koydu. Drusilla teyze görür de niyetini anlar, kendisini bu işten vazgeçmeye zorlarsa diye korkuyordu.

Piyano gitti, Jude günlerce, haftalarca, teyzesi uyanmadan yataktan kalkıp, postaneye koştu. En sonunda beklenen paket köye gelmişti. Jude paketin ucundan bakınca içinde incecik iki kitap gördü. Alıp tenha bir köşeye götürdü, devrilmiş bir kara-ağacın yanına oturup açtı.

Christminster üzerine, bu şehrin ona sağlayabileceği imkânlar üzerine sonsuz hayaller kurarak kendinden geçmeye başladığından beri bir dildeki deyimleri başka bir dile aktarmanın çeşitli yolları üzerine kafa yormaktan geri kalmamıştı. Öğrenilecek dilin reçete gibi belli-başlı kuralları, ya da gizli şifreyi çözmeye yarayan ipuçları olmalıydı. Bu ipucunu

yakaladıktan sonra bütün cümlelere uygulayarak kendi dilinin bütün cümlelerini yabancı dile aktarabileceğini sanıyordu. Bu çocukça düşünce, aslında, dilbilimde Grimm Kanunu olarak bilinen bir kuralı matematiksel kesinlikle en uç noktaya vardırmaktı. İşte böylelikle, aradığı her kelimenin öteki dilde de gizli bir yerde var olduğunu, bu gizli kelimeyi bulma sanatının da adı geçen kitaplardan öğrenileceğine inanıyordu. Onun için, üzerinde Christminster damgası bulunan paketi açıp da en üstte duran Latince dilbilgisi kitabını görünce bir an gözlerine inanamadı.

Eski bir kitaptı bu... otuz yıllık; üzeri toz-toprak içindeydi. Satırların arasındaki boşluklara kitap harflerine inat olsun diye el yazısıyla garip adlar, yirmi yıl öncesine ait tarihler karalanmıştı. Yalnız, Jude'un şaşırması bundan değildi. "Aktarma kuralı" diye bir şey olmadığını ilk kez gözleriyle görüyordu. Belki bir dereceye kadar vardı ama, kitabın yazarı buna pek önem vermiyordu; Latince, Yunanca her kelime teker teker yıllar yılı sürecek bir sabırla, azimle hâfızaya yerleştirilecekti.

Jude kitapları elinden bırakarak ağacın geniş gövdesine yaslandı. Bu halde çok üzgün bir on beş dakika geçirdi. Eskiden de sık sık yaptığı gibi şapkasını yüzüne örterek hasırların arasından güneşi seyretmeye koyuldu. Demek Latince ve Yunanca buydu! Ne büyük bir hayal kırıklığı! Kendisini bekleyen zevkli çalışma diye umduğu şey aslında Yahudilerin Mısır'da katlandıkları eziyetli işlerden farksızdı.

Birden, Christminster'deki büyük okullardaki öğrencilerin on binlerce kelimeyi teker teker öğrenebilmeleri için çok kafalı kişiler olması gerektiğini düşündü. Kendi kafasında bu işe yetecek kadar akıl yoktu; şapkasının aralıklarından yüzüne güneş ışınları akarken: "Keşke hiç kitap yüzü görmeseydim, keşke hiç doğmasaydım!" diyordu. Yoldan birisi geç-

se, derdini sorsa, sonra onun hayattaki tasarılarının bir dilbilgisi öğretmeninkinden daha üstün olduğunu söyleseydi ne olurdu sanki? Gelgelelim, yoldan kimse geçmedi, çünkü kimse geçmezdi. Yaptığı büyük hatayı fark etmenin verdiği ezici ağırlığı altında, bu dünyadan çıkıp gitmiş olmayı diliyordu.

V

Bunu izleyen üç, dört yıl boyunca, Marygreen çevresindeki yollardan, patikalardan geçenler, tuhaf ve alışılmadık bir biçimde sürülen garip bir arabayla karşılaşmış olabilirler.

Jude, kitapları ele geçirdikten sonra bir iki ay içinde, bu ölü dillerin kendisine oynadığı oyunlara alışmıştı bile. Gerçekten, daha önce onu hayal kırıklığına uğratan noktalar bir süre sonra gene Christminster hayallerini canlandırmaya yaramıştı. Artık dil öğrenmeye kalkan birinin ne gibi güçlüklerle karşılaşacağını çok iyi biliyordu. Latince, Yunanca gibi iki dille uğraşmayı devlere göre bir iş sayıyor, bütün bu güçlükler onu önceleri kolay saydığı bu işe daha büyük bir ilgiyle sarılmaya zorluyordu. Klasik eserler denen bu tozlu kitap ciltlerinin içindeki düşünceler sanki dağ gibi bir yükün altında yatıyor, onu inatçı, sabırlı bir çalışmaya kışkırtıyordu.

Jude teyzesine yardım ederek elinden geldiğince ona yük olmamaya çalışırken küçük fırının da işleri biraz düzelmişti. Bir ucuzluk sırasında, beş İngiliz lirasına, başı önüne düşmüş yaşlı bir at almışlardı. Üzerine birkaç lira daha koyup bir de açık kahverengi tenteli, eskilikten her yanı gıcırdayan bir araba alınca, Jude haftada üç kez köydeki evleri tek tek dolaşıp ekmek dağıtmak gibi bir iş edinmişti.

Biraz önce sözü geçen gariplik arabanın kendisinden çok

Jude'un onu bu yollarda sürüşündeydi. Arabanın içi Jude'un "özel çalışma" yoluyla yaptığı öğrenime sahne olan yerdi. At geçeceği yolları, duracağı kapıları öğrendikten sonra, Jude dizginleri koluna geçirerek kucağına sözlüğünü koyup, önünde kitabı açık olarak dolaşmaya başlamıştı. Caesar, Vergilius, Horatius gibi yazarların eserlerinden oldukça basit parçalar okurken onu iyi yürekli bir öğretmen görse harcadığı emek karşısında gözleri yaşarırdı ama, Jude mantığından çok sezgisiyle elindeki kitabın anlamını kavrıyordu. Bundan dolayı da çoğu zaman kendisine araması söylenen gerçekten bambaşka şeylerle karşılaşıyordu.

Eline geçebilen kitaplar vakti geçmiş, dolayısıyla ucuz Delphin baskılarıydı. Bunlar tembel okul öğrencilerinin işine pek yaramazlardı ama, Jude'un işini görüyorlardı. Dört bir yanından güçlüklerle bağlanmış olan öğrenci yoldaşlarının kitap sayfalarının kenarlarındaki boşluklara karaladıkları yazıları da sökmüştü. Bunlar ona yanından geçerken ders sorabileceği bir sınıf arkadaşından, bir öğretmenden daha yararlıydılar. Evet, bu sert ve uydurma şartlar altında Jude'un bir bilgin olması ihtimali çok azdı ama, yürümek istediği yola ilk adımını atmış oluyordu.

Kendileri şimdi artık belki de mezarda bulunan kimselerin başparmak izleriyle kirlenmiş olan bu eski kitap sayfalarına eğilip, hem çok yakında, hem çok uzaklarda olan bu adamların düşüncelerini bulup çıkarmaya uğraşırken sıskalıktan kemikleri sayılabilen yaşlı at köşeleri döner, kapıların önünde dururdu.

"Bugün iki ekmek ver. Dünkü ekmek bayattı, onu geri veriyorum!" diye haykıran bir kadın sesi Jude'u Dido'nun acıklı eserinden koparıp gerçek hayata getirirdi.

Yollarda Jude sık sık yayalarla karşılaşırdı ama, bunların hiçbirini görmeden geçerdi. Yavaş yavaş çevrede onun iş-

le eğlenceyi -Jude'un okumasını bir oyun, bir eğlence sayıyorlardı- birbirine karıştırdığına dair söylentiler dolaşmaya başladı. Belki bu onun için kârlı bir eğlenceydi ama, aynı yoldan gelip geçen başka yolcuların güvenliği bakımından sakıncalıydı. Dedikodular dolaşıp durmaktaydı. Sonra, komşu köylerden bir mülk sahibi polise gidip fırıncının oğlunun araba sürerken kitap okuduğunu haber verdi, Jude'un suçüstü yakalanmasını, Alfredston'a gönderilerek sokaklarda tehlike yarattığı için para cezasına çarptırılmasını söyledi. Bunun üzerine polis pusuya yattı, bir gün de Jude'un yanına yaklaşarak, daha dikkatli olmasını tembih etti.

Jude, sabahları üçte kalkarak fırını yakmak, günün daha sonraki saatlerinde dağıtacağı ekmeğin hamurunu yoğurmak zorunda olduğu için, akşamları işi biter bitmez yatıyordu. İşte bu yüzden, yolda giderken klasikleri okumazsa onları okuyacak başka vakti olmuyordu. Öyleyse, yapılacak tek şey arada bir etrafa gözatmak, yolda bir gölge, özellikle bir polis belirdi mi kitapları saklamaktı. Polis ise, bu resmi adaleti yerine getirmek için çareyi Jude'un arabasının karşısına pek fazla çıkmamakta bulmuştu. Böylesine tenha yollarda bir tehlike varsa bunun Jude'un başına gelmesinin daha büyük bir olasılık olduğunu düşünerek citlerin üzerinde beyaz tenteyi gördükçe yolunu değiştirmişti.

Fawley artık on altı yaşında olup çalışmalarında epey ilerlediği sıralarda bir gün, eve dönerken, okumakta olduğu "Carmen Saeculare"ye dalmışken Toprakrengi Ev'in yanındaki yaylanın dik yamacından geçiyordu. Işık değişmişti; başını kitaptan kaldırmasına yolaçan da buydu. Güneş batıyor, aynı anda da karşıki koruluğun ardından dolunay yükseliyordu. Kafası okuduğu şiirle öylesine doluydu ki, gene yıllarca önce onu merdiven üzerinde diz çöküp dua etmeye sürükleyen duyguyla, arabayı durdurarak indi. Etrafına, kimseler

var mı diye, şöyle bir gözattıktan sonra yolun kenarındaki tümseğin başına giderek elindeki açık duran kitapla diz çöktü. Önce, yaptığı işi hem tatlı, hem kınayan bakışlarla seyreden parlak ay tanrıçasına doğru başını kaldırdı, sonra beri yanda kaybolmakta olan güneşe bakarak söze başladı:

"Phoebe silvarum que potens Diana!" (*)

Jude parlak gün ışığında fısıldamaya bile cesaret edemeyeceği bu ilâhiyi çoktanrıcılık hülyasının sürükleyici etkisiyle söyleyip bitirene kadar at da hiç yerinden kıpırdamadan durdu.

Eve varınca böyle davranmasının nedenlerini düşünmeye daldı. Doğuştan gelen ya da sonradan edindiği, garip boş inancının ve kendisi gibi bir okul öğretmeni olmakla yetinmeyip bir Hıristiyan büyüğü de olmayı isteyen birinde aynı derecede garip kaçan, sağduyu ve gelenekten böylesine büyük bir kaymaya yolaçan unutkanlığın kaynağı neydi? Bütün bunlar hep putperestlerin eserlerini okumuş olmasının sonucuydu. Düşündükçe bir tutarsızlık olduğunu daha iyi anlıyordu. Hayatının amacına uygun kitaplar okumaya başlamalıydı. Bu putperest metinler elbette, ortaçağ kökenli Christminster'le taştan bir ortaçağ öyküsü olan Christminster'le pek bağdaşmıyordu. En sonunda, aşırıya kaçan okuma sevgisiyle, bir Hıristiyan için yanlış sayılabilecek bir yol tutmuş olduğu sonucuna vardı. Clarke'ın Homeros'u üzerine epey şey öğrenmişti ama, İncil'in Yunanca metnini bir sahaftan posta yoluyla edindiği halde, pek az çalışmıştı. Artık iyiden iyiye öğrendiği Yunancanın diyelekleri üzerine çalışıyordu. İyon diyeleğini bırakıp bir yenisine geçti ve bundan sonra uzunca bir süre yalnızca Griesbach'ın metinlerinden Dört İncil'i, Yeni Ahit'teki Resul'un Mektubunu okudu. Alfredston'a bir gidişinde, borçlarını ödeyemeyen bir rahibin

(*) Latince: "Ey Ay'la ormanın hâkimi Diana!" (ç.n.)

kitapçıya bırakmış olduğu, Kilise Babaları tarafından yazılmış birkaç cilt kitabı da satın aldı.

Tuttuğu yoldaki bu değişikliğin başka bir sonucu olarak pazar günleri yürüyerek gidebileceği bütün kiliseleri dolaşıyor, buralarda XV. yüzyıldan kalma mezar taşları üzerine kazılmış Latince yazıları, pirinç levhaları şifre çözer gibi, okumaya çalışıyordu. Bu çeşit kutsal gezilerinden birinde kambur, yaşlı bir kadınla karşılaştı. Çok akıllı olan, önüne çıkan her yazıyı büyük bir kolaylıkla okuyabilen bu kadın ona ışık ve irfan şehri Christminster'den söz etti. Jude oraya gitmeye her zamankinden daha da kararlıydı.

İyi ama, orada neyle geçinecekti? Şu sırada hiçbir geliri yoktu. Belki de yıllarca sürecek olan bilimsel çalışmaları boyunca kendisine geçim kaynağı olacak ne bir mesleği, ne de sanatı vardı. Şehirlilerin en çok ihtiyaç duydukları şeyler neler olabilirdi? Yiyecek, giyecek, barınak. Bunlardan birincisiyle uğraşarak elde edeceği kazanç çok az olurdu; ikincisi hiç hoşuna gitmiyordu; üçüncüsü, olabilirdi. Koskocaman bir şehir kurulmuştu; öyleyse, o da yapı işleri öğrenirdi. Hiç tanımadığı eniştesini, Susanna'nın babasını düşündü. Bir kilise adamı olan bu eniştesi geçimini maden oymacılığıyla sağlamıştı. Her nedense, ortaçağ sanatlarıyla ilgili her şeye karşı merak duyan bir adamdı. Jude da eniştesinin yolunda yürüse fena olmazdı; bir süre, içinde bilginlerin ruhunun kapatıldığı iskeletlerle uğraşabilirdi.

Bir başlangıç olarak para verip birkaç külçe yumuşak taş aldı. Derslerine ara vererek, yarımşar saatlik boş zamanlarında kilise mezarlığını dolaşıp örnekler aldı.

Alfredston'da kendi halinde bir duvarcı vardı. Jude teyzesinin işlerinde kendi yerini doldurabilecek birini bulur bulmaz küçük bir gündelikle bu adamın yanına girdi. Burada taş işçiliğinin esaslarını öğrenmek fırsatını elde etti. Kısa bir

süre sonra da gene o yakınlardaki bir kilise müteahhitine başvurarak, onun yanında çalışan mimarın gözetimi altında, birkaç köy kilisesinin yıkık taş duvarlarını onardı.

Bu işi aslında kendisine daha çok yakıştırdığı büyük işlere hazırlanırken bir dayanak olsun diye öğrendiğini hiçbir zaman aklından çıkarmamakla birlikte, zanaatın kendisine de ilgi duymuyor değildi. Şimdi hafta araları kasabada bir pansiyonda kalıyor, cumartesi akşamları Marygreen köyüne dönüyordu. İşte, on dokuz yaşına böyle bastı ve böyle bitirdi.

VI

Hayatının unutulmaz tarihlerinden biri olan o cumartesi saat üç sularında Alfredston'dan Marygreen'e dönüyordu. Ilık, tatlı bir yaz günüydü. Sırtında aletleriyle yürürken küçük keskiler sepetin içindeki daha büyük keskilere hafif hafif çarpıyorlardı. Hafta sonu olduğundan işten biraz erken çıkmıştı. Teyzesinin bir işi için Cresscombe yakınlarındaki değirmene uğraması gerektiğinden her zamanki yolunu değiştirmiş, pek sık kullanmadığı uzun yoldan geliyordu.

Neşeli, keyifli bir günündeydi. Bir iki yıla kadar Christminster'de rahatça geçinebilecek duruma geleceğine, bunca zaman hayal ettiği öğrenim hayatının kilit noktasının eşiğine vardığına inanıyordu. İstese şimdi bile kalkıp Christminster'e gidebilirdi, karınca kararınca geçinir giderdi; ama, şimdiki imkânlardan daha iyisini sağladığı zaman gitmeyi daha uygun buluyordu. Şimdiye kadar yapmış olduğu şeyleri düşündükçe içini ılık bir güven duygusu kaplıyordu. Yürürken arada bir başını kaldırıp iki yanında uzanan geniş topraklara bakıyordu. Aslında hiçbir şey gördüğü yoktu. Yaptığı ha-

reket daha az düşünceli olduğu anlar yapmaya alışkın olduğu hareketlerin kendiliğinden bir tekrarıydı; onun zihnini şu anda kurcalayan konu şimdiye kadar elde ettiği ilerlemelerin bir değerlendirmesiydi.

"Normal bir öğrencinin belli-başlı klasikleri okumasına yetecek kadar bir bilgi bende de var... Özellikle Latince bakımından." Bu dediği doğruydu; çünkü yürüyüşe çıktığı zamanlar yalnızlığını gidermek için kendi kendine Latince konuşurdu. "İlias destanının ilk iki kitabını baştan sona okudum. Ayrıca, dokuzuncu kitaptaki Phoiniks'in nutkunu, on dördüncü kitaptaki Hektor'un Ajax'la kavgasını, on sekizinci kitaptaki Ahilleus'un silâhsız bir şekilde tanrı zırhı içinde görünmesini, yirmi üçüncü kitaptaki cenaze oyunlarını biliyor sayılırım. Biraz Hesiodos da okudum. Thukydides'ten parçalar çalıştım. Bir de İncil'in büyük bir kısmını... Gene de isterdim ki bütün bunlar aynı dille yazılmış olsun.

"Biraz da matematik çalıştım. Euklides'in ilk altı kitabıyla on birinci, on ikinci kitaplarını biliyorum, cebirden de basit sayılacak denklemleri çözüyorum. Bunlar ancak başlangıç ama, kitap alamamak yüzünden ben burada daha fazla bir ilerleme de yapamayacağım. Demek ki bütün gücümü Christminster'e yerleşmek için kullanmalıyım. Hele bir kapağı oraya atayım öğretmenlerin yardımıyla öyle bir ilerleyiş olacak ki ben bile kendime şaşacağım, şimdiki bilgilerime çocukluk bilgisizliği gözüyle bakacağım. Biraz para biriktirmeliyim; biriktireceğim de. O zaman o üniversitelerden biri bana kapılarını açacak... şimdi görseler beni tekmeyle kapıdan kovarlar, o zaman kucaklayacaklar... Böyle bir kucaklanma için bir yirmi yıl daha beklemek gerek. Ben bu işi tamamlayamadan ölürüm besbelli."

Sonra hayal kurmaya devam ederek böyle, saf, çalışkan ve bilgece bir Hıristiyan kişi gibi yaşasa piskopos bile olabi-

leceğini düşündü. Yıllık geliri 5.000 İngiliz lirası olsa, bunun 4.500'ünü yoksullara dağıtır, geri kalanınla da kendi ölçülerine göre -beyler gibi- yaşardı. Sonradan bir daha düşününce piskoposluk düşüncesi saçma göründü, çünkü gittikçe daha yüksek rütbeleri düşünüyordu. Yok, canım, başdiyakosluğa gelince durmalıydı. İnsan başdiyakos olunca da bir piskopos kadar bilgili, yararlı olabilirdi. Gene de piskoposluk aklını çeliyordu.

"Christminster'e yerleşir yerleşmez burada elde edemediğim kitapları okurum. Livius, Tacitus, Herodotus, Sophokles, Aristophanes...

"Ha-ha-hay! He-ey!" Çitin ardından alçak perdeden sesler gelmeye başlamıştı ama, Jude duymuyordu. Düşünceleri birbirini kovalıyordu:

- "Euripides, Platon, Aristoteles, Lucretius, Seneca, Antoninus. Sonra çalışacak başka şeyler de var: Kilise Babaları'nın eserlerini su gibi bilmeliyim, Bede'yi, kilise tarihini... biraz da İbranice... Daha ancak harflerini öğrenebildim..."

"He-ey, hey!"

"... Ne var ki, çok çalışabilirim. Tanrı'ya şükür, çok sabırlıyım. Zaten her şeyi buna borçluyum, bana güç veren de o... Evet, Christminster beni besleyen ana olacak, ben de onun sevgili oğlu.

Geleceğe ait ince hesaplara dalmıştı. Adımları iyice yavaşlamış, neredeyse duracak gibiydi. Sanki büyülü bir lamba önündeki toprağa geleceğini sermişti, o da bunu okuyarak gidiyordu. Ansızın kulağına bir cismin sertçe çarpmasıyla kendine geldi. Yumuşak, soğuk bir şeydi bu. Ayağının dibine bir şeyin düştüğünü fark etti.

Yere gözatınca bunun domuz etinden kesilme bir parça olduğunu anladı. Başka işe yaramadığı için köylüler bunu

çizme parlatmak için kullanırlardı. Kuzey Wessex'in belirli yerlerinde çok domuz yetiştirildiğinden buralarda da pek boldu.

Çitin ardında bir dere akıyordu. Şimdi anlamıştı: Konuşmalar, gülüşmelerde oradan geliyordu. Yamaca tırmanarak çitin üzerinden baktı. Derenin karşı kıyısında, bahçesinde domuz ahırları bulunan bir ev görünüyordu. Üç genç kadın akar suyun başına çömelmiş, yanlarında duran kovalar, çanaklar dolusu hayvan bağırsağını yıkamakla meşguldüler. Bir iki çift sinsi göz kendisini süzmekteydi. En sonunda onun dikkatini çekebildiklerine kanaat getirip, onun da kendilerine bakmakta olduğunu görünce, teftiş edilen memurlar gibi, en ciddî tavırlarını takındılar, bıkıp usanmadan yaptıkları bu yıkama işine yeniden başladılar.

Jude büyük bir ciddiyetle: "Teşekkür ederim!" dedi.

Kızlardan biri sanki Jude'un varlığından hiç haberli değilmiş gibi: "Ben *atmadım* ki!" dedi, yanındakine.

İkinci kız: "Ben de atmadım" diye cevap verdi ona.

"O! Anny, nasıl yaparsın bunu!" dedi üçüncüsü.

"Bir şey atmaya niyetim olsaydı herhalde o şeyi atmazdım!"

"Pöh! Bana ne ondan!"

Gülüşerek işlerine devam ettiler bir yandan da, suçu birbirlerinin üzerine atmaktan vazgeçmiyorlardı.

Jude yüzünü temizlerken iyice alaylı bir tavır takınarak onlara laf yetiştirmeye koyuldu.

"Yok canım, elbette sen atmadın... Ne münasebet!" diye derenin en üst başındakine seslendi.

Güzel siyah gözleri olan bir kızdı bu. Derisinin ve vücut çizgilerinin sertliği yüzünden tam anlamıyla güzel denemezse de biraz uzaktan bakılınca öyle de sayılabilecek biriydi. Yuvarlak dolgun göğüsleri, etli dudakları, düzgün dişleri,

buğday rengi teni vardı. Tam ve olgun bir dişi hayvandı... ne fazla, ne eksik. Jude, hümanist derinliklerinde dolaştığı bir sırada, dikkatini bu kızların kafasındaki konulara çekmek için yapılan davranışı nedense bu kıza yakıştırmıştı.

Kız çok bilmiş bir tavırla: "Bunu hiçbir zaman öğrenemeyeceksin!" dedi.

"Her kim yaptıysa başkasının malına zarar verdi."

"Aman canım ne var ki bunda!"

"Ama, sen benimle konuşmak istiyorsun galiba?"

"Evet, sen de istersen.

"Ben mi çitten o yana geçeyim, yoksa sen mi bu yana gelirsin?"

Belki kız gelecek için bir fırsat yakaladığını sezmişti; çünkü Jude bu sözleri söylediğinde, esmer kızın gözleri onun gözlerinin içine çevrilmiş ve bir an bu bakışlarda bir zekâ kıvılcımı belirmişti. Her ne kadar Jude Fawley açısından bunda önceden tasarlanmış, kasıtlı bir şey yoksa da, kız için bu kendisiyle Jude arasındaki gizli yakınlığın sessiz bildirilişiydi. Kız, bir kadının seçilmesi gereken böyle durumlarda her zaman olduğu gibi üçünün arasından kendisinin seçildiğini anlamıştı ama bu seçim, kadınlarla bir ilişki kurmayı akıllarının ucundan bile geçirmeyen talihsiz erkeklerin çoğunun başına geldiği gibi daha ileri bir ahbaplık niyeti olmaksızın, yalnızca karargahtan gelen bir irtibat emrinin bilinçsizce yerine getirilmesiydi.

Kız yerinden sıçrayarak: "Oraya düşen şeyi geri getirsene!" dedi.

Jude artık yapılan hareketin kendisine yönelik olduğunu iyice anlamıştı. Sırtındaki alet çantasını yere bırakarak yerdeki et parçasını aldı, çitin öbür yanına atladı. Herikisi derenin bir kıyısında olmak üzere, küçük köprüye kadar yan yana iki paralel çizgi halinde ilerlediler. Köprüye yaklaştıkları

sırada, kız, Jude'a hiç fark ettirmeden, müthiş bir beceriklilikle, yanaklarının iç kısmını hafifçe emdi. Bu büyülü manevra sonucunda, yuvarlak yüzünde, güldüğü sürece muhafaza edebildiği bir çift gamze belirmişti. Böyle yalancıktan gamze yapma sanatı, çok kişi tarafından bilinse de, pek az kişinin uygulayabildiği bir şeydi.

Tahta köprünün ortasında buluştuklarında, Jude kendisine fırlatılan nesneyi kıza geri verirken, doğrudan doğruya seslenmek yerine neden bu yeni çeşit silâha başvurduğuna ilişkin kızdan bir açıklama bekliyor gibiydi.

Kız ise, elleriyle köprünün parmaklığına abanmış, vücudunu bir öne, bir arkaya sallayarak, başka bir yöne bakıyordu. En sonunda başını ondan yana çevirip merakla süzdü.

"Bunu sana benim fırlattığımı sanmıyorsun, değil mi?"

"Yo, hayır."

"Biz bu işi babama yardım olsun diye yapıyoruz. O parçadan babam yağ yapar, ziyan olmasını istemez elbette." Başıyla, otların üzerinde duran et parçasını gösteriyordu.

Jude kızın sözlerinin doğruluğundan hâlâ kuşkulanıyordu ama, nezaket gösterip kabul etmiş görünerek: "Öbür ikisinden hangisi attıysa, bunu niye yaptı, anlayamıyorum," dedi.

"Arsızlık işte. Sakın benim üstüme atma, emi."

"Nasıl atarım! Adını bilmiyorum ben senin."

"Doğru ya. Söyleyeyim mi?"

"Söyle!"

"Arabella Donn. Burada oturuyoruz."

"Sık sık bu yoldan geçseydim bilirdim. Çoğunlukla, kestirme diye, üst yoldan gider gelirim.

"Babam domuz besler. Bu kızlar da ufak tefek işlerde bana yardım ediyorlar."

Köprünün parmaklıklarına dayanmış, birbirlerini seyre-

derek konuşuyorlardı. Konuştukça konuştular. Bir kadının erkeğe olan sessiz davetini Arabella'nın kişiliği pek belirli olarak yapıyor, Jude'u, hiç niyeti yokken, nerdeyse isteği dışında, kendisi için yepyeni olan bir duyguyla, olduğu yere mıhlıyordu. Jude, kadın erkek meselesini kendi hayatı ve ülkülerinin dışında kabul ettiğinden, bir kadına ilk defa bakıyordu, dersek abartmış olmayız. Bakışları kızın gözlerinden dudaklarına iniyor, göğüslerine, su damlacıklarıyla beneklenmiş dolgun, mermer kadar sert çıplak kollarına kayıyordu.

"Ne güzel kızsın sen!" diye mırıldandı her ne kadar onun çekimine kapıldığını belirtmek için bu sözlere hiç gerek yoksa da.

Kız en etkili sesiyle: "Ah, sen beni bir de pazar günleri görsen!" dedi.

"Göremem herhalde değil mi?"

"Orası sana kalmış. Tam şu sıralarda kur yapan biri yok; ama, iki haftaya kadar ne olacağı bilinmez."

Bu sözleri gülümsemeden söylediği için gamzeleri kaybolmuştu.

Jude hafif hafif sürüklenmekte olduğunu seziyordu ama, bunu önleyecek bir şey yapmak da elinden gelmiyordu.

"İzin verir misin?"

"Hayır demem."

Bu arada Arabella, bir an için başını öbür yana çevirip, yukarıda sözü geçen emme işlemini tekrarlayarak gamzelerden birini yerine oturtmayı başarmıştı. Jude hâlâ kızın genel görünüşünden başka hiçbir şeyin farkında değildi.

"Bir dahaki pazara?" diye atıldı. "Yani, yarın?"

"Olur!"

"Size mi geleyim?"

"Evet."

Kız zaferin verdiği sevinçle neşelenmişti; bir parça da şefkatle dolan bakışlarıyla Jude'u süzdü. Sonra, otların üzerinde bırakmış olduğu ayak izlerine basa basa geri döndü, arkadaşlarına katıldı.

Jude Fawley, alet çantasını sırtlayarak, tek başına yolculuğuna kendisinin de şaştığı yepyeni bir şevkle başladı. Kimbilir ne zamandan beri çevresini sarmış olan yepyeni bir havadan ilk soluğu çekiyordu. Bu taze hava her nasılsa onun soluduğu normal havadan sanki bir cam bölmeyle ayrılmıştı. Nasıl olduğunu bile anlamadan, daha birkaç dakika önce okuma,çalışma, öğrenme üzerine beslediği düşüncelerin garip bir çöküntüye uğramakta olduğunu seziyordu.

Kendi kendine: "Eh, biraz eğlendik!" dedi.

Yalnız, için için biliyordu ki, bu kızda bir eksiklik, ya da bir fazlalık vardı. Kendisinin yaradılışıyla, Christminster hülyalarıyla asla bağdaşmayan bir şeydi bu. Ok gibi bir şey atarak ilk hücumu yapan bir kız el değmemiş bir kız olamazdı. Jude bu gerçeği, tıpkı karanlık bir duvar üzerine kazılmış yazıların birdenbire bir ışıkla aydınlığa kavuşması, sonra yeniden karanlığa gömülmesi gibi, zihninin gözüyle görebildi. Sonra, bu gelip geçici aydınlatıcı gücün ortadan kaybolmasıyla, her an içinde barındırdığı halde şimdiye kadar bilmediği duygularını akıtacak bir kanal buldu. Yepyeni, vahşî, taze bir dünyaya uyanıyordu, bu dünyada kendini kaybetmek üzereydi. Gelecek pazar öbür cinsten çok yakıcı biriyle buluşacaktı.

Bu arada, kız, arkadaşlarının yanına çömelmiş, domuz bağırsaklarını yıkamaya devam ediyordu.

Anny denilen kız, kısaca: "Çocuğu elde edebildin mi, şekerim?" diye sordu.

Arabella, pişman olmuş gibi bir tavırla: "Bilmem ki. Keşke başka bir şey atsaymışım" diye mırıldandı.

"Haydi, canım! Sen ne sanıyorsun onu bilmem ama, önemli biri değil ki o! Alfredston'a gidip çırak olana kadar Marygreen'deki Drusilla Fawley'in ekmek arabasını sürerdi. O zamandan beri burnu büyümüş, hep kitap okuyormuş. Söylenenlere bakılırsa niyeti bilgin olmakmış."

"E, bana ne ondan, yahu! Neyse ne... Çıkar onu aklından."

"Haydi canım, bizi mi kandıracaksın yani? Madem istemiyordun, ne diye köprü başında durup saatlerce konuştun? Ne yaparsan yap ama, bil ki o bir çocuk kadar saftır. Köprüde sana kur yaparken baktım da, sanki ilk defa bir kadın görüyor gibiydi. Yani, demek istiyorum ki onu avlamak isteyen bir kadın pek güçlük çekmez.

VII

Ertesi gün Jude Fawley eğik tavanlı yatak odasında durakladı, masasının üzerindeki kitaplarına, sonra, son aylarda durmadan yaktığı gaz lambasının duvarda bıraktığı is lekelerine bakıyordu.

Günlerden pazardı, Arabella Donn'la tanışmasından yirmi dört saat sonraki pazar gününün öğleden sonrası. Bütün geçen hafta boyunca bu pazarı özel bir işe -İncil'i Yunanca metninden bir kere daha okumaya- ayıracağına ilişkin kendi kendine söz vermişti. Elindeki yeni kitabın hem baskısı çok iyiydi, hem de Griesbach metninin tecrübeli ellerden geçerek düzeltilmişiydi; üstelik, sayfaların kenar boşlukları da açıklayıcı notlarla doluydu. Bu kitabı hayatında ilk kez doğrudan doğruya Londra'daki yayınevine mektup yazarak elde etmiş olmaktan da ayrı bir kıvanç duyuyordu.

Artık haftada ancak iki gece kalabildiği teyzesinin sakin kulübesindeki odasında yapacağı bu öğleden sonra çalışmasını dört gözle beklemişti. Ne var ki dün yepyeni bir şey olmuş, hayatının düzgün sessiz akıntısında birden bir engel belirmişti. Kış derisinden sıyrıldıktan sonra yeni derisinin duyarlığına, parlaklığına daha alışamamış bir yılan gibi görüyordu kendisini.

Ne olursa olsun buluşmaya gitmeyecekti. Oturup kitabını açtı, dirseklerini masaya kuvvetle dayadı, en baştan okumaya başladı.

H ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ. (*)

Geleceğim diye söz vermiş miydi ona? Elbette vermişti. Kızcağız bütün gün onu bekleyecek, koskoca bir pazar günü ziyan olacaktı. Bu kızda çekip koparan bir taraf vardı, insandan yalnız söz almakla kalacağa pek benzemiyordu. Onun güvenini sarsmamalıydı. Evet, kitap okumak için bir pazar günleri, bir de işten döndüğü geç saatler vardı ama, bir kerecik o da bir öğleden sonrasını harcayabilirdi. Kendi yaşıtları zaten her pazar eğleniyorlardı. Bugünden sonra belki artık onunla hiç görüşmeyecekti. Görüşemezdi ki! kendisinin gelecek için tasarıları vardı çünkü.

Kısacası, Jude sanki olağanüstü bir güce yakalanmış da sürükleniyordu. Bu güç şimdiye kadar etkisi altında kaldığı hiçbir şeye benzemiyordu. Ne istek, ne mantık tanıyordu, ne de Jude'un -sözüm ona- yüce kararlarını. Bir öğretmen öğrencisinin yakasına yapışıp nasıl sürüklerse bu güç de onu, hiç saygı duymadığı, oturdukları çevreden başka ortak bir şeyi olmadığı bir kadının kucağına sürüklüyordu.

(*) Grekçe, *(i kaini diathiki)* Yeni Ahit, yani İncil.

"İ kaini diathiki"nin artık hiçbir önemi kalmamıştı. Yazgının kurbanı Jude, yerinden fırlayarak odadan dışarı çıktı. Böyle bir şeyin olabileceğini önceden kestirdiği için en iyi esvaplarını önceden giymişti. Üç dakika içinde kendisini, Arabella'nın tenha bir çukurdaki evine gitmek üzere, buğday tarlasının yanından geçen keçiyolunda yürür buldu.

Yürürken saatine baktı. İki saat içinde rahatça dönebilirdi; çaydan sonra da okumak için epey zamanı olacaktı.

Anayolun köşesindeki kulübeyi, birkaç cılız köknar ağacını geçtikten sonra adımlarını hızlandırarak sola saptı. Toprakrengi Ev'in batısına düşen yamaçtan aşağı iniyordu. Kireçli topraklara gelince burada akan suyun yanıbaşından yürümeye başladı. Kızın evine varmıştı. Arka taraftan domuz pisliklerinin kokusu geliyordu; ayrıca, bu kokuyu çıkaran hayvanların homurtuları da duyuluyordu. Bahçeden içeri girerek bastonunun topuzuyla kapıya vurdu.

Birisi onun geldiğini görmüş olacak ki içeriden bir erkek sesi işitildi:

"Arabella! Sana kur yapan delikanlı geldi. Haydi, kızım, toparlansana!"

Jude bu sözlerden ürkmüştü. Besbelli ki bu sesin sahibine göre kur yapmak pek olağan hatta biraz iş kabilinden bir şeydi. Jude'un ise böyle bir şey aklının köşesinden geçmemişti. Belki bir yürüyüşe çıkarlardı, belki de onu öperdi; ama, "kur yapmak" resmen maksatlı bir olaydı, Jude'un düşünceleriyle hiç de bağdaşmıyordu oldukça da iticiydi.

Arabella pek parlak renkli yürüyüş kıyafetiyle aşağı indiği sırada kapı açılmış, Jude içeri buyur edilmişti.

Kızın babası: "Bir sandalye çeksenize, Bay.. neydi adınız?" dedi.

Siyah favorili, pek canlı bir adamdı. Bunları gene Jude'un dışarıdayken duyduğu o, durumu bir iş meselesi gibi gö-

ren bir tavırla söylemişti.

Kız Jude'un kulağına fısıldadı: "Ben hemen dışarı çıkmak istiyorum, ne dersin?"

Jude: "Ben de" dedi. "Toprakrengi Ev'e kadar gider geliriz. Yarım saate kadar dönebiliriz."

Arabella bu evin dağınıklığı içinde o kadar güzel görünüyordu ki Jude o ana kadar kafasından atamadığı kuşkulardan kurtalarak, buraya gelmiş olduğuna sevindi.

Önce yokuşun tepesine tırmandılar. Bu tırmanış sırasında, Jude, kıza yardım etmek üzere arada bir elini tutmak zorunda kalıyordu. Sonra, sola sapıp sırt boyunca giden yoldan, Jude'un çocukken Christminster'i seyrettiği yere kadar yürüdüler. Şimdi o bütün bunları unutmuştu. Arabella ile en sıradan konuları konuşmak öylesine zevkliydi ki, kısa bir zaman önce üniversite profesörleriyle felsefe konularında tartışmaktan duyacağı zevk bunun yanında hiç kalırdı. Tanrıça Athena ile Phoebus için diz çöktüğü yeri geçerken, mitologyanın bu ünlü kişilerini hatırlamadığı gibi, güneş de artık onun için Arabella'nın yüzünü aydınlatan bir lambadan başka bir şey değildi. Jude kendisini anlatılamayacak kadar hafif buluyor, uçarcasına yürüyordu. Şimdinin yetenekli öğrencisi, geleceğin üniversite profesörü, piskoposu Jude, aklından daha kimbilir neler geçirmişti- güzel bir köy yosması kurdeleli pazar kıyafetini giyip kendisiyle yürüyüşe çıkmaya razı oldu diye onur duyuyordu.

Toprakrengi Ev'in ambarına, yani Jude'un dönüş noktası olarak seçtiği yere varmışlardı. Bulundukları tepeden kuzey ufuklarını seyrederken, birden, aşağıda, beş, altı kilometre ötede uzanan kasabadan dumanlar yükseldiğini gördüler.

Arabella: "Yangın!" dedi. "Haydi koşup bakalım... haydi! Uzak değil."

Jude'un yüreğinde büyümeye başlayan şefkat onda Ara-

bella'nın herhangi bir isteğine olmaz diyecek güç bırakmamıştı. Neredeyse koşa koşa tepeden aşağı inmeye başladılar. Düzlüğe inip, bir kilometre kadar yol aldıktan sonra, yangının sandıklarından çok daha uzakta olduğunu anladılar.

Bir kez başladık nasılsa diye düşünerek aynı yola devam ettiler. Sonuç olarak, Marygreen'den on, Arabella'nın evinden beş mil uzaktaydılar. Olay yerine vardıklarında yangın söndürülmüştü.

Geride kalan acıklı manzarayı bir süre seyrettikten sonra dönüş yolunu tuttular.

Arabella çay içmek istediğini söyledi, aşağı sınıftan bir hana girdiler, çay ısmarladılar. İçecekleri şey bira olmadığı için, epey beklemek zorunda kaldılar. Hizmet eden kız Jude'u tanımış, şaşırmış, arka tarafa koşarak hanımına bir şeyler anlatıyordu: "kendisini herkesten üstün gören" delikanlı birden bu kadar alçalsın, Arabella gibi bir kızla ahbaplık etsin! Arabella kızın ne söylediğini anlamıştı. Sevgilisinin şefkatli, ciddî bakışlarıyla karşılaştıkça kahkahayla gülüyordu; oyunu kazanmakta olduğunu anlayan kayıtsız bir kadının zafer duygusuyla dolu, düşük kahkahalarıydı bunlar.

Oturdukları yerden etrafı seyretmeye koyuldular. duvarda Samson'la Dalila'nın bir resmi asılıydı. Üzerleri bira bardaklarının yuvarlak izleriyle kirlenmiş masalar yerlerde içi talaş dolu tükrük hokkaları vardı. Jude'a hüzün veren bu hava ancak böyle bir yerde, pazar akşamları soluk güneş ışınlarının güçlükle aydınlatabildiği, artık içki bile dağıtılmayan, zavallı bir yolcunun başka bir sığınağı olmadığı için geldiği bir meyhanede bulunabilirdi.

Ortalık kararmaya başlamıştı. Çayı daha fazla bekleyemeyeceklerini söylediler.

Jude: "Peki ama, başka ne yapabiliriz?" diye sordu. "Senin daha gidecek beş kilometrelik yolun var."

Arabella: "Bira içebiliriz, sanırım" dedi.

"Bira mı? A, evet. Bu aklıma gelmedi. Nedense pazar akşamı böyle bir yere bira içmeyi hiç düşünmemiştim."

"Ama, biz bira içmeye gelmedik ki."

"Evet, bira içmeye gelmedik."

Jude artık bu sevimsiz yerden kurtulmak istiyordu ama, gene de biraları söyledi. Hemen getirdiler.

Arabella birasını tadarak: "Öf!" dedi.

Jude de tattı.

"Nesi var?" diye sordu. "Doğrusu, biradan pek anlamam. Tadı fena gelmedi ama, ben kahveyi daha çok severim.

Arabella: "İçine su katılmış... İçemem!" dedi.

Bira yapımında kullanılan malt, şerbetçiotu dışında daha bir sürü maddenin adını saydı.

Jude şaşırmıştı. Neşeyle: "Ne çok şey biliyorsun!" dedi.

Kız gene de biranın kendi payına düşenini içti, sonra yeniden yola düzüldüler. Artık hava iyiden iyiye kararmıştı. Köyün ışıklarını geride bırakır bırakmaz, birbirlerine değecek kadar sokuldular. Arabella onun neden kolunu beline dolamadığını merak ediyordu ama, Jude böyle bir şey yapmadı. Yalnız, kendisine biraz aşırı gitmek gibi geldiyse de: "Koluma gir" dedi.

Kız onun koluna girdi... Sımsıkı, ta omuzuna kadar. Jude kızın vücudunun ılıklığını kendi vücudunda duyuyordu. Bastonunu öteki kolunun altına sıkıştırarak, tam sağ elinin hizasına gelmiş olan eli kızın sağ elini tuttu.

"Böyle daha iyiyiz, değil mi, canım?" dedi.

Arabella da: "Evet" dedi. Sonra hafifçe ekledi: "Ne tatlı!"

Jude: "Amma da hızlıyım!" diye düşünüyordu.

Yamacın eteklerine kadar böylece yürüdüler. Önlerinde, karanlığın içinde anayol, bembeyaz, yukarı doğru uzanıyordu. Arabella'nın evine ulaşmak için tek çare bu yokuşu tır-

manıp sağa sapmaktı. Çok gitmeden, ansızın karanlığın içinde beliriveren iki adamla burun buruna geldiler.

Adamlardan biri, gözden kaybolmadan önce: "Bu âşıkları, bir de evsiz barksız köpekleri her mevsimde, her havada sokakta bulursun işte!" dedi.

Arabella kırıttı.

Jude: "Biz âşıklar mıyız?" diye sordu.

"Sen daha iyi bilirsin.

"Ama, sen söyle!"

Kız, buna karşılık olarak başını onun omzuna yasladı. Jude işareti almıştı, kolunu Arabella'nın beline dolayarak kendine doğru çekti, öptü.

Artık kol kola yürümüyorlardı; Arabella'nın istediği gibi birbirlerine kenetlenmişlerdi. Jude içinden, nasıl olsa ortalık karanlık, kimse göremeyeceği için önemi yok diyordu.

Uzun yokuşun yarısını bulmuşlardı ki, önceden ayarlanmış gibi durdular, Jude onu bir kez daha öptü. Tepeye vardılar, gene öptü.

Arabella, yumuşak bir sesle: "Hoşuna gittiyse, kolunu orada tutabilirsin" dedi.

Jude da öyle yaptı. "Bana ne kadar güveniyor!" diye düşündü.

Böylece, ağır ağır yürüyerek eve geldiler. Jude saat beş buçukta eve dönüp İncil'in başına oturacağını hesap ederek üç buçukta dışarı çıkmıştı. Arabella'yı teslim etmek üzere kapıya geldiklerinde saat dokuzdu.

Arabella, bir dakikalığına bile olsa içeri girmesini istedi; yoksa, sanki gecenin bu karanlık saatine kadar dışarıda tek başına dolaşmış gibi tuhaf bir durum olacaktı. Jude razı oldu, Arabella'nın arkasından içeri girdi. Kapı açılır açılmaz karşısında, kızın annesiyle babasından başka daha bir sürü komşuyu çepeçevre oturur buldu. Jude'u Arabella'nın gele-

cekteki eşi yerine koymuşlar, ve şimdiden bu olayı kutlayan bir hava içinde konuşuyorlardı.

Bu, Jude'un hiç de alışkın olduğu bir çevre değildi; kendini yadırgıyor, sıkılıyordu. O böyle olsun istememişti: Tek istediği, o gün öğleden sonra Arabella ile güzel bir yürüyüş yapmaktı, o kadar. Çok oturmadı, Arabella'nın sessiz sedasız, silik bir kadın olan üvey annesiyle biraz konuştuktan sonra, herkese iyi geceler dileyip, kurtulma sevinciyle kendini sokağa attı.

Yalnız, bu rahatlama duygusu geçiciydi. Az sonra Arabella daha büyük bir güçle onun bütün benliğini sardı. Sanki bu yürüyen adam dünkü Jude değildi. Kitapların ne anlamı vardı? Ya o sıkıca bağlı olduğu geleceğe ait kararları? Bir gününün bir dakikasını ziyan edeceğim diye ödü kopmuştu. "Ziyan etmek!" Bunun ne olduğu insanın görüş açısına bağlıydı. Hayatını ilk kez yaşıyordu; ziyan etmiyordu. Bir kadını sevmek üniversite mezunu olmaktan güzeldi, papaz olmaktan da... evet, papa olmaktan bile güzeldi!

Eve döndüğündü teyzesi yatmıştı. Bütün eşyalar sanki ayıbını yüzüne vuruyorlardı. Işığı yakmadan odasına çıktı. İçerideki karanlık ona "Nerede kaldın?" diyordu. Kitabı, açık, oracıkta duruyordu, bıraktığı gibi. Odanın loş aydınlığında, birinci sayfadaki büyük harf yazılar ona tıpkı bir ölünün açık ve sabit gözleri gibi bakıyordu.

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ.

Ertesi sabah Jude erkenden gitmek zorundaydı. Pansiyonda geçireceği bir hafta için eşyalarıyla aletlerini çantasına dolduruyordu; bitiremediği kitabı da aralarına koyarken bunun boşuna bir çaba olduğu duygusuna kapılır gibi oldu.

Jude, bu heyecanlı macerasını kendisine bile itiraf etmeye çekinirken, öte yandan Arabella başından geçenleri bütün arkadaşlarına, tanıdıklarına anlatmıştı.

Tanyeri ağarırken, Jude birkaç saat önce sevgilisiyle birlikte karanlıkta geçtiği aynı yoldan geri dönüyordu. Tepenin eteklerine varmıştı, yavaşlayarak durdu. Onu ilk defa öptüğü yere gelmişti. Güneş daha yeni doğmakta olduğuna göre belki de onlardan sonra bu yoldan başka geçen olmamıştı. Jude yere bakarak içini çekti. Yakından bakınca, ıslak toprağın üzerinde, birbirlerinin kollarında kenetlendikleri andan kalma ayak izlerini gördü. Şimdi Arabella burada yoktu ama, "doğanın kumaşı üzerine hayalgücünün işlediği nakış" kızın geçmişteki varlığını öyle bir kesinlikle çiziyordu ki, delikanlının içinde başka hiçbir kimsenin dolduramayacağı bir boşluk doğmuştu. Oracıkta budanmış bir söğüt ağacı duruyordu; bu söğüt dünyadaki bütün söğütlerden başkaydı. Bir dahaki pazar için Arabella'ya söz vermişti. Şimdi biri çıkıp da ona ancak bir haftalık ömrü kaldığını haber verseydi, hiç kuşkusuz, o haftanın sonunda Arabella'yı göreceği için, bu altı günün çabucak geçmesini isterdi.

Bir buçuk saat sonra aynı yoldan Arabella, cumartesi günü yanında bulunan iki arkadaşıyla birlikte geçiyordu. Olup bitenleri büyük bir rahatlıkla arkadaşlarına anlatabiliyordu ama, ne ilk öpüşmelerine sahne olan yerin farkındaydı, ne de buna işaret olan söğüt ağacının.

"Peki, sonra ne dedi?"

"Sonra dedi ki..."

Jude'un aşk nutuklarını neredeyse kelimesi kelimesine aktarıyordu. Jude oracıktaki çitin ardında bulunmuş olup da bir gece önce söylediği sözlerin, yaptığı hareketlerin ne kadar azının mahrem olduğunu kendi kulaklarıyla duysaydı şaşkınlıktan donakalırdı.

Anny, ilgisiz bir tavırla: "Onu kendine âşık etmişsindir" dedi. "Senin yerinde olmak isterdim!"

Arabella birkaç dakika sonra buna karşılık verirken kısık sesinde gizli bir şehvetin açlığı seziliyordu:

"Onu kendime âşık ettim! Evet! Ama, ben daha fazlasını istiyorum: Bana sahip olmasını... benimle evlenmesini istiyorum! Benim olmalı o. Ben artık onsuz yapamam. Tam istediğim erkek. Kendimi ona bütünüyle vermezsem çıldırırım! Onu ilk gördüğümde böyle olacağını anlamıştım!"

"Dediğin gibi romantik, açık sözlü, dürüst adamsa bal gibi koca olur... iyi yakalamasını bilirsen, elbette."

Arabella bir süre düşündü. Sonra: "Peki, nasıl yakalanır?" diye sordu.

Kızlardan üçüncüsü, Sarah: "Ah, sanki bilmiyorsun!" dedi.

"Gerçekten bilmiyorum. Yani, oynaşmak ama, çok ileriye gitmemeye dikkat etmekten başka bir şey gelmiyor aklıma."

Üçüncü kız bir an için ikinciye baktı: "Bilmiyormuş!"

Anny: "Gerçekten, bilmiyor!" dedi.

"Üstelik, sözde kasabada çalışmış! Neyse, biraz biz sana öğretiriz, biraz da sen bize."

"Olur. Peki, neymiş bakalım... bir erkeği elde etmenin en kesin yolu? Beni saf bir kız yerine koyup anlatın bakalım!"

"Koca olarak elde etmek."

"Onun gibi şerefli, ağırbaşlı bir köy delikanlısı... Asker, denizci, şehirli bir tüccar değil ki...Bunlar kadıncağızları yüzüstü bırakıp kaçarlar. Ben hiçbir arkadaşıma böyle bir kötülük yapamam!"

"A, öyle ya; o başka!"

Arabella'nın iki arkadaşı birbirlerine bakıp gözlerini alaycı bir ifadeyle yukarı kaldırarak sırıttılar. Sonra, biri, ortalıkta kimse olmamasına rağmen, Arabella'ya iyice sokula-

rak alçak sesle bir şeyler söylemeye başladı, öteki ise bu sözlerin Arabella üzerinde yapacağı etkiyi seyretmeye koyuldu.

"A!" dedi ikincisi, "Doğrusu, bu hiç aklıma gelmemişti!.. Ya, peki dürüst çıkmazsa n'olacak? Bence bir kadın böyle bir işe hiç girişmemeli."

"Tehlike göze alınmazsa hiçbir şey elde edilmez! Hem de, kuzum, tanrıaşkına, lafa başlamadan önce onun için dürüst diyen sendin. Seninkisinden korkulmaz, kızım. Keşke bu fırsat benim elime geçse! Bütün kızlar yapıyor bunu. Ne sandın yani? Yoksa, şimdi evli olurlar mıydı dersin?"

Arabella yolun geri kalan kısmını sessiz, düşünceli yürüdü.

- "Bir kere deneyeceğim" diye fısıldadı; ama, ötekilere değil, kendi kendine.

VIII

Gene bir hafta sonu, Jude Fawley, Alfredston'daki pansiyonundan çıkmış, Marygreen'deki teyzesinin evine gidiyordu. Bu yolu aşmak artık onu sadece asık suratlı teyzesinin yanına götürmekten başka amaçlara da yaradığından, eskisi kadar sıkıcı değildi.

Tepeye tırmanmadan önce sağa saptı. Niyeti, Arabella'yla gerçek bir buluşma niteliğinde olmayan kaçamak bir görüşme yapmaktı. Eve iyice yaklaşmasına gerek kalmadan, keskin bakışlarıyla, çitin üzerinden, Arabella'nın başını gördü; kız bahçede bir oraya bir buraya gidip geliyordu. Bahçe kapısından içeri adımını atar atmaz, kızın tek başına, ahırdan kaçan üç küçük domuzu açık bıraktığı kapıdan içeri sokmaya uğraştığını gördü.

Jude'u görünce Arabella'nın yüzündeki sert ifade sevgiyle yumuşamış, çizgileri gevşemişti. Hayvanlar bu duraklamadan yararlanıp itişe, kakışa kaçıştılar. Arabella sevgilisinin orada bulunmasına karşın domuzların peşini bırakmamıştı.

"Daha bu sabah ahıra getirilmişlerdi!" diye seslendi. "Daha dün babam onları Spaddleholt Çiftliği'nden oldukça kazık bir fiyata almış. Aptal, sersem hayvanlar geri dönmek istiyorlar! Bahçe kapısını kapasana, şekerim, yardım ediver bana. Evde erkeklerden hiçbiri yok, yakalayamazsak kaybolurlar."

Jude, patates, lahana süprüntüleri arasında koşuşturarak ona yardım etmeye koyuldu. Arada bir de birbirlerini kovalıyorlardı. Jude yakaladıkça öpüyordu onu. Birinci domuzu hemen içeri tıkmışlardı; ikincisi biraz zorluk çıkardı; uzun bacaklı bir yaratık olan üçüncüsü ise hem daha inatçı, hem de çok çevikti. Çitin arasından bir delik buldu, hop! sokağa...

Arabella: "Peşinden gitmezsek kaybolur" dedi. "Haydi, gel benimle!"

Arabella domuzun arkasından bahçeden dışarı fırladı; Jude da onun yanından gidiyordu ama, öndeki kaçak hayvanı düşündüğü falan pek yoktu. Bazan yoldan geçen birine hayvanı durdurması için sesleniyordu ama, domuz kıvrıla kıvrıla kaçıyordu.

Jude: "Ver elini, sevgilim, soluk soluğa kaldın!" dedi.

Arabella, sıcacık elini hiç nazlanmadan uzattı. Yan yana ilerlemeye başladılar.

Arabella: "Bunları yürüterek getirirsen böyle olur işte" diyordu. "Dönüş yolunu bulurlar. Arabayla getirmeliydiler."

Bu sırada domuz açık bulduğu bir bahçe kapısına gelmişti, bacaklarının var gücüyle koşarak içeri girdi. Kovalayanlar da peşinden içeri daldılar ama, çok geçmeden, hayvanı yaka-

lamak istiyorlarsa, çiftliğe kadar koşmaları gerektiğini anladılar. Üstüne çıktıkları tümsekten bakınca domuzun, minicik bir nokta halinde, kestirmeden, eski yuvasına doğru koşmakta olduğunu gördüler.

Arabella: "Boşuna!" dedi. "Biz ona yetişene kadar, o çoktan ahıra varmış olacak. Artık ziyanı yok, çalınıp kaybolmadığını biliyoruz ya! Bizim domuz olduğunu görünce geri yollarlar. Eyvah! amma terlemişim!"

Jude'un elini bırakmadan yana doğru kıvrılıp, bodur bir çalının altındaki çimin üzerine kendini fırlattı. El çabukluğuyla Jude'u da dizlerinin üzerine düşürmüştü.

"Ay, çok affedersin! Neredeyse seni düşürüyordum, değil mi? Ama, öyle bir yoruldum ki!"

Yamacın eğik yüzeyinde, çimlerin üzerinde, sırtüstü, bir ok gibi dümdüz uzanmış, Jude'un elini bırakmadan, gökyüzünün maviliğini seyrediyordu. Jude, yaklaşarak dirseğinin üzerine abandı. Kız konuşmaya devam etti:

"Buraya kadar boşuna geldik..." Göğsü hızla inip kalkıyordu. Yüzü pembeleşmiş, dolgun, kırmızı dudakları aralanmıştı. Cildi incecik bir ter tabakasıyla kaplanmıştı. "E, neden konuşmuyorsun, şekerim?"

"Ben de yoruldum. Yokuş yukarı koştuk."

Kimsenin göremeyeceği bir yerde yalnızdılar... çok apaçık bir yalnızlıktı bu, boşluklar ortasında bir yalnızlık. Onlara doğru biri gelecek olsa daha bir kilometre öteden görürlerdi. Daha doğrusu, ovanın tümseklerinden biri üzerindeydiler. Yattıkları yerden Christminster görünüyordu. Ama, Jude o sırada bunun farkına varmadı.

Arabella: "A! ağacın üstünde, şuracıkta çok şirin bir şey görüyorum!" dedi. "Kertenkele galiba... Ah! görsen, dünyanın en tatlı yeşiliyle sarısı bir arada!"

Jude, doğrularak: "Nerede?" diye sordu.

Arabella: "Oradan göremezsin... buraya gel" dedi.

Jude daha yakından eğilerek başını kızın başının önüne getirdi.

"Yo, göremiyorum" dedi.

- "İşte baksana, canım, dalların ayrıldığı yerde, sallanan yaprağın yanında... bak, bak!"

Arabella Jude'u yavaşça çekerek yanına yatırdı.

Jude gene: "Görmüyorum" derken, başının arkası Arabella'nın yanağına değiyordu. "Belki ayağa kalkarsam görürüm. Ayağa fırlamıştı. Arabella onu baştan aşağı süzüyordu. Başını öteye çevirerek, dargın bir tavırla: "Ne aptal şeysin sen!" dedi.

Jude: "Zaten görmek istemiyorum ki, canım. Göreceğim de n'olacak!" dedi. Yerde yatan kıza bakıyordu. "Ayağa kalk, Abby."

"Neden?"

"Seni öpmek istiyorum. Çok bekledim!"

Arabella yüzünü yana döndü. Bir an Jude'a yan yan baktı; sonra ansızın o da ayağa kalkarak: "Ben gidiyorum!" diye haykırdı, hızlı hızlı yürümeye başladı.

Jude onun arkasından gitti, yetişti.

"Bir kerecik!" diye inledi.

Arabella: "Olmaz!" dedi.

Jude şaşırmıştı: "Ne oldu?"

Kız, küsmüş gibi, ağzını sımsıkı kapamıştı. Jude onun ardından kuzu gibi gidiyordu. En sonunda Arabella adımlarını yavaşlattı, onun yanından yürümeye başladı. Şundan bundan konuşuyor, bu arada "Jude acaba elimi tutmak, belime sarılmak ister gibi bir hareket yapacak mı?" diye bakıyordu. Böylece yürüyerek babasının evine vardılar. Kız: "Allahaısmarladık" der gibi üstünkörü başını sallayarak, gücenik bir tavırla içeri girdi.

Jude içini çekerek, kendi kendine: "Farkında olmadan pek ileri gittim, besbelli" dedi, yeniden Marygreen yolunu tuttu.

Pazar sabahı Arabella'ların evi, her pazar olduğu gibi, gene yemek pişirme telâşı içindeydi. Haftanın bu günü akşam yemeği apayrı bir özenle hazırlanırdı. Pencerenin çerçevesine çivilenmiş bir ayna önünde babası tıraş olurken Arabella ile annesi fasulye ayıklıyorlardı. Pazar duasından dönmekte olan bir komşu kadın Donn'u pencerede tıraş olurken görünce, selâm verdi, içeri girdi. Dosdoğru Arabella'ya dönerek şakacı bir tavırla konuşmaya başladı.

"Seni onunla koşarken gördüm... heh-heh-heh! İnşallah sonu iyi gelir." Arabella gözlerini kaldırmadan kadına şöyle bir baktı. "Duyduğuma göre o fırsat bulur bulmaz Christminster'e gidecekmiş."

Arabella, kıskançlıktan soluğunu tutarak, kaplan gibi homurdandı: "Bunu şu yakınlarda duydunuz mu... pek yakınlarda?"

"Yo, hayır! Ama, öteden beri, bilinen bir şey bu. Durumu düzelsin diye bekliyor. Eh, bu arada da koluna takıp gezdirecek biri olsun ister. Bugünlerde delikanlılarda pek iş yok. Her çiçekten bal almak istiyorlar. Bizim zamanımızda böyle değildi."

Dedikoducu kadın gider gitmez Arabella damdan düşer gibi, annesine: "Bu akşam çaydan sonra gidip şu Edlin'lere bir baksanıza" dedi. "Ya da, o olmazsa, Fensworth'ta ayin var, oraya gitseniz."

"Ya? Peki, akşama bir şey mi var?"

"Yok, canım. Ev bana kalsın istiyordum. Çok utangaç. Siz varken içeri sokamıyorum. Üstüne düşmezsem, avucumun içinden kaçıracağım."

"İyi ya, madem öyle istiyorsun, biz de gideriz."

Öğleden sonra Jude'la buluşup yürüyüşe çıktılar. Jude haftalar var ki ne Yunanca, ne Latince, ne de başka dilde bir kitabın yüzüne bakmamıştı. Tepeleri dolaşa dolaşa o tarihî çimenli yola geldiler. Jude, bu çimen kaplı yolun altın çağını düşünüyordu. Davar tüccarları bu yolu, Romalıların İngiltere'yi istilâ etmelerinden bile önce kullanıyor olmalıydılar. Önlerindeki düzlükten kilise çanlarının sesi yükseliyordu. Tam o sırada çanlar sıklaştı, sıklaştı, sonra durdu.

Arabella bu sesleri dikkatle dinlemişti. "Haydi artık geri dönelim!" dedi.

Jude razı oldu. Onun yanında olduktan sonra her yer birdi. Kızın evine vardıklarında, isteksiz: "Ben içeri girmeyeceğim" dedi. "Bu akşam eve dönmek için neden bu kadar acele ettin? Daha hava bile kararmadı."

Arabella: "Dur bir dakika" dedi. Kapının tokmağını çevirdi: Kilitliydi. "A, bizimkiler kiliseye gitmişler." Sokak kapısındaki ayak temizleme demirinin arkasından anahtarı buldu, kapıyı açtı. Neşeyle: "Şimdi gelebilirsin içeri, değil mi?" diye sordu. "İkimiz baş başa olacağız."

Jude durumun birden değişmesine pek sevinmişti. "Elbette!" dedi.

İçeri girdiler. Jude'un canı çay istiyor muydu? Hayır, geç olmuştu. Oturup konuşmayı terih ederdi. Kız ceketini, şapkasını çıkarınca yan yana oturdular... yeterince yakın, elbette.

Arabella, tatlılıkla: "Lütfen bana dokunma!" dedi. "Vücudumun bir parçası yumurta kabuğu. Ya da, dur gidip emin bir yere koyayım." Elbisesinin yakasını çözmeye başlamıştı.

Sevgilisi: "O ne?" diye sordu.

"Yumurta. Paçalı tavuk yumurtası. Çok cins bir civciv çıkacak bundan. Her gittiğim yerde üzerimde taşıyorum bunu. Üç haftaya kalmaz, civciv çıkar."

"Nerende taşıyorsun?"

"Tam şurada." Elini göğsüne sokup yumurtayı çıkardı. Bir yün parçasına sarılmış, ayrıca da kırılmaması için, domuzun iç zarından yapılma bir kılıfa konulmuştu. Arabella bunu Jude'a gösterdikten sonra yerine koydu. "Şimdi dikkat et, yanıma pek yaklaşma. Kırılırsa yeni bir yumurta alıp yeni baştan başlamam gerekecek."

"Bu garip işi neden yapıyorsun?"

"Eski bir âdettir bu. Sonra, kabul edersin ki, bir kadının dünyaya canlı bir varlık getirmek istemesi olağan bir iştir."

Jude gülerek: "Gene de bana garip geldi!" dedi.

Arabella: "Senin de hakkın bu, işte! Ancak bu kadar verebilirim!" diyerek sandalyesinden döndü, arkalığının üzerinden eğilerek, Jude'a cilveyle yanağını uzattı.

"Ayıp ettin doğrusu!"

Arabella, meydan okur gibi bir tavırla: "Sen de beni bir dakika önce, yumurtayı çıkarttığım an yakalasaydın!" dedi. "Bak, bak, şimdi gene çıkardım!"

Çabucak yumurtayı yerinden çıkartmıştı. Jude tam yakalayacağı sırada gene yerine koydu. Bu oyunun heyecanından kahkahalarla gülüyordu. Sonra, ufak bir boğuşma oldu. Jude öne doğru atıldı, yumurtayı yakaladı. Zaferi kazanmıştı. Kızın yüzü kıpkırmızı kesildi. Jude ansızın bunun farkına varınca kendisi de kıpkırmızı oldu.

Birbirlerine baktılar, soluk soluğaydılar. En sonunda Jude ayağa kalktı.

"Bir öpücük ver" dedi. "Şimdi artık yumurtaya zarar gelmez. Sonra gideceğim."

Kız da ayağa fırlamıştı. "Önce beni bulmalısın!" diye bağırdı.

O kaçtıkça sevgilisi kovalıyordu. Şimdi artık odanın içi iyice kararmıştı. Küçücük pencereden ışık sızmadığı için Jude epey bir zaman kızın nereye saklandığını göremedi. Sonra

bir kahkaha duyuldu, Jude onun nerede olduğunu anlamıştı. Peşinden yukarı kata çıktı.

IX

İki ay kadar sonraydı; bu süre içinde de devamlı olarak buluşmuşlardı. Arabella halinden pek memnun görünmüyordu. Boyuna düşünüyor, bekliyor, meraklanıyordu.

Günün birinde gezici hekim Vilbert'e rastladı. O çevredeki bütün köylüler gibi Arabella da bu şarlatanı iyi tanırdı. Maceralarını ona da anlatmaya koyuldu. Canı pek sıkkındı ama, hekimin gideceğine yakın bütün neşesi geri gelmişti. O akşam Jude'la buluştu. Delikanlı üzgün görünüyordu.

"Ben gidiyorum" dedi. "Gitmem gerek bence. Böylesi hem senin hem de benim için daha iyi olacak. Bazı şeylerin hiç başlamamış olmasını isterdim! Biliyorum, suç bende; ama, her şeyi düzeltmek için de iş işten geçmiş sayılmaz."

Arabella ağlamaya başlamıştı. "İş işten geçmediğini nereden biliyorsun?" dedi. "Bunu böyle söylemek kolay! Senin daha haberin yok!"

Gözlerinden oluk gibi yaşlar aka aka ona bakıyordu.

Jude sararmıştı: "Ne?" dedi. "Haberim mi?..

"Evet! Ben n'aparım sen beni yüzüstü bırakıp gidersen?"

"Ah, Arabella, bunu nasıl söylersin, sevgilim! Elbette yüzüstü bırakmam ben seni, biliyorsun!"

"E, öyleyse?"

"Biliyorsun, maaş denebilecek kadar bile para kazanamıyorum daha; yoksa, daha önce düşünürdüm ben bunu... Ama, durum böyle olunca, evlenmeliyiz elbette! Başka ne isterim sanıyorsun?"

"Ben sandımdı ki... ben sandımdı ki, şekerim, bunun üzerine beni yüzüstü bırakıp gidersin!"

"İyi bilmişsin! Bundan altı ay önce, hattâ son üç aya kadar evlenmeyi aklımın köşesinden bile geçirmemiştim elbette. Bütün tasarılarımın suya düşmesi demektir bu... seni tanımadan önceki tasarılarım demek istiyorum elbette. Zaten eninde sonunda onlar ne ki!.. Kitaplar, üstün mevkiler, gerçekleşmesi imkânsız dostluklar üzerine bir yığın hayal! Elbette evleneceğiz... Evlenmeliyiz!"

O gece tek başına dışarı çıktı, kendi kendine konuşur gibi düşünceler arasında, karanlıkta dolaştı. Beyninin en gizli köşesinde biliyordu ki, hem de çok iyi biliyordu, Arabella bir kadın olarak beş para etmezdi. Ama, köylerde âdetti: Kadınlarla, ne yazık ki kendisinin de yapmış olduğu gibi, ilişkiyi bu dereceye getirmiş olan her şerefli erkek onun şimdi yapmış olduğu gibi davranır, verdiği sözü de tutardı. Sırf kendini avutmak için, Arabella'ya karşı içinde yapma bir inanç besliyordu. Önemli olan Arabella'nın ne olduğu değil, kendisinin Arabella hakkındaki düşünceleriydi; kimi vakit işi felsefeye döküyor, kendi kendine böyle diyordu.

Hemen o pazar, kâğıtlar asılmış, her şey ilân edilmişti. Bütün köy halkı genç Fawley'in ne kadar aptal olduğunu söyledi durdu. Okumasının sonucu buymuş işte. Evine tava almak için kitaplarını satmak zorunda kalacakmış. Durumu aşağı yukarı tahmin edebilenler -ki bunların arasında Arabella'nın annesiyle babası da vardı- Jude gibi dürüst bir delikanlının, masum sevgilisini kirlettikten sonra, ancak böyle davranabileceğini belirtiyorlardı. Onları evlendiren rahip de böyle düşünüyor gibiydi.

İşte böyle, yukarda sözü geçen dinî memurun önünde ikisi de hayatları boyunca, ölüm onları ayırana kadar, birbirlerine şu birkaç hafta önce olduğu gibi sevgi, istek, inanç gös-

tereceklerine yemin ettiler. Yeminin kendisi kadar garip olan bir başka şey de bunca ahalinin buna inanmasıydı.

Düğün pastasını, fırıncı olması dolayısıyla, Jude Fawley'nin teyzesi yapmıştı. Pastayı yaparken, "Aptal çocuğa yapacağım son iyilik bu olsun!" diye söyleniyordu. "Keşke" diyordu, "yaşayıp da başına böyle belâ açacağına o da anasıyla babası gibi yerin dibine batsaydı."

Arabella pastadan birkaç ince dilim keserek beyaz kâğıda sardı, domuz yıkama işinde kendisine yardım eden kızlara, Anny ile Sarah'ya gönderdi. Paketin üzerine de şunları yazmıştı: "İyi öğüdün hatırası olarak."

Yeni evlilerin durumu, en iyimser açıdan bile, pek parlak görünmüyordu, elbette. On dokuz yaşında bir dülger çırağı, kalfa çıkıncaya kadar, yarım ücretle çalışıyordu. Karısına gelince, kiraladıkları kasaba pansiyonunda hiçbir işe yaramadan oturacaktı. Jude başlangıçta orada oturmalarını uygun görmüştü ama, para durumlarını birazıcık da olsa düzeltebilmek için, Marygreen'le Toprakrengi Ev arasında bir kulübe tuttu. Hiç olmazsa bahçeye ekebilecekleri sebzelerden kazanırlar, hem de Arabella'nın eski tecrübelerinden yararlanarak domuz beslerlerdi. Yalnız, Jude'un ummuş olduğu yaşayış değildi bu; üstelik, her gün Alfredston'a gidip gelmek için çok uzun bir yol yürümek zorunda kalıyordu. Arabella ise bu sıkıntıların geçici olduğuna inanıyor, bir koca kazanmış olmanın zevkini tadıyordu. Önemli olan, ekmeğini taştan çıkarabilecek bir koca edinip güzel elbiseler, süslü şapkalar aldırmaktı. Hele Jude şu saçma sapan kitapları da defedip kendi işine sarılınca her şey düzelecekti.

Böylece Jude teyzesinin eski evciğindeki -bütün çalışmalarına sahne olan- odasını bırakıp, düğün gecesi Arabella'yı bu kulübeye getirdi.

Arabella'nın ilk soyunuşunda Jude başından aşağı bir ko-

va soğuk su yemiş gibi oldu. Arabella ensesinde kocaman bir topuz olarak duran uzun takma saçı çıkarmış, inadına fırçalayarak, göz önüne bir yere, Jude'un ona hediye ettiği aynanın üzerine asmıştı.

Jude, birdenbire Arabella'ya karşı bir soğukluk duyarak: "A, o saç senin değil miydi?" dedi.

"Yo, hayır. Şimdi kibar kimselerin saçları kendinden değil."

"Saçma! Şehirlerde böyle bir âdet olabilir ama, köyler başka. Hem senin yeteri kadar saçın var sanırım, öyle değil mi?"

"Evet, köylü anlayışına göre saçlarım yeter de artar bile. Ama, şehirli beyler daha çoğunu isterler. Ben Aldbrickham'da barda çalışırken..."

"Aldbrickham'da barda çalışırken mi?"

"Canım, bar kadını olarak değil elbette. Kısa bir süre için garsonluk yaptım, o kadar. Orada biri beni teşvik etti, ben de dayanamadım süs olsun diye bu saçı aldım. Albrickham'da insanın ne kadar çok saçı olursa o kadar güzel sayılır. Berberin çırağı söylemişti, kibarlar çevresinde yeri olan her kadının takma saçı varmış. Aldbrickham, senin o Christminster'den falan çok daha güzel bir yerdir."

Jude karısının sözlerinin bir dereceye kadar doğru olduğunu istemeye istemeye kabul ediyordu ama, şehirlere giden nice yüzü gözü açılmamış köy kızlarının, yıllar yılı orada kalsalar bile, geleneklerinden, sadeliklerinden bir şey kaybetmediklerini biliyordu. Bir de yapmacıklığa özenmiş kızlar vardı ki, bunlar şehre adım atar atmaz taklitçilikte usta olurlardı. Yalnız, gene de bir kadının saçına birazcık daha saç eklemesi pek büyük bir günah sayılmazdı, herhalde... Bu konunun üstünde durmamaya karar verdi.

Bir yeni gelin, genel olarak, içinde bulunduğu durum ne

kadar berbat olursa olsun birkaç hafta boyunca cazibesiyle etrafını büyülemeyi başarabilir. Halinde, tavrında müthiş bir kıvraklık vardır, hele kendisi de bunun farkında olursa, bütün üzüntüler, sıkıntılar silinir gider; güzellik yoksulu gelinler bile bu devrede aynadaki gerçekleri unuturlar. İşte, Mrs. Jude Fawley de pazarın kurulduğu gün bu kırıtkan edayla Alfredston caddelerinden geçerken, eski arkadaşı Anny'ye rastgeldi. Düğünden beri birbirlerini görmemişlerdi.

Her zaman olduğu gibi, bu seferki karşılaşmalarında da daha konuşmadan gülmeye başlamışlardı; hayat onlara durup dururken bile komik gelebiliyordu.

Anny evli arkadaşına: "Ya, gördün işte, benim oyun başarılı oldu" dedi. "Biliyordum zaten, onun gibisinden başka bir şey beklenmezdi. Çok şeker bir kocan var, koltukların kabarabilir."

Mrs. Fawley, sakin bir tavırla: "Kabarıyor" dedi.

"E, bebek ne zaman?"

"Şişt! Bebek falan yok."

"Ne!"

"Yanılmışım."

"Ah, Arabella, Arabella! Sen ne kızsın! Yanıldın ha! Pek kurnazca bir iş... dahiyâne! Bunca tecrübeme rağmen hiç aklıma gelmezdi doğrusu. Demek yalancıktan yaptın ha! Gerçeği tamam da, yalandan öyle yapmak hiç aklıma gelmezdi doğrusu"

- "Hemen yalancıktan diye atılmasana, canım! Uydurmadım ki. Bilmiyordum."

- "Valla', ne kızacaktır, kimbilir! Cumartesi gecelerini zehir eder sana. "Aldatıldım" diyecektir... iki bakımdan, da!"

"Birincisinde suç benim ama, ikincisinde benim değil... Pöh! aldırmaz, memnun bile olur yanılmış olmama. Buna da

alışır. Erkekler böyledir zaten. Hem ne yapabilir ki, evlenmiş bir kere."

Gene de, her şeyi itiraf etme zamanı yaklaştıkça Arabella'nın huzursuzluğu artıyordu. Boşu boşuna aslı astarı olmayan bir şeyden dolayı telâşa verip ortalığı ayaklandıran kendisiydi. En sonunda, konu açıldı. Jude'un yorgun argın işten döndüğü bir akşam, yatma vakti baş başa kaldıkları sırada oldu bu. Jude, bütün gün on iki saat durmamacasına çalıştığından hemen yatağa uzanmıştı, karısı odaya girdiğinde dalmak üzereydi. Onun küçük aynanın önünde soyunuşunu şöyle bir fark etmişti.

Birdenbire, karısının beklenmedik bir hareketi bütün uykusunu dağıttı. Yattığı yerden onun yüzünü aynadan görüyordu. Daha önce sözünü ettiğimiz gamzeleri yapmağa uğraşırken yakaladı onu. Arabella, yanaklarını hafifçe emerek, bu işi pek ustaca başarıyordu. Jude o zaman ilk olarak farkına vardı: Karısının yüzünde eskisi kadar sık gamze görmüyordu.

Ansızın: "Yapma öyle, Arabella!" dedi. "Bunda bir kötülük yok belki ama, seni böyle görmekten hoşlanmıyorum."

Arabella başını çevirerek gülümsedi: "A, uyanık olduğunu bilmiyordum. Ne kadar da geri kafalısın! Hiçbir zararı yok ki bunun!"

"Nereden öğrendin bunu?"

"Hatırlamıyorum bile. Birahanede çalışırken, ben hiç zorlamadan onlar oluverirdi, şimdi olmuyor; o zaman yüzüm daha şişmandı galiba."

"Ben gamze meraklısı değilim. Bunların kadınları olduklarından daha güzel gösterdiklerini de sanmıyorum... hele senin gibi evli, vücudu iyiden iyiye gelişmiş bir kadını."

"Erkeklerin çoğu senin gibi düşünmez, ama!"

"Erkeklerin çoğu ne düşünürse düşünsün, beni ilgilendir-

mez. Peki ama, sen nereden biliyorsun?"

"Barda çalışırken öyle derlerdi."

"Ah, barda çalışmış olman! İlk buluştuğumuz pazar akşamı içtiğimiz biraya su katılmış olduğunu da bardan dolayı anladındı. Seninle evlendiğimiz zaman ben seni babanın evinden hiç ayrılmamış sanıyordum."

"Biraz aklını çalıştırsaydın, hep doğduğum yerde oturmakla bu kadar görgülü olamayacağımı anlardın. Evde yapacak iş yoktu, canım sıkılmaya başlamıştı. Üç ay çalıştım."

"Neyse, bırakalım bunları. Şimdi artık başını bile kaşıyacak vaktin olmayacak, değil mi?"

"Anlamadım, nasıl yani?"

"Canım işte, ufak tefek, öteberi yapacaksın ya!"

"O!"

"Ne zamana? Şimdiyi kadar söylediğin yuvarlak lafları bırakıp da kesin bir şey söyleyemez misin?"

"Neyi söyleyecekmişim?"

"Evet... tarihini."

"Söyleyecek bir şey yok. Yanılmışım."

"Ne?"

"Yanılmışım."

Jude birdenbire yatağında doğruldu, karısının gözlerinin içine baktı.

"Nasıl olur böyle şey?"

"Kadınlar bazan yanlış şeyler düşünürler."

"Ama... Ah, o kadar hazırlıksızdım ki, ne evde döşeme diye bir şey vardı, ne de cepte metelik! Böyle bir haber vermemiş olsaydın bu işi bu kadar aceleye getirip seni de bu kuru tahtaların üzerine sürüklemezdim! Bana verdiğin o haber üzerine acele ettim, hazırlıklı olayım, olmayayım, seni kurtarmak için... Aman tanrım!"

"Üzülme şekerim, başa gelen çekilir!"

Jude kısaca: "Söyleyecek hiçbir sözüm kalmadı" dedi, yattı. Aralarına bir sessizlik çöktü.

Ertesi sabah uyandığında, Jude sanki dünyayı bambaşka bir gözle görüyordu. Evlenmeden önce, Arabella'nın söylediklerine inanmak zorunda kalmıştı; o durumda da ahlâkî değerler üstün gelmişti. Ama, nasıl olup da üstün gelmişlerdi?

Acı acı düşündü: İnsanlar arası ilişkilerde bir çeşit bozukluk var ki, kişiyi yıllar boyunca kafa yorduğu, emek verdiği yüce isteklerini unutmaya, onu öteki hayvanlardan üstün kılacak, kendi soyuna katkıda bulunmasına sağlayacak fırsatları boşa harcamaya zorluyordu. Hem de buna, bir boş bulunma anında eskiden bilinmeyen, geçici, kötü bile sayılmayacak, en fazlasından "zayıflık" denecek bir içgüdü yolaçıyordu. Acaba ne yapmıştı da ömrü boyunca eli, kolu bağlı kalacak bir tuzağa düşmüştü? Belki karısı da aynı durumda kalacaktı. Kimbilir, belki de onu evlenmeye zorlayan tek nedenin aslında var olmayışı çok iyi bir tesadüftü. Yalnız, evlilik gene de devam ediyordu.

X

Jude'la karısının sonbahar aylarında ahırda semirttikleri domuzu kesme zamanı gelmişti. Jude, iş saatinden kaybetmemek için, kasaba gün ağarırken gelmesini tembih etmişti; Alfredston'a ancak üç, dört saat geç gitmiş olacaktı.

Gece ortalık yadırganacak derecede sessizdi. Jude, güneş doğmadan önce pencereden dışarı baktığında, yerin karla kaplı olduğunu gördü. Kar bu mevsimde beklenmeyecek kadar çok yağmıştı, hâlâ da atıştırıyordu.

"Korkarım ki, kasap kar yüzünden gelemeyecek" dedi.

"Yok, canım, gelir. Yalnız, Challow'un hayvanı haşlamasını istiyorsan kalkıp su ısıtmalısın. Hoş bana kalsa ben alazlarım ya."

Jude: "Kalkarım" dedi. "Bizim memleketin usulü daha iyi bence."

Aşağı indi, bakır bakracın altına ateş yaktı. Ateşi fasulye kabuklarıyla besliyordu. Mum yakmamıştı. Ocağın ateşi odaya tatlı neşeli bir aydınlık veriyordu. Yalnız, bu ateşin niçin yakıldığını hatırlayınca neşesi kaçtı. Bu ateş o sırada canlı olan bir hayvanın tüylerini yolmak için yakılmıştı; bahçenin bir köşesinden sesi gelen hayvanın. Saat altı buçukta, kasabın söz verdiği saatte, su kaynamış, Arabella da aşağı inmişti.

"Challow geldi mi?" diye sordu.

"Hayır."

Beklediler. Karlı sabahın ürküntü veren aydınlığıyla gün ışıdı.

Arabella dışarı çıkıp yola bir gözattı. İçeri girince: "Gelmiyor!" dedi. "Dün akşam gene sarhoştu, sanırım. Kar engel olacak kadar çok değil ki!"

"Öyleyse, vazgeçelim bu işten. yalnız, su boşuna kaynamış oldu. Aşağıda vadide belki kar çok derindir."

"Vazgeçemeyiz. Artık domuzu besleyecek yem kalmadı. Son arpa ezmesini dün sabah yedi bitirdi."

"Dün sabah mı? O zamandan beri ne yedi, peki?"

"Hiç."

"Ne... hayvancağız açlıktan mı ölüyor?"

"Elbette ya. Son bir iki gün böyle yaparız ki bir de hayvan pisliklerini temizlemek işi çıkmasın. Bunu bilmeyecek ne var!"

"Tevekkeli değil hayvan dünden beri bağırıyor. Zavallıcık!"

"Neyse, domuzu artık sen keseceksin, başka çare yok.

Ben sana gösteririm nasıl yapılacağını. Ben de yapsam olur ya, becererim herhalde. Domuz da o kadar büyük ki, hani, bu işi Challow yapsaydı daha iyi olurdu. İyi ki aletlerini, bıçaklarını koyduğu sepeti dün akşamdan yollatmış; onları kullanabiliriz."

Jude: "Bu işi sen yapmayacaksın elbette" dedi. "Madem ki yapılması gerek ben yaparım.

Jude ahıra gitti, birkaç metrelik yerin karını süpürdü, önüne tezgâhı kurup bıçakları, ipleri uzanabileceği bir mesafeye bıraktı. En yakın ağaçta bir sakakuşu yukarıdan aşağı bakarak, hazırlıkları gözetliyordu, karnı açtı ama, ahırdaki uğursuz manzarayı beğenmediği için, uçup gitti. Bu arada Arabella da kocasının yanına gelmişti. Jude, elinde bir iple ahıra girmiş, bir şaşkınlık çığlığıyla yaygaraya başlayan domuzun boynuna ilmeği geçirmeyi başarmıştı. Hayvan artık durmadan bağırıyordu. Kurbanı tezgâhın üzerine, ayakları havaya gelecek şekilde, yatırdılar. Jude tutarken Arabella, hayvanın kıpırdamasına engel olmak için, ayaklarını bağlıyordu.

Artık hayvanın sesi değişmişti. Öfkeli haykırışların yerini çaresizlik inlemeleri almıştı; derinden gelen, yavaş, umutsuz bir ses.

Jude: "Tanrı biliyor ya şu hayvanı, kendi ellerimle beslediğim yaratığı kesmekten hiç hoşlanmıyorum!" diyordu.

"Bu kadar yufka yürekli olma! İşte bıçak şurada... sivri uçlusu. Şimdi dinle: Ne olursa olsun bıçağı çok derine batırmamaya bak."

"İşini bitirecek kadar batırırım. Hiç olmazsa çabuk ölsün. Bence en önemlisi bu."

Arabella: "sakın ha!" diye bağırdı. "Etin kanı iyice süzülmeli. Bunun için de yavaş yavaş ölmesi gerek. Et kıpkırmızı, kanlı olursa fiyatı düşer. Bıçağı damara değdir, bırak. Bili-

yorsun ben bu işlerden iyi anlarım. İyi bir kasap kanı yavaş yavaş akıtır. Ölmesi en azından beş, on dakika sürmeli."

Jude, kararlı bir tavırla: "Elimden gelse yarım dakikada bitiririm bu işi" dedi. "Et neye benzerse benzesin!" Hayvanın boğazındaki kılları, kasaplardan görmüş olduğu gibi, sıyırdıktan sonra yağ tabakasında bir yarık açtı, bıçağı bütün gücüyle sapladı.

Arabella: "Hay Allah kahretsin!" diye haykırdı. "Çok batırdın. Kırk saattir sana anlatıyorum..."

"Arabella, n'olur sus artık! Acı biraz hayvancağıza!"

"Şu kovayı uzat da kan yerlere dökülmesin, çok konuşma!"

Gerçekten de bu iş pek ustaca başarılmış sayılmazdı ama, hiç olmazsa merhamet çerçevesi içinde olup bitmişti. Kan, Arabella'nın istediği gibi sızıntı halinde değil de, oluk oluk boşanmıştı. Ölmekte olan hayvanın sesi üçüncü, son şeklini aldı: Can çekişme çığlığıydı bu. Hayvanın ateş saçan gözleri Arabella'ya dikilmişti; kendisine dost bildiği kimselere kalleşlik gördüğünü anlatmak ister gibiydi.

Arabella: "Sustur şunu!" dedi. "Gürültüyü duyan ne oluyor diye gelecek. Bizim kestiğimizi anlasınlar istemiyorum.

Yerden bıçağı kaparak hayvanın nefes borusunu yardı. Domuzun sesi hemen kesildi, son nefesini bu delikten verdi.

Arabella: "Oh, neyse!" dedi.

Jude: "Korkunç bir iş bu!" dedi.

"Domuzlar öldürülmek için yaratılmıştır."

Hayvan son bir umutla kıvranarak iplerden kurtulmaya çalıştı. Kıpkırmızı kan birkaç saniyedir durmuştu, aynı yerden bir tutam kara pıhtı dışarı fırladı.

Arabella: "Oldu işte, şimdi öbür dünyayı boyladı" dedi. "Ne numaracı yaratıklar! her seferinde bir damla kanı sonuna kadar saklarlar."

Son direniş o kadar birdenbire olmuştu ki Jude sendeleyerek ayağının dibindeki kovaya çarpmıştı. İçi kan dolu olan kova devrildi. Arabella hırsla bağırdı:

"Gördün mü şimdi olanı! Bulamaç yapamayacağım. Senin yüzünden gene zarara girdik!"

Jude kovayı kaldırdı ama, içindekinin üçte ikisi karların üzerine dökülmüş pis, sefil, çirkin bir manzara yaratmıştı. Elbette ki birtakım insanlara göre bu manzarada dehşet verici bir şey yoktur, bu da insanların besin sağlama yollarından biridir.

Jude: "Tanrı'ya şükür, öldü!" dedi.

Arabella, somurtarak: "Tanrı'nın işi ne domuz öldürmek gibi pis işlerin içinde?" dedi. "Seni azarlamak için söylemiyorum."

Birdenbire, yakınlardan gelen bir ses duydular:

"Aferin sizlere, yeni evliler! Gözüm kör olsun ki ben de bundan daha iyisini yapamazdım!"

Bu kısık ses bahçe kapısından geliyordu. Karı-koca gözlerini kanlı olay sahnesinden kaldırınca iri-yarı bir adamla karşılaştılar. Mr. Challow, demir kapının üzerine abanmış, onları seyrediyordu.

Arabella: "Aşkolsun!" dedi. "Şimdi de orada durmuş bizi seyrediyorsun! Senin yüzünden et kana bulandı, yarısı ziyan oldu. Artık istediğimiz fiyata satamayacağız!"

Challow mahçup olmuştu. Başını sallayarak: "Keşke biraz daha bekleseydiniz!" dedi. "Kendiniz yapmasaydınız... hele hanımın bu nazik durumunda epey tehlikeli bir iş sayılır."

Arabella gülerek: "Sen orasını merak etme!" dedi. Jude da gülüyordu ama, bir tuhaflık vardı bu gülüşte.

Challow, hayvanı haşlayıp yüzmekle hatasını kapattı. Jude, bir erkek olarak, kendinden utanmıştı. Yalnız, biliyor-

du ki, biraz önce yaptığı işi istenilen şekilde yerine getirseydi sonuç gene değişmeyecekti. İçinden: "Bende sağduyu yok" diyordu. Jude pek dindar değilse bile adalete âşıktı; onun için, bir fâni yoldaşının kanıyla lekelenen beyaz karın görünüşü ona pek mantıksız geliyordu; yalnız, gene de hatasını düzeltmek için ne yapması gerektiğini bilmiyordu. Besbelli ki, karısının da dediği gibi, yufka yürekli saf adamın biriydi.

Alfredston'a giden yol onu artık pek eğlendirmiyordu. Bu yol sanki alaycı bir tavırla onu süzüyordu. Yolun kıyısında bulunan her şey ona karısıyla sevişiği günleri öylesine hatırlatıyordu ki, Jude bunları görmemek için, her gün işine gidip geldiği sırada, elinden geldiği kadar kitap okuyarak yürüyordu. Yalnız, arasıra kendi kendine itiraf ettiği gibi, bu kitapları okumakla her çalışan adamdan farklı düşüncelere sahip olmadığı gibi birtakım bayağılıklardan da kaçınamıyordu.

Bir gün, Arabella ile tanıştığı yerden geçerken gene birtakım sesler duydu. Arabella'nın eski arkadaşı olan kız yanındakine Jude hakkında bir şeyler söylüyordu. Uzaktan Jude'un geldiğini görmüş olacaklardı; yalnız, arkasında bulundukları çitin ses geçirmeyecek kadar kalın olmadığının farkında değillerdi.

"Şunu demek istiyorum ki, o kıza bu fikri veren bendim. "Tehlike göze alınmazsa hiçbir şey elde edilmez" dedim. Yoksa onun karısı olamayacaktı.

"Bana kalırsa, pekâlâ da biliyordu o şeyi söylediği zaman...

Bu kızlar Arabella'ya ne gibi bir fikir vermiş olabilirlerdi ki Arabella onun hanımı, yani karısı olmuştu? Bu düşünce Jude'un aklına o kadar korkunç şeyler getirdi ki, eve vardığında, alet sepetini bahçe kapısından içeri fırlatıp yoluna devam etti. Akşam yemeğini teyzesinde yiyecekti.

Bu yüzden, eve dönüşü epey gecikti. Arabella kestikleri domuzun yağını eritmekle meşguldü. Bütün gün sokaklarda sürttüğü için işini bitirememişti. Jude, ağzını açarsa, o gün duymuş olduğu sözler yüzünden kötü bir laf söyleyeceğini düşünerek, çok az konuşmaya dikkat ediyordu. Tersine, Arabella'nın da konuşkanlığı üzerindeydi. Bir sürü laf ettikten sonra paraya ihtiyacı olduğunu söyledi. Jude'un cebinden bir kitabın ucu gözüktüğünü fark edince de onun daha çok para kazanması gerektiğini hatırlatmayı fırsat bildi.

"Bir çırağın kazancı karısını geçindirmeye yetmez, şekerim."

"Öyleyse sen de evlenmeseydin."

"Amma da yaptın şimdi, Arabella! Bu işin nasıl olduğunu sen de biliyorsun."

"Yemin ederim ki sana söylediğim zaman ben de öyle sanıyordum. Doktor Vilbert de öyle sandıydı. Senin hesabına iyi ki öyle değilmiş."

Jude telâşla: "Onu demek istemiyorum" dedi. "Daha öncesini hatırlasana. Biliyorum, sende kabahat yok; ama, o hanım arkadaşların sana kötü öğütlerde bulunmuşlar. Onlar sana o öğüdü vermeselerdi, ya da sen buna kanmasaydın, şimdi olduğu gibi -bil ki en hafif deyimi kullanıyorum- birbirimizin böylesine sinirine dokunan bir bağla bağlanmamış olurduk. Bu belki acı bir şey ama, gerçek."

"Arkadaşlarım hakkında dedikoduları nereden duydun? Hangi öğütmüş o? Çok rica ederim, söyle!"

"Söylemeyeyim daha iyi."

"Söyleyeceksin işte... söylemek zorundasın. Söylemezsen aşağılıklık etmiş olursun."

Jude: "Peki öyleyse" dedi, duyduklarını hafifçe çıtlattı. Sonra: "Gene de ben bu konunun daha fazla üzerinde durmak istemiyorum" dedi. "Bu bahsi kapatalım artık."

Arabella'nın savunur tavrı söndü. Soğuk bir gülümsemeyle: "Bir şey değildi o, canım" dedi. "Her kadının böyle şeyler yapmaya hakkı vardır... tehlikeyi göze aldıktan sonra."

"Ben hiç de senin düşüncene katılmıyorum, Bella. Bir zayıflık anının sonuçları o an, hatta birkaç yıl içinde unutulabilseydi, erkeğe ömrü boyunca kurtulamayacağı bir hüküm giydirmeseydi, ya da erkeğin suçlu olduğu durumlarda, kadını mahvetmeseydi, böyle bir şey yapmaya bir dereceye kadar bir kadının hakkı olabilirdi. Mademki sonu bu kadar vahim, ciddî, bir kadın asla namuslu bir erkeği tuzağa düşürecek kadar ileri gitmemeli, erkek de kadını baştan çıkarmamalı."

"E, ne yapsaydım yani?"

"Bana zaman bırakmalıydın... Ne diye domuz yağını eritmekle uğraşıyorsun bu gece Bırak şunu, n'olur!"

"Öyleyse yarın sabah yaparım. Yoksa, bozulur."

"Peki, öyle yap."

XI

Ertesi sabah, pazar sabahı, saat on sularında, Arabella akşam yarım kalan işine yeniden koyulmuştu; aynı işe devam etmesi, ona ister istemez akşamki tartışmayı hatırlatınca gene o dik kafalı tavrını takındı.

"Demek Marygreen'de benim hakkımda bunlar konuşulmakta, ha? Yani seni tuzağa düşürmüşüm. Yakalanacak bir şey olsan bari! Allahlık!"

Kızıştıkça kızışıyordu. O sırada, masanın üzerinde Jude'un sevgili klasikleri gözüne ilişti. Kitapların bu masaya konulmasını hiç istemezdi.

"Bu kitaplar bu masada yolumun üzerinde durmayacak, anlaşıldı mı?" diye avaz avaz bağırdı; sonra kitapları teker teker alıp yere fırlatmaya başladı.

Jude: "Bırak kitaplarımı diyorum sana!" dedi. "İstemiyorsan oradan kaldırabilirsin ama, yerlere fırlatmaya hakkın yok!"

Arabella'nın yağ eritirken sıcak yağa bulanmış parmakları kitapların üzerinde açıkça izler bırakıyordu. Kitapları artık inadına yere fırlatıyordu. En sonunda Jude'un sabrı tükendi. Karısının iki kolunu birden sıkıca tuttu. Kollarını kavrarken her nasılsa eli bir yere takıldı. Arabella'nın saçları çözülerek döküldü.

Arabella: "Bırak beni!" dedi.

"Kitaplarıma dokunmayacağına söz ver!"

Arabella şöyle bir duraladı. Sonra gene: "Bırak beni!" dedi.

"Söz mü?"

Biraz duraklamadan sonra: "Söz."

Jude elini gevşetti, karısı odayı geçip kapıya vardı, suratını asarak sokağa çıktı. Bir aşağı, bir yukarı yürümeye başladı. Saçlarını Jude'un istemeyerek dağıttığından daha beter dağıtmış, göğsünden de bir iki düğme açmıştı. Güzel bir pazar sabahıydı. Hava açık, yağışsız, ayazdı. Kuzey rüzgârı Alfredston kilisesinin çan seslerini buraya kadar getiriyordu. Yoldan gelen ahali, pazar kıyafetlerini giymiş, kiliseye gidiyordu. Çoğu da aşıklardı, tıpkı Jude'la Arabella'nın birkaç ay önce olduğu gibi. Yaya yolcular durmuş, bu garip manzarayı seyrediyorlardı: Karmakarışık saçları rüzgârda uçuşan, elbisesinin kolları dirseklerine kadar sıvanmış, ellerinden yağ damlayan, yalın ayak, başı açık bir kadın. Biri, alaycı bir kaygıyla: "Tanrı bizi korusun!" diyordu. Arabella: "Ya, bakın işte bana neler etti!" diye bağırdı.

Jude'un artık sabrı tükenmişti, zor kullanarak onu evden içeri sokmak üzere sokağa çıktı. Sonra birden bütün hırsı geçti. Anlamıştı ki artık aralarında her şey bitmişti; onun da, kendisinin de yapacağı herhangi bir hareketin artık hiçbir önemi kalmamıştı. Bunun üzerine, karısını öylecene seyretmeye koyuldu. Hayatları mahvolmuştu; bütün bunlar da aşklarını evlilik şeklinde gerçekleştirmelerindendi. Bir ömür boyu sürecek arkadaşlığı mümkün kılacak anlayıştan yoksun geçici duyguları bozulmaz bir sözleşmeye bağlamışlardı.

Arabella: "Kuralları bozmamak için sen de bana eziyet edeceksin besbelli" diyordu. "Tıpkı babanın anana, babanın kızkardeşinin de kocasına yaptığı gibi sen de benim hayatımı zehir edeceksin, değil mi? Zaten sizin aileden acayip kocalarla acayip kadınlardan başka ne çıkmış ki!"

Jude'un şaşkın bakışları Arabella üzerinde dondu. O ise, artık susmuştu, ortalıkta dolaşıp duruyordu. Yorgun düşünceye kadar da oturmadı. Jude oradan ayrılarak, bir süre nereye gittiğini bilmeden dolaştıktan sonra, Marygreen yönünü tuttu. Günden güne düşkün bir hale gelen büyükteyzesini görmeye gitti.

Ocağın yanına otururken, damdan düşer gibi: "Teyze babam anneme, teyzem de kocasına gerçekten eziyet eder miydi?" diye sordu.

Teyzesi başından hiç çıkarmadığı eski zamanlara ait başlığının altından kocamış gözlerini kaldırdı:

- "Kimden duydun sen bunları?" dedi.

"Birileri konuşurken duydum da, olup bitenleri baştan sona bilmek istiyorum.

"Anladım ya... bana kalırsa karın -besbelli o'dur- sana bundan söz etmekle aptallık etmiş. Neyse, bilecek çok bir şey yok. Annenle baban geçinemeyip ayrıldılar. Alfredston pazarından gelirken -sen daha ufacıktın o zaman- Toprakrengi

Ev'in bulunduğu tepede son kavgalarını ettikten sonra birbirlerinden ayrılmışlar. Çok geçmeden de annen öldü... daha doğrusu, kendini boğdu. Baban da seni alıp, bir daha dönmemek üzere, Güney Wessex'e gitti.

Jude hatırlıyordu: Babası, ölünceye kadar, ne Kuzey Wessex'ten, ne de karısından hiç söz etmemişti.

"Babanın kız kardeşinin de akıbeti aynı oldu. Kocası onu o kadar üzmüştü, kadıncağız onunla beraber yaşamaktan o kadar nefret ediyordu ki dayanamadı, kızını alıp Londra'ya kaçtı. Fawley'lere evlilik hiç yaramaz. Evlilik bize hiçbir zaman uğur getirmemiştir. Kanımızda öyle bir şey var ki severek, isteyerek yaptığımız bir şey kanun çerçevesinde gerçekleşti mi, biz artık o işi yapamaz oluyoruz. Onun için, işte, benim sözümü dinleyip sen de hiç evlenmeyecektin."

"Annemle babam nerede ayrıldılar? Toprakrengi Ev mi dedin?"

"Biraz ötesinde. Yol Fenworth'a ayrılıp parmaklıkların başladığı yerde. Eskiden orada darağacı vardı. Bizim hikâyeyle ilgisi yok ya, neyse."

O akşam gün batarken, Jude büyükteyzesinden çıkınca eve dönecekmiş gibi yola koyuldu. Ama sonra aklına estiği gibi yürümeye başladı ve bir göl kenarına geldi. Kırağı devam ediyordu ama, ayaz pek keskin değildi. Gökyüzünde büyük yıldızlar pırıltılar halinde yavaş yavaş belirmeye, kırpışmaya başlamışlardı. Jude buz tutmuş göle doğru yürüdü. Bir ayağını bastı, sonra ötekini; ağırlığı altında buz çatırdamıştı ama, bu onu yolundan alıkoymadı. Buzun ortasına doğru kendine yol açarken ayağının altından çatırdılar geliyordu. Tam ortasına vardığında etrafına bir gözatıp sıçradı. Çatırdı devam ediyordu ama, Jude düşmemişti. Bir kere daha sıçradı, toprağa ayak bastı.

"Garip!" diye düşündü. Ne için boğulup gitmemişti? Ken-

dini öldürecek kadar soylu bir kişi değildi besbelli. Sessiz bir ölüm ondan bir kurban olarak hoşlanmıyordu; onu alıp götürmeyecekti.

Kendini yok etmek için daha aşağılık bir yol, şimdi içinde bulunduğu pis duruma lâyık bir ölüm yok muydu acaba? Sarhoş olsaydı? Elbette ya, öyle yapmalıydı. Nasıl olup da akıl edememişti bunu? İçki, umutsuz bir sefilin başvurabileceği en kolay, en bayat kaynaktı. Şimdi, yavaş yavaş meyhanede sızıp kalan adamları anlıyordu. Tepenin kuzeyinden kıvrılarak meyhaneye daldı. Oturur oturmaz karşındaki duvarda beliren Samson'la Dalila'nın resmi ona Arabella'ya kur yaptığı ilk pazar gününü hatırlattı. İçki istedi, bir iki saat boyunca üst üste içti.

O gece geç vakit, üzerindeki bezginliği gidermiş, kafasının berraklığını tam olarak kaybetmemiş bir halde, sendeleye sendeleye eve doğru ilerlerken korkunç kahkahalar atıyordu. Arabella onu böyle görünce ne yapacaktı acaba? İçeri girdiğinde ev kapkaranlıktı. Ayakta zor durabildiğinden, ışık bulana kadar epey zaman geçti. Sonra çevresine bakınınca, domuz boğazlamanın izlerini gördü. Ocağın yanında asılı duran körüğün üzerine eski bir zarf toplu iğneyle iliştirilmişti. Üzerinde karısının bir satırlık yazısı vardı:

"Arkadaşlarıma gidiyorum. Dönmeyeceğim."

Jude ertesi gün, akşama kadar, hiç dışarı çıkmadı. Domuz etini Alfredston'a gönderdi, sonra ortalığı temizledi. Kapıyı kilitleyip anahtarı, Arabella geri dönerse bulabileceği bir yere koyduktan sonra, Alfredston'a, işinin başına döndü.

Karınlık basıp da gene zorlukla eve dönünce karısının eve uğramadığını anladı. Ertesi gün, daha ertesi gün de böyle geçti. Sonra bir mektup geldi.

Arabella ondan bıktığını açıkça söylüyordu. Jude o kadar uyuşuk bir insanmış, yaşadığı hayat da o kadar can sıkıcıy-

mış ki, artık dayanamaz olmuş. Ne kendisi düzelebilirmiş, ne de Jude. Anası, babası, -Jude'un da bildiği gibi- uzun zamandır Avustralya'ya göç etmek istiyormuş. Domuz yetiştirmek bu zamanda para etmiyormuş. En sonunda gitmeye karar vermişler, Jude'un buna bir diyeceği yoksa Arabella'yı da götürmek istiyorlarmış. Onun gibi bir kadın bu saçma memleket yerine Avustralya'ya gitse kimbilir neler kazanırmış!

Jude mektuba verdiği karşılıkta Arabella'nın gitmesine en ufak bir itirazda bulunmayacağını bildirdi. Gitmek istediğine göre bu yolda bir adım atmasının akıllıca bir karar olduğunu ve her ikisi için de böylesinin daha iyi olacağına inandığını belirtti. Domuz satışından kazandığı paraya cebindeki az-buçuk parayı da ekledi, mektupla birlikte zarfa koydu.

O günden sonra sağdan, soldan duyduklarının dışında Arabella'dan hiçbir haber alamadı. Annesi, babası hemen gitmemişler, evin, eşyaların satılmasını beklemişlerdi. Jude, Donn'ların evinde mezat olduğunu duyunca, kendi eşyalarını da bir arabaya yükletip onlara yolladı. Arabella istediği kadarını satar, istediğini de saklayabilirdi.

Bundan sonra Jude, Alfredston'da bir pansiyona taşındı. Orada bir dükkânın vitrininde kaynatasının eşyalarının mezatla satılacağını bildiren bir ilân gördü. Tarihine baktı ama, o gün geldi, geçti. Jude ne mezat yerine gitti, ne de Alfredston'dan mezata akın eden halkın farkına vardı. Birkaç gün sonra şehrin anacaddesinden geçerken bir eskici dükkânına girdi. İçeride tavalar, çamaşır askıları, oklavalar, pirinç şamdanlar, bir de döner ayna vardı ki besbelli mezattan alınmıştı. Bu eşyalar arasında çerçeve içinde bir fotoğraf gözüne çarptı. Bu kendi resmiydi.

Bu resmi özel olarak çektirip oradaki bir çerçevecide karaağaç tahtasıyla çerçeveletmiş, düğün hediyesi olarak Arabella'ya vermişti. Arkasında "Jude'dan Arabella'ya" yazısı

da, tarih de duruyordu. Belliydi ki karısı mezatla satılacak öteki eşyaları arasında bunu da satmıştı.

Eskici onun eşya yığınlarına baktığını görünce, fotoğrafın ona ait olduğuna dikkat etmemiş olacak ki: "Marygreen yolunda bir mezattan alınan mallar bunlar" dedi. "Fotoğrafı çıkarırsanız, çerçeve işinize yarayabilir. Bir şilinge veririm."

Hediye edilmiş olan bu fotoğrafın da herhangi bir eşya gibi satılmış olması karısındaki bütün ince duyguların tamamen ölmüş olduğunu kesinlikle belirten bu ufacık belge Jude'un da içinde kalan duyguların sönüp gitmesine yolaçtı. Bir şiling verip fotoğrafı aldı, eve gidip çerçevesiyle birlikte yaktı.

İki, üç gün sonra Arabella'nın annesi ve babasıyla birlikte İngiltere'den ayrılmış olduğunu öğrendi. Resmen vedalaşmak için karısına haber göndermişti ama, o, verdiği karşılıkta, bir kez gitmeye karar verdiğinden hiç görüşmemenin daha iyi olacağını bildirmişti. Belki de böylesi daha isabetliydi. Jude, Donn'ların Avustralya'ya göç ettikleri günün ertesi akşamı işinden dönünce, yemeğini yedikten sonra dışarıda, yıldızların aydınlığı altında gezintiye çıktı, hayatındaki en önemli duygusal tecrübelerinin tanığı tepeye tırmanan o pek tanıdık yolda dolaştı.

Kendisini anlayamıyordu. Yıllarca önce bu tepenin üzerinde Christminster ateşiyle yanan, hayaller kuran çocuk sanki daha hiç büyümemişti. "Oysa, ben koskoca bir adamım" diyordu. "Bir de karım var. Daha da kötüsü, karısıyla uyuşamamış, ondan soğumuş, kavga edip ayrılmış bir adamım ben."

Sonra birdenbire, annesiyle babasının ayrıldıklarının söylendiği yerin pek yakınında bulunduğunu hatırladı.

Biraz ötesinde de, Christminster'in, ya da Christminster olarak hayal ettiği şehrin göründüğü tepe vardı. Yol üzerin-

deki kilometre işareti her zamanki yerinde duruyordu. Bu taşın arkasına bir zamanlarki en büyük emellerini dile getiren düşüncelerini yeni almış olduğu keskin çakısıyla kazıdığını hatırladı. Bunu, çıraklığa başladığının ilk haftası, daha emellerinden uygunsuz bir kadın yüzünden vazgeçmediği sıralarda yazmıştı. Yazısının halen okunacak halde olup olmadığını merak ederek taşın arkasına geçti, ısırganları eliyle yoldu. Bir kibritin ışığında, yıllarca önce yazılmış satırları seçebildi:

ORAYA
J. F.

Bu yazının ısırganlar altında sapasağlam kalması Jude'un ruhundaki eski ateşi tazelemişti. Bu dünyada pek çok çirkinliklerle karşılaşmışsa da, kendini hastalık derecesinde üzüntüye kaptırmamalı, tasarladıklarını, iyi, ya da kötü şartlar altında sürdürmeliydi. "Bene agerее et laetari" neşeyle iyi işler yapmak- duyduğuna göre Spinoza'nın felsefesiymiş bu; bundan sonra kendi felsefesi de bu olacaktı.

Kötü talihiyle savaşıp başlangıçtaki niyetini gerçekleştirebilirdi.

Biraz daha ötedeki bir yere varınca kuzeydoğu yönünde ufukla karşılaştı. Orada belli belirsiz bir aydınlık gördü; bu donuk aydınlığı ancak inançlı bir göz görebilirdi. Bu ona yeterdi. Çıraklık süresi biter bitmez Christminster'e gidecekti.

Pansiyonuna daha sağlıklı bir ruh hali içinde döndü, dua etti.

İKİNCİ BÖLÜM
Christminster'de

Kendi ruhundan başka hiçbir yıldızı yoktu.

SWINBURNE

Ün ve değer derecesi birbirine komşudur. Zaman aşkı artırır.

OVIDIUS

I

Jude'un hayatında, Arabella'ya talip olması, bunu kutsal bağla sonuçlandırması, çirkin bir evliliği koparması gibi üç yıl süren sayfaların kapanmasından sonraki ilk kayda değer hareket, alacakaranlığa gömülmüş bir manzara içinde uçarcasına ileriye doğru yol almasıydı. Christminster'e doğru, güneybatı yönünde bir iki mil uzakta bir noktadaki kente doğru yürüyordu.

En sonunda Marygreen'le de, Alfredston'la da bütün ilişkisini kesebilmişti. Çıraklıktan çıkmıştı artık. Sırtında alet çantasıyla ilerlerken kendini yeni bir başlangıcın -Arabella'-

nın hayatına girip her şeyi alt-üst etmesiyle on yıl geciken bir başlangıcın- eşiğinde görüyordu. Şimdi, yüzünü tarif etmek için yakışıklı bir adam için kullanılan sıfatlardan çok, düşünen, heyecanlı ve inatçı bir genç adam demek daha uygun olurdu. Esmer teninin rengine uyan koyu renk gözleri vardı. Onun yaşında bir adama göre fazla uzun ama, dikkatle tıraş edilmiş bir sakal bırakmıştı. Kıvırcık gür kapkara saçlarıyla birlikte bu sakal da başına biraz dert olmuştu; çünkü, mesleği dolayısıyla içine doluşan mermer tozlarını temizleyip taramak epey zahmetli bir işti. Alfredston'da taş işçiliği üzerine edindiği bilgiler geniş bir alanı kapsıyordu. Anıtlar için taş kesme, gotik üslûbu kiliselerin onarımında gereken maltataşlarını yontma ve her çeşit oyma işi elinden geliyordu. Londra'da olsaydı mutlaka uzmanlık kazanır, mesleğinde ilerlerdi, belki heykeltıraş bile olurdu.

O gün, ikindi vakti, Alfredston'dan kalkıp onun hayal şehrinin yakınında bir köye kadar giden bir arabaya binmişti. Şimdi zevk için yolun geri kalan beş kilometrelik bölümünü yürüyordu. Nedense, hep kendisini bu şehre yürüyerek girerken düşünmüştü.

Gençlerin çoğunda olduğu gibi, onun buraya gelmesini teşvik eden son itici kuvvetin aslı esası aranırsa biraz garipti, mantığından çok duygularıyla ilgiliydi. Alfredston'daki pansiyonda oturduğu sıralar, bir gün büyükteyzesini görmeye gittiğinde ocağın üzerinde pirinç şamdanlar arasında duran sevimli bir genç kız fotoğrafı gözüne çarpmıştı. Resimdeki kızın başında geniş kenarlı bir şapka vardı. Şapkanın altından kat kat omuzlarına dökülen saçları bir hale gibiydi. Bu kızın kim olduğunu sorunca yaşlı kadın sert bir sesle anlatmıştı: Jude'un kuzeni Sue Bridehead'di bu; ailenin hasım kısmından geliyordu. Büyükteyze biraz daha da sıkıştırılınca, kızın ne yaptığını, nerede oturduğunu bilmiyorsa da

Christminster'e yerleşmiş olduğunu ağzından kaçırmıştı.

Büyükteyzesi ona resmi vermemişti. Ama, bu resim Jude'u öylesine etkisi altına almıştı ki, kısa bir süre içinde sevgili dostu olan öğretmeni ardından Christminster'e gitmek için içinde biriken gizli hayallerini bir an önce gerçekleştirmesinin başlıca nedeni olmuştu.

Jude üzerinde bulunduğu yokuşun başında durdu. Şehri ilk olarak yakından görüyordu. Gri duvarlı, külrengi damlı şehir, Wessex sınırına çok yakındı. En kuzeydeki kıvrımlarda tembel Thames ırmağı eski imparatorluğun topraklarını okşayarak geçiyordu. Şimdi, gün batımında, binalar çok sessiz duruyorlardı. Şurada-burada kuleler, damlar üzerinde rüzgâr fırıldakları ikinci, üçüncü derecede renklerden oluşan görüntüye ani pırıltılar saçıyorlardı.

Yokuşun dibine varınca alacakaranlıkta gittikçe belirsiz hale gelen söğüt ağaçları arasında ilerlemeye başladı. Çok geçmeden şehrin ucundaki lambalarla karşılaştı. Bu lambalar, gökyüzünde, onun yıllarca önce hayal kurduğu zamanlar zorla görmeye çalıştığı ışınları ve ihtişamı yansıtıyordu. Kuşkulu bakışlarla Jude'a sarı gözlerini kırpıyorlar, sanki yıllardır kendisini beklediklerini, ama bu kadar gecikince hayal kırıklığına uğrayıp, onu artık eskisi kadar istemediklerini söylüyorlardı.

Jude, ruhu, maddî kazançlara değil de yüce davalara duyarlı olan Dick Whittington'un soyundandı. Şehrin ana çizgilerini meydana getiren sokaklarda bir kâşif dikkatiyle yürüyordu. Bu dolaylardaki semtlerin şehrin gerçek yüzüyle hiç ilgisi yoktu. Yalnız, ilk ihtiyacı bir pansiyon odası olduğundan, istediği gibi sade, ucuz bir yer çıkmasını umarak şehrin bu yönündeki dış mahallelerini baştan başa taradı. Biraz soruşturduktan sonra: Takma adı "Beersheba"(*) olan bir ma-

(*) Beersheba: Bazen Musevi ermişi bazen de Hıristiyan keşişi olarak betimlenen, şeytanın kışkırtmalarınakarşı koymayan, bir münzevi.

hallede bir oda tuttu, ama o zaman, adının böyle olduğunu bilmiyordu. Eşyasını yerleştirip bir fincan çay içtikten sonra gene dışarı çıktı.

Rüzgârlı, uğultulu, aysız bir geceydi. Yönünü bulmak için, bir lambanın altına gelerek, yanında taşıdığı küçük haritayı açtı. Rüzgâr haritayı buruşturuyor, uçlarını kıvırıyordu ama, şehrin göbeğine ulaşabilmek için hangi yola sapması gerektiğini gösteren yazıları seçebildi.

Bir sürü köşe döndükten sonra ilk kez büyük bir Ortaçağ külliyesiyle karşılaştı. Kapısından da anladığı gibi burası üniversitenin fakültelerinden biriydi. İçeri girdi, lambaların aydınlatamadığı uzak köşelere varıncaya kadar her yeri dolaştı. Bu fakültenin çok yakınında bir başkası daha vardı, biraz ötede bir tane daha. Böylece, Jude kendisini bu yüce şehrin soluğuyla, duyuşlarıyla sarılmış buldu. Bu harmoninin dışında kalan binaların önünden geçerken, genel manzarayı bozmamak için, onları görmezliğe geliyordu.

Bir yerde çan çalmaya başlamıştı. Yüz bir sayıncaya kadar dinledi. Yanlış saymıştı, çanların yüz kere çalmış olması gerekirdi.

Kapılar kapandıktan sonra artık o dörtgen binalar arasında dolaşamaz olunca, duvarların dibinde, kapıların önünde dolanmaya, yapıların kabartmalarını, oymalarını elleriyle yoklayıp incelemeye başladı. Dakikalar geçtikçe yoldan geçenler de azalıyordu. Ama o gene gölgeler arasında dolaşmaya devam etti. Geçen on yıl boyunca hayal ettiği manzaralar şimdi gördüklerinden başka bir şey değildi; en sonunda, bir gecelik uykusuzluğun lafı bile edilmezdi. Kapkara gökyüzüne uzanan bir sokak lambası bazan oyma yapraklarla bezenmiş sivri bir kuleyi, bazan da kale mazgalları arasında kalmış kuytu bir siperi aydınlatıyordu. Artık varlığı bile unutulmuş, insan ayaklarının dolaşmadığı karanlık, dehliz gibi yol-

larda birden bir çıkıntı halinde direkler, yuvarlak kesitli cumbalar, Ortaçağ desenleri beliriveriyordu. Eskimiş taşlar bu binalara iyiden iyiye soyu tükenmiş havasını veriyordu. Bu elden ayaktan düşmüş, zamanını geçirmiş binalar içinde modern düşüncelerin barınması imkânsız gibiydi.

Jude, Christminster'de bir tek kişi bile tanımadığı için, kendi yalnızlığını fark etmeye başlamıştı; sanki kendisinin hayaleti gibiydi. Görünmeden, sesini işittirmeden yürüyordu. Dalgın dalgın içini çekti, böylece kendini bir hayalete daha da çok benzettiğinden kuytu köşelerden çıkabilecek başka hayaletler düşünmeye başladı.

Jude, hayatının en büyük uğraşına hazırlık döneminde, karısıyla birlikte bütün malı mülkü havaya uçmuş gibi kaybolduğundan beri, bu yüce duvarlar arasında gençliğini geçirmiş olgun döneminde de gene aynı mekana ruhuyla bağlı ululuların hayatı konusunda yazılmış ne varsa ya da, onun durumunda olan bir insanın okuyabileceği her şeyi tüketmişti. Bunlardan bazılarının, hayalindeki resmi, bütünüyle okumanın rastlantısallığından ötürü, ötekilerin orantısını bozacak kadar büyüktü. Sokaklarda esen rüzgârın pencerenin pervazlarına çarpması, Christminster'in gerçek sahibi olan bu ruhların dolaşmasıydı, çiçek yapraklarının birbirine dokunması gene bu ruhların fısıltılarıydı. İncecik şekiller halinde, sinirli hareketlerle titreşen bu gölgeler yalnızlığa yoldaş oluyorlardı. Jude karanlıkta yürürken, gövdelerini göremediği bu adamlarla çarpışıyormuş gibi oluyordu.

Sokaklar artık terkedilmişti ama, hayalinin dopdolu olmasından ötürü Jude bir türlü içeri giremiyordu. Sanki şimdi bu sokaklarda eski, yeni bütün şairler(*) -Shakespeare'e

(*) Jude'un kenti dolaşırken hayal ettiği kişiler Thomas Hardy'nin kendi okuduğu kitaplara ve yazarlarına göndermelerle doludur. Bir yanda, Anglikan Kilisesi'nin bazı Katolik gelenekleri sürdürmesini savunan "Oxford Hareketi" (1833'da başlamıştır), bir yanda on sekizinci yüzyıl skeptik (kuşkuculuk) dü-

övgü yazan dostları kadar eski olanlardan tutun da, daha hayata gözlerini yeni yumanlara kadar hepsi- ortalıkta dolaşıyordu. Dalgın filozoflar geliyorlardı ama, çerçeveli resimlerinde gördüğümüz gibi kır saçlı, buruşuk alınlı değillerdi; tersine, gençliklerindeki gibi pembe yüzlü, ince-uzun, dinç adamlardı. Beyaz cüppelere bürünmüş bugünkü rahipler arasında ise Jude'a en etkileyici görünenler Tractarian denilen dinî ekolün kurucularıydı. Bu ünlü üçlü -heyecanlısı, şairi, kuralcısı- Jude'u ilk okumaya başladığı günden beri pek sarmıştı. Sonra zihninde yavaş yavaş kocaman perukalı yargıçlar, devlet adamları, sofular, mantıkçılar, inkârcılar gibi şehrin başka evlâtları belirince öncekileri gözlerinden silmek üzere içinde bir soğukluk uyandı. Tertemiz tıraşlı tarihçi Hıristiyanlığa karşı ancak alaycı bir nezaket gösterebilirdi; bunun gibi, daha birçok şüpheci zihinler kilise avlularını bütün imanlı kişiler kadar tanıyabiliyor, manastırlarda serbestçe dolaşabiliyorlardı.

Devlet adamlarını çeşitli tipleriyle gördü; davranışlarında sıkı, hayallerinde zayıf kimseler; bilginler, hatipler, belli bir yolda azimle ilerleyenler; yıllarla birlikte düşünceleri, zihinleri de ilerleyenler olduğu gibi gittikçe küçülenleri de vardı.

Fen bilginleriyle, dil bilginlerinin Jude'un zihnindeki resimleri tuhaf, hattâ olmayacak bir karışımdı. Dalgın yüzlü,

şünürleri aklına gelmektedir. Öte yandan bir grup şairden de söz eder: Shakespeare'e övgü yazan, Ben Johnson'dır; daha hayata gözlerini yeni yuman, Robert Browning'dir; hâlâ aramızda olan, müzik düşkünü, Swinburne'dır. Traktarian (*Tracts for the Times* adlı risalelere atfen Tracterian denilen akım, Oxford Hareketi ile eş anlamlıdır) dini ekolünün kurucuları - heyecanlısı, şairi ve kuralcısı: Newman, Keble ve Pusey'dir. Sahtekâr, mantıkçı ve inançsız, Bolinbroke'tur; ve Hıristiyanlığa bu kadar aykırı, tertemiz traşlı tarihçi, Gibbon'dır. Ünlü Akşam İlahisi'nin yazarı, Bishop Ken'dir; Gezginci vaiz, Wesley'dir. Kaybolmuş davalar şehri, sözleri, Matthew Arnold'ındır; Tahıl kanunu ıslahatçısı Peel'dir. (ç.n.)

gergin alınlı, yarasa gibi gözleri zayıf adamlar durmadan bir şeyler araştırıyorlardı. Sonra, birinin bile adını bilmediği, ince dudaklı, sessiz devlet memurları geliyordu; onu pek ilgilendirmeyen genel valiler, komutanlar, başyargıçlar, maliye bakanları... Piskopos sınıfını ise eski umutları, hayalleri sayesinde daha iyi tanıyordu. Bunlar hakkında çok geniş, ayrıntılı bilgisi vardı. Kimisi gönül adamları, kimisi de daha çok mantık adamlarıydı. Kilisede Latinceden yana olanlar; ünlü "Akşam İlâhisi"nin yazarı, gezginci vaiz ve tıpkı Jude gibi, evlilikte uğradığı başarısızlık yüzünden gölgede kalan sofu.

Jude birdenbire kendini yüksek sesle konuşur buldu. Tıpkı sahnenin önünde karanlıkta oturan seyirciye hitap ederek nutuk çeken bir melodram oyuncusu gibi, o da göremediği insanlarla konuşuyordu. İçinde bulunduğu gülünç durumun farkına varır varmaz sustu. Belki de bu garip sokak serserisinin sesini duvarların ötesinde, lambasının başına eğilmiş, çalışan bir öğrenci, dalgın, düşünceli bir adam duyabilirdi. Öyle bir şey olduysa, bu Jude'un başlangıcı için en kötü işaretti. Ancak, Jude çevresinde, elle tutulur, gözle görülür cinsten varlıklar olarak, evine geç kalmış birkaç köylüden başka bir şey göremiyordu. Aynı zamanda da bir soğuk algınlığına yakalanmakta olduğunu fark etti.

Karanlıklar içinden bir ses geldi, gerçek bir insan sesi:

"Hey, delikanlı! Bir saattir şu duvarın taşına bakıp duruyorsun... Nedir maksadın?"

Belli etmeden Jude'u bir süreden beri seyretmekte olan bir polisti bu seslenen.

Jude eve döndü, yatağına girdi. Uyumadan öne, buraya gelirken getirmiş olduğu kitaplardan, birkaç saattir düşünmekte olduğu bu üniversite evlâtlarının yazılarını okudu. Uyku anına yaklaştıkça biraz önce zihnini meşgul eden sa-

tırların fısıltılar halinde okunduğunu duyar gibi oluyordu. Seslerin kimisi anlaşılıyordu, kimisi anlaşılmıyordu. Bu ruhlardan biri -sonradan Christminster'e Kaybolmuş Davaların Yuvası adını vermiş olan biriydi bu ama, Jude hatırlamıyordu- evet, bu ruhlardan biri şimdi doğrulmuş, gene bu şehre şöyle bir hitapta bulunuyordu:

"Ey güzel şehir! Sen o kadar saygıdeğer, o kadar ağırbaşlısın ki! çağımızın kapıldığı çılgın düşünce hayatının yıkımlarından uzak kalan sen öyle yücesin ki! Öyle sakinsin ki!.. Senin anlatılamaz güzelliğin bizleri daima hepimizin gerçek amacına, ülküye, mükemmele doğru çağıracaktır."

Başka bir ses de biraz önce yürürken üniversite avlusunda kocaman bir çan kulesi yanında hayalini gördüğü Tahıl Kanunu ıslahatçısından geliyordu. Jude bu adamın tarihî nutkuna kendi ruhunun biçim vermiş olabileceğini düşündü.

- "Efendiler, yanılmış olabilirim ama, kıtlık tehlikesi karşısında bulunan bir ülkede benim görevim, şimdiye kadar buna benzer durumlarda kullanılan, alışılagelmiş çarelere yeniden başvurmak, özellikle, nereden gelirse gelsin, insanlar için gerekli besinleri herkesin elde etmesi gerektiğini hatırlatmaktır... Yarın beni işimden yoksun edebilirsiniz ama, hiçbir kişisel çıkar gözetmeden ele aldığım bu davanın bilincinden yoksun edemezsiniz!"

Sonra sıra Hıristiyanlık hakkında ölmez bir parça yazmış olan yazara geldi:

- "Nasıl olur da bizler, her şeye kadir Tanrı'nın gösterdiği delillere (mucizelere) yan çizen putperest, filozofları bağışlarız?.. Greklerle Latinlerin akıllı filozofları bu korkunç manzara karşısında ilgisiz kalmışlar, dünyanın ahlâkî, fizikî yönetimindeki değişimi anlamamışlardır."

Arkadan iyimser şairlerin son temsilcisi geldi:

"Dünya nasıl da hepimiz için yaratılmış!

Bu Bütün'ün her parçası yardım eder
Hayatın bir düzen üzere yürümesine."

Bundan sonra *Apologia* yazarı, yani Jude'un demin gördüğü üç heyecanlı kişiden ilki konuştu:

- "Benim iddiam şudur ki... Ortak amaçları doğal tanrıbilimin doğrularına tam anlamıyla inanç göstermek ortak yanları olan, bir noktada birleşmeye eğilimli ihtimalleri birleştirmektir... Mantıkî bir kesinliğe varamayan bu ihtimaller ancak birer inanç olarak kalacaktır."

İkincisi, tartışmacı değildi, daha sakin bir konudan söz açtı:

"Neden bu hayatı yalnız yaşamaktan korkalım?
Yalnız ölmemizi Tanrı buyurmadı mı?"

Sonra, gene böyle bir ses, ufak yüzlü hayaletin, Zekî Seyirci'nin sesini duydu:

- "Büyük adamların mezarlarına baktıkça içimdeki bütün hasetler silinir; güzellerin mezartaşlarındaki yazıları okudukça aşırılıklardan arınırım; mezar başında ağlayan analar, babalar gördükçe yüreğim acıyla erir; analarla babaların mezarlarını görünce de hemen ardından bizim de gideceğimiz ölüler için gözyaşı dökmenin boşluğunu düşünürüm."

En sonunda tatlı sesli bir rahip Jude'un çocukluğundan beri pek sevdiği bir kafiyeyi fısıldarken Jude uykuya daldı:

"Bana yaşamasını öyle öğret ki
Korkum olmasın mezarımdan
Tıpkı yatağımdan korkmadığım gibi.
Ölüme gitmesini bana öyle öğret ki..."

Sabaha kadar deliksiz uyudu. Uyandığında hayaletlerle dolu olan geçmişi silinmiş, sanki her şey bugünden söz ediyordu. Yatağında doğrulurken biraz fazla uyumuş olduğunu düşündü, sonra kendi kendine: "Eyvah!" dedi, "güzel yüzlü kuzenin de burada olduğunu az daha unutuyordum! Ya sev-

gili öğretmenim?"

Öğretmeninin lafı kuzen lafının ardından belki biraz tatsız gelmişti.

II

Peynir ekmek sorunu da içinde olmak üzere, somut gerekler konusunda düşünmekten artık kaçınamayacağı noktaya gelmişti; bu konulara kafa yormak, hemen giderilmesi gereken ihtiyaçları karşılamak, bir süre hayallerin dağılmasına ve Jude'un yüksek düşüncelerinin boğulmasına yolaçtı.

Bu işleri çözme niyetiyle sokağa çıktığında, bir gece önce gördüğü üniversite yapılarının insanda duygudaşlık uyandıran çehreleri, ürkütücü bir biçimde değişmişti; kimileri çok haşindi; kimileri kemerli yeraltı aile mezarlarını andırıyordu ama hepsinin taşında barbarca bir şey vardı. Büyük insanların ruhları ise çoktan ortalıktan kaybolmuşlardı.

Çevresindeki, mimarlık sanatını oluşturan sayısız sayfaları okuyordu. Elbette onun bakışı, yapıların formunu inceleyen bir sanat eleştirmeninden çok, bu formları kaslarıyla gerçekleştirmiş olan ve çoktan bu dünyadan göçmüş zanaatçılarınkine, kendi yoldaşlarınınkine yakındı. Kalıpları inceliyor, kimisini şefkatle okşuyor, "Bunu işlemek kolaydır ama, şunu yontmak zordur; bu daha çabuk yapılır ama, şunun işi epey uzundur; bu taşın hakkından şu alet gelir" gibi düşünceler yürütüyordu.

Geceleyin mükemmel, ideal olan şeyler gündüz gözüyle bakıldığında, eninde sonunda, birtakım kusurları olan gerçeklerdi. Bu yaşlı anıtların yüzyıllar boyunca eziyetlere, hakaretlere uğramış olduklarını görüyordu. Hele kimisinde, sa-

katlara karşı beslediği duyguları duymuştu. Bunlar bunca zaman insanlara, havaya karşı giriştikleri ölüm kalım savaşından yaralı, kırgın çıkmışlar, biçimlerini bile kaybetmişlerdi.

Bu tarihî eserlerin çürüklüğü ona sabah vaktini önceden tasarladığı gibi kullanmadığını hatırlattı. Çalışacaktı, kendi kazancıyla geçinecekti; öyleyken, koskoca bir sabah neredeyse bitmek üzereydi. Bir yandan da eski taş yığınlarıyla böylesine dolu bir şehirde, onun gibi görevi onarımla uğraşmak olan bir kimseye bol bol iş düşeceğini hesap ederek seviniyordu. Alfredston'dan adını aldığı bir taş ustasını bulabilmek için, karşısına çıkan birisine yolu sordu. Çok geçmeden de kendisine hiç de yabancı olmayan keski sesleri duydu.

Avlu, yeniden hayata dönme merkezi gibi bir yerdi. Duvarlarda aşınmış, yıpranmış olarak gördüğü şekillerin tıpatıp aynısı burada keskin köşeli, pürüzsüz yuvarlak çizgiler halinde duruyorlardı. Bunlar eski üniversitelerin şiir olarak sunduğu şeylere karşılık çağımızın düzyazı eserlerindeki düşüncelerin yerini tutuyorlardı. Artık antika yüzüyle bakılan bu anıtların bazıları belki ilk yapıldıkları zaman daha çok düzyazıya benziyorlardı. Onlar şiirselliğe ulaşmak için yüzyıllar boyunca beklemekten başka bir iş yapmamışlardı; böylelikle de şiir dolu olmuşlardı. Küçücük bir bina için bile ne kolay bir işti bu! İnsanların çoğu için ise ne kadar güç!

Kalfaya haber yolladıktan sonra, çevresindeki tezgâhların üzerinde duran ancak yarısı tamamlanmış, ya da daha yeni bitmiş olup götürülecekleri zamanı bekleyen pencere dirseklerine, tirizlere, çapraz kirişlere gözattı. Bunların hepsi üzerlerinde titizliğin, matematik doğruların, pürüzsüzlüğün, kesinliğin işaretini taşıyorlardı. Asıl düşünceler belki de sokaklardaki eski duvarların üzerinde bulunanlara aitti ama, onlar öylesine biçimsizleşmişler, çizgilerini öylesine

kaybetmişlerdi ki şimdi ancak bir düzensizlik örneği olarak gösterilebilirlerdi.

Bir aralık Jude gerçeğin ışığıyla aydınlanır gibi oldu: Bu taş külçeleriyle dolu avluda harcanan emekler en yüksek üniversitelerde bilgin işi olarak şereflendirilen çalışmalar kadar değerliydi. Ne var ki, gene eski düşünceleri ağır bastı, bu ışığı hemen kaybetti. Eski ustasının öğüdü üzerine, kendisine verilen iş ne olursa olsun kabul edecekti; yalnız, bu geçici bir iş olacaktı. Bu çağda çok yaygın olan huzursuzluğun kötü belirtileri Jude'da da görünmeye başlamıştı. Sonra, burada meydana getirilen eserlerin en güzellerinin bile bir taklitçiliğin, bir onarma işleminin ötesinde olduğu söylenemezdi; bunun da bir nedeni olsa gerekti. Daha o zamanlar Jude, Ortaçağ değerlerinin kömür yığınının içine düşmüş bir eğreltiotu kadar bile değeri kalmadığını, çevresindeki dünyada gotik mimarlığının, bununla ilgili herhangi bir yapının lafı bile edilmeden yeni biçimlerin gelişmekte olduğunun farkına varamamıştı. Anlayamamıştı ki kendi kafasında en yüksek payeler verdiği düşüncelerin en amansız düşmanı modern mantık, modern görüştü.

Kendisine göre bir işi henüz bulamadığı için oradan ayrıldı, gene kuzenini düşünmeye başladı. Onun yakınlarda bir yerde bulunması Jude'u duyulandırmasa bile ilgilendiriyordu. Ocağın üzerinde gördüğü o güzel fotoğrafın kendisine ait olmasını ne kadar istiyordu! En sonunda, dayanamadı, büyükteyzesine mektup yazarak resmi göndermesini istedi. Büyükteyzesi, resmi gönderdi ama, bir ricası vardı: Jude ne kızı, ne de kızın akrabalarından birini görmeye kalkışmayacaktı. Ailenin artık huzursuzluğa tahammülü yokmuş. Jude bu konuda büyükteyzesine hiçbir söz vermedi; yalnız, gülünç derecede şefkatli bir insan olduğundan, fotoğrafı kendi ocağının üzerine yerleştirmeden önce öptü. Neden böyle yaptığını

kendisi de bilmiyordu. Şimdi artık evde olmanın rahatlığını daha kolay duyabiliyordu. Çayını içerken kız ona bakıyordu. Bu ona keyif veriyordu; daha da ötesi, onu yaşayan şehrin canlılığına bağlayan tek şeydi bu.

Öğretmenini daha görmemişti. Onun şimdi kilisenin önemli kişilerinden biri olması gerekti. Jude onun gibi saygıdeğer bir insanı görecek halde değildi henüz. Malî durumu çok kötü olduğu gibi kendisi de pek yontulmuş sayılmazdı. Böylece, yalnızlığıyla başbaşa kaldı. Evet, çevresinde bir sürü insan hareket halindeydi ama, o gerçekte bunların hiçbirini görmüyordu. Şehrin canlı hayatına karışmak şöyle dursun, böyle bir şeyin varlığından bile haberi yoktu. Sanki yaşadığı hava içinde yalnızca pencerelerin üst kenarına yapılmış ermiş, peygamber büstleri, galerilerdeki resimler, heykeller soluk alıyordu. Her yabancı gibi o da, şehrin yerlilerinin asla göremeyecekleri şeylere dikkat ediyor, geçmişin etkisini herkesten çok görebiliyordu.

Günlerce üniversite binalarını, avlularını, dehlizlerini dolaştı durdu. Buralarda yürürken kendi ayak seslerinin tokmak vuruşunu andıran yankılarını dinliyordu. Christminster "duygusu" denilen şey gün geçtikçe içine işliyordu. Artık öyle bir an gelmişti ki, bu binalar hakkında bildikleri, gerek sanat açısından, gerek tarih bakımından, gerekse dış görünüş bakımından olsun, orada yaşayan yerlilerin herhangi birinden kat kat daha çoktu.

Hayal ettiği hedeflerden hâlâ çok uzaklarda olduğunu ancak şimdi, yani hep gelmeyi hayal ettiği bu şehre resmen ayak bastığından beri anlıyordu. Aynı düşünce hayatını paylaştığı mutlu yaşıtlarından onu ayıran tek şey bir duvardı. Duvarın öbür yanında sabahtan akşama kadar okumak, yazmak, çizmek, öğrenmek, bunları için için sindirmekten başka bir iş görmeyen adamlar vardı. Bir tek duvarcık... ama, ne duvar!

Her gün her saat, iş bulmak için sokaklarda dolaşırken bu fakültelere gidip gelenlerle karşılaşıyor, seslerini duyuyordu, onlarla çarpıştığı bile oluyordu. Buraya gelmek üzere yaptığı hazırlıklar sonunda öğrendiği bilgilere göre ölçtüğünde, sokaktaki adamlardan kimisini kendisine daha çok benzetiyordu. Ama, ne olursa olsun, o şimdi hâlâ bu adamlardan bir güney yarıküreli kadar uzaktaydı. Gerçekten de öyleydi! Beyaz gömlekli, esvabının kırışıklarında taş tozu dolu genç bir işçiydi o; ne sesini duyuyorlardı, ne de yüzüne bakıyorlardı. Jude onların önünde bir pencere camı gibiydi, baktıkça onun arkasından gelen kendi arkadaşlarını görüyorlardı. Bu adamlar Jude için ne kadar büyük şeyler ifade ederlerse etsinler, kendisi onlar için var olan bir nesne bile değildi; oysa o buraya gelmekle bu adamların yaşayışlarına yaklaşacağını ummuştu.

İyi ki önünde upuzun bir gelecek vardı; hele iyi bir işe girebilirse bu imkânsız görünen şeylerle savaşa başlayacaktı. Böylece, kendisine verdiği cesaret, sağlık, kuvvet için Tanrı'ya şükretti. Şimdilik, bütün kapıların, bu arada üniversitenin de dışındaydı; belki günün birinde içeride olacaktı. Kimbilir, belki de bir gün bu ışık, bilim saraylarının penceresinde oturup dışarıyı seyredecekti.

Uzun bir bekleyişin sonunda taş ustasından haber aldı: Ona göre bir iş bulunmuştu. Bu ona cesaret veren ilk olaydı, teklifi hemen kabul etti.

Bu kadar genç, güçlü olmasaydı şimdi büyük bir zevkle yaptığı bu işlerin altından asla kalkamazdı. Çünkü, bütün gün çalıştıktan sonra geceleri de geç saatlere kadar oturup kitap okuyordu. Önce birkaç kuruş verip bir masa lambası alarak kendisine iyi bir ışık sağladı. Sonra, birkaç kalem, kâğıt, ayrıca eskiden almaya gücü yetmediği kitapları aldı. Sonra, evsahibesinin şaşkınlığına aldırmayarak, odasındaki

-hem oturma odası, hem yatak odası işini gören bir tek odası vardı- bütün eşyayı dışarı taşıdı. Ortasına bir perde gererek yatacak yerini oturacak yerinden ayırdı. Uyku saatlerinden çalıp ders çalıştığını kimsenin görmesini istemiyordu. Kitaplarını serip işe başladı.

Evlenip kira ile bir kulübe tutmakla, sonradan karısının ardından yok oluveren eşyalara para vermekle kambur üzürene kambur eklenmiş, o felâket günlerinden bu yana da bir kuruş biriktirememişti. Aylığını alana kadar kıtı kıtına geçinmek zorundaydı. Hele bir iki kitap da alınca ocağında ateş bile yakamaz olmuştu. Gece vakti yaylalardan kopup gelen soğuk, nemli hava odasına yayıldığından lambasının başında paltosuyla, şapkasıyla, yün eldivenleriyle oturuyordu.

Penceresinden baktığında büyük kilisenin kulesiyle altında şehrin en büyük çanı bulunan sivri tepeli kemerini görebiliyordu. Merdiven aralığından baktığı zaman da köprü başındaki üniversitenin yüksek kulelerini, çan kulesindeki uzun pencerelerini de şöyle bir görebiliyordu. Geleceğe olan inancı bir parça sarsıldı mı, bu görüntüler ona bir uyarıcı oluyorlardı.

Birçok gönüllü gibi Jude da üniversiteye girme işinin ayrıntıları hakkında hiçbir araştırma yapmamıştı. Şuradan, buradan topladığı bilgilerle yetinmiş, bunun üzerinde pek durmamıştı. "Şimdilik yapabileceğim en iyi hazırlık bilgi, para toplamaktır" diyordu kendi kendine. Bakalım önüne ne fırsatlar çıkacaktı. "Çünkü bilgi bir savunma aracıdır, para da öyle; yalnız, bilginin üstünlüğü şudur ki, parası olana bile hayat veren odur." Bu istek Jude'un bütün benliğini kaplamıştı; öyle ki bunun uygulanıp uygulanamayacağını düşünebilecek gücü bile kalmamıştı.

Bu sıralarda Jude büyükteyzesinden telâşla yazılmış bir mektup aldı. Yaşlı kadının eski kaygıları yeniden depreşmiş-

ti; Jude'un Sue Bridehead'den, akrabalarından uzak durmayacağından korkuyordu. Kadıncağızın tahminine göre Sue'un babası Londra'ya dönmüştü ama, kız hâlâ Christminster'deydi. Kızı daha da gözden düşürmek üzere, büyükteyze onun putperestlik yatağı olan bir mağazada dinî eşyalar üzerine desen çizdiğini yazıyordu; ona göre, kızcağız, tam bir Katolik olmasa bile, gösterişli dinî ayinlere kapılmıştı. Bayan Drusilla Fawley tam bir Protestandı.

Jude, bir din adamı olmaktan çok aydın çizgisini tutturduğu için Sue Protestan'mış, katolik'miş pek aldırmıyordu. Ne var ki, Sue'nun işi hakkında elde ettiği ipucu son derece ilgi çekiciydi. İlk fırsatta eline geçen bir boş vaktinde büyükteyzesinin tarifine uygun dükkânları dolaşmaya başladı. Bu mağazaların birinde, bir masa arkasında, kendisindeki fotoğrafa hiç kuşku bırakmayacak kadar benzeyen bir genç kız gördü. Bir bahane uydurup dükkâna girdi. Alışverişini yaptıktan sonra da içeride oyalanmaya başladı. Dükkânı baştan başa kadınlar yönetiyor gibiydi. İçeride bir yığın dinî kitap ve resim vardı. Alçıdan yapılma melek heykelleri, gotik biçimi çerçeveler içinde ermişlerin resimleri, siyah haçlar vardı; dua kitaplarının çoğu katolik dua kitaplarıydı.

Jude masanın ardındaki kıza bakmaya utanıyordu; kız o kadar güzeldi ki onun kendisine ait olduğuna inanamıyordu. Derken kız tezgâhın arkasındaki iki yaşlı kadından biriyle konuştu. Jude onun sesinde kendisininkine benzer bir ton sezinledi; yalnız, bu çok daha yumuşak, daha tatlı bir sesti. Bu kız ne yapıyordu? Jude etrafına kaçamak bir gözattı. Kızın önünde seksen, doksan santim uzunluğunda bir çinko şerit duruyordu. Şeridin bir yanına yağlıboya sürülmüştü. Kız bunun üzerine o kilise harfleriyle bir tek kelime yazıyordu.

ALLELUJA

Jude: "Onun işi çok tatlı, mübarek bir iş, bir din işi!" diye düşündü.

Kızın burada bulunmasının nedenini şimdi iyice anlamıştı: Bu işteki ustalığını besbelli ki metal üzerine dinî nakışlar işleyen babasına borçluydu. Kızın şimdi üzerinde çalıştığı parça, anlaşılan, bir kilise mihrabına yerleştirilecekti.

Dışarı çıktı. O yerde, o saatte kızla konuşması çok kolaydı ama, büyük teyzesinin ricasını açıktan açığa hiçe saymaya da gönlü razı olmuyordu. Kadıncağız ona sert davranmıştı ama, gene de ona bakmış, yetiştirmişti. Artık Jude'a söz geçiremeyecek halde olması onun başka zaman hükümsüz sayılabilecek dileklerine dokunaklı bir hava vermişti.

Böylece, Jude kendisini tanıtacak hiçbir davranışta bulunmadı. Sue'yu şimdilik görmeyecekti. Biraz yürüdükten sonra bu biçim davranışının daha başka nedenleri olduğunu da anladı. Üzerine giydiği kaba-saba ceketle tozlu pantolonunun yanında Sue kimbilir ne kadar zarif kalacaktı! Mr. Phillotson'la da olduğu gibi Sue ile karşılaşmaktan da çekiniyordu. Hem sonra, ailedeki düşmanlığın Sue'ya da geçmiş olması oldukça kuvvetli bir ihtimaldi. Jude ona başından geçenleri anlattığı zaman Sue, Jude gibi üstelik kadınlığın kötü bir temsilcisiyle evlenmiş bir adamı pekâlâ da küçümseyebilirdi... dindar bir kadının küçümseyebileceği kadar, elbette.

Böylece, Jude onu gözaltında tutmaya başlamıştı; onun varlığını duymak hoşuna gidiyordu. Onun canlı bir varlık olarak çevresinde bulunmasından heyecan duyuyordu. Sue daha çok hayalde yüceltilmiş bir kişiydi, Jude, onun üzerine garip, olmayacak hayaller dokuyordu.

İki, üç hafta sonra bir gün Jude, daha başkalarıyla birlikte, Old-Time Sokağı'ndaki Crozier Üniversitesi'nin önünde onarılan duvar için yontulmuş büyük bir taşı arabadan çıkarmaya uğraşıyordu. Ustabaşı, ortaya dikilerek: "Kaldırır-

ken dikkat edin! Haydi, hep beraber!"" diye bağırdı. İşçiler taşa yüklendiler.

Jude taşı kaldırdığı sırada, birden, omuz başında kuzeni beliriverdi. Durmuş, yolun açılmasını bekliyordu. Jude'un gözlerinin içine baktı. Bu anlatılamaz tatlı bakışlarında keskinlikle şefkatin esrarlı bir karışımı vardı, ya da Jude'a öyle gelmişti. Dudaklarında da aynı anlam vardı, sanki biraz önce bir arkadaşıyla konuşurken yüzüne verdiği ifadeyi farkında olmadan hâlâ taşıyordu. Jude'un ittiği taştan havaya fışkıran toz taneciklerinin ne kadar farkında olmuşsa Jude'un da ancak o kadar farkında olmuştu.

Kızın bu kadar yakınında bulunmak Jude'a öylesine tuhaf gelmişti ki ürperdi. Sue onu hiç görmemişti, belki adını bile duymamıştı ama, Jude gene de tanınmak korkusuyla başını çevirivermişti. Ona bakınca anlamıştı ki Sue aslında bir köy kızıydı ama, Londra'da geçirdiği birkaç yıllık hayatı, sonra buradaki olgunluk yılları onun bütün hamlığını gidermişti.

Jude, kız gittikten sonra işine devam ederken, hâlâ onu düşünüyordu. Öylesine etkisi altında kalmıştı ki ne vücuduna, ne yüzüne dikkatle bakabilmişti. Hatırladığına göre iriyarı bir kadın değildi; ufak tefek, zarif bir kızdı. Bütün görebildiği bundan ibaretti. Öyle, heykel gibi bir hali yoktu; hareketliydi. Kıvraktı, canlıydı ama, bir ressamın "Aman! ne kadar güzel!" diyeceği bir tip değildi. Olduğu kadarıyla Jude'u şaşkına çevirmişti. Kendisinde olan köy havasının en ufak bir izi bulunamazdı bu kızda. Onun soyu gibi talihsiz, neredeyse uğursuz bir soydan böyle bir güzellik nasıl çıkmıştı? "Londra yaptı bu işi" diye düşündü.

Ondan sonra, yalnızlığın sonucu olarak içinde biriken heyecan, yaşadığı şehrin şiirselliği bu yarı hayal şekle çökmeye başladı. Artık biliyordu ki söz dinleme isteği onu öbür yöne

çekse de, çok kısa bir süre sonra, kendini Sue'ya tanıtma isteğine karşı koyamayacaktı.

Jude Sue'yu bir akrabayı düşünür gibi düşünmek istiyordu, çünkü başka bir şekilde düşünmemesini ya da düşünememesini haklı çıkaracak çok acı nedenler vardı ortada: Birincisi, evliydi, doğru olmazdı. İkincisi, birbirleriyle kardeş çocuğu oluyorlardı. Bütün şartlar yerinde bile olsa, kardeş çocuklarının birbirlerini sevmeleri iyi bir şey değildi. Üçüncüsü, serbest bile olsaydı onunkisi gibi her evliliğin bir felâketle son bulduğu bir ailede kardeş çocuklarının birbiriyle evlenmesi kötü şartları büsbütün kötüleştirir, belki de çok üzücü sonuçlar doğururdu.

Bütün bunlardan ötürü, Sue'yu ancak bir akrabanın göstereceği ilgiyle düşünmek zorundaydı; ona iftihar edebileceği bir insan gözüyle bakacak, öyle konuşup öyle selâm verecekti; çaya davet edince nezaketle kabul edecek, ona karşı daima iyi niyetli bir akraba gibi davranacaktı. Böylece, kız da ona kuvvet veren bir güç olacak, onun iyi yıldızı, iyi arkadaşı, din yoldaşı olacaktı.

III

Ne var ki, dizginleyen çeşitli etkenlere rağmen, içgüdüsü Jude'u usulca kıza yaklaşmaya zorluyordu. Ertesi pazar, kızın da ayinlere sık sık katıldığını öğrenmiş bulunduğundan, Cardinal Üniversitesi'nin Katedral kilisesindeki ayine gitti. Burada onu daha yakından göreceğini umuyordu.

Sue gelmedi. Jude, öğleden sonra da beklemeye devam etti. O gün hava çok güzeldi. Katedrale tek geliş yolu doğudan yana olan dörtgen çimenlikti, kızın geleceği varsa bu

yönden görüneceği muhakkaktı. Çanlar çalmaya başlayınca, Jude bir köşede durdu. Ayin saatine birkaç dakika kala üniversite duvarları dibinde ilerleyen şekiller arasında Sue belirdi. Jude kendisini ona daha tanıtmamış olmasına her zamankinden daha çok seviniyordu. Hemen karşıya geçti, kilisenin içine kadar kızın peşinden gitti. Şimdilik kendisini hiç göstermeden, tanıtmadan onu görebilmekle yetinebiliyordu.

Bir süre koridorlarda dolaştıktan sonra içeri girip oturduğunda ayin epey ilerlemişti. O gün ancak bol bol boş zamanı olan romantik zengin sınıfın gösteriş olarak kiliseye koştuğu günlerden değil de sıradan bir kimsenin bile din türünden bir şeye şiddetle ihtiyaç duyabileceği kadar kasvetli, kederli, durgun bir gündü. Bu alacakaranlıkta, tavan pencerelerinin şaşırtıcı parıltısı altında dua eden cemaati ancak seçebiliyordu ama, Sue'nun da bunların arasında olduğunu görüyordu. Onun oturduğu yeri tam olarak keşfetmişti ki koro Mezamir'in 119'uncu parçasının ikinci kısmını, -"In quo corriget"i- söylemeye başladı. Org yanık bir Gregoryen melodisi çalarken koronun sesi yükseliyordu:

"Genç bir adam doğru yolu nasıl bulacak?"

Tam o sıralarda Jude'un zihnini kurcalayan sorunun ta kendisiydi bu. Bir kadına karşı duyduğu hayvani ihtirasları öylecene salıvermekle, bunu feci sonuçlar doğurabilecek bir yola sürmekle ne büyük kötülük, ne büyük sersemlik etmişti! Sonra da kalkıp hayatına son vermeyi düşünmüş, bir de üstelik sersericesine sarhoş olmuştu. Org müziği büyük dalgalar halinde koronun çevresine yayıldıkça doğaüstü güçlerle hep içli dışlı olan Jude, neredeyse bu ilâhinin kendisi için çalındığına inanacaktı. Oysa, her ayın yirmi dördüncü günü çalınması âdet olan ilâhi bir kere daha çalınıyordu, o kadar.

Jude'un olağanüstü bir sevgi beslemeye başladığı kız da bu sırada kendi kulaklarına dolan aynı müziğin çemberi için-

deydi. Bu düşünce Jude'a zevk veriyordu. Sue besbelli ki buraya sık sık gelenlerdendi, mesleği, alışkanlıkları gereğince kilise duyarlığını da iyice benimsemişti. Jude'la da birçok ortak zevkleri olsa gerekti. Jude gibi duygulu, yalnızlık içinde kalmış bir genç adamın, en sonunda, düşüncelerini bir yere bağlayacak, hem manevî, hem maddî imkânlar sağlayacak sağlam bir tutamak bulmasının sevinci içinde, ayinin sonuna kadar, soluğu kesik, kendinden geçmiş bir halde kaldı.

Jude aklına bile getirmeye korkuyordu ama, hangi bir gören olsa bu havada Celile'den çok Kıbrıs rüzgârı estiğini söylerdi. (*)

Kız yerinden kalkıp önündeki paravananın yanından geçene kadar Jude bekledi. Sue ona hiç bakmamıştı, Jude kapıya vardığında ise çoktan geniş yolu yarılamış bulunuyordu. Jude, pazar kıyafetini giyinmiş olduğundan, onun peşinden gidip kendini tanıtmayı düşünüyordu ama, iyicene hazır sayılmazdı daha; hem içinde böyle duygular uyanmaya başlarken gidip kendini tanıtması doğru olur muydu canım!

Evet, ayin sırasında bu işin dinî bir yanı var gibi görünmüş, kendisini buna inanmaya zorlamıştı ama, kapıldığı şeyin aslını da görmezlikten gelemezdi. Kız öylesine yabancı bir kimseydi ki araya bir akrabalık sokmak yapmacık, zoraki oluyordu. Kendi kendine: "Olmaz! Ben, evli bir adam olarak bu kızla tanışmaktan kaçınmalıyım!" diyordu. Ne olursa olsun, Sue kendi kanındandı; bu yarıkürede olmasa bile yalnız bir genç adamın en sonunda düşüncelerine demir atacak bir liman bulduğunu düşünmesi çölde susuzluktan yanan birinin su bulması gibiydi. Ayinin sonuna kadar, soluğu kesik, kendinden geçmiş bir halde kaldı.

* * *

(*) Yazar, burada Celile derken Celile'li Hz. İsa'yı Kıbrıs'ta dünyaya geldiği rivayet edilen Aşk Tanrıçası Venus'la karşılaştırmakta, Venus'un daha ağır bastığını belirtmektedir. (ç.n.)

Katedraldeki bu ayin gününden çok kısa bir süre önce sevimli, saydam bakışlı, ufak tefek genç hanım Sue Bridehead'in yarım günlük bir tatili vardı. Çalıştığı yer olarak kalmayıp kendisine pansiyon işi de görmekte olan mağazadan koltuğunun altına sıkıştırdığı bir kitapla uzaklaşıyordu. Wessex'te kırk yılda bir rastlanan bulutsuz günlerden biriydi. Bunca yağmurlu, soğuk havalar arasında o gün Hava Tanrısı'nın cilvesi yüzünden hava açıvermişti, Sue, birkaç kilometre yürüdükten sonra, şimdi ardında bıraktığı şehirden çok daha yüksek bir yerde bulunuyordu. Yürüdüğü yol yemyeşil tarlalar arasından geçiyordu. Merdivenle aşılması gereken bir çitin başına gelince, durdu, okuduğu sayfayı bitirene kadar orada kaldı. Sonra arkasına bakarak şehrin eski, yeni kubbelerini, kulelerini seyre daldı.

Çitin öbür yanındaki keçiyolunda, kara saçlı, soluk benizli yabancı bir adam duruyordu. Dörtköşe bir tahta tabla üzerine sıkışık dizilmiş alçı heykelciklerin yanı-başına çömelmişti. Bunlar eski tarihî mermer heykellerin -yani Sue'nun çalıştığı mağazada görmeye alışkın olduğu resimlerle heykellere hiç benzemeyen Eskiçağ tanrı, tanrıça heykellerinin- minimini kopyalarıydı. Aralarında tanrıçalardan Venus'la Diana'nın, öteki cinsten ise Apollo'nun, Mars'ın, Bacchus'un heykelcikleri vardı. Güneybatıdan vuran güneş yeşillikler üzerinde göz alan bu beyaz heykelcikleri öyle güzel aydınlatıyordu ki arada epey uzaklık olmasına rağmen Sue hepsinin çizgilerini seçebiliyordu. Arkasındaki kilise kubbeleriyle önündeki bu heykelcikler garip bir tezat yaratıyor, tam birbirine zıt iki düşünceyi karşı karşıya getiriyordu. Adam, ayağa kalkınca, Sue'yu gördü, nezaketle şapkasını çıkardı. Garip kılığına uygun yabancı ağzıyla: "Ta-a-svirler var!" diye seslendi. Sonra, bir saniye içinde, büyük bir ustalıkla diz çökerek, üzerinde tanrı ve insan büstleri dizili tablayı ba-

şının üzerine koyup Sue'ya doğru geldi, yükünü çitin üstüne bıraktı. Önce küçük bibloları gösterdi; krallarla kraliçelerin, Cupidon'un kanatlı büstleri.

Sue "hayır" der gibi başını salladı. Sonra, tablanın üzerindeki en büyük iki heykel olan Venus'la Apollo'ya parmağıyla dokunarak: "Şu ikisi kaça?" diye sordu.

Adam ikisini birden on şilinge verebileceğini söyleyince de: "O kadar veremem" dedi, oldukça düşük bir fiyat teklif etti.

Hiç ummamıştı ama, adam heykelleri çitin üzerinden ona uzatıverdi. Sue bunlara hazine bulmuşçasına sarıldı.

Adam, parasını almış ortadan kaybolmuştu. Sue şimdi bunlarla ne yapacağını düşünüyordu. Birdenbire gözüne pek kocaman, pek çıplak görünmüşlerdi. Sue yaradılıştan asabi bir kızdı, titremeye başlamıştı. Heykelcikleri elledikçe beyaz toz lekeleri eldivenlerine, paltosuna bulaşıyordu. Kucağında çıplak heykellerle bir miktar daha yürüdükten sonra aklına bir şey geldi: Çitin dibinde bitmiş otların en büyük yapraklılarını koparark heykelcikleri sardı, elinden geldiği kadar örttü. Uzaktan bakan biri elindeki yükü görüp onu çılgın bir tabiat âşığı sanabilirdi.

"Neyse, canım, ne olurlarsa olsunlar! Kilisenin cicili-bicili süslerinden güzeldirler ya!" diyordu ama, hâlâ titriyordu; neredeyse heykelcikleri satın aldığına pişman olacaktı.

İkide bir yaprakların arasına sıkıştırdığı Venus heykelinin kolu kırılmasın diye bakarak, koltuğunun altındaki bu put yüküyle memleketin en koyu Hıristiyan şehrine, anacaddenin yanı sıra giden karanlık bir sokaktan girdi. Köşeyi döndükten sonra kaldığı pansiyonun yan kapısından içeri daldı. Aldığı eşyayı dosdoğru odasına götürerek, kendi malı olan bir kutuya koymaya çalıştı ama, kutu küçük geldiğinden, heykelcikleri kocaman kahverengi kâğıtlara sararak odanın bir köşesine koydu.

Evsahibi Miss Fontover gözlüklü, yaşlı bir kadındı. Tıpkı bir manastır rahibesi gibi giyinirdi. Bütün dinî ayinlere katılırdı. Daha önce de sözünü ettiğimiz Beersheba kasabasındaki kiliseye, şimdi Jude'un da gittiği, törenlere pek önem veren Saint Silas Kilisesi'ne giderdi. Fakir bir rahibin kızıydı. Birkaç yıl önce babası ölünce yoksulluğa paydos demiş, kilise malzemeleri satan küçücük bir dükkâncık almış, onu bugünkü haline getirmişti. Süs olarak boynuna bir haçla birkaç dizi tespih takardı, bütün Hıristiyan bayramlarının günlerini ezbere bilirdi.

Şimdi Sue'yu çaya çağırmaya gelmiş, kapıyı vurup da kızın "Buyrun" demekte geciktiğini görünce odaya girmişti. Beriki acele acele paketleri bağlamaya uğraşıyordu.

Miss Fontover, paketlere bakarak: "Biraz alışveriş yaptınız galiba, Miss Bridehead?"

Sue Bridehead: "Evet... odamı süslemek için bir şeyler almıştım da..." diye karşılık verdi. Miss Fontover etrafına bakındı, duvarlarda asılı duran, kimsenin beğenip almayacağı birkaç ermiş resmine gözatarak: "Ben bu odayı yeteri kadar süslediğimi sanmıştım" dedi.

Ne kadar işe yaramaz resim varsa bu karanlık odayı süslemek üzere duvarlara asılmıştı.

Kadın: "Bunlar ne, kuzum? Amma da kocaman şeyler!" diyerek parmağıyla paketlerden birini şöyle bir deldi. "O! hem de heykel... iki tane! Nereden aldınız?"

"Şey... kalıp üzerine dökme şeyler satan bir seyyar satıcıdan aldım.

"İki ermiş heykeli ha?"

- "Evet."
- "Hangileri?"
- "Petrus'la Maria Magdalena."

"Eh... hadi, çaya gelin şimdi. Sonra da, yeterince ışık

olursa, şu org parçasını yazar bitirirsiniz."

Bu kadarcık soruşturma satın alınan nesnelerin değerini bir kat daha artırmıştı; Sue paketleri açıp heykelcikleri seyredebileceği anı heyecanla bekliyordu. En sonunda, yatma saati gelip de kimsenin kendisini rahatsız etmeyeceğine emin olunca, tanrıları soydu, çamaşır dolabının üzerine koyarak iki yanına birer mum yerleştirdi. Sonra çekmecesinden, Miss Fontover'den gizli okuduğu, Gibbon'un kitabını çıkararak yatağına uzandı. Din değiştiren İmparator Iulianus'un hayatı hakkındaki bölümü okuyordu. Arada bir başını kaldırıp köşedeki süslere bakıyordu. Zavallıcıklar oldukları yere hiç yakışmamış gibiydiler, ikisinin ortasında İsa'nın çarmıha gerilişini gösteren bir tasvir vardı. Sanki gördüğü manzara ona bir şey hatırlatmıştı; yatağından fırlayarak çekmecesinin başına gitti, bir kitap daha çıkardı. Bu bir şiir kitabıydı. En sevdiği şiiri açtı:

"Sen fethettin dünyayı, Celile'li,
Dünya senin soluğunla renk edindi!"

Sonuna kadar okudu. Sonra hemen heykelciklerin baş ucundaki mumları söndürdü, soyunup yattı.

Uykunun deliksiz uyunduğu bir yaştaydı ama, bu gece uyanıp duruyordu. Gözünü her açışta sokak lambasının ışığında aydınlanan heykelcikleri görüyordu. Bunlar odadaki öbür biblolarla, resimlerle bir karşıtlık yaratıyordu. Gotik çerçeveli Çarmıha Gerilme resmi şimdi ancak bir haç gibi görünüyordu, çünkü üzerindeki şekil, gölgelerde kaybolmuştu.

Bu sırada çalan kilise saati sabahın yaklaşmakta olduğunu haber veriyordu. Bu ses aynı şehirde, pek de uzak sayılmayacak bir yerde oturmakta olan, halen kitaplarının üzerine eğilmiş bir kişinin daha kulaklarına ulaşmıştı. Ertesi gün cumartesi olduğundan, Jude çalar saatini kurmamış, her geceki çalışma saatlerine birkaç saat daha eklemişti. Cuma ak-

şamları haftanın öbür günlerinden daha geç yatmayı âdet edinmişti. İşte tam kilise saatinin çaldığı sırada Griesbash baskısı İncil'i okuyordu. O sırada Sue da yatağında dönüyor, heykelciklerini seyrediyordu. Gene o sırada Jude'un penceresinin altından geçen bekçiler, geç saatlere kadar sokaklarda kalmış kimseler bir an için duracak olsalardı birtakım garip hecelerin müthiş bir istekle söylendiğini duyarlardı. Jude'a göre tasavvur edilemeyecek kadar güzel kelimelerdi bunlar.

IV

Köylerdeki bütün zanaat sahipleri gibi Jude'un da elinden çeşit çeşit iş gelirdi. Londra'da yaprak biçiminde bir kabartmayı işleyen o işçi o yaprağa form veren kalıbın kenarını yontmasını bilmez, çünkü bir tek bütünün ikinci yarısını yapmayı bile kendi işinden uzaklaşma sayar. Jude ise Gotik kalıplarıyla, pencere taşlarının oyma süsleriyle işini bitirdiği zaman bir anıt, ya da mezartaşı üzerine kitabe yazmaya giderdi. Arada bir bu çeşit değişikliklerden hoşlanıyordu da.

Sue ile bir daha karşılaştığında kiliselerden birinin içinde merdiven tepesinde böyle bir işle uğraşmaktaydı. Kilisede kısa bir sabah ayini yapılmak üzereydi. Papaz içeri girince Jude da merdivenlerden inmiş, cemaati oluşturan beş, altı kişinin arasına karışmıştı. Dua bitene kadar duvardaki takırtıya ara vermek zorundaydı. İçeride oturan kadınlardan birinin Sue olduğunu ayin yarıya gelene kadar fark etmemişti. Belle ki Sue yanında duran yaşlı Miss Fontover'e arkadaşlık etmek üzere gelmişti buraya.

Jude, oturduğu yerden, onun güzel omuzlarını, rahat tavırlarını, gözüpek, heyecansız hareketlerle diz çökmesini,

oturup kalkmasını seyrediyor, böyle dinine bağlı bir kızın kendisine ne kadar yardımcı olabileceğini düşünüyordu. Cemaatin kiliseden çıkmaya başladıkları sırada Jude da merdivenine koştu ama, bu, işini bir an önce bitirmeye heves ettiğinden değildi; kendisini artık dayanılmayacak kadar etkisi altına almış olan bu kadınla böyle kutsal bir yerde karşılaşmaya cesaret edemiyordu. Şimdi artık Sue'ya karşı duyduğu ilginin bir de cinsel yanı olduğunu kesinlikle bildiğinden onunla yakın bir dostluk kurmasına engel olan o üç büyük nedeni hiç aklından çıkarmıyordu. Ama bir erkeğin sadece çalışarak yaşayamayacağını da kabul etmek gerekti. Herkesi bir yana bırakalım, şu gördüğümüz Jude denen adam sevecek bir şey arıyordu. Onun yerinde başkası olsaydı kendisini tutamaz, doğruca kıza gider, onun bile geri çevirmeye bir neden bulamayacağı basit bir arkadaşlığı kapıverirdi, gerisini de talihe bırakarak. Ama, Jude öyle değildi... başlangıçta.

Ne var ki günler geçtikçe, daha önemlisi de, yalnız geçen geceler uzadıkça, vicdanın bütün karşı koymalarına rağmen, Jude onu gittikçe daha çok düşündüğünün farkına varıyordu; gittikçe daha az düşüneceği yerde. Umulmadık, yasak bir duygunun korkulu mutluluğunu tadıyordu. Bütün gün onun etkisi altındaydı; hep onun da sık sık gittiği yerlerde dolaştığından, her an aklında o vardı. Artık bu savaşta yenilgiye uğrayacak olanın kendi vicdanı olacağını kabul etmek zorundaydı.

Şurası muhakkak ki, Sue Jude için yüceltilmiş bir varlıktı. Onunla tanışsa belki de bu yersiz ihtirastan kurtulacaktı. Kulağına fısıldayan bir ses "Onu tanımak istiyorsun ama, kurtulmak istemiyorsun!" diyordu.

Jude'a göre -yani koyu bir dindar açısından- bu iş şüphesiz ki ahlâka aykırı bir hal almıştı. Dinî kurallara göre ömrü boyunca Arabella'dan başkasını sevmeye hakkı olmayan bir

adamın kendisini sevmesi Sue için de epey kötü bir şeydi. Bu inanç Jude'un içine öylesine yer etmişti ki komşu köylerden birinde bir kilisede çalıştığı sırada, işini gücünü bırakıp, bu zayıf yanından kurtulmak için Tanrı'ya dua etmişti. Bu işlerde örnek insan olmayı ne kadar istediyse işleri o kadar ters gitmişti. Anlamıştı ki, insanın kalbi çelinmek istiyorsa buna engel olmak, bundan kurtulmak imkânsızdır. Böylelikle kendi kendini mazur görmeye çalışıyordu: "Hiç olmazsa" diyordu, "bu seferki derdim birincisinde olduğu gibi şehvet deliliği değil. Bu kızın ne kadar akıllı bir insan olduğu belli. Bütün bunlar biraz da benim düşünce hayatımı birisiyle paylaşmak istememden, çocukluğumdan beri yapyalnız geçirdiğim günlerde çektiğim şefkat yoksulluğundan ileri geliyor."

Böylece, artık dindarlık yolundan sapmak üzere olduğunu düşünmeden, Sue'ya tapmaya devam ediyordu. Çünkü, Sue'nun kabiliyetleri, inançları ne olursa olsun, Jude'un beslediği duygulara bunların yolaçtığı söylenemezdi.

O günlerden, bir gün, bir ikindi vakti, duvarcının avlusuna ürkek tavırlı bir kız girdi. Eteklerini, toza bulaştırmamak için, hafifçe toplayarak yazıhaneye doğru ilerledi.

Adamlardan Joe Amca adıyla tanınan biri: "Ne güzel kız!" dedi.

Bir başkası: "Kimin nesi?" diye sordu.

"Bilmem... buralarda görmüşlüğüm var. A, elbette! buldum, buldum! Bundan on yıl önce Saint Silas Kilisesi'nin bütün demir işlerini yapan şu bizim Bridehead'ın kızı bu. Adam sonra Londra'ya gitmişti. Şimdi ne yapıyor acaba? Kızın buraya geldiğine bakılırsa, Londra'da işler pek iyi gitmemiş olsa gerek."

Bu arada genç kadın yazıhanenin kapısını vurmuş, Mr. Jude Fawley'in burada çalışıp çalışmadığını öğrenmek istediğini bildirmişti. Tesadüfe bakın ki, Jude da o gün bir yere

gitmişti. Bunu öğrenince, kız bir parça hayal kırıklığı içinde hemen oradan ayrıldı. Jude döndüğünde kendisini birisinin aradığını söyleyerek kızı tarif ettiler. Bunun üzerine, Jude: "A! o benim kuzenim Sue!" diye haykırdı.

Caddeye çıkıp etrafına bakındıysa da görünürlerde Sue'ya benzer kimse yoktu. Artık ondan kaçmak için hiçbir vicdan sesi uyduramazdı. Hemen o akşam gidip Sue'yu görmeye karar verdi. Pansiyonuna geldiğinde, Sue'nun bir mektubunu buldu... ilk mektup! Gerçekte ne kadar basit ve sıradan olursa olsun, ilk mektuplar hep büyük sonuçlara gebe olduklarından sonradan önem kazanırlar. Bir kadından erkeğe, bir erkekten kadına yollanan bu ilk masum yazılar ileride gerçekleşmesi muhtemel bir dram hazırlarlar. İki taraf da işin farkına zamanında varmadığı için dram gerçekleşecektir. İşte ancak o zaman bu ilk mektuplar gerçeğin donuk ışığında tekrar okunduğunda çok daha etkileyici, ciddi bazen de dehşet verici olurlar.

Sue'nunkisi bu tür mektuplar içinde en yapmacıksız en doğal olanıydı. Ona: "Sevgili kuzen Jude" diye hitap ediyor, Jude'un da Christminster'de olduğunu tamamen bir tesadüf eseri olarak öğrendiğini, daha önce kendisini aramadığı için ona biraz gücendiğini söylüyordu. Kendisinin çok yalnız olduğundan, hemen hemen hiç arkadaşı bulunmadığından dem vurarak birlikte iyi vakit geçirme imkânını kaybettiklerine üzülüyordu, çünkü kendisi belki de çok yakın bir gelecekte buradan gidecekti. Böyle bir dostluk fırsatı kaçırdığı için çok üzgündü.

Yakında buradan ayrılma ihtimali olduğuna dair yazılan satırları okuyunca, Jude'u soğuk terler bastı. Bunu hiç hesaba katmamıştı. Şimdi içinden bir kuvvet onu daha çabuk harekete geçmeye zorluyordu. Hemen o akşam buluşmak için bir mektup yazdı. Mektubu yolladıktan bir saat sonra onu

Şehitler Anıtı'nın bulunduğu köşede bekleyecekti.

Mektubu küçük bir çocukla yolladıktan sonra, onu gidip evinde görmek varken sokak köşelerinde buluşma teklif ettiğine pişman olmuştu. Aslında köy âdetlerine göre sokakta buluşmak pek olağan bir şeydi; bu yüzden, öbür türlüsünü akıl edememişti. Arabella'yla da ne yazık ki öyle buluşmuştu. Sue gibi bir insana da aynı muameleyi yapmak biraz saygısızlık oluyordu. Artık yapacak bir şey olmadığından, buluşma yerine doğru yol almaya başladı. Bir iki dakika önce yanmış olan sokak lambalarının pırıltısı altında yürüyerek, oraya vaktinden birkaç dakika önce geldi.

Geniş cadde çok sessizdi. Saat pek geç değildi ama, ortalık tenhalaşmıştı. Birden karşı kaldırımda bir karaltı görür gibi oldu! Evet, oydu. İkisi birden, yanyana bir çizgi halinde buluşma noktasına doğru ilerliyorlardı. Jude daha oraya varmadan Sue seslendi:

- "Bu ilk karşılaşmamızda seninle orada buluşamam. Sen biraz bu yana doğru gel!"

Ses billûr gibiydi ama, hafif titrek çıkmıştı. Hâlâ birbiri yanı sıra, iki çizgi halinde ilerliyorlardı. Jude karşıya geçmek için onun keyfini beklerken, Sue en sonunda, bir hamle yaparak, araba durağının yanına gelince karşıya geçmeye başladı. Bunu görünce Jude da ona doğru ilerlemeye başladı.

"Özür dilerim, seni evinde aramam gerekirken buluşmak için dışarı çağırdım" diye, tam bir utangaç âşık tavrıyla söze başladı. "Ama, yürüyüşe çıkacak olursak zamandan kazanmış oluruz diye düşünmüştüm.

Sue, tam bir arkadaşlık rahatlığıyla: "O! Bunun hiç önemi yok!" dedi. "Zaten kimseyi misafir edecek bir evim yok benim. Demek istediğim senin buluşmak için seçtiğin yer pek kötüydü... Kötü dememem gerekirdi ama... Kasvetli, pek uğursuz bir yerdi; yani, yaptığı çağrışımlar bakımından de-

mek istiyorum... Şehitler Anıtı, nedense, benim içime sıkıntı verir. Sanırım söze böyle başlamak çok tuhaf oldu, seni daha hiç tanımazken..."

Kız başını kaldırmış merakla Jude'u seyrediyordu. Jude ise hiç ondan yana bakmıyordu.

Sue: "Sen beni benim seni tanıdığımdan çok daha iyi tanıyormuş gibisin" dedi.

- "Evet... seni arasıra görüyordum."

"Kim olduğumu biliyordun da gene de benimle konuşmuyordun... öyle mi? Şu işe bak, şimdi de ben buradan ayrılıyorum.

- "Ya, ne yazık! Benim de başka hiç arkadaşım yok. Yalnız, çok, çok eski bir dostum olacak ama, onu da görmek niyetinde değilim daha. Acaba hiç adını işittin mi? Mr. Phillotson? Sanırım bir taşra kilisesinde papazlık yapıyor."

- "Hayır. Bir Phillotson tanıyorum ama, papaz değil. Taşrada Lumsdon'da oturuyor. Bir köy okulunda başöğretmen."

"A! aynı Phillotson olacak bu. Ama, imkânsız! Hâlâ öğretmen, ha! Küçük adını biliyor musun? Richard mı, acaba?"

"Evet, Richard Phillotson. Kendisiyle tanışmadım ama, onun adına postayla kitap gönderdim."

- "Demek ki başaramadı!"

Jude'un keyfi kaçmıştı. Koca Phillotson'ın yapamadığı bir işin altından kendisi nasıl kalkabilirdi? Bu üzücü haberi yanında sevgili Sue yokken duymuş olsaydı korkunç bir gün geçirirdi. Şimdi bile, Sue gittikten sonra, Phillotson'ın üniversite tasarısında uğradığı başarısızlığı düşündükçe, onun çektiği acıyı kendi içinde duyuyordu.

"Madem bir yürüyüş yapacağız, gidip Mr. Phillotson'ı görsek nasıl olur?" diye, birden bir teklif yaptı. "Daha vakit o kadar geç olmadı."

Sue "Peki" deyince, ağaçlık bir yoldan tepeye tırmandı-

lar. Çok geçmeden kilisenin dörtköşe kulesi, arkadan da okul binası göründü. Sokaktan geçen birine: "Mr. Phillotson evinde mi acaba?" diye sordular. Adam: "Evet, o hep evde oturur" dedi.

Kapıyı vurdular, Mr. Phillotson, elinde mumuyla, okulun kapısında göründü. O anda bir merak ifadesi taşıyan yüzü Jude'un son gördüğünden beri epey incelmiş, yıpranmıştı.

Ayrıldıkları günden beri Jude'un hayalinde bir ışık çemberi içinde gelişen hayal -Phillotson'ın hayali- yıllarca sonra karşısına çıkan bu kendi halinde köy öğretmeni tarafından bir anda yıkılmıştı. Aynı zamanda besbelli ki çok çekmiş, çok hayal kırıklığına uğramış bu adama karşı içinde, bir acıma duygusu uyanmıştı. Jude ona adını söyledi, gençliğinde kendisinden çok yardım görmüş bir dost olarak onu görmeye gelmiş olduğunu bildirdi.

Öğretmen dalgın bir tavırla: "Sizi hiç hatırlamıyorum" dedi. "Öğrencilerimden biri olduğunuzu söylemiştiniz değil mi? Evet, öyle olmalı. Ben bu yaşa gelene kadar elimden binlerce öğrenci geçtiği için ancak son birkaç tanesini hatırlayabiliyorum."

Jude geldiğine pişman olarak: "Marygreen'deyken öğrencinizdim" dedi.

"Evet, bir süre orada da kalmıştım. Bu hanım da eski bir öğrenci mi?"

"Hayır... kuzenim. Bilmem hatırlıyor musunuz, ben size mektup yazarak dilbilgisi kitapları istemiştim, siz de yollamıştınız."

- "A, evet. Böyle bir şey hatırlıyorum.

"Bana onları göndermekle çok büyük bir iyilik ettiniz. Zaten beni bu yola ilk teşvik eden de sizdiniz. Bir sabah eşyalarınızı toplayıp Marygreen'den ayrılırken bana veda edip, niyetinizin Üniversite'ye geçmek olduğunu söylemiştiniz...

kiliseye de girecektiniz. Bir din adamı, ya da öğretmen olabilmek için üniversite diplomasının şart olduğunu söylemiştiniz."

"Hatırladığıma göre bütün bunları aklımdan geçirmiştim ama, kendi öğüdümü kendim tutmadım sanırım. O düşünceden yıllarca önce vazgeçtim."

"Bense hiç unutmadım. Zaten Marygreen'den buraya gelişim de bunun için. Sizi görmeye gelişim de bundan."

Phillotson: "İçeri buyurun" dedi. "Kuzeniniz de buyursun."

Oturma odasına girdiler. Üzerinde kâğıttan bir abajur duran masa lambası açık bırakılmış üç, dört kitabı aydınlatıyordu. Herkes birbirinin yüzünü daha iyi görsün diye Phillotson lambanın abajurunu çıkardı. Işınlar Sue'nun küçücük sinirli yüzünü, hayat dolu koyu renk gözleriyle saçlarını, Jude'un ciddî yüz çizgilerini, dalgın tavırlı öğretmenin de ötekilerden daha olgun duran yüzünü, gövdesini aydınlatıyordu. Kırk beş yaşlarında zayıf bir adamdı. İnce dudaklı kibar bir ağzı vardı. Hafifçe öne eğik durmayı alışkanlık haline getirmiş gibiydi. Üzerine giydiği siyah redingotun omuz kısımları, sırtının ortası, dirsekleri sürtünmeden biraz parlamıştı.

Öğretmen kendi yaşantılarını, kardeş çocukları da kendilerininkileri anlattıkça eski dostluk yavaş yavaş tazeleniyordu. Phillotson kiliseye girmeyi hâlâ arasıra düşündüğünü söyledi. Eskiden düşündüğü gibi olmayabilirdi ama, gene de öğretmenlik gibi bir şey yapabilirdi. Bu arada, genç bir yardımcıya ihtiyaç duymakla birlikte, şimdiki halinden de memnun olduğunu söyledi.

Sue geç saatlere kalmadan eve dönmek zorunda olduğundan akşam yemeğine kalmadılar. Geldikleri yoldan Christminster'e döndüler. Bütün konuşmalarında genel konuların dışına çıkmadıkları halde, Jude kuzeni hakkında epey bilgi

toplamış olduğunu şaşkınlıkla fark etti. Kızın öyle ince bir hali vardı ki sanki bütün hareketlerini duyguyla yapıyordu. Heyecanlı bir konu açılınca hızlı hızlı yürümeye başlıyor, Jude ona zor yetişiyordu. Bazı noktalarda duyarlığı o derecede yüksekti ki kendini beğenmişlik sanılabilirdi. Jude, yüreği yana yana, kızın kendisine karşı çok içten bir arkadaş gibi davrandığını, kendisinin ise ona tanımadan öncekinden daha çok âşık olduğunu sezinliyordu. Eve dönüş yürüyüşünde ortalığı saran karanlık sanki geceden değil de, bir iki dakikaya kadar Sue'dan ayrılacağı düşüncesinden ileri geliyordu.

Jude üzgün bir tavırla: "Seni Christminster'den ayrılmaya zorlayan nedir?" diye sordu, "Newman, Pusey, Ward, Keble gibi büyük adamların yetiştiği bu şehirde oturmak istemez mi insan?"

- "Evet... öyle; ama, bu adamların dünya tarihindeki yerleri nedir ki?.. Burada kalmak için çok gülünç bir neden olur bu. Hiç aklıma gelmezdi doğrusu!" Sue burada bir kahkaha attı. Sonra: "Gitmek zorundayım işte" dedi. "Hizmet ettiğim hanımlardan biri olan Miss Fontover bana kızdı, ben de ona kızdım elbette. Bu yüzden de en iyi çare gitmek."

- "Peki, nasıl oldu bu iş?"

- "Benim birtakım heykelciklerimi kırdı.

- "İsteyerek mi?"

- "Evet. Odamda duran heykelleri, benim kendi malım olduğu halde, onun zevkine uymadığı için kırdı. Birinin başını yere fırlattıktan sonra ayağının topuğuyla ezdi. Çirkin bir şey!"

- "Bu işi biraz dindarlığa aykırı gördüğü için sinirlenmiş olacak! Hemen papadan falan söz etmiştir sanırım."

"Hayır... öyle değil. Meseleyi bambaşka bir açıdan ele aldı o."

- "Şaştım doğrusu!"

"Benim koruyucu meleklerimden hoşlanmayışının başka bir nedeni vardı. En sonunda beni karşılık vermek zorunda bıraktı. Sonunda, oradan ayrılıp daha serbest olabileceğim bir yere çıkmaya karar verdim."

"Neden gene öğretmenlik yapmayı düşünmüyorsun? Duyduğuma göre eskiden öğretmenlik yapmışsın.

"Yeniden başlamayı hiç düşünmedim, çünkü ressam olarak pekâlâ geçiniyorum."

"Lütfen, müsaade et, Mr. Phillotson'a sorayım seni okuluna alabilir mi diye! İstersen bir de Yetiştirme Okulu'na yazılır, birinci sınıf öğretmenlik belgesi alırsın. Ressamlıktan daha çok para kazanacağın gibi daha da serbest olursun.

"Peki... Sor bir kere. Şimdi ben içeri girmeliyim. Allahaısmarladık, sevgili Jude! En sonunda tanışabildiğimize çok sevindim. Annelerimizle babalarımız geçinemedi diye biz de kavga edecek değiliz, değil mi ya?"

Jude bu konuda Sue ile ne kadar aynı fikirde olduğunu belli etmemek için oradan hemen uzaklaşarak kendi pansiyonunun bulunduğu tenha sokağa yöneldi.

Şimdi Sue Bridehead'i ne olursa olsun yanından uzaklaştırmamak isteği üstün geliyor, bu istekle işin sonunun ne olabileceğini hiç düşünmüyordu.

Ertesi akşam, böyle işlerde mektuba güvene olmaz düşüncesiyle, Jude yeniden Lumsdon yolunu tuttu. Öğretmen böyle bir teklifle karşılaşacağını hiç beklememişti.

- "Doğrusu ben daha çok ikinci sınıftan çıkıp öğretmen olmuş birini istiyordum" dedi. "Teyzenizin kızı da bu iş için uygun ama, tecrübesi yok. Yo... vardı galiba, öyle değil mi? Ciddî olarak öğretmenliği meslek edinmeyi düşünüyor mu?"

Jude Sue'nun böyle işlere yatkın olduğunu tahmin ettiğini söyledi, Phillotson'a yardımcı olmak bakımından çok uygun olduğunu öyle içtenlikle anlattı ki -gerçekte bu konuda

hiçbir bilgisi yoktu- başöğretmeni teklifi kabul edecek kadar etkiledi. Bunun üzerine, öğretmen Sue'nun bu işi sonuna kadar götüreceğini, bu görevi bir başlangıç basamağı olarak kabul edeceğini umduğunu söyledi; yoksa, zaten alacağı maaş sembolik bir şey olacağından, vaktini ziyan etmiş olacağını da bildirdi.

Ertesi gün Phillotson Jude'dan mektup aldı: Jude kuzenine bir kere daha danışmış, Sue gittikçe öğretmenlik fikrine alışıyormuş, görevi kabul etmiş. Bu kendi köşesine çekilmiş başöğretmen Jude'un harcadığı çabaları bir aileden olan kimselerin birbirlerini kayırma kaygısından başka bir şeye yorumlamayı bir an bile aklından geçirmedi.

V

Başöğretmen okulun bitişiğindeki gösterişsiz evinde oturmaktaydı. Ev de, okul da modern tarzda yapılmış binalardı. Phillotson karşıya, yardımcısı Sue'nun oturduğu eski pansiyon odasına bakıyordu. Hemen anlaşmaya varmışlardı. Okula atanan bir yardımcı öğretmen sözünde durmayıp görevine gelmeyince boşluğu doldurmak üzere Phillotson hiç bekletmeden Sue'yu işe almıştı. Böyle anlaşmalar ancak bir yıl sürerdi. Bu yardımcı öğretmenlerin bir yıllık sürelerinin sonunda işlerine devam edebilmeleri için bir müfettişin onaylaması gerekirdi. Sue Bridehead Londra'da iki yıl kadar öğretmenlik yapıp sonradan bıraktığı halde işin acemisi sayılmazdı. Phillotson onun kontratını uzatabileceğine yüzde yüz emindi. Daha geleli dört hafta olmasına karşın Sue'nun hep burada kalmasını istiyordu. Onu Jude'un söylediği gibi zeki bulmuştu. İşin yarısını yüklenen bir çırağı hangi usta istemezdi?

Saat sekiz buçuğu biraz geçiyordu. Başöğretmen Sue'nun çıkıp okula geçmesini bekliyordu, ardından o da gidecekti. Saat dokuza yirmi kala, Sue, başında şapkasıyla, okula gitmek üzere yoldan geçti. Phillotson onu merakla seyrediyordu. O sabah Sue'nun öğretmenlik ruhuyla bağdaşmayacak bir havası vardı sanki. O da kalkıp okula gitti, Sue sabahtan akşama kadar, sınıfın öbür ucunda onun gözünün önünde öğrencilerle ders yaptı. İşin gerçeği, mükemmel bir öğretmendi.

Phillotson'un görevlerinden biri de akşamüstleri Sue'ya özel ders vermekti. Yönetmeliğin bir maddesine göre böyle durumlarda -öğretmenle öğrenci ayrı cinsten oldukları zaman- yaşlı, namuslu bir kadının da derslerde bulunması gerekiyordu. Richard Phillotson bu kuralı kendilerine uygulamayı çok saçma buluyordu, neredeyse kızın babası olabilecek yaştaydı. Gene de kurala uyuyordu. Böylece, ders saatlerinde, Sue'nun dul bir kadın olan evsahibesi Mrs. Hawes da aynı odada dikiş dikiyordu. Ayrıca, bu evde ikinci bir oturma odası bulunmadığı için kuralın dışına çıkmak zaten imkânsızdı.

Sue, ders yaparken -matematik çalışıyorlardı- bazan başını kaldırarak soru soran gözlerle Phillotson'a gülümsüyordu. Phillotson, öğretmen olduğu için, onun kafasından geçen her şeyi okuyor, doğru, yanlış diye hükümler veriyor gibi geliyordu ona. Phillotson da, matematiği bir yana atmış, onu düşünüyordu. Bir öğretmen olarak ilk defa meslek dışı düşüncelere yer veriyordu. Onun kendisini düşündüğünü Sue da belki biliyordu.

Birkaç hafta boyunca çalışmaları tam bir tekdüzelik içinde geçmişti; yalnız, tekdüzelik başöğretmen için başlı başına bir zevk olmuştu. Sonra, günün birinde, çocukları Christminster'de bir sergiye götürmek gerekti. Tarihî Kudüs şehri-

nin maketi okullara ucuz tarifeyle gösterilmekteydi. Çocuklar, sokakta, ikişer ikişer sıra olmuş gidiyorlardı. Sue, güneş şemsiyesinin sapını minicik eliyle sımsıkı kavramış, sınıfının başında yürüyordu. Arkadan da, sarkık ceketiyle, bir beyefendi gibi taşıdığı bastonuyla, Phillotson, Sue'yu yanına aldığından beri kendisine gelen o dalgın haliyle, ilerliyordu. Sıcak, tozlu bir gün olduğu için sergi yerine geldiklerinde içeride pek az insan gördüler.

Tarihî şehrin maketi odanın ortasında duruyordu. Eserin sahibi yüzünde din, insanlık sevgisi okunan bir adamdı. Elinde bir değnekle dolaşıyor, çocuklara şimdiye kadar İncil'de duydukları yer adlarını maket üzerinde gösteriyordu: Morya Dağı, Yehoşafat Vadisi, Zion şehri, duvarlar, kapılar. Sonra höyük gibi bir tümseğin ardında duran Beyaz Haç'ı gösterdi. "Burası, İsa'nın çarmıha gerildiği yer" dedi.

Sue, arkada, başöğretmenle ayakta duruyordu.

"Bana kalırsa bu maket belki gayet ince bir iş ama, baştan başa hayal ürünü" dedi. "İsa'nın zamanında Kudüs'ün gerçekte nasıl olduğunu kim bilebilir? Şurada duran adamın da bunu bilmediğine eminim."

"Şimdiki şehirde girişilen incelemeler sonucu elde edilen haritaların en doğrusuna göre yapılmıştır."

Sue: "Yahudilerden türemediğimizi de göz önünde bulundurursak, Kudüs maketinin önünde bu kadar durmamız yeter sanırım" dedi. "Kudüs'ün hiçbir zaman, Atina, Roma, İskenderiye gibi tarihî şehirlerle boy ölçüşecek yanı yoktur."

"Ama, yavrucuğum, bir de bunun bizler için ne demek olduğunu düşün!"

Sue susmuştu, çok çabuk teslim oluyordu. Sonra, maketin önünde toplanmış bir küme öğrenci arasında beyaz pamuklu ceketli bir delikanlı gözüne çarptı. Delikanlı Yehoşafat Vadisi'ne o kadar eğilmişti ki yüzü görünmüyordu.

Başöğretmen: "Bakın, kuzeniniz Kudüs'ü seyretmekten hiç de sıkılmış görünmüyor!" dedi.

Sue, ince, hafif sesiyle: "A, onu görmemiştim!" diye haykırdı. "Jude... ne kadar dalmışsın!"

Jude, birden başını kaldırdı, onu gördü. Sevinçten, utançtan hafifçe kızararak: "A, Sue!" diyebildi. "Demek öğrencilerini getirdin? Doğrusu serginin öğleden sonraları okullara açık olduğunu duyunca sizlerin de geleceğinizi tahmin etmiştim; ama, sonradan makete öylesine dalmışım ki bir an için nerede olduğumu bile unuttum. İnsanı nasıl da geçmişe götürüyor, değil mi? Daha saatlerce burada kalabilirim ama, ne yazık ki ancak birkaç dakikam kaldı. Şurada bir yerde iş çıkmıştı, ben de fırsattan faydalanıp buraya koştum."

Phillotson şakacı bir tavırla söze karışarak: "Kuzeniniz öyle zeki ki, maketi amansızca kınıyor" dedi. "Doğru yapıldığından bile pek emin olamayacağını söylüyor."

"Ben öyle demek istememiştim, Mr. Phillotson. Bana "zeki kız" denilmesinden de tiksinti duyuyorum, çünkü bu günlerde o tip kızlara çok sık rastlanıyor." Sue birdenbire çok duygulanmıştı. "Sadece demek istemiştim ki... yani... ne demek istediğimi tam olarak ben de bilmiyorum... yalnız, sizin anladığınız şeyi söylemedim!"

Jude pek candan bir tavırla: "Ne dediğini ben anladım!" diye atıldı. Gerçekte, bu laftan o da hiçbir anlam çıkaramamıştı ya. "Bence yerden göğe kadar haklısın."

Sue: "İşte iyi niyetli bir çocuk! Biliyorum, Jude, sen bana inanıyorsun!" dedi, birden Jude'un eline sımsıkı sarıldı, Phillotson'a ayıplar gibi bakarak Jude'dan yana döndü. Bu kadar kibarca yapılan bir şaka karşısında sesinin aşırı derecede titrek çıkmasına Sue, kendisi de şaşıyordu. Bir an için bile olsa, bu çeşit duygularını ortaya vurmakla, karşısındaki iki erkeğin de yüreğini yerinden oynattığının, gene bu iki adamın

hayatlarında sonra ortaya çıkacak en büyük zorlukların tohumunu attığının farkında bile değildi.

Maketin gerçekten de çocukların canını çok çabuk sıkacak kadar eğitici bir yanı vardı. Biraz sonra hep birlikte yeniden Lumsdon yolunu tutmuşlardı, Jude da yeniden işinin başına dönmek üzere ayrıldı. Giderken, Phillotson'la Sue'nun yanında, tertemiz önlükleriyle ilerleyen çocuk kalabalığını seyretti, onlardan biri olamadığına üzüldü.

Phillotson, cuma akşamları Sue ile ders yapmadıklarını belirterek, Jude'u evine çağırmıştı. Jude da zaten böyle bir fırsat kolluyordu, daveti sevinçle kabul etti.

Öğretmenler de, öğrenciler de okullarına döndüler. Ertesi gün başöğretmen Sue'nun sınıfına girince karatahtanın üzerinde tebeşirle çizili mükemmel bir Kudüs planı gördü. Büyük bir ustalıkla yapılan resimle her bina doğru yere konmuştu.

Phillotson: "Maketle ilgilenmediğinizi, hattâ hiç bakmadığınızı sanmıştım!" dedi.

- "Gerçekten de, hemen hemen hiç bakmadım gibi bir şey; ama, işte bu kadarcığı hatırımda kalmış."

- "Ben bu kadarını bile hatırlayamıyorum."

O sıralarda, okul müfettişleri öğretmenlerin nasıl ders yaptıklarına bakmak üzere okullara ansızın "baskın" yapıyorlardı. İki gün sonra sınıf kapısının tokmağı hafifçe çevrilip içeriye bir bey -bütün yardımcı öğretmenlerin Dehşetler Kralı dedikleri bir müfettiş- girdi.

Phillotson bu gibi oyunlara iyice alışık olduğu için hiç istifini bozmamıştı ama, Sue'nun arkası kapıya dönüktü, sınıfın öbür ucunda ders yapıyordu; müfettiş, böylece, Sue'ya hiç sezdirmeden gidip tam arkasında durdu, yarım dakika kadar onu seyretti. Sue başını çevirince beklenen korkulu anın gelip çatmış olduğunu anladı. Zaten ürkek yaradılışlı bir insan

olduğu için, bu beklenmedik karşılaşma üzerine, hafif bir çığlık attı. Phillotson, elinde olmadan, garip bir kaygı içgüdüsüyle, tam zamanında Sue'nun yanıbaşına yetişerek onu bu baygınlık anında yere düşmekten kurtardı.

Sue, çabucak kendine gelmiş, gülüyordu ama, müfettiş gidince hali hemen değişiverdi. Yüzü o kadar beyazlaşmıştı ki Phillotson onu kendi odasına götürüp bir parça konyak içirdi. Sue kendine geldiğinde Phillotson elini tutuyordu.

Sert bir tavırla: "Bana söylemeliydiniz müfettişin bu baskınlarından birinin çok yakınlarda olacağını!" dedi. "Ah, ben şimdi ne yapacağım! Müfettiş müdürlerine vereceği rapora benim işe yaramadığımı yazacak, ben de hayatımın sonuna kadar rezil olacağım."

"Hayır, yavrucuğum, öyle şeyler yazmayacak. Sen benim şimdiye kadar gördüğüm en iyi öğretmensin."

O kadar tatlı bakıyordu ki Sue bütün suçu onun üzerine attığına pişman oldu, üzüldü. Kendini toparlayınca evine döndü.

Aradan geçen zaman boyunca, Jude cuma gününü iple çekmişti. Çarşamba, perşembe akşamları, Sue'yu görme isteğini artık bastıramayarak, hava kararduktan sonra sokağa fırlamış, köyün bulunduğu yana sapan yolu bir miktar yürüdükten sonra vazgeçip geri dönmüştü. Eve girip yeniden kitap okumaya çalışmıştı ama bir sayfa bitince, bir türlü aklını kitaba veremediğini anlamıştı.

Cuma akşamı, aceleyle bir fincan çay içtikten sonra, "Sue beni bekliyordur" düşüncesiyle, yağmura bile aldırmadan, yola koyuldu. Tepesinde yükselen ağaçlar akşam saatlerinin hüznünü koyulaştırıyordu. Ağaçlar üzerine eğiliyor, sanki geleceğe ait haberler fısıldıyorlardı. Bunların hepsi mantığa aykırıydı, çünkü onu deli gibi sevdiğine emin olduğu gibi onun kendisine karşı hiçbir şey duymadığına da emindi.

Köşeyi dönüp köye ilk adımını attığında kendisini karşılayan manzara, papazın evinden çıkmakta olan iki kişinin bir şemsiye altına sığınması oldu. Şemsiyelilerin kendisini göremeyecekleri kadar gerilerdeydi ama, o, Sue ile Phillotson'ı hemen tanımıştı. Phillotson şemsiyeyi kızın başına doğru tutuyordu. Besbelli ki okulu ilgilendiren bir mesele için papazı görmeye gelmişlerdi. Islak, tenha yolda yürürlerken Phillotson'ın kolunu kızın beline dolamaya çalıştığını gördü; kız bu kolu hafifçe itti, adam gene aynı hareketi yapınca bu sefer ses çıkarmadı; yalnız, korkuyla çevresine bir gözatmıştı. Tam arkasına bakmadığı için, orada bir çitin yanında donup kalmış Jude'u görmemişti. Phillotson Sue'yu evine bırakıp kendi dairesine gidene kadar Jude yerinden kıpırdamadı.

Baltalanmış aşkının umutsuzluğu içinde: "Çok yaşlı... Sue'ya göre çok yaşlı o!" diye haykırıyordu.

Bu işe karışmamalıydı. Kendisi Arabella'ya ait değil miydi ki? Yoluna devam edecek gücü kalmamıştı; onun için, Christminster'e döndü. Attığı her adım ona öğretmenle Sue'nun arasına girmemesini tembih eder gibiydi. Phillotson ondan belki yirmi yaş büyüktü; ama, canım, aynı durumda olan nice mutlu evli çiftler vardı. Bütün bu acının en acı alaylı oku gelip kendisine saplanıyordu; çünkü Phillotson'la Sue arasındaki bağ bütünüyle kendi eseriydi.

VI

Zavallı yaşlı teyze hastalanıp yatağa düşmüştü. Jude ertesi pazar onu görmeye Marygreen'e gitti. Bu ziyaret Lumsdon'a gidip Sue'yu görmek için duyduğu isteğe karşı açtığı savaşın zaferle sonuçlanmasından doğmuştu. Onunla yüreğinden ge-

len sözleri söylemeden, kendisine işkence acısı veren o sahneden söz etmeden konuşmanın ne anlamı olabilirdi ki?

Büyükteyze şimdi yataktan kalkamayacak kadar hasta olduğu için Jude günün yarısından çoğunu onun ihtiyaçlarını karşılamak üzere sağa, sola koşuşturarak geçirdi. Yaşlı kadın, küçük fırını, bir komşuya satıldıktan sonra elinde kalan parayla ve ayrıca daha önce biriktirdikleriyle, rahatça geçinebiliyordu. Gene aynı köyden bir dul kadın da onunla birlikte oturuyor, ona bakıyordu.

Akşam Jude'un dönme saatine kadar hemen hemen hiç konuşmamışlardı. En sonunda Jude lafı kuzenine getirdi:

- "Sue burada mı doğmuştu?"

"Evet... bu odada. O zamanlar onlar da burada otururlardı. Nereden aklına geldi şimdi?"

- "Hiç... öğrenmek istedim."

"Görüştün sen onunla!" dedi, huysuz, yaşlı kadın. "Peki, ben sana ne demiştim?"

- "Şey... onu görmememi söylemiştin."

- "Konuştunuz mu?"

- "Evet."

"Öyleyse, bir daha konuşma. Babası onu yetiştirirken annesinin ailesinden nefret etmesini aşılamıştı ona. Senin gibi bir işçiye de pek yüz vermez... hele şimdi tam bir şehirli kız olmuştur. Ben zaten eskiden beri pek hoşlanmam ondan. Asabî, arsız bir kızdı. Küstahlığı yüzünden kaç kere dövmüşümdür onu! Hele bir keresinde, ayakkabılarını, çoraplarını çıkarmış, eteklerini de dizinin üzerine toplamış, gölde yürüyordu. Ben daha "Seni utanmaz!" diye bağırmaya kalmadan o bana: "Çekil oradan, teyzeciğim! Namuslu kimselerin bakacağı manzara değil bu!" diye seslenmesin mi?"

- "O zaman küçücük bir çocuktu, ama."

- "On ikisinde vardı.

"A! Evet... Ama, şimdi artık büyüdü, düşünceli, nazik, yumuşakbaşlı, duygulu...

Büyükteyze, "Jude!" diye haykırdı, yatağından fırlamıştı. "Ona âşık olayım deme sakın!"

- "Yok canım, yok, hayır!"

- "Bir insanın kendine edebileceği en büyük kötülüğü sen Arabella'yla evlenmekle yaptın. Neyse ki o dünyanın öbür ucuna gitti de kurtuldun, belki bir daha hiç başına dert olmayacak. Ama şimdi, içinde bulunduğun bu durumda, yani resmen bağlıyken bir de âşık olursan, başına çok kötü işler açılır. Halanın kızı sana karşı iyi davranıyorsa, bununla yetin. Ona bir akrabadan daha ileri yakınlık gösterirsen çılgınlık etmiş olursun. Hele şehirlilik taslıyorsa, züppeleşmişse, felâkete sürükler seni!"

- "Onun hakkında kötü konuşma, teyze! Lütfen!"

Büyükteyzeye bakan kadının odaya girmesiyle Jude'un içi biraz rahatlamıştı. Yalnız, o da konuşulanları dışardan dinlemiş olacak ki, içeri irer girmez eski günlerden söz etmeye, bir küçük kız olarak Sue'yu nasıl hatırladığını anlatmaya başladı. Kızın babası Londra'ya gitmeden önce, okuldaki halini anlatıyordu. Müsamere düzenlendiğinde hepsinin küçüğü olan bu kız "beyaz elbisesiyle, beyaz ayakkabılarıyla, pembe kurdelesiyle" nasıl da sahneye çıkar, şiirler okurmuş! En çok "Yükseklerde", "Geceleyin Bir Ses Geldi", "Kuzgun" gibi şiirleri okurmuş. Hele "Kuzgun"u okurken kaşlarını çatıp gözlerini korkulu bir ifadeyle, sanki orada bir şey varmış gibi boşluğa dikmesi görülecek şeymiş!

Korkunç, yaslı, kocamış kuzgun sen söyle bana:
Gecenin cehennemi nereden sinmiş adına?

Teyze de kabul ediyordu: "Şiiri bir okurdu ki, o kurdeleli küçücük kız gider, gözünüzün önünde onun okuduğu sahne canlanırdı. Çocukken sen de öyleydin, Jude: kimsenin göre-

mediği şeyleri.görür gibi bir halin vardı."

Komşu kadın Sue'nun başka marifetlerini de anlatmaya başladı:

"Pek haşarı bir kız değildi ama, genellikle erkekler yapar diye bildiğimiz işlere de burnunu sokardı. Kaç kere görmüşümdür, başka bir tek kız olmaksızın, yirmi oğlanın yanında, gölün ötesindeki yokuştan, buklelerini savurarak koşar, hiç dinlenmeden geri gelirdi. Sonra bütün oğlanlar buna alkış tutarlardı. O zaman: "Sululaşmayın, çocuklar!" der, içeri kaçardı. Oğlanlar onu kandırmaya uğraşırlardı ama boşuna! Artık bir daha adımını atmazdı dışarı.

Sue'nun geçmişine ilişkin anıları dinledikçe, ona kur yapamayacağını bilmekten doğan acısı bin kat daha artmıştı, gece teyzesinin evinden ayrılırken kederle yüklüydü. Yolda, Sue'nun küçücük bedenin bir zamanlar şenlendirdiği okula bir gözatmak geçti aklından ama bu isteğine de gem vurdu.

İleride, Jude'u teyzesinin evinde kaldığı oturduğu günlerden tanıyan bir köylü grubu duruyordu. Pazar olduğu için hepsi tertemiz giyinmişti. İçlerinden birinin verdiği selam dalgın dalgın yürüyen Jude'u irkiltti:

"En sonunda gidebildin oraya ha!"

Jude anlamadığını belli eden bir hareket yaptı.

"Canım, işte, bilgi yuvası... "Işık Şehri" demez miydin sen oraya küçükken? Umduğunu buldun mu bari?"

"Elbette... daha da çoğunu!" diye haykırdı, Jude.

"Bir kere yarım saatliğine gitmiştim oraya; ben, kendi hesabıma, pek bir şey bulamamıştım; eski yıkık dökük binalar, yarısı kilise, yarısı düşkünlerevi. Sokaklar da pek hareketsiz."

- "Yanılıyorsun, John. İnsanın sokaklarda gezerek görebileceğinden başka şeyler de vardır. Bulunmaz bir bilim merkezi, din merkezi orası. Bu memleketin bütün manevî, zihnî

besinini sağlayan tek yer. Sokaklarda gördüğün hareketsizlik hiç durmayan büyük bir hareketin durgunluğu. Tanınmış bir yazarın dediği gibi, bu sessizlik "dönen dünyanın uykusudur."

"Eh, evet... Olabilir de, olamaz da. Dediğim gibi, orada kaldığım bir iki saat boyunca hiçbir şey göremeyince, bir meyhaneye gittim, birayla peynir ısmarladım, eve dönüş saatini beklemeye başladım. Artık sen de bir fakülteye yazılmışsındır, herhalde, ha?"

"Ne yazık ki hayır" dedi, Jude. "Üniversiteden hâlâ eskisi kadar uzaktayım.

- "Nasıl olur?"

Jude elini cebine vurdu.

Adam: "Tamam işte, bizim de aklımıza gelen buydu!" dedi. "Böyle yerler senin gibi meteliksizler için değildir! Ancak çok parası olanların harcı bu işler!"

Jude acı acı: "İşte bunda yanılıyorsun" dedi. "Oraları aslında böyle parasız insanlar içindir!"

Ne var ki bu konuşma Jude'un dikkatini son zamanlarda iyiden iyiye dalmış bulunduğu hayal âleminden başka yana çekmeye yaradı. Bu hayal dünyası içinde, bütün zekasını bilim ve sanatı yüceltmeye adayan böylece de, alimlerin cennetinde kendine de bir yer sağlamayı kesinleştirmek isteyen soyut bir insan vardı ve bu insan Jude'un kendisine çok benziyordu. Zaten son zamanlarda Grekçe konusunda da pek memnun olamadığını fark etmişti... özellikle Grek tiyatro yazarları konusunda kendisinden pek hoşnut değildi. Bazan işten o kadar yorgun dönüyordu ki okuduğu yazıyı yorumlayabilecek dikkati gösteremiyordu. Bir öğretmen arıyordu... bu, zamanı geçmiş, hantal kitaplardan aylarca uğraşarak kendi başına çıkardığı birtakım ufak bilgileri verebilecek bir dost. Artık, gerçekleri daha yakından incelemek -şu son zamanlar-

da hiç yapmadığı bir şey- şarttı. Hem, boş vaktini, pratik kolaylıkları hiçe sayarak, "özel çalışma" adı altında kullanmanın faydası neydi? Dönerken: "Bunu daha önce akıl etmeliydim" diyordu. "Nereye gittiğimi görmeden, hangi sonuçlara varacağımı bilmeden ilerleyeceğime bu işe hiç girişmeseydim daha iyi olurdu... Üniversite duvarları önünde öyle dolanıp durmak, sanki oradan uzanacak bir kol beni içeri çekecekmiş gibi beklemek olmaz! Tam bilgi edinmeliyim bu konuda."

Ertesi hafta, bu işin peşine düştü. Bir gün, küçük bir parkta otururken, önünden bir fakültenin dekanı olarak bildiği yaşlıca bir bey geçerek fırsatı ayağına getirdi. Adam yaklaştıkça Jude kaygı içinde yüzüne bakıyordu. Adamın yumuşak, nazik, oldukça da kendi içine kapanık bir hali vardı. Jude, durumu bir daha gözden geçirince, dosdoğru gidip konuşamayacağını anladı. Yalnız, bu olay onda olumlu bir etki yarattı: Bu adam gibi yetkili kimselerden birine mektup yazarak karşılaştığı güçlükleri anlatıp bir öğüt istemenin çok yararlı olacağına karar verdi.

Bir sonraki hafta boyunca hep kolej müdürlerine, fakülte dekanlarına rastlayabileceği yerlerde dolaşarak, yüzden, kendisinin durumunu anlayabilecek, açık düşünceli gibi görünen beş adam seçti. Bu beş kişiye kısa birer mektup göndererek, sorunlarını, çıkmaza girmiş durumunu anlattı, akıl danıştı.

Mektupları postaya verdikten sonra Jude yazdıklarını eleştirmeye başladı zihninde; onları hiç göndermemiş olmayı istiyordu. Benimki de bu günlerde çok sık rastlanan o saldırgan, densiz başvuru mektuplarından biri yalnızca!" diyordu. "Niye akıl edemedim sanki bu yabancı insanlara bu şekilde hitap edilemeyeceğini? Bu mektubu yazan pekâlâ da sahtekârın, serserinin, haylazın biri olabilir, nereden bilsinler? Belki ben de zaten böyle biriyim!"

Gene de tek ve son kurtuluş şansı olarak mektuplarına karşılık gelmesi umudunu hâlâ elden bırakmamıştı. Günlerce, bir yandan, karşılık beklemenin saçma olduğunu söyleyip dururken, bir yandan da haber bekledi. Bu bekleyiş sırasında Phillotson hakkında duyduğu haberlerle altüst oldu: Phillotson Christminster'in yakınındaki okuldan çıkıp daha güneyde, Orta Wessex'te daha büyük bir okula geçiyordu. Bu ne demek oluyordu? Bu değişiklik kuzenin yaşamında nasıl bir değişkiliğe yolaçacaktı? Phillotson daha büyük bir okula geçmekle gelirini iki katına mı çıkartmak istiyordu? Tek başına yaşamaktan vazgeçip iki kişilik bir hayat sürmeye karar verince masrafın artacağını hesap etmiş olabilirdi pekâlâ, ama, Jude işi bu şekilde yorumlamaya razı olamıyordu. Öte yandan, kendisinin tutkuyla sevdiği kızla Phillotson arasında sevgiye dayanan bir ilişki olduğunu düşündükçe kendi sorunlarını Phillotson'a danışmaktan vazgeçiyordu.

Bu arada, Jude'un başvurmuş bulunduğu üniversiteli büyükler ona bir karşılık yazmak tenezzülünde bulunmamışlardı. Genç adam bu durum karşısında eskisi gibi yalnızlığıyla baş başa kaldığı gibi, umutları da sarsılmıştı. Birtakım dolaylı soruşturmalar sonunda, kendisinin de çoktandır tahmin ettiği gibi, tek çıkar yolun, talihini öğrenci burslarında, yarışma sınavlarında aramak olacağını anladı. Yalnız, bunu başarmak için iyi bir öğretmenin eğitimiyle birlikte üstün bir yetenek gerektiriyordu. Onun gibi, çalışmalarını, on yıl gibi uzun bir süre de olsa, kendi sistemiyle tek başına sürdürmüş birinin ehliyetli öğretmenler elinde yetişmiş adaylarla boy ölçüşemeyeceği kesindi.

Geriye kalan ikinci yol, okumasına biriktireceği paralarla devam etmesiydi. Yaptığı hesaba göre şimdiki kazancıyla biriktireceği paralar onun üniversite giriş sınavlarına başvurmasına ancak on beş yıl sonra elverecekti. Bu işte umut yoktu.

Christminster'in göz alıcı parlaklığının kendisini nasıl sinsi sinsi büyülemiş olduğunu görüyordu. Delikanlılık günlerinde en büyük ülküsü bu kuleli, kubbeli şehrin kiliseleri, salonları arasında dolaşmak, buradaki *"genius loci"* (*) ile senli benli olmaktı. Ufukta sokak lambalarının gökyüzüne yansıttığı ışıkları gördükçe içi kabarırdı. Robinson Crusoe'nun bir tek sala sahip olmasından doğan sevinci gibi o da "Hele bir oraya gideyim, geriye kalan her şey zamanla, çabayla hallolur" demişti. Bu aldatıcı manzaraya kapılacağı yerde ticaretle gelişmiş bir şehre giderek aklını para kazanmaya verseydi, sonra biriktirdiği paralarla tasarladıklarını gerçekleştirmek üzere buraya gelseydi çok daha akıllıca davranmış olurdu. Her neyse, şu anda apaçık görünen gerçeğe bakılıra, ilk mantıklı soruşturma sonucunda bütün tasarısı sabun köpüğünden bir baloncuk gibi sönüvermişti. Geriye bakıp geçmiş yıllarını düşününce, aklından geçenler Heine'ınkine çok yakındı:

Gençliğin heves dolu, alev saçan gözleri
Üstünde görüyorum alaca bir deli külahı.

İyi ki talih Sue'yu da bu hayal kırıklığı dolu hayata sürüklemesine izin vermemişti. Şimdi ise kendi gözleriyle görebildiği gerçek durumunun kısıtlamalarını, ondan elinden geldiğince gizlemeliydi. Zaten Sue onun ileriyi hiç görmeden, hazırlıksız ve yoksulluk içinde atıldığı delice savaşın ancak pek küçük bir parçasını biliyordu.

Bu eski rüyadan uyandığı ilk ikindi zamanı hiçbir zaman hatırından çıkmadı. Ne yapacağını bilmez bir durumda bu tuhaf ve eşsiz şehrin tuhaf yapılarından biri olan tiyatronun sekiz köşeli kulesine çıkmıştı. Çepeçevre pencerelerle donatılmış odadan dışarı bakıldığında bütün şehir görünüyordu. Jude'un dalgın, acı dolu ama ısrarlı bakışları bütün bu man-

(*) Latince: "Bilgili kişiler"

zara üzerinde dolaştı. Binalar, binalara girip çıkan insanlar, bu insanlara tanınan ayrıcalıklar Jude'un yararlanabileceği şeyler değildi. Bir türlü zaman bulup içine bile giremediği büyük kitaplıktan gözlerini ayırıp değişik değişik kuleleriyle sivri tepeli binalara, sergi salonlarına, sokaklara, evlere, kiliselere, kısacası bu eşsiz panoramayı oluşturan bütüne birden baktı. Kendi kaderinin bunların yanında olmadığını anlıyordu; onun kaderi, şimdi oturduğu yoksul mahallede, bu şehri ziyaret edenlerin ve ona övgü yazanların, şehrin bir parçası bile saymadıkları ama onlar olmaksızın ne aydınların ne de büyük düşünürlerin varolamayacağı, kol emekçilerinin, yanındaydı.

Gözleri şehri aşıp ilerideki kırlıklara, ağaçlara takıldı. Önceleri varlığıyla destek, sonra da kayboluşuyla çıldırtıcı bir işkence kaynağı olan insan bu ağaçların arkasındaydı. Yoldaşı olarak yanında Sue bulunsaydı bütün bu emellerinden gülümseyerek vazgeçerdi. Onsuz olunca, bu kötü sondan derin yaralar almaması kaçınılmazdı. Phillotson da izlerini taşıdığı bir hayal kırıklığı devresinden geçmişti mutlaka. Ama, öğretmen o güzelim kızın tesellisine kavuşmuşken Jude'u avutacak kimsecikler yoktu.

Jude sokağa çıktı, önüne bir meyhane çıkana kadar bitkin bir halde dolaştı. İçeri girip arka arkaya birkaç bardak bira içti. Dışarı çıktığında gece olmuştu. Titreşen lambaların aydınlığında, yemek yemek üzere eve döndü. Masaya oturmasından az sonra pansiyoncu kadın ona bir mektup getirdi. Mektup bir iki dakika öne gelmişti. Kadın, sanki içinde yazılı olan şeyin önemini bilirmişçesine büyük bir dikkatle zarfı masanın üzerine bırakmıştı. Jude zarfın üzerinde, mektup yazmış bulunduğu üniversitelerden birinin damgasını gördü.

- "En sonunda, bir tane olsun gelebildi!" diye bağırdı.

Mektup kısaydı, müdür kendisini yazmıştı ama, içindeki-

ler istediği gibi değildi; şöyle diyordu:

BIBLIOLL ÜNİVERSİTESİ

Sayın Bay,

Mektubunuzu ilgiyle okudum; ancak, kendinizi bir işçi olarak tanıtmanıza dayanarak şunu belirtmek isterim ki, hayatta başarı imkânınızı yön değiştirmekle değil, kendi mesleğinize, çevrenize bağlı kalmakla artırabileceğinize inanmaktayım. Öyleyse, size vereceğim öğüt bu yolu tutmanız olacaktır. Sadık dostunuz,

T. Tetuphenay

Bay J. FAWLEY'e, Taşçı ustası.

Bu son derece akla yatkın öğüt Jude'u çileden çıkardı. Bütün bunları o da biliyordu. Doğru olduğunu da biliyordu. Gene de on yıllık didinmeden sonra, sert bir tokattı bu. Her zamanki gibi kitaplarının başına döneceği yerde masadan kalkıp kendisini sokağa attı. Önce bir meyhaneye gidip birkaç kadeh bira içti, sonra bilincini yitirmiş bir durumda dışarı çıkıp şehrin merkezi dolaylarında, Dörtyolağzı denilen bir yere gelene kadar, aylak aylak dolaştı. Boş gözlerle, aklını kaybetmiş biri gibi insanlara bakıyordu, yavaş yavaş kendine gelerek orada dikilmiş bir polisle konuştu.

Polis esnedi, dirseklerini gererek gerindi, ayak parmakları ucunda bir iki santim yükseldi, gülümsedi, tatlı tatlı Jude'a bakarak: "Delikanlı, sen kafayı dumanlamışsın!" dedi.

Jude alayla: "Yok, efendim, daha şimdi başladım" dedi.

Kafası, belki biraz dumanlıydı ama, pekâlâ da yerindeydi. Polisin sözünü yarısına kadar dinleyip oradan ayrıldı. Bu dörtyolağzında kendisi gibi dolaşmış nice dertli adam olduğunu düşünüyordu. Buranın, şehrin en eski üniversitesinden de eski bir geçmişi vardı. Kelimenin gerçek anlamında, bura-

sı felâket, gülünçlük, rezalet gibi en koyu, en yoğun durumları yaratmış olan insan topluluklarının karşılaştığı yerdi. Bu dörtyolağzında insanlar, durmuş, Napoleon'dan, Amerika'nın bağımsızlığından, Kral Charles'ın idamından, Haçlı seferlerinden, hattâ belki de Caesar'ın İngiltere'ye girişinden söz etmişlerdi. Burada kadınlarla erkekler sevişmek, birbirlerinden nefret etmek, evlenmek, ayrılmak için buluşmuşlardı; beklemişler, birbirleri yüzünden acı çekmişler, birbirlerini aldatmışlar, kıskançlıktan birbirlerine lânet yağdırmışlar, birbirlerini bağışlamış, iyi dileklerde bulunmuşlardı.

Şehir hayatının cüppelilerin hayatından çok daha canlı, renkli, insanlık tarihini çok özlü anlatan bir kitap olduğunu görüyordu. Önünde gördüğü şu, sürekli savaşma içindeki insanlar, ne İsa (Christ) ne de kilise (Minster) hakkında derin bilgi sahibi değillerdi ama, Christminster'in en büyük gerçeğiydiler. İşin bir gülünç yanı da buydu. Christminster'in, bir bakıma, ne demek olduğunu bilen yüzlerce öğretmenle öğrenci vardı ama onlar da aslında Christminster'li sayılmazlardı.

Saatine baktı, bu düşünceyi sürdürerek bir konser salonuna rastlayana kadar yürüdü. İçeri girdiğinde salon tezgâhtar kızlarla, askerlerle, çıraklarla, sigara içmekte olan on, on bir yaşlarında oğlanlarla, hem olgun hem daha yeni hevesli çeşitten hafif kadınlarla doluydu. Christminster'in gerçek hayatına girmişti. Orkestra çalıyor, kalabalık birbirini itip kakarak ortalıkta dolaşıyor, arada bir de bir adam sahneye çıkıp komik bir şarkı söylüyordu.

Sue'nun manevî benliği sanki başının ucunda onu bekliyor, onu bir parça eğlence özlemi içinde bol bol sırnaşan eğlence düşkünü kızlarla oynaşlık etmekten, içki içmekten alıkoyuyordu. Saat onda, müdüründen mektup aldığı üniversitenin önünden geçebilmek için pek dolambaçlı bir yoldan eve döndü.

Üniversitenin kapıları kapanmıştı. Birden, içinden gelen bir dürtüyle, bir taş işçisi olarak hep yanında bulundurduğu tebeşiri cebinden çıkararak duvarın üzerine boylu boyunca şu satırları yazdı:

Fakat sizin gibi benim de aklım var;
Ben sizden aşağı değilim;
Ve bu gibi şeyleri kim bilmez?

(EYUB, Bap XII.)

VII

Olaya böyle tepeden bakarak bir ölçüde içini rahatlatmıştı ama sabah olunca kendisi de bu yersiz gururuna gülerek alay etti. Gülüşü hiç de sağlıklı değildi. Müdürün gönderdiği mektubu yeniden okudu. Bir gece önce, ilk karşılaştığı anda onu çileden çıkaran bu satırlardaki bilgelik şimdi buz gibi içini soğutmuş derin bir bunalımın eşiğine getirmişti onu. Kendini gerçek bir aptal gibi görüyordu.

Hem zihinsel hem duygusal hedeflerinden yoksun olarak işine devam edebilmesi imkânsızdı. Kendisini bir öğrenci gibi görüp talihine boyun eğecek olsa bu kez Sue'yla ilişkisinin umutsuzluğu yakasını bırakmıyordu. Hayatında yakınlık kurabileceği tek insanı, eski evliliği yüzünden kaybetme düşüncesi haince bir ısrarla beynine yapışıyordu; ve bütün bunlara dayanamayacak noktaya geldiğinde sıkıntılarını biraz unutmak için Christminster'in gerçek hayatına sarılıyordu. Şimdi bu gerçek hayatı eski bir avlunun içindeki alçak tavanlı, karanlık bir meyhanede arıyordu. Christminster'in ünlü kişilerinin geldiği bu meyhane, daha neşeli bir zamanında ilginçli-

ği nedeniyle hoşuna bile gidebilirdi. Kişiliğinin temelinde kısır döngüye yakalanmış böylelikle de kendisinden hiçbir şey beklenmeyecek bir insan olduğuna inanarak hemen hemen bütün gününü burada oturarak geçirdi.

Akşama doğru meyhanenin gedikli müşterileri teker teker görünmeye başladılar. Jude bütün parasını harcayıp tüketmiş olduğu halde bütün gün boyunca bir tek bisküviden başka bir şey yememişti ve hâlâ köşedeki yerinden kalkmamıştı. Uzun süredir içen insanlara özgü o sakin ve filozofça tavırla çevresinde toplanan kalabalığı inceliyordu, kimileriyle ahbaplık bile kurmuştu. Örneğin gençliğinde iman sahibiyken sonradan dine küfreden biri haline gelmiş gibi görünen hırdavatçılıkla uğraşan Tenekeci Taylor; kırmızı burunlu bir mezat tellalı; birinin adı Jim Amca, öbürününki Joe Amca olan kendisi gibi iki taş ustası. Bunlardan başka, birkaç tezgâhtar, üniversite ve kilise mensuplarına cüppe diken bir terzi kalfası, at yarışı düşkünü adamlar, gezginci bir tiyatro oyuncusu, sonradan, cüppelerini çıkarmış öğrenci oldukları anlaşılan iki delikanlı, geçmişleri konusunda karanlık kuşkular uyandıran ve arkadaşlarının "Çilli" ve "Cennet" adını taktıkları iki kadın vardı. Öğrenciler köpek yarışlarında aracılık eden biriyle gizlice buluşmak için gelmişlerdi buraya. Şimdi buluştukları adamla birlikte içip, pipolarını tellendiriyorlardı ama arada bir kaçamak bakışlarla saatlerine gözatmayı da elden bırakmıyorlardı.

Sohbet halka halka yayıldı. Christminster'in seçkin çevreleri eleştiriliyordu; dekanlara, yüksek yargıçlara, memurlara çeşitli eksiklerinden ötürü düpedüz, içtenlikle acıyanlar oldu, kimileri de tümünün beceriksizliğinden yakınıyor, bu kişilerin işlerini daha iyi yapmaları konusunda düşünceler öne sürüyordu ve bütün bunlar geniş görüşlü, esnek bir hava içinde tartışılıyordu.

Jude Fawley, içki içmiş, dikkafalı bir gencin bütün küstahlığı ve ukalalığıyla ortaya laf atıyordu; ötekiler ne söylerlerse söylesin Jude, kurulmuş bir makine gibi yıllar boyunca amaç edindiği şeyleri kafasına takmış bir insanın çılgınlığıyla lafı evirip çevirip burs ve öğrencilik konularına getiriyor, kendi bilgileriyle öylesine ısrarla övünüyordu ki aklı başında olduğu bir zaman bu sahneyi seyredebilseydi kendine acımaktan başka bir şey gelmezdi elinden.

- "Bana ne üniversite dekanından, profesöründen, baş belâsı bilginlerden!" diyordu. "Benim bildiğim bir tek şey var: Şu herifler elime bir fırsat verseler kim olduğumu gösteririm onlara! Ders bile verebilirim ben onlara!"

Bir köşede köpekler üzerine konuşmaya dalmış öğrencilerden biri: "Hele, hele! duydunuz mu şunu?" diye bağırdı.

Tenekeci Taylor lafa karıştı:

"Senin kitaplara çok düşkün bir genç olduğunu söylerler; konuşmandan da belli ya. Ama, bir de bana bak! Hayat kitaptan öğrenilmez, yaşamak gerek. Ben bu düsturu benimseyerek bütün davranışlarımı buna göre ayarlamışımdır. Yoksa, şu halime gelebilir miydim sanıyorsun?"

Joe Amca: "Kiliseye girmek istiyormuşsun galiba?" dedi. "Madem ki gözünü böyle yükseklere dikecek kadar bilgilisin ne diye bir parça da bize koklatmazsın? Hıristiyanlığın akidelerini Latince okuyabilir misin ki, delikanlı? Bir keresinde bizim memlekette senin gibi birisini böyle susturmuşlardı, işte!"

"Elbette okurum!" dedi, Jude, pek mağrur bir tavırla.

Kadınlardan biri: "Yok, canım! şu kendini beğenmiş mi Latince okuyacak?" diye haykırdı.

"Sen şu çeneni kapasana, Cennet!" dedi öğrenci. Sonra, bira kupasındaki son damlayı da içti, bardağı tezgâhın üzerine bir iki kere vurup: "Susalım!" diye bağırdı. "Köşedeki bay,

cemaatimizin hayrı için, bizlere Hıristiyanlığın akidelerini Latince okuyacak!"

Jude: "Okumayacağım!" dedi.

Terzi çırağı atıldı: "Haydi, haydi... bir dene bakalım!"

Joe Amca: "Beceremez ki!" diyordu.

Tenekeci Taylor karşılığı yapıştırdı: "Bal gibi becerir!"

Jude: "Yemin ederim beceririm!" dedi. "Haydi bakalım, soğuk bir viski ısmarlayın da başlayalım!"

Öğrenci: "Makul bir teklif!" diye bağırarak, tezgâhın üzerine içki parasını fırlattı.

Garson kız, hayvanların en aşağı türleri arasında yaşamaya mahkûm edilmiş biri gibi, içkiyi Jude'a uzattı. Jude bardağı boşalttı, hiç duraksamadan, nutuk çeker gibi, başladı:

-Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, Factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium." (*)

Öğrenci söylenenlerin bir tek kelimesini bile anlamamıştı ama, "Bravo! Mükemmel bir Latince!" diye bağırdı.

Meyhane halkının üzerine derin bir sessizlik çökmüştü. Jude'un dolgun sesini arka tarafta şekerleme yapan meyhane sahibi de duymuş, ne oluyor diye merak ederek içeri koşmuştu. Garson kız da şaşkınlıktan donakalmış, seyrediyordu. Jude devam etti:

"Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato passus, et sepultus est. Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas. (**)

İkinci öğrenci: "Biz senden dua istedik, sen bize Hıristiyanlık akidelerini okuyorsun!" diye dudak büktü.

"Öyle demediniz ki! Hem senden başka bütün aptallar

(*) "Yeri, göğü, görünür, görünmez her şeyi yaratan, her şeye kadir bir tek Tanrı'ya inanıyorum."

(**) Latince: "Üstelik bizim için çarmıha verildi; Pontius Pilatus devrinde azap çekti ve gömüldü. Ve Kutsal Yazılar'a göre üçüncü gün yeniden hayata döndü."

şu okuduğum şeylerin önemini çok iyi bilir!"

Mezat tellâlı: "Bırakın devam etsin, bırakın!" dedi.

Jude'un aklı karışır gibi oldu, devam edemiyordu. Yüzü derin bir acıya bürünmüştü, elini alnına götürdü.

Tenekeci Taylor: "Bir içki daha verin! O zaman kendisine gelir" dedi.

Birisi parayı atmıştı. Jude hiç o yana bakmadan kolunu uzatıp içkiyi aldı, bir yudumda bitirerek yeniden başladı. Sesi canlanmıştı. Parçanın sonuna geldiğinde, tıpkı cemaati yöneten bir papaz gibi sesini yükseltti:

"Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul acloratur et conglorificatur. Qui locutus est per prophetas.

"Et unam Catholicam et Apostalicam Eccelesiam. Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum. Et expecto Resurrectionem mortuorum. Et vitam venturi saeculi. Amen." (*)

Birkaç kişi anladıkları tek kelime olarak son sözün tadına varmışlardı.

- "Bravo, çok iyi okudun!" diye bağırdılar.

Sonra Jude'un kafasındaki dumanlar bir an için dağılır gibi oldu, içerdekilere döndü.

- "Aptallar sürüsü!" diye bağırdı. "Hanginiz bütün bunların doğru söyleyip söylemediğimi anladınız ki? Şu sarhoş kafalarınızla nereden bileceksiniz size Almanca küfretmediğimi? Bakın kendimi ne hallere soktum... ne biçim insanların arasına düştüm!"

(*) Latince: "Ve Baba ile Oğul'dan gelen ve hayat veren, her şeyin sahibi Ruhül Kudüs'e (inanıyorum). Baba ve Oğul'la birlikte tapınılan ve ünlenen peygamberler vasıtasıyla konuşana (inanıyorum).
"Ve Hıristiyanlık bir'dir, Katoliktir ve havarilerindir. Günahkârların affı için bir tek vaftize inanıyorum. Ve ölülerin yeniden canlanmasını bekliyorum. Ve gelecek çağın hayatını (bekliyorum). Amin."

Meyhane sahibi, bir kere meyhanesinde acayip insanlar barındığı için hükümetten ceza yemiş olduğundan, kavga çıkmasından çok korkuyordu. Tezgâhın önüne geçti; yalnız, Jude'un birden aklı başına gelmişti, çoktan kapıya yönelmiş bulunuyordu. Meyhanenin kapısı donuk bir sesle tık etti.

Jude şehrin dışındaki yola kavuşan anacaddede koşmaya başladı, arkasından gelen sesleri işitmeyecek kadar uzaklaşmak istiyordu. Dosdoğru ilerliyordu. Bu koskoca dünyada kucağına sığınılacak bir tek varlık tanıyan çocukların hasret duygusuna kapılmış, gidiyordu. Ne kadar mantıksız olduğunu o anda düşünemediği saçma bir isteğin peşindeydi.

Bir saat böyle gittikten sonra, gecenin onuyla on biri arasında, Lumsdon köyünden içeri adımını atmıştı. Sue'nun kulübesine vardığında aşağı katta bir ışık yandığını görerek bu odanın onun odası olacağını tahmin etti. Yanılmamıştı.

Duvara yaklaşarak, sabırsız hareketlerle camı tıklattı.

- "Sue, Sue!"

Kız onun sesini tanımış olacaktı; odanın ışığı sönmüştü. Bir saniye içinde Sue, elinde mumla, kapıda belirdi.

"Sen misin, Jude? Sensin ya! Benim zavallı kardeşim, ne oldu sana?"

Jude: "Benim, Sue, ben. Buraya gelmemek elimde değildi artık!" diyerek merdivenin üzerine çöktü. "Çok zavallıyım ben, Sue... neredeyse kalbim kederden duracak, hayatıma dayanamaz oldum! Gittim, içki içtim, dinime küfrettim, ya da buna yakın bir şeyler yaptım! Dünyanın en aşağılık yerinde en kutsal duaları okudum... tam bir inanç, bir ciddiyet içinde bulunmadıkça asla ağza alınmayacak sözleri alay eder gibi sarfettim! Bir şey yap bana, Sue... Öldür beni... ona bile aldırmam! Yalnız, ne olursun, Sue, şu dünyadaki bütün insanlar gibi sen de benden iğrenip nefret etme!"

- "Sen hastasın, benim zavallıcığım! Senden nefret etme-

yeceğim elbette! Haydi içeri gel de dinlen, ben sana bakarım."

Sue, bir eliyle mumu tutarak, öbür eliyle de Jude'a destek olarak onu içeri aldı, kıt kanaat döşenmiş odasındaki tek koltuğa oturttu. Ayaklarının altına da bir başka iskemle sürmüştü. Çizmelerini çıkarttı.

Jude yavaş yavaş kendine geldikçe üzüntüsü büsbütün artıyor, ancak, pişmanlık dolu acı bir sesle: "Canım, canım Sue!" diyebiliyordu.

Sue: "Bir şey yer misin?" diye sorunca, Jude "hayır" der gibi başını salladı.

Bunun üzerine, Sue, artık uyumasını, sabah erken aşağıya inip ona kahvaltı hazırlayacağını söyledi, iyi geceler diledi ve sonra merdivenden yukarı çıktı.

Jude hemen o an ağır bir uykuya daldı ve gün doğana kadar uyanmadı. Uyanınca, nerede olduğunu önce hatırlayamadı ama, gittikçe durumunun farkına varıyordu; en sonunda gerçeği bütün korkunçluğuyla görebildi. Sue şimdi onu en kötü halinde görmüştü. En kötü! Bir akşam önce dediği gibi, neredeyse kahvaltı hazırlamaya gelecekti. Jude şimdi ona hangi yüzle bakacaktı? Bunun düşüncesine bile dayanamayarak usulca çizmelerini ayağına geçirdi, çiviye asılı şapkasını aldı, dışarı çıktı.

Kafasına taktığı düşünce tenha, karanlık bir köşeye gidip saklanmak, belki de dua etmekti. Aklına Marygreen geldi. Önce Christminster'deki pansiyonuna uğradı, orada kendisini bir mektup bekliyordu. İşine son verildiğini bildiren mektubu okuduktan sonra eşyasını toplayıp kendisine bunca keder kaynağı olan bu şehre sırtını dönerek Wessex'ten yana, güneye doğru yola koyuldu. Bütün biriktirdiği parayı bir bankaya yatırmış olduğundan yürümekten başka çaresi yoktu. Hemen hemen otuz kilometrelik bir yol yürümesi gerekti-

ğinden, başına gelen felâketleri düşünecek bol bol vakti vardı.

Akşam geç vakit Alfredston'a vardı. Orada, yeleğini rehine koydu, para aldı. Kasabadan bir iki kilometre uzaklaştıktan sonra geceyi geçirmek için bir ot yığını buldu. Gün doğarken uyandığında üzerine yapışan otları, samanları temizleyerek, yeniden yola koyuldu. Bembeyaz, upuzun görünen yolla göğüs göğüse ilerliyordu. Yıllarca önce üzerine yazılar yazdığı işaret taşını geçip yokuş aşağı inmeye başladı.

Eski köyceğize herkesin sabah kahvaltısında olduğu bir sırada vardı. Yorgun, çamura bulanmış bir haldeydi ama, aklı eski berraklığını yeniden bulmuştu. Kuyunun başına oturdu. "İsa'nın ne kadar kötü bir kopyasıyım!" diye düşünüyordu. Biraz ileride gördüğü kovadaki suyla elini, yüzünü yıkadı, sonra büyükteyzesinin kulübesine getti. Teyze, kendisine bakan kadının yardımıyla, yatağında kahvaltı ediyordu.

"Hayrola? İşten mi çıktın yoksa?" diye sordu yaşlı akrabası, Jude'u tencere kapağı kadar ağırlaşmış göz kapakları altında iyice derinlere gömülmüş gözleriyle tepeden tırnağa süzerek. Bütün hayatını maddi sorunları göğüslemekle geçirmiş olan bu kadının Jude'un perişan görünüşü karşısında aklına başka bir neden gelmesine imkân yoktu.

Jude, bitkin bir halde: "Evet" dedi. "Biraz dinlenmeye ihtiyacım var sanırım."

Hafif bir kahvaltıdan sonra biraz kendine gelmişti, eski odasına çıktı, ustalarının geleneğine uyarak, yatağına gömleğiyle uzandı. Çok geçmeden, dalmıştı. Uyandığında kendisini cehennemde sandı. Gerçekten de cehennemin içindeydi: Gözle görülür bir başarısızlığın -hem aşkında, hem emellerinde uğradığı başarısızlığın- cehennem azabını yaşıyordu.

Köyünden ayrılmadan önce içine düşmüş olduğu uçurumu hatırladı; o zaman kendisini dünyanın en büyük felâketine uğramış sayıyordu. Bütün uçurumların en derinine düş-

tüm sanmıştı ama, şimdi içinde bulunduğu çukur ondan da karanlıktı. O zaman ancak umutlarının dış duvarları çökmüştü; şimdi iç savunma hattı çöküyordu.

Kadın olsaydı, o anda geçirmekte olduğu sinir bunalımları yüzünden çığlıklar atabilirdi; bu ufacık rahatlık da, erkekliği yüzünden ondan esirgeniyordu. Ağzının kenarlarında, alnında derin çizgiler meydana gelene kadar çaresizlik içinde dişlerini sıktı.

Ağaçlar arasında esen rüzgârın hüzünlü sesi bacadan aşağı tıpkı bir org sesi gibi geliyordu. Kilisesiz kilise avlusunda aşırı büyüyen ısırgan otları hışırtılar çıkararak birbirlerine sürtünüyorlar; Kraliçe Victoria döneminde yapılan Gotik kilisesinin çan kulesindeki rüzgar fırıldağı gıcırdıyordu. Yalnız, bütün bu uğultuların hepsi dışarıdan gelmiyordu; içeride insan sesi vardı. Bir iki dakika düşündükten sonra, bu sesin sahibinin kim olabileceğini tahmin etti: İçeride papaz yardımcısı Drusilla Teyze ile birlikte dua ediyordu. Jude büyükteyzesinin ondan söz etmiş olduğunu hatırladı.

Tam o sırada ses kesilmiş, ayak sesleri başlamıştı. Jude yatağında doğrularak: "Hey!" diye bağırdı.

Ayak sesleri açık duran oda kapısından yana döndü, bir adam içeri baktı. Genç bir din adamıydı bu.

Jude: "Siz galiba Bay Highridge'siniz" dedi. "Büyükteyzem sizden çok söz etti. Beni sorarsanız -yeni geldim- kötü yola sapmış bir adamım. Oysa bir zamanlar içimde dünyanın en iyi niyetlerini beslemiştim. Şimdi içki içen, melankolik biriyim."

Böylece Jude yavaş yavaş içini dökmeye, son zamanlarda başına gelen olayları anlatmaya koyuldu. Farkında olmadan, konunun dinle ilgili yanına daha büyük bir ağırlık vererek konuşuyordu, eski emelleri hakkında söyledikleri gölgede kalmıştı.

Sözlerine son verirken: "Ne kadar aptalmışım, şimdi anlıyorum!" dedi. "Üniversite hayallerimin böylesine fos çıkmasına hiç aldırmıyorum. Artık yüzde yüz başaracağımı bilsem bile bu işe bir daha girişmem. Ama, iyi bir şey, gerçekten iyi bir şey yapmak istiyorum artık. Kiliseye girmediğime, bu fırsatı da kaybettiğime gerçekten pişmanım!"

Köye yeni gelmiş olan genç din adamı konuyla yakından ilgilenmişti. En sonunda: "Gerçekten kilise adamı olmak istiyorsanız -ki konuşmanızdan öyle anlaşılıyor- resmî olmayan bir memur olarak görev alabilirsiniz" dedi. "Yalnız, artık içki konusunda kesin karar vermelisiniz."

Jude: "Bana dayanak olacak bir umudum olsa, içkiden vazgeçmek çok kolay olurdu!" dedi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Melchester'de

Çünkü yoktu, ey güvey, o kız gibisi!
SAPPHO

I

Bu yepyeni bir düşünceydi. Kiliseye bağlı, özveri gerektiren işler yapmakla entellektüellerin buyurgan ve başkalarıyla yarışmayı gerektiren işlerinin birbirinden tümüyle farklı iki hayat tarzı olduğu, onun için gerçekten yeni bir düşünceydi. Bir insan başkalarına yardım etmek istiyorsa bunun için sıradan bilgiler yeterliydi, Christminster'den diploma almasının hiç gereği yoktu. O eski hayali Piskoposluk rütbesinin yüce katına ulaşma isteği, aslında hiç de ahlaki ya da teleolojik bir şevkten kaynaklanmıyordu, tersine cüppe kılığına bürünmüş maddi hayata ilişkin bir özlemden başka bir şey değildi. Bütün tasarısının, başlangıçta olmasa bile sonradan yavaş yavaş yozlaşarak, onun kendi toplumsal konumuna ilişkin duyduğu huzursuzlukla beslendiğinden ve birtakım soylu düşüncelerle pek ilgili olmadığından korkmaya başlamıştı.

Şu anda Jude gibi kendi geleceğini ve çıkarını düşünen binlerce genç vardı. Bütün günlerini yiyip içerek, karısıyla basit hazlar içinde geçiren şehvet düşkünü bir rençper bile Jude'dan daha sevimli bir yaratıktı.

Kiliseye hiçbir bilimsel iddia gütmeden girip bütün yaşamı boyunca daha yüksek bir göreve hiç terfi etme olasılığı olmadan, sönük bir köyde ya da bir şehrin kenar mahallesinde ömür tüketeceğini bilmek... bunda iyilik ya da yücelik denebilecek bir yan olabilirdi; belki hakiki din buydu ve belki de zaten günaha batmış bir insanın kurtuluş için, izlemesi gereken yol da buydu.

Geçmişe karışan hayalleriyle karşılaştırıldığında bir ışık gibi beliriveren bu düşünce bitkinlik içinde yalnızlığıyla baş başa kalmış olan Jude'u bir parça neşelendirmişti; hattâ, ondan sonraki birkaç gün içinde, on iki yıl sürdürdüğü eski düşüncelerinin, hayallerinin bedeli bu oldu denebilir. Yalnız, seçtiği yeni yolda ilerlemek için hemen bir şey yapmadı. Önce epey uzun, durgun ve boş bir zaman geçti. Ufak tefek işlerle uğraşıyor, komşu köylere gidip mezartaşlarına yazıtlar kazıyarak oyalanıyordu. Bütün bu zaman içinde, tanıdıkları onu hayatta başarısızlığa uğramış, iade edilmiş defolu mal gibi görüyor, kendisine ancak alçakgönüllülük gösterisi olarak selâm veriliyordu.

Jude'un yeni emellerinin insani yönü -en çok özveri gerektiren en yüce, en ruhanî meseleler bile kaçınılmaz bir şekilde insanlarla ilgilidir- postadan çıkan bir mektupla başladı. Jude Sue'dan, üzerinde çok yakın bir tarih taşıyan bir mektup aldı. Mektubun belirli bir kaygıyla yazıldığı belliydi. Sue Kraliçe Bursları'ndan birini almak için sınava girmiş olduğunu bildirmekten başka kendinden pek öyle uzun uzadıya söz etmiyordu. Yalnız, biraz da Jude'un etkisiyle öğretmenlik için ilk adımını atmış bulunduğunu, burs sınavını ka-

zanırsa Melchester'deki Öğretmen Okuluna gireceğini söylüyordu.

Melchester'de bir de ilâhiyat fakültesi vardı; şehir bu dünya ile ilgili bilgilerin ve işlerin pek gözde olmadığı sakin, huzur dolu bir yerdi. Hiçbir zaman parlak bir insan olmayı beceremeyen Jude'un özveri duyguları belki burada değerini bulabilirdi.

Jude, Christminster'de, belki bir üniversiteye girebilirim düşüncesiyle, bol bol klasik eserler okumuş, din kitaplarını bir köşeye itmişti; şimdi yeniden bunlara dönmesi gerekiyordu ama, gene de, belli bir zaman için, bir yandan ders çalışırken, bir yandan da para kazanmak için taş işçiliği yapmak zorunda kalacaktı. Melchester'e gitme bütünüyle Sue'nun düşüncesiydi; Jude da pekâlâ farkındaydı ki, meseleyi ahlâkçı açıdan ele alınca şu sıralarda Sue'nun bu gibi tekliflerini kabul etmesi doğru değildi. Ama, bu kadarcık bir zayıflığı da insanlığın zaafı olarak kabul ederek kendisini mazur görüyordu. Sue'yu ancak bir dost, bir akraba gibi sevmeyi öğreneceğini umuyordu.

Kilisedeki görevine otuz yaşlarında başlayacağını hesapladı. Kendisine örnek aldığı İsa'nın da dinî öğretilerini Celile'de otuz yaşında yaymaya başlamış olması bakımından, kiliseye otuz yaşında girmek düşüncesi çekiciydi. Buna göre, kitapları üzerinde çalışmak için önünde uzun bir zaman kalacağı gibi, sonradan da bir ilâhiyat fakültesine yazılacak kadar para biriktirmiş olacaktı.

* * *

Noel gelmiş geçmiş, Sue, Melchester'deki öğretmen okuluna yazılmıştı. Mevsim Jude'un yeni bir iş bulması için elverişli değildi. Sue'ya mektup yazarak, Melchester'e gitmeyi bir süre ertelemeyi düşündüğünü, hiç olmazsa günlerin biraz

daha uzuyacağı bir tarihe kadar beklemek niyetinde olduğunu bildirdi.

Sue bu durum karşısında hemencecik peki deyince, Jude böyle bir teklif yaptığına pişman oldu. Sue'nun ona pek önem vermediği apaçık ortadaydı; ama, Jude'un, sarhoş olup onu girmeye gittiği geceki garip davranışlarından ötürü de bir kerecik olsun çıkışmamıştı... sessiz sedasız ortalıktan kayboluşundan dolayı bile. Öte yandan, Mr. Phillotson'la olan ilişkisinden de hiç söz etmiş değildi.

Derken, tam o sırada Sue'dan pek ateşli bir mektup geldi. Çok yalnız, çok çaresiz bir durumda olduğunu söylüyordu. Bulunduğu yerden nefret ediyormuş; burası eskiden çalıştığı mağazadan da kötüymüş; akla gelebilecek en kötü yerlerden bile daha kötü bir yermiş. Kendisini arkadaşsız, yalnız hissediyormuş, acaba Jude hemen gelebilir miymiş? Yalnız, şunu da unutmamalıymış ki Jude gelse bile Sue onu ancak belirli saatlerde görebilecekmiş, çünkü okul çok sıkıymış. Buraya gelme düşüncesi Mr. Phillotson'a aitmiş; Sue onu dinlediğine çok pişmanmış.

Phillotson'ın yıldızının pek iyi gitmediği belliydi; Jude buna insafsızca sevinmişti. Eşyalarını toplayıp Melchester'e gitti. Aylardır yüreğinde bu kadar ferahlık duymamıştı.

Hayatında yeni bir yaprak çevrildiğine göre, buna uygun içkisiz bir otel aradı. İstasyondan çıkan sokakta böyle bir ufak otel buldu. Karnını doyurduktan sonra, kış günlerinin soluk aydınlığı altında, kasabanın köprüsünü geçti, Kilise Meydanı'na sapan köşeyi döndü. Hava sisliydi. İngiltere'deki en zarif mimarî eserlerin toplanmış bulunduğu sokaklarda durarak başını havaya kaldırdı. Heybetli binalar ancak saçaklarına kadar görünüyordu; tepede gittikçe küçülen kuleler belli belirsiz yükseliyor, daha yukarıda ise çevrelerinde salınan sise karışıp hemen hemen görünmez oluyorlardı.

Sokak lambalarını yakmaya başlamışlardı artık. Batı yönüne dönerek yürüyüşüne devam etti. Sokaklarda, kilisenin önemli bir tamir geçirmekte olduğunu gösteren büyük taş yığınlarını görünce bunu iyiye yordu: İnancına karışmış boş inançları yüzünden, yüce görevine başlamayı beklediği sıralarda işsiz kalmasın diye Tanrı'nın aldığı bir tedbir olarak düşündü bunu.

Sonra, pırıl pırıl gözlü, geniş alnı üzerinde koyu saçları yükselen o canlı kızın ne kadar yakında bulunduğunu hatırlayınca içini ılık bir duygu kapladı. Bakışlarıyla insanın içinde bir şey tutuşturan, zaman zaman insana cesaret verecek kadar yumuşayan bu kız Jude'a İspanyol ekolüne bağlı ressamların yaptığı resimlerdeki kadınları hatırlatıyordu. O buradaydı... meydana bakan binaların birinde, resmen... o vardı!

Binaya giden çakıltaşı yolu yürüdü. Bir zamanlar saray olan, on beşinci yüzyıldan kalma bu yapı şimdi genç kızlara okul olmuştu. Küçük küçük dörtgenlere bölünmüş kocaman pencereler sokaktan bir duvarla ayrılmış avluya bakıyordu. Jude, kapıyı açıp içeri girdikten sonra, kuzeninin adını verdi. Onu büyük bir ihtiyatla bekleme salonuna aldılar. Birkaç dakika sonra da Sue geldi.

Sue buraya geleli daha pek uzun bir zaman geçmemişti ama, Jude'un karşısındaki kız onun son görüşündeki Sue'ya pek benzemiyordu. Bütün çarpıcı tavırları gitmiş, kıvrak hatları silik çizgiler halini almıştı; bütün esrarengiz, ince tavırları da yok olmuştu. Ayrıca, mektup yazarak onu buraya çağıran da o değildi sanki. O mektup sonradan düşünüldüğünde insanı pişmanlığa düşüren, geçici bir heves anında aceleyle postalanmış bir mektuptu. Belli ki Sue, bu mektubu yazdıktan sonra, Jude'un o gece kendisini nasıl rezil etmiş olduğunu hatırlamıştı. Jude bu duygular altında bunalıyordu.

"O geceki halimle... seni görmeye geldiğim... sonra da, hiç utanmadan, ortadan kaybolduğum için... beni bitik bir zavallı olarak görmüyorsun ya, Sue?"

- "Öyle bakmamaya çalıştım! O geceki haline neyin yolaçtığını anlatacak kadar konuşmuştun benimle. Umarım bir daha senin değerinden şüphe ettirecek olaylarla karşılaşmam, benim zavallı Jude'um! Geldiğine çok sevindim."

Küçücük dantel yakalı mor bir elbise giymişti. Bu sade elbise onun ince vücudunu zerafetle sarıyordu. Saçını eskiden günün modasına uyarak yaparken, şimdi sıkı bir topuz halinde tepesinde toplamıştı. Bir bütün olarak, sıkı bir düzen altında aşırılıklarından arındırılmış bir kadın havası vardı onda; yalnız, bu sıkılığın erişemediği derinliklerden için için bir ışık sızıyordu.

Jude'u karşılamak için yaklaşmıştı ama, kendisini öpmesini hiç de beklememişti. Oysa Jude onu öpmeye can atıyordu, hem de akrabalık bağlarıyla bağdaşmayacak bir biçimde! Ne yazık ki Sue'nun kendisine bir sevgili gözüyle baktığına ilişkin en ufak bir işaret göremiyordu, hele şimdi onu en kötü haliyle tanıdığı için, ilerisi için de böyle bir umudu yoktu. Bunu düşündükçe, şimdiye kadar, arkadaşlığını da kaybederim korkusuyla bir türlü açmaya cesaret edemediği konuyu -evlilik bağını- artık ona söylemeye kesin karar verdi.

Sue onunla birlikte geldi, yürüyerek şehre indiler. Yalnızca içinde bulundukları ana ilişkin konuları konuştular. Jude ona ufak bir armağan almak istediğini söyleyince Sue, utana, sıkıla, karnının son derece aç olduğunu itiraf etti. Okulda verilen yemekler pek azdı, doğru dürüst yemek, çay ve kahvaltı, evet hepsini birden istiyordu. Bunun üzerine, Jude onu yemek yenecek bir yere götürüp orada ne varsa ısmarladı ama lokanta bu yönden çok zengin değildi. Her şeye rağmen kendilerinden başka hiç müşteri olmadığı için, bura-

sı onlara rahatça konuşmak için bulunmaz bir imkân sağlamıştı.

Sue ona okulunu, ülkenin çeşitli yerlerinden gelen sınıf arkadaşlarının değişik yaradılışlarını anlatıyordu. Ayrıca hayatında bu çeşit sıkıntılara hiç alışmamış bir insanın en kederli haliyle, sabahları nasıl erkenden kalkıp gaz lâmbası ışığında ders çalışmaya zorlandığından da yakınıyordu.

Jude bütün bunları dinliyordu ama, asıl öğrenmek istediği şey bu değildi. Sue'nun Phillotson'la olan ilişkisini öğrenmek istiyordu. Bu da, Sue'nun hiç lafını etmediği bir konuydu. Yemek bittikten sonra otururlarken, Jude, birdenbire hiç düşünmeden elini kızın elinin üzerine kapadı. Sue, başını kaldırıp ona bakarak, büyük bir rahatlıkla, onun elini kendi küçücük, yumuşacık eline aldı, parmaklarını parmaklarının arasına geçirdi, satın alacağı bir eldiveni inceler gibi bir soğukkanlılıkla bu parmakları incelemeye koyuldu.

"Ellerin oldukça kaba, değil mi, Jude?" dedi.

"Evet. Bütün gün keski, tokmak tutsaydın senin ellerin de böyle olurdu."

"Biliyor musun, beğenmiyor değilim. Bir erkeğin ellerinde yaptığı işin izlerini görmek çok hoş bir şeydir... İşte böyle... Bir bakıma, bu okula geldiğime memnunum. İki yıl eğitimden sonra ne kadar özgür olacağım, bak! Sanırım sınıfı iyi dereceyle geçeceğimi ve Mr. Phillotson da daha büyük bir okula geçmem için bir parça ağırlığını koyacak.

En sonunda konuya gelmişti.

Jude: "Bir kuşkum, bir korkum vardı" dedi. "Onun... sana fazla düşkün olduğunu, seninle evlenmek istediğini sanıyordum."

"Salak bir toy delikanlı gibi konuşma!"

"Bu konuda sana bir şeyler söyledi, sanırım."

"Söyleseydi bile, ne olurdu sanki? Yaşlı başlı bir adam!"

"Haydi canım, o kadar da yaşlı değil! Hem ben onun yaptığı bir hareketi gördüm..."

"Beni öperken değil ya... buna eminim!"

"Yo! Ama, kolunu beline dolarken."

"A, hatırladım! Ama, öyle bir şey yapacağını hiç tahmin etmemiştim."

"İşin içinden sıyrılmaya çalışıyorsun, Sue, bu da pek merhametlice bir davranış değil."

Bu sitem karşısında Sue'nun her an duyarlı dudakları titreşmeye, göz kapakları kırpışmaya başlamıştı.

"Söylersem kızacağını bildiğim için konuşmak istemiyorum."

Jude: "Peki öyleyse, şekerim" diye yatıştırıcı bir tavırla karşılık verdi. "Zaten sana sormaya hakkım bile yok, bilmek de istemiyorum."

Sue, kişiliğine özgü terslikle: "Anlatacağım!" dedi. "Yaptığım şey şu: Ona söz verdim... söz verdim... iki yıl sonra, okuldan çıkınca kendisiyle evleneceğim. Onun bir tasarısı var: Ben buradan diploma alınca, daha büyük bir şehre taşınıp, şimdikinden iki kat büyük bir okul açacak. Çoğu karı koca öğretmenlerin yaptığı gibi o erkek öğrencileri, ben de kızları alacağım. İyi de para kazanacağız ve aramızda bölüşeceğiz."

"Oh, Sue!.. A, evet... güzel bir şey bu elbette! Bundan daha isabetli bir şey yapamazdın!"

Jude gözlerini ona çevirince bakışları karşılaştı. Jude'un bakışları sözlerini yalanlıyordu. Sonra, elini çekerek, yabancılaşmış bakışlarını pencereden yana çevirdi.

Sue, hiçbir duygusallığa izin vermeme kararlığı içinde ona bakıyordu. En ufak bir duygu izi göstermeden: "Kızacağını biliyordum, işte" dedi. "Haklısın, suç bende! Buraya gelip beni görmene izin vermemeliydim! En iyisi, bir daha bu-

luşmayalım; birbirimizle ancak iş için, uzun aralıklarla mektup yazarız."

Sue'nun da herhalde tahmin ettiği gibi, bu Jude'un dayanamayacağı tek şeydi. Delikanlı hemen kendini toparladı. Aceleyle: "Yok canım, buluşacağız!" dedi. "Senin nişanlı olman benim için hiçbir şeyi değiştirmez. Seni istediğim zaman görmeye elbette hakkım var. Göreceğim de!"

- "Madem öyle, artık bu konuyu kapatalım. Birlikte geçirdiğimiz bu güzel akşamımı bozuyor. İnsanın iki yıl sonra yapacağı iş için tartışması çok saçma!"

Sue onun için bilmece gibiydi; konuyu kapattı.

Yemek bittikten sonra: "Gidip katedralde otursak mı?" diye sordu.

Sue: "Katedralde mi?" dedi. "Olur. Ama, ben tren istasyonunda oturmayı tercih ederdim." Sesindeki öfke hâlâ geçmemişti. "Şimdi şehrin en merkezî yeri istasyon. Katedralin modası geçti."

- "Ne kadar da modernsin!"

"Şu son birkaç yıl içinde benim gibi yalnızca Ortaçağ hayatı içinde yaşasaydın sen de benim gibi olurdun! Bundan beş, altı yüzyıl önce muhakkak ki katedral çok güzel bir yermiş; ama, şimdi tarihe karıştı... Sonra, ben modern falan da değilim. Ortaçağ'dan bile eskiyim."

Jude kederlenmiş gibi görünüyordu.

Sue: "Artık bu konuyu da kapıyorum!" diye bağırdı. "Sen benim ne kadar kötü bir insan olduğumu bilseydin ne benim için bu kadar üzülürdün, ne de nişanlanmamı mesele ederdin. Ben artık okula döneyim, yoksa bütün geceyi dışarıda geçirmek zorunda kalacağım."

Jude onu okulun kapısına kadar götürdü, orada ayrıldılar.

Jude o korkunç gece Sue'nun evine yaptığı uğursuz ziya-

retin bu evlenme sözleşmesini çabuklaştırdığına inanıyordu. Bu da onun mutsuzluğunu büsbütün artırmıştı. Demek Sue'nun Jude'a olan kızgınlığı kelimelere değil de harekete dönüşmüştü.

Her şeye rağmen, ertesi gün iş aramaya koyuldu. Burada işçiler geçici olarak tutulmadığından ve işler de Christminster'deki kadar da çok olmadığından, iş bulmak kolay değildi.

Jude, yavaş yavaş bir işin ucundan tutabilme imkânını buldu. İlk işi bir mezarlıkta mezartaşı yazmak oldu; ondan sonra da en çok sevdiği işe geçti: Çok geniş çapta bir onarım geçirmekte olan, iç kısımları baştan başa değiştirilen kilisede çalışmaya başladı.

Buradaki iş yıllarca sürecekti; Jude da bu işten ancak kendi isteğiyle çıkabileceğine yüzde yüz emin olacak kadar keski, çekiç kullanmadaki ustalığına güveniyordu.

Kilisenin yakınında, genç bir din adamını mahçup etmeyecek cinsten bir pansiyona yerleşti. Burası herhangi bir işçinin kalabileceği bir pansiyondan biraz pahalıydı. Yatma ve oturma bölümlerinden oluşan odası pansiyoncu kadının vaktiyle hizmet ettiği papazların resimleriyle donatılmıştı. Aşağıdaki büyük oturma odasında da gene bu ağırbaşlı kadına düğünü dolayısıyla arkadaşlarının hediye ettiği bir duvar saati vardı. Jude kendi eliyle yapmış olduğu heykelcikleri ve birtakım dinî resimleri çıkararak odasının eşyasını çoğalttı. Kendisine bu boş daire için iyi bir kiracı gözüyle bakılmaktaydı.

Jude şehrin kitapçı dükkânlarında çeşit çeşit din kitapları buldu, çalışmalarına yeniden başladı. Eskisinden farklı bir yönde gene eskisinden farklı bir zihniyetle ilerlemeye koyulmuştu. Kilise Babaları'ndan, Paley'den, Butler'den vazgeçerek Newman, Pusey gibi çağdaş yazarları okuyordu. Bir de küçük org kiralamış, kendi kendine çalışıyordu.

"Biliyorsun, yarın büyük günümüz! Nereye gidelim?"

- "Saat üçten dokuza kadar iznim var. Bu süre içinde gidip dönebileceğimiz herhangi büyük bir yer olabilir. Ama, harabeler olmaz, Jude... oralardan hiç tad almıyorum.

"İyi ya, Wardour Şatosu'na gideriz, oradan Fonthill'e de geçecek vaktimiz kalır."

"Wardour bir gotik harabesidir, ben de gotik tarzı her şeyden nefret ederim!"

- "Değil. Tam tersi. Korinthos tarzında bir yapıdır, içinde bol bol resim vardır."

- "Eh, bu olur. Korinthos lafından hoşlandım. Oraya gideriz."

Bu konuşma son görüşmelerinden birkaç hafta sonra oluyordu. Ertesi sabah, yola çıkmak üzere hazırlandılar. Bu gezintiyle ilgili her şey Jude için değerli bir taştan yansıyan pırıltılar gibiydi. Yaşadığı hayatın ne kadar tutarsız, ne kadar çelişkili olduğunu düşünmeye bile korkuyordu. Sevgili Sue'sunun davranışları tam bir bilmece gibiydi; söyleyecek başka bir laf bulamıyordu.

Beklediği mutlu an, kızı kapıdan alacağı saat en sonunda gelmişti. Kapıda beliren rahibe kılıklı kız kendi isteğinden çok, zorda kaldığı için böyle giyinmişti. İstasyona kadar yürüyüş, hamalların "müsaade edin"leri, tren çığlıkları... her şeyde güzel bir rüya havası vardı. Sue son derece sade giyinmiş olduğundan kimse dönüp bakmıyordu. Bu elbiselerin gizlediği güzellikleri kendisinden başka kimsenin bilmemesi Jude'a rahatlık veriyordu. Sue'nun gerçek hayatıyla, gerçek kişiliğiyle ilgisi olmadığı halde, bir kumaş mağazasında harcanacak on sterlin Melchester'deki bütün gözleri ona çevirirdi.

Trenin kondüktörü onları iki sevgili sandı, boş bir kompartımana götürdü.

Sue: "Boşa harcanan iyi bir niyet!" dedi.

Jude karşılık vermedi. Bu sözde gereksiz bir kırıcılık sezmiş biraz da gerçek dışı bulmuştu.

Şatoya varıp resim galerilerinde ve bahçede dolaştılar. Jude daha çok Del Sarto, Guido Reni, Spagnoletto, Sassoferato, Carlo Dolci gibi ressamların dinî eserleri önünde duruyordu. Sue ise, büyük bir sabırla, yanında durarak onun Meryem Ana, Kutsal Aile, Ermişler gibi tablolara baktıkça saygılı bir ifadeye bürünen dalgın yüzünü seyrediyordu. Onun ne düşündüğünü aşağı yukarı tahmin edene kadar duruyor, sonra Lely'nin, Reynolds'un bir tablosu önüne geçerek onu beklemeye çalışıyordu. Kuzenine karşı derin bir ilgi duyduğu belliydi. Labirentten kurtulmayı başarmış bir insanın aynı tuzağa düşen bir başkasını seyrederken duyduğu bir ilgiydi bu.

Dışarı çıktıklarında, daha bol bol vakitleri olduğu için, Jude önce bir şeyler yiyip sonra on kilometre ötede bulunan bir sonraki tren istasyonuna kadar yürüyüp oradan Melchester trenine binmeyi teklif etti. Sue o günkü özgürlük havasının tadına bir kat daha varabilmek için her türlü maceraya evet diyordu, bunu da sevinçle kabul etti. Böylelikle, indikleri istasyonu geride bırakarak, bir sonrakine doğru yola koyuldular.

Göz alabildiğine uzanan yayla epey yüksekti. Konuşa konuşa giderlerken Jude bir çalılıktan kestiği dalı yontarak Sue'ya baston yaptı. Sue kendi boyu kadar olan bu değnekle çobana benzemişti. Yolun yarısına vardıklarında doğu-batı doğrultusunda uzayan eski yolla karşılaştılar. Bu eskiden Londra'dan başlayıp İngiltere'nin öbür ucuna kadar varan bir yoldu. Bir an için duraklayıp, geçmiş günlerin bütün yü-

künü sırtında taşımış olan bu yolun ıssız halini seyrettiler. Yerdeki en derin çukurlara bile sokulabilen rüzgâr saman çöplerini havaya savuruyordu.

Önlerine çıkan bu yolu geçtikten sonra yeniden ilerlemeye başladıklarında Sue artık yorulmuştu. Jude tasalanıyordu. Oldukça uzun süre yürüdükleri halde istasyona kadar gidemezlerse tuhaf bir durum olurdu.

Bir süre daha çevrelerinde şalgam tarlalarından başka hiçbir şey görmeksizin ilerlediler; sonra karşılarına bir ağılla bir çoban çıktı. Çoban oralardaki tek evin annesinin evi olduğunu söyleyerek ta ileride, gökyüzüne mavi dumanlar savuran minicik bir noktayı gösterdi, dinlenmek istiyorlarsa oraya gitmelerini salık verdi.

Bu öneriye sevinerek kulübeye gittiler. Kapıyı ağzında bir tek dişi bile bulunmayan yaşlı bir kadın açmıştı. Sığınabilecekleri tek yerin burası olduğunu iyice anladıkları için ellerinden gelen bütün nezaketi gösteriyorlardı.

Jude: "Ne şirin bir kulübe!" dedi.

"Güzel mi, değil mi, bilmem ama, şu günlerde, damın otlarını yenilemek gerekecek. O da öyle pahalandı ki, kiremit alsak daha ucuza çıkar!"

Onlar dinlenirken çoban da gelmişti.

- "Sakın rahatınızı bozmayın!" diyerek ayağa kalkmalarını önledi. "İstediğiniz kadar kalın burada. Yalnız bu gece Melchester'e dönebileceğinizi sanıyorsanız aldanıyorsunuz. Anlaşılan siz memleketin bu dolaylarını pek bilmiyorsunuz. İsterseniz ben de çıkıp bir süre istasyona doğru sizinle yürürüm ama, ne olursa olsun, artık trene yetişemezsiniz."

İkisi de şaşırmışlardı.

- "Geceyi burada geçirebilirsiniz. Değil mi, anne? Evimiz sizlere açıktır. Yataklarımız biraz serttir ama, bu saatten sonra yolda yürümek daha zor." Delikanlı, Jude'a dönerek,

usulca: "Evlisiniz, değil mi?" diye sordu.

Jude: "Şışşt... değiliz!" dedi.

- "Yo... kötü bir maksatla söylemedim, ben öyle insanlardan değilimdir! Madem durum böyle hanım annemle yatar, biz de dışarıda uyuruz. Sabah erkenden ben sana seslenirim ki ilk trene yetişesiniz. Şimdikini kaçırdınız artık, ne yapalım!"

Biraz düşündükten sonra bu teklife razı olmaktan başka çareleri kalmadığını anladılar. Akşam yemeğinde çobanla annesinin haşlanmış domuz sosisleriyle haşlanmış sebzelerini paylaştılar.

Evsahipleri bulaşık yıkadığı sırada yalnız kaldıklarında Sue: "Bayağı hoşlandım bundan!" dedi. "Yerçekimi ve çoğalma dışında, bütün yasaların etkisinden uzaktayız!"

- "Bundan hoşlandığını sanıyorsun yalnızca; aslında, hoşlandığın falan yok. Sen tam bir medeniyet çocuğusun."

Jude onun nişanlı olduğunu hatırlayarak biraz kırgın konuşmuştu.

"Hiç bile öyle değilim, Jude! Okumayı falan severim ama, çocukluk günlerime, o günlerin özgürlüğüne dönmeye dehşetli bir özlem duyarım hep."

"Gerçekten o kadar iyi hatırlayabiliyor musun o günleri? Ben sende geleneksel olmayan hiçbir hal görmüyorum."

"Öyle mi görünüyorum? Sen benim içimde ne var bilmiyorsun.

"Ne var, peki?"

"Tek başına bırakılmışlık."

"Şehirli bir küçükhanımsın sen."

Sue kızgın bakışlarla ona baktı ve başını öbür yana çevirdi.

Ertesi sabah, çoban, söz verdiği gibi, erkenden uyandırdı. Hava pırıl pırıldı. İstasyona kadar olan altı yedi kilometrelik yolu zevkle yürüdüler.

Melchester'e varınca kendisini yeniden içine alacak binaların duvarları gözlerinin önünde yükseldiğinde Sue ürkmüştü.

"Paparayı yiyeceğim, sanırım!" diye mırıldandı.

Kapının kocaman zilini çalıp beklediler.

Sue: "A! neredeyse vermeyi unutuyordum! Sana bir hediye almıştım!" diyerek ceplerini karıştırmaya başladı. "Yeni çektirdiğim bir resim. İster misin?"

Jude: *"İster miyim!"* dedi, resmi sevinçle aldı.

Kapıcı gelmişti. Kapıyı açar açmaz yüzünde beliren ifade insana kötü bulutların yakınlarda olduğunu haber verir gibiydi. Sue bahçeden içeri adımını attı, geri dönüp Jude'a bakarak el salladı.

III

Melchester Eğitim Enstitüsü diye bilinen o manastır gibi yerde o tarihte kayıtlı bulunan, yaşları on dokuzla yirmi bir arası -birkaçı biraz daha büyük- yetmiş genç hanım ayrı ayrı çevrelerin insanıydı: İşçi, papaz, doktor, esnaf, sütçü, çiftçi, asker, köylü kızları. Yukarıda hikâyesini anlattığımız akşam okulun oturma odasında toplanmışlardı, Sue Bridehead'in, kapıların kapanma saati geldiği halde okula dönmemiş olduğu haberi yayıldı.

Erkekleri iyi tanıyan bir ikinci sınıf öğrencisi: "Sevgilisiyle gitmişti!" dedi. "Miss Traceley onu çocukla birlikte istasyonda görmüş. Döndüğünde iyice haşlarlar onu!"

Yenilerden biri: "Kuzeniymiş, öyle söylemişti" dedi.

O yılın okul temsilcisi: "Bu mazeret artık bizim okulda bayatladı!" dedi, kuru bir sesle.

İşin gerçeği şuydu; bundan yalnızca on iki ay önce öğrencilerden biri esef verici bir biçimde baştan çıkartılmış ve sevgilisiyle buluşmak için izin alırken aynı gerekçeyi kullanmıştı. Bu serüven büyük bir skandal yaratmış ve idare o zamandan beri kuzenler konusunda çok sertleşmişti.

Saat dokuzda Miss Traceley yoklama yaptığında Sue Bridehead adını yüksek sesle üç kere tekrarladı, hiçbir karşılık alamadı.

Saat dokuzu çeyrek geçe yetmiş genç kız Gece İlâhisi'ni söyleyip dua etmek üzere diz çöktüler. Duadan sonra yemeğe inen her kızın aklında "Sue Bridehead nerede?" sorusu vardı. Jude'u pencereden görmüş olanlar, böyle müşfik yüzlü bir delikanlı tarafından öpülme zevkini tatmak için biraz ceza göze alınabilir diye düşünüyorlardı. Aralarında onların kardeş çocukları olduklarına inanan hemen hemen hiç kimse yoktu.

Yarım saat içinde bütün öğrenciler yatağa girmişlerdi. Yatakhane tavanından eşit aralıklarla aşağı sarkan gaz lambalarına doğru çevrilmiş bu yumuşak dişi yüzlerin hepsinde içine yoğruldukları cinsiyetin bir cezası olarak "kadının zayıflığı" efsanesinin damgası vardı. Amansız doğa yasaları değişikliğe uğramadıkça da ne kadar çabalasalar, bu zayıflıktan kurtulamayacaklardı. Güzel, düşündürücü ve acıklı bir manzaraydı bu. Ama kendileri bu güzellik ve acının henüz farkında değillerdi. Ancak çocuk doğurma, yoksunluk, yalnızlık ve haksızlıkların fırtınalarıyla yüklü yıllar araya girdikten sonra, bu yatakhane günlerine, yeterince değerlendiremeden ellerinden kaçırdıkları bir fırsat gözüyle bakmak akıllarına gelecekti.

Öğretmenlerden biri ışıkları söndürmeye geldiğinde son bir kez daha Sue'nun boş duran yatağına gözattı. Ayak ucunda duran küçücük tuvalet masası öteki kızlarınkinden farklı

değildi; o da ufak tefek süslerle, özellikle çerçevelettirilmiş fotoğraflarla bezenmişti. Aynasının önünde kadife çerçeve içine konmuş iki erkek fotoğrafı yan yana durmaktaydı.

Öğretmen: "Bu adamlar kim? Sizlere hiç anlattı mı?" diye sordu. Açıkça söylemek gerekirse, bildiğiniz gibi, bu masaların üzerine ancak akraba resimleri koymanıza izin var."

Bitişik yataktaki kız: "Bir tanesi... yani orta yaşlı olanı, yanında çalıştığı okul müdürü...Mr. Phillotson" dedi.

"Ya peki, ötekisi kim? Şu, cüppeyle kep giymiş üniversite öğrencisi?"

- "O galiba bir arkadaşı... daha doğrusu, eskiden arkadaşıymış... Adını hiç söylemedi bize."

"Onu almaya gelen kimse bu iki adamdan biri miydi?"

"Hayır."

"Gelenin resimdeki öğrenci olmadığına emin misiniz?"

"Elbette! Siyah sakallı bir gençti."

Bunun üzerine lambalar hemen söndürüldü. Kızlar, uykuya dalana değin, buraya gelmeden önce kimbilir Londra ve Christminster'de ne numaralar çevirmiştir diye Sue hakkında çeşitli hayaller kurdular, bu işte daha ileri gidenler bir ara, yataklarından çıkarak, katedrale bakan geniş pencereye gidip dışarıyı gözetlediler.

Ertesi sabah uyandıklarında Sue'nun yatağı hâlâ bozulmamıştı. Lamba ışığı altında yapılan ilk dersten sonra kızlar kahvaltıya hazırlanmak üzere aşağıya indiklerinde sokak kapısının zilinin acı acı çaldığını duydular. Yatakhane memuresi kapıya baktıktan sonra kızların yanına gelerek müdürün Bridehead'le kimsenin konuşmamasını emrettiğini bildirdi.

Nitekim, Sue kendine bir çekidüzen vermek üzere yorgun argın yatakhaneye girdiğinde hiçbir kız kendisine, hoş geldin demedi. Nerede olduğunu bile sormamışlardı. Kahvaltıya in-

diklerinde Sue'nun aralarında olmadığını fark ettiler. Sonra, Sue'nun çok ağır bir şekilde azarlandığını, bir haftalık oda hapsine çarptırıldığını, bu zaman içinde bütün yemeklerini yalnız yiyeceği gibi derslerini de tek başına çalışacağını öğrendiler.

Yetmiş kız bunu duyunca gene fısıldaşmaya, cezanın çok ağır olduğunu mırıldanmaya başladılar. Sue'nun bağışlanmasını istemek üzere bir Barış Meleği seçip müdüre yolladılar. Ricalarına aldıran olmadı. Akşamüstü, coğrafya öğretmeni onlara yazılı bir ödev verince hepsi birden kollarını göğüsleri üzerine kavuşturarak oturmaya başladılar.

Öğretmen en sonunda: "Demek verdiğim ödevi yapmayacaksınız?" dedi. "Öyleyse size bir haber vereyim: Bridehead'in geceyi dışarıda birlikte geçirdiği kuzeni değilmiş. Öyle bir akrabası da yokmuş. Christminster'e yazıp sorduk."

Okul mümessili: "Biz onun sözüne inanırız" dedi.

"Bu delikanlı bir meyhanede dinine karşı gelmekten, sarhoşluktan ötürü Christminster'deki işinden kovulmuş. O olaydan sonra kızın yanında olabilmek için gelmiş buraya yerleşmiş."

Buna rağmen, kızlar durumlarını bozmayarak, kıpırdamadan oturmaya devam edince, coğrafya öğretmeni büyüklerine akıl danışmak üzere sınıftan çıktı.

Derken, karanlık bastığı sırada, birinci sınıf öğrencilerinin ders yaptığı bitişik odadan çığlıklar duyuldu. Kızlardan biri koşa koşa içeri girdi, akşam karanlığında Sue Bridehead'in hapsedilmiş bulunduğu odanın arka camından kaçarak gözden kaybolmuş bulunduğunu haber verdi. Bahçenin bir ucundan nehir geçtiği, yan kapı da kilitli olduğu için, Sue'nun bahçeden nasıl çıktığına kimse akıl erdiremiyordu.

Gidip boş odaya baktılar, büyük pencerenin orta bölmesini açık buldular. Bahçe bir daha fenerle arandı. Bütün çalıla-

rın arasına teker teker bakıldı ama, saklanmakta olan hiçbir kimseye rastlanılmadı. Sonra, kapıcı sorguya çekildi. Adam, nehirden yana birtakım şıpırtı sesleri duyduğunu, ördek sanarak aldırmadığını söyledi.

Öğretmen: "Nehri yürüye yürüye geçmiş olacak!" dedi.

Kapıcı: "Ya da kendini suya atmış olabilir!" dedi.

Öğretmenin aklı başından gitmişti. Sue'nun ölmüş olma ihtimali onu ertesi gün gazetelerde çıkacak olan yarım sütunluk yazı kadar korkutmuyordu. Geçen yılki olayın üzerine bir de bu eklenince okulun adı aylarca dillerden düşmeyecekti.

Birkaç fener daha bulunup sular iyice arandı. En sonunda karşı kıyıda ufak ayak izlerine rastlandı. Bu sabırsız kızın omuz boyu suları geçerek karşı kıyıya vardığına artık hiçbir şüphe kalmamıştı. Nehir de bu bölgenin en derin suyuydu, bütün coğrafya kitaplarına adı geçecek kadar önem taşırdı.

Öğretmen Sue'nun kendini suya atıp boğularak okula kötü söz getirmediğine çok sevinmişti; Sue hakkında pek aşağılayıcı bir konuşma yaparak, onun okuldan ayrılmış bulunmasına çok sevindiğini bildirdi.

O gece Jude, kilise yakınındaki pansiyonunda oturuyordu. Çoğu zaman, akşamın bu saatlerinde, Sue'nun bulunduğu okulun önünden geçerken durur, içeride oradan oraya koşuşan başların perdeye vurduğu gölgelerini seyrederdi. İçerideki öğrencilerin çoğu ders çalışmaktan ne kadar nefret ediyorsa Jude da o binaya girip akşama kadar kitap okumak için canını vermeye hazırdı. Ne var ki o akşam kendisinin bile şaştığı kadar ucuz bir fiyata elden düşme aldığı Kilise Babaları dizisinin yirmi dokuzuncu cildini okuyacağı için, çayını içtikten sonra, dışarı çıkmamıştı. Bir ara cama bir şey çarpar gibi geldi; sonra aynı sesi bir daha duydu. Besbelli biri

cama taş atmıştı. Yerinden kalkarak usulca pencereyi açtı.

"Jude!" (aşağıdan)

"Sue!"

"Evet, benim, ben! Kimseye görünmeden oraya kadar gelebilir miyim?"

"A, evet!"

"Öyleyse sen aşağı inme. Pencereyi kapa."

Jude bekledi. Köy evlerinin çoğunda olduğu gibi bunun da kapısı, tokmağı hafifçe çevirmekle açılırdı; bu da, herkesin başarabileceği bir işti.

Jude'un, heyecanından, yüreği fırlayacak gibiydi. Başı derde girdiği gece onun Sue'ya sığınması gibi Sue'nun da böyle bir anda ona gelmiş olabileceğini düşünüyordu. Tanrım, birbirlerine ne kadar benziyorlardı!

Oda kapısının sürgüsünü kaldırdı, merdivende hafif bir hışırtı duydu. Bir an sonra, elinde tuttuğu ışık Sue'yu aydınlığa çıkardı. Elini tutmak için uzandı, onun bir deniz tanrıçası kadar ıslak olduğunu gördü. Elbiseleri Grek tapınaklarındaki heykeller gibi vücudunu sımsıkı sarıyordu.

Sue, dişleri birbirine çarparak: "O kadar üşüdüm ki! Ocağın yanında biraz ısınabilir miyim, Jude?" dedi.

Jude'un odasındaki küçücük ateşin yanına giderken üzerinden sular akmaya başladı. Bu durumda, üstündekileri kurutmayı düşünmek çok saçmaydı.

Jude, telâşla: "Ne oldu da bu kadar ıslandın, sevgilim?" diye sordu.

Bu sevgi sözü farkında olmadan ağzından kaçmıştı.

"Bu dolayların en geniş nehrini yürüye yürüye geçtim. Yaptığım iş bu! Seninle gezmeye gittiğim için beni okulda hapsettiler. Bu bana o kadar büyük bir haksızlık gibi geldi ki dayanamayıp pencereden kaçtım!"

Sue bunları anlatırken, her zamanki serbest, rahat tavır-

larıyla konuşuyordu ama, hikâyenin sonu yaklaşınca pembe dudakları titremeye başladı, ağlamamak için kendini zor tutuyordu.

Jude: "Canım Sue!" dedi. "Üzerindekileri çıkarmalısın! Dur bakayım... Evsahibinden bir şeyler buluruz. Gidip sorayım."

Hayır, sakın! Tanrıaşkına kimseye belli etme benim burada olduğumu! Okulun o kadar yakınındayız ki gelip yakalarlar beni!"

"Öyleyse sen de benim elbiselerimi giyersin. Bunda bir sakınca yok ya?"

"Yo, hayır."

"Pazar kıyafetimi giyersin. İşte şurada."

Doğrusu, zaten Jude'un odasında her şey "İşte şurada" denecek kadar el altındaydı, başka türlü olmasına yer elverişli değildi. Çekmeceyi açıp en iyi elbiselerinden biri olan koyu renk bir takımı çıkardı, silkeledi.

"Kaç dakika yalnız bırakayım seni?" diye sordu.

"On dakika."

Jude odasından çıkarak on dakika kadar sokakta beş aşağı, beş yukarı dolaştı. Yakında bir yerde, bir saat, yedi buçuğu vurduğunda eve döndü. Odasındaki biricik koltuğun üzerinde kendisinin pazar günlerindeki halini taklit edercesine kılık değiştirmiş incecik, narin bu kız, öylesine üzgün, öylesine kimsesiz görünüyordu ki yüreği parçalandı. Ocağın önünde duran öbür iki iskemleye de ıslak elbiseler asılmıştı.

Jude yanına oturunca Sue bir an için kızardı.

"Beni bu kılıkta, elbiselerimi de orada öylece asılı görmen çok garip bir şey olsa gerek, değil mi, Jude? Ama, ne saçma! Sadece, hiçbir cinsiyeti olmayan kumaş parçalarıyla kadın iç çamaşırları... Keşke kendimi o kadar hasta hissetmeseydim, üşümeseydim! Artık elbiselerimi kurutsan? N'olur, Jude! Ya-

vaş yavaş, gidip bir pansiyon bulmalıyım. Vakit daha o kadar geç olmadı."

"Hayır, madem hastasın, gitmeyeceksin. Burada kalmalısın. Şekerim, canım Sue, sana ne getirmemi istersin?"

"Bilmiyorum. Tir-tir titrememi önleyemiyorum. Ah, bir ısınabilsem!"

Jude paltosunu da kızın üzerine giydirdikten sonra en yakın dükkâna kadar koşup bir şişe konyakla geldi.

"İşte sana en iyi konyağı aldım" diyordu. "Haydi, canım, hepsini iç bitir."

Sue, yavaş yavaş, ondan ayrıldığından beri başından geçenleri anlatmaya koyuldu ama, daha hikâyenin yarısına gelmişti ki sesi gevşedi, başı düştü, sustu. Derin bir uykuya dalmıştı.

Jude, üşütüp belki de ömrü boyunca kurtulamayacağı bir hastalığa yakalanacak korkusuyla çılgına dönmüştü. Onun düzgün soluk alışını duydukça biraz rahatlıyordu. Usulca yaklaşarak elini tuttu. Kızın mavimsi bir renk alan yanakları hafifçe pembeleşmişti, artık eli de ilk geldiğindeki kadar soğuk değildi.

Sonra, Jude sırtını ocağa vererek durdu, kızı seyretti. Onda tanrısal bir şey görüyordu.

IV

Merdivenden gelen ayak sesleri üzerine Jude bu derin düşüncelerden ayrıldı. Sandalyenin üzerindeki elbiseleri toparladığı gibi yatağın altına sokarak masasının başına oturdu. Birisi kapıyı tıklattıktan hemen sonra tokmağı çevirip açtı. Gelen pansiyoncu kadındı.

"A! evde olup olmadığınızı bilmiyordum, Mr. Fawley. Yemek ister misiniz diye soracaktım. Bu bey misafiriniz galiba...

"Evet, efendim. Bu akşam yemeğe inmeyeceğim sanırım. Lütfen tepsiyle yukarı getirin. Bir de sıcak çay rica edecektim.

Jude, fazla iş çıkmasın diye, akşam yemeklerini aşağıda, mutfakta yemeyi âdet edinmişti. Bu sefer pansiyoncu kadın yemeği yukarı getirdi. Jude tepsiyi kapıdan aldı.

Çaydanlığı ocağın yanına koyduktan sonra Sue'nun elbiselerini yeniden meydana çıkardı. Hâlâ sırılsıklamdılar. "Yünlü kumaşlar amma da çok su çekiyor!" diye düşündü. Sonra elbesileri sandalyeye asıp ateşi besledi, bacaya doğru yükselen dumanları seyrederek düşünceye daldı.

Birdenbire, kız: "Jude!" diye seslendi.

"Buradayım. Şimdi nasılsın?"

"Daha iyice. İyiyim, iyi. A, uyumuşum, değil mi? Saat kaç? Pek geç olmamıştır sanırım."

- "On buçuk."

Sue, yerinden fırlayarak: "Sahi mi?" dedi. "Ne yapacağım ben şimdi!"

- "Olduğun yerde dur."

- "Öyle, ben de öyle yapmak istiyorum ama, sonra ne derler? Hem sen ne yapacaksın?"

"Ben bütün gece ocağın yanında oturup kitap okuyacağım. Yarın pazar olduğu için bir yere gitmek zorunda da değilim. Bu gece burada kalırsan belki de büyük bir hastalığı önlemiş olursun. Korkma, bana bir şey olmaz. Bak sana ne vereceğim şimdi! Sıcak yemek var."

Sue, dimdik oturmuş, ağlamaklı bir sesle: "Hâlâ oldukça güçsüz hissediyorum kendimi!" diyordu. "Demin iyi oldum sanmıştım. Ben şimdi burada olmamalıydım, değil mi?"

Akşam yemeğini yedikten sonra biraz kendine geldi. Hele çayı da içip yeniden arkasına yaslandığında bayağı canlanmış, neşesi yerine gelmişti.

Çay ya çok kuvvetliydi, ya da çok demlenmişti, çünkü Sue birdenbire iyice dirilmişti. Jude ise, kendisi hiç içmemiş olduğu için, uyku bastırmış, ağırlaşmıştı. En sonunda, ilgi çekici bir konu açıldı, Jude dikkatini topladı.

Sue: "Sen bana medeniyet çocuğu gibi bir laf etmiştin, değil mi?" diyordu. "Senin o lafı söylemen çok tuhafıma gitti."

"Neden?"

"Çünkü insanı tahrik edecek kadar yanlış bir hüküm. Senin söylediğin o lafın tam tersini ispat edebilecek bir insanım ben."

"Çok felsefî konuşuyorsun. Tersini ispat gibi bir söz derin bir konudur."

"Sahi mi? Okumuş bir insan gibi geliyor muyum sana?"

Sue bunu sorarken sesinde hafif bir alay vardı.

"Hayır... pek okumuş gibi değil. Yalnız, sen bir kız gibi konuşmuyorsun... yani, geri kalmış bir kız gibi değilsin."

"Yo, hiç geri kalmadım. Latince, Grekçe bilmiyorum ama, bunların dilbilgileri üzerine birtakım bilgilerim var. Latin, Grek eserlerini çevirilerinden okudum. Daha başkalarını da okudum: Lemprière, Catullus, Martialis, Iuvenalis, Lukianos, Beaumont ile Fletcher, Bocaccio, Scarron, De Brantome, Smollet, Fielding, Shakespeare, İncil falan. Bu kitapların en çekici yanının her şeyi bir parça esrar perdesi içinde bırakması olduğunu keşfettim."

Jude içini çekerek: "E, sen benden daha çok okumuşsun!" dedi. "Klasikleri anladım da, öbür kitapları okumak nereden geldi aklına?"

Sue, dalgın ve düşünceli bir tonda: "Şey tesadüfen" dedi. "Benim hayatıma biçim veren şey çoğu kişinin bende acayip

bulduğu şeydir. Erkeklerden hiçbir zaman korkmam; gördüğün gibi, onların yazdığı kitaplardan da korkmuyorum. Aralarına sanki onlardan biriymişim gibi karıştım, hele bir iki tanesiyle özellikle öyle. Sanki onlarla aynı cinstendim. Yani, demek istiyorum ki kadınların çoğu erkeklere karşı belirli bir açıdan bakılması gerektiğine inanırlar, öyle eğitilmişlerdir, faziletlerine hâlel getirmemek için hep tetikte bulunacaklardır. Ben hiçbir zaman böyle düşünmedim: Çünkü hiçbir erkek, sapık olmadıkça, bir kadına davet edilmedikçe tecavüz etmez. İster gece olsun, ister gündüz. Kadın, görünüşüyle, "Hadisene" diyene kadar yaklaşmaya cesaret edemez. Kadın böyle bir şey demezse, ya da öyle görünmezse, erkek dünyada yaklaşmaz.

"Neyse, ben başka bir şey anlatacaktım. On sekiz yaşındayken Christminster'de bir üniversite öğrencisiyle çok yakın bir arkadaşlık kurmuştum, o bana hem çok şey öğretti, hem de başka türlü asla ele geçiremeyeceğim kitapları okumam için verirdi."

"Sonra arkadaşlığınız bozuldu mu?"

"Evet. Öldü. Mezun olup Christminster'den ayrıldıktan iki, üç yıl sonra öldü zavallı çocukçağız."

"Birbirinizi çok sık görebiliyordunuz sanırım?"

"Evet, birlikte gezerdik. Yürüyüş turları, okuma turları gibi şeyler yapardık... neredeyse iki erkek arkadaş gibi. Bana birlikte yaşamamızı teklif ettiği zaman mektubuna "olur" diye karşılık vermiştim ama, bu işi gerçekleştirmek üzere Londra'ya gidince anladım ki onun demek istediği şey benim sandığım şey değilmiş. Doğrusu, kadını olmamı istiyordu. Bense ona âşık değildim. Benim önerdiğim gibi yaşamaya razı olmazsa kalkıp gideceğimi bildirince koyduğum kurallara uymayı kabul etti. On beş ay aynı oturma odasını paylaştık. Londra'nın günlük gazetelerinden birinde hatırı sayılır bir

yazar olmuştu. Sonra hastalandı, hava değişimi için dışarı gitmek zorunda kaldı. Bu kadar yakınken bunca zaman kendisinden bu kadar uzak durmakla kalbini kırdığımı söylüyordu. Bir kadının böyle davranabileceğine başkasından duysa asla inanamayacağını söyledi. Böyle bir tecrübeden sonra benim aynı oyunu başkalarına da oynayabileceğimi de söyledi. Ancak ölmek üzereyken memlekete dönebildi. Ölümü bende, ona karşı sert davrandım diye korkunç bir pişmanlık duygusu yarattı... umarım ölümüne, benden çok, verem yolaçmıştır. Sandbourne'e cenazesine gittiğimde, arkasından yas tutan tek insan bendim. Bana biraz para bıraktı... kalbini kırdığım için olacak! İşte erkekler böyledir, kadınlardan bin kat daha iyi!"

"Aman Tanrım! Peki, sonra sen ne yaptın?"

"Ah, işte gene bana kızdın!" Sue'nun sesi değişmiş, daha tiz perdeden çıkıyordu. "Bilseydim, anlatmazdım."

"Hayır, kızmadım. Hepsini anlat."

"İyi ya. Parayı faizle işlettim, kaybettim. Bir süre daha Londra'da kalıp tek başıma yaşadıktan sonra, Christminster'e döndüm. Bu arada babam da Londra'dan ayrılıp Christminster'e gelmiş, maden oymacılığı yapıyordu. Ama, beni yanına istemedi. Ben de senin bildiğin o mağazadaki işe girdim... Benim ne kadar kötü bir insan olduğumu senin bilmediğini daha önce de söylemiştim."

Jude koltukta oturan bu yaratığa daha dikkatli bakmaya başladı. Evine aldığı bu konuğu daha iyi anlamak ister gibiydi.

"Geçmişte yaşadığın hayat ne olursa olsun, bence sen suçsuz olduğun kadar da alışılagelmişin dışında bir insansın, Sue," derken sesi titriyordu.

"Bir suçsuzluk örneği değilim. Şimdi artık sen de biliyorsun ki:

'Elbiselerinden sıyrıldı...

Hayalinde giydirdiğin çıplak beden.'

Sue, bunları söylerken, sesine alaycı bir hava vermeye çalışmıştı ama, Jude onun gözyaşlarından boğulacak hale geldiğini anlamıştı.

"Ama, asla bir sevgiliye teslim olmadım, dediklerimden böyle bir anlam çıkarıyorsan! Başladığım gibi kaldım."

Sana inanıyorum. Yalnız, bazı kadınlar başladıkları gibi kalmazlar."

"Belki haklısın. Daha iyi olan kadınlar senin dediğin gibi yaparlar. Bu yüzden, bana soğuk -cinsiyetsiz- derlerdi. Ama bunu kabul edemem! Dünyanın en ateşli, en erotik şairlerinin çoğu günlük hayatlarında kendilerini tutmasını çok iyi bilen insanlardır."

"Bu üniversiteli öğrenci arkadaşını Mr. Phillotson'a hiç anlattın mı?"

"Evet, çok oluyor. Kimseden gizlemedim bunu."

"Ne dedi?"

"Hiç, herhangi bir eleştiride bulunmadı. Yalnız, ne yaparsan yap, sen benim her şeyimsin dedi, daha buna benzer bir sürü laf etti."

Jude'a iyice kasvet çökmüştü. Sue, şu tuhaf yaradılışıyla, tuhaflık derecesine varan bir cinsiyet bilinçsizliğiyle, gittikçe daha çok uzaklaşıyordu ondan sanki.

Sue, birden, deminki hikâyeyi büyük bir rahatlıkla anlatmış bir insandan hiç beklenmeyecek kadar tatlı bir sesle: "Sahi bana kızmadın mı, Jude'cuğum?" diye sordu.

- "Kızıp kızmadığımı bilmiyorum. Bildiğim şey şu: Sana son derece düşkünüm.

- "Ben de sana şimdiye kadar ahbap olduğum herkese olduğu kadar düşkünüm."

"Bir parça bile fazla değil, ha! Yo, bunu söylememeliy-

dim. Sakın karşılık verme!"

Uzun bir sessizlik daha oldu. Jude, hangi yönden olduğunu pek kestiremiyordu ama, Sue'nun kendisine karşı sert davrandığını seziyordu. Bu kız, şu zavallı, çaresiz haliyle bile sanki Jude'dan daha güçlüydü. Zavallılığı ona güç veriyor gibiydi.

Jude, konuyu değiştirmek için: "Genel bilgiler bakımından son derece cahilim ben" dedi. "Şimdiye kadar çok çalıştım ama, olmadı. Biliyorsun, din konularına karşı çok merakım var. Sen burada olmasaydın ben şu saatlerde ne yapardım biliyor musun? Akşam dualarımı okurdum. Bence sen istemezsin...

Sue: "Yo, hayır!" dedi. "Darılma ama, hayır, istemem. İkiyüzlülük olur sonra."

"Beklemiyordum zaten, onun için de sormadım. Unutmamalısın ki ben bir gün vaiz olacağımı umuyorum.

"Kilise adamı olacağım, demiştin sanırım?"

"Evet."

"Demek ki bu düşüncenden vazgeçmemişsin. Şimdiye kadar değişeceğini sanıyordum."

- "Değişmedim elbette. Önce ben seni de Christminster'in dindar çevrelerine karıştın sanmıştım. Mr. Phillotson da...

Sue: "Christminster'e, düşünce hayatı dışında, hiçbir saygım yok!" diye açık kalplilikle karşılık verdi. "Sana sözünü ettiğim arkadaşım içimdeki bu çeşit duyguları yok etti. Hayatımda tanıdığım en büyük din karşıtı olmakla birlikte, gene de tanıdığım en ahlâklı insandı o. Christminister'de bilim, akıl eski ağıza yeni taam gibi bir şey oluyor. Christminster'deki Ortaçağ zihniyetinin dibi kazınmalıdır, yoksa şehir kendiliğinden mahvolur.

"Evet, kabul ediyorum, insan bazan o eski günlerin çekiciliğine kapılıveriyor. Kendi köşelerine çekilip, samimiyetle-

rinden fedakârlık etmeden yaşamasını bilmiş birkaç din adamı var ki sevmemek elde değil. Ama, kendimi toparlayıp da gerçeği görebildiğim an, kusura bakma ama, bütün bunlar bana "hayalet kılıklı ermişler" gibi saçma...

"Sue, rica ederim böyle konuşma benimle!"

Sue: "Peki, öyleyse, Jude'cuğum, ben de susarım" diyerek başını öte yana çevirdi. Sesine gene o duygusal ton gelmişti.

Jude: "Ben ki Christminster'de bir türlü barınamadığım için o kadar küskünüm, gene de bu şehrin eski şanına lâyık olduğuna inanıyorum" dedi.

Yumuşamış, artık Sue'yu ağlatmak arzusundan da vazgeçmişti. Sue ise Jude'un kendisine karşı çıkmasına iyice kızmış, tersliğe inatla devam ediyordu:

"İşçilere, köylülere, dilencilere göre bir yer burası. Ancak onlar şehrin hayatını gerçekte olduğu gibi görebiliyorlar. Ya üniversiteliler? Sen de bu durumu görüyorsun işte. Başlangıçta bütün bu okullar senin gibi öğrenme isteğiyle yanıp tutuşan, hiçbir yerden dostu, imkânı olmayan kimseler için açılmıştı. Oysa, milyoner çocuklarından şimdi sana yer kalmadı. Onlar seni aralarına almadılar."

"Ne yapalım, Christminster'in nimetleri kendine kalsın! Ben de daha yüce bir amaç için çalışırım."

Sue: "Bense kendimi çok daha geniş, çok daha doğru bir amaca adarım!" diye ısrar etti. "Şu anda Christminster'de din bir yanda, akıl öbür yanda. İkisi de mıh gibi oldukları yere çakılmış, toslaşan koçlar gibi burun buruna duruyorlar."

"Mr. Phillotson ne..."

- "Christminster puta tapanların, gözlerini kapayınca hayaletler görenlerin yeridir."

Jude, lafı Phillotson'a getirdikçe, Sue'nun üniversiteyi batırma yoluna saptığını görüyordu. Kendisi, onun Phillotson'la olan nişanlılık hayatını, Phillotson'ın hamiliğini aşırı

derecede, hattâ hastalık derecesinde merak ediyordu. Sue ise bu konuda en ufak bir ipucu vermekten kaçınıyordu.

- "Eh, ben de zaten o söylediğin adamlardan biriyim. Hayattan korkuyorum, ikide bir hayalet görür gibi oluyorum" dedi.

Sue: "Ama, sen çok iyi, çok açık yürekli bir insansın" diye mırıldandı.

Jude'nin yüreği hop etmişti. Buna karşılık vermedi.

Sue, gerçek duygularını saklamak istediği zaman yaptığı gibi, en şakacı tavrını takınarak: "Sen şimdi muhafazakârlık devresindesin, değil mi?" diye sordu. "Dur bakayım... ben o yıllardan kaç yıl önce geçmiştim?.. Bin sekiz yüz...

"Sözlerinde hoşuma gitmeyen bir alay var, Sue. Şimdi ben senden bir şey rica etmek istiyorum. Demin de dediğim gibi, ben bu saatlerde bir parça İncil okur, dua ederim. Sen, şuradan beğendiğin bir kitap alıp biraz onunla meşgul olur musun? İzin verirsen ben de kendi işime bakayım? Sen de dua etmek istemez miydin?"

- "Ben seni seyrederim."

- "Olmaz. Lütfen alay etme, Sue!"

Sue, artık uslu oturmaya karar vermiş bir çocuk gibi: "Eh, ben de dediğin gibi yaparım. Seni rahatsız etmem, Jude" diyerek sırtını döndü.

Orada Jude'un okuduğundan başka bir İncil daha vardı. Uzandı, alıp sayfalarını çevirmeye koyuldu.

Jude işini bitirip onun yanına gelince, Sue: "İzin verir misin Christminster'de kendime yaptığımın tıpkısı gibi sana da bir İncil yapayım, Jude?" diye sordu.

"A, elbette! Nasıl yapmıştın onu?"

"Eski İncil'imde beğendiğim yerleri kesip bunları kendi beğendiğim sıraya göre dizdim, ciltlettim. Üniversiteli arkadaşım Mr... neyse adını söylemeyelim, bu düşüncemi pek beğen-

mişti. Ben de anladım ki, İncil'i böyle okumak eskisinden iki kat daha zevkli olduğu gibi metin de daha kolay anlaşılıyor."

Jude, kutsal bir şeye hakaret edilmiş olduğunu düşünerek: "Hım..." diye bir ses çıkardı.

Sue: "Sonra şuna bak, tanrıaşkına!" dedi. "Şu Hz. Süleyman'ın Mezamiri başlığı altında toplanmış olan bölümün başına yazılan özetler edebiyat açısından bir kepazelik örneği! Hele insan, İncil'i derleyen yirmi dört piskoposu masanın başında oturmuş bu türlü bir iş yaparken gözünün önüne getirince gülmemek için kendini zor tutuyor."

Jude pek üzgün görünüyordu.

- "Sen, bayağı Voltaire'cisin!" diye mırıldandı.

"Öyle mi? Peki, ben de konuşmam artık. Yalnız, şunu söylemek istiyorum: Bu adamların İncil'i bozup sahtesini yapmaya hakları yoktur! Hz. Süleyman'ın Mezamiri'ndeki en içten, en insancıl aşkı dinî soyutlamalara götüren, bütün bunları insanlık dışı bir şeymiş gibi gösteren hilekârlardan nefret ediyorum!" Sue iyice ateşlenmişti; Jude'un kendisine sarf ettiği lafa pek gücenmişti. Gözleri dolu dolu oldu. "Ah, beni destekleyen bir arkadaşım olsaydı! Hiç kimse benden yana değil!"

Jude: "Ama Sue'cuğum, benim sevgili Sue'cuğum, ben sana karşı değilim ki!" diyerek onun elini avucunun içine aldı.

Böyle bir fikir tartışmasına Sue'nun kendi özel duygularını karıştırmasına şaşmıştı.

Sue: "Öylesin, sen de öylesin işte?" diye haykırdı, dolu dolu olan gözlerini görmesin diye, başını çevirdi. "Sen de Eğitim Enstitüsü'ndeki insanlardan birisin! Onlardan yanaymışsın gibi konuşuyorsun! Benim ısrar ettiğim nokta şu: İncil'de geçen "Ey bütün kadınların en güzeli, sevgilin nereye gitti?" dizesini, aşağıya dip notu düşerek, "Kadının sevgilisi Kilise'dir" diye açıklarlarsa gülünç olur!"

- "Peki, canım, bırak öyle olsun! Her şeyden nem kapıyorsun! Ben... sadece, şu sıralarda din konusunda ileri geri konuşamayacak kadar imana gelmiş olduğum için, meseleyi fazla karıştırmıyorum. Sen de biliyorsun ki kadınların içinde en beğendiğim sensin!"

Sue: "Ama, bunu şimdi mi söyleyecektin?" dedi.

Sesine tatlı bir ciddiyet gelmişti. Bakışları karşılaştı. Sonra, meyhanede karşılaşan iki dost gibi el sıkıştılar. Jude bu kadar derin bir konu üzerinde tartışmanın, hele İncil gibi yüzyıllar önce yazılmış bir kitap yüzünden kavga etmenin saçmalığını anlamıştı.

Sue da: "Artık inançlarınla seni baş başa bırakacağım... Yemin ederim, bir daha rahatsız etmeyeceğim" diye Jude'u yatıştırmaya çalışıyordu. Çünkü Jude daha çok gücenikti. "Yalnız, çoktan beri kendini yüce bir şeye adamış bir adama saygı beslemek isteğini duyuyordum. Seni görüp de benimle arkadaş olmak istediğini anlayınca -açıkça söyleyeyim mi?- özlediğim bu adamın sen olduğunu sandım. Yalnız, birtakım gelenekleri gerçek diye o kadar kolay kabul ediyorsun ki, ne diyeceğimi bilemiyorum."

"Bana kalırsa insan bazı şeyleri olduğu gibi kabul etmek zorunda. Hayat her sorunu Euklides'in yöntemiyle çözmeye yetecek kadar uzun değil. Ben inanmak için Hıristiyanlığı seçtim.

- "E, iyi. Daha kötü bir şey de seçebilirdin.

Jude: "Elbette... belki seçtiğim olmuştur da" dedi. Arabella'yı düşünüyordu.

Sue: "Bunu sormayacağım" dedi, "çünkü artık birbirimize karşı çok, çok nazik davranacağız, birbirimizi hiçbir zaman kırmayacağız, değil mi?"

Jude'a inançla bakıyordu, sesi onun içine işlemek ister gibiydi.

Jude: "Benim için daima önem taşıyacaksın!" dedi.

"Sen de benim için! Çünkü insanı usandıran, şu suçlu Sue'cuğuna karşı her zaman içtenlikle davrandın, onu her zaman bağışladın."

Genç adam başını çevirdi. Bu erkek gibi kızın şefkati çok hırpalayıcı oluyordu. O zavallı genç üniversitelinin hayatını mahveden şey de bu muydu acaba? Şimdi de sıra kendisinde miydi?.. Ama, Sue o kadar iyiydi ki!.. Ah bir şu kızın cinsiyetini unutabilseydi ne müthiş bir arkadaşlık kurarlardı! Kız onun cinsiyetinin farkında bile değildi. Böyle soyut sorunlarda düşüncelerinin birbirinden ayrı olması onları günlük yaşayışlarında bir araya getirmeye yarıyordu. Hayatında tanıdığı bütün kadınlardan daha yakındı Sue ona. Artık zaman, inanç gibi şeyler Jude'u ondan ayıramazdı.

Gene de, az sonra, onun inançsızlığına karşı duyduğu öfkeyi hatırlayarak rahatsız oldu. Sue yeniden uyuyakalana kadar bekledi. Kendisi de sandalyesinde uyuklamaya başladı. Uyandıkça kalkıp Sue'nun elbiselerini çeviriyor, ateşi tazeliyordu.

Saat altıda uyanınca, artık bütün bütün kalkarak bir mum yaktı. Elbiseler kurumuştu. Sue, koltuğu çok daha rahat olduğu için, hâlâ uyanmamıştı. Oracıkta Jude'un kocaman paltosu içinde sıcacık, fırından çıkmış kurabiye gibi duruyordu. Yüzü eski Grek tanrılarına içki sunan yakışıklı genç oğlanları andırıyordu.

Jude, elbiseleri kızın başucuna asarak, hafifçe omzuna dokundu. Sonra, aşağıya inip, yıldızların aydınlığında elini, yüzünü yıkadı.

V

Odaya döndüğünde Sue her zamanki kılığına bürünmüştü. "Şimdi kimseciklere görünmeden dışarı çıkabilir miyim?" diye sordu. "Kasaba daha ayağa kalkmamıştır."

"E, ama, kahvaltı etmedin!"

"İstemiyorum! Okuldan kaçmamalıydım! Sabahın soğuk aydınlığında her şey ne kadar farklı görünüyor, değil mi? Mr. Phillotson bu işe ne diyecek bilmiyorum! Onun isteği üzerine yazılmıştım oraya. Hayatta korktuğum, saygı duyduğum tek insan odur. Umarım bağışlar beni. Ama, çok kötü azarlayacak sanırım!"

Jude: "Ben gider, açıklarım..." diye söze başladı.

Sue: "Yo, sakın ha!" diye sözünü kesti. O kadar önemli değil. İstediğini düşünsün! Ben de istediğimi yaparım!"

"Ama, daha bir dakika önce demiştin ki...

"Neyse, canım! Ben şimdi ne yapacağıma karar verdim. Okuldaki arkadaşlarımdan birinin ablası beni evine çağırmıştı. Buradan otuz kilometre ötede, Shaston yakınında bir okulu var. Fırtına dinene kadar orada kalır, sonra yeniden okula dönerim."

Jude, son dakikada, onu acele tarafından bir kahve içmeye razı etti. Sabahları çok erken işe gittiği için kendi odasında kahve yapmak üzere gerekli malzemeyi hazır bulundururdu.

- "Haydi bakalım, çıkalım artık. Kahvaltını gittiğin yerde edersin."

Sessizce evden çıkarak istasyona kadar birlikte yürüdüler. Onlar sokağa çıktığında pansiyonun üst katındaki pencere açıldı, dışarıya bir baş uzandı, gene aynı çabuklukla içeri çekildi.

Sue hâlâ bir akşam önceki gözüpekliğinden dolayı üzülü-

yordu. Böyle isyan ettiğine pişman olmuştu. Ayrılık saati geldiğinde Jude'a, okula döner dönmez, kendisini durumdan haberdar edeceğini bildirdi. İstasyonda dururlarken ikisi de çok üzgündü. Jude'un bir şeyler söylemek istediği belli oluyordu.

Tren gelirken, telâşla: "Sana bir şey söylemek istiyorum... hattâ iki şey!" dedi. "Bir tanesi güzel bir şey, öteki kötü!"

Sue: "Söyleyeceğin şeylerden birini biliyorum" dedi. "Sakın söyleyeyim deme!"

- "Nedir?"

"Bana âşık olmamalısın. Arkadaş gibi sevmelisin beni. İşte bu kadar!"

Sue trenin penceresinden ona el sallarken Jude'un yüzü karanlık duygulardan allak bullak olmuştu. Sonra tren kalktı, Sue, küçücük eli sallanarak, gözden kayboldu.

O pazar, Sue'nun gitmesiyle, Melchester Jude için çekilmez hale gelmişti. Katedral Meydanı bile içini bulandırdığından âyine gitmedi.

Ertesi sabah ondan bir mektup aldı. Sue, her zamanki şaşmazlığını aksatmadan, arkadaşının evine varır varmaz Jude'a mektup yazmıştı. Gideceği yere sağ salim vardığını, arkadaşının evinin çok rahat olduğunu bildirdikten sonra şöyle yazıyordu:

Asıl yazmak istediğim, sevgili Jude'cuğum, sana ayrılırken söylediklerim hakkında. Bana karşı öyle iyi, öyle yürekten davrandın ki, senden ayrılınca, kendi davranışlarımın çok nankörce, çok sert olduğunu anladım. Hele söylediğim o son sözlerden dolayı kendimi bir türlü bağışlayamıyorum.

Beni sevmek istiyorsan, Jude, sevebilirsin. Bundan hiç rahatsız olmam. Bir daha da "Beni sevmemelisin" demeyeceğime söz veriyorum.

Bu konuyu artık kapatıyorum. Bu düşüncesiz arkadaşının gaddarlığını bağışlayacaksın, değil mi? Sakın "Hayır" deyip beni üzme... Daima senin

Sue.

Jude'un bu mektuba nasıl karşılık verdiği ya da neler düşündüğünü burada anlatmaya gerek bile yok. Evli olmasaydı, şimdi Sue'nun uzunca süre bir kadın arkadaşının yanında kalması sözkonusu bile olamayacaktı. Sue'yu sahip olma konusunda ise, Phillotson ile kendisi arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, Jude bundan kendisinin zaferle çıkacağından oldukça emin hissediyordu, kendisini.

Yalnız, Jude için tehlike şuydu: Sue'nun aceleyle karalanmış bu satırlarına aslında olduğundan çok daha fazla bir anlam yüklüyor olabilirdi.

Birkaç gün geçtikten sonra Sue'dan yeni bir mektup beklemeye başladı. Cevap gelmeyince, sevgi dolu bir mektup yazarak, bir pazar günü onu görmeye gitmek için izin istedi; arada ancak otuz kilometrelik bir yol vardı.

Bu mektubu yolladıktan iki gün sonra karşılık beklemeye başladı. Ama, hiçbir haber gelmiyordu. Üçüncü sabah oldu, postacı gene onun kapısına uğramadan geçti. O gün cumartesiydi, Jude birden kaygıya kapılarak, ertesi gün onu görmeye geleceğini bildiren üç satırlık bir not yazıp yolladı, çünkü artık başına bir şey gelmiş olmasından korkuyordu.

Aklına ilk gelen, Sue'nun nehre girdiği gece üşüyüp şimdi de hastalanabileceğiydi. Sonra, böyle bir durumdaki bir kimsenin mektup yazarak kendisini haberdar edebileceğini düşündü.

Güzel bir pazar günü, saat on bir ile on iki arası, Shaston yakınındaki köye ayak basınca bütün bu korkuları son buldu. Köy halkı kilisede toplanmış bulunduğundan sokaklar çok tenhaydı. Arada bir kiliseden koronun sesi duyuluyordu.

Okulun kapısını küçük bir kız açtı.

"Miss Bridehead yukarıda" dedi. "Yanına çıkabilirsiniz."

Jude, telâş içinde: "Hasta mı?" diye sordu.

"Biraz rahatsız... çok değil."

Jude içeri girip merdivenden yukarı çıktı. Koridora vardığında bir ses ona ne yana sapması gerektiğini bildirdi. Sue seslenmişti. Jude kapıyı açınca, onu minicik bir odada, yatakta buldu.

"Ah, Sue!" diye bağırarak yatağın kenarına oturdu, ellerini avucuna aldı. "Ne oldu? Yazamaz mıydın bana?"

Sue: "Yo, onun için değil!" diye karşılık verdi. "Biraz üşüttüm, orası öyle ama, isteseydim yazabilirdim. Özellikle yazmadım!"

"Neden, peki? Ne kadar korkuttun beni!"

"Ben de bundan çekiniyordum ama, ne yapayım! Artık sana mektup yazmamaya karar vermiştim. Beni yeniden okula almıyorlar... onun için yazamadım. Yo, yanlış anlama; okuldan atılmam yüzünden değil de buna gösterdikleri neden yüzünden, sana yazmak istemedim!"

"Evet?"

"Beni yalnız kovmakla kalmadılar, bir de ayrılık öğüdü verdiler."

"Ne dediler?"

Sue buna hemen karşılık vermedi. Sonra: "Sana söyleyeceğime dair yemin etmiştim, Jude" dedi. "O kadar bayağı, iğrenç ki!"

- "Bizim hakkımızda mı?"

- "Evet."

- "Söyle, ne olur!"

"Şey... biri bizim hakkımızda asılsız bir haber yollamış okula. Onlar da, adımın lekelenmemesi için, seninle hemen evlenmem gerektiğini söylediler! İşte... söyledim. Keşke ağzımı hiç açmasaydım!"

"Ah, zavallı Sue'cuğum!"

"Ben seni hiç de onların düşündüğü gibi düşünmemiştim. Ama, sonradan onların düşündüğü gibi düşünmeye çalıştım. O zaman anladım ki kardeş çocukları olmamız ancak sözde kalıyor, çünkü birbirimizle bütünüyle yabancı iki insan gibi tanıştık. Ama, seninle evlenmek, Jude'cuğum! Öyle bir şeyi aklımdan geçirmiş olsaydım bu kadar sık görüşmeye razı olur muydum hiç? Senin de böyle bir düşüncen olabileceğine ta geçen akşama kadar hiç ihtimal vermiyordum. Sonra, beni birazcık sevdiğini anladım. Belki de bu derece yakınlık kurmamalıydım. Hep benim suçum. Zaten her zaman suç bendedir!"

Bu sözlerde biraz gerçek dışı, zorla söylenmiş gibi bir hava vardı. İkisi de sıkıntı içinde birbirlerine bakıyorlardı. Sue devam etti:

"Başlangıçta kör gibi davrandım! Neler duyduğumu bilemiyordum. A, bana çok merhametsizce davrandın -evet, öyle- bana bundan hiç söz etmeden, bir sevgili gözüyle bakıp, her şeyi benim anlamamı beklemek acımasızlığını gösterdin! Şimdi herkes anladı senin bana gösterdiğin yakınlığın asıl sebebini. Ahlâksızlık yaptığımıza hükmedecekler elbette! Artık sana hiç güvenmeyeceğim!"

Jude: "Evet, Sue" dedi. "Suç bende... hem de senin sandığından daha da çok suçluyum. Son birkaç buluşmamıza kadar sana karşı olan duygularımdan tamamen habersiz olduğunun farkındaydım. İki yabancı gibi tanışmış olmamız akrabalık bağlarını gölgede bırakmıştı, bunu itiraf ediyorum.

Böyle bir akrabalıktan yararlanmam yalnızca işin bahanesi oldu. Ama, sen de şunu kabul etmiyor musun ki, bir türlü kendimi kurtaramadığım birtakım yasak, hem de çok yasak duygularımı açığa vurmamakla pek de kötü bir şey yapmış değilim?"

Sue kuşkulu bakışlarını ona çevirdi. Sonra onu bağışlamak korkusuyla başını öte yana çevirdi.

Doğanın, cinsiyet duygusunun bütün yasalarına göre Jude için o durumda, o anda yapılacak tek şey Sue'yu öpmekti. Jude bunu Sue'nun kendisine karşı beslediği duyguları incitmeden bile yapabilirdi. Onun yerinde başka bir erkek olsaydı, bütün bu ince eleyip sık dokumaları bir yana iter, hem Sue'nun biraz önce kendi duygularına dair yaptığı açıklamaya, hem de Arabella'nın köyündeki kilisenin arşivinde duran kendi elyazısıyla yazılmış bir çift kâğıda boş verirdi. Ama, Jude, öyle yapmadı. Hattâ o gün oraya gelişinin sebeplerinden biri de Sue'ya hayatının bu acı hikâyesini anlatmaktı. Dilinin ucuna geliyordu ama, bu üzüntülü gününde bu işi becermek kolay değildi. Aralarındaki ilişkiye engel olan, her ikisinin de bildiği başka sebeplerden söz etmeyi daha uygun buldu.

"Elbette, bana karşı hiç bir özel ilgi duymadığını biliyorum" diye yakındı. "Haklısın, böyle bir duyguya yer vermemelisin. Sen... Mr. Phillotson'a aitsin. Seni görmeye gelmiştir, öyle değil mi?"

Sue'nun yüzü hafifçe değişmişti. Kısaca: "Evet" dedi. "Kendisini ben çağırtmadım. Beni görmeye gelmesine memnun oldun, elbette, değil mi? Ama, benim için, artık gelmese de önemi yok!"

Jude Sue'nun bu sözlerine çok şaşmıştı. Madem Jude'un aşkını reddediyordu, öyleyse onun Phillotson'ı kendisine rakip görmesine ne diye alınıyordu? Konuyu değiştirdi.

"Bu da geçecek, Sue'cuğum" dedi. "Eğitim Enstitüsü'n-

den daha iyi okul yok değil ya. Başka bir okula yazılabilirsin, istersen."

Sue, karar vermiş gibi: "Mr. Phillotson'a sorayım, bakayım" dedi.

Bu sırada Sue'nun iyi yürekli evsahibi kadın kiliseden döndüğü için artık aralarında baş başa görüşmeler sona erdi. Jude öğleden sonra, korkunç bir umutsuzluk içinde, ayrıldı. Onu görmüştü, oturup konuşmuşlardı. Artık hayatının sonuna kadar bu kadarcık bir yakınlıkla yetinmek zorundaydı. Feragat etmesini öğrenmeliydi, zaten rahip olacak bir insan için şarttı bu.

Ertesi sabah uyandığında, Sue'nun, hınzırlık denecek kadar olmasa bile, epey saçma davrandığına hükmetti. Canı sıkılmıştı. Derken, Sue'dan mektup aldı. Kızın, yapıp, edip sonra kendini bağışlatmaya çalışmak gibi bir huyu vardı ki bunu Jude da artık anlamaya başlamıştı. Mektup bunu bir kere daha gösteriyordu. Sue'nun bunu, Jude'un yanından ayrıldıktan hemen birkaç dakika sonra yazdığı belliydi.

Dünkü tersliğimi bağışla! Çok kötü davrandım sana karşı. Biliyorum bunu, yaptığıma da pişmanım. Bana kızmamakla ne kadar iyi bir insan olduğunu bir kez daha kanıtladın! Jude, lütfen izin ver, benim bütün suçlarıma karşın arkadaşlığımız devam etsin. Bir daha böyle şeyler yapmayacağıma, söz veriyorum.

Cumartesi günü, Y.O.'dan eşyalarımı toplamak üzere Melchester'e geliyorum. İstersen, seninle de yarım saatlik bir yürüyüşe çıkarım...

Pişman dostun,

Sue.

Jude onu hemen bağışlayarak, cumartesi geldiğinde kendisini katedral şantiyesinde aramasını bildiren bir mektup yolladı.

VI

Bu arada, orta yaşlı bir adam yukarıda sözü geçen mektubun yazarı hakkında dünyanın en güzel hayallerini kurmaktaydı. Bu, son zamanlarda Christminster yakınlarındeki Lumsdon Okulu'nu bırakıp doğduğu şehir olan Shaston'da yalnız erkek öğrencilere ayrılmış daha büyük bir okula taşınan Richard Phillotson'dan başkası değildi. Yeni okul eskisinin kuş uçuşu yüz kilometre güney-batısına düşen bir tepenin üzerindeydi.

Bu yeni yerleşme merkezine bir gözatmak okul başöğretmeninin yıllardır beslediği hayallerini artık bıraktığını; bunların yerini çok daha değişik, ne edebiyatla, ne de kiliseyle hiçbir alışverişi bulunmayan yepyeni hayallerin aldığını görmeye yeterdi. Aslında idealist bir adam olan Phillotson şimdi, pek basit sebepler yüzünden, para biriktirmeye çalışıyordu. Karısına bakabilmesi için para gerekecekti. Karısı, dilerse, kendi okuluna bitişik olan kız okulunda görev alabilirdi. Zaten, Sue hemen evlenmeyi kabul etmeyince Phillotson da ona Eğitim Enstitüsü'ne gitmeyi bundan dolayı teklif etmişti.

Jude'un Marygreen'den ayrılıp Melchester'e geldiği, burada Sue ile birtakım serüvenler yaşadığı sıralarda, başöğretmen de Shaston'daki okuluna yerleşmekteydi. Eşyalar yerleştirilip kitaplar raflara dizildikten, çiviler çakıldıktan sonra Phillotson uzun kış gecelerini oturma odasında oturup eski kitaplarını okuyarak geçirmeye başlamıştı. Üniversiteye

girmekten vazgeçtiğinden beri, eski Britanya Roma medeniyeti üzerine kitaplara merak sarmıştı. Bu çeşit bir çalışma hiçbir İngiliz öğretmenine ne para, ne kıdem bakımından üstünlük sağlamazdı; yani, hiçbir karşılık beklemeden emek veriyordu. Yalnız, son zamanlarda, bu konunun keşfedilmemiş bir maden yatağı kadar işlenmemiş olduğuna iyice kanaat getirmişti. Hele kendisi hep memleketin ücra köşelerinde yaşadığı için tarihî kalıntılara çok sık rastlamaktaydı. İşin garibi, bu kalıntılar kitaplarda o devirlerin medeniyeti hakkında yazılanları yalanlıyordu.

Phillotson'ın bu araştırmaları görünüşte meraka dayanıyordu. Başını alıp dağlara, tepelere, mezarlıklara, höyüklere gitmesi, sonra da evine kapanıp günlerce, biriktirmiş olduğu çini, mozaik, bitki parçalarını incelemesi, kendisine gereği kadar yakınlık göstermiş olan komşularına pek sık uğramaması bundan ileri geliyor gibiydi. Gerçekte ise onun eve kapanmasının asıl sebebi -hiç olmazsa tek sebebi- bu değildi. İşte böyle, kış aylarında herhangi bir gece en azından saat on iki sularında, tepenin üzerindeki evin penceresinden dışarıya sızan ışık her ne kadar herkesin aklına "içeride kendisini çalışmaya vermiş bir adam var" düşüncesini getiriyorduysa da Phillotson'ın yaptığı iş tam anlamıyla bir çalışma değildi.

Odanın içi -kitaplar, eşya, başöğretmenin sarkık ceketi, hattâ ocaktaki çıtırtılar bile- kendisini tüm bilime adamış bir kimseye yakışır, yüce bir hikâye anlatır gibiydi. Hele onun gibi hayata sıfırdan başlamış bir insan için bütün bunlar gerçekten takdir edilecek şeylerdi. Yalnız, son zamanlara kadar durum böyle idiyse de, artık değişmişti. Gözlerini üzerine eğmiş olduğu şey tarih değildi, bir kadının elyazısıyla yazılmış, tarihle ilgili notlardı. Onu böylesine kendinden geçiren şey birkaç ay önce kendisinin söyleyip yazdırdığı notlar,

bunları kâğıda geçirmiş olan işlek bir kadın elyazısıydı.

Kalkıp çekmeceden bir tomar mektup çıkardı. Mektuplaşmanın çok moda olduğu o günlerde Phillotson'a gelen mektupların sayısı pek ama, pek azdı. Her mektup kendi zarfının içinde, ilk geldiği gibi saklanmıştı. Zarfların üzerindeki elyazısı da o, tarihle ilgili notları yazan kadının yazısıyla aynıydı. Teker teker çıkarıp hepsini o dalgın haliyle okudu.

İlk bakışta, bu mektupların uzun uzadıya insanı düşüncelere daldıracak bir yanı yoktu. Bunlar söyleyeceğini en kısa yoldan, açıkça anlatan, yalnızca kısa süreli ayrılıklarda yazılacak türden mektuplardı, "SUE B..." diye de imzalanmıştı. Çoğunlukla kitap adlarından, yazıldıktan sonra hemen unutulacak kadar basit günlük olaylardan, Eğitim Enstitüsü'nden söz ediyorlardı. Mektuplardan bir tanesinde tarihine bakılırsa son mektuplardan biriydi- Phillotson'ın nazik mektubunu aldığını bildiriyor, ricasını göz önünde bulundurarak kendisini görmeye ancak belli zamanlarda gelmeyi kabul etmesine de ayrıca teşekkür ediyordu. "Çünkü" diye eklemişti, "okul hiçbir ziyaretçi kabul edilemeyecek kadar garip bir yer. Tek isteğimin nişanı gizli tutmak olduğunu hatırlarsanız, okula sık sık gelerek bunu çevreye duyurmakla -ki o zaman nişanı saklamak elbette imkânsız olacaktır- beni çok üzeceksiniz."

İşte bu satırlar üzerinde Phillotson derin derin düşünüyordu. Kendisini seven erkeğin ziyaretlerini seyrekleştirmesinden ötürü şükran duygularını belirten bir kadının mektubunun neresinden, ne derece mutluluk payı çıkarılabilirdi? Bu mesele zihnini kurcalıyor, aklını işine vermesine engel oluyordu.

Bir başka çekmece açıp bir zarf çıkardı. Zarfın içinde, Sue'nun bebeklik resmi vardı, onu tanımadan yıllarca önce

çekilen bir resim. Sue, elinde bir sepet, bahçede, sarmaşıklı parmaklığının altında duruyordu. Bir de gençlik resmi vardı ki, koyu renk gözleriyle saçları ona harikulâde bir güzellik vermişti. İyi tarafı tuttuğunda Sue'nun ne kadar ince düşünceli olabileceğini kanıtlayan bu fotoğraf, aslında, onun Jude'a verdiği resmin bir kopyasıydı, herhangi bir erkeğe rahatça verilebilecek bir resimdi.

Phillotson resmi dudaklarına yaklaştırırken, birden duraladı. Aklına hep o şaşırtıcı satırlar geliyordu. En sonunda, on sekiz yaşında bir delikanlının ihtirası, hattâ sadakatiyle, cansız karton parçasını öptü.

Başöğretmenin yüzü biraz sağlıksızdı ve sanki modası geçmiş bir yüzdü; traş olma biçimi de bu modası geçmişlik etkisini arttırıyordu. Doğa bu yüze belli bir soyluluk ifadesi katmıştı, ona bakan bir insanda güven duygusu uyandırıyordu. Konuşması oldukça yavaştı ama, samimî havasından dolayı duraklamaları göze batmazdı. Artık ağarmaya başlayan saçları kıvırcıktı, başının ortasından bir noktadan çıkıyordu. Alnında dört çizgi vardı, yalnız geceleri okurken gözlük kullanırdı. Kolayca anlaşılıyordu ki, bunca yıl hayatını bir kadınla birleştirmemesinin sebebi kadınlardan hoşlanmamasından çok, meslekteki emellerinin onu zorla bağlamış olmasıydı.

Bu akşamki gibi sessizce kendi dünyasına kapanması, öğrencilerinden uzakken sık sık tekrarladığı bir şeydi. Çocuklardan çok korkuyordu, çünkü onların gözünden hiçbir şey kaçmazdı. Yaradılıştan çekingen, utangaç bir adamdı, hele şu sıralarda, Sue'ya karşı beslediği duygular yüzünden, iyice tedirgin olmuştu. Çocuklar o burgu gibi bakışlarıyla içinden geçenleri okuyacaklar diye, sabahın karanlık ders saatlerini kendine zehir ediyordu.

Sue'nun seyrek görüşme konusundaki ricasını kendisine

yaraşan bir anlayışlılıkla kabul etmişti ama, aradan epey uzun bir zaman geçip de sabrı iyice tükenince, bir cumartesi günü ansızın onu görmeye gitmek üzere yola çıktı.

Sue'nun okuldan ayrıldığı haberi -duruma bakılırsa, buna kovulma bile denebilirdi- Phillotson'a, iki dakika sonra onun yüzünü göreceğini umduğu bir anda, daha önce hiçbir uyarma yapılmadan, olay hiç hafifletilmeden, pat diye, bildirildi. Phillotson dışarı çıktığında önünü zor görecek haldeydi.

Gerçekten Sue, aradan on dört gün geçmiş olmasına karşın, olay hakkında ona bir satırcık bile yazmış değildi. Phillotson kısa bir süre düşündükten sonra, bu susuşun hiçbir şey ifade etmeyeceğine karar verdi, çünkü böyle bir suskunluk suçluluk korkusundan ileri gelebileceği gibi aşırı duygululuktan da olabilirdi.

Okuldan ona Sue'nun kaldığı yeri söylemişlerdi. Onun için, Phillotson ilk endişesi, Sue'nun durumundan yana şimdilik pek kaygılanmıyordu, bütün öfkesi Eğitim Enstitüsü'nün idaresine yönelmişti.

Phillotson, şaşkınlığından, doğruca bitişik binaya, onarım dolayısıyla içi bomboş olan o uğursuz katedrale girdi, pantolonunun tozlanacağına bile aldırmadan, tozlu taş külçelerinden birinin üzerine çöktü. İlgisiz bakışlarla işçilerin çalışmasını seyrederken, okulda Sue'nun sevgilisi olarak suçlanan Jude'u gördü.

Jude, Kudüs maketi sergisinde karşılaştıkları günden beri Phillotson'ı hiç görmemişti. İstemeyerek, Phillotson'ın Sue'ya kur yaptığını tanık olduğundan bu yana bu genç delikanlının içinde orta yaşlı öğretmene karşı tuhaf duygular uyanmıştı. Onu düşünmekten bile hoşlanmadığı gibi, ne konuşmak, ne de herhangi bir şekilde karşılaşmak istiyordu; hele onun Sue'dan evlenmek için bir söz koparmış olduğunu öğrendiği günden beri artık bu büyüğünü görmek, hattâ lafı-

nı bile işitmek istemiyordu. Ne yaptığını bile öğrenmek istemiyordu.

Başöğretmenin Sue'yu görmeye geldiği gün, Jude'un, mektubunda söz vermiş olduğu üzere, Sue'yu beklediği gündü. İşte bundan dolayı, Jude karşısında öğretmeni görünce, daha da kötüsü, onun konuşmak üzere kendisine doğru yaklaştığını görünce utancından yerin dibine geçti dersek yerinde olur; yalnız, Phillotson'ın kendi utangaçlığı bu tarafınkini görmesine engel olmuştu.

Jude, ona doğru gitti, öbür işçilerin yanından ayrılarak biraz önce Phillotson'ın oturduğu taşın yanına geldiler. Jude, bir çuval uzatarak, bunu altına yastık yapmasını, çıplak taş üzerine oturmanın tehlikeli olabileceğini söyledi.

Phillotson: "Evet, evet... diyerek ayağa kalktı, yerine yeniden oturdu. Nerede olduğunu unutmuş bir insanın boş bakışlarıyla yere bakıyordu. "Çok vaktinizi almayacağım" dedi. "Küçük arkadaşım Sue'yu birkaç gün önce görmüş olduğunuzu söylediler. Buna dayanarak sizinle görüşmek istedim. Sadece, nasıl... onun nasıl olduğunu sormak istiyorum.

Jude aceleyle: "Evet, biliyorum" dedi. "Okuldan kaçıp bana gelmişti, onu sormak istiyorsunuz?"

"Evet."

"Efendim...

Jude, bir an, rakibini her ne pahasına olursa olsun yok etmek için şeytanca bir istek duydu. Aynı kadını seven iki erkeğin birbirlerine yapabilecekleri o en büyük alçaklıklara başvurabilseydi, o anda Phillotson'ı bu savaştan yenik ve acılar içinde yanından uzaklaştırabilirdi. Sue'nun artık tamiri imkânsız bir hata işlediğini, okulda anlatılan rezaletin doğru olduğunu söyleyebilirdi. Ama, hayvanî içgüdüleri harekete dönüşmedi; verdiği karşılık şu oldu:

"Bunu açıkça konuşmak üzere bana gelmekle gösterdiği-

niz nezakete teşekkür ederim. Ne dediklerini duydunuz mu, tanrıaşkına? Onunla evlenmeliymişim!"

"Ne!"

"Bilseniz, bütün kalbimle isterdim böyle bir şey yapabilmeyi!"

Phillotson titremeye başlamış, doğuştan renksiz olan benzi ölü gibi beyazlaşmış, yüzü gerilmişti.

"Böyle bir şey olabileceğine ihtimal bile vermemiştim! Ulu Tanrım, sen yardım et!"

Jude: "A! hayır, hayır!" diye bağırdı. "Anladığınızı sanmıştım, yani evlenebilecek durumda olsaydım, böyle pansiyondan pansiyona sürüneceğime onunla, ya da herhangi biriyle evlenmek isterdim, demek istemiştim.

Gerçekte, Sue'yu sevdiğini söylemiş oluyordu.

Phillotson: "Peki... dedi, "madem ki şu üzücü mesele bir kez açıldı... ne oldu, bana anlatabilir misiniz?" Kuşkulanmaya dayanacak hali kalmamıştı artık. Sonucu kötü de olsa, hemen şimdi gerçeği işitmenin, daha sonra kuşkunun belirsizliğinde kıvranmaktan daha iyi olacağını düşünüyordu. "Bazı durumlarda -ki bu da onlardan biri- yanlış hükümler vermemek için, hoş sayılmayacak sorular bile, gerçeğe ışık tutacak, rezaleti öldürecekse, mutlaka sorulmalıdır!" dedi.

Jude hemen durumu anlattı, başlarından geçen bütün olayları sıraladı; çobanın kulübesini, Sue'nun sırılsıklam pansiyona gelişini, hastalanışını, geceki tartışmalarını, ertesi sabah onu uğurlayışını, hepsini.

Onun anlatması bitince Phillotson: "madem öyle, sizin sözünüzü gerçek olarak kabul ediyorum" dedi. "Size inanabilirim. Okuldan atılmasına sebep olan dedikodu asılsız, değil mi?"

Jude, pek ciddî bir tavırla: "Öyle" dedi. "Kesin olarak öyle. Tanrı şahidim olsun!"

Öğretmen ayağa kalktı. İkisi de bu tartışmanın öyle pek kolay kolay "Son günlerde nelerle meşguldünüz, efendim?" gibi bir dostluk havasına kayamayacağını sezdiklerinden, Jude adama katedralin onarımı hakkında ayak üstü biraz bilgi verdi. Sonra, Phillotson ayrıldı.

Bu görüşme sabahın on biri sıralarında olmuştu. Sue ise ortalıkta görünmemişti. Jude, saat birde yemeğe giderken, birkaç adım ötede biricik sevgilisini gördü. Hiç de Jude'u arar gibi bir hali yoktu. Beriki koşarak yetişti, kendisini katedralde aramasını tembih etmiş olduğunu hatırlattı.

Sue: "Okula gidip eşyalarımı topladım" diye karşılık verdi.

Bu Jude'un sorusuna karşılık değildi ama, Sue işi kestirip atmıştı. Jude, onu gene asıl meselelere dokunmaktan kaçınmak isteyen bir ruh hali içinde bulunca, kaç saattir içinde tuttuğu sırrı ona açmak istedi. En sonunda: "Mr. Phillotson'ı bugün görmedin mi?" diye sormaya cesaret etti.

"Görmedim. Yalnız şunu bil ki onun hakkında sorguya çekilmeye gelemem! Bu konuda bir şey daha sorarsan karşılık vermeyeceğim!"

Jude: "Çok garip..." dedi, durakladı. Sue'ya bakıyordu.

- "Garip olan ne?"

"Çoğu kez gerçekten karşımda olduğun zaman hiç de mektuplarındaki kadar hoş değilsin!"

Sue: "Sahi, öyle mi görünüyorum sana?" diye, merak eder gibi gülümsedi. "Gerçekten garip! Ben de senin hakkında aynı şeyi düşünüyordum, Jude. Sen yanımdan uzaklaşınca o kadar katı yürek...

Jude, artık Sue'nun kendi duygularını iyice bildiğini düşünerek, tehlikeli bir konuya girmekte olduklarını anladı. "Şimdi, şerefli bir erkek gibi konuşmanın tam zamanı!" diye düşündü. Ama, Sue konuşmaya devam ettikçe, bir türlü lafa başlayamıyordu.

Sue: "İşte bundan ötürü, gerçekten o kadar istiyorsan, beni sevmene kızmayacağımı yazmıştım!" diyordu.

Bu lafın ima ettiği şey, daha doğrusu ima eder gibi göründüğü şey, başka zaman olsa Jude'u sevinçten göklere uçurabilirdi ama, onun biraz önce aldığı karar bu imayı da hükümsüz kılmıştı. Konuşma fırsatını ele geçirinceye kadar kendini sıktı.

- "Sana hiçbir zaman anlatma... diye başladı.

Sue: "Yo, anlattın" diye mırıldandı.

"Hayır, demek istiyorum ku, sana hayat hikâyemi hiçbir zaman tam olarak anlatmış değilim."

- "Ama, ben aşağı yukarı tahmin edebiliyorum."

Jude ona şöyle bir baktı. Acaba sahiden onun bir pazar sabahı kilisede Arabella ile evlendiğini, bunun korkunç bir sonla bittiğini biliyor muydu? Hayır, bilmediği belliydi.

Jude: "Yalnız bunu sana sokakta anlatamam" diye daha acıklı bir sesle devam etti. "Sen de benim pansiyona gelemezsin. Haydi gel, şuraya girelim."

Kapalı pazar yerinin yanında duruyorlardı. Girebilecekleri tek yer orasıydı. Hikâyesini daha sevimli bir yerde anlatmayı tercih ederdi ama, çoğu zaman herkes için olduğu gibi, o da hikâyesini, romantik bir manzara içinde anlatacağı yerde, çürümüş lahana yaprakları, satılamayıp yere fırlatılmış sebze artıkları, çeşit çeşit süprüntü üzerinde bir aşağı, bir yukarı yürürlerken anlatmak zorunda kalmıştı. Kısacık hikâyesini anlatmaya başladı. Bitirdiğinde, birkaç yıl önce evlendiğini, karısının hâlâ sağ olduğunu anlatmış bulunuyordu.

Sue, yüzünü değiştirmeye daha fırsat bulamadan ağzından kelimeler döküldü:

- "Niye daha önce söylemedin?"

- "Söyleyemedim. Çok acı olacaktı."

"Senin için acı olacaktı, Jude. Onun için de benim için acı olmasını tercih ettin!"

Jude: "Hayır, sevgilim!" diye bağırdı.

Kızın elini yakalamaya çalıştı ama, o hemen çekmişti. Birden, aralarındaki eski güven bağı kopmuş gibiydi ve arada dengeyi sağlayan bu duygunun yitirilişiyle iki düşman cinsiyet karşı karşıya kalmıştı. Artık Sue onun arkadaşı, yoldaşı, bilinçdışı sevgilisi değildi. Sue ise Jude'u uzaklaştıran, bir sessizlik içinde ona baktı.

Jude: "Hayat hikâyemin bu kısmını anlatmaktan utanıyordum" dedi. "Şimdi tam olarak açıklayamayacağım. Sözlerimi böyle karşılamasaydın belki anlatabilirdim!"

Sue patladı:

"Nasıl başka türlü davranabilirim?" diye haykırdı. "Ben, tutup sana, beni sevebileceğini söylüyorum, ya da buna benzer bir şey diyorum, yazıyorum -sana iyilik olsun diye yapıyorum bunu- sen kalkıyor, bütün bu süre içinde... Ah, ne kötü şeyler oluyor, tanrım!"

Sinirden titreyerek ayağını yere vuruyordu.

Jude: "Beni yanlış anlıyorsun, Sue!" dedi. "Hiçbir zaman beni bir parçacık olsun ciddiye aldığını aklıma getirmemiştim, ta son birkaç güne kadar; onun için, "Söylemesem de bir şey fark etmez" diye düşünüyordum! Sue, beni ciddiye alıyor musun? Ne demek istediğimi anlıyorsun sanırım. Şu "İyilik olsun diye" lafını da hiç beğenmedim."

Sue, bu soruya, içinde bulunduğu durum gereğince, karşılık vermemeyi daha uygun buldu.

"O... karın... çok güzel bir kadın olsa gerek..." dedi, "kötü bir insan olsa bile."

- "Güzel sayılır, mesele buysa."
- "Kesinlikle benden daha güzeldir!"

"Birbirinize hiç benzer yanınız yok. Onu kaç yıldır da

görmüyorum... ama, elbet bir gün dönecek... bu tip kadınlar hep böyledir!"

Sue'nun sözlerindeki alayı dudaklarındaki titremeyle boğazında düğümlenen sesi ele veriyordu.

"Ondan böyle ayrı yaşaman çok garip! Sen dindar bir adamsın. Ömürlerini senin Kutsal Kilise'nde geçiren yarı tanrılar -şu ermiş dediğin efsanevî kişiler- bütün bu yaptıklarından sonra sana nasıl şefaat edecekler, bilmiyorum. Böyle bir işi ben yapsaydım iş değişirdi, çünkü ben, hiç olmazsa, evliliği dinî bir tören olarak kabul etmiyorum. Davranışlarında epey ilerlediğin halde görüşlerinde aynı başarıyı gösteremiyorsun!"

"Sue, istediğin zaman çok kolay hakaret edebiliyorsun. Tam bir Voltaire'sin! Hoş, bana karşı dilediğin gibi davranmakta serbestsin ya!"

Sue Jude'un ne kadar zavallı bir durumda olduğunu görünce yumuşadı. Acımadan ileri gelen gözyaşlarını kurutmaya çalışarak, kalbi kırılmış bir kadının sitemli sesiyle konuşmaya başladı.

- "Ah! bütün bunları bana daha önce söylemeliydin, beni sevmene izin vermemi istemeden önce anlatmalıydın! İstasyondaki o ana kadar hiçbir şeyden haberim yoktu, şeyden..."

İlk defa olarak Sue da duygularını gizlemekte Jude kadar çaresizliğe düşmüştü; bunu bir türlü beceremedi.

Jude: "Ağlama, canım!" diye yalvardı.

"Seni sevmeye... niyetim olduğu için... ağlamıyorum; ama, sana güvenemeyeceğim için... ağlıyorum!"

Pazar meydanından görülmeyecek kadar kuytu bir köşedeydiler. Jude dayanamadı, kolunu onun beline dolադı. Bu bir anlık istek Sue'yu yeniden harekete getirmişti.

- "Hayır, yapma!" diye haykırdı. Yeniden boşalan gözyaşlarını silmeye çalışıyordu. "Bunun kardeşçe bir hareket oldu-

ğuna inanmak artık çok bayağı bir aldatmaca olur. Başka türlü olmasına da imkân yok, zaten!"

Birkaç adım daha yürüdükten sonra, Sue kendine gelir gibi oldu. Onun bu hali Jude'a çok dokunmuştu. Sue şu takındığı tavırdan başka ne yapsaydı Jude'u bu kadar üzemezdi; ilk anda kadın cinsine özgü, tepkisel öfkeye kapılır gibi olmasına rağmen hemen toparlanmış, konuya geniş yüreklilikle, hoşgörüyle bakmaya çalışıyordu.

Gülümseyerek: "Elinde olmayan bir şey için seni suçlamıyorum" dedi. "Yalnız, bunu bana daha önce söylemeyişine birazıcık kızıyorum. Neyse, olmuş bir kere. Biliyor musun, senin hayatından böyle bir şey geçmiş olmasaydı bile biz gene birbirimizden uzak durmak zorundaydık.

"Hayır, Sue, öyle bir şey yapmak zorunda kalmazdık. Bir tek bu sebep her şeye engel."

- "Bu engel olmasaydı bile, her şeyden önce benim de seni sevmem, karın olmayı istememem gerekirdi, bunu unutuyorsun." Sue'nun yumuşak bir ağırbaşlılıkla söylediği bu sözler aklından geçenleri açıklamıyordu. "Hem sonra, biz birbirimizle kardeş çocukları oluyoruz, kardeş çocuklarının evlenmesi iyi değildir. Sonra... ben başka biriyle sözlüyüm. Böyle, eskiden yaptığımız gibi, arkadaş olarak gezemeyiz de, etraf hoş karşılamayacağından, devam ettiremeyiz. Onların, erkek-kadın ilişkilerine dair görüşleri biraz dar, beni okuldan kovmaları da bunu gösteriyor. Onların felsefesinde ancak hayvanî isteklere dayanan ilişkilere yer var. Bu gibi isteklerin, hiç olmazsa ikinci plana geçtiği durumlarda..."

Böyle akıllı mantıklı sözler söylemeye başlaması artık iyice kendini toparlamış olduğunu gösteriyordu. Ayrılma zamanı geldiğinde gene o canlı bakışları, neşesi, hazırcevaplığı, kendi cinsine ve yaşıtlarına karşı eleştirel yaklaşımı yerine gelmişti.

Jude artık daha rahat konuşabiliyordu:

- "Sana bunları damdan düşer gibi söylemeyişimin birkaç sebebi var. Bir tanesini biliyorsun. İkincisi, çocukluğumdan beri bana evlenmemem düşüncesi aşılanmıştır. Tuhaf bir aileden gelmiş olduğumu söylerler... Evlenmek bize yaramazmış."

- "A! kim söylerdi bunu sana?"

- "Büyükteyzem! Fawley'lerin evlilikleri kötü bitermiş."

- "İşte bu garip! Benim babam da aynı şeyi söylerdi."

İkisi de aynı korkunç düşünceyle birbirlerine baktılar. Evlenmeleri mümkün olsaydı bile bu daha kötü şeyler hazırlamaktan başka işe yaramayacaktı... İkisinin birleşmesi bir uyumsuzluğun korkunç bir biçimde çoğalıp yoğunlaşması anlamına gelecekti.

Sue, olayı hafife almak isteyerek, titrek bir sesle: "Ne var bunda yani?" dedi. "Ailemizin hanımları son yıllarda kendilerine iyi eş seçememişler, o kadar!" dedi.

Bundan sonraki konuşmalarında aralarında geçen olayın hiçbir önemi olmadığına, hâlâ arkadaş kalmalarında hiçbir sakınca bulunmadığına, birbirlerine inandırdılar. Eskisinden daha seyrek görüşeceklerdi belki ama, karşılaştıkları zaman çok iyi vakit geçireceklerine emindiler.

Ayrılırlarken ikisi de dostça tavırlar takınmıştı. Yalnız, Jude'un gözlerinde bir soru okunuyordu. Sue'nun aklından geçenleri hâlâ tam olarak anlamış değil gibiydi.

VII

Birkaç gün sonra, Sue'dan yaprakları döken son fırtına gibi bir mektup geldi. Jude, mektubu daha okumadan, imzaya gözatınca -Sue adını, soyadını tam olarak yazmıştı- okuyacağı satırların oldukça ciddî konulara değineceğini anlamıştı.

Sue ilk gönderdiği pusuladan sonra bir daha hiç böyle imza atmamıştı.

Sevgili Jude,

Duyunca belki de pek şaşırmayacağın bir haberim var sana. Şaşırmayacaksın diyorum ama, bu iş sana -demiryolu idaresinin trenler için kullandığı tabirle söylersek- biraz hızlandırılmış gibi gelecek.

Mr. Phillotson'la ben yakında evleniyoruz... üç, dört haftaya kadar. Bildiğin gibi, niyetimiz, gerekirse ona öğretmen olarak yardım edebilmem için, benim okulu bitirmemi beklemekti. Mr. Phillotson, artık okula gitmediğime göre, bekleyecek sebep kalmadığını ileri sürerek büyük bir âlicenaplık gösteriyor. Okuldan kovulmakla içine düştüğüm garip durumlara hep kendi hatalarımın yolaçtığını düşündükçe onun bu davranışının büyük bir iyilik olduğunu anlıyorum.

Bana mutluluk dile! Unutma, senden bunu bekliyorum, reddetmeyeceksin!

Seni seven kuzenin

Susanna Florence Mary Bridehead.

Bu haber Jude'a çok ağır bir darbe gibi geldi. Kahvaltı edemedi; yalnız, ağzı kuruduğu için boyuna çay içti. Sonra, işinin başına dönerek, acı acı güldü. Her şey sanki korkunç bir hicive dönüşmüştü. "Ama, zavallı kızcağız başka ne yapabilirdi?" diye kendi kendine sorunca içini ağlamaktan da beter bir duygu kapladı.

Bir yandan çalışırken, bir yandan da: "Ah, Susanna Florence Mary!" dedi. "Evliliğin ne demek olduğunu bilmiyorsun sen!"

Acaba onu bu işe evli bir adam olduğunu itiraf etmesi mi zorlamıştı? Tıpkı, sarhoş olup ona gittiği gecenin de nişan-

lanmasına yolaçmış olabileceği gibi? Elbette Sue'nın böyle davranması için yeterli olabilecek toplumsal ve pratik nedenler vardı ama, Sue pek de hesaplı, işin pratik yanını düşünen bir insan değildi. Jude Sue'nun bu işe biraz zorlandığına iyice kanaat getiriyordu. Bir yandan kendisinin yaptığı açıklamanın kışkırtması, öte yandan Sue'nun okuldan kovulmasına yolaçan dedikoduların aslı olmadığını ispat etmek konusunda Phillitson'un baskısı, nişanlılığı evliliğe dönüştürüvermişti. İşin doğrusu, kızcağız köşeye sıkışmıştı. Zavallı Sue!

Jude gene kahraman rolü oynamaya, ona mektup yazıp bu işi desteklediğini bildirmeye karar verdi. Yalnız, kendisine ısmarlanan iyi dilekleri hemen bir iki gün içinde yazıp yollayamadı. Bu arada içi tez küçük sevgilisinden bir mektup daha aldı.

Jude,

Benim sağdıcım olur musun? Burada senden başka evli bir akrabam olmadığına göre başka çarem de yok. Babamdan böyle bir şey rica edemeyeceğimi biliyorsun. Umarım senin için bir sakıncası yoktur. Dua kitabında evlilik töreniyle ilgili olan bölümü okudum, bir sağdıca ihtiyaç duyulması çok ağırıma gidiyor. Kitaba göre, güvey beni kendi isteğiyle seçiyor ama, ben ona "veriliyorum..." tıpkı bir eşek, ya da keçi gibi. Ey Kilise Babaları, kadınlara verdiğiniz bu yüce paye mübarek olsun! Aman, unutuyordum! Artık seni kızdırma ayrıcalığından yoksunum.

Sevgilerimle,

Susanna Florence Mary Bridehead.

Jude kahraman bir perdeden, şu karşılığı yazdı:

Sevgili Sue,

Elbette mutluluklar diliyorum sana! Gene elbette senin

sağdıcın olacağım. Bir de teklifim var: Şu sırada kendi evin olmadığına göre, arkadaşının evinden gelin gideceğine, gel benim evimi kullan. Böyle olması daha yakışık alır; çünkü, dediğin gibi, dünyanın bu taraflarında sana en yakın akraba benim.

Mektuplarını neden öyle son derece resmî bir şekilde imzalamayı âdet edindiğini anlayamıyorum. Beni hâlâ birazıcık seviyorsundur sanırım!

Daima senin,
Jude.

Mektupta imzadan başka bir şey daha Jude'a bıçak gibi saplanmıştı: "Evli akraba" sözü. Bu, Sue'nun sevgilisi olarak onu ne kadar gülünç bir duruma sokuyordu! Sue bunu alay için yazmış olsaydı Jude belki de onu hiç hoş görmezdi; ama, çektiği acıdan dolayı yazdıysa... o da başka bir sorundu işte!

Evini kullanmasını teklif etmesi besbelli ki Phillotson'a da duyurulmuştu, çünkü öğretmen de Jude'a teşekkür dolu bir mektup yollamış, teklifi kabul ettiklerini bildirmişti. Sue da teşekkür ediyordu. Jude, hem Sue'nun başına gelenlerin bir sebebi olan pansiyoncu kadının gözetlemesinden kurtulmak, hem de rahat etmek için, hemen evin daha geniş bir odasına taşındı.

Sonra, Sue ona bir mektup yazarak evleneceği kesin tarihi bildirdi. Jude birtakım soruşturmalardan sonra Sue'ya ertesi pazar gelmesini yazdı, çünkü resmî işlem gereğince, kızın törenden önce on beş gün o şehirde bulunması gerekiyordu. Sue'nun durumunda on günü de yeterli bulmuşlardı.

Kararlaştırılan gün Sue sabah on treniyle şehre geldi. Jude onun özel ricası üzerine istasyona gitmeyecekti. Sue "boşu boşuna yarım gündelikten olacaksın" diyordu... istasyona gelmesini sözde bunun için istemiyordu. Jude ise artık

o Sue'yu düşüncelerini bilecek kadar iyi tanıyordu. Böyle heyecanlı anlarda ikisi de son derece duygulu olduğundan belki de yeni bir manevî çöküntü istemiyordu. Akşam Jude yemeğe geldiğinde Sue eve yerleşmişti bile.

Aynı evin değişik katlarında oturuyorlardı. Birbirlerini ancak arada bir akşam yemeklerinde görüyorlardı. O zaman da Sue'nun tıpkı ürkmüş çocuk gibi bir hali vardı. Jude onun neler duyduğunu bilmiyordu; konuşmaları pek basmakalıptı. Her şeye karşın solmuş, sararmış değildi. Phillotson sık sık geliyordu ama, çoğu zaman gelişi Jude'un evde olmadığı saatlere rastlıyordu.

Düğün sabahı, Jude izinli olduğundan, bu garip on gün içinde ilk kez olarak birlikte kahvaltı ettiler. Jude'un tuttuğu yeni dairenin oturma odasındaydılar. Evsahibi durumunda olan Jude servis yapacağım diye binbir sıkıntıya giriyordu. Sue bunu görünce işleri devralmıştı.

Bir ara, Sue birdenbire: "Ne oldu Jude?" diye sordu.

Jude, dirseklerini masaya dayamış, çenesini ellerinin üzerine yerleştirmiş, masanın üzerinde yazılı bir geleceği okur gibiydi.

- "Efendim? Ha... yok bir şey!"

- "Biliyorsun ya, sen "baba"sın! Sağdıcın bir adı da babadır."

Jude neredeyse, "Phillotson, yaşı bakımından böyle bir sıfata daha uygun!" diyecekti ama kendini tuttu; böyle bayağı bir lafla Sue'yu üzemezdi.

Sue onun düşüncelere dalmasından korkarak hiç durmadan konuşuyordu. Yemek daha bitmeden ikisi de, birlikte kahvaltı ettiklerine pişman olmuşlardı. Jude'u en çok kahreden şey kendi düştüğü hataya sevdiği kadını da suç ortağı olmaya kışkırtmasıydı. Onu uyaracağı yerde kötülüğe sürükler gibi olmuştu. Az kalsın "Kararın kesin mi?" diye soruverecekti.

Kahvaltıdan sonra, arkadaşlıkları resmî bir çerçeveye bürünmeden önce, son bir kez daha bu rahatlıktan faydalanmak düşüncesiyle, birlikte dışarıya çıkmak için ikisi de ayrı ayrı bahaneler uydurdular. Kaderin oyunuyla çamurlu bir sokaktan geçerlerken, Sue en nazik anlarda tutuveren baştan çıkarıcı yaradılışı gereği Jude'un koluna girdi... Daha önce hiç yapmadığı bir şeydi bu. Köşeyi döndüklerinde karşılarına alçak damlı bir bina çıktı... St. Thomas Kilisesi.

Jude: "İşte bu kilise" dedi.

"Evleneceğim kilise mi?"

"Evet."

Sue, merakla: "Sahi mi?" dedi. "Ah! içeri girip, biraz sonra diz çökeceğim yeri nasıl görmek isterdim, bilsen!"

Jude kendi kendine gene: "Bu kız evlenmenin ne demek olduğunun farkında değil!" diyordu.

Sue'nun dileğine boyun eğdi, batıdan yana olan kapıdan içeri girdiler. Karanlık binanın içinde temizleyici kadından başka kimsecikler yoktu. Sue sanki Jude'un sevgilisiymiş gibi hâlâ kolunu bırakmıyordu. O sabah Jude'a karşı insanın içini burkutacak kadar tatlı davranıyordu. Jude ise onun biraz sonra başına gelecek işi düşündükçe kendisi de acı çekiyordu:

Bilmem nasıl bir darbe inecek
İnsanların başına inen darbelerden,
Seni evlilik sınavına çekmek üzere!

Mihraba doğru yürüyüp sessizce durdular. Tıpkı yeni evli bir çift gibi, Sue'nun eli hâlâ Jude'un kolundaydı. Kızın umut veren bu hareketleri Jude'u mahvediyordu.

Sue, duygu konusunda Epikurios'un felsefesini benimsemiş bir insan tavrıyla: "böyle şeyler yapmaya bayılıyorum!" dedi.

Doğru söylediği belliydi.

Jude: "Biliyorum!" dedi.

"Bu tarz hareketler, açıkçası, daha önce başkaları yapmadığı için, insanın hoşuna gidiyor. İki saate kadar bu kilisede kocamın kolunda yürüyeceğim, değil mi?"

"Eh, öyle olacak sanırım?"

"Siz evlendiğinizde de böyle mi oldu?"

"Aman tanrım, Sue! N'olur bu kadar merhametsiz olma!.. Yo, darılma, şekerim, ciddî söylemedim!"

Sue: "Ah, işte, sen darıldın!" derken, gözlerinde biriken yaşları kurutmaya çalışıyordu. "Hem de, seni bir daha üzmeyeceğim diye söz vermiştim!.. Ne diye buraya getirdim seni sanki! Yapmamalıydım bunu, şimdi anlıyorum. Durmadan yeni heyecanlar aradığım için hep böyle zor durumlar yaratıyorum. Bağışla beni!.. Bağışlayacaksın, değil mi?"

Utanç içinde yalvarıyordu. Bu duygululuk Jude'un gözlerini Sue'dan daha çok yaşartmıştı. "Evet" der gibi hafifçe elini sıktı.

Sue: "Hadi, çabuk çıkalım dışarı" dedi. "Bir daha da böyle bir şey yapmayacağım!"

Dışarı çıktılar. Sue'nun niyeti istasyona gidip Phillotson'ı karşılamaktı. Buna gerek kalmadı, caddeye çıktıklarında ilk karşılaştıkları adam Phillotson oldu. Treni biraz erken gelmişti. Sue'nun Jude'un kolunda olmasının bir mahzuru yoktu ama, kız hemencecik elini çekti. Jude'a Phillotson biraz şaşırmış gibi geldi.

Sue pek samimi bir tavırla gülümseyerek: "Demin çok gülünç bir şey yaptık!" dedi. "Kiliseye gidip evlenme denemesi yaptık. Değil mi, Jude?"

Jude bu kadarının yersizliğe varan bir açıkyüreklilik olduğunu düşünüyordu ama, olan olmuş, Sue lafı ağzından kaçırmıştı, bundan sonrasını da açıklamak zorundaydı. Sue da

çük bir armağan daha alacağım" dedi. "Sizler de dükkâna gelmek ister misiniz?"

Sue: "Hayır" dedi. "Biz ikimiz eve gidelim."

Sonra, Jude'a geç kalmamasını tembih ederek, öğretmenle birlikte oradan ayrıldı.

Biraz sonra Jude eve dönmüş, hep birlikte tören hazırlıkları yapıyorlardı. Phillotson'ın saçı aşırı derecede düzgün taranmış, gömleğinin yakası da son yirmi yıldır ilk kez bu kadar sert kolalanmıştı. Bunun dışında, gene ağırbaşlı, düşünceli görünüyordu. İnsanda çok iyi, müşfik bir koca olacağı izlenimini bırakıyordu. Sue'ya hayran olduğu her halinden belliydi; Sue'nun ise her haliyle böyle bir hayranlığa hak kazanmak için hiç de gayret etmediğini belli ediyordu.

Arabaya bindiklerinde Jude cebinden ikinci armağanını çıkardı. Bir kaç metre uzunluğunda bir tüldü bu. Tülü Sue'nun şapkasının üzerine duvak gibi örttü.

Sue: "Şapkanın üzerinde çok gülünç oluyor" dedi. "Şapkamı çıkarayım."

Phillotson: "Yok, yok, kalsın!" dedi.

Sue söz dinledi.

Kiliseye gelip yerlerini aldıklarında, Jude biraz önceki gelişleri sayesinde bu işe alışmış olduğunu, işin zor yanını atlattığını sandı ama, evlenme töreninin yarısına doğru, içinden: "Keşke bu sağdıçlık işini üzerime almasaydım" diyordu. Sue ondan böyle bir şey istemeye nasıl cüret etmişti? Kendisine olduğu kadar Jude'a da bu acıyı çektirmeye nasıl gönlü razı olmuştu? Yoksa bütün bunlar, -uzun uzun acı çekmenin tuhaf ve yaslı lüksünü tatmak, bu işe kattığından ötürü Jude'a da merhamet beslemekten haz duymak Sue'nun kişiliğine özgü bir sapkınlığı mı gösteriyordu? Sue'nun kişiliğine özgü bir ifadenin yerleştiğini görüyordu, hele sıra Jude'un sağdıçlık görevinin gereği olarak onu Phillotson'a vermesine

liğine özgü bir sapkınlığı mı gösteriyordu? Sue'nun kişiliğine özgü bir ifadenin yerleştiğini görüyordu, hele sıra Jude'un sağdıçlık görevinin gereği olarak onu Phillotson'a vermesine geldiğinde, kendisini güç tuttuğu belliydi. Daha çok kendisini kurtarmak için, bile bile bu acıyı Jude'a çektirmenin tedirginliğini yaşıyordu şimdi, sanki. Ve gene de, herhalde bu acı çektirme, ve sonra da acıyı çeken kişi için üzülme huyundan, kişiliğindeki o büyük kararsızlıktan ötürü hiç vazgeçemeyecekti.

Phillotson, hep yanındaki insanların duygularını görmesine engel olan bir sis tabakasıyla çevrelenmiş gibi bir hali olduğu için, hiçbir şeyin farkında değildi. Kâğıtlar imzalanır imzalanmaz dışarı çıktılar. Jude rahatlamıştı.

Jude'un evinde yedikleri yemek çok sadeydi. Saat ikide yeni evliler ayrıldılar. Sue, arabaya binerken dönüp arkasına baktı; gözlerinde bir korku ışığı parlıyordu. Acaba, gerçek anlamının ne olduğunu bile bilmediği bu işe sırf Jude'a gösteriş olsun diye mi atmıştı kendisini? Yoksa, evli olduğunu başlangıçta söylemedi diye ondan öç mü alıyordu? Belki de erkeklere böyle kolaylıkla meydan okuması onların bunca kadının kalbini, hayatını yıpratan, tüketen yaradılışlarından safça habersiz olmasındandı.

Ayağını arabanın basamağına koymuşken, birden geri dönerek, bir şey unuttuğunu söyledi. Jude'la evsahibi hanım gidip getirmeyi teklif ettiler.

- "Yok" dedi, koşarak. "Mendilimi unutmuşum, yerini ben biliyorum."

Jude da onun peşinden yukarı çıktı. Sue elinde mendil geri dönüyordu. Yaşlı gözleriyle Jude'un gözlerinin içine baktı. Ansızın bir şey itiraf edecekmiş gibi dudakları aralanmıştı. Ama yoluna devam etti; söylemek istediği şey söylenmeden kaldı.

VIII

Jude, Sue'nun gerçekten mendilini mi unuttuğunu yoksa, son dakikada, çaresizlik içinde, dile getiremediği aşkını mı açıklamak istediğini merak ediyordu.

Onlar gittikten sonra, gene kederini içkiyle boğmak tehlikesiyle karşılaşınca, evde oturmak istemedi. Yukarı çıktı, siyah elbiselerini, ince fotinlerini çıkarıp, beyaz elbiseleriyle kalın fotinlerini giydi, öğleden sonra, her günkü işinin başına döndü.

Katedralde çalışırken arkasında bir ses duyar gibi oldu. Sue'nun geri geleceği düşüncesine saplanmıştı. "Phillotson'la birlikte o eve gidemez!" diye kendi kendine hayaller kuruyordu. İçinde bu duygu gittikçe büyüyor, kıpırdıyordu. Paydos zili çaldığında aletlerini yere fırlatarak eve koştu. "Kimse beni aradı mı?" diye sordu. Gelen giden olmamıştı.

Aşağıdaki oturma odasının parasını ödemiş olduğu için o gece on ikiye kadar hiç yukarı çıkmadan akşamı orada geçirdi. Saat on biri vurduğunda bütün ev halkı yatmış, bir tek Jude kalmıştı; hâlâ Sue'nun dönmesini bekliyordu. Şu son birkaç gün olduğu gibi Sue gene gelip kendisininkine bitişik odada yatacakmış sanıyordu. Şimdiye değin kızın bütün davranışları beklenmedik şeyler olmuştu; bu akşam neden gelmesindi? Sevgilisi de olmasa, karısı da olmasa razıydı. Oda arkadaşı gibi yaşamakla bile yetinebilirdi. Akşam yemeği hâlâ masasının üzerinde duruyordu; ön kapıya gidip usulca kilidi açtıktan sonra dönüp yerine oturdu. Sevgilisinin hayaletini bikleyen insanlar gibi kapıyı seyrediyordu. Sue gelmedi.

Jude, bu çılgın umut içinde, yukarıya çıkıp pencereden dışarı bakmaya başladı. Onu balayı için gittikleri Londra yolunda Phillotson'la birlikte gözünün önüne getirdi. Islak gecenin karanlığında onları otele girerken görür gibi oluyordu.

Onlar da şimdi aynı gökyüzünün altındaydılar; bulutlar arasında, yüzünü göstermeden ancak yerini belli eden ayla, ona eşlik eden birkaç soluk yıldız ışıltısını görüyorlardı. Bu gece Sue'nun hayatında yeni bir başlangıç olacaktı. Jude gözlerini ileriye çevirince Sue, çevresine toplanmış, kendisine benzeyen çocuklarla gözünün önüne geldi. Ne var ki yaradılışın inatçı yasaları küçük çocukların ana babalarından ancak bir tanesinin huylarını almasına izin vermediği için, onları Sue'nun birer devamı olarak düşünme tesellisinden de yoksundu. Dünyaya getirme olayının her tekrarında alaşım biraz daha bozulur. "Kaybolan aşkımın sönmesi, ölmesi halinde gidip çocukları, onun çocuklarını görebilseydim, belki biraz rahatlardım!" diyordu. Sonra gene, son zamanlarda sık sık aklına gelen bir düşünceye takıldı. Doğa erkeklerin ince duygularını çok küçümsüyor, onların isteklerini umursamıyordu.

Ertesi gün ve ondan sonraki birkaç gün içinde Sue'ya olan aşkının ezici gücü kendini daha şiddetle gösterdi. Artık Melchester'in ışıklarına dayanamaz olmuştu; güneş sarı yağlıboyadan, gökyüzü de çinkodan başka bir şey değilmiş gibi geliyordu ona. O sırada, iki mektup aldı. Biri Marygreen'deki büyükteyzesinin çok ağır hasta olduğunu bildiriyordu. Christminster'deki eski ustasından gelen öteki mektupta ise kendisine sürekli ve daha yüksek bir iş bulunduğu, istediği an işe başlayabileceği yazılıydı. Mektuplar onu neredeyse sevindirmişti. Drusilla teyzeyi görmek üzere yola çıktı, oradan da Christminster'e gidecek, nasıl bir iş olduğuna bakacaktı.

Büyükteyzesini mektubu yazan Mrs. Edlin'in anlattığından çok daha ağır bir durumda buldu. Haftalarca, aylarca yataktan kalkamayabilirdi; belki de artık iyileşme umudu bile yoktu. Sue'ya bir mektup yazarak büyükteyzesinin durumunu bildirdi, bu yaşlı akrabayı ölmeden önce onun da bir

kere görmesini teklif etti. Ertesi akşam, yani pazartesi, Christminster'den dönerken onunla Alfredston yolunda buluşacaktı, Sue onun treniyle istasyonda karşılaşan trenle gelebilirse. Jude ertesi sabah Christminster'e gitti. Sue ile buluşabilmek için tam zamanında Alfredston'a dönmek niyetindeydi.

Bilim şehri Christminster ona iyiden iyiye yabancılaşmış, bütün çağrışım gücünü kaybetmiş gibi geldi. Yalnız, gene de binalara güneş vurup bu eşsiz mimarlık eserlerini türlü türlü gölgelerle aydınlatınca daha önce Christminster'i hiç bu kadar güzel görmemiş olduğunu düşündü. Sue'yu ilk gördüğü sokağa gitti. Sue'nun elinde domuz kılı fırçasıyla, resim yaparken oturduğu iskemle şimdi boştu. Kızla ilk kez orada göz göze gelmişti. Sanki o kız ölmüş, yerine bu sanatı onun gibi devam ettirecek başka bir kimse bulunmamıştı. Şimdi şehrin hayaleti Sue'ydu; eskiden onu heyecanlara boğan büyük din adamlarının, bilginlerin varlığı artık duyulmuyordu.

Her ne ise, Jude şimdi buradaydı işte; daha önce aldığı kararı gerçekleştirmek üzere St. Silas Kilisesi yakınlarındaki "Beersheba" kasabasına, eskiden kaldığı eve gitti. Yaşlı evsahibi kadın onu gördüğüne sevinmiş gibiydi. Hemen yemek hazırladı, kendisini eski ustasının biraz önce aradığını bildirdi.

Jude, eskiden çalıştığı yere gittiğinde, her şey kendisine çok yabancı geldi; artık yok olan rüyaların kucağı olan bu yerde yeniden işe başlamasına imkân yok gibiydi. Alfredston'a dönüş treninin saatini iple çekiyordu. Belki orada Sue'yu görebilecekti.

Gördüğü manzaraların yolaçtığı korkunç derecede iç karartıcı bir yarım saat geçirdikten sonra, gene kendisini birkaç kere yerden yere vurmuş olan duyguya kapıldı. "Kimsenin, hattâ kendimin bile sevgisine lâyık değilim!" diyordu.

Gene o yarım saat içinde Tenekeci Taylor'a rastlamıştı, adam birlikte bir şeyler içmeyi teklif etmişti. Christminster eğlence hayatının merkezlerinden biri olan bir meyhanenin önünde durdular. Burası onun Latince dua okuduğu meyhaneydi ama, şimdi iyice bir onarım görmüştü, geniş bir giriş yeri yapılmıştı. Baştan aşağı yenileştirilmiş, şehrin belli başlı birahanelerinden biri olmuştu.

Tenekeci Taylor içkisini bitirince kalktı, burasının artık kendisini pek açmadığını, ancak sarhoş olacak kadar parası bulunduğu zamanlar bu yeni moda yere katlanabildiğini söyleyerek çıktı gitti. Jude içkisini daha bitirmediğinden, sessiz sedasız, o sırada tesadüfen pek tenha olan meyhanede oturmaya devam etti. İçerisi bütünüyle yenilenmişti. Duvarlardaki boyalı kaplamaların yerini maun kaplamalar almıştı. Salonun bir ucunda kumaş koltuklar vardı. Ayrıca, bir müşterinin başka bir müşteriyle ahbap çıkacağı durumlarda, ikisini de birtakım çekinmelerden korumak için maun çerçeveler içine döşenmiş buzlu camlı bölmeler de bulunuyordu. Kimse bitişik bölmede olup bitenleri göremezdi. Tezgâhın ardında iki garson kız, sıra sıra dizilmiş, musluklarından köpükler damlayan bira fıçılarıyla kupaların başında duruyorlardı.

Jude hem çok yorgundu, hem de tren saatine kadar yapacak başka bir işi yoktu; bu kumaş koltuklardan birine oturdu. Garson kızların arkasında yuvarlak çerçeveli aynalar vardı, aynaların önündeki cam raflar üzerinde de ametist, topaz, yakut, safir taşları renginde şişeler içinde, Jude'un adlarını bilmediği değerli içkiler duruyordu. Bitişik bölmeye müşterilerin gelmesiyle ortalık biraz canlanmış, kırık dökük bir çalgı sesi duyulmaya başlanmıştı.

Bu bölmedeki müşterilere hizmet eden garson kızı Jude doğrudan doğruya göremiyordu ama, arada bir kızın arka-

dan aynaya vuran hayali şöyle bir gözüne çarpıyordu. Bütün bunları, kız saçını düzeltmek için başını aynaya doğru çevirene kadar, hiç ilgilenmeden, öylesine seyretmişti. Sonra, aynada gördüğü yüzü tanıdı, şaşırdı: Arabella'ydı bu!

Arabella bu bölmeye gelmiş olsaydı onu görecekti ama, bu yana başka bir garson baktığından kız onu görmemişti. Abby geniş yakasıyla kol ağızları beyaz ketenle kaplı siyah bir elbise giymişti. Eskisine göre biraz daha gelişmiş olan vücudu sol göğsünün üzerine taktığı bir demet fulya ile daha da dikkat çekici olmuştu. Onun hizmet ettiği bölmedeki masadan, üzeri bir fıskiye resmiyle kaplı bir ispirto lambasının mavi dumanı yükseliyordu. Jude bütün bunları da, Arabella'nın hizmet ettiği bölmedeki adamların yüzlerini de aynadan görebiliyordu. Bir tanesi, yakışıklı, hovarda bir delikanlıydı, belki bir üniversiteli. Başından geçen gülünç bir olayı anlatıyordu.

Arabella: "Aşkolsun, Mr. Cockman! Benim gibi bir masum insanın yanında nasıl olur da böyle şeyler anlatırsınız?" diyerek bir kahkaha attı. "Mr. Cockman, kuzum, bıyıklarınızı bu kadar güzel kıvırmak için ne kullanıyorsunuz?"

Delikanlı sinek kaydı tıraş olduğu için bütün masadakiler kahkahayı bastılar.

Delikanlı: "Haydi" dedi, "ben bir kadeh curaçoa ile bir kibrit rica edeceğim."

Arabella o şık şişelerden birinden kadehe içki doldurduktan sonra müşterinin cıgarasını yakmak için uzandı. Kibriti cilveli bir eda ile çaktı. Adam cıgarasını püfürdeterek: "Kocandan haber aldığın var mı, hayatım?" diye sordu.

"Hiç ses seda yok."

"Nerede ki?"

"Avustralya'da bıraktım onu; herhalde hâlâ oradadır."

Jude'un gözleri biraz daha açılmıştı.

"Ondan neden ayrıldın?"

"Soru sormazsanız yalan dinlemek zorunda kalmazsınız."

"Peki öyleyse, son on beş dakikadan beri yaptığın gibi oyalanmaktan vazgeç de şu benim paranın üstünü ver. Ben de pek romantik bir şekilde şu serüvenler şehrinin sokaklarında gözden kayboluvereyim."

Arabella tezgâhın yanından parayı uzatırken delikanlı onun parmaklarını yakaladı. Hafif bir çekişmeden, bir kıkırdamadan sonra müşteri ayrılıp gitti.

Jude, şaşakalmış, bütün bu olup bitenleri bir filozof gözüyle seyretmişti. Arabella'nın hayatının kendisininkinden bu derecede uzak olması olağanüstü bir şeydi. Aralarında resmen bir bağ olduğunu aklı almadığı gibi, onun kendi karısı olmasına da hiç üzülmüyordu.

Arabella'nın hizmet ettiği bölme boşalınca Jude, bir an duraladıktan sonra, içeri girdi. Tezgâhın yanına giderek bekledi. Arabella önce onu tanımadı. Sonra, göz göze geldiler. Kız hafifçe irkildi, gözlerinde hoş bir küstahlık parıltısının belirmesiyle söze başladı.

"Oo, gözlerime inanamıyorum. Ben seni çoktan öbür dünyayı boyladı sanıyordum!"

"Yaa?"

"Senden hiç haber almamıştım. Alsaydım belki de buraya gelmezdim. Neyse, şimdi boşver! Sana ne ikram edeyim? Viski soda ister misin? Haydi, haydi... eski dostluğumuzun hatırı için sana bir şey ısmarlayayım... meyhanede bulunan herhangi bir şey!"

Jude, hiç gülümsemeden: "Teşekkür ederim, Arabella" dedi. "İçtim, fazla içmek istemem.

İşin doğrusu, Arabella'yla bu beklenmedik karşılaşması onda içkiye olan o anlık iştihasını da silip süpürmüştü.

"Yazık! Bedava verecektim, ayol!"

"Ne zamandan beri buradasın?"

"Altı hafta oluyor. Sidney'den buraya üç ay önce döndüm. Bilirsin ya bu işi hep sevmişimdir."

- "Buraya gelmene şaşıyorum!"

"Dediğim gibi işte... Seni Tanrı'nın rahmetine kavuştu sanarak Londra'ya geldim. Bu iş için bir ilân görünce, buralarda beni kimseciklerin tanımayacağını da düşünerek hemen geldim. Küçükken buraya hiç gelmediğim için kimse tanımaz beni."

"Neden döndün Avustralya'dan?"

"Eh, kendime göre sebeplerim vardı... Sen daha profesör olmadın ha?"

"Hayır."

"Papaz bile olamadın mı?"

"Hayır."

"Papaza benzer bir adam da mı olamadın?"

"Eskiden neysem oyum."

"Doğru... Öyle görünüyorsun."

Arabella, Jude'u dikkatle incelerken, ellerini farkında olmadan bira fıçısının musluğuna dayamıştı. Jude bu ellerin eskisinden daha beyaz, daha küçülmüş olduklarını fark etti. Ayrıca, musluğun üzerindeki parmağına sahibi safir taşından bir yüzük takmıştı... Oraya gelen delikanlıların hayran olacağı cinsten.

Jude: "Demek böyle, kendini hâlâ evli bir kadın olarak tanıtıyorsun?" dedi.

"Evet. Dul demeyi tercih ederdim ama, biraz acayip kaçacak diye..."

"Doğru ya, beni buralarda tanıyanlar vardır!"

"Yok canım o anlamda söylemedim... Dediğim gibi, seni hayatta bulacağımı bile ummuyordum. Başka sebepler var."

"Nedir onlar?"

Arabella: "Şimdi bu konuya girmek istemiyorum" diye kaçamak bir karşılık verdi. "Çok iyi para kazanıyorum, yeniden seni isteyeceğimi pek sanmıyorum."

Sözün burasında içeriye suratı çenesiz, bıyığı bir kadın kaşını andıran bir adam girdi, garip bir içki adı söyledi. Arabella ona bakmak zorunda kalmıştı. Bir ara gelerek: "Burada konuşamayacağız" dedi. "Saat dokuza kadar bekleyemez misin? Aptallık etme de, evet de. İzin alırsam iki saat erken çıkabilirim. Şimdilik burada oturmuyorum.

Jude, bir an düşündükten sonra, üzgün üzgün: "Gelirim" dedi. "Bir şeyler ayarlamamız gerekiyor."

"Öf! boşver şimdi ayarlamayı! Ben bir şey ayarlayacak değilim!"

"Ama, benim öğrenmem gereken bir kaç şey var. Dediğin gibi, burada konuşamayacağız. Neyse, ben gelir seni alırım."

Jude, daha dolu olan bardağını geri verdikten sonra, dışarı çıkıp sokakları arşınlamaya koyuldu. Sue'ya olan duygusal bağlılığı bir kere daha başına kakılmış gibiydi. Arabella'nın sözüne hiçbir zaman inanılmazdı ama, onu rahatsız etmek niyetinde olmadığını, onu gerçekten öldü sandığını söylerken belki de samimiydi. Şimdi yapılacak tek şey her şeyi açıkça konuşmaktı. Kanun kanundu, kilise de onlara tek insan gözüyle bakıyordu ama, Jude'la bu kadın arasında en ufak bir bağ bile yoktu.

Arabella'yla burada buluşmayı kabul edince Alfredston istasyonunda kendisini bekleyecek olan Sue'ya yetişmesi imkânsızdı. Bu düşüncenin her aklına gelişinde vücuduna ok gibi bir şey saplanıyordu. Pek ters bir raslantı olmuştu. Belki de Arabella onun yasa dışı aşkını cezalandırmak için kaderin gönderdiği bir şeydi.

Jude, artık görmeye dayanamadığı manastır, kilise bölgelerine girmemeye dikkat ederek dolaşıyordu. Böylece, ak-

şamı etti, Cardinal College'in çanları yüz birinci defa çaldığında gene meyhaneden içeri giriyordu. İçerisi, ışıklar yandığından, pırıl pırıl aydınlanmış, daha neşeli, daha canlı bir havaya bürünmüştü. Garson kızların bile yüzlerine renk gelmişti; hepsinin yanağında hafif bir pembelik, tavırlarında daha bir hafiflik seziliyordu. İsteklerini artık öyle dolambaçlı yollardan, süslü kelimelerle anlatmaya çalışmıyorlar, kendilerini hiç sıkmadan kahkahalar atıp uluorta konuşuyorlardı.

Bir saat öncesine kadar meyhane her çeşit müşteriyle dolup taşmıştı. Jude bunu dışarıya kadar taşan seslerden anlamıştı. En sonunda masalar tenhalaştı. Jude, başıyla Arabella'ya işaret etti, kendisini kapının dışında bulabileceğini söyledi.

Arabella en neşeli haliyle: "Ama, olmaz ki böyle!" dedi. "Önce benimle bir kadeh bir şey içmelisin! Benim adetimdir. Sonra çıkar, beni dışarıda beklersin. Birlikte görünmememiz daha iyi."

Bardaklara konyak doldurup ikram etti. Odanın havasından yeterince alkol almıştı; (kendisi içmese bile bu havadan sarhoş oluyordu.) Onun için kendi içkisini çabucak bitirmişti. Jude da, bardağındakini içip, dışarı çıktı.

Birkaç dakika sonra, kalın bir ceketle siyah tüylü şapkasını giymiş olarak, Arabella da geldi. Koluna girerek: "Yakında oturuyorum. İstediğim saatte de girip çıkabiliyorum" dedi. "Ne gibi anlaşma yapmak istiyorsun?"

Jude: "Şey... belli bir şey değildi... derken aklı gene Alfredston'a, yetişemediği trene, Sue'nun onu göremeyince uğrayabileceği hayal kırıklığına, Marygreen tepesinde yıldızların ışığında onunla baş başa yapacağı ufak yolculuğun safasına takılmıştı. Bıkkın, yorgun bir hal içindeydi.

"Ben gitmek zorundayım" dedi. "Büyükteyzem ölüm döşeğinde."

"Sabahleyin ben de gelirim seninle. Bir gün için izin alabilirim sanıyorum."

Arabella'nın bu sözü pek tuhaf kaçmıştı. Akrabalarına, Jude'a diş bileyen bu kadının Drusilla Teyze'nin ölüm döşeğinde ne işi vardı? Jude, bir an için, onun Sue'yla tanıştığını düşündü. Gene de: "Peki istersen sen de gelirsin" dedi.

"Onu sonra düşünürüz... Şimdi, efendim, bir anlaşmaya varana kadar birlikte görünmemiz doğru olmaz... Buralarda sen zaten tanınıyorsun; seninle olan ilişkim bilinmiyorsa da ben de yavaş yavaş tanınmaktayım. Hazır istasyona doğru gidiyoruz, gel dokuz kırk treniyle Aldbrickham'a gidelim. Yarım saate kadar oradayız, bizi oralarda kimse tanımadığına göre rahat rahat oturur konuşuruz. Aramızdaki ilişkiyi ele güne duyurup duyurmayacağımıza karar verene kadar serbestçe davranabiliriz."

"Nasıl istersen."

"Öyleyse, bir iki dakika bekle de biraz öteberi alayım yanıma. Benim ev burası. Kimi gece çalıştığım yerin otelinde kalıyorum. Bir uğrayayım da geceyi dışarıda geçirdiğim için akıllarına kötü şeyler gelmesin."

Çabucak gitti, geldi. Trene binip yarım saatlik yolculuklarını yaptılar. Aldbrickham'a gelince, üçüncü sınıf bir lokantaya akşam yemeği saatinin sonlarında girdiler.

IX

Ertesi sabah saat dokuzla dokuz buçuk arası, Christminster'e dönmek üzere, gene trendeydiler. Üçüncü mevki kompartımanındaki tek yolcu onlardı. Jude gibi Arabella da,trene yetişmek için sabah tuvaletini pek acele yaptığından bi-

raz pasaklı görünüyordu. Bir akşam önce birahanedeki kadının o olduğunu söylemeye bin şahit isterdi. Trenden indiklerinde Arabella'nın işe gitmesine daha yarım saat vardı. Kasabanın dışında, Alfredston'a giden yolda ilerlemeye başladılar.

Jude önünde uzanan geniş yola baktı, baktı da: "Ah... zavallı ben!" diye mırıldandı.

"Ne?"

"Yıllarca önce umut dolu bir halde Christminster'e bu yoldan gelmiştim."

"Neyse, yolu molu bırak şimdi. Benim dönme zamanım doldu bile. Saat on bire geliyor. Önce dediğim gibi teyzeni görmeye gitmek için izin falan almayacağım. En iyisi, burada ayrılalım. Madem bir anlaşmaya varamadık, kasabaya yalnız dönmeyi tercih ederim."

"İyi ya. Yalnız, bu sabah kalkarken, ayrılmadan önce bana bir şey söylemek istediğini belirtmiştin."

"Evet, öyle demiştim. İki şey... özellikle birincisi. Ama, kimseye söylemeyeceğine söz vermedin. Şimdi söz verirsen söylerim. Dürüst bir kadın olarak bunu sana söylemek istiyorum... dün akşam sana sözünü ettiğim o, Sidney'deki otel sahibi adama dair." Arabella her zamankinden epey acele konuşuyordu. "Kimseye söylemeyeceksin, değil mi?"

Jude sabırsızlanıyordu. "Peki... peki... Söz veriyorum!" dedi. "Senin sırlarını ne diye herkese yayayım!"

- "Birlikte yürüyüşe çıkmak için buluştuğumuz zamanlar hep beni çok beğendiğini söyler, kendisiyle evlenmem için ısrar eder dururdu. Bir daha buraya hiç dönmeyeceğimi düşünüyordum; sonra, babamdan da ayrılınca Avustralya'da yerim yurdum kalmamıştı, sonunda razı oldum, evlendim."

"Ne... evlendin mi?"

"Evet."

"Resmen... kanunen... kilisede?"

"Evet. Buraya gelene çok az bir vakit kalıncaya kadar da birlikte oturduk. Saçmalık, biliyorum ama, yaptım bir kere! İşte anlattım sana! Azarlama beni! İngiltere'ye geleceğini yazıp duruyor zavallı! Gelse de beni bulamaz ki."

Jude sararmıştı, durakladı.

"Ne diye dün akşam söylemedin bunu bana?"

"Söylemedim işte... Demek benimle barışmayacaksın?"

"Öyleyse, dün akşam konuştuğun adama "kocam" derken beni demek istemiyordun!"

"Elbette... Neyse, bunun üzerinde pek durma, canım!"

Jude: "Söyleyecek hiçbir sözüm yok!" dedi. "İtiraf ettiğin... suç... hakkında söyleyecek bir tek lafım yok.

"Suç mu? Pöh! Oralarda böyle şeylere pek önem veren yok ki! Herkes aynı şeyi yapıyor... Madem bu işi sen bu gözle görüyorsun, ben de ona dönerim! Bana hayrandı, oradaki İngilizler arasındaki bütün evli çiftler gibi pek düzenli yaşıyorduk. Ben senin nerede olduğunu ne bilecektim!"

"Seni suçlu bulmuyorum. Çok şey söyleyebilirim ama, sözlerimi doğru anlayabileceğinden emin değilim. Ne yapmamı istiyorsun?"

"Sana bir şey daha söyleyecektim ama, şimdilik birbirimizi yeterince görmüş bulunuyoruz! Senin söylediğin şeyleri de düşündükten sonra bir haber gönderirim."

Böylece birbirlerinden ayrıldılar. Jude, onu otele giden yolda gözden kaybedince, hemen oracıktaki tren istasyonuna girdi. Alfredston'a giden ilk trenin kalkmasına daha kırk beş dakika olduğunu öğrenince dışarı çıkıp yürümeye başladı. Makineleşmiş gibi, dörtyol ağzına doğru gidiyordu. Eskiden de sık sık yapmış olduğu gibi yolun ortasında durarak anacaddeye, bu caddede arka arkaya uzanan fakülte binalarına baktı. Böyle bir manzara saraylarla dolu Cenova şehrinden

başka bir yerde bulunamazdı. Binaların çizgileri sabahın berraklığında bir mimarın resmindeki çizgiler kadar belirgin görünüyordu. Yalnız, Jude bütün bunları görmekten uzaktı. Sanki her şey Arabella'nın bir gece önceki yakınlığının düşüncesi arkasında kalmıştı. Onunla olan eski yaşayışlarının yeniden canlanması, sabaha karşı yastıkta uyuyan yüzü Jude'u tedirgin ediyordu. Hiç olmazsa ondan iğrenebilseydi biraz daha az üzülecekti; oysa, hor gördüğü kadar acıyordu da ona.

Jude gene o yoldan geri döndü. İstasyona yaklaştığı sırada, birinin seslendiğini duyarak irkildi... kendi adını duymaktan çok, bu adı çağıran ses onu olduğu yere mıhlamıştı sanki. Karşısında, bir hayal gibi, Sue duruyordu. Rüyadaymış gibi bir hali vardı. Gözleri soru soran, aynı zamanda da "Ne ayıp!" der gibi bir ifadeyle parlıyor, küçücük ağzının çizgilerinde sinirli, kaygılı bir hal okunuyordu.

"Ah! Jude... sana rastladığıma... ne kadar sevindim, bilemezsin!" dedi. Sesi titrek, ağlamaklıydı. Sonra onun aklından geçenleri anlayınca, yani evlendiğinden beri hiç karşılaşmamış olduklarını düşününce kızardı.

Karşılıklı olarak birbirlerinden duygularını saklamak için göz göze gelmemeye dikkat ediyorlardı. Konuşmadan, el ele tutuşup biraz yürüdüler. Sonra Sue Jude'a merakla, hırsızlama bir gözattı.

"Benden istemiş olduğun gibi, dün gece saat dokuzda Alfredston istasyonuna geldim ama, hiçbir karşılayıcı çıkmadı! Marygreen'e yalnız gittim, büyükteyzemin biraz daha iyi olduğunu söylediler. Bütün gece onun başucunda bekledim ama, geleceğim deyip de ortalarda görünmediğin için senin başına bir şey geldi diye korktum. Christminster'e gidince gene aklına eski meseleler geldi... Benim evlenmiş olduğumu hatırladın, artık eskisi gibi olamayacağımı düşünerek... Ko-

nuşacak kimse bulamayınca da içki içtin, sandım. Geçen sefer öğrenci olmak için bütün umutlarını kaybettiğin an da böyle olmuştu. Bana verdiğin sözü unutarak, hayal kırıklığını içkiyle boğmak isteyebileceğin aklıma geldi. İşte, beni karşılamaya gelmeyişin bundandır, diye düşünmüştüm."

"Sen de, kurtarmaya geldin, koruyucu meleğim gibi?"

"Sabah treniyle gelirsem seni bulurum, diye düşündüm..."

"Sana verdiğim sözü hiç aklımdan çıkarmadım, sevgilim! O yaptığım şeyi bir daha yapmayacağım, artık bundan eminim. Dün gece ondan daha iyi bir şey yapmış sayılamam ama, şurası kesin, içki içmedim... Aklıma geldikçe fena oluyorum!"

"Geceyi dışarıda geçirmenin içkiyle bir ilgisi olmadığına sevindim. Yalnız..." Burada Sue'nun sesine hafif bir dargınlık ifadesi gelmişti. "Sözünde durmadın, beni karşılamaya gelmedin!"

"Gelemedim... ne yazık ki! saat dokuzda biriyle buluştum. Senin trenine yetişmek, ya da eve dönmek için artık çok geç olmuştu."

Hayatında sahip olduğu tek dostuna, çoğunlukta hayal âleminde yaşayan biricik sevgilisine bakıyor, o anda onu saydam bir maddeden yapılmış gibi görüyordu; öyle ki insan biraz zorlasa bedeninin ardından ruhunu görebilecekmiş gibi geliyordu. Aynı zamanda bir gece önce Arabella'nın eşliğinde geçirdiği saatlerin ancak maddeyle ilgili bir şey oluşundan utandı. Şu son olayları, insanın normal bir erkekle evlenmiş, etten kemikten bir kadın olarak bile düşünemeyeceği kadar şehvet duygularından uzak olan Sue'ya anlatmak büyük bir kabalık, ahlâksızlık olurdu. Ama, Sue gene de Phillotson'a aitti. "Bu nasıl oldu, bu hayatı nasıl yaşıyor" düşüncesi şimdi ona bakarken zihnini kurcalamaya başladı.

"Benimle geri döner misin?" dedi. "Hemen şimdi bir tren kalkıyor. Büyükteyzem nasıl oldu merak ediyorum... Sue, demek bütün bu yolu benim için geldin! Kimbilir ne kadar erken kalktın, yavrucuğum benim!"

"Evet. Bütün gece oturup bekledim, sinirlerim bozuldu. Gün ağarırken yatmak varken giyinip dışarı çıktım. Bir daha kendi ahlâkın konusunda beni böyle boş yere korkutmayacaksın, değil mi?"

Jude ahlâkı konusunda onu korkuttuysa bunun boş yere olup olmadığından pek emin değildi. Trene binene kadar Sue'nun elini bıraktı. Biraz önce başkasıyla birlikte indiği vagona benziyordu. Sue pencereden yana olmak üzere yan yana oturdular. Jude onun incecik çizgili yüzünün yandan görünüşünü, gene incecik vücudunu seyrederken Arabella'nın enine boyuna gelişmiş halinden ne kadar farklı olduğuna şaşıyordu. Sue onun kendisini süzdüğünü fark ettiği halde, bakışları karşılaşınca, bir tartışmaya başlayacaklarından korktuğu için dosdoğru ileriye bakıyordu.

"Sue, artık evlisin, benim gibi yani ama hâlâ bu konuda tek bir söz söylemedin?"

"Böyle bir zorunluluk yok" diye hemen karşılık verdi.

- "A, evet... belki zorunlu değil... Ama, isterdim ki...

Sue: "Jude, benim hakkımda konuşmayalım, lütfen!" diye yalvardı. "İçim sıkılıyor. Kusura bakma!.. Dün akşam neredeydin?"

Pek masumca, konuyu değiştirmek için sormuştu. Jude da bunu bildiği için kısaca: "Bir handa" diye karşılık verdi. Aslında, umulmadık biriyle karşılaştığını söyleyip rahatlamak isterdi ama, Arabella'nın Sydney'de evlenmiş olmasından doğan tuhaflığı açıklayarak cahil kadının durumunu güçleştirmekten korktuğu için sustu.

Alfredston'a gelene kadar kendilerini zorlayarak konuş-

tular. Jude artık Sue'nun eskisi gibi olmayıp, "Phillotson" soyadını almış olmasını bir türlü unutamıyor, bu da onunla bir birey gibi konuşmasına engel oluyordu. Öte yandan, Sue her şeye rağmen gene de hiç değişmemiş gibi görünüyordu. Bunun neden böyle olduğunu Jude anlayamamıştı. Şimdi kasabaya varmak için yürüyecekleri yedi, sekiz kilometrelik bir yol vardı. Jude bu yolu Arabella'ya çok geçmişti ama, Sue ile ilk yürüyüşüydü. Onunla birlikte yürümek, geçmişe ait kötü hatıraları karanlıklar içinde boğan pırıl pırıl bir fener taşımak gibiydi.

Sue konuşuyordu ama, Jude onun konuyu hep kendisinden uzak tutmaya çalıştığını anlıyordu. En sonunda, kocasının hatırını sormaya cesaret edebildi.

Sue: "Ha, evet" dedi. "Sabahtan akşama kadar okulda bulunması gerektiği için benimle gelemedi. Yoksa, çok istemişti o da. O kadar iyi kalpli, nazik ki, neredeyse, kurallarına aykırı olmasına rağmen, benim için okulu tatil edip buraya gelecekti. Aslında durup dururken çocuklara tatil vermekten hiç hoşlanmaz. Yalnız gelmem daha iyi olacak, diye düşündüm. Drusilla Teyze, bilirsin ya, biraz tuhaftır; bakarsın birbirlerinden hoşlanmazlar, acayip sıkıcı durumlar olur. Kadıncağız kendinde olmadığına göre iyi ki gelmemiş."

Phillotson hakkında bu methiye sürüp giderken Jude sessizce yürümeye devam etmişti.

- "Mr. Phillotson sana her konuda gereği kadar lütuf gösteriyor" dedi.

"Elbette.

"Mutlu olmalısın."

"Öyleyim."

"Dur bakalım, gelin hanım, diyeceğim geliyor. Öyle ya, kendi elimle seni ona vereli daha kaç hafta oluyor ki..."

"Biliyorum! Biliyorum!"

Birdenbire Sue'nun yüzüne biraz önce "Evli Kadınların Kılavuzu" kitabındaki örnek cümleleri tekrarlarcasına söylediği birtakım basmakalıp lafları yalanlayan bir ifade gelmişti. Bu kalıplaşmış sözleri hiç duygu katmadan âdeta ezbere söylemişti. Jude, Sue'nun sesinin her titreşiminin anlamını biliyor, onun aklından geçen düşüncelerin en ufak belirtilerini bile yakalayabiliyordu. Evleneli bir ay bile olmamasına rağmen, onun mutsuz olduğuna emindi. Yalnız, ömrü boyunca görmediği bir akrabasını görmeye gitmek için kendini evden bir an olsun dışarı atması hiçbir anlama çekilemezdi, çünkü Sue hep bu gibi işler yapabilen bir insandı.

"Her zaman olduğu gibi gene sana iyi şeyleri dilerim, Mrs. Phillotson.

Sue gene "Ne ayıp!" der gibi bir bakışla Jude'u süzdü.

Jude: "Hayır, sen Mrs. Phillotson değilsin" diye mırıldandı. "Sen her zaman için sevgili, biricik, özgür Sue Bridehead'sin ama, bunun farkında değilsin! Evlilik seni daha eğip büküp istediği kılığa sokamamış, seni yutup gövdesine sindirememiş."

Sue, ağırına gitmiş gibi bir tavır takınmıştı. Sonra: "Gördüğüme bakılırsa seni de!" diye karşılık verdi. Jude üzgün üzgün başını sallayarak: "Yanılıyorsun!" dedi.

Toprakrengi Ev'le Marygreen arasına düşen, Arabella'yla birlikte yaşadığı sonra da ayrılıp kavga ettiği ıssız kulübenin önünden geçerlerken Jude, durup, çevresinde yabani otların büyüdüğü bu evceğizi seyretti. Şimdi burada pasaklı, derbeder bir aile oturmaktaydı. Dayanamayıp, Sue'ya: "Birlikte yaşadığımız günlerde karımla ben bu evde otururduk. Onu bu eve getirmiştim" dedi.

Sue eve baktı. "Shaston'daki okul benim için neyse burası da bir zamanlar senin için aynı şeydi" dedi.

"Evet; ama, ben bu evde senin orada olduğun gibi mutlu değildim."

Sue, buna karşılık vereceği yerde, dudaklarını sımsıkı bitiştirmişti. Bunun Jude üzerinde nasıl bir etki yaptığını anlamak için bakınca Jude yumuşak bir sesle: "Elbette, mutluluğunu biraz büyütmüş olabilirim... bilinmez ki" dedi.

"Beni iğnelemek için söylemiş olsan bile, böyle bir şeyi aklından geçirme, Jude! Bana karşı son derece iyi davranıyor... çoğu yaşlı kocaların yapmayacağı kadar... serbest bırakıyor beni. Bana göre yaşlı olduğu için mutsuz olduğumu sanıyorsan, yanılıyorsun."

"Onun hakkında kötü bir şey düşünmüyorum ki, şekerim..."

"Artık beni üzecek şeyler söylemeyeceksin, değil mi?"

"Peki, söylemeyeceğim."

Jude bundan sonra sustu ama, artık hangi nedenle olursa olsun Sue'nun Phillotson'la evlenmekle yapmaması gereken bir iş yaptığını anladığını biliyordu.

Yıllarca önce Jude'un çiftçiden iyi bir papara yediği tarlaya gelmişlerdi, karşıdan köy görünüyordu. Eve vardıklarında onları Mrs. Edlin kapıda, telâş içinde karşıladı.

- Tanrı sizi inandırsın ki aşağıda!" diye bağırıyordu. "Yataktan kalktığı gibi aşağıya indi, ne yaptıysam yukarı çıkartamadım. Bu kadınla nasıl başa çıkılır bilmiyorum!"

İçeri girince yaşlı kadını, battaniyelere sarınmış, ocağın başında oturur buldular. Yüzü hortlak gibiydi. Şaşkınlıklarını belli etmiş olacaklar ki, Drusilla teyze derinden gelen bir sesle: "Sizi korkuttum, değil mi?" dedi. "Herkesin gönlü olsun diye yukarıda tıkılıp kalacak değildim ya! Vücudunuzu kendinizden daha iyi bilirmiş gibi emirler veren insanların sözüyle oturup kalacak halim yok benim!" Sonra Sue'ya döndü: "Ah, ah... sen de onun gibi bu evliliği mahvedeceksin! Bi-

zim bütün aile böyledir. Hoş, bu günlerde bizim gibi olmayanlar da pek kalmadı ya. Sen de benim gibi yapıp hiç evlenmeyecektin, budala kız! Hem de bu kadar adamın içinde buldun, buldun da Başöğretmen Phillotson'a vardın... şaşılacak şey, doğrusu! Nesini beğendin de ona vardın?"

"Kadınların çoğu neden evlenirler ki, Teyze!"

"Ha, yani ona âşık oldun, onu demek istiyorsun!"

"Belli bir şey demek istemedim."

"Seviyor musun onu?"

"Sormayın, lütfen, Teyze!"

"Kendisini çok iyi tanırım, dürüst, terbiyeli bir adamdır ama, tanrım!.. hani seni kırmak istemiyorum ama... kimi adam vardır -bilirsiniz- hiçbir kadın nedense yüz vermez, işte bu adam da onlardan biridir... diye düşünürdüm eskiden. Sen benden daha iyi bilirsin elbet.

Sue, yerinden fırlayarak odadan dışarı çıktı. Jude da arkasından. Onu bahçede ağlar buldu. Üzülerek: "Ağlama, yavrum!" dedi. "Kötü anlamda söylemek istemedi. Biliyorsun ya, hastalık iyice aklını başından aldı onun.

Sue: "Yo, onun için değil!" diyerek gözlerini kurutmaya çalıştı. "Kabalığına, açık konuşmasına hiç kızmıyorum.

"Peki, niye ağlıyorsun, öyleyse?"

"Söylediğine... Söylediği doğru olduğu için ağlıyorum.

Jude: "Aman Tanrım! Ne... yoksa sevmiyor musun onu?" diye sordu.

Sue: "Hayır, onu demek istemedim!" diye çabucak bir karşılık buldu. "Belki de hiç evlenmemeliydim, diye düşünüyorum.

Jude: "Acaba sahi mi söylüyor?" diye düşünüyordu. Birlikte içeri girdiler. Teyze de, yaptığı şeyin farkına varmıştı, hemen konuyu değiştirdi, özellikle Sue'ya çok iyi davranmaya çalıştı; hattâ: "Benim gibi kocamış bir kargayı görmek için

Sue'dan başka hiçbir gelin bunca yolu göze almazdı!" diye iltifat bile etti.

Öğleden sonra, Sue eve dönmek için hazırlanmaya başlayınca, Jude komşudan Alfredston'a kadar gitmek üzere araba kiraladı.

"Benim de istasyona kadar gelmemi ister misin?" diye sordu.

Sue: "Olmaz" dedi.

Arabacı gelip Sue'yu çağırdığında Jude da dışarı çıktı, onu elinden tutup arabaya bindirdi. Sue'nun yasaklayıcı bakışlarından, bu işi fazla uzattığını anlayarak çekildi.

"Melchester'e döndüğümde bir gün seni görmeye gelebilirim, değil mi?" diye usulca sordu.

Sue, hafifçe eğilip tatlı bir sesle: "Yok, şekerim, daha gelme" dedi. "Beni görmeye gelecek kadar kendini toparlamış değilsin daha."

Jude: "Sen bilirsin" dedi. "Güle güle!"

Sue: "Allahaısmarladık!" dedi, elini sallayarak gözden kayboldu.

Jude: "Hakkı var... Gitmeyeceğim!" diye mırıldandı.

Jude o akşam, ondan sonraki birkaç günü Sue'yu görmek için içinde yanan ateşi söndürmeye çalışmakla geçirdi. Bu ihtirasından sıyrılabilmek için kendine elinden geldiği kadar eziyet ediyordu. Bir ara kendine yemek yemeyi bile yasak etti. İncil'den parçalar okuyordu; ikinci yüzyılda yaşamış, bedeni inkâr eden din adamlarına merak sarmıştı. Melchester'e dönmeden birkaç gün önce Arabella'dan bir mektup geldi. Mektubu görür görmez içindeki karanlık duygular tepivermişti. Ne yapsa, ne etse bu karanlık geçmişinden kurtulamayacaktı.

Dikkatle bakınca mektubun Christminster'den değil de Londra'dan atılmış olduğunu fark etti. Arabella mektubun-

da, ondan ayrıldıktan birkaç gün sonra Sidney'deki otel sahibi olan son kocasından bir mektup alınca şaşkına döndüğünü bildiriyordu: Bu iyi kalpli kocası İngiltere'ye sırf onu bulmak için gelmiş, hemen Lambeth'de bir meyhane satın alarak işe başlamış. Şimdi Arabella'dan kendisine dönmesini rica ediyormuş. Birlikte çalışarak, zaten başlangıçta bile çok kârlı olan bu işi epey büyütebilirlermiş. Meyhane çok içki içilen bir semtte olduğundan daha şimdiden ayda 200 sterlin getiriyormuş, bu geliri kısa zamanda iki katına çıkabilirmiş. Adam Arabella'ya hâlâ deli gibi âşık olduğunu söyleyerek yerini bildirmesini rica ediyormuş. Zaten hiç yoktan kavga edip ayrılmışlar. Arabella da, Christminster'deki işinde pek iyi bir gelecek göremediği için, Londra'ya kocasının yanına gitmiş. Ne de olsa kendisini Jude'dan çok ona ait görüyormuş, çünkü onunla daha çok oturmuş, ilk kocasından çok daha iyi bir hayat yaşamış. Böylece, Jude'a allahaısmarladık derken ona da en iyi dileklerde bulunuyor, kendisini güç durumlara sokacak bir davranışta bulunmamasını rica ediyordu. Kendisi gibi cahil, zayıf yaradılışlı bir kadınla Jude'un uğraşmayacağını zaten biliyormuş. Kırk yılda bir hayatını iyi bir seviyeye getirmek, soylu kişiler arasına karışmak için eline böyle bir fırsat geçmiş, inşallah bu sefer de ona Jude engel olmazmış.

X

Jude Melchester'e dönmüştü. Şimdi Sue'nun temelli oturduğu yerden ancak birkaç kilometre uzaktaydı. Önceleri bu yakınlık güneye gitmemesi için yeterli bir sebep gibi görünmüştü ama, artık Christminster'e de dayanacak hali kalmamıştı.

Açıkçası, Shaston'a giderek, Sue'yla aynı şehirde yaşamakla birlikte onunla görüşmemek azabına katlanmayı tercih ederdi. Bu düşünceleriyle tıpkı, insanı baştan çıkaran nimetlerin semtine uğramayacakları yerde hep bu nimetlerin etki bölgeleri altında yaşayarak kendilerini yoksunluğa alıştıran ilk Hıristiyan papazlarına benziyordu. Yalnız, unuttuğu bir nokta vardı: "Doğa yasaları hakarete uğradıklarını, artık hiçe sayıldıklarını sezinleyince daha şiddetli öç alırlardı."

Jude, şimdi, yeniden, papaz olmak için tamamlaması gereken çalışmalarının başına dönmüştü ama, umutsuzca çırpınıyordu, çünkü şu son günlerdeki tutumu gerek amacına olan bağlılığı, gerekse kafasını hep bu konuya vermesi bakımından, din adamı olacak bir kimsenin tutumuna hiç benzetemiyordu, bunu biliyordu. Sue'ya karşı olan ihtirası ruhunu rahat bırakmıyordu; öte yandan, Arabella ile geçirdiği on iki saat bundan da beterdi. Arabella Sidney'deki kocasından ona ancak her şey olup bittikten sonra söz etmişti. Evet Jude içki düşkünlüğünden kendini kurtarmıştı ama, bu da pek sevdiği bir şey değildi zaten; ancak sıkıntısını dağıtmak için başvurduğu bir şeydi bu. Her neyse, bütün bunları bir araya toplayınca kendisinin din adamı olamayacak kadar ihtiraslı bir insan olduğunu anlıyordu. Hayatı boyunca bedeniyle ruhu arasında zorlu bir savaş olacaktı; şimdilik umabileceği en iyi şey, ruhunun tarafını tutmak olabilirdi.

Din kitaplarını okumanın yanında kilise müziğine de merak sarmış, bu yöndeki yeteneğini de biraz geliştirmişti. Artık notadan okumasını becerebiliyordu. Melchester'den birkaç kilometre uzakta, onarımı yeni biten bir kilise vardı. Jude bu kilisenin onarımında epey çalışmış, bu arada kilisenin orgcusuyla da tanışmıştı. Kısacası, bu tanışma Jude'un kilise korosuna bas olarak girmesiyle sonuçlanmıştı.

Her pazar bu kiliseye kadar bir yürüyüş yapıyordu, hattâ

hafta arası bile gittiği de oluyordu. Paskalya'dan önce bir akşam yeni bir ilâhinin provasını yapıyorlardı. Wessex'li bir bestecinin eseri olan bu ilâhiyi Jude son derece duygulu bulmuştu. Prova sırasında parçayı tekrar tekrar söyledikçe etkisine kapılmıştı.

Prova bitince orgcuya giderek soruşturma yapmaya başladı. Nota adi bir kâğıda yazılmıştı, sayfanın başında bestecinin adıyla birlikte ilâhinin adı yazılıydı: "Çarmıhın Altında"

Orgcu: "Evet, kendisi buralıdır" dedi. "Kennetbridge'de oturur, meslekten müzisyendir. Christminster'le Melchester arası bir yerdir, Kennetbridge. Bölgenin papazı onu çok iyi tanır. Kendisi Christminster geleneğine göre yetiştirilmiştir, yaptığı müziğin niteliğinden de belli oluyor bu. Galiba oradaki en büyük kilisede çalışıyor. Beyaz cüppeler giyen bir de korusu varmış. Arada bir Melchester'e de gelir. Büyük kilisedeki orgcu gittiği zaman buraya tayin olmak istemişti. Bu ilâhi bu günlerde her yerde çalınmakta."

Jude, kendi kendine bu melodiyi mırıldanarak, evin yolunu tuttu, besteci hakkında hayaller kurmaya başladı. Kimbilir hangi sebeplerden ötürü bu besteyi yapmıştı! Müthiş bir adam olsa gerekti! Sue ile Arabella arası gidip gelmekten karmakarışık olmuş zihniyle, bir türlü rahat etmeyen vicdanıyla yaşarken bu adamla tanışmak kimbilir ne kadar ferahlatıcı olurdu! Birden ateşlenivermişti. "İşte, herkesten çok bu adam benim derdimi anlar!" diyordu. Hayatta ona dert ortağı olabilecek bir insan varsa, o da bu müzisyenden başkası olamazdı. Besbelli, bu adam bu ilâhiyi besteleyene kadar çok üzüntü çekmiş, çok sabretmiş, çok fedakârlıklarda bulunmuştu. Kısaca, Jude Fawley, tıpkı küçüklüğünde de yaptığı gibi, parasının, zamanının kıtlığına bakmayarak, ertesi pazar Kennetbridge'e gitmeye karar verdi. Pazar günü de, hiç geciktirmeden, tasarladığını yürürlüğe koydu. Oraya gitmek

için birçok aktarma yapması gerektiğinden, erkenden yola çıkmıştı. Öğleye doğru, köprüyü geçmiş, bu tuhaf eski kasabaya gelmişti. Bestecinin evini sordu. Biraz ileride, kırmızı tuğlalı bir evde oturduğunu, kendisinin birkaç dakika önce, oradan geçtiğini söylediler.

Jude, telâşla: "Ne yana gitti?" diye sordu.

- "İleri doğru, kiliseden çıktı, evine gitti."

Jude, adama yetişmek umuduyla, adımlarını sıklaştırdı, gerçekten de uzakta siyah elbiseli bir adam gördü. Adımlarını hızlandırdı: "Benimkisi gibi zavallı bir ruh olgunluğa ermiş bir ruhun peşinde! Bu adama mutlaka yetişmeliyim!" diyordu.

Gene de müzisyeni evine girmeden önce yakalayamadı. Şimdi aklı bir şeye takılmıştı: Böyle bir ziyaret yapmaya zaman uygun muydu ki? Ne olursa olsun, bir kere gelmişti artık, öğleden sonraya kadar bekleyecek hali yoktu. Bu görüşmeyi hemen gerçekleştirmeliydi. Böyle ince ruhlu bir adam basmakalıp kurallara önem vermezdi besbelli. Jude gibi yüreği dindışı ihtiraslarla dolu bir insana verecek güzel öğütleri olsa gerekti.

Jude, kapıyı çaldı, içeri buyur edildi. Biraz sonra müzisyen geldi. İyi giyimli, yakışıklı, samimi görünüşlü bir adamdı. Jude'u pek canayakın bir tavırla karşılamıştı. Yalnız, Jude niçin geldiğini açıklamanın gene de biraz güç olacağını biliyordu.

"Melchester yakınlarındaki bir kilisenin korosundaydım" dedi. "Bu hafta "Çarmıhın Altında" ilâhisinin provasını yaptık. Beste sizinmiş."

- "Evet... bir iki yıl önce bestelemiştim."

- "Parçayı çok... beğeniyorum. Bence eşsiz bir güzellikte!"

- "A, evet... birçok kimse aynı şeyi söylüyor. Çok para getirecek bir eser; yalnız bir yolunu bulup bastıramadım daha.

Birlikte satabileceğim birkaç bestem daha var. Daha hiçbirinden beş lira bile kazanamadım. Şu yayınevleri... benim gibi tanınmamış bir adamın eserinin bütün haklarını o kadar az bir paraya satın almak istiyorlar ki notasını yazdırmaya ben ondan daha çok para verdim. Sizin dediğiniz ilâhiyi birkaç arkadaşıma verdiğim için orada, burada söyleniyor. Ama, insan beste yaparak geçinemiyor... Yakında bu işten bütün bütün vazgeçeceğim. Para kazanmak için ticaret yapmalı, efendim. Ben şarap ticaretiyle uğraşmaya kararlıyım. İleride basılacak olan ilâhilerimin listesi... daha yayımlanmadı ama, size vereyim bir tane."

Jude'a broşür biçiminde bir reklâm listesi uzatmıştı. Sayfaların kenarına kırmızı kalemle çeşitli şarap cinslerinin adları yazılıydı. Jude ince ruhlu adamın konuşmasını dinleyince şaşkınlıktan da öte bir hale düşmüştü; içinden geçirdiği şeyleri artık bu adama söyleyemeyeceğini anlamıştı.

Konuşmaları biraz daha sürdü ama, artık zoraki bir konuşmaya dönüşmüştü; çünkü müzisyen Jude'un kim olduğunu öğrenince tavrını değiştirmişti. Kıyafeti, konuşması bakımından önce onu başka bir meslekten sanmıştı. Jude duygularını belirten birkaç kelime söylemek üzere, müzisyeni tebrik etmeye geldiğini anlatan bir iki söz kekeleyerek, sıkıla sıkıla, oradan ayrıldı.

Ağır ağır ilerleyen pazar treninde eve dönerken, böyle bir ziyaret yapmakla ne büyük bir budalalık ettiğini düşünüyordu. Eve gelir gelmez gözüne bir mektup çarptı. Mektup evden çıktıktan hemen sonra gelmişti. Sue, "Beni görmeye gelme" dediğine pişman olmuş, hemen o pazar Jude'u on bir kırk beş treniyle öğle yemeğine çağırıyordu.

Jude, mektubu okuyup da artık çok geç kalmış olduğunu anlayınca hırsından neredeyse saçını, başını yolacaktı. Yalnız, şu son günlerde kendini epey ıslah etmişti; kimbilir, bel-

ki de birden hevese kapılarak Kennetbridge'e gitmesi de Tanrı tarafından onu Sue'yla karşılaştırmamak için icat edilmiş bir bahaneydi. Öyleyken Jude'un son zamanlarda sık sık olduğu gibi, gene inançlarında bir gevşeme oldu, düşüncesini pek gülünç buldu. "Tanrı benim gibi budalaları günaha sokmamak için bahaneler uydurmakla vakit geçirecek değil ya!" diyordu. Sue'yu görmeye can atıyordu; bu fırsatı kaçırdığı için de öfkesinden küplere biniyordu. Hemen mektup yazarak başından geçenleri anlattı. Ertesi pazara kadar sabredecek hali olmadığını bildirdi, hafta içinde uygun gelecek herhangi bir günü bildirmesini istedi.

Jude mektubu biraz fazla ateşli yazdığından, Sue, adeti olduğu üzere, karşılığını mahsus perşembeye kadar geciktirdi. Artık kocasının okulunda yardımcı öğretmenlik yaptığı için cumadan önce misafir kabul edecek zamanı yokmuş. Jude, isterse, o gün gelebilirmiş. Böylece, Jude da, bir günlük kazancını gözden çıkararak, Sue'yu görmeye cuma günü gitti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Shaston'da

Evliliği ya da başka bir düzeni insanlığın iyiliğinden, hayırseverlikten üstün tutan bir kimse, ister Katolik, ister Protestan, olsun, ikiyüzlüden başka bir şey değildir.

J. MILTON

I

Shaston, Drayton'ın dediği gibi, "Temel taşlarından bile geçmiş türkülerin göklere yükseldiği" bir rüyalar şehri -sanki tanrıça Athena'nın İngiltere'ye bağışladığı başlı başına eski bir rüyalar diyarı- idi, hâlâ da öyledir. Shaston şatosunun belli belirsiz hayalleri, üç darphanesi, Güney Wessex'in başlıca övünme kaynağı olan gözalıcı kubbeli manastırı, on iki kilisesi, mezarları, dua okunan küçük kiliseleri, hastaneleri, yontulmuş Malta taşından konakları ile -şimdi hepsi yerle bir olduğu halde- oraya gelen bir ziyaretçiyi önüne geçemeyeceği bir melankoliye sürükler, çevresindeki duygulandırıcı hava, gözalabildiğine uzanan açıklıklar da bu melankoliyi gi-

deremez. Burası bir kralla kraliçenin, rahiplerle rahibelerin, azizlerle papazların, şövalyelerle silahşörlerin gömülü olduğu yerdi. Hele din uğruna şehit olan Kral Edward'ın mezarının buraya taşınması Shaston'a İngiltere dışına taşan yepyeni bir ün kazandırdığı gibi Avrupa'nın dört bir yanından hacılar da getirmişti. Tarihçilerin de dediği gibi, manastırların kaldırılması Ortaçağ'dan kalma bu güzel şehir için ölüm çanlarının çalması demekti. En büyük manastırın yıkılmasıyla bütün şehir bir harabe gibi çökmüştü; şehit kralın kemikleri onları barındıran yapının çökmesiyle aynı akıbete uğramış oldu, bugün artık en ufak bir iz bile yok.

Kasabanın doğal kaynakları hâlâ eski güzelliklerini korumaktaydı; gelgelelim doğal manzaralara şairlerin değer vermedikleri bir çağda bile şiirlere konu olan bu yer şimdi kimsenin semtine uğramadığı bir köşedir.

Blackmoor Deresi Vadisi'nin alüvyonlarından yükselen, dik ve heybetli bir uçurumun tepesinde, eşsiz bir konumu vardır, Shaston'ın; Castle Green'den üç yüz yıllık yemyeşil çayırlara bakan manzara -bu, Güney, Orta ve Kuzey Wessex'i kapsar- yöreyi bilmeyen yolcunun karşısına ani bir sürpriz gibi çıkar, bu sırada, ilaç gibi havanın akciğerlere yaptığı etki de tıpkı bunun kadar şaşırtıcıdır. Tren yolu döşemek imkânsız olduğundan oraya ulaşmanın en kolay yolu yürümektir, sonra hafif araçlar gelir; buralara, yukarıdaki kireçli düz tepeleri bağlayan kuzey-doğudaki kıstağı geçmeden ulaşılamaz.

Böyledir ve böyleydi, şimdi bütün dünyanın unuttuğu Shaston, ya da Tanrıça Athena'nın ülkesi. Kentin konumu su sıkıntısına yol açıyordu ve yaşayanlar hatırlarlar, eskiden dağlara doğru kıvrıla kıvrıla tırmanan yollarda, atlar, eşekler, insanlar fıçıları, leğenleri kap kaçaklarıyla su taşırlardı; dağın altındaki kuyudan doldurdukları su dolu kaplarla dö-

nen seyyar satıcılar da mallarını satarken kovasına yarım peni isterlerdi.

Su tedarikindeki bu güçlüğün yanına iki başka tuhaflık daha eklenince -bunlardan biri, ana mezarlığın çok dik bayır üzerinde olması nedeniyle kilisenin tepesinde dam çıkıntısı gibi durması ikincisi ise eski zamanlarda hem dinsel hem aile hayatında bir çöküş dönemi geçirmesi- Shaston'ın insanlara dünyanın başka hiçbir yerinde bağışlanmayan üç teselli armağan ettiği, söylenir oldu. Burası, yeryüzünde mezarlığın göğe, kilise kulesinden daha yakın olduğu tek yerdir; bira sudan daha boldur; yoldan çıkmış kadınlar da namuslu eşler ve kız evlatlardan daha çoktur. Ayrıca, orta çağdan sonra yöre halkının, rahiplere vergi ödeyemeyecek kadar yoksullaştığı için kiliselerini yıkmak zorunda kaldıkları ve böylelikle de hiçbir zaman Tanrı'ya kamu önünde ibadet etmedikleri; bu adetin, Pazar günleri öğleden sonraları meyhanede içerken sadece yakındıkları bir gereklilik olarak kaldığı da söylenenler arasındadır.

Shaston'ın yerleşim konumundan doğan bir başka tuhaflık -bu modern zamanlara aitti- daha vardı. Burası, gezgin sirkler, atış galerileri sahiplerinin ve başka gezgin sahne gösterilerinin panayırcı ve pazarcılarla iş anlaşmaları yaptığı başlıca bir uğrak yeri ve dinlenme karargahıydı. Bazı garip göçmen kuşların yüce bir tepede konaklayıp daha uzun uçuşlara hazırlanmak için ya da geldikleri yoldan dönmek için beklemeleri gibi bu uçurumun tepesindeki şehirde, yerel adlara hiç benzemeyen adları olan sarı, yeşil vagon arabalar sanki bu kadar vahşi bir doğa görüntüsü daha fazla ilerlemelerini engellemiş gibi, taş kesilmiş bir sessizlik içinde beklerdi; ve genellikle, bir sonraki bahar dönecekleri yollara düşmeden önce bütün bir kış boyunca burada kalırlardı.

İşte bir gün öğle sonrası saat dört sıralarında en yakın is-

tasyonda trenden inen Jude, bu rüzgarlı ve esrarlı yere hayatında ilk kez ayak basıyordu; yorucu bir yürüşten sonra zirveye varınca, bu göksel kentin ilk evlerini geçti ve okul binasına doğru yürümeye başladı. Vakit henüz erkendi; öğrenciler dersten çıkmamıştı, sivrisinek vızıldamasını andıran uğultuları duyuluyordu; Jude Manastır Yolu'nda birkaç adım gerileyerek önündeki mekânı seyre daldı, kader, onun bu dünyada sevdiği ne varsa, burayı onların yuvası yapmıştı. Geniş ve taş-yapısı okul binalarının önünde, yalnız böyle kireçli dağlık topraklarda yetişen türden, pürüzsüz gövdeli, külrengi iki heybetli akgürgen vardı. Yatay ve dikey tirizlerle bölünmüş pencerelerin ardından görebildiği, öğrencilerin, siyah, kumral, sarışın başlarının tepesiydi. Vakit geçirmek için biraz uzaklaşıp, bir zamanlar Manastır bahçelerinin yayıldığı alanı kaplayan teraçaya indi; yüreğinin çıldırmış gibi çarpmasına engel olamıyordu.

Öğrenciler dağılmadan içeri girmek istemediği için körpe çocuk sesleri dışarıdan duyulana ve üç yüzyıl önce baş rahibelerin, rahibe adaylarının ve elli kadar rahibenin usul adımlarının gezindiği yollarda, kırmızı ve mavi elbiselerinin üzerine beyaz önlükler giymiş kız çocuklarının oynaya zıplaya görünmelerine kadar burada kaldı. Adımlarını geri izleyerek dönen Jude, biraz fazla beklemiş olduğunu anladı. Son öğrencinin ardından Sue da çıkmış, alış veriş için şehre inmişti, Mr. Phillitson ise, öğretmenler toplantısına katılmak üzere öğle saatlerinde Shottsford'a gittiği için zaten evde yoktu.

Jude boşalan sınıfa girerek bir yere oturdu, beklemeye başladı. Yerleri süpüren kız Mrs. Phillotson'ın birkaç dakikaya kadar geri döneceğini bildirmişti. Biraz ileride bir piyano duruyordu, Phillotson'ın Marygreen'deki eski piyanosu. Kararan hava nerdeyse tuşları görmesine engel olduğu halde

Jude alçakgönüllü haliyle elini onların üzerinde gezdirdi, farkında olmadan çaldığı melodi o hafta kendisini o kadar etkileyen ilâhiye dönüştü.

Arkasında biri kımıldandı, hâlâ yerleri süpüren kız sanarak aldırmadan çalmaya devam etti ama, arkasında dolaşan kimse yanına yaklaşıp parmaklarını hafifçe onun bas çalan eline değdirdi. Uzanan ufak eli tanır gibi oldu, hemen döndü.

Sue: "Durma, devam et" dedi. "Hoşuma gidiyor. Melchester'den ayrılmadan önce öğrenmiştim bu parçayı. Oradaki okulda çalarlardı.

"Senin önünde acemiliğim çok göze batıyor! Lütfen, sen çal benim yerime."

- "E, peki, öyle olsun.

Sue oturdu.. Çalışında hiçbir olağanüstülük olmadığı halde Jude'a kendininkine kıyasla, tanrısal bir üstünlük varmış gibi geldi. Sue'nun da kendisi gibi etkilendiği belliydi. Sue bunu fark edince şaşırdı. Çalması bitip, Jude elini uzatınca Sue'nun eli de yarı yolda onun elini buldu. Jude kızın eline sımsıkı sarıldı... tıpkı Sue evlenmeden önce yaptığı gibi.

Sue, oldukça değişik bir sesle: "Çok tuhaf!" dedi. "Bu parçanın bana bu kadar dokunması; çünkü...

"Çünkü ne?"

"Öyle bir insan değilim de ondan... hani...

"Yani duygulu bir insan değilsin?"

"Yok, onu demek istemedim."

"Ama, aslında öyle bir insansın, çünkü yüreğinde tıpkı benim gibi birisin!"

"Yüreklik bakımından evet, kafa bakımından hayır."

Sue çalmaya devam etti. Sonra, birdenbire yüzünü ona doğru döndü; önceden hesaplanmamış bir içgüdüyle ikisi de yeniden birbirlerinin ellerine sarıldılar.

Sue, kendini biraz zorlayarak Jude'un yüzündeki gülüm-

semeyi silen küçük bir kahkaha attı. "Çok garîp!" dedi. "Niye ikimiz de aynı şeyi yaptık acaba?"

"Demin de söyledim ya, birbirimize benzediğimiz için olsa gerek."

"Düşüncelerimiz bakımından değil ama! Belki duygululuğumuz bakımından biraz birbirimizi andırıyoruz, o kadar."

"Ama, düşünceleri yöneten de duygulardır... Bunu anlamak için c ilâhiyi besteleyen adamın hayatımda tanıdığım en basit insanlardan biri olduğunu söylemem yetmez mi?"

"Ne... onu tanıyor musun yoksa?"

"Kendisini görmeye gittim geçen gün."

"Zavallı kuzucuğum! Tam benim yapacağım iş! Ne diye gittin oraya?"

Jude, kuru bir sesle: "Birbirimize benzemediğimiz için" dedi.

Sue: "Haydi gel çay içelim" dedi. "Burada mı içelim, yoksa eve mi gidelim? Çaydanlıkla fincanları buraya getirmek mesele değil. Biliyor musun, okulda kalmıyoruz, şu karşıdaki Old Grove Place denilen yerde oturuyoruz. Öyle eski, iç karartıcı bir yer ki içime fena halde sıkıntı basıyor. Böyle evlere ancak misafirliğe gidilir ama, oturmaya gelince... orada yaşanmış yılların yükü sanki beni eziyormuş gibi geliyor. Oysa bu okullar gibi yepyeni yerlerde insan kendisiyle baş başa kalabiliyor. Otursana, Ada'ya söyleyeyim de gidip öteberiyi getirsin."

Sue çıkmadan önce sobanın kapağını araladı, Jude alevlere bakarak beklemeye başladı. Biraz sonra Sue döndüğünde hizmetçi de, çay tepsisiyle birlikte, arkasından geliyordu. Sobanın karşısına oturdular. Masanın üzerindeki gaz lambasının mavimsi ışığı, alevlerin parıltısıyla karışarak, odayı biraz daha aydınlatmaya yardım ediyordu.

Sue, pirinç çaydanlığı işaret ederek: "Bana verdiğin dü-

gün hediyelerinden biri bu" dedi.

"Evet."

Kendi armağını olan çaydanlık, kaynarken, Jude'a alaylı alaylı ötüyormuş gibi geldi. Konuyu değiştirmek için: "İncil'in kuralcı olmayan yeni bir baskısı olup olmadığını biliyor musun?" diye sordu. "Ama, onu okulda okutmuyorsunuzdur."

"Yok canım, imkân mı var! Öyle bir şey yapsak burada herkesin etekleri tutuşur... dur... evet, biliyorum bir tane. Şimdi pek okumuyorum ama, eski arkadaşım hayattayken epey ilgilendirmişti beni. Cowper'in *Apocryphal Gospels*'i."

Jude: "Tamam, galiba benim de aradığım o!" dedi ama, aklı "eski arkadaşım" sözüne takılmıştı, içi burkuldu. Sue'nun o üniversiteli eski arkadaşını demek istediğini biliyordu. Ondan Phillotson'a söz edip etmediğini merak etti.

Sue Jude'un içine düşen kıskançlık duygusunu sezdiği için bunu silmek çabasıyla söze "Nicodemus'un Âyini çok güzeldir" diye devam etti. Her zaman olduğu gibi onun duygularını açıkça yüzünden okumuştu. Aralarında öylesine bir karşılıklı anlaşma vardı ki, şimdi olduğu gibi, ikisini de fazla heyecanlandırmayan ilgisiz bir konudan söz açtıkları zaman birbirlerine duygularıyla ilettikleri ikinci, sessiz bir konuşma durmadan sürüp gidiyordu. "Aslına epey benziyor. Şiirler halinde bölmüşler. İncil'deki vaazları verenlerden birini rüyanda görmüş gibi oluyorsun. Her şey hem aynı, hem de tam aynı değil. Jude, sen hâlâ böyle şeylerle ilgileniyor musun? Gene *Apologetica*'ya mı başladın yoksa?"

"Evet. Eskisinden de fazla. İlâhiyata dört elle sarıldım."

Sue ona merakla baktı.

Jude: "Niçin öyle bakıyorsun bana?" diye sordu.

"Bilmem... Niye sordun?"

"Bu konuyla ilgili bilmediğim her şeyi bana anlatabilece-

ğinden eminim. Sevgili eski müteveffa arkadaşından her konuda bir şeyler öğrenmiş olmalısın!"

Sue: "Ne olursun yeniden başlamalıyım!" diye yalvardı. "Gelecek hafta da o tatlı ilâhiyi öğrendiğin kilisede çalışacak mısın?"

"Bilmem, belki çalışırım."

"Çok iyi olur. Oraya seni görmeye geleyim mi? Buraya çok yakın, istediğim zaman trene atlayıp yarım saatliğine gelebilirim."

"Hayır. Gelme!"

"Neden? Artık eskisi gibi arkadaş olmayacak mıyız?"

"Hayır."

"Bunu bilmiyordum. Her zaman bana karşı iyi davranacaksın sanıyordum!"

"Hayır!"

"Peki, ne yaptım ben. Sanıyordum ki biz ikimiz..." Sesi birdenbire tizleşip titremeye başladığı için sustu.

Jude birdenbire: "Benimle gönül eğlendiriyormuşsun gibi geliyor bazan" dedi.

Bir anlık bir duraklama oldu. Derken, Sue ayağa fırladı; sobanın ışığı yüzünü aydınlatınca Jude onun kızarmış olduğunu gördü, şaşırdı.

Sue: "Artık seninle konuşamayacağım, Jude!" dedi. Gene o acıklı, kontralto sesiyle konuşmaya başlamıştı. "Kalkıp da insanın aklından bile geçirmemesi gereken duygulara bizi sürükleyen birtakım parçalar çaldıktan sonra artık burada baş başa oturamayız, hava fazlasıyla karardı! Böyle oturup konuşmamalıyız artık. Evet... gitsen iyi olur. Benim hakkımda yanlış şeyler düşünüyorsun. Aslında öylesine gaddarlıkla söylediğin şeyin tam tersiyim ben... Ah, Jude nasıl oldu da öyle bir lafı ağzına alabildin? Ama, gene de sana doğruyu söyleyemem. Nasıl içgüdülerime göre davrandığımı, ya da

kullanmayacak olduktan sonra güzelliğimin bana bağışlanmamış olmasını dilediğimi söyleyecek olsam, kimbilir ne kadar şaşırırsın! Bazı kadınların sevilmeyi sevmeleri doymak bilmez bir ölçüdedir; çoğu zaman sevmeyi sevmeleri de öyle. Bu ikinci durumda, bu sevgiyi papazın verdiği yetkiye göre hak kazanmış olana sürekli olarak veremeyeceklerini anlarlar. Ama, sen öylesine dürüst bir insansın ki, Jude, beni anlamana imkân yok!.. Artık gitsen iyi olur. Kocam evde olmadığı için üzgünüm.

"Gerekten mi?"

"Bunu söz gelişi öyle söylediğimin farkındayım! Doğrusunu istersen üzülmüş olduğumu pek sanmıyorum. İki türlü de fark etmiyor. Ne yazık ki söylenmesi gereken bu!"

Ellerinin kenetlenmesini daha önce geçirdikleri için, Jude çıkarken Sue onun eline hafifçe dokunmakla yetindi. Jude beklentilerinin gerçekleşmediğini belirten somurtkanlıkla kapıdan çıkıp daha birkaç adım ilerlemişti ki Sue koşup onun altından geçmekte olduğu pencerelerden birinin demir kepenklerini açtı. "Trenin kaçta kalkıyor Jude?" diye sordu.

Jude şaşkınlık içinde başını kaldırdı. "İstasyona gidecek olan araba kırk beş dakikaya kadar gelecek."

"Peki, bu kadar zaman ne yapacaksın?"

"Bilmem... biraz gezinirim. Belki de gidip eski kilisede otururum.

"Seni böyle alelacele yolcu etmek pek kabalık oluyor! Bu karanlıkta kiliseye girmek pek içaçıcı bir şey değildir. Burada kalsana.

"Burada nerede?"

"Olduğun yerde işte. Seninle böyle daha rahat konuşurum... Yarım günlük işini feda edip beni görmeye buraya geldin, çok naziksin doğrusu. Sen büyük bir hayalperestsin, Jude'cuğum. Aynı zamanda çok dokunaklı bir Don Kişot. Ba-

zan da kendisini taşa tutarlarken Cennet'in kapılarının kendine açıldığına inanan Ermiş Stephen'sin. Ah zavallı arkadaşım, yoldaşım, daha çok acı çekersin sen!"

Aralarında Jude'un ona yetişmesini engelleyen pencere olduğu için içerdeyken göstermekten çekindiği içtenliğini Sue şimdi açığa vurabiliyordu.

"Ne düşünüyordum biliyor musun" diye, duygulu bir sesle devam etti. "Medeniyetin bizi içine sığdırdığı toplumsal kalıpların esas benliklerimizle olan benzerliği gezegenlerle onların haritaları arasındaki benzerlikten pek farklı değil. Ben Mrs. Richard Phillotson adında biriyim, bu adı taşıyan bir adamla sakin bir evlilik hayatı sürdürüyorum. Ama, aslında Mrs. Richard Phillotson değil, tutkulu, hayatta saymakla bitmeyecek kadar çok iğrençlikler gören, oradan oraya sürüklenen yapayalnız bir kadınım... Biraz daha beklersen arabayı kaçıracaksın. N'olur, beni görmeye gene gel! Bir daha sefere eve gelirsin artık.

Jude: "Olur" dedi. "Ne zaman?"

"Haftaya yarın. Güle güle... güle... güle!"

Sue elini uzatıp Jude'un alnını acır gibi bir kerecik okşadı. Jude karanlığın içinde kayboldu.

Bimport Caddesi'nden geçerken arabanın sesini işitir gibi oldu, gerçekten de pazar yerindeki Duke Hanı'na geldiğinde, arabanın kalkmış olduğunu gördü. Trene yetişebilmek için istasyona yürüye yürüye gitmesi imkânsızdı; ister istemez, o gece Melchester'e giden en son treni beklemek zorunda kalmıştı.

Bir süre gezindi, bir şeyler yedi. Daha yarım saati olduğu için istemeye istemeye ayakları okulun yanındaki yola saptı, Trinity Kilisesi mezarlığının ağaçlıklı yolunu tuttu. Mezarlar karanlığa bürünmüştü. Sue Old Grove Place'e giden yolun üzerinde oturduğunu söylemişti. Sue'nun, antika denecek

kadar eski dediği evi, bu tarif üzerine, kolaylıkla buldu.

Kepenkler daha kapanmamıştı, ön pencerelerden birinden titrek bir mum ışığı görünüyordu. İçerisini olduğu gibi görebiliyordu. Birinci kat, yoldan daha alçaktaydı; evin yapılışından bu yana geçen birkaç yüzyıl içinde yol biraz yükseltilmişti. Sue'nun eve daha yeni geldiği belliydi, duvarları tahtayla kaplı oturma odasında duruyordu, şapkası hâlâ başındaydı. Ocak da aynı ağır tahtadan yapılma oymalı bir çerçeveyle süslüydü. Gerçekten de zamanını burada geçiren yeni evli bir kadın için yüzyılların yükü çekilir gibi değildi.

Sue gül ağacından yapılmış ufak bir kutunun kapağını açmış, içindeki bir fotoğrafa bakıyordu. Bir süre inceledikten sonra resmi göğsüne bastırdı, sonra gene yerine koydu. Sonra, perdeleri çekmemiş olduğunu fark edip elindeki mumla pencereye doğru ilerledi. Dışarısının epey karanlık oluşu Jude'u görmesine engel oluyordu ama, Jude onu olduğu gibi görebiliyordu. Uzun kirpikli, koyu renk gözlerinin şüphe götürmez bir şekilde yaşlı olduğunu fark etti.

Sue kepenkleri kapattı, Jude da tek başına evine dönmek üzere yola çıktı. "Kimin resmine bakıyordu acaba?" diyordu. Bir zamanlar ona kendi resmini vermişti; Sue'da başkalarının resimleri olduğunu da biliyordu ama, bu mutlaka kendi resmiydi.

Sue'nun davetine uyarak gene onu görmeye gitmesi gerektiğini biliyordu. Sue'nun pek saygı duymadığı ve konu açıldığında Jude'a 'senin yarı-tanrıların' diye hafif bir alayla sözünü ettiği o kitapların konusu olan dürüst adamlar ve ermişler kendi güçlerinden kuşkuya düştükleri anda böyle bir karşılaşmaya kesinlikle sırt çevirirlerdi. Jude bunu yapamazdı. Aradaki bütün zaman zarfınca oruç tutup dua edebilirdi; ama, insanî yönü ilâhi yönünden çok daha baskın çıkıyordu.

İşleri Tanrı düzene koymuyorsa kadın koyuyordu. Ertesi sabah birisi Jude'a şu pusulayı getirdi:

Gelme gelecek hafta. Kendi iyiliğin için söylüyorum, gelme! O uğursuz ilâhinin, akşam karanlığının etkisiyle birbirimize gereğinden fazla yakınlık gösterdik. Elden geldiğince beni düşünmemeye çalış.

Susanna Florence Mary.

Jude'un hayal kırıklığı büyüktü. Sue böyle kısacık yazdığı zaman yüzündeki ifadenin, duygularının nasıl olduğunu Jude bilirdi. Ama, o ne düşünürse düşünsün bu konuda ona hak vermeden edemeyeceğini biliyordu. Hemen karşılık yazdı:

Kabul ediyorum. Haklısın. Feragat konusunda öğrenmem gereken bu dersin zamanı gelmiştir sanırım.

JUDE.

Paskalya'dan bir gün önce mektubu yolladı. Vermiş oldukları bu karar bir kesinlik taşıyor gibiydi. Ne var ki onların güçlerinin ötesindeki güçler, yasalar yeni olaylar hazırlamaktaydılar. Paskalya'nın ertesi sabahı, ciddî bir şey olursa kendisine hemen telgraf çekmesini tembih ettiği Mrs. Edlin'den bir haber aldı:

"Teyzen ölüm döşeğinde. Hemen gel."

Aletlerini fırlatıp hemen yola koyuldu. Üç buçuk saat sonra Marygreen'i çevreleyen ovadan geçiyordu, az sonra köye giden kestirme yolun geçtiği çukur tarlaya indi. Yürürken, yolun öbür yanındaki çitin arkasında bir işçinin kendini gözlediğini fark etti. Adam yüzünde sıkılgan bir ifadeyle ona doğru ilerledi, bir şey söylemek istediği belliydi. Jude için-

den: "Kadıncağızın öldüğü adamın yüzünden okunuyor" dedi. "Zavallı Drusilla Teyze!"

Tahmini doğru çıktı, Mrs. Edlin adamcağızı kara haberi versin diye yollamıştı.

Adam: "Seni görse tanıyamayacak haldeydi" diyordu. "Oracıkta, gözleri camdan bir taş bebek gibi yatıyordu; onun için, ha yanında bulunmuşsun ha bulunmamışsın."

Jude eve gitti. Öğleden sonra bütün işler tamamlanıp da mezarcılar biralarını içip gittikten sonra, sessiz kalan evde tek başına oturdu. Birkaç gün önce birbirlerini görmemeye karar verdikleri halde Sue'yla görüşmesi şarttı. Elden geldiğince kısa bir haber yolladı:

Drusilla Teyze ansızın öldü. Cenaze cuma günü öğleden sonra kalkacak.

O güne kadar Marygreen'de kalıp vakit geçirdi. Cuma sabahı mezarın bitip bitmediğini görmeye gitti, "Sue acaba gelir mi?" diye meraklanıyordu. Yazıp haber vermişti; gelmesi ihtimali vardı. Gelebileceği tek trenin saatini ayarlayarak, öğlen sularında kapıyı kitleyip çukur tarladan geçti. Tepeye gelince durup manzarayı seyre koyuldu. İki, üç kilometre ötede yükselen beyaz buharların soldan sağa doğru ilerlemekte olduğunu gördü.

Gene de Sue'nun gelip gelmediğini öğrenmek için epey beklemesi gerekiyordu. Bekledi. En sonunda ufak bir araba tepenin eteğine gelip durdu, içinden bir yolcu indi, araba geri dönerken yolcusu da tepeye tırmanmaya başladı. Jude onu tanıdı, Sue'nun bugün öylesine ince bir hali vardı ki çok içten bir kucaklamayla ezilebilirmiş gibi geliyordu. Jude zaten böyle bir şey yapmaması gerektiğini düşündü. Yolun üçte ikisini geçince yüzünde kaygılı bir ifade belirdi. Jude kendi-

sini ancak o anda tanıdığını anladı. Az sonra kızın yüzünde düşünceli bir gülümseme belirdi. Jude bir kaç adım inip onunla buluşuncaya kadar bu gülümseme silinmedi.

Telâşlı, sinirli bir sesle: "Cenazeyi tek başına kaldırmak zorunda olduğun için ne kadar üzüleceğini düşünüp, gelmeye karar verdim" dedi. "Trene son anda yetiştim."

Jude: "Biricik vefakâr Sue!" diye mırıldandı.

Sue ise ikili yaradılışındaki garip ikiliğin yol açtığı kaçamağa sapan tavrıyla bu buluşma anını daha fazla uzatmak istemedi, oysa cenazeye daha çok zaman vardı. Onları beklenmedik biçimde olağandışı bir acıyla bir araya getiren böyle bir tesadüf bir daha belki hiç tekrarlanmayacaktı; Jude bir an durup bunun üzerine düşünmek, konuşmak isterdi ama, Sue ya bunun farkında değildi, ya da ondan da fazla farkında olduğu için duygularını yaşamaktan kaçınıyordu.

Acıklı ve basit tören az sonra sona ermişti. Kiliseye neredeyse dörtnala gitmişler, aceleci mezarcının bir saat sonra beş kilometre ötede daha önemli bir işi olduğu için tören çabucak geçiştirilmişti. Drusilla'nın tabutu, akrabalarından ırak bir yerde, yeni toprağa yerleştirilmişti. Sue ile Jude yan yana yürüyerek mezara gitmişlerdi, şimdi de ikisine de yabancı gelmeyen o evde oturmuş, çay içiyorlardı; ölülere gösterilen bu son saygı onları hiç olmazsa bu anda birleştirmişti.

Sue: "Hayatının başından sonuna kadar büyükteyzenin evliliğe karşı olduğunu söylemiştin değil mi?" diye mırıldandı.

"Evet. Özellikle bizim aileden olanlar için."

Sue'nun bakışları onunkiyle karşılaştı, bir süre gözlerini ondan ayırmadı.

"Biraz hazin bir aileyiz, değil mi, Jude?"

"İyi bir eş olamayacağımızı söylerdi. Onu bilmem ama, mutlu olamadığımız muhakkak. Hiç olmazsa ben bu kuralı

bozmadığımı söyleyebilirim!"

Sue susuyordu. Sonra, titrek bir sesle: "Jude" diye söze başladı, "evli bir kadının ya da erkeğin başka birine mutsuz olduğunu söylemesi kötü bir şey mi? Evlilik dinî bir şeyse bunu söylemek belki kötü bir şeydir ama, temeli ev geçindirme, para biriktirme, vergi ödeme bakımından maddî bir kolaylık sağlayan, evlâtların miras yoluyla mal-mülk edinmelerine yarayan, bunun için bir babanın soyadını gerektiren aşağılık bir kontrata dayanıyorsa -ki aslı böyle görünüyor- o zaman bir insana mutlaka bundan ne kadar incindiğini, bunun kendisini ne kadar üzdüğünü söylemek, hattâ damlara çıkıp bunu haykırmak hakkı tanınmalıdır."

"Ben bunu söyledim, hiç değilse sana.

Sue biraz durakladıktan sonra konuşmaya başladı: "Eşlerden birinin, öbüründe belirli bir kusur olmadığı halde, onu gene de sevemeyişine birçok çiftlerde rastlanır mı dersin?"

"Evet, rastlanır sanırım. Birinden biri başkasını seviyorsa."

"Ama, öyle olmasa bile. Kadın kocasıyla oturmaktan hoşlanmıyorsa çok huysuz sayılmaz mı sırf... Sue'nun sesinin titremesinden Jude bir şeyler sezdi " sırf kişisel bir duygudan ötürü ona karşıysa... diyelim fiziksel yönden... titizlik mi dersin, ne dersen de... onu saydığı, kendini ona borçlu gördüğü halde, huysuz sayılmaz mı? Ben yalnız belirli bir durumu koyuyorum ortaya. Erdemli olmak iddiasında bulunmaktan vaz mı geçmelidir?"

Jude üzgün, dertli bir bakışla Sue'ya bir gözattı, başka yana bakarak konuştu: "Tecrübelerimle inançlarımın uyuşmadığı birkaç durumdan biridir bu. Düzeni seven bir adam olarak konuşacak olursam -ki öyle olmaya çalışıyorum ama, öyle olduğunu sanmıyorum- "evet" demem gerekir. Ama, tecrübelerime, yanılmayan doğaya dayanarak konuşacak olur-

sam "hayır" demem gerekir... Sue, öyle sanıyorum ki sen mutlu değilsin!"

Sue: "Ne münasebet! Elbette mutluyum!" diye karşı çıktı. "Serbestçe seçtiği bir erkekle sekiz haftadır evli olan bir kadının mutlu olmamasına imkân var mı?"

- "Serbestçe seçtiği mi?"

"Ne diye sözümü tekrarlıyorsun?.. Saat altıdaki trene yetişmem gerek. Sen biraz daha kalacaksın sanırım."

"Birkaç gün daha kalacağım, Büyükteyzenin işlerini bir düzene koyana kadar. Bu evin işi bitik artık. Seninle istasyona kadar geleyim mi?"

Sue bunu istemediğini belirten ufak bir kahkaha attı. "Gelmesen daha iyi olur. İstersen yolun bir kısmını benimle birlikte yürü."

"Dur bakayım... bu gece gitmene imkân yok. O tren Shaston'dan geçmiyor. Bu gece kalıp yarın gitmen gerek. Burada kalmak istemiyorsan Mrs. Edlin'de sana bol bol yer bulunur."

Sue biraz duralayarak: "Peki öyleyse" dedi. "Zaten kesin olarak gelip gelmeyeceğimi ona bildirmemiştim."

Jude durumu kadına bildirmek için yandaki eve gitti, birkaç dakika sonra gelip gene oturdu. Sonra, birdenbire gözlerini yere dikerek: "Şu andaki durumumuz iğrenç, Sue... iğrenç!" dedi.

"Yok canım, niye?"

"Sana kendi üzüntümü etraflıca anlatmama imkân yok. Ama, senin durumuna gelince, o adamla hiç evlenmeyecektin. Sen bu işe kalkışmadan önce ben farkına vardım ama, karışmamam gerektiğini düşündüm. Yanılmışım. Keşke söyleseymişim!"

"Bütün bunları nereden çıkarıyorsun, şekerim?"

"Nereden mi? Tüylerinin altından seni görebiliyorum da

ondan, benim zavallı minik serçem!"

Kızın eli masanın üzerindeydi, Jude da elini onun üzerine kapadı. Sue elini çekti.

Jude: "Saçmalama, Sue!" diye haykırdı. "Bütün bu konuşmalarımızdan sonra! Bütün mesele buysa, ben senden çok daha katıyım bu konuda... Böylesine zararsız bir davranışa karşı koyman bu konuda ne kadar budalaca tutarsız olduğunu gösterir!"

Sue, pişman olmuş gibi: "Gerçekten de biraz fazla ukalâlık oldu galiba" dedi. "Aramızda gereğinden fazla tekrarlanan bir oyunmuş gibi geldi de. Al işte, istediğin kadar tutabilirsin. İyi mi ettim?"

"Evet, çok."

"Ama, ona söylemem gerek."

"Kime?"

"Richard'a."

"A... elbette, mutlaka söylemen gerekiyorsa söyle. Ama, hiçbir anlama çekilemeyeceği için onu durup dururken boşuna meraklandırmış olabilirsin."

"Peki ama, elimi sırf kardeşçe tuttuğuna emin misin?"

"Tamamiyle. Artık içimde sevgi diye bir duygu kalmadı."

"Öyle mi, bak buna şaştım. Nasıl oldu?"

"Arabella'yı gördüm."

Sue bu beklenmedik haber karşısında yüzünü buruşturdu, sonra merakla sordu: "Ne zaman gördün?"

"Christminster'deyken."

"Demek geldi? Sen de bana hiçbir şey söylemedin! Artık gene birlikte yaşamaya başlarsınız."

"Elbette... sen de kocanla birlikte yaşamıyor musun?"

Sue, pencere kenarına dizili, bakımsızlıktan solmuş sardunya, kaynanadili saksılarına baktı, sonra bakışlarını onların ötesindeki boşluğa dikti, gözleri nemlenmeye başlamıştı.

Jude, yumuşayarak: "Neyin var?" dedi.

"Onun dönüşüne niye bu kadar seviniyorsun... bana daha önce söylediklerin doğruysa... yani söylediğin zaman doğru idiyse! Elbette artık öyle düşünmüyorsundur! Nasıl bu kadar çabuk değişebilirsin? Kalbin nasıl bu kadar çabuk Arabella'ya dönebilir?"

"Bir hikmeti vardır elbet, kimbilir."

Sue hafif bir alınganlıkla: "Yok... olamaz, yalan söylüyorsun!" dedi. "Benimle alay etmek için böyle diyorsun... biliyorum... benim mutsuz olduğumu sanıyorsun da ondan."

"Bilmem. Bilmek de istemiyorum.

"Mutsuzsam, bu benim yarattığım, bir şeydir; kendi cadılığımdandır; yoksa, onu sevmemeye hakkım olması gerektiğinden değil. Her konuda bana o kadar anlayışlı davranıyor ki! Sonra, her eline geçirdiği kitabı okuması bakımından çok da bilgili, hoşsohbet bir insan... Jude, sence bir adam kendi yaşında bir kadınla mı evlenmeli, yoksa kendinden daha genç biriyle mi... meselâ benim gibi on sekiz yaş genç biriyle mi?"

"Birbirlerine besledikleri duygulara bağlı."

Jude ona kendi kendini tatmin etmesi için en ufak bir fırsat vermiyordu. Sue onun yardımı olmadan devam etmek zorundaydı, gittikçe yaşaran gözleri, titreyen sesiyle sözlerine devam etti:

"Öyle... öyle sanıyorum ki sen bana karşı ne kadar dürüst davrandınsa benim de sana aynı karşılıkta bulunmam gerek. Ne demek istediğimi anlamışsındır belki... yani Mr. Phillotson'ı bir dost olarak sevdiğim halde, onu aşkla sevmiyorum... onunla karı-koca hayatı yaşamak benim için... benim için bir işkence oluyor! Tamam, işte artık içimi döktüm... elimde değildi, oysa bütün gücümle... mutlu olduğuma inandırmak istiyordum çevremi. Artık ömrünün sonuna ka-

dar benden nefret edersin sanırım!"

Sue örtünün üzerine yaslamış olduğu ellerine doğru başını eğdi, üç ayaklı hafif masayı sallayan ufak hıçkırıklarla sessizce ağladı.

"Ben evleneli daha bir iki ay oluyor!" diye devam etti, masanın üzerine kapanmış ellerinin içine hıçkırıyordu. "Hem herkesin dediğine bakılırsa bir kadın tiksindiği bir şeyi -yani evliliğin ilk günlerinde tiksindiği bir şeyi- beş, altı yıl sonra kaygısızlık içinde, rahatlıkla yapabilirmiş. Ama, bu neye benziyor biliyor musun: Kolun, ya da bacağın kopar da yerine tahtasını takarlar, pekâlâ rahat etmesini öğrenirsin zamanla!"

Jude konuşamayacak haldeydi. "Biliyordum bir terslik olduğunu, Sue! İçime doğmuştu, biliyordum!" dedi.

"Ama, iş senin sandığın gibi değil! Benim kötülüğümden başka işleri bozan hiçbir şey yok. Buna, benim duyduğum, neden olduğunu sana açıklayamayacağım bir tiksinti, demek mümkün; kimsenin uluorta söyleyemeyeceği bir şey... Bana asıl dokunan, çok iyi bir insan olduğu halde, bu adama ne zaman isterse karşılıkta bulunmak zorunda olduğum düşüncesi! Aslında isteğe bağlı olan bir şeyin imzalanan korkunç bir anlaşma yüzünden bir insana zorla yaptırılması! Keşke beni dövse, aldatsa, bu konudaki duygularımı haklı çıkaracak bir şey yapsa! Onun hiçbir şey yaptığı yok; yalnız, benim duygularımı öğrendiğinden beri bana biraz soğuk davranmaya başladı. Cenazeye de o yüzden gelmedi... Öyle mutsuzum ki... ne yapacağım bilmiyorum! Yaklaşma bana, Jude, yaklaşmaman gerek. Yok, yok... olmaz!"

Jude ayağa fırlayıp yüzünü onun yüzüne yaslamıştı... daha doğrusu, yüzüne yaklaşamadığı için kulağına yaslamıştı.

- "Sana olmaz dedim, Jude!"

"Biliyorum... ben ancak... acını paylaşmak istiyorum!

Bütün bunlar benim senden önce evlenmem yüzünden oldu değil mi? Öyle olmasaydı benim karım olacaktın değil mi, Sue, değil mi?"

Sue yerinden fırladı, kendine gelebilmek için kilise avlusuna kadar gideceğini, büyükteyzesinin mezarını ziyaret edeceğini söyleyerek, dışarı çıktı. Jude onun peşinden gitmedi. Yirmi dakika sonra Sue'nun çayırı geçerek Mrs. Edlin'in evine doğru gittiğini gördü. Biraz sonra Sue küçük bir kız gönderdi, eşyalarını istetti; o gece çok yorgun olduğu için bir daha dışarı çıkamayacağını bildiriyordu.

Jude büyükteyzesinin evindeki bomboş odada oturmuş, Mrs. Edlin'in karanlıklara karışan evini seyre koyulmuştu. Sue'nun da aynı yalnızlık, üzüntü içinde o evde oturduğunu biliyordu; her zaman kendi kendine tekrarladığı "böylesi daha hayırlı oldu" felsefesi üzerinde düşünmeye başladı.

Erkenden yattı ama, Sue'nun bu kadar yakında olduğu düşüncesi uykusunu kaçırıyordu. Saat iki sularında, tam uykuya dalmak üzereyken, eskiden Marygreen'de otururken ona hiç de yabancı olmayan tiz bir çığlıkla yerinden fırladı. Kapana kıstırılmış bir tavşanın sesiydi bu. Ufacık yaratığın bir huyu vardı: Bu sesi bir iki kere ancak tekrarlardı, ertesi gün avcı gelip başına bir şeyle vurana kadar işkence çekmeye devam ederdi.

Jude çocukluğunda yer solucanlarının hayatlarını kurtarırdı; şimdi de tavşanın yaralı bacağının çektirdiği acıyı düşündü. Arka bacağın kapana kısıldığı bir "kötü vurgun" ise, hayvancağız daha altı saat kapanın dişleri kemiklerine dayanıp bacağını paramparça edene kadar ayağını çekiştirip dururdu; ön bacağını kıstırdığı bir 'iyi vurgun" ise, kemik kırılır, imkânsız olan bir kaçış için yapılan denemeler bacağını koparmaya yeterdi; kaçsa bile bacağının acısından, kan kaybından tarlada ölürdü.

Aradan yarım saat kadar geçti, tavşan bir daha haykırdı. Jude hayvanı çektiği acıdan kurtarmadan rahat edemeyeceğini anlamıştı; çarçabuk giyindi, ay ışığında sesin geldiği yere yöneldi. Dul kadının bahçesinin bittiği yerdeki çalılıklara gelince durdu. Can çekişen hayvanın peşinde sürüklediği kapanın tıkırtıları şimdi ona yol gösteriyordu. Az sonra, tavşanı bulmuştu. Avucunun kenarıyla hayvanın boynuna vurarak onu yere ölü serdi.

Geri dönmek üzereyken yandaki kulübenin yer hizasında olan penceresinden bakan bir kadın gördü. "Jude!" dedi ürkek bir ses... Sue'nin sesi. "Sensin, değil mi?"

- "Evet, canım!"

- "Bir türlü uyuyamadım, sonra da tavşanı duydum, o kadar acı çekmesine dayanamayarak öldürmeye karar vermiştim. İyi ki sen yetiştin... Böyle kapan kurmasına izin verilmemeli kimsenin!"

Jude pencereye gelmişti, ev o kadar alçaktaydı ki Sue'yu beline kadar görebiliyordu. Sue pancurları iyice açıp elini Jude'un elinin üstüne koydu, ay ışığının aydınlattığı yüzü istekle ona bakıyordu.

Jude: "Uykundan mı alıkoydu seni?" diye sordu.

- "Yok... uyanıktım."

- "Neden?"

"Pekâlâ biliyorsun neden olduğunu! seni bilmez miyim ben... o dinî felsefelerinle! kimbilir, başı dertte olan evli bir kadının başka bir erkeğe bundan söz etmesini bağışlanamaz bir günah olarak görüyorsundur. Keşke açılmasaydım sana!"

Jude: "Öyle deme, canım" dedi. "Belki eskiden öyle düşünüyordum ama, düşüncelerimle ben artık ayrılmaya başladık."

"Biliyordum... biliyordum! Sırf bu yüzden inançlarına karışmayacağıma kendime söz vermiştim. Ama... seni gördüğü-

me çok sevindim! Gerçekten, seninle bir daha karşılaşmak niyetinde değildim, zaten bizi birbirimize bağlayan son bağ da Drusilla teyzenin ölmesiyle kopmuş oldu!"

Jude onun elini yakalayıp öptü. "Bize kalan daha güçlü bir bağ var!" dedi. "Artık ne düşüncelerime, ne de dinime aldırış etmeyeceğim! Ne halleri varsa görsünler! Seni sevsem de, sana yardım etmeme izin ver, hattâ sen...

"Hayır, söyleme! Ne demek istediğini anlıyorum. Yo, o kadar da açılamam sana. İşte böyle. Ne düşünürsen düşün ama, sorularına karşılık vermem için beni zorlama!"

"Ben ne olursam olayım, neyse ama, keşke sen mutlu olabilseydin!"

"Olmama imkân yok ki! Duygularımı o kadar az insan anlayabilir ki... Bütün bunların huysuzluğumdan, aşırı titizliğimden, ya da böyle bir şeyden ötürü olduğunu söyleyip beni suçlarlar... Medenî yaşayışta aşkın acı yanı hiç de aşkın doğal yanlarından biri değil; aslında kendi hallerine bırakılsalar ayrılmakla huzura kavuşacak olan insanlar için ortaya çıkarılmış yapma bir facia bu... Belki üzüntümü açabileceğim başka biri olsaydı sana açılmam yanlış bir şey olabilirdi. Ama, başka kimsem yok ki! Üstelik, birine söylemeden de edemeyecektim artık! Onunla evlenmeden önce oturup evli olmanın ne demek olduğunu enine boyuna düşünmemiştim, Jude... ne demek olduğunu bildiğim halde. Benimki büyük bir budalalık... hiçbir bahane bulunamaz. Artık büyümüştüm, çok da tecrübeli olduğumu sanıyordum. Onun için de okulda başımı belâya sokunca, kendime duyduğum o aptallık derecesinde güvenle işi aceleye getirdim!.. Bana kalırsa insanın cahillikle yaptığı bir işi düzeltebilmesi için ona mutlaka bir hak tanınmalıdır. Bahse girerim ki birçok kadının başına gelen bir şeydir bu; onlar boyun eğiyor, ben tekmeliyorum... Daha sonraki bir çağda yaşayacak insanlar bizim ne yazık ki

yaşamak zorunda olduğumuz bu zamanın vahşî âdetlerine, boş inançlarına baktıkları zaman, kimbilir ne diyecekler!"

"Biricik Sue, ne kadar da acı konuşuyorsun! Ah keşke... keşke...

"Artık içeri girsen iyi olur."

İçinden gelen bir anlık bir dürtüyle pencerenin kenarından aşağı sarkıp, yüzünü Jude'un saçlarına gömdü. Ağlıyordu. Jude'un başının üzerine belli belirsiz bir öpücük kondurduktan sonra içeri çekiliverdi, çünkü çekilmeseydi Jude'un dayanamayarak ona sarılacağını biliyordu. Kepenkleri kapadı, Jude da kulübeye döndü.

III

Sue'nun acı dolu itiraflarının gerçekten büyük bir mutsuzluk olduğu düşüncesi bütün gece Jude'u uyutmadı.

Ertesi sabah Sue'nun gitme saati geldiğinde, komşular ikisinin Alfredston'a inen ıssız yola saptığını gördüler. Jude aynı yoldan geri dönerken aradan bir saat geçmişti, yüzünde pervasızlıkla karışık bir heyecan ifadesi kendini belli ediyordu. Bir şey olmuştu.

Sessiz yol üzerinde durup vedalaşmışlardı, ikisinin de yüzlerinden okunan gerginlik, heyecan onları samimiyetlerini ne dereceye kadar ilerleteceklerine dair sorular sormaya itmişti. Sonunda neredeyse kavgaya başlamışlar, Sue da, yakında Jude'un papaz olacağına göre veda etmek için bile olsa şu anda istediği gibi Sue'yu öpmeyi düşünmemesi gerektiğini söylemişti. Sonra bu öpüşmenin aslında hiçbir önemi olmadığı sonucuna vardı: Önemli olan, hangi ruh hali içinde yapıldığıydı. Bir akraba, ya da arkadaş havası verilerek yapılırsa

hiçbir sakıncası yoktu; bir âşık tavrı takınılarak yapılacak olursa buna izin veremezdi. "Öyle olmayacağına yemin ediyor musun?" demişti.

Hayır: Jude yemin edemeyecekti.

Birbirlerinden yabancılar gibi ayrılıp, ikisi de kendi yolunda yürümeye başlamışlardı ki, bir süre sonra ikisi de aynı anda dönüp arkalarına baktılar. Bu bakış şimdiye kadar az çok gizledikleri duygularına bir ölüm darbesi indirmişti. Hızla birbirlerine koşmuşlar, önceden hiç tasarlamadıkları bir biçimde sarılıp uzun uzun öpüşmüşlerdi. Temelli ayrıldıklarında Sue'nun yanakları kızarmış, Jude'un ise yüreği çarpmaya başlamıştı.

Bu öpüşme Jude'un ilerlediği yolda bir dönüm noktası olmuştu. Kulübeye dönüp, tek başına oturup düşünmeye fırsat bulunca bir şey kendini apaçık belli etti: Bu yüce varlığı öpmüş olması ona yanlışlarla dolu hayatının her ne kadar en saf, en temiz anı gibi gelmişse de, bu yasak sevgiyi yüreğinde taşıdığı sürece, cinsel aşkın en iyi şartlar altında zayıflık, en kötü şartlar altında da lânet sayıldığı bir dinin elçiliğini, yapmak düşüncesinin peşinden koşması korkunç bir çelişki olacaktı. Sue'nun sevgiyle söyledikleri aslında soğuk gerçeğin ta kendisiydi. Tek düşüncesi, canını dişine takıp, ona olan tutkunluğunda sonuna kadar ayak diremekken, sırf bu yüzden herkesin kabul ettiği ahlâk kurallarının bir öğreticisi olarak lânetlenmişti. Anlaşılıyordu ki yaradılışı da, toplumsal durumu gibi, yerleşik dogmaları yaymak görevini yüklenmesine aykırı düşüyordu.

Ne gariptir ki ilk amacı -okuyup bilim adamı olma isteği- bir kadın yüzünden engellenmişti, ikincisi de -din adamlığı- gene bir kadın yüzünden engellenmişti. "Asıl suç kadınlarda mı, yoksa düzendeki yapmacıktan mı, doğal cinsel isteklerin şeytanca kılıklara büründürülüp, ilerlemek isteyenlere engel

olmasından mı ileri geliyor?" diye düşünüyordu.

Hiçbir kişisel çıkarı gözetmeden, kendisi gibi çırpınan yaratıklara yardım etmek, ne kadar yoksul olursa olsun, bir peygamber gibi yaşamak başlıca isteğiydi. Ama, başka bir kocayla kendinden uzakta yaşayan bir karısı vardı; kendisi de yasak bir sevgiye sürüklenmişti, sevdiği insanın da durumuna başkaldırmasına sebep olduğu için, çoğunluğun değer yargılarına göre, saygı duyulamayacak bir insan haline gelmişti.

Daha ötesini düşünmek onun elinde değildi; apaçık görünen gerçeğe bir bakması yeterdi, kurallara boyun eğen bir din öğretmeni kılığına bürünmekle kendisini ikiyüzlü bir sahtekâr durumuna sokmuştu.

O akşam güneş batarken bahçeye çıkıp bir çukur kazdı, sonra o evde sakladığı bütün ahlâk kitaplarını, din kitaplarını çıkarıp dışarı taşıdı. İnsanların gerçekten dindar oldukları bu bölgede kitapların satışından ele geçireceği paranın adi kâğıt fiyatından daha aşağı olacağını bildiği için, onları bu biçimde yok etmekle, az bir miktar bile olsa beş, on kuruşu feda etmek zorunda kalacağını bildiği halde bu yolu tercih etti. Önce az çok parçalanmış birkaç kitapçığı ateşe verdi; sonra, ciltli olanları da elden geldiğince parçalamaya çalışarak teker teker ateşe attı, eline geçirdiği bir tırmıkla onları alevlerin üzerinde gezdirdi. Kitaplar, alev alıp az çok yok olana kadar, evin arka kısmını, domuz ağılını, kendi yüzünü aydınlattı.

Orada artık neredeyse bir yabancı sayılabilecekken, gene de yoldan gelip geçen komşular durup çitin arkasından onunla bir çift laf ediyorlardı.

"Yaşlı teyzenin işe yaramayan öteberisini yakıyorsun, galiba, ha? Öyle ya, insan bir evde seksen yıl yaşadı mı köşede, bucakta bir sürü şey birikir elbet."

Jeremy Taylor, Butler, Doddridge, Paley, Pussey, Newman'ın, daha birçoklarının yapraklarının, kapaklarının, ciltlerinin yanıp kül olması sabahın birini bulmuştu. Gece sessizdi. Jude kâğıt kalıntılarını tekrar tekrar tırmıkla çevirirken, artık ikiyüzlü bir insan olmadığı düşüncesi aklını yatıştırıyor, içini rahatlatıyordu. Eskisi gibi gene inançlarına bağlı kalabilirdi ama, artık hiçbir iddiası yoktu; elinde ona inanç sağlayacak ne bir aracı vardı, ne de bunu herkese gösterebilirdi, zaten olsaydı her şeyden önce bu aracı kendi yararına kullanması beklenirdi. Sue'ya duyduğu bu tutkuyla artık sıradan bir günahkârdı; temiz ruhlu bir hayalet değil.

Bu arada Sue, ondan ayrıldıktan sonra, geriye koşup kendisini öpmesine izin verdiği için ağlaya ağlaya istasyona doğru yola koyulmuştu. Jude ona âşık değilmiş gibi davranmamalıydı ve Sue'nun birdenbire içinden gelen bir dürtüye kapılarak geleneklere aykırı, hatta yanlış denebilecek bir biçimde davranmasına izin vermemeliydi. Sue bunu, daha çok, yanlış bir davranış sayıyordu; çünkü onun mantığı akıl almaz bir biçimde kurulmuştu: Bir şeyi yapmadan önce yapılmasının doğru olabileceğini kabul eder, yaptıktan sonra da yanlış olduğunu düşünürdü; başka bir deyişle, düşünürken doğru olan şeyler gerçekleşince yanlış oluyordu.

"Zayıf davrandım galiba!" diye hıçkırdı. Yürümeye devam ederken, arada bir yüzünden kayan gözyaşlarını siliyordu. "Tıpkı seven bir adamın öpüşü gibi ateşliydi o öpüş... öyleydi, öyle! Artık ona hiç mektup yazmayacağım -hiç olmazsa uzun bir süre için- ne kadar alındığımı anlasın! Umarım ki çok incinir... yarın, öbür gün, daha öbür gün mektup bekleyip duracak... O zaman merakından kimbilir nasıl kıvranacak... hem de nasıl! Ben de, bu işe öyle sevineceğim ki!"

Bir yandan kendi elinden Jude'un yakında çekeceği acıyı düşünerek Jude için bir yandan da kendi haline acıyarak

döktüğü gözyaşları birbirine karıştı. Sonra, kocasının kişiliği kendisini mutsuz kılan bu ufacık kadın, yaradılış, huy bakımından değil Phillotson'a, belki hiçbir erkekle evlilik bağının şartlarına uyamayacak olan bu ince ruhlu, duygulu kız, hızlı hızlı yürüdü, soluk soluğa kaldı; umutsuzluk içinde çevresine bakınmaktan gözlerine yorgunluk çöktü.

Phillotson onu istasyonda karşıladı; üzgün olduğunu görünce bunu büyükteyzesinin ölümüne, cenaze töreninin verdiği sıkıntıya yordu. O gün neler yaptığını anlatmakla söze başladı, kaç yıldır görmediği, yakınlarda öğretmenlik yapan arkadaşı Gillingham'ın kendisini görmeye geldiğini söyledi. Sue, yolcu arabasının üst katında onun yanına oturmuş, şehre doğru yol alırlarken, beyaz yola, yanı boyunca uzanan kızıl çalılıklara bakıyordu. Birdenbire sanki kendi kendini cezalandırmak istermiş gibi bir sesle konuştu:

"Richard... Mr. Fawley'nin uzun bir süre elimi tutmasına izin verdim. Bana hak verip vermeyeceğini bilemiyorum."

Adamın bambaşka düşüncelere daldığı belliydi, çünkü aldırış etmeden: "Ya, öyle mi? Nereden aklına geldi öyle bir şey yapmak?" diye sordu.

"Bilmem. O istedi, ben de bıraktım."

"Umarım ki onun hoşuna gitmiştir. Sanırım bu yeni bir şey değil."

Aralarına sessizlik çöktü. Bu durum mahkemede işini bilen bir yargıç karşısında ortaya konmuş olsaydı, yargıç mutlaka Sue'nun daha önemli olan bir ayıbın yerine daha önemsiz olanı koyduğunu, yani öpüşme konusunda hiçbir şey söylemediğini notlarına eklerdi.

O akşam çay içtikten sonra Phillotson oturup okul kayıtlarının hesabını düzene koymaya başladı. Sue, her zamanki halinden farklı, sessiz, gergin, huzursuz oturup kalmıştı. Sonunda, dayanamayarak, yorgun olduğunu söyleyip erkenden

yatmaya gitti. Phillotson, kafası bir sürü yoklama sayısı ile dolu olarak, yukarı çıktığında saat on ikiye çeyrek vardı. Gündüzleri Blackmoor Deresi Vadisi'nin elli, altmış kilometre ötesini, hattâ Dış Wessex'i bile içine alan bir manzarası bulunan odalarına girip pencerenin yanına gitti, yüzünü cama dayayarak taş kesilmiş gibi şimdi bu koskoca manzarayı örten sırlı karanlığı seyre daldı. Düşünüyordu. Sonunda, başını çevirmeden: "Öyle sanıyorum ki" dedi, "okulun kırtasiyecisini değiştirmek için kurula başvurmak zorunda kalacağım. Bu sefer bütün not defterleri yanlış gelmiş."

Karşılık gelmedi. Sue'nun uykuda olduğunu sanarak devam etti: "Sonra sınıftaki o havalandırıcı için de yeni bir şeyler düşünmek gerek. Rüzgâr ensemden insafsızca esip kulağımı ağrıtıyor."

Sessizlik ona her zamankinden daha kesinmiş gibi geldiği için arkasını dönüp baktı. Hem yukarı kattaki, hem de o eski harap Old Grove Place'teki o ağır, kasvetli, meşeden yapılma tahta kaplama duvarlar, tavana kadar uzanan bacanın çıkıntısıyla yepyeni, pırıl pırıl pirinçten yatak başı, Sue'ya yeni aldığı kayın ağacından takımlar yan yana öylesine sırıtıyordu ki, sanki bu iki tarz üç yüz yılın arasından birbirlerine bakıp sarsılan döşemelerin üzerinde birbirlerine başlarını sallıyor gibiydiler.

"Soo" dedi. (Onun adını böyle söylerdi.)

Sue yatakta yoktu. Yalnız, daha önce yatağa girdiği belliydi: Onun tarafındaki yorganlar açılıp fırlatılmıştı. Mutfakta bir şey unutup ona bakmaya gidebileceğini düşünerek, ceketini çıkarıp birkaç dakika oyalandı; gelmediğini görünce elinde mumla dışarı çıkarak merdivenin başına geldi, yeniden seslendi: "Sû!"

"Efendim!" Sue'nun sesi uzaktan, mutfaktan geldi.

"Geceyarısı orada ne arıyorsun, kuzum? Boşu boşuna kendini yorup bitiriyorsun!"

"Uykum yok, kitap okuyorum... hem buradaki ateş daha büyük."

Adam yatmaya gitti. Geceleyin bir ara uyandı: Sue hâlâ yatmamıştı. Bir mum yakarak merdiven başına gitti, seslendi. Sue gene "Efendim!" diye karşılık verdi ama, sesi alçaktan, boğuk çıkıyordu. Kocası ilk önce sesin nereden geldiğini anlayamadı. Merdivenin altında, penceresi olmayan, bir elbise odası vardı, ses sanki oradan geliyordu. Kapısı kapalıydı ama, kilidi, kancası yoktu. Phillotson, telâşlanarak oraya koştu. "Birdenbire aklını mı kaçırdı?" diye düşünüyordu.

"Ne yapıyorsun orada?" diye sordu.

"Vakit o kadar geç oldu ki seni rahatsız etmeyeyim diye buraya geldim."

"Ama, orada yatak yok, değil mi? Hava da almıyor! Bütün gece orada kalırsan havasızlıktan ölürsün!"

"Yok canım, hiç sanmam. Sen beni düşünme."

"Ama..." Phillotson tokmağa sarılıp kapıyı açtı. Sue kapıyı içeriden sicimle tutturmuştu, çekince kopuverdi. Yatak olmadığı için birkaç halı indirip kendine o dar odacığın izin verdiği kadarıyla bir yuva yapmıştı.

Phillotson başını uzatıp içeri bakınca Sue büzüldüğü yerden ürkek ürkek ona baktı. Gözleri yuvalarından uğramıştı.

Soluk soluğa: "Kapıyı açmamalıydın!" diye haykırdı. "Hiç sana yakışmıyor! N'olur, gider misin, çok rica ediyorum!"

O loş daracık yerde beyaz geceliğiyle öylesine zavallı, acınacak bir haldeydi ki adamcağızı çok fena endişelendirdi. Sue hâlâ kendisini rahatsız etmemesi için yalvarıp duruyordu.

Phillotson: "Ben sana karşı iyi davrandım, her istediğini

yapmana izin verdim; bana bu şekilde karşılıkta bulunman canavarca bir şey!" dedi.

Sue ağlayarak: "Evet" dedi. "Biliyorum! Benim böyle davranmam hem yanlış, hem kötü! Kusura bakma. Ama, bütün suç da bende değil!"

"Kimde öyleyse? Bende mi?"

"Hayır... bilmiyorum! Bütün evrende sanırım... genel olarak her şeyde, çünkü her şey öyle iğrenç, öyle zalim ki!"

"Neyse, böyle konuşmanın hiçbir faydası yok. İnsanın evini gecenin bu saatinde bu hale getirmek de ne oluyor! Dikkat etmezsek Eliza duyacak. (Eliza dediği hizmetçiydi.) "Düşünsene, kasabadaki rahiplerden biri bizi bu halde görecek olsa ne der? Böyle aşırılıklardan nefret ederim, Sue. Duygularında hiçbir sıra, bir düzen yok!.. Ama, sana daha fazla karışmayacağım; yalnız, bak sana söyleyeyim: Kapıyı sıkı sıkı örteyim deme, yoksa seni yarın havasızlıktan ölmüş olarak bulmaktan korkarım.

Ertesi sabah kalkar kalkmaz o küçük odaya koşup baktı: Sue çoktan aşağıya inmişti. Yatmış olduğu yerde ufak bir oyuntu vardı, tepesinden de örümcek ağları sarkıyordu. Acı dolu bir sesle: "Bir kadının örümceklere karşı olan korkusuna baskın çıkabilen bu iğrenme duygusu nereden gelebilir?" dedi.

Onu kahvaltı masasına oturmuş buldu. Yemeğe hemen hemen hiçbir söz etmeden başladılar. Yoldan kasabalılar gelip geçiyordu; daha doğrusu, buralarda yollar pek ender olduğu için, keçiyolundan. Yolla oturdukları yer arasında bir metrelik bir yükselti vardı. Gelip geçenler bu mutlu çifti başlarını eğerek selâmlıyorlardı.

Sue birdenbire: "Richard" dedi, "senden ayrı yaşasam üzülür müsün?"

"Benden ayrı mı? Seninle evlendiğimde öyle yaşıyordun

zaten. Şu halde benimle evlenmenin anlamı ne?"

"Bunu sana söylediğim için beni bağışlamayacaksın."

"Bilmem gerekiyorsa dinlemeyecek değilim."

"O sırada başka çıkış yolu olmadığını düşünüyordum. Hatırlarsan, sana çok uzun bir zaman önce söz vermiştim. Ama, zaman geçtikçe sana verdiğim sözden ötürü pişman olmaya başladım, dürüst bir şekilde bu işi nasıl bozabileceğimi düşünmeye koyuldum. Bunu yapamayınca geleneklere karşı saygısızlaştım. Sonra, hakkımda yayılan dedikoduları, binbir türlü zorluğa katlanarak benim girmemi sağladığın okuldan nasıl kovulduğumu biliyorsun. Bütün bunlar beni ürküttü. O zaman bana öyle geldi ki yapılacak tek şey nişanı bozmamaktı. Elbette ki benim gibi bir insanın söylenenlere hiç kulak asmaması gerekirdi, çünkü her zaman böyle şeylerden nefret ettiğimi sanırdım. Ama, korkakça davrandım, kadınların çoğu gibi -ve teorik olarak- topluma karşı çıkışım yıkılıverdi. Durum böyle olmasaydı, daha o zamandan senin duygularını ilk ve son olarak bir kere zedeleyip işi bitirmek seninle evlenip bir ömür boyu sana üzüntü vermekten çok daha iyi olurdu... Sen de söylentilere kulak asmamakla o kadar iyilik ettin ki bana!"

"Dürüstçe konuşmamı istersen, bu konuyu tartıp düşünmemiş değilim; kuzenine de sordum böyle bir şeyin olup olmadığını."

Sue acı bir şaşkınlıkla: "A!" dedi.

"Sana güvenim olmadığından değil."

"Ama, gene de sormuşsun!"

"Onun sözüne inandım."

Kızın gözleri dolmuştu.

"*O* olsaydı sormazdı!" dedi. "Ama, sorduğuma hâlâ karşılık vermedin. Senden ayrılmama izin verecek misin? Biliyorum, bunu sormam kural dışı oluyor ama..."

"Gerçekten kural dışı."

"Ama, gene de soruyorum işte! Evlilik yasaları insanların huyuna göre yapılmalı, onları da bir sınıflamaya sokmalı. Bir insan yaradılış bakımından herkesten değişikse başkaları için mutluluk doğuran yasalar ona işkence oluyor!.. Beni bırakacak mısın?"

"Ama, biz evlendik...

Sue: "Bir günah işlemediğini bildiğin halde yasalarla emirler bir insanı mutsuz kılıyorsa bunları gözetmenin ne yararı var?" diye haykırdı.

"Ama, beni sevmemekle sen bir günah işlemiş oluyorsun."

"Seni *seviyorum*! Ama, böyle olacağını aklıma getir... yani aslında düşündüğümün çok ötesinde bir şey olacağını... Ne şartlar altında olursa olsun, ne kadar yasalara uygun olursa olsun benim duyduklarımı duyarak bir kadınla bir erkeğin böylesine bir yakınlık içinde yaşamalarına zina denebilir ancak. Al işte... Söyledim söyleyeceğimi!.. İzin verecek misin, Richard?"

"Böylesine ısrar etmekle beni oldukça tasalandırıyorsun, Susanne. Sus artık!"

"Niçin birbirimizi serbest bırakmakta anlaşamıyoruz? Anlaşmayı biz yaptık, elbette kendimiz bozabiliriz... resmen değil elbette ama, manen yapabiliriz bunu. Üstelik bizi düşündürmesi gereken çocuk meselesi gibi bir şey de karşımıza çıkmadığına göre... Ah, Richard, biraz yumuşa da bana acı! Birkaç yıl sonra ikimiz de ölmüş olacağız, o zaman kimin umurunda olacak beni ufak bir süre için baskıdan kurtarmış olman? Yemin ederim beni çok aşırıya kaçan, fazla duygulu, ya da saçma-sapan bir insan olarak görüyorsun. Eh... doğuştan böyle yaradılmışsam, kimseye de zararım dokunmuyorsa ne diye bu yüzden acı çekeyim?"

"Ama, dokunuyor... bana dokunuyor! Hem beni seveceğine yemin etmiştin."

"Evet... tamam işte! Ben haksızım. Hep öyle olur zaten! İnsanın kendini her zaman için aşka bağlaması, her zaman bir inanca bağlanması kadar suç sayılabilecek bir davranış bu; her zaman aynı yemeklerle aynı içkileri seveceğine yemin etmesi kadar saçma!"

"Benimle ayrı yaşamak istemen, tek başına yaşamak mı?"

"Eh, ısrar edersen öyle elbette. Ama, niyetim Jude'la birlikte yaşamaktı.

"Karısı gibi mi?"

"İstediğim gibi."

Richard Phillotson irkildi. Sue devam etti:

"Kadın ya da erkek, yaşayacağı hayatı başkalarının seçmesine bırakırsa, o insanın maymunlardaki gibi taklit etme kabiliyetinden başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur." J.S. Mill'in sözleri bunlar. Kaç zamandır okuyorum. Niye sen de buna göre davranmıyorsun? Ben her zaman öyle olabilmeyi isterim."

Richard Phillotson: "Bana ne J.S. Mill'den!" diye söylendi. "Benim tek isteğim sakin bir hayat yaşamak! Evlenmeden önce hiç aklıma gelmeyen bir şeyi şimdi tahmin ettiğimi söylesem alınır mısın... yani sen Jude Fawley'yi seviyordun, gene de seviyorsun."

"Böyle tahmin etmeye başladığına göre, böyle tahmin etmeye devam edebilirsin. Ama, öyle olsaydı seni bırakıp onunla yaşamak için senden izin mi alacağım sanıyorsun?"

Sue'nun son anda cesaretinin kırılıp, inandırıcı olduğunu sanarak söylediklerinde Phillotson aslında hiç ikna olunacak bir yan bulamıyordu. Okul zilinin çalmasıyla ona bir karşılık vermek zorunluğundan kurtulmuş oldu. Sue öylesine haysi-

yetsiz, şaşırtıcı olmaya başlamıştı ki, Phillotson onun bir kocadan istenebilecek en son şeyi istemesini de öbür garip halleri ile yan yana koyup aldırış etmemeye hazırdı.

O sabah her zamanki gibi okula gittiler. Sue sınıfa girdi, Phillotson ne zaman o yana baksa aradaki cam bölmeden onun başının arkasını görebiliyordu. Ders verip öğrencilerini dinlemeye devam ederken, düşünmenin yorgunluğundan ikide bir alnı buruşuyor, kaşları çatılıyordu; sonunda bir parça müsvette kâğıdı koparıp yazmaya koyuldu:

Söylediğin sözlerden ötürü kendimi işime veremiyorum. Ne yaptığımın farkında değilim! Ciddî miydin söylediklerinde?

Kâğıdı birkaç kere katladıktan sonra Sue'ya götürmesi için bir çocuğa verdi. Çocuk sallana sallana sınıfa girdi. Phillotson karısının dönüp notu aldığını, okumak için o güzel başını eğdiğini, bir sürü minicik göz, yüzünden bir şey anlamasın diye dudaklarını sımsıkı kapadığını gördü. Ellerini göremiyordu ama, oturuşunu değiştirmişti. Az sonra çocuk döndü geldi, hiçbir karşılık getirmemişti. Birkaç dakika sonra Sue'nun sınıfından bir çocuk elinde bir öncekine benzer bir kâğıtla içeri girdi. Kurşun kalemle yalnız şunlar yazılmıştı:

Gerçekten çok üzgünüm ama, söylediklerimde ciddiydim.

Phillotson bu sefer daha çok tasalandı, kaşları gene çatıldı. On dakika sonra az önce yolladığı çocuğu çağırıp gene bir not yolladı:

Mantığa aykırı olmamak şartıyla seni hiçbir şekilde engellemek istemediğimi Tanrı bilir. Tek düşüncem seni rahat

ettirmek, senin mutlu olman. Ama, kalkıp da dostunla yaşamak gibi olmayacak bir isteğine de boyun eğemeyeceğim. Kimsenin sana saygısı kalmaz, elbette ki bana da!

Ufak bir aradan sonra karşılık geldi:

Biliyorum beni iyiliğimi istiyorsun. Ama,. benim saygıdeğer olmak diye bir tasam yok! "İnsanların gelişmesini en zengin çeşitlilik içinde üretmek" (senin Humboldt'un sözleri) benim için saygıdeğer olmaktan çok daha üstün. Şüphesiz benim zevklerim çok bayağı -senin gözünde- akıl almayacak kadar bayağı! Onun yanına gitmeme izin vermeyeceksen, bari şu isteğimi kırma: Evinde senden ayrı yaşamama izin ver.

Adam buna bir karşılık vermedi. Sue gene yazdı:

Ne düşündüğünü biliyorum. Ama, bana biraz olsun acıyamaz mısın? Yalvarırım sana, n'olursun, biraz merhametli ol! Artık dayanamayacağım bir hayat beni buna zorlamasaydı böyle bir şey istemezdim senden! Hiçbir zavallı kadıncağız Havva Anamız'ın ilk günahı işlememiş olmasını benim kadar isteyemezdi, böylelikle (ilk Hıristiyanların inancına göre) insanlar Cennet'te zararsız bir şekilde çoğalabilirlerdi. Ama, boş laf etmeyeceğim! Bana karşı iyi davran... benim sana karşı iyi davranmamış olmama rağmen! Ben giderim; ya yurt dışına çıkarım, ya da başka bir yere gider seni bir daha hiç rahatsız etmem.

Aradan hemen hemen bir saat geçti, Richard Phillotson bir karşılık yolladı:

Seni üzmek istemem. Bunu ne kadar istemediğimi de sen

daha iyi bilirsin! Bana biraz zaman ver. Son isteğine boyun eğmeye razıyım.

Sue tek satırla karşılık verdi:

Sana nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum, Richard. Senin iyiliğine lâyık değilim ben.

Bütün gün boyunca Richard Phillotson, dalgın dalgın, cam bölmeden onu seyretti, üzerine gene onu tanımadan önce içinde bulunduğu yalnızlık çöktü. Ne var ki, sözüne sadık bir adamdı, karısının evde kendisinden ayrı yaşamasına izin verdi. Önceleri, yemek zamanlarında karşılaştıklarında Sue yeni anlaşmalarının şartları altında daha ölçülü görünüyordu; ama, içinde bulundukları durumun irkilticiliği sinirlerini gittikçe bozuyordu, yaradılışının dokuları bir çalgının telleri gibi gerilmişti. Kocasının ders verir gibi konuşmasını önlemek için, boş laflar edip, hiçbir zaman belirli olmayan bir konu üzerinde, durmaksızın konuşuyordu.

IV

Phillotson, çoğu zaman yaptığı gibi, o gece de geç saatlere kadar oturmuş, uzun zamandır ihmal ettiği Eski Roma üzerine incelemeleri için birtakım belgeleri bir araya getirmeye çalışıyordu. Bu konunun onun için yeniden canlanmasından bu yana ilk defa eski ilgiyi duyuyordu. Nerede bulunduğunu, saatin kaç olduğunu unutmuştu, kendine gelip de yatmak üzere yukarı çıktığında saat ikiyi bulmuştu.

Kafası öyle meşguldü ki, artık evin öbür yanında yattığı

halde, eski alışkanlığıyla, Old Grave Place'e ilk geldiklerinde karısıyla paylaştıkları odaya yöneldi, oysa son anlaşmalarına göre burası yalnız Sue'ya aitti. İçeri girip, farkında olmadan, soyunmaya başladı.

Yataktan bir çığlık geldi, birden bir kıpırdanma oldu. Phillotson nerede olduğunu daha anlayamadan Sue'nun yarı uyanık bir durumda yatakta birden doğrulduğunu gördü: Deliye dönmüş gözlerle ona bakıyordu; sonra, yerinden fırlayarak, pencereye doğru atıldı. Yatak ucu pencereyi tam olarak görmesini engelliyordu, Sue'nun perdeyi açtığını duydu. Onun pencereyi hava almak için açmadığını anlamasına kalmadan, Sue pencerenin kenarına tırmanıp kendini aşağıya atmıştı. Karanlıkta yok oldu.

Phillotson onun düştüğünü işitti. Deliye dönerek, aşağıya koştu, acelesinden büyük bir hızla merdiven direğine çarptı. Kocaman kapıyı açarak, hızla birkaç basamağı indi, orada taşların üzerinde beyaz bir yığın gördü. Onu hemen kucağına alarak içeri getirip bir iskemleye oturttu, aşağı inerken en alt basamağa koyduğu mumu alarak baktı. Neyse ki boynu kırılmamıştı.

Sue ona tanımayan gözlerle bakıyordu; gözleri büyük olmadığı halde şimdi pek büyük görünüyordu. Sue yanına yaslanıp kolunu ovuşturdu, canı yanıyor gibiydi. Sonra doğruldu, onunla göz göze gelmemek için başını öbür yana çevirdi.

"Çok şükür... ölmedin! Ama, kendini öldürmek istedin! Fazla bir şey olmamıştır inşallah?"

Aslında Sue'nun düşmesi pek tehlikeli değildi, çünkü eski oda yerden pek yüksek değildi. Dirseğinde bir sıyrık, böğründe bir ağrıdan başka hiçbir şeyi yoktu.

"Uyuyordum, galjba" diye söze başladı, solgun yüzünü hâlâ ondan saklıyordu. "Sonra, birşeyden ürktüm... korkunç bir rüya... seni gördüm sandım..."

Olayın aslını hatırlar gibi oldu, sustu. Pelerini kapının arkasında asılıydı, üzüntüsünden deliye dönen Phillotson alıp onun sırtına sarıverdi.

"Yukarı çıkmana yardım edeyim mi?" diye kuru bir sesle sordu; çünkü bu düşünce onu hem kendinden, hem de başka her şeyden iğrendirmişti.

"Hayır, teşekkür ederim, Richard. Fazla bir şeyim yok. Yürüyebilirim."

Phillotson: "Kapını kitlesen iyi olur" dedi, farkında olmadan, sanki okulda ders verir gibi. "O zaman kimse, tesadüfen bile olsa, seni rahatsız etmez."

"Kitlemeye çalıştım ama, olmuyor. Bütün kapıların kilitleri bozuk."

Sue'nun açıklaması, içinde bulundukları durumu yumuşatmaya yaramadı. Sue ağır ağır yukarı çıktı, mumun titrek alevi onu aydınlatıyordu. Phillotson odaya girdiğini duyana kadar ne ona yaklaşmaya çalıştı, ne de peşinden gitti. Sonra ön kapıyı kapattı, döndü merdivenin alt basamağına oturdu. Bir eliyle merdivenin direğini tutuyor öbürüyle de yüzünü örtüyordu. Çok uzun bir süre hep böyle kaldı... görenin içini sızlatacak bir manzaraydı bu. Sonra kalkıp başını doğrulttu, sanki "karım olsa da, olmasa da, mesleğimi devam ettirmem gerekir" der gibi içini çekti, mumu alarak kendi odasına gitmek üzere yukarı çıktı.

Ertesi gün akşama kadar bu duruma değinen hiçbir olay olmadı. Akşamüstü, okul kapanır kapanmaz, Phillitson çay içmeyeceğini söyledi, nereye gideceğini Sue'ya haber vermeden, Shaston'dan çıkıp gitti. Şehrin tepesinden kuzey-batı yönünde sarp bir yolu seçerek oradan aşağıya inmeye başladı; toprağın rengi ak kuruluğunu yitirip sert kahverengi bir kile dönüşene kadar inmeye devam etti. Alüvyonlu yataklara varmıştı.

Yolcuların durduğu yerdir burası Duncliffe'te,
Pıhtılaşan Stour da karanlıklara bürünmekte.

Akşamın gittikçe artan karanlığında dönüp dönüp arkasına baktı. Ufukta Shaston zorlukla seçilebiliyordu.

Bozrengi tepesi Athena'nın
Solan gün yok olup
Giderken... (*)

Pencerelerde yeni yanan ışıkların durgun parıltısı sanki onu gözetler gibi ışıldıyordu. Bu pencerelerden biri kendisininkiydi. Pencerenin hemen üzerinde Trinity Kilisesi'nin kulesini güçlükle seçebiliyordu. Buradaki hava, yukarıdakinin tersine, yapışkan kilden meydana gelen yoğun nemli toprağın etkisiyle yumuşak, gevşekti; birkaç kilometre yürüdükten sonra mendilini çıkarıp yüzünü silmek zorunda kaldı.

Duncliffe Tepesi'ni solunda bırakarak, hiç duralamadan, çocukluğunda oralarda oynamış bir adam nasıl geceymiş, gündüzmüş demeden yürürse öylesine bir güvenle karaltıların arasına daldı. Şimdiye kadar altı, yedi kilometre yol almıştı.

Durmadan akan altı çeşmenin
Stour'a gücünü kazandırdığı yerde. (**)

Sonra Stour'ın kollarından birini aştı, Leddenton'a vardı; burası üç, dört bin nüfuslu ufak bir kasabaydı. Erkek okuluna gidip müdürün kaldığı evin kapısını çaldı.

Kapıyı hem öğrenci olan, hem de öğretmen yardımcılığı yapan bir çocuk açtı. Phillotson Mr. Gillingham'ın evde olup olmadığını sorunca "Evde" dedi, çekilip kendi evine gitti. Phillotson'ı kendi başına yolunu bulmak zorunda bıraktı.

Phillotson arkadaşını akşam ders verdiği kitaplardan birini rafa kaldırmaktayken buldu. Parafin lambasının ışığı

(*) William Barnes.
(**) Drayton.

Phillotson'ın yüzünü aydınlattı; arkadaşının soğukkanlı, akıllı yüzünün yanında donuk, üzgün bir yüzdü onunki. Çocukluklarında okul arkadaşıydılar, bundan çok önce de Wintoncester Öğretmen Enstitüsü'nde sınıf arkadaşı olmuşlardı.

"Seni gördüğüme sevindim, Richard! Ama, pek iyi görünmüyorsun. Bir şey mi var?"

Phillotson buna karşılık vermeden ilerledi, Gillingham da dolabı kapatıp arkadaşının yanına geldi: "Senin buraya son gelişin... dur bakayım ne zamandı... evlendiğin zamandı. Biliyor musun, seni aradım ama, evde yoktun; üstelik, şeytan canımı alsın, öylesine de dik bir yokuş ki karanlıkta çekilmiyor, günler uzamadan bir daha tırmanmayı gözüm kesmiyordu. Ama, senin beklemeyip gelmene çok sevindim."

İkisi de iyi yetişmiş, tam birer öğretmen olmalarına ramen aralarında zaman zaman çocukluklarından kalma birtakım deyimler kullandıkları olurdu.

"Atmak üzere olduğum bir adımı niçin atacağımı sana anlatmaya geldim, George. Böylece, başkaları benden kuşkulansalar bile sen neden öyle davranmış olduğumu bileceksin... O başkaları mutlaka kuşkulanacak, mutlaka; ama, ne olsa şu andaki durumdan daha kötü olamaz. Tanrı seni benimki gibi bir tecrübeden korusun!"

"Otursana. Sanırım... şey demek istiyorsun... Mrs. Phillotson'la aranızda kötü bir şey mi geçti?"

"Evet... Benim feci durumum şundan ileri geliyor ki, sevdiğim bir karım var ama, o yalnız beni sevmemekle kalmayıp, bir de... bir de... Neyse, söylemeyeyim. Onun duygularını anlıyorum! Benden nefret etseydi daha iyi olurdu!"

"Sus!"

"En acıklısı da ne biliyor musun: Ben ondan daha çok suçluyum. Biliyorsun, benim yönetimim altında hem öğretmen, hem de öğrencimdi, ben onun tecrübesizliğinden fayda-

landım, onu benimle birlikte yürüyüşlere sürükledim, kendini tartmasına da zaman bırakmadan uzun bir nişanlılık devresi geçirmeye kandırdım onu. Ondan sonra başka birisi çıktı karşısına; ama, verdiği sözü körü körüne tuttu."

"Ötekini sevdiği halde mi?"

"Evet, hem de görünüşte garip tatlı bir sessizlikle. Yalnız, ona karşı beslediği gerçek duyguları benim için bir bilmece! Öyle sanıyorum ki adam da pek bir şey anlamıyor... belki kendisi bile. Hayatta rastladığım en garip yaratıklardan biri. Yalnız, gözümün önünde apaçık olan iki gerçek var: İkisinin arasındaki olağanüstü yakınlık, ya da benzerlik. Kardeş çocukları oluyorlar, bu belki bazı şeyleri açıklar. Sanki ikiye bölünmüş tek insan gibiler! Sonra, beni bir dost olarak ne kadar sevse de, bana kocası olarak duyduğu önüne geçilmez tiksintiye artık dayanamayacağım. Bilinçli olarak buna karşı savaştı, hiçbir işe yaramadı. Dayanamıyorum artık... dayanamıyorum! Zekâsı pırlanta gibi ışıldıyor, benimkiyse saman kâğıdı gibi sönüp gidiyor... Yürüttüğü mantığa karşı çıkamıyorum... benden on kat daha çok kitap okumuş... Ben boy ölçüşemem onunla!"

"Üzülme, vazgeçer! Şimdi nasıl, iyi mi?"

"Geçmez! Aslında -uzun uzadıya anlatmayacağım- hiçbir zaman vazgeçmemesi için sebepler var. Sonunda, gayet sakin bir tavırla, kesinlikle, gidip onunla yaşayıp yaşayamayacağını sordu. Doruğa da dün gece vardık -yanlışlıkla onun odasına girince- kalkıp kendini pencereden aşağı fırlattı... Benden böylesine ürküyor! Sanki rüya görmüş gibi yaptı ama, sırf beni rahatlatmak için. Artık bir kadın orasını, burasını kırmaktan korkmayıp kendini pencereden aşağı attı mı, bunun daha ötesi yoktur. Durum böyle olduğuna göre, bir karara vardım: Bir insanın başka bir insana böyle işkence etmesi yanlış bir şey. Ne olursa olsun, ben böyle bir şey

yapacak kadar yüreksiz, gaddar bir insan değilim!"

"Ne... yoksa bırakacak mısın onu? Üstelik, sevgilisiyle?"

"Kiminle olursa olsun, ben karışmam. Bırakacağım onu, isterse dostuna gitsin. Biliyorum, belki de yanılıyorum... Onun bu isteğine boyun eğmemi din, ya da mantık açısından haklı çıkaramayacağımı biliyorum, yetiştirildiğim terbiyeyle de bunu bağdaştırmak imkânsız. Ama, bildiğim tek şey var: Onun isteğini kabul etmezsem yanlış bir iş yapacağımı söylüyor içimden bir şey. Ben de birçok erkek gibi karısından gelen böylesine olmayacak bir istekle karşı karşıya kalınca yapılacak tek doğru, onurlu, yerinde işin onu reddetmek, resmen eve kitleyip, belki de dostunu öldürmek olduğunu düşünüyorum. Ama, bu aslında doğru mu, yerinde mi, onurlu bir davranış mı, yoksa korkunç derecede gaddar, bencil bir tutum mu? Karar vermek bana düşmez. Ben yalnız içimden geldiği gibi davranacağım, kurallar da kendi başlarının çaresine baksınlar artık. Bir insan önüne bakmadan bataklığa saplanıp yardım isterse, elden geldiğince yardım etmeye çalışırım ona."

"Ama... biliyorsun ki bir de komşularla çevredekiler var... Ne olur herkes birden..."

"Aman, artık filozofluk taslayacak değilim! Ben ancak gözlerimin önünde olanı görüyorum."

Gillingham ciddî bir tavırla: "Ama... ben senin bu düşüncene katılmıyorum, Richard!" dedi. "Doğrusunu istersen, senin gibi ağırbaşlı, çalışkan bir adamın bir an için bile olsun aklından böylesine bir düşünceyi geçirmesine şaştım! Son görüştüğümüzde onun şaşırtıcı, garip olduğunu söylemiştin: Öyle sanıyorum ki böyle olan asıl sensin!"

"Sen hiç ömründe böyle şeyle karşılaştın mı: Aslında çok iyi bir insan olduğunu bildiğin bir kadın sana onu salıvermen için yalvarıyor, önüne diz çöküp merhamet dileniyor..."

"Çok şükür böyle bir şeyle karşılaşmadım!"

"Öyleyse bu konudaki düşüncelerini belirtecek bir durumda olduğunu sanmıyorum. Ben o adamın yerindeydim işte. İnsanın içinde erkeklikten, yiğitlikten bir parça bir şey varsa dünyalar kadar fark ediyor her şey. Aklımın ucundan bile geçmemişti -bunca yıldır kadınlardan uzakta yaşadığım için- bir kadını alıp kiliseye götürerek parmağına bir yüzük geçirmekle kendimi bir facianın -onunla şimdi aramızda hiç durmadan sürüp giden bir facianın- içinde bulabileceğimi nereden bilirdim?"

"Eh, belki de kendi başına yaşayacak olsaydı onun seni bırakıp gitmesini hoşgörebilirdim. Ama, yanında bir de sevgilisi bulunması... bu durumda işler biraz değişir."

"Hiç de öyle değil. Ondan ayrı kalacağına söz vermeye zorlanmaktansa şu andaki durumuna katlanmayı tercih ederdi, ben buna eminim. Bütün bunlar kendisini ilgilendirir. Aslında bir kadının kocasıyla birlikte yaşayıp onu aldatmasıyla aynı şey değil bu... Kesin olarak onunla karı-koca hayatı yaşayıp yaşamayacağını söylemiş değil; ama, buna niyetli sanıyorum... Anladığım kadarıyla da ikisinin arasındaki bağ kirli, yalnızca hayvanca isteklerle beslenen bir bağ değil. İşin en kötü yanı da bu ya, çünkü böyle olunca birbirlerine olan sevgileri azalmayacak sanıyorum. Sana açmak niyetinde değildim ama, artık açıkca söyleyeyim. Evlendiğimin ilk haftalarında, kıskançlığımdan, daha kendime gelmeden, bir akşam onlar okulda otururlarken kendim bir yere gizlenip, konuşmalarını dinledim. Şimdi bundan utanıyorum ama, kanunî haklarımdan birini kullanıyor da sayılabilirdim. Aralarında, nasılsa her türlü kabalığı yok eden bir yakınlık, ya da bir benzerlik olduğunu fark ettim. İkisinin de en yüce isteği birlikte olmak... birbirlerinin duygularını, düşüncelerini, rüyalarını paylaşmak."

"Platonik!"

"Yok, pek değil. Shelley-varî desem daha doğru olur. Onlar bana şeyi hatırlatıyorlar -neydi adları- Laon ile Cythna'yı. Bir parça da Paul ile Virginie'yi. Düşündükçe, onlardan yana olduğumu görüyorum."

"Ama, herkes senin istediğin gibi davransa, evlilik her yerde yozlaşırdı, aile toplumsal birlik olmaktan çıkardı."

Richard Phillotson, üzgün bir tavırla: "Evet... ben aklımı kaçırdım besbelli!" dedi. "Hatırlarsın, zaten hiçbir zaman öyle pırıl pırıl bir mantıkla düşünememişimdir... Ama, gene de erkek olmadan da kadınla çocukların niye bir birlik olamayacaklarını aklım almıyor."

"Tanrı korusun! Anaerkil bir düzen mi!.. O mu söylüyor bütün bunları?"

"Yok canım! Şu son on iki saat içerisinde... bu bakımdan kendisini bile geride bıraktığımın farkında değil o!"

"Bu dolaylarda alışılagelmiş düşünceyi altüst edecek bir şey bu! Tanrım koca Shaston ne diyecek?"

"Bir şey demeyecek demiyorum. Bilmiyorum... bilmiyorum!.. Dediğim gibi, ben duygularıyla hareket eden bir adamım, mantığıyla değil."

Gillingham: "Dur şimdi" dedi. "Aklımızı başımıza toplayalım, birer kadeh bir şey içip sakin kafayla düşünelim." Merdivenin altına gidip bir şişe şarap çıkardı, ikisi de birer büyücek bardak dolusu içtiler. Sonra Gillingham: "Öyle sanıyorum ki aklın karışmış, kendinde değilsin" diye devam etti. "Haydi kendine gel de böyle gelip geçici heveslere katlanmasını öğrenmeye bak. Bırakma onu. Duyduğuma göre şipşirin, gencecik bir şeymiş."

"A, evet! İşin acı yanı da bu zaten! Neyse, fazla kalmayacağım. Epey yolum var."

Gillingham bir kilometre kadar arkadaşıyla birlikte yü-

rüdü. Ayrılırken bu görüşmelerinin, her ne kadar tek konuda olduysa da, ileride yeniden görüşmelerini sağlamasını diledi. Son olarak: "Ayrılma ondan!" dedi, sesi karanlıkta yürüyen Phillotson'ın arkasından kayboldu. Az sonra Phillotson'ın sesi duyuldu: "Peki, peki."

Ama, Phillotson gecenin kara bulutları altında yapayalnız kalıp da Stour'ın kollarının şırıltısından başka bir ses duyulmaz olunca, kendi kendine konuştu: "Demek ki, dostum Gillingham, bunlardan başka ileri süreceğin daha güçlü düşüncelerin yokmuş!"

Gillingham da, tek başına geri dönerken: "Bana kalırsa ona sıkı bir sopa çekip aklını başına getirmeli!" dedi.

Ertesi sabah oldu; kahvaltıda Phillotson Sue'ya döndü ve: "Gidebilirsin," dedi, "Kiminle istersen. Kayıtsız şartsız kabul ediyorum."

Bir kere bu karara vardıktan sonra Phillitson giderek bunun en doğru karar olduğuna inanmaya başladı. Kendisinden merhamet dileyen bir kadına karşı görevini yapmış olmaktan duyduğu huzur ondan ayrılmanın üzüntüsüne neredeyse baskın çıkıyordu.

Aradan birkaç gün geçti, birlikte son defa yemek yiyecekleri akşam gelip çattı... rüzgârlı, bulutlu bir akşam; aslında, bu yüksek yerde seyrek rastlanır bir hava da değildi bu. Adamın beynine nasıl da kaybolmaz bir biçimle yer etmişti! Çay içmek için içeri süzülürken kendisine fırlattığı bakış; ince, kıvrak bir vücut; yuvarlaklığından gerilmiş, huzursuz geçen günlerle gecelerin izini taşıyan bir solgunluğun belli olduğu, geçmişteki neşeli anlarına kıyasla üzüntülü olabileceğine dair ipuçları veren bir yüz; bir o yemeği, bir öbürünü ağzına alıp ikisini de yiyememesi. Sue'nun, "Gitmeme kocam üzülürse" diye duyduğu korkudan ileri gelen sinirli halini biri görse bunu şu kalan son dakikalarda bile Phillotson'ın onu

rahatsız etmesinden duyduğu sıkıntıya yorabilirdi.

"Çayınla birlikte bir parça jambon, yumurta, ya da başka bir şey yesen. Bir lokma peynir ekmekle yola çıkamazsın."

Adamın ona uzattığı dilimi aldı; oturdukları sürece eve ait ufak tefek şeylerden konuştular, şu ya da bu dolabın anahtarını nerede bulabileceği, hangi hesapların ödendiği, bunun gibi bir sürü şey.

Phillotson onu rahatlatmak için kahraman bir çıkışla: "Biliyorsun, ben yaradılış bakımından bekâr ruhlu bir insanım" dedi. "Onun için, bir eşim olmadan yaşamak benim için aslında o kadar korkunç birşey değil; uzun süre kadınla yaşamaya alışmış erkekler için zordur bu. Hem sonra, kafamı durmadan oyalayan şu "Wessex'te Eski Roma Sanatı" hakkında bir şeyler yazmak istiyorum, o da bütün boş vaktimi alır sanırım."

Sue, yumuşakbaşlı bir tavırla: "Eskiden yaptığın gibi, ne zaman olursa olsun çekilecek notlarını bana yollarsan seve seve sana yardım etmek isterim" dedi. "Gene sana yardımcı olabilmeyi gerçekten isterim... yani... bir dost olarak."

Phillotson düşünceli bir tavırla: "Hayır, ayrılacaksak gerçekten ayrı olmamız daha iyi olur bence" dedi. "Bu yüzden, sana hiçbir şey sormak istemiyorum, özellikle yapacaklarını, hattâ kalacağın yeri bile bana bildirmeni istemiyorum... Şimdi, ne kadar paraya ihtiyacın var bakalım? Yanında mutlak biraz para bulunması gerek.

"Ama Richard, senden ayrılırken senin paranı almayı düşünemem elbette! Hem zaten istemiyorum. Bana uzun zaman yetecek kadar kendi param var, hem sonra Jude da bana..."

"Onun hakkında bana bir şey söylemesen daha iyi olur. Serbestsin, seçeceğin yolu da kendin bilirsin."

"Peki. Yalnız, şunu da söyleyeyim ki bavuluma sadece

kendime ait birkaç giyecekle bir iki şey daha koydum. Sandık kapanmadan içine bir gözatsan fena olmaz. Bunların dışında Jude'a gidecek ufak bir paketim daha var."

"Öteberini açıp ne var ne yok diye bakacak değilim elbette! Ev eşyasının keşke dörtte üçünü alsan. Bana dert olacak onlar. Yalnız eskiden zavallı annemle babama ait olan birkaç parça eşyadan ayrılmak istemem. Geri kalanı istediğin zaman aldırabilirsin."

"Hiçbir zaman yapmam böyle bir şey."

"Altı buçuk treniyle gidiyorsun değil mi? Altıya çeyrek var."

"Sen... sen gittiğime pek üzülmüş görünmüyorsun, Richard!"

"Yok, hayır... belki de öyledir."

"Bütün bunlardan dolayı seni çok seviyorum. Ne garip, değil mi, birdenbire seni karşımda kocam değil de eski öğretmenim olarak görmeye başladım. Çok iyi kalplişin. Sana âşığım diyecek kadar rol yapacak değilim, çünkü seni sadece bir dost olarak sevdiğimi biliyorsun. Yalnız, gerçekten de öyle görünüyorsun bana!"

Bu düşüncelerle Sue'nun gözleri birkaç dakika için biraz yaşardı, sonra onu trene yetiştirecek olan yolcu arabası geldi. Phillotson eşyalarını yukarı koydurttu, Sue'yu içeri yerleştirdi. Ayrılırlarken, ister istemez, onu öper gibi yaptı, Sue da bunu anladı, o da öyle yaptı. Keyifli bir biçimle ayrılmalarından arabacı, Sue sadece bir yere misafirliğe gidiyor sandı.

Phillotson eve dönünce, yukarı çıkıp, arabanın gittiği yola bakan pencerelerden birini açtı. Az sonra tekerleklerin gürültüsü duyulmaz oldu. O zaman aşağı indi, yüzü acı çeken bir insan gibi gergindi. Şapkasını giyerek dışarı çıktı, aynı yoldan bir kilometre kadar yürüdü. Derken, birdenbire durup geri döndü.

Daha eve yeni girmişti ki arkadaşı Gillingham'ın sesi onu içeriden karşıladı: "Kimseye sesimi duyuramadım; kapıyı açık bulunca içeri girip oturdum. Seni ararım demiştim, hatırlıyor musun?"

"Evet. Hele bu gece geldiğin için sana çok müteşekkirim, Gillingham."

"Hanımın nas...

"Çok iyi. Gitti... şimdi gitti. İşte onun çay fincanı, daha bir saat önce içmişti. Şu da yemek yediği tabak..." Phillotson'ın boğazı düğümlendi, sözünü kesti. Arkasını dönüp çay öteberisini bir kenara itti. Az sonra, değişik bir sesle: "Bu arada çay içtin mi bari?" diye sordu.

Gillingham dalgın dalgın: "Hayır... evet... zarar yok" dedi. "Gitti demek?"

"Evet... Onun için hayatımı verirdim ama, yasalara sığınıp ona işkence edecek değildim. Anladığıma göre, dostunun yanına gitti. Ne yapacaklarını bilmiyorum. Ne yaparlarsa yapsınlar, ona izin verdim.

Phillotson'ın bu sözleri söyleyişinde öyle bir sağlamlık, öyle bir dengelilik vardı ki arkadaşı bir şey diyemedi. "Seni yalnız bırakayım mı?" diye sordu.

"Yok, yok. Senin gelmen bana bir Tanrı bağışı. Yerleştirilecek öteberim var. Bana yardım eder misin?"

Gillingham kabul etti. Yukarı çıktılar. Phillotson çekmeceleri açtı, Sue'nun geriye bıraktığı bütün eşyaları boşaltıp bir sandığa doldurmaya başladı. "Götürmesini istediğim her şeyi almadı" diyordu. "Gidip istediği gibi yaşamasına karar verdiğim zaman, kararım kesindi."

"Senin yerinde başkası olsa ayrılmaya ancak birtakım şartlarla razı olurdu."

"Bütün bunları düşündüm, bir daha tartışmak istemiyorum. Evlilik konusuna gelince, dünyanın en eskikafa ada-

mıydım, hâlâ da öyleyim... daha doğrusu evliliğin ahlâk yönünü hiç düşünmemiştim. Ama, birtakım gerçekler apaçık karşıma dikildi, onlara sırt çeviremezdim."

Sessizce sandığı doldurmaya devam ettiler. Her şey yerleşince Phillotson kutuyu kapatıp kitledi.

"Tamam! Oldu şimdi" dedi. "Bütün bunlar onu başka bir erkeğin gözünde güzelleştirmek için! Benim gözümde ise bir daha asla böyle olmayacak!"

V

Ondan yirmi dört saat önce Sue Jude'a aşağıdaki mektubu yazmıştı:

Sana anlattığım gibi oldu. Yarın akşam buradan ayrılıyorum. Richard da, ben de bu iş karanlıkta yapılırsa daha az göze batacağını düşündük. Biraz korkuyorum, onun için senden beni Melchester istasyonunda karşılamanı rica edeceğim. Yediye doğru orada olacağım. Biliyorum, mutlaka geleceksin, Jude'cuğum; ama, öylesine ürküyorum ki, vaktinde orada olmanı istememek elimde değil. Bütün bu olanlar sırasında bana o kadar iyi davrandı ki!

Şimdi sıra buluşmamıza! S.

Yolcu arabası onu dağın tepesinden giderek daha çok uzaklaştırırken -o akşam tek yolcu oydu- geride kalan yola üzülerek baktı. Ama yüzünde hiçbir pişmanlık okunmuyordu.

Onun bineceği tren ancak işaret verilince dururdu. Tren gibi güçlü örgütlü bir sistemin sırf kendisi -yasal evini bırakmış bir kaçak- için durdurulması Sue'ya, garip geldi.

Yirmi dakikalık yolculuğun sonuna yaklaşıyordu, eşyası-

nı toplamaya başladı. Tren Melchester istasyonunda durur durmaz kompartmanın kapısına bir el uzandı ve Jude'u gördü. Jude hemen kompartımana girdi. Elinde siyah bir çanta vardı, kiliseye giderken, ya da akşamları işten sonra giydiği koyu renk elbisesini giymişti. Şimdi bütünüyle çok yakışıklı genç bir erkek gibi görünüyordu. Sue'ya olan tutkunluğu gözlerinde ışıl ışıl parlıyordu.

Sue: "Ah, Jude!" diyerek eline iki eliyle sarıldı, birbiri ardına ufak hıçkırıklarla boğulur gibiydi. "Öyle... öyle sevindim ki! Burada mı iniyorum?"

"Hayır, ben biniyorum, bir tanem! Ben de eşyamı topladım. Bu çantadan başka bir de etiketlediğim kocaman bir sandığım var."

"Ama, ben inmeyecek miyim? Burada kalmayacak mıyız?"

"Nasıl kalırız, anlamıyor musun? Burada herkes tanıyor bizi... hiç değilse ben burada iyice tanınıyorum. Aldbrickham'da yer ayırttım işte senin de biletin, öbürü buraya kadardı.

Sue gene: "Ben burada kalacağız sanmıştım" dedi.

"Olacak iş değil!"

"Evet! Belki de öyle."

"Sana yazıp nereye gideceğimize karar verdiğimi bildirecek zaman kalmamıştı. Aldbrickham çok daha büyük bir şehir... altmış, yetmiş bin nüfuslu... Hem sonra, orada kimse bizim hakkımızda bir şey bilmiyor."

"Sen burada kilisedeki işini bıraktın mı?"

"Evet. Pek birdenbire oldu... senden hiç beklemediğim bir sırada haber aldım. Normal olarak beni haftanın sonuna kadar çalıştırabilirlerdi. Ama, çok acil olduğunu söyleyip yalvarınca bıraktılar. Sen ne zaman istesen o anda her şeyi yüzüstü bırakabilirdim, biricik Sue. Senin için daha fazlasından da vazgeçmedim mi?"

"Korkarım sana epey zararım dokunuyor. Kilise için kurduğun hayalleri yıkıyorum, işinde ilerlemene engel oluyorum, her şeyini önlüyorum!"

"Artık kilise bana göre değil. Bırak, öyle kalsın! Ben artık,

Sıra sıra dizili kahraman ermişlerin
Mutlulukla yanarak göklere yükseldiği

bir dünyayı aramıyorum; o da, böyle bir şey varsa! Benim mutluluk görüşüm yukarıda değil, burada."

Sue: "Ah! ben çok kötü bir insanım... insanların tuttukları yolu böyle altüst ediyorum" dedi. Sesinde Jude'dan kaptığı bir duygululuk vardı. On beş kilometre kadar bir yol boyunca hiç konuşmadılar. Sonra Sue: "Beni bırakmakla o kadar iyilik etti ki!" diye yeniden söze başladı. "Bak şurada sana yazılmış bir mektup var, masamın üzerinde buldum."

Jude mektuba bir gözattıktan sonra: "Evet. Kötü bir adam değil aslında" dedi. "Şimdi, seninle evlendiği için ondan nefret ettiğimi düşündükçe utanıyorum.

Sue gülümseyerek: "Kadınların birdenbire bir kaprise kapılmaları vardır ya" dedi, "buna göre, benim de şimdi onu birdenbire sevmem gerekir, çünkü beni böylesine apansızın, iyi yüreklilikle serbest bıraktı. Ama, ben öylesine soğuk, öylesine şükran duymaktan uzak, ya da öyle bir şeyim ki, bu iyiliği bile onu sevdiremedi bana, pişmanlık da duymadım, karısı olarak kalmak da istemedim; yalnız, gene de onun bu geniş görüşlülüğünü seviyorum, her zamankinden de çok saygı duyuyorum ona."

Jude: "O bu kadar iyi davranmayıp sen de kaçmak zorunda kalsaydın işler bu kadar iyi yürümezdi!" diye mırıldandı.

"Yo, *hiçbirzaman* bunu yapmazdım!"

Jude'un düşünceli bakışları Sue'nun yüzüne çevrildi. Sonra ansızın onu öptü, bir daha öpecekti ama, Sue: "Ol-

maz... şimdilik ancak bir kere... lütfen Jude!" dedi.

Jude: "Bana biraz sert davranmış olmuyor musun?" dedi ama, boyun eğdi. Bir süre sustuktan sonra: "Başıma öyle tuhaf bir şey geldi ki!" diye anlatmaya başladı. "Arabella bana mektup yazıp resmen boşanmak istediğini bildirdi. Ona iyilik olsun diyeymiş. Zaten karı koca gibi yaşadığı bir adamla şimdi yasal olarak evlenmek istiyormuş. Buna imkân sağlamam için yalvarıyor bana."

"Sen ne yaptın?"

"Kabul ettim. Önceleri bu işi şu ikinci evliliğinden dolayı onun başını belâya sokmadan yapamayacağımı sanıyordum, çünkü onu incitmek istemem; belki o da aslında benden daha kötü bir insan değil! Ama, buralarda kimsenin o işten haberi yok; hem sonra hiç de güç bir iş olmadığını anladım. Hayata yeniden başlamak istiyorsa ona engel olmak için hiçbir sebep bulamam."

"Demek serbest kalacaksın?"

"Evet, serbest kalacağım.

Sue o gece konuşmasına egemen olan dalgınlık hali içinde: "Nereye gidiyoruz?" diye sordu.

"Dediğim gibi, Aldbrickham'a."

"Ama, oraya vardığımızda çok geç olmayacak mı?"

"Evet. Bunu düşünüp önceden Temperance Hanı'nda yer ayırttım.

"Tek oda mı?"

"Evet... tek oda.

Sue ona baktı. "Ah, Jude!" Alnını eğip kompartımanın köşesine yasladı. "Böyle bir şey yapacağını tahmin etmiştim, seni de yanlış düşüncelere sürüklediğimden korkuyordum. Ama, ben bunu demek istememiştim!"

Jude aptallaşmış bir bakışla gözlerini karşısındaki kanepeye dikti. "Peki!" dedi. "Peki!"

Sue onun ne kadar altüst olduğunu görerek yüzünü yanağına gömüp mırıldandı: "Kızma, şekerim!"

"Yok... yok, canım, bir şey yok" dedi Jude. "Ama... ben öyle anlamıştım... Birdenbire fikrini mi değiştirdin yoksa?"

Sue, gülümseyerek: "Bana böyle bir soru sormaya hakkın yok, ben de buna karşılık vermeyeceğim!" dedi.

"Bir tanem, senin mutluluğun benim için her şeyden önemli... sık sık kavga eder gibi olduğumuz halde! Sonra, senin her isteğin benim için bir yasa. Umarım ki... bencil bir adamdan daha çok değerim vardır. Nasıl istersen!" Kaşlarının çatılmasından aklının karıştığı belli oluyordu. "Ama, belki beni sevmediğin içindir... yoksa birdenbire topluma uymaya mı karar verdin? Senin etkinde kalarak geleneklerden her ne kadar nefret ediyorsam da, umarım bu davranışın öteki korkunç nedenden dolayı değildir!"

Açık sözlülükle konuşulması gereken bu anda bile Sue o anlaşılmaz kalbini olduğu gibi açamadı. Kaçamak, telâşlı bir sesle: "Benim çekingenliğime yor bunu" dedi. "Kriz anı geldiği zaman kadında ortaya çıkan çekingenliğe. Senin de düşündüğün gibi birlikte yaşamaya hakkımız olduğuna *inanabilirim*... Bu andan itibaren. Bir kadının iç çamaşırlarının modeli nasıl yalnız onu ilgilendiren özel bir meseleyse, doğru dürüst bir toplumda da o kadının çocuğunun babasının kim olduğu ancak onu ilgilendirir, kimsenin de onu sorguya çekmeye hakkı olmamalıdır diye de *iddia edebilirim*. Ama, belki biraz da Phillitson'un iyi yürekliliği sayesinde şimdi serbest olduğum için, biraz çekimser olmayı tercih ediyorum. Bizi gözetlemek için merdivenlere tırmansa, peşimizden tabanca çekip kovalasaydı daha başka olurdu, o zaman belki ben de başka türlü davranırdım. Ama, bana baskı yapıp beni kınama, Jude! Farz et ki düşüncelerimdeki cesaret yüreğimde yok. Biliyorum, acınacak, sefil bir yaratığım. Senin kadar

tutkulu bir yaradılışta değilim!"

Jude "Ben... doğal olarak ne düşündüysem onu düşündüm!" diye kekeledi. "Ama, birbirimizin sevgilisi değilsek, o başka. Eminim, Phillotson öyle sanıyordu. Bak, işte bana yazdıkları." Sue'nun getirdiği mektubu açıp okumaya başladı:

"Tek şartım var: Ona karşı iyi, yumuşak davran. Onu seviyorsun, biliyorum. Ama, bazan sevgi bile kırıcı olabilir. Birbiriniz için yaradılmışsınız... önyargıları olmayan yaşlı bir insan için apaçık, belli bir şey bu. Hayatımın onunla geçen kısa süresi içinde sen her zaman "karanlıkta kalan üçüncü kişi" idin. Tekrar ediyorum, Sue'ya iyi bak."

Jude mektubu bitirdikten sonra Sue: "çok iyi adam, değil mi?" dedi. Gözleri belli belirsiz yaşarmıştı. Bunun üzerine yeniden düşündü, şunları ekledi: "Gitmeme izin verişinde bir ilgisizlik vardı... neredeyse aşırı bir ilgisizlik! Para vermeyi teklif edince, sonra yolculuk için her türlü kolaylığı sağlayınca, ona âşık olmama ramak kaldığını hiçbir zaman böylesine kuvvetli duymamıştım. Ama, gene de sevemedim onu. Onu karısı olarak şu kadarcık sevmiş olsaydım şimdi bile ona geri dönerdim."

"Ama, sevmiyorsun değil mi?"

"Doğru... hem de öyle korkunç bir şekilde doğru ki! Sevmiyorum.

Jude alınganlıkla: "Beni de sevmiyorsun, korkarım!" dedi. "Belki de hiç kimseyi sevmiyorsundur! Sue, beni böyle zıvanadan çıkardığın zamanlar, gerçekten sevmeyi başaramayan bir insanmışsın gibi geliyor bana."

Sue: "Yazıklar olsun sana, doğrusu!" dedi, ondan elinden geldiği kadar uzağa çekilerek, gözlerini karanlığa dikti. Başını çevirmeden, incinmiş bir sesle şunları ekledi: "Belki sana duyduğum yakınlık başka kadınlarınkine benzemiyor ama,

benimkisi seninle birlikte olmaktan duyduğum bir sevinç, daha ileri gidip bu duyguyu tehlikeye sokmak istemiyorum... Yani onu daha yoğun bir hale getirerek! Bir kadınla bir erkek olarak, sana gelmemin kaçınılmayacak bir tehlike yaratacağının farkındayım. Ama, *seninle ben* olarak düşününce, benim isteklerimi senin kendi mutluluğunun üstünde tutacağına güvenebileceğime karar verdim. Bu konuda artık tartışmayalım, Jude'cuğum!"

"Elbette, bu yüzden kendini suçlayacaksan... Ama, benden oldukça hoşlanıyorsun, değil mi, Sue? Doğru söyle öyle değil mi? Seni sevdiğimin dörtte biri, onda biri kadar beni sevdiğini söyle, bu bana yeter!"

"Beni öpmene izin vermedim mi?"

"Bir kerecik!"

"Oh... açgözlülük etme şimdi!"

Jude arkasına yaslandı, uzun zaman ona bakmadı. Sue ona kendi geçmişini anlatırken sözünü ettiği bir dönem aklına geldi: Christminster'li zavallı bir delikanlıya karşı da Sue tıpkı böyle davranmıştı. Jude böylesine işkenceli bir alınyazısının kendi alnına da yazılmış olabileceğini düşündü.

"Bu pek garip bir kaçış doğrusu!" diye mırıldandı. "Belki de başından beri beni sırf Phillotson'ı kıskandırmak için kullanıyordun. Yemin ederim bana öyle geliyor... hele senin şuracıkta böyle hanım hanım oturuşuna baktıkça!"

Sue: "Olmaz ama, kızma şimdi! Kızmana razı olamam!" diyerek onu rahatlatmaya çalıştı, yüzünü ona dönüp biraz daha yaklaştı. "Biliyorsun, beni biraz önce öptün, hem de böyle bir şey yapmandan canım sıkılmadı, bak doğru söylüyorum, Jude. Ama, bir daha yapmana izin vermek istemiyorum... hiç değilse şimdilik. İçinde bulunduğumuz durumu düşünsene!"

Sue yalvarmaya başladı mı Jude hiç dayanamazdı; Sue

da bunu biliyordu. Sonra ellerini birbirine kenetleyip yan yana oturdular; bu, Sue'nun aklına bir şey gelip doğrulmasına kadar sürdü.

"Sen o Temperance Hanı'na telgraf çekip geleceğimizi haber verdikten sonra imkânsız oraya gidemem artık!"

"Niye?"

"Pekâlâ anlarsın niye olduğunu."

"Peki öyleyse, kapanmamış olan bir başka yer buluruz. Phillotson'la sırf saçma sapan bir dedikodu yüzünden evlendiğinden beri, bazı bazı düşünüyorum da, yüzeyde kalan serbest görüşlerinin altında aslında tanıdığım her kadın kadar toplum kurallarının tutsağısın sen de!"

"Kafa bakımından değil ama. Daha önce de dediğim gibi, düşüncelerimdeki cesaret yüreğimde yok. Hem sırf o dedikodu yüzünden de evlenmiş değilim ki ben onunla. Ama, bazan bir kadının *sevilmeyi sevmesi* onun vicdanına baskın çıkar; bir adama karşı kötü davranmak düşüncesi onu çok üzse de, o adamı sevmediği halde onu kendisini sevmeye teşvik eder. Sonra, onun acı çektiğini görünce, pişman olmaya başlar, işleri yoluna koymak için de elinden geleni yapmaya çalışır."

"Yani zavallı adamcağızla açık açık o kadar flört ettin, pişman oldun, sonra da işleri yoluna koymak için, kendine öldüresiye işkence ettiğini bilerek onunla evlendin!"

"Eh... bu kadar kaba bir şekilde söyleyecek olursan... onun gibi bir şeydi... Bu, bir de o dedikodu... sonra bir de, bana önceden söylemen gereken şeyi söylememiş olduğun için!"

Jude kınamalarından Sue'nun üzüntüye kapıldığını, gözlerinin yaşardığını görünce onu yatıştırmaya çalıştı: "Yok şekerim, sen bana bakma! İstersen canıma kıy. Biliyorsun, ne yaparsan yap, sen benim için dünyada her şeyden daha değerlisin!"

Sue, ağlamamaya çalışarak: "Kural bilmeyen, kötü bir insanım... biliyorum böyle düşünüyorsun!" dedi.

"Bildiğim bir tek şey var: Sen benim sevgili Sue'msun. Seni benden ne uzak yollar ayırabilir, ne de senin kendi dünyan; ne şu anda olanlar, ne de ileride olacaklar seni benden ayırabilir!"

Sue, bazı konularda korkunç bir her şeyi bilen havası taşıdığı halde bazı konularda da ufacık çocuk gibiydi, bu da Jude'un pek hoşuna gidiyordu. Yolculukları sona erdiğinde gene birbiriyle tam anlamıyla barışmışlardı. Aldbrickham'a vardıklarında saat ona geliyordu. Kuzey Wessex'in il merkeziydi burası. Sue yollanan telgrafın şeklinden dolayı Temperance Oteli'ne gitmeyi reddettiği için, Jude başka bir yer aradı. Onlara başka bir yer bulmayı bir delikanlı üzerine aldı, bavullarını az ilerdeki George Hanı'na götürdü. Burası, yıllarca süren ayrılıktan sonra Jude'un Arabella ile ilk defa karşılaştığı, birlikte kaldıkları handı.

Yalnız, Jude bu sefer başka bir kapıdan girdikleri, kendisi de pek düşünceli olduğu için orayı ilk önce tanıyamadı. Ayrı odalar ayırttıktan sonra biraz gecikmiş olan yemeklerini yemek için aşağı indiler. Bir ara Jude yokken oda hizmetçisi Sue ile konuştu.

"Hanımefendi, akrabanızı hatırlar gibiyim. Akrabanız mı, dostunuz mu, neyinizse, buraya daha önce gelmişliği var gibi geliyor bana; gene böyle bir gece geç vakit karısıyla birlikte gelmişti. O da bir hanımefendiydi ama, sizin tırnağınız bile olamazdı elbette. Tıpkı sizinle nasıl geldiyse onunla da öyle geldiydi, işte."

Sue, içi burkularak: "Ya öyle mi?" dedi. "Bana kalırsa yanılıyorsunuz. Ne kadar zaman oluyor?"

"Bir iki ay önce. Boylu-boslu, güzel bir kadındı. Bu odada kaldılardı."

Jude geri dönünce yemeğe oturdukları zaman Sue düşünceli, üzgün görünüyordu. O gece kapının önünde ayrılırlarken ağlamaklı bir sesle: "Jude" dedi, "eskiden olduğu gibi, aramızda işler hoş değil artık! Burasını sevmiyorum... burada kalamam! Seni de eskisi kadar sevmiyorum!"

"Ne kadar sinirli görünüyorsun, şekerim! Niye böyle birdenbire değişiverdin?"

"Beni buraya getirmek gaddarlık da onun için!"

"Neden?"

"Geçenlerde Arabella'yla buraya gelmişsin. Al işte, söyledim yüzüne!"

Jude etrafına bakınarak: "A! dur bakayım..." dedi. "Doğru... burasıydı! Hiç farkına varmamıştım, Sue. Eh... pek de gaddarlık sayılmaz, böyle geldiğimize göre... yani birlikte kalan iki akraba olarak."

"Buraya ne zaman gelmiştiniz? Söyle, söylesene!"

"Seninle Christminster'da buluştuğum günden bir gün önce, yani birlikte Marygreen'e döndüğümüz gün. Sana söylemiştim onunla karşılaştığımı."

"Evet, onunla karşılaştığını söylemiştin ama, her şeyi anlatmamıştın. Senin bana anlattıklarına göre iki yabancı gibi karşılaşmıştınız, aslında evli bir karı koca gibi değil... Onunla işleri yoluna koyduğunu söylememiştin."

Jude üzgün bir sesle: "Onunla işleri yoluna koymadım ki!" dedi. "Anlatamam, Sue."

"Sen beni aldattın demek, son umudum olan sen! Bunu hiçbir zaman unutmayacağım, hiçbir zaman!"

"Ama, Sue, sen arkadaş kalmamızı kendin istedin, sevgilim olmayı kabul etmedin! Öylesine bir tutarsızlık oluyor ki şimdi senin böyle..."

"Arkadaşlar da kıskanç olabilir!"

"Bunu anlamadım. Sen bana hiçbir şey vermiyorsun, be-

nim sana her şeyi vermemi istiyorsun. Hem sonra, o sırada senin de kocanla aran iyiydi."

"Hayır, değildi, Jude. Nasıl düşünebiliyorsun böyle bir şeyi! Üstelik, sen de beni içeri aldın, bir niyetin olmadığı halde!"

Sue öylesine deliye dönmüştü ki, çevredekiler duymasın diye Jude onu odaya sokup kapıyı kapatmak zorunda kaldı.

Sue: "Bu oda mıydı?" dedi. "Evet, burasıydı... bakışından anlaşılıyor burası olduğu! Ben burada yatmam! Ah, onu yeniden koynuna almakla bana karşı ikiyüzlülük ettin! Ben kendimi pencereden atmıştım!"

"Ama, Sue, o ne de olsa yasal karımdı. Sonra, üstelik...

Sue dizlerinin üstüne düşerek yüzünü yatağa gömdü, ağlamaya başladı.

Jude: "Ben ömrümde hiç böylesine haksız... hiçbir zaman kendimi böyle kapana kıstırılmış fare gibi görmemiştim" diyordu. "Ne sana yaklaşmama izin var, ne de başkasına!"

"Benim duygularımı niçin anlayamıyorsun? Niçin? Neden bu kadar kabasın? Ben kendimi pencereden aşağı attım!"

"Pencereden aşağı mı attın?"

"Anlatamam."

Doğruydu, Jude onun duygularını iyice anlayamıyordu; doğruydu ama, biraz anlıyordu, buna rağmen onu sevmeye başladı.

Sue: "Ben... ben senin kimseyi sevmediğini... o sırada dünyada benden başka kimseye istek duymadığını sanıyordum... şimdi bile!"

Jude da onun kadar perişan bir halle: "Gerçek de bu... Sevmiyordum, şimdi de sevmiyorum!" dedi.

"Ama, değer vermelisin..."

"Hayır... Sen de beni anlamıyorsun... kadınlar hiç anla-

mazlar zaten! Bir hiç yüzünden ne diye bu kadar yaygara koparıyorsun bilmem!"

Sue, başını yorgandan kaldırarak, meydan okur gibi somurttu: "Böyle olmasaydı, senin istediğin gibi belki de Temperance Oteli'ne gidecektim, çünkü gerçekten sana ait olduğumu düşünmeye başlamıştım!"

Jude, dalgın bir tavırla: "Zarar yok!" dedi.

"O seni bırakıp gittikten sonra yıllardan beri bir daha karın olmadığını sanıyordum... Bana öyle geliyordu ki senin ondan ayrılman gibi benim de kocamdan ayrılmam evliliğe son vermek demekti.

Jude: "Onun aleyhinde konuşmadan bir şey söylemem imkânsız, bunu da yapmak istemem" dedi. "Ama, gene de bu meseleye bir son vermek için sana tek bir şey söylemek zorundayım. O başka bir adamla evlenmiş... sahiden evlenmiş! Buraya gelene kadar bunu bilmiyordum."

"Başka biriyle mi evlenmiş?.. Ama, suç bu... dünya bunu böyle görür, suç olduğuna gerçekten inanmaksızın."

"Tamam işte! Şimdi kendine geldin. Doğru, suç bu... Sen pek bu düşüncede değilsin ama, gene de ürkerek kabul edersin öyle olduğunu. Ama, onu hiçbir zaman ele vermeyeceğim! Belli ki vicdanı onu benden boşanmak istemeye zorluyor, öteki adamla yeniden yasal olarak evlenebilmesi için. Görüyorsun ki onunla yeniden görüşmem için ortada bir sebep yok.

Sue, doğrularak, daha yumuşak bir sesle: "Sen onunla karşılaştığında gerçekten bunun hakkında hiçbir şey bilmiyor muydun?" dedi.

"Bilmiyordum. Bütün bunları düşünürsen kızmaman gerekir, sevgilim!"

"Kızmadım. Ama, Temperance Oteli'ne de gitmem!"

Jude bir kahkaha attı. "Boş ver!" dedi. "Senin yanında-

yım ya, gene de mutlu sayılırım. Ben, yani şu zavallı yaratık bu kadarına bile lâyık değilim... Seni şeytan, seni bedensiz yaratık, canım, tatlı, başdöndürücü hayalet seni! Hiç et diye bir şeyin yok sanki, öyle ki kollarımı sana dolayacak olsam neredeyse havayı delip geçecekmişim gibi geliyor! Bağışla beni, senin deyiminle kaba olduğum için! Aslında yabancı olduğumuz halde birbirimizle kardeş çocuğu olduğumuzu söylememizin bir tuzak olduğunu da unutma. Ana babalarımızın düşmanlığı benim gözümde sana öyle meraklandırıcı bir nitelik kattı ki herhangi yeni kurulan bir dostluğun uyandırdığı meraktan bile daha yoğundu.

Sue, ona biraz daha yaklaşarak: "Öyleyse Shelley'nin *Epipsychidion*'unda söz edilen sanki benmişim gibi o mısraları okusana!" diye yalvardı. "Bilmiyor musun yoksa?"

Jude somurtarak: "O kadar az şiir bilirim ki!" dedi.

Öyle mi? Bak şunlar:

Gözüm uzaklara dalıp gezindiğinde
Ruhumun sık sık karşılaştığı bir Varlık vardı.

Kadının ışıltılı kılığına bürünmüş,
İnsan olamayacak kadar ince, Cennet'ten gelme bir melek gibi.

Çok gururlandırıcı bir şiir, devam etmeyeyim daha iyi! Ama, bunun ben olduğumu söyle! Ben olduğumu söyle!"

"Sensin, canım, tıpkı senin gibi!"

"Şimdi bağışladım seni! Beni bir kerecik öpebilirsin... şuradan, çok uzun değil ama!" Sue yavaşça parmağının ucunu yanağına değdirdi. Jude de emredileni yaptı. "Beni çok seviyorsun, değil mi, yani şey yapmama rağmen... anlıyorsun ya?"

Jude, içini çekerek: "Evet, tatlım!" dedi, ona iyi geceler diledi.

VI

Phillotson doğduğu yer olan Shaston'a başöğretmen olarak döndüğünde kasabalıların ilgisini çekmiş, hatıralarını canlandırmıştı; öğretmenin başka yerde olsa kendisine büyük onur kazandıracak çeşitli niteliklerine pek değer vermiyorlardı ama, gene de hayli saygı gösterdiler. Phillotson dönüşünden az sonra evine bir de güzel bir gelin getirince gözünü açmazsa, bu güzel gelini kaptırır, diyorlardı- genç kadını seve seve aralarına aldılar.

Sue'nun evden kaçışından sonra bir süre kimse onun yokluğunu bir şeye yormadı. Onun okuldaki yerinin boşalmasından birkaç gün sonra da başöğretmen yardımcısı olarak başka bir genç hanım geldi, buna da kimse bir şey demedi, çünkü Sue'nun aslında geçici olarak çalıştığını biliyorlardı. Yalnız, aradan bir ay geçip de Phillotson bir yakınına Sue'nun nerede olduğunu bilmediğini lâf arasında söyleyince çevresinin merakı uyanmaya başladı; sonunda, Sue'nun kocasını aldatıp kaçtığını ileri sürmeye başladılar. Başöğretmenin iş başındayken gittikçe artan halsizliği, kayıtsızlığı da bunu kanıtlar gibi oluyordu.

Phillotson elden geldiğince uzun bir zaman dilini tutup arkadaşı Gillingham'dan başka kimseye bir şey söylemediyse de, Sue'nun ahlâkı hakkında yanlış inançlar ortalıkta yayılmaya başladığı zaman dürüstlüğü, doğruluğu daha fazla susmasını engelledi. Bir pazartesi sabahı okulun kurul başkanı onu aradı; okulla ilgili işleri görüştükten sonra onu çocukların duyamayacağı bir köşeye çekti.

"Sormamı bağışlarsın, Phillotson, artık herkes bundan söz ettiğine göre, özel hayatın hakkında söylenenler doğru mu... yani karının bir yere misafirliğe değil de gizlice sevgilisiyle kaçtığı doğru mu? Öyleyse çok üzüldüm buna."

"Üzülme" dedi Phillotson. "Gizli bir tarafı yok bunun."

"Ahbaplarına misafirliğe mi gitti?"

"Hayır."

"Öyleyse ne oldu?"

"Çoğunlukla bir koca için geçmiş olsun dedirtecek şartlar altında ayrıldı buradan. Ama, ona ben izin verdim." Başkan anlamamış gibi görünüyordu. Phillotson biraz tersçe: "Doğru söylüyorum" dedi. "Arkadaşıyla gitmek için benden izin istedi, ben de bıraktım. Niye bırakmayacaktım? Koskoca aklı başında bir kadın o; bu ancak onun vicdanına ait bir mesele... benim vicdanıma değil. Onu tutsak edemezdim. Daha fazla açıklayamayacağım. Sorguya çekilmek de istemiyorum."

Çocuklar iki adamın yüzlerinin çok ciddî bir ifade aldığını gördüler, evlerine gidip analarına, babalarına Mr. Phillotson hakkında yeni bir şeyler olduğunu söylediler. Sonra Phillotson'ın okulu yeni bitirmiş hizmetçisi ortaya yeni haberler yaydı: Mr. Phillotson karısının eşyalarını toplamasına yardım etmiş, ona gerekecek parayı verme teklifinde bulunmuş, karısının erkeğine de dostça bir mektup yazarak ona iyi bakmasını söylemiş. Kurul başkanı meseleyi bir daha etraflıca düşündü, okulun öteki yöneticileriyle görüştü, sonra Phillotson'a onlarla özel olarak görüşmesini isteyen bir haber geldi. Görüşme uzun sürdü, bittiğinde başöğretmen her zamanki gibi yorgun argın evine döndü. Gillingham, oturmuş, onu bekliyordu.

Phillotson, bitkin bir halde kendini iskemleye atarak: "Eh, dediğin gibi oldu" dedi. "İşkence çeken karıma özgürlüğünü verdim ya, bu rezilce davranışımdan dolayı istifa etmemi istediler... ya da, onların deyimiyle, zina yapmasını kabul ettiğim için. Ama, istifa etmeyeceğim!"

"Ben senin yerinde olsam ederdim."

"Ben etmeyeceğim. Bu onları hiç ilgilendirmez. Onlara

karşı olan görevlerimi yapmama hiçbir şekilde engel değil. İsterlerse beni kovsunlar."

"İşi büyütürsen gazetelerde çıkar, sonra hiçbir okula da tayin edilemezsin. Anlamaya çalış, senin bu yaptığını gençlerin öğreticisi olduğunu düşünerek değerlendiriyorlar: Bu yüzden de kasabanın ahlâkı üzerindeki etkisini de hesaba katmak zorundalar. Sonra, herkesin düşüncesine göre hiç de savunamayacak bir durumdasın. Bunu kabul et."

Phillotson bu yerinde öğütleri dinlememekte ısrar ediyordu.

"Metelik verdiğim yok!" dedi. "Beni kapı dışarı etmedikleri sürece ben de gitmem. Bu yüzden de, her geçen gün insanlık adına dürüst olan ne varsa doğru bir iş yaptığım kanısı daha da güçlenirken, istifa edersem yanlış davrandığımı kabul etmiş olacağım.

Gillingham oldukça başına buyruk olan dostunun iyi bir yol tutmadığını görüyordu ama, başka bir şey söylemedi. Az sonra -tam bir çeyrek saat sonra- Phillotson'a işten çıkarıldığını bildiren resmî bir mektup geldi; okul yöneticileri o gittikten sonra kalmışlar, bu mektubu yazmışlardı. Phillotson işten çıkarılmayı kabul etmeyeceğini söyledi; genel bir toplantı düzenledi, çok bitik, hasta görünmesine, gitmemesi için arkadaşının ısrar etmesine rağmen bu toplantıya kendisi de katıldı. Ayağa kalkıp, yöneticilerin verdiği karara niçin karşı çıktığını açıklarken, arkadaşının karşısında olduğu gibi orada da kendinden çok emindi, mesele özel olarak ancak kendisini ilgilendirdiği için onların bu konuda konuşmaya yetkileri olmadığını söyledi. Bunu kabul etmediler, bir öğretmenin özel hayatındaki aşırılıkların pekâlâ onların yetkisi içine girdiğini söylediler, çünkü bu onun eğittiği insanların ahlâkını ilgilendiren bir şeymiş. Phillotson gayet doğal bir acıma duygusunun nasıl olup da ahlâk kurallarını zedeleyebileceğini

anlamadığını söyledi.

Kasabanın bütün saygıdeğer, düzen içi kimseleri hep birden Phillotson'a karşıydılar. Yalnız, gözüpek birkaç kişinin kalkıp kendisinden yana çıkması Phillotson'ı az çok şaşırttı. Shaston'ın yaz, güz ayları boyunca, Wessex'in dört bir yanında kurulan panayırların, pazarların müşterisi birtakım garip, ilgi çekici gezgincilerin konaklama yeri olduğunu daha önce belirtmiştik. Phillotson'ın bunların bir tekiyle dahi hiç görüşmemiş olmasına rağmen onlar şimdi, gerçekleşmesi zor bir umutla, onu tutuyorlardı. Bunların arasında iki işportacı, atış talimi galerisi sahibiyle tüfekleri dolduran hanımlar, bir çift boks ustası, her işi yöneten bir müdür, kendilerine dul diyen iki gezgin süpürgeci kadın, zencefilli börek satan bir dükkânın sahibi, bir salıncakçı, "kuvvetinizi deneyin" yazısıyla çalışan bir makinenin sahibi vardı.

Bu cömert destekleyiciler alayı, bir de kendi yaşantıları da fırtınasız geçmemiş birkaç bağımsız düşünceli kişi içtenlikle Phillotson'ın elini sıktılar; ondan sonra da kendi görüşlerini öylesine kuvvetle ileri sürdüler ki birtakım olaylar patlak verdi, bunun sonucu olarak genel bir kargaşalık çıktı, bir karatahta kırıldı, okul pencerelerinden üçünün camları indirildi, kasabanın yöneticilerinden birinin gömleğine bir şişe mürekkep boşaltıldı, kilise mütevellisinin başına öyle bir Filistin haritası indi ki kafası Samiriye'yi delip geçti, birçok gözler moraltılıp bir o kadar burun da kanatıldı. Phillotson'dan yana olan bir serbest ocakçının coşması sayesinde, herkesin şaşkın şaşkın bakan gözleri önünde, bu kurbanlardan biri de kasabanın en saygıdeğer memurlarından biri olmuştu. Phillotson rektörün yüzünden akan kanları görünce bu olmaması gereken, aşağılatıcı durum karşısında neredeyse inleyerek üzüntüsünü belli ediyordu, istifaya davet edildiği zaman etmeyişine pişman oldu, öylesine bitkin bir halde evi-

ne döndü ki ertesi sabah ayağa kalkacak gücü kalmamıştı.

Gülünç olduğu kadar iç paralayıcı da olan bu olay, Phillotson için ağır bir hastalığın başlangıcı oldu; hem özel, hem de fikir hayatının başarısız, sönük bir yolda ilerlediğini az çok gören orta yaşlı bir adamın dokunaklı ruh hali içinde yatağında yapayalnız yatıyordu. Gillingham akşamüstleri onu görmeye geliyordu. Bir keresinde Sue'nun adı geçti.

Phillotson: "Bana metelik verdiği yok!" dedi. "Hem, niye versin?"

"Hasta olduğunu bilmiyor ki."

"Böylesi ikimiz için de daha iyi."

"Dostuyla birlikte nerede oturuyor?"

"Melchester'de olsa gerek; hiç olmazsa, dostunun bir süre önce orada oturduğunu biliyorum.

Gillingham evine vardığında bir yere oturup düşünceye daldı. Sonunda, Sue'nun eline geçmesinin çok zor olduğunu bildiği halde ona imzasız bir mektup yazdı. Piskoposluk bölgesinin merkezine gidecek olan bu mektubun zarfı üzerinde Jude'un adı yazılıydı. Mektup oraya vardığında Kuzey Wessex'te Marygreen'e iletildi, oradan da onun adresini bilen tek kimse eliyle Aldbrickham'a vardı; büyükteyzeye bakan dul kadındı bu.

Üç gün sonra, güneş muhteşem bir şekilde Blackmoor'un alçak vadilerinin üzerinde batarken, Shaston'ın pencereleri birer alev parçası gibi, o ovada oturan duygulu insanların gözlerini kamaştırıyordu. Bu sırada hasta adam eve birinin geldiğini anladı; az sonra da yatak odasının kapısı vuruldu. Phillotson sesini çıkarmadı, kapıyı birisi çekinerek açtı, içeri... Sue girdi.

Üzerinde mevsimlik ince bir elbise vardı, gelişi de bir hayalet gibiydi... bir pervanenin kanat çırpışı gibi. Adam yüzünü ona döndü, kızardı, ilk sözü edecekken durdu.

Sue, ürkek yüzünü ona doğru eğerek: "Benim burada işim yok" dedi. "Ama, hasta olduğunu duydum... hem de çok hastaymışsın. Bir erkekle kadın arasında bedensel sevgiden başka sevgilerin de olduğunu kabul ettiğini bildiğim için, geldim."

"O kadar da hasta değilim. Sevgili dostum. Ancak, iyi değilim, o kadar."

"Bunu bilmiyordum. Korkarım ancak ağır bir hastalık benim buraya gelmemi haklı çıkarabilirdi!"

"Evet... evet... gelmemiş olmanı isterdim. Biraz erken oldu... bunu demek istedim. Gene de boşa harcamayalım bu zamanı. Okulda olanları duymamışsındır sanırım.

"Hayır... ne oldu?"

"Hiç... yalnız, ben buradan başka bir yere gideceğim. Yöneticilerle aramda anlaşmazlık çıktı, bu yüzden ayrılıyorum... bu kadar."

Sue ne o zaman, ne de daha sonra, Phillotson'ın, kendisini serbest bırakması sonucu nasıl güç bir durumda kaldığını bir an için bile aklına getirmedi; böyle bir şey bir kerecik bile aklının ucundan geçmedi; Shaston'dan da hiçbir haber almamıştı. Önemsiz günlük konulardan söz ettiler. Çay geldiğinde Phillotson gözleri fal taşı gibi açılmış olan hizmetçi kıza Sue için de bir fincan getirmesini söyledi. Bu kızcağız onların hayatlarıyla sanıldığından çok daha fazla ilgileniyordu, merdivenden inerken gözleriyle kollarını şaşkınlık içinde yukarı kaldırdı. Çaylarını yudumlarken Sue pencerenin önüne gitti, düşünceli bir şekilde konuştu: "Güneş öyle güzel batıyor ki, Richard!"

"Ovadaki sisten ötürü ışınlar kırılarak geldiği için, çoğunlukla buradan bakınca güzel olur güneşin batışı. Ama, ben hiçbirini göremiyorum, yattığım bu karanlık köşeye uğramıyorlar."

"Bu seferkini görmek istemez miydin? Sanki cennet açılıvermiş gibi."

"Evet, keşke... ama, göremem."

"Ben sana yardım edeyim."

"Olmaz... yatak yerinden kımıldamıyor."

"Ben onu demiyorum... bak."

Bir döner aynanın durduğu köşeye doğru ilerledi, aynayı alarak pencerenin yanına, güneş ışınlarını yansıtabilecek bir yere getirdi, ışınlar Phillotson'ın yüzüne vurana kadar aynayı çevirip durdu.

"İşte... kocaman kızıl güneşi şimdi görebiliyorsun!" dedi. "Eminim bu senin keyfini yerine getirir... bilsen nasıl istiyorum yerine gelmesini!" Sanki onun için ne yapsa azmış gibi, çocuksu, pişman bir içtenlikle konuşuyordu.

Phillotson üzgün üzgün gülümsedi. Güneş gözlerinde ışıldarken: "Ne garip yaratıksın sen!" diye mırıldandı. "Bütün bu olanlardan sonra gelip beni görmeyi düşünmen!"

Sue, çabuk çabuk konuşarak: "N'olursun bu konuyu yeniden açmayalım!" dedi. "Benim buraya geldiğimden Jude'un haberi yok; onun için, beni trene götürecek arabayı kaçırmamalıyım. Ben çıktığımda o evde yoktu; onun içini, doğru eve gitmeliyim. İyileşmene bilsen ne kadar sevindim, Richard! Benden nefret etmiyorsun değil mi? Bana karşı öylesine candan bir dost gibi davrandın ki!"

Richard Phillotson boğuk bir sesle: "Böyle düşünmene sevindim" dedi. "Hayır, senden nefret etmiyorum!"

Aralıklarla geçen konuşmaları sırasında kasvetli odaya hızla alacakaranlık çöktü, mumlar getirilip de gitme zamanı geldiğinde Sue elini Phillotson'ın elinin içine koydu; daha doğrusu, onun eline şöyle bir değip geçti, çünkü dokunuşlarının kendine has bir hafifliği vardı. Çıkıp arkasından kapıyı daha yeni çekmişti ki Phillotson: "Sue!" diye seslendi. Sue'-

nun arkasını dönerken gözlerinin yaşlanmaya başladığı, dudağının da titrediği gözünden kaçmamıştı. Onu çağırmakla iyi etmemişti ama, bunu bile bile yaptı; elinde değildi. Sue dönüp geldi.

Richard Phillotson: "Sue" diye mırıldandı, "barışıp gene burada kalmak ister misin? Seni bağışlar, her şeyi unuturum!"

Sue, çarçabuk: "Ah, olmaz, olamaz!" dedi. "Unutamazsın!"

"Artık senin kocan o, asıl kocan... onu demek istiyorsun, değil mi?"

"Öyle düşünebilirsin. Karısı Arabella'dan boşanacak."

"Karısı mı! Karısı olduğunu da yeni duyuyorum."

"Başarısız bir evlilikmiş."

"Seninki gibi."

"Benimki gibi. Jude kendisinden çok onun için yapıyor bunu. Kadın ona mektup yollamış, başka birisiyle evlenip namusuyla yaşayabilmesini sağlamakla ona iyilik etmiş olacağını söylemiş. Jude da kabul etmiş."

"Karısı... Ona iyilik etmek. A, evet; onu bütün bütün serbest bırakarak ona iyilik etmek... Ama, bu benim pek hoşuma gitmedi. Ben bağışlayabilirim Sue."

"Yok, yok! Sana bunca kötülük ettikten sonra beni yeniden yanına alamazsın... bütün bu yaptıklarımdan sonra!"

Phillotson ne zaman arkadaş olmaktan çıkıp koca oluverse, Sue'nun yüzünde bir korku belirirdi ki şimdi de bu korku gene onun yüzünü çevrelemişti; genç kadın her zamanki gibi gene kocasında beliren evlilik duygularına ne olursa olsun cephe almak zorunda bulunduğunu anlamıştı.

"Artık mutlaka gitmem gerek. Gene gelirim... Gelebilir miyim?"

"Şimdi bile gitmeni istemedim ki. Kalmanı rica ediyorum senden."

"Teşekkür ederim, Richard; ama, gitmem şart. Sandığım kadar hasta olmadığına göre kalmama imkân yok!"

Richard Phillotson: "Onun olmuş... tepeden tırnağa kadar onun!" dedi; yalnız, bunu öylesine alçak sesle söyledi ki Sue kapıyı kaparken duymadı bile.

Sue, bir yandan Phillotson'ın duygularında tepkiyle karışık bir değişiklik olacak diye korkmuş, öte yandan belki de bu yeni eşiyle olan durumlarının, bir erkek gözüyle bakıldığında, ne kadar acınası bir halde bütünlükten yoksun olduğunu düşünerek ona bile açıklamaktan biraz utanmıştı; bütün bunlar Jude'la şimdiye kadar olan ilişkilerinin eksik kalmış yanını söylemesine engel olmuştu. Phillotson ise, sabırsızlıkla sevgilisinin evine dönen, cici elbiseleri içinde insanın aklını başından alacak şirinlik,terslik karışımı yaratığı, kendi soyadını taşıyan kadını düşündükçe, cehennem ateşinde yanan bir adam gibi yattığı yerde kıvranıyordu.

Gillingham Phillotson'ın başına gelenlerle öylesine yakından ilgileniyor, onun üzerine öyle düşüyordu ki, Shaston'a gidip gelmek okulda yorgun bir iş gününden sonra çay saatiyle yemek vakti arasına sıkıştırılması gereken on beş kilometrelik bir yolculuk olduğu halde, haftada iki, üç kere, Shaston'a çıkan tepeyi tırmanıyordu. Sue'dan sonraki gelişinde arkadaşını alt katta buldu, huzursuz halinin yerine daha kararlı, ölçülü bir hal geldiğini fark etti.

Phillotson: "Senin buraya son geldiğinden beri Sue uğradı" dedi.

"Mrs. Phillotson mı?"

"Evet."

"A! Demek barıştınız?"

"Hayır... Sadece, geldi, minicik beyaz eliyle yastığımı düzeltti, yarım saat kadar işine özenen hastabakıcı oyunu oynadı, sonra gitti."

"E... şeytan canımı alsın! Bak küçük şırfıntıya!"

"Ne dedin?"

"Hiç... yok bir şey."

"Ne demek istiyorsun?"

"Amma da kurnaz, yaramaz bir kadıncık demek istiyorum! Karın olmasaydı..."

"Karım değil, soyadını, yasaları bir yana bırakırsan başka bir adamın karısı. Sonra, düşündüğüm bir şey var... Konuşurken bunu ima etti: Ona iyilik etmek için bu yasal bağı bütün bütün ortadan kaldırmalıyım. Gene dönüp gittiğine, onu bağışlayabileceğimi söylediğim halde kalmayı kabul etmediğine göre, olağanüstü bir şey olsa bile bunu yapabileceğimi sanıyorum. O anda bunun farkına varmadığım halde, bu gerçek bana bunu yapma fırsatını verebilir. Benim olmayacaksa onu kendime zincirlemenin ne anlamı var? Biliyorum -hattâ iyice eminim ki- böyle bir adım atmamı kendisine yapılacak en candan bir bağış gibi karşılayıp dört elle sarılacaktır. Çünkü bir eş yaratık olarak bana anlayış gösterdiği, bana acıdığı, hattâ benim için gözyaşı bile döktüğü halde kocası olarak bana katlanamıyor... benden nefret ediyor -söz kalabalığı etmenin gereği yok- benden nefret ediyor. Benim de tutabileceğim tek erkekçe, dürüst, merhametli yol başladığım işi bitirmek olacak... Hem, başka bakımdan da onun bağımsız olması daha iyi olur. O bunun farkında olmadığı halde, ikimiz için en iyi olacağına karar verdiğim yoldan ötürü, ilerisi için olan düşüncelerimi onarılmaz bir şekilde berbat ettim; şu andan sonra, mezarıma kadar giden yol üzerinde yalnız korkunç bir yoksulluk görüyorum, çünkü artık öğretmen olarak kabul edilmeme imkân yok. Şimdi mesleğim de elden gittiğine göre, ömrümün sonuna kadar iki yakamı bir araya getirmeye gücüm ancak yetecek; yalnız olursam buna daha kolay dayanabileceğim. Benim onu bırakmama

sebep olan haberin ne olduğunu da artık sana söyleyebilirim: Jude Fawley'nin de aynı şeyi yaptığını haber aldım."

"A! onun da mı karısı varmış? Bu aşıklar garip bir çift!"

"Neyse... bu konuda ne düşündüğünü sormadım sana. Diyeceğim şu: Benim onu serbest bırakmamın ona en ufak bir zararı olmaz; şimdiye kadar düşünmeye cesaret etmediği bir mutluluğa kavuşmak fırsatını ele geçirmiş olur. Çünkü o zaman, başından da yapmaları gerektiği gibi, evlenebilecekler."

Gillingham bu sözlere karşılık vermekte acele etmedi. Sevgiyle: "Tutacağın yola karşı olabilirim" dedi, çünkü paylaşmadığı görüşlere de saygı duyardı. "Ama, öyle sanıyorum ki, bu kararlılığında haklısın... sonuna kadar sürdürebilirsen. Sürdürebileceğine pek emin değilim."

BEŞİNCİ BÖLÜM

Albrickham ve Daha Başka Yerlerde

Ruhun da, ruhunun içinde birleşen bütün ateşli tarafların da, yaradılışları bakımından yükselme eğiliminde oldukları halde, evrenin durumuna boyun eğerek, burada, bedeninin bileşik bütününün içinde kalıp ezilirler.

M. ANTONINUS

I

Geçen bölümdeki olaylardan sonra birbiri ardına geçen kasvetli aylarla olayları atlayıp bir sonraki yılın şubat ayında bir pazar gününe gelirsek Gillingham'ın kuşkularından nasıl kurtulduğu birden aydınlanmış olur.

Bir yıl önce Sue'nun Shaston'dan ayrılıp Jude'la buluşmasından hemen sonra aralarında kurdukları bağ ne ise onu tıpatıp aynı şekilde sürdüren Sue ile Jude Aldbrickham'da oturuyorlardı. Mahkemedeki gelişmeler onların kulaklarına ancak uzaktan gelen sesler gibi varıyor, ya da zar zor anlayabildikleri tezkerelerle kendilerine bildiriliyordu.

Jude yılda on beş sterlin kirayla ufak bir ev tutmuştu, daha başka masraflarla, vergiyle falan on sekiz sterlin kadar bir para tutacaktı. Evi büyükteyzesinden kalma eşyalarla Marygreen'den taşınması neredeyse kendi fiyatları kadar tutan eski, ağır eşyalarla- döşemiş, kapısına da soyadını yazdırmıştı. Sue ev işlerini yapıyor, daha başka işler görüyordu. Bir sabah işte bu evde, her zamanki gibi gene, kahvaltı etmek üzere baş başa oturuyorlardı. Jude içeri girerken Sue daha yeni gelen bir mektubu uzatıp ona gösterdi.

Jude, onu öptükten sonra: "E, neymiş bakalım?" dedi.

"Altı ay önce hükme bağlanan, Phillotson'a karşı Phillotson ve Fawley davasındaki kararın kesinleştiği bildiriliyor."

Jude, otururken: "Ya!" dedi.

Jude'un Arabella aleyhinde açtığı dava da bir iki ay önce aynı şekilde sonuçlanmıştı. İki dava da gazetede yayımlanacak kadar önemli değildi, ancak başka davalarla birlikte uzun bir listede onların da adları yayımlanmıştı.

Jude: "Sue, öyleyse şimdi, hiç değilse sen, istediğini yapmakta serbestsin!" dedi, sevgilisine merakla baktı.

"Artık biz... seninle ben... sanki hiç evlenmemişiz gibi serbest miyiz?"

"Serbestiz... yalnız, öyle sanıyorum ki bir kilise adamı senin yeniden evlenmene itiraz edip işi bir başkasına havale edebilir."

"Ama, merak ediyorum... gerçekten bizim için de aynı şey sözkonusu mu? Genel olarak öyle olduğunu biliyorum. Yalnız, sanki özgürlüğümü dolambaçlı bir yoldan elde etmişim gibi beni rahatsız eden bir duygu var içimde!"

"Nasıl yani?"

"Yani... ikimiz hakkındaki gerçek bilinseydi boşanma kararı gerçekleşemezdi. Biz savunmayıp, onları yanlış tahminlere mi sürüklediK? Bu yüzden de ne kadar yerinde görünür-

se görünsün benim özgürlüğüm kanuna aykırı değil mi?"

Jude, çıkışır gibi: "Peki... niye bu işi dolambaçlı yollardan yapmayı tercih ettin?" dedi. "Bu bakımdan ancak kendini suçlayabilirsin."

"Jude... yapma! Buna alınmayı bırak artık! Beni olduğum gibi kabul et."

"Peki, sevgilim, öyle yapacağım. Belki de sen haklıydın. Senin soruna gelince, hiçbir şeyi kanıtlamak zorunda değildik. Bu onları ilgilendirir. Hem sonra, birlikte oturmuyor muyuz?"

"Evet. Onların anladığı anlamda olmasa bile."

"Yalnız, bir şey kesin: Bir boşanma kararı ne şekilde verilirse verilsin bir evliliğe son verilince o evlilik artık yoktur. Bizim gibi yoksul, adsız sansız insanlar olmanın bir faydası da burada: Böyle işler bizim gibiler için kabaca, hemencecik halledilir. Arabella'yla benim için de öyle oldu. Onun kanunsuz ikinci evliliği ortaya çıkacak da cezalandırılacak diye korkuyordum ama, kimse onunla ilgilenmedi... kimse birşey sormadı, kimse bir şeyden kuşkulanmadı. Doğuştan damgalı soylu kimseler olsaydık başımız sonsuz dertlere girerdi, hakkımızda günlerce, aylarca soruşturmalar yapılırdı."

Jude'un özgür olma sevinci zamanla Sue'ya da geçti. Bir gün, akşam eve gelince akşama soğuk yemek yemek zorunda kalsalar bile, kırda bir gezinti teklif etti. Jude kabul etti. Sue yukarı çıkıp özgürlüğünü belirten parlak renkli bir elbise giyerek yola çıkmak için hazırlığa koyuldu; Jude da, bunu görünce, daha açık renk bir kravat taktı.

- "Şimdi nişanlılar gibi kol kola girip boy gösteririz. Yasal olarak buna hakkımız var!" diyordu.

Sevinç içinde, kasabayı geride bıraktılar. Şimdi oraları donla kaplıydı, göz alabildiğine uzanan tarlalar da renkten, üründen yoksundu; kasabayı çevreleyen alçak arazinin üze-

rinde bir keçiyolundan gidiyorlardı. Yalnız, bu çift kendi meselelerine öylesine dalmıştı ki, çevrelerini pek görecek halde değillerdi.

"E, benim bir tanem, bütün bunların sonucu şu ki aradan uygun bir süre geçtikten sonra artık evlenebileceğiz."

Sue: "Evet, evlenebileceğiz, galiba" dedi. Pek hevesli görünmüyordu.

"Peki, evlenmeyecek miyiz?"

"Hayır demek istemiyorum, Jude'cuğum; yalnız, eskiden beri nasılsam gene öyleyim bu konuda. Annelerimizle babalarımızda olduğu gibi katı bir anlaşmanın senin bana, benim de sana olan sıcak duygularımı yok etmesinden gene eskisi kadar korkuyorum."

"Peki ama, ne yapabiliriz? Biliyorsun, seni gerçekten seviyorum, Sue."

"Hem de fazlasıyla biliyorum. Ama, öyle sanıyorum ki tıpkı şimdi olduğu gibi, sevgililer gibi yaşayıp birbirimizi ancak gündüzleri görmeyi tercih ediyorum. Böylesi çok daha tatlı... hiç olmazsa, kadın için; üstelik, erkeğine de güveniyorsa. Hem bundan sonra görünüşe de pek o kadar aldırış etmek zorunda değiliz."

Jude, biraz canı sıkkın bir halle: "Başkalarıyla olan evliliklerimizden edindiğimiz tecrübelerin pek cesaret verici olmadığını kabul ediyorum" dedi. "Ya tatmin olmayan, huysuz yaradılışlarımızdan dolayı, ya da talihsizliğimizden. Ama, biz ikimiz..."

"Bir araya gelirsek birbirine bağlı iki tatmin olmayan insan oluruz ki bu eskisinden de beter olur. Öyle sanıyorum ki, Jude, beni seveceğine dair hükümetin damgası altında bir anlaşma imzalarsan, ben de oracıkta senin tarafından sevilmeye izin vermiş olursam, senden korkmaya başlarım... Ay! ne iğrenç, ne pis bir iş! Ama, serbest olduğun için sana dün-

yada bütün erkeklerden daha çok güvenim var."

Jude: "Hayır, hayır... değişeceğimi aklına getirme!" diye sitem etti ama, kendi sesinde de bir kuşku vardı.

"Bizi bırakalım, bizim ne yazık ki garip olan birtakım yaradılışlarımızı da bırakalım; bunun dışında bile bir insana başka bir insanın sevgilisi olması gerektiği, mutlaka öyle olacağı söylenince, onu sevmeye devam edebilmesi insan yaradılışına aykırıdır. Ona sevmemesi söylenirse sevmesi daha muhtemeldir. Evlenme töreninde edilen yeminde, imzalanan anlaşmada, iki tarafın o andan başlayarak birbirini sevmeyecekleri, başkalarının yanındayken yan yana gelmekten elden geldiğince sakınmaları gerektiği belirtilseydi dünyada şimdikinden çok daha birbirini seven çift olurdu. Düşün, o zaman karı-kocalar nasıl gizli gizli buluşurlar, birbirlerini gördüklerini inkâr ederler, gizlice yatak odası pencerelerinden içeri girerler, dolaplara saklanırlardı! İşte o zaman soğuma diye bir şey olmazdı."

"Evet ama, bunun, ya da bunun gibi bir şeyin doğru olduğunu kabul etsek bile, dünyada bunun farkında olan tek sen değilsin, sevgili minik Sue. İnsanlar doğal güçlere karşı koyamayacaklarını bile bile, birçoğu da bir aylık mutluluğu bir ömür boyu rahatsız olmak pahasına elde ettiklerini belki bildikleri halde, gene de evleniyorlar. Yaradılış olarak bize biraz benziyorlarsa da hiç şüphesiz senin annenle baban, benim de annemle babam aynı şeyi görmüşlerdi. Ama, herkes gibi onların da olağan tutkuları vardı; onun için, gene de gidip evlendiler. Ama, sen, Sue, öyle hayalet gibi, sanki gövdesi olmayan bir yaratıksın ki -söylememe izin verirsen- içinde hayvanî denecek çok az tutku var, bu yüzden daha kaba maddelerden yapılı olan zavallı, talihsiz bizlerin elinden bir şey gelmezken sen bu konuda mantığını kullanabiliyorsun."

Sue: "Eh işte" diye içini çekti, "ikimiz için de mutsuzluğa

yolaçacağını sen de kabul ettin. Hem sonra, ben senin sandığın kadar eşi bulunmaz bir kadın da değilim. Gerçekte senin sandığından çok daha az kadın evlilikten hoşlanır ama, evliliğin verdiği sözde itibara kavuşmak için, bazan da onlara toplum içinde sağladığı yararlar bakımından, bu işe girişmeye karar verirler... ben bu itibar olmaksızın, bu yararlar olmaksızın da pekâlâ yaşayabilirim."

Jude eskiden beri yakındığı konuya döndü: Aralarında bu kadar yakınlık olduğu halde Sue hiçbir zaman onu sevdiğini, ya da sevebileceğini açıkça söylememişti.

Jude öfkeye yaklaşan bir şüphecilikle: "Bazan elinden gelmiyor diye korkuyorum" dedi. Sonra öyle içine kapanıksın ki! Biliyorum, kadınlar birbirlerine: "Erkeklere hiçbir zaman tam olarak açılma" derler. Ama, en yüce sevgi her iki tarafın da bütünüyle içtenlik göstermesiyle gerçekleşir. Erkek olmadıkları için bu kadınlar bilmezler ki bir erkek, geçmişine bakıp sevdiklerini gözden geçirdiğinde, kendisine karşı davranışlarında gerçeğin özünden ayrılmamış kimse, yüreğinin en çok ona bağlı olduğunu görür. Kendini bilen erkek, bir kadının oyunlarına, işvelerine kendisini kaptırsa bile, sonunda ipi koparır. Kendini naza çeken kadın rolünü çok sık oynayan kadın, eninde sonunda bütün aşıklarının duyacağı kini de beraberinde getiren bir Nemesis'in kaderine uğrar. Erkekler yas bile tutmadan mezara yollarlar onu."

Sue gözünü uzaklara dikmişti, yüzünde suçlu bir ifade belirdi, birdenbire çok acıklı bir sesle: "Eskisi kadar sevmiyorum galiba seni artık, Jude!" dedi.

"Öyle mi? Niye?"

"Ne bileyim... nazik değilsin... hep vaaz verir gibi konuşuyorsun. Ama belli ki ben de öylesine kötü, değersizim ki en katı vaızları hak ediyorum!"

"Yok, kötü değilsin. Çok tatlısın. Ama, ağzından bir laf

almaya çalışınca da solucan gibi kayganlaşıveriyorsun."

"Yok, yok... hem kötü, inatçı, hem de sağı, solu belli olmayan bir insanım ben! Sanki böyle değilmişim gibi davranmana hiç gerek yok. İyi insanlara benim gibi azar gerekmez... Ama, şimdi senden başka kimsem olmadığına, beni koruyacak kimse çıkmayacağına göre, evlenip evlenmeyeceğime, ya da seninle nasıl yaşayacağıma karar verirken benim dediğimin olmaması çok ağırıma gidiyor!"

"Sue, dostum, sevgilim, seni ne evlenmeye, ne de o öteki şeyi yapmaya zorlamak istemem... elbette ki istemem! Huysuzluğun da bir derecesi var ama! Neyse, artık bu konuyu kapatıp tıpkı eskisi gibi devam edeceğiz; yürüyüşümüzün kalan bölümünde de yalnız ovalardan, sellerden, çiftçilerin bu yılki üründen ne beklediklerinden söz edeceğiz."

Bundan sonra ikisi de birkaç gün evlilik konusuna bir daha dönmediler. Yalnız, evin içinde birbirlerine bu kadar yakın oldukları için bu mesele boyuna akıllarını kurcalıyordu. Sue şimdi Jude'a işinde yardım ediyordu: Jude evin arka bahçesine kurduğu tezgâhta artık kendi başına mezar taşları yontup üzerine yazı yazıyordu, Sue da ev işlerinden ne zaman bir soluk alabilse onun yanına gelip harflerin kazılacağı yerleri çiziyor, Jude bu işi tamamladıktan sonra da harflerin içini dolduruyordu. Jude'un daha önce kilise taşçısı olarak yaptığı işlerle ölçülürse şimdi yaptıkları daha basitti; zaten tek müşterileri de o mahallede oturan, ölülerini gömme törenleri için bu Anıt Taşçısı Jude Fawley'nin (kapının üzerindeki adı böyleydi) onlara bu gibi işleri ne kadar ucuza çıkaracağını bilen komşularıydı. Yalnız, Jude eskisinden daha bağımsız görünüyordu, yük olmak istemeyen Sue'nun ona yardım edebileceği tek iş de buydu.

II

Ayın sonunda bir akşamüstü, Jude yakındaki birahanede Eskiçağ Tarihi üzerine verilen bir konferanstan yeni dönmüştü. Eve gelince, onun yokluğunda bütün gününü evde geçirmiş olan Sue ona yemek hazırladı. Her zamankinin tersine, o gün hiç konuşmuyordu. Jude gazetesini okumaktaydı, başını kaldırıp bakınca Sue'nun yüzünde sıkılgan bir ifade gördü.

"Bir şeye mi üzüldün, Sue?" diye sordu.

Sue, biraz durakladıktan sonra: "Sana bir haberim var" dedi.

"Birisi mi geldi?"

"Evet. Bir kadın." Sue'nun sesi hafif titredi, sonra birden işini bırakıp oturdu, ellerini kucağında kenetleyip gözlerini ateşe çevirdi. "Doğru mu yaptım bilmiyorum!" diye sözüne devam etti. "Senin evde olmadığını söyledim, bekleyeceğini söyleyince de senin belki onu göremeyeceğini tahmin ettiğimi söyledim."

"Niçin öyle dedin, sevgilim? Belki de mezartaşı yaptırmak istiyordu. Yaslı kıyafetinde miydi?"

"Hayır, değildi, sana bir şey yazdırmak için de gelmemişti. Ben de senin onu görmek istemeyeceğini düşündüm." Genç kadın Jude'a biraz kınar gibi, biraz da yalvararak bakıyordu.

"Ama, kimmiş bu kadın? Bir şey söylemedi mi?"

"Hayır. Adını vermemekte ısrar etti. Ama, ben biliyorum sanıyorum. Arabella'ydı."

"Olur şey değil! Arabella buraya niçin gelsin? O olduğunu nereden tahmin ettin?"

"Bilemiyorum... ama, eminim. Bana bakarken gözlerindeki ışıltıdan anladım. İri yarı, kaba bir kadındı.

"Bana kalırsa Arabella'ya pek kaba denmez... Belki konuşması biraz öyledir. Meyhanede çalışalı beri belki kabalaşmıştır. Ben tanıdığım zaman zarif bir kadındı."

"Zarif mi! A evet, sahi öyle!.."

"Senin şu ufacık ağzında alay sezer gibi oldum. Neyse, şimdilik onu bir yana bırakalım. Nasıl olsa benim için hiçbir değeri kalmadığına, başka biriyle de evli olduğuna göre bizi niçin rahatsız ettiğini anlayamıyorum."

"Evli olduğuna emin misin? Bu konuda kesin bir haber aldın mı?"

"Hayır, tam olarak bilmiyorum ama, benden bu yüzden ayrılmayı istediğini söylemişti. Anladığıma göre adam da, o da namuslu bir hayat yaşamak istiyorlardı."

Sue: "Ah, Jude! O mutlaka Arabella'ydı!" diye bağırdı, gözlerini elleriyle örttü. "Ne kadar mutsuzum bir bilsen! Ne için gelmiş olursa olsun mutlaka bize bir uğursuzluk getireceğine inanıyorum. Onu göremezsin, Jude... görmeyeceksin, değil mi?"

"Görebileceğimi sanmıyorum. Onunla şimdi konuşmak o kadar üzücü olur ki... hem onun yönünden, hem de benim. Neyse şimdilik gitmiş ya! Yeniden gelip gelmeyeceğini söyledi mi?"

"Hayır ama, çok isteksiz gitti."

Sue en ufak şeye bile çabucak üzülürdü, o akşam bir lokma yemek yiyemedi. Jude yemeğini bitirdikten sonra yatmaya gitmeden ateşi söndürüp kapıyı kilitledi, daha merdivenin en üst basamağına çıkmamıştı ki kapı vuruldu. Sue daha yeni girdiği odasından fırladı.

"İşte gene geldi!" diye korkuyla fısıldadı.

"Nereden biliyorsun?"

"İlk gelişinde de kapıyı böyle vurmuştu."

İkisi de bir süre kapıyı dinlediler, aynı vuruş yeniden du-

yuldu. Evde hizmetçi olmadığı için kapıyı ikisinden birinin açması gerekiyordu. Jude: "Pencereyi açıp bakacağım, her kimse bu saatte içeri alamayız!" dedi. Yatak odasının penceresine gitti, perdeyi kaldırdı. Erkenden evlerine çekilen işçilerden boşalan sokakta, biraz ötede, sokak lambasının altında bir aşağı, bir yukarı yürüyen bir kadından başka görünürde kimse yoktu.

Jude: "Kimsiniz?" diye seslendi.

"Mr. Fawley siz misiniz?" diyen sesin Arabella'nın sesi olduğuna hiç şüphe yoktu.

"Evet, benim" dedi Jude.

Sue, kapı dibinde oturmuş, ağzı açık sordu: "O mu?"

Jude: "Evet, sevgilim" dedi. Sonra dönüp sordu: "Ne istiyorsun, Arabella?"

Arabella alçakgönüllülükle: "Seni rahatsız ettiğim için özür dilerim Jude" dedi. "Daha önce de geldim... Bu gece mutlaka seni görmek istiyordum. Çok sıkıntıdayım, Jude, senden başka bana yardım edecek kimsem yok."

"Sıkıntıda mısın?"

"Evet."

Bir sessizlik oldu. Arabella'nın yalvarması Jude'un içinde acımaya benzer bir duygu uyandırmıştı. "Ama, sen evlenmemiş miydin?"

Arabella durakladı: "Hayır, Jude, evlenmedim" dedi. "Benimle evlenmedi. Ben de böyle zora düştüm. Yakında meyhanede bir iş bulacağımı umuyorum. Ama, bütün bunlar zaman istiyor. Avustralya'dan gelen bir haber bana büyük bir sorumluluk yükledi, bu yüzden çok zordayım; yoksa, seni rahatsız etmezdim, inan bana. Sana her şeyi anlatmak istiyorum."

Sue şaşkınlıktan donakalmış, sinirleri gergin, her söyleneni duyuyor, ağzından bir kelime çıkmıyordu.

Jude iyice yumuşamış bir sesle: "Paraya ihtiyacın yok ya, Arabella?" diye sordu.

"Bu gece kalacağım yere ödeyecek kadar param var; ama, geri dönmeme yetişir mi, bilmiyorum."

"Nerede kalıyorsun?"

"Londra'dayım." Adresini vermek üzereyken durakladı. "Belki duyan olur" dedi. "Kendi işlerimden böyle bağırarak söz etmek hoşuma gitmiyor. Aşağı inip kaldığım Prens Oteli'ne kadar benimle yürürsen sana her şeyi anlatırım. Eski günlerin hatırı için gelirsin, değil mi?"

Jude iyice şaşkın bir halle: "Zavallı kadıncağız! Hiç olmazsa gidip başına neler geldiğini sormam gerekiyor sanırım" dedi. "Yarın gideceğine göre bunda bir zarar yok."

Sue kapı eşiğinden: "Onu görmeye yarın da gidebilirsin. Bu gece gitme, Jude!" diye söylendi. "Bu bir tuzak, biliyorum, tıpkı daha önce de sana kurduğu tuzak gibi. N'olur, gitme, sevgilim! Öylesine bayağı tutkuları olan bir kadın ki sesinden, vücut yapısından bile anlaşılıyor."

Jude: "Gideceğim. Beni alıkoymaya çalışma, Sue. Tanrı bilir ki onu eskisi gibi sevmiyorum; ama, ona karşı haince davranmak da istemiyorum" diyerek merdivene yöneldi.

Sue aklı başından gitmişçesine: "Ama, o senin karın değil... oysa, ben..." diye haykırdı.

"Sen de daha karım değilsin, sevgilim."

"Demek ona gidiyorsun? Gitme... Yalvarırım gitme, Jude, gitme! Benim gibi o da senin karın değil şimdi."

"Düşünürsen, senden biraz daha fazla benim karım sayılır." Jude bu sözleri kararlı bir şekilde söylemiş, şapkasını almıştı bile. "Karım olmanı çok istedim, seni büyük bir sabırla da bekledim, bu özverilerimin sonunda da pek bir şey elde ettim sayılmaz. Onun derdini dinleyeceğim, yardım edeceğim... Kim olsa bu kadarını yapardı."

Sue, Jude'un kararlı halinden, onu yolundan çevirmeye çalışmanın boş bir çaba olacağını anladı. Başka bir şey söylemeden odasına döndü. Onun aşağı inip kilidi açtığını, kapıyı kapatıp çıktığını duydu. Kendi kendine kalınca gururunu bir yana bırakıp hüngür hüngür ağlayarak aşağı indi. Dışarısını dinledi. Arabella'nın sözünü ettiği otelin nerede olduğunu biliyordu. Normal yürüyüşle oraya gitmek ancak yedi dakika sürerdi, yedi dakika da dönüş. Jude on dört dakikaya kadar dönmezse oyalandığı anlaşılacaktı. Saate baktı: On bire yirmi beş vardı. Otelin kapanma saatinden önce Arabella'yla içeri girebilirdi. Arabella ona bir içki ikram eder, kimbilir ondan sonra da neler olurdu!

Sessiz bir kuşkuyla bekledi. Kapı açılıp Jude içeri girdiği zaman Sue'nun hesapladığı zaman hemen hemen dolmuştu. Sue sevincinden deliye dönmüşçesine bir çığlık attı.

"Biliyordum sana güvenebileceğimi, biliyordum... Ne kadar iyisin!"

"Sokakta bulamadım onu. Hem sonra, terliklerimle çıkmışım. Onunla konuşmak istemeyecek kadar katı yürekli olduğumu düşünüp gitti herhalde, zavallı kadıncağız. Yağmur da başladığı için fotinlerimi giymek üzere geri döndüm."

Sue büyük bir hayal kırıklığı içinde, kıskançlıktan dayanamayarak haykırdı: "Ama, neden sana bu kadar kötü davranmış bir kadın için bunca zahmete giriyorsun?"

"Ama, Sue, o bir kadın, hem onu bir zamanlar sevmiştim, insan böyle bir durumda bu kadar zalim olamaz."

Sue hırsından gene bağırdı: "Artık o senin karın değil ki! Onu aramaya gitmemelisin. Doğru bir şey değil! Onunla buluşamazsın, artık o senin için bir yabancı! Bunu nasıl unutabilirsin, benim biricik, bir tanecik sevgilim?"

Jude: "Her zamanki gibi, hiç değişmemiş... gene günahkâr, gene dikkatsiz, gene düşüncesiz bir eş yaratık!" dedi

Fotinlerini giymeye devam ediyordu. "Londra'daki hukukçuların kararları onunla aramdaki gerçek bağları değiştiremez. Avustralya'da başka bir adamla yaşarken nasıl benim karım idiyse, şimdi de benim karım sayılır."

"Ama, değildi! Ben de sana bunu anlatmaya çalışıyorum! İşte bütün saçmalık burada! Neyse... hemen döner gelirsin, beş, on dakika sonra, değil mi, sevgilim? Senin gibi bir insanla konuşamayacak kadar aşağılık, bayağı bir kadın o, her zaman da öyleydi!"

"Belki ben de aşağılık bir insanım, işin en kötü yanı da bu ya. İnsan yaradılışındaki zayıflıkların bütün tohumları var bende. İşte bunun için rahip olma düşüncesi bana akıl almayacak bir şey gibi görünmüştü. Öyle sanıyorum ki içkiye olan düşkünlüğümden kurtuldum ama, içimdeki bastırılmış kötülüklerin hangisinin ne zaman, nerede, ne biçim baş kaldıracağını bilemiyorum. Bunca zamandır sabırla beklediğim halde senden bu kadar az karşılık aldım ama, gene de seviyorum seni, Sue! İçimde en iyi, en soylu ne varsa seni seviyor, senin de kaba olan her şeyden arınmış olman beni yüceltti, iki, üç yıl önce olsaydı ne kendimin, ne de yeryüzünde başka bir adamın yapamayacağı bir şeyi yapmama imkân verdi. Bir kadını zorlamanın kötülüğünden söz etmek, kendini tutabilmek konusunda vaazlar vermek iyi, hoş ama, geçmişte beni Arabella'dan, daha başka birtakım şeylerden dolayı suçlamış olan birkaç erdemli kişinin şu son birkaç haftadır benim seninle olan bu delirtici durumumda olmalarını isterdim! Öyle sanıyorum ki, senin her dediğine boyun eğmekle kendimi epey baskı altında bulundurduğuma inanırlardı... böyle aynı evde oturup, aramızda bir tek kul bile yokken...

"Evet, Jude, sen gerçekten de bana karşı çok anlayışlı davrandın; bunun iyice farkındayım, benim biricik koruyucum."

"Neyse... Arabella benden yardım istedi. Mutlaka gidip onunla konuşmam gerek, Sue, hiç olmazsa bunu yapmalıyım!"

Sue: "Artık başka bir şey söyleyemem! Mutlaka da gitmen gerekiyorsa git!" diyerek yüreği parçalanırcasına hıçkırıklara boğuldu. "Senden başka kimsem yok, Jude, sen de beni bırakıp gidiyorsun! Senin böyle biri olduğunu bilmiyordum... buna dayanamam, dayanamam! O senin olsaydı başka türlü olurdu!"

"Ya da sen benim olsaydın."

"Peki öyleyse... senin olmam gerekiyorsa olurum. Sen böyle istediğine göre ben de kabul ediyorum! Senin olacağım. Ama, şunu bil ki bunu istemiyordum! Bir daha evlenmek de istemiyordum!.. Ama, peki... kabul ediyorum, kabul ediyorum! Gerçekten de seviyorum seni. Böyle bir arada yaşaya yaşaya er geç senin kazanacağını bilmeliydim!" Odanın öbür ucundan koşup kollarını Jude'un boynuna doladı. "Seni kendimden bu kadar uzak tuttuğum için soğuk, duygusuz bir yaratık değilmişim, değil mi? Öyle bir şey geçirmiyorsundur aklından! Bak, göreceksin! Gerçekten seninim, değil mi? Artık teslim oluyorum!"

"Öyleyse, ben de hemen yarın, ya da sen ne zaman istersen, evlenmek için hazırlıklara girişirim."

"Olur, Jude."

Jude: "Öyleyse Arabella'yı bırakalım gitsin" diyerek sevgiyle Sue'ya sarıldı. "Onu gidip görürsem gerçekten sana karşı haksızlık etmiş olurum... belki ona karşı da. O sana benzemez, sevgilim, hiçbir zaman da benzememişti; bunun yalan olan hiçbir yanı yok. Artık ağlama. İşte... bir de buradan... bir de buradan!" Onu bir yanağından öptü, sonra öbüründen, sonra da ortadan... Kapıyı yeniden kitledi.

* * *

Ertesi sabah hava yağmurluydu.

Kahvaltı sofrasında Jude, neşe içinde: "Bak, yavrum" dedi, "bugün cumartesi olduğuna göre nikâh ilânını hemen vermeliyiz ki kâğıtlar yarın asılsın; yoksa, bir hafta beklemek zorunda kalırız. İlân yeter, değil mi? Böylece birkaç kuruş tasarruf etmiş oluruz."

Sue dalgın dalgın kabul etti. Ama, aklı o sırada başka bir şeye takılmıştı. Gözlerinin feri kaçmış, yüzüne bir üzüntü çökmüştü.

"Dün gece korkunç bencillik ettim, anlıyorum!" diye mırıldandı. "Arabella'ya karşı öyle davranmam resmen kabalık oldu... belki daha da kötü. Onun başının dertte olmasına, ya da sana bir şey anlatmak istemesine ilgisiz kaldım! Belki de sana gerçekten önemli bir şey söyleyecekti. Al işte, başka bir kötülüğüm daha ortaya çıktı! Araya rekabet girdi mi aşkın da kendine göre karanlık bir ahlâk anlayışı vardır... başkaları için değilse bile benim için öyle... Dün gece dönebildi mi acaba? Zavallı kadıncağız, keşke başına bir şey gelmeden kaldığı yere varmış olsa!"

Jude, sakin bir tavırla: "Merak etme, bir şeycik olmamıştır" dedi.

"İnşallah onu kapı dışarı etmemişlerdir, bütün gece sokakları yağmurun altında arşınlamak zorunda kalmamıştır. Yağmurluğumu giysem de, sağ salim vardı mı diye gidip baksam kızar mısın? Sabahtan beri hep onu düşünüyorum.

"Eh... şart mı gitmen? Arabella'ın nasıl kendi başının çaresine baktığını aklın almaz. Gene de, sevgilim, gidip sormak istiyorsan gidebilirsin."

Sue'nun, pişmanlık duyunca, kendini bağışlatmak için alçakgönüllülükle yüklendiği garip, gereksiz cezaların sonu yoktu; başkalarının ayıplayacağı türden kurduğu bu ilişkilerle her çeşitten tuhaf insanları gidip görmesi onun her za-

man içinden gelen bir şeydi; onun için, bu isteği Jude'u şaşırtmadı.

"Sen dönüp geldiğinde ben de nikâh dilekçesini hazırlamış olurum" dedi. "Benimle gelir misin?"

Sue kabul etti, sonra Jude'un kendisini istediği gibi öpmesine izin verdi, kendisi de onu şimdiye kadar hiç yapmadığı bir biçimde öptü, yağmurluğunu giyip elinde şemsiyesiyle çıktı. Durum artık iyice değişmişti. "Küçük kuş sonunda yakalandı" diyordu, gülümseyişinde bir hüzün vardı.

Jude: "Hayır... yalnız, yuvasına döndü" diyerek onu yatıştırdı.

Arabella'nın sözünü ettiği meyhane çok uzakta değildi, Sue oraya varana kadar çamurlu sokakta yürüdü. Arabella'nın daha gitmediğini söylediler. Sue daha önce Jude'un duygularını paylaşmış olan bu kadına kendini nasıl tanıtacağını bilemiyordu. Jude'un adresini verip Spring Caddesi'nden bir dostun kendisini aradığı haberini yolladı. Yukarı kata çıkardılar, bir odaya götürdüler. Sue, bunun Arabella'nın yatak odası olduğunu, kendisinin de daha kalkmadığını gördü. Tam geri dönüp gidecekken Arabella yataktan seslendi: "İçeri buyrun, kapıyı da kapatın."

Arabella yüzü pencereye dönük olarak yatıyordu, başını da hemen çevirmedi. Sue, bütün pişmanlığına rağmen, kendinden önce yerini almış olan bu kadının Jude'un şimdi güneşin büsbütün aydınlattığı haliyle görmesini isteyecek kadar haince bir düşünceyi aklından geçirebildi. Lambaların ışığı altında yandan belki epeyce güzel görünebilirdi ama, bu sabah üzerinde açıkça belli olan bir derbederlik vardı. Sue aynada kendi taze güzelliğinin görüntüsünü yakalayınca keyfi yerine geldi; sonra, böyle bir şey düşünmesinin ne kadar bayağı cinsel bir duygudan ileri geldiğini düşünüp kendinden utandı.

Nazik bir tavırla: "Dün gece sağ salim dönebildiniz mi diye bir bakayım dedim" dedi. "Sonradan, başınıza belki de bir şey gelmiştir diye korktum."

Arabella: "Aman, ne saçmalık!" diye haykırdı. "Beni görmeye gelenin... dostunuz... kocanız... sandımdı, Mrs. Fawley, besbelli, kendinize böyle diyorsunuzdur, öyle değil mi?" Arabella, hayal kırıklığıyla, başını yastığa bıraktı, binbir güçlükle yaptığı gamzeyi yerinde tutmaktan vazgeçti.

Sue: "Öyle bir şey dediğim yok kendime" dedi.

"Ya, öyle mi, bense aslında o sizin olmadığı halde kendinize bu adı yakıştırmış olabileceğinizi sanmıştım. Nezaket günün her saatinde nezakettir."

Sue kuru bir şekilde: "Ne demek istediğinizi anlayamadım" dedi. "Aslını soracak olursanız, o gerçekten benimdir!"

"Dün değildi ama!"

Sue kıpkırmızı oldu. "Nereden biliyorsunuz?" dedi.

"Kapıda benimle konuşurken senin tavrından anladım. Eh, şekerim, elini çabuk tutmuşsun, umarım benim gelişim de işini kolaylaştırmıştır... hah-ha! Ama, onu senin elinden almaya niyetim yok."

Sue dışarıda yağan yağmura, tuvalet masasının üzerindeki kirli örtüye, Jude'un zamanında olduğu gibi gene aynaya asılı Arabella'nın takma saçına bakınca, geldiğine pişman oldu. Bu sırada kapı vuruldu, oda hizmetçisi "Bayan Cartlett"e bir telgraf getirdi.

Arabella yataktan kalkmadan zarfı açtı, şapşal görünüşü yok oldu. Hizmetçi çıkıp gittikten sonra yumuşamış bir sesle: "Beni merak ettiğiniz için çok teşekkür ederim" dedi, "ama, telâşlanmanıza gerek yoktu. Erkeğim sonunda bensiz yapamayacağını anlamış, başından beri söz verdiği gibi burada yeniden evlenmemizi istiyor. Bak şuraya! Bu benim yolladığım telgrafın karşılığı." Okusun diye telgrafı Sue'ya uzattı

ama, Sue almadı. "Geri dönmemi istiyor. Lambeth'teki küçük meyhanesi bensiz kalırsa iflas ediverirmiş. Ama, İngiliz yasalarına göre evlendikten sonra artık eskisi gibi ağzına bir damla içki koyunca istediği gibi benim hakkımdan gelemeyecek!.. Sana gelince, ben senin yerinde olsam Jude'u tuttuğum gibi rahibin karşısına çıkarıp işi bir an önce bitirirdim. Bak bunu bir dost olarak söylüyorum, şekerim."

Sue, ürkek bir gururla: "Zaten evlenmemiz gün meselesi" dedi.

- "Öyleyse bırak evlensin seninle allahaşkına! O iş hallolduktan sonra bir erkekle bir arada oturmak daha bir ciddî iş havasına bürünür, hem para meseleleri de kolaylanır. Hem sonra, bak, kavga ettiğinizde seni kapı dışarı etmeye kalkarsa seni koruyacak kanun var; öbür türlü olsa, seni bıçakla delik deşik etmedikçe, ya da kafatasını bir kazıkla paramparça etmedikçe kanun senin için kılını bile kıpırdatmaz. Sonra seni bırakıp giderse -bak bunu aramızda kadın kadına bir dost olarak söylüyorum, çünkü erkeklerin ne yapacağı belli olmaz- elinde birkaç parça eşya kalmış olur, kimse de sana hırsız gözüyle bakmaz. İlk törende bir parça aksaklık olduğu için erkeğimle şimdi yeniden evleneceğim. Dün çektiğim telgrafımda Jude'la neredeyse işlerimi yoluna koyduğumu yazmıştım, umarım bu da onu korkuttu! Belki sen olmasaydın yapardım da!" Güldü. "Ama, düşün, ondan sonra işler bugünkünden ne kadar farklı olurdu! Bir kadının başı derde girsin, gidip ona birazcık yalvarsın, Jude'dan yufka yüreklisini bulamazsın! Tıpkı kuşlarla başka şeylere olan duyguları gibi. Ama gene de işler bu kadar yolunda gittiğine göre onunla barışmış kadar oldum, seni de bağışlıyorum. Sonra, dediğim gibi, bu işi yasal yoldan elinden geldiği kadar çabuk halletmeye bak. Şimdi yapmazsan ileride başına bir sürü dert açtığını görürsün."

Sue daha gururlu bir tavırla: "Zaten size söylemiştim, do-

ğal olan evliliğimizi yasal bir hale getirmek için... benimle evlenmek istiyor" dedi. "Serbest kaldığım an benimle evlenmemiş olması benim öyle istememden ileri geliyor."

Arabella: "Ya, doğru... sen de benim gibi malın gözüsün!" dedi. Sue'yu alaylı alaylı süzüyordu. "Sen de ilkini bırakıp kaçtın değil mi, aynı benim gibi?"

Sue, aceleyle: "İyi günler!.. Artık gitmem gerek" dedi.

Arabella: "Ben de ayaklanıp yola koyulsam iyi olur" diyerek yataktan öyle birdenbire fırladı ki, vücudunun yumuşak yerleri sallandı. Sue ürkerek kenara sıçradı. Arabella: "Ayol, ben ancak bir kadınım... öyle insan azmanı bir asker falan değil!.. Dur bir dakika, şekerim" diyerek elini Sue'nun omzuna koydu. "Jude'a da söylediğim gibi, onunla sahiden görüşülecek ufak bir işim vardı. Her şeyden çok onun için geldim buraya. Ben giderken, istasyona kadar gelip benimle konuşur mu acaba? Gelmez mi dersin? Neyse, mektupla yazarım. Yazmak istemiyordum ama, boş ver... yazarım."

III

Sue eve döndüğünde Jude evlenmelerine doğru ilk adımı atmak üzere onu kapıda bekliyordu. Sue onun koluna girdi, gerçek dostların sık sık yaptıkları gibi sessiz sessiz yola koyuldular. Jude sevgilisinin aklını kurcalayan bir şey olduğunu anladı, ona bir şey sormaktan sakındı.

Sue en sonunda: "Ah Jude... onunla konuştum" dedi. "Keşke gitmeseydim! Ama, gene de bazı şeyleri hatırlamak iyi oluyor kesinlikle."

- "Bir kabalık etmedi ya?"

- "Yok. Ona... yakınlık duymamak elimden gelmiyor... bir

parçacık olsun! O kadar da kötü yaradılışlı bir insan değil; bütün dertlerinin sona erdiğine o kadar sevindim ki." Arabella'nın nasıl geri çağırıldığını, eski durumuna dönebileceğini anlattı. "Şu eski meselemizden söz etmiştim. Arabella'nın bana söyledikleri yasa yoluyla olan evliliklerin ne kadar kaba olduğu inancını bende daha da kuvvetlendirdi... erkeği yakalamak için kurulmuş bir tuzak. Düşünmeye bile dayanamıyorum. Keşke nikâh kâğıtlarını bu sabah astırmak üzere sana söz vermeseydim!"

"Yok canım, sen bana bakma. Benim için ne zaman olsa olur. Ben artık senin bu işi bir an önce halletmek istediğini düşünmüştüm de."

"Gerçekten de, eskiden bu konuda ne kadar isteksiz idiysem gene de öyleyim. Bir başka adam olsaydı belki biraz acele etmeye bakardım ama, sevgilim, senin de, benim de aileme ait birkaç erdemden biri olarak bağlılığı da gösterebilirim. Onun için, şimdi sen benim, ben de senin olduğuma göre seni kaybetmek diye bir korku yok içimde. Üstelik, şimdi içim daha da rahatladı, çünkü Richard bağımsızlığına hak kazandı, ondan yana artık vicdan azabı çekmeyeceğim. Bundan önce onu aldatıyormuşuz gibi geliyordu."

"Sue, şimdi şu halinle bir Hıristiyan ülkesi yurttaşından çok, benim o boşa harcanmış, eski klasik edebiyata bağlı olduğum günlerimde okuduğum kitaplardaki geçmişin muhteşem medeniyetlerden birinde yaşayan kadınlara benziyorsun. Hani neredeyse, böyle zamanların oldu mu, demin Via Sacra'da karşılaştığın bir dostunla Octavia ile Livia'ya ait en son haberleri konuşmuş olduğunu bana anlatmanı bekleyecek gibi oluyorum, ya da Aspasia'nın konuşmalarını dinlemekten geldiğini, Praksiteles en son Venus'unu yontarken, Phryne'nin poz vermekten yorulup yakındığını anlatacaksın sanıyorum."

Kilise memurunun evine varmışlardı. Jude kapıyı çalmak üzere ileri yürüdü, Sue arkada bekledi. Jude'un eli kapıya vurmak üzere kalkmıştı ki Sue'nun sesi duyuldu: "Jude!"

Jude arkasına döndü.

"Bir dakika durur musun, n'olur!"

Jude onun yanına döndü.

Sue, ürkek bir tavırla: "Dur biraz düşünelim" dedi "Bir gece o kadar korkunç bir rüya görmüştüm ki!.. Hem sonra, Arabella da...

Jude: "Arabella sana ne dedi?" diye sordu.

"Hiç... dedi ki, insanlar birbirine bir kere yasayla bağlandı mı erkek seni dövmeye kalkınca yasalar senden yana olurmuş... Sonra, çiftler kavga edince de nasıl... Jude, beni ancak, ancak yasa yoluyla yanında alıkoyabileceğin zaman şimdiki kadar mutlu olabileceğimizi sanıyor musun? Her şey gelip de onların iyi niyetlerine dayandı mı bizim ailenin erkekleriyle kadınlarının üstüne yoktur; ama, zorlamaya da her zaman karşı koyarlar. Yasal zorunluluktan doğan akla mantığa aykırı zorlamalar seni ürkütmüyor mu? Özünde bağımsızlık olan bir tutkuyu zedelemek olmaz mı bu?"

"Doğrusunu istersen, sevgilim, bütün bu gelecekteki kötülükleri şimdiden görmen beni de ürkütmeye başladı! Haydi, gel eve dönüp bir daha düşünelim bu işi."

Sue'nun yüzü aydınlandı. "Peki... haydi gidelim!" dedi.

Memurun kapısından döndüler. Sue, Jude'un koluna girmiş, bir şeyler mırıldanıyordu:

"Arıyı alıkoyabilir misin gezmekten,

Ya da güvercinin boynunu değişmekten?

Hayır! Ne de zincire vurulmuş aşkı..."

Bu işi yeniden düşündüler; daha doğrusu, düşünmeyi erteleediler. Hiç değilse bir harekete geçmekten kendilerini alı-

koydular. Bir rüya âleminde yaşar gibiydiler. İki, üç hafta sonra, işler olduğu gibi kalmıştı, Aldbrickham kilisesinde toplanan halka da hiçbir evlenme ilânı duyurulmadı.

Onlar işi böyle durmadan ertelemekle meşgulken bir sabah Arabella'dan bir mektupla bir de gazete geldi. Jude elyazısını görünce yukarı çıkıp Sue'ya haber verdi, o da giyinir giyinmez aşağı indi. O gazeteyi açtı, Jude da mektubu. Sue gazeteye bir gözattıktan sonra parmağıyla bir yazıyı göstererek ona ilk sayfayı uzattı ama, Jude mektuba öylesine dalmıştı ki başını çevirmedi.

Sue: "Bak!" dedi.

Jude bakıp okudu. Ancak Güney Londra'da okunan bir gazeteydi bu, işaretlenmiş olan ilân da Waterloo Yolu'nda St. John Kilisesi'nde Cartlett-Donn soyadları altında evlenen kimseleri duyuruyordu; evlenen çift Arabella ile hancıydı.

Sue kendinden memnun bir halle: "Neyse, iyi olmuş" dedi. "Ama, bundan sonra da aynı şeyi bizim yapmamız biraz aşağılayıcı olur. Gene de sevindim... zavallıcık, ne kadar kusurlu olursa olsun, artık açıkta kalmaz. Onu düşünüp içimizin rahat etmemesindense böylesi daha iyi. Ben de belki Richard'a yazıp işlerinin nasıl olduğunu sorsam fena olmaz, ne dersin?"

Jude'un dikkati hâlâ başka yerdeydi. Gazetedeki ilâna bir gözatmakla yetinip sıkıntılı bir sesle: "Bak, şu mektubu dinle" dedi. "Ne yapacağım, ne diyeceğim?"

Üç Borazan Meyhanesi, Lambeth

Sevgili Jude, (Sana Mr. Fawley diyecek kadar resmî olamayacağım), bugün yolladığım gazeteden geçen salı günü Cartlett'le yeniden evlenmiş olduğumu öğreneceksin. İşleri yoluna koymayı en sonunda becerdim. Ama, sana bu mektubu yazışımın asıl sebebi Aldbrickham'a geldiğimde seninle konuşmak istediğim o özel mesele. Hanım arkadaşına bundan

pek söz edemedim; sana da, mektuptan daha iyi anlatabileceğim için, kendim söylemeyi isterdim. Mesele şu, Jude; sana bunu hiçbir zaman söylememiştim: Seni bırakıp annem babamla Sydney'e gittikten sekiz ay sonra bizim bir çocuğumuz oldu. Bütün bunları ispat etmek benim için pek basit. Böyle bir şeyin olabileceğini düşünmeden senden ayrılmıştım, çocuk doğduğu zaman da dargındık; onun için, doğurduğumu yazıp sana haber vermek işime gelmedi. O sırada kendime iyi bir iş arıyordum; onun için, çocuğu da annem babam aldı, o zamandan beri de onların yanında. Christminster'de seninle karşılaştığımızda, ya da mahkemeler sırasında sana bu yüzden bir şey söylemedim. Şimdi kocaman bir oğlan oldu artık, annem babam da, geçenlerde bana mektup yazıp, onların oradaki durumları biraz güçleştiği, benim durumum da düzeldiği için, çocuğun, anası babası da hayatta olduğuna göre, niye onlara yük olmakta devam edeceğini sordular, yollamak istediklerini bildirdiler. Elimde olsa hiç düşünmeden onu yanıma alırım ama, meyhanede bir işe yarayacak yaşta değil, daha yıllarca da olmayacak; sonra, Cartlett de ondan tedirgin olabilir elbette. Buna rağmen, onu buraya dönen dostlarla birlikte yola çıkarmışlar bile. Bu yüzden, geldiği zaman onu senin almanı rica edeceğim, çünkü ben ne yapacağımı bilemiyorum. O yasal olarak senin oğlundur, bak buna namusum üzerine yemin ediyorum. Biri kalkar da değil derse, benim hatırım için onların yüzüne karşı aşağılık yalancılar olduklarını söyle. Daha önce, daha sonra ne yapmışsam yaptım ama, evlendiğimiz günden kalkıp gitmeme kadar sana bir gün bile ihanet etmedim. Sevgilerimi, saygılarımı sunarım.

Arabella Cartlett

Sue'nun yüzü kederle doluydu. "Ne yapacaksın, sevgilim?" diye hafifçe sordu.

Jude buna karşılık vermedi. Sue derin derin soluk alarak

onu kaygıyla seyre koyuldu.

Jude, alçak sesle: "Bana pek acı geldi bu!" dedi. "Doğru da olabilir! İşin içinden çıkamıyorum. Çocuk tam dediği tarihte doğduysa benim oğlumdur elbette. Christminster'de karşılaşıp buraya geldiğimiz akşam bana niye söylemedi bilmiyorum!.. Dur bakayım... tamam, şimdi hatırlıyorum: Yeniden bir arada yaşayacak olursak aklını kurcalayan, benim bilmemi istediği bir şey olduğunu söylemişti."

Sue: "Zavallı çocukcağızı kimseler istemiyor galiba" dedi, gözleri yaşardı.

Jude artık kendine gelmişti. "İster benim olsun, ister olmasın, kimbilir yavrucağızın ne acı bir kaderi varmış!" dedi. "Şunu da söyleyeyim ki durumumuz daha iyi olsaydı kimin olduğunu bir an bile düşünmeksizin onu yanıma alıp büyütürdüm. Şu ana baba meselesi bir saçmalık... ne olacak yani eninde sonunda? Düşünecek olsan bir çocuk ha senin kanından olmuş, ha başkasının, ne çıkar? Zamanımızın bütün küçükleri zamanın büyükleri olan bizlerin çocuklarıdır; bunun için, bizim onlara bakmamız da onların en doğal haklarıdır. İnsanların kendi çocuklarının üzerine düşüp başkalarınınkinden hoşlanmamaları, sınıf duygusu, yurtseverlik, kendi paçasını kurtarma'cılık, daha başka birtakım erdemler gibi bir bencilliktir."

Sue ayağa fırlayıp Jude'u tutkulu bir sevgiyle öptü. "Evet... gerçekten de öyle, sevgilim! Alırız onu yanımıza! Senin oğlun değilse daha iyi. İnşallah değildir... böyle düşünmemem gerekir ama! Çocuk senin değilse onu evlât edinmeyi öyle isterim ki!"

Jude: "Neyse, benim tuhaf minik yoldaşım, işine nasıl gelirse öyle yaparsın çocuk geldiği zaman!" dedi. "Ama, ne olursa olsun, zavallı talihsiz oğlanı kendi talihiyle başbaşa bırakmak istemem. Bütün kötü etkileriyle birlikte Lambeth'in adi

bir meyhanesinde, onu istemeyen, hattâ onu neredeyse hiç tanımayan bir anayla, onun kim olduğunu bile bilmeyen bir üvey baba arasında geçireceği hayatı bir düşün! "Bir erkek çocuk dünyaya gözlerini açtı dedikleri gece ve içine doğduğum gün yok olsun!" İşte bu çocuk -belki de benim oğlum- çok geçmeden ağzından bu sözlerin çıktığını işitecek!"

"Yo, söyleme öyle!"

"Davayı açan ben olduğuma göre onun velisi olmaya hak kazanan da ben oluyorum sanırım."

"Öyle olmasa bile, onu yanımıza almamız gerek; bu, açıkça belli. Ona elden geldiğince bir anne gibi davranmaya çalışırım. Onu da geçindirmek için bir yol buluruz elbette; ben daha çok çalışırım. Ne zaman gelecek acaba?"

"Bir iki haftaya kadar gelir sanırım."

"Keşke... Jude, ne zaman cesaretimizi toplayıp da evleneceğiz?"

"Sen ne zaman istersen, ben hazırım. Sana kalmış bir iş bu. Senin bir söz söylemen yeter."

"Çocuk gelmeden mi?"

"Elbette.

Sue: "Belki de bu şekilde evini pek yadırgamamış olur" diye mırıldandı.

Bunun üzerine Jude oturup, pek resmî bir şekilde, çocuğun anayurda gelir gelmez kendilerine gönderilmesini rica eden bir mektup yazdı ama, ne Arabella'nın verdiği şaşırtıcı haberden söz etti, ne de çocuğun babasının kim olduğu konusunda bir tahmin yürüttü; bütün bunları bilmez olsaydı ona karşı olan tutumunun değişip değişmeyeceği konusunda da bir satır bile yazmadı.

Ertesi akşam saat ona doğru Aldbrickham istasyonuna varacak olan trenin kasvetli bir üçüncü sınıf kompartmanında solgun yüzlü ufacık bir çocuğun oturduğu görülüyordu.

Koca koca, ürkmüş gözleri vardı; üzerine sicimle tutturulmuş bir anahtar bulunan beyaz yünlü bir atkı şal sarınmıştı; anahtar, arada sırada, ışık vurunca, parlayıp göze çarpıyordu. Şapkasının şeridine yarım bilet sıkıştırılmıştı. Genellikle gözlerini karşısındaki iskemlenin arkalığına dikiyor, tren yeni bir istasyonda durduğu zaman bile dönüp pencereden bakmıyordu. Kompartmanda kendisinden başka iki, üç kişi daha vardı. Bunlardan biri, kucağındaki sepette bakımlı bir kedi yavrusu bulunan, bir işçi kadındı. Arada sırada sepetin üzerindeki örtüyü kaldırıyor, kedi de kafasını çıkarıp bir sürü maskaralık yapıyordu. Kedinin bu haline kompartmanda herkes gülüyor, yalnız kediye kocaman gözleriyle bakan çocuk: "Gülmek her zaman yanlış anlamaktan ileri gelir. Doğru dürüst bakacak olursak yeryüzünde gülünecek hiçbir şey bulamayız" der gibi sessiz sessiz oturuyordu.

Tren arada bir durduğunda nöbetçi, kompartmana gelip, çocuğu: "İyi misin, küçükbey? Sandığın sağsalim arka vagonda duruyor, merak etme" diyor, çocuk da cansız bir şekilde: "Evet" deyip gülmeye çalışıyordu ama, bir türlü beceremiyordu.

Aslında Gençlik kılığına girmiş Yaşlılık'tı bu çocuk; yalnız, rolünü kötü oynuyordu ki asıl benliği çatlakların arasından görünüyordu. Sanki çok eski karanlık zamanlardan kopup gelen bir yer sarsıntısı çocuğu bu sabah hayatından alıp kocaman bir Zaman Engini'ne götürüyordu; çocuk, yüzünü çevirip bu manzaraya bakıyordu ama, gördükleri onu hiç de ilgilendirmiyormuş gibi bir tavır takınıyordu.

Öbür yolcular teker teker gözlerini kapadılar, kedi bile pek sınırlı olan oyunundan bıkarak sepetin içinde yumulup uyudu, çocuk gene eskisi gibi oturmaya devam etti. Şimdi eskisinden iki kat uyanık görünüyordu; zincire vurulmuş ufak bir tanrısal yaratık gibi oracıkta sessizce oturup yol arkadaş-

larını, o anda karşısında durun halleriyle değil de, sanki onların başından gelip geçenleri bütünüyle biliyormuş gibi süzüyordu.

Arabella'nın oğluydu bu. Arabella, her zamanki umursamazlığı ile, Jude'a çocuğun getirildiği akşama kadar yazıp habere vermeyi geciktirmiş, ondan sonra da geciktirmesine imkân olmadığı için, en sonunda yazmıştı; oysa, çocuğun geleceğini haftalarca önce biliyordu, Aldbrickham'e de sırf Jude'a çocuğun varlığından haber vermek, yakında geleceğini bildirmek için gitmişti. Aynı gün öğleden sonra Arabella eski kocasından mektubuna karşılık aldığı sırada, çocuk Londra limanına gelmiş, onu getiren aile kendisini Lambeth'e giden bir arabaya yerleştirmişler, arabacıya da annesinin adresini verdikten sonra çocukla vedalaşıp ayrılmışlardı.

Çocuk Üç Borazan Meyhanesi'ne vardığı zaman, Arabella onu karşılamış, ona "Seni tıpkı gözümde böyle canlandırıyordum" der gibi bakmış, iyice karnını doyurup eline de biraz para verdikten sonra, vakit epey geç olduğu halde, ilk trenle Jude'a yollamıştı. O sırada dışarda olan kocası Cartlett'in onu görmesini istememişti.

Tren Aldbrickham'e geldi, çocuk kimsesiz, istasyona sandığı ile bırakıldı. Biletçi çocuğun biletini alıp, uygunsuz bir şeyler olduğunu sezerek, ona gecenin bu saatinde nereye gittiğini sordu.

Yavrucak vurdumduymaz bir tavırla: "Spring Sokağı'na gidiyorum" dedi.

"Orası buradan çok uzaktadır, neredeyse kasabanın dışındadır, gideceğin yerdeki insanlar da çoktan yatmışlardır."

"Oraya gitmem şart."

"Sandığını taşımak için bir araba ister sana."

"Hayır, yayan gitmek zorundayım."

"Peki, öyleyse sandığını burada bırakıp sonradan aldırt-

san iyi olur. Yarı yola kadar giden bir otobüs var ama, geri kalanını yaya yürümek zorundasın."

"Ben korkmam."

"Niye dostların seni karşılamaya gelmedi?"

"Geleceğimi bilmiyorlar da ondan, sanırım."

"Kim bu dostların, söyle bakalım."

"Annem söylememi istemedi."

"Öyleyse benim yapabileceğim tek şey şu sandığı almak. Haydi bakalım, şimdi yağla tabanları."

Çocuk, başka bir şey söylemeden, caddeye çıktı; kendisini gören, ya da arkasından gelen biri olmadığına kanaat getirdikten sonra yürümeye başladı. Biraz yürüdükten sonra gideceği sokağın nerede olduğunu birine sordu. Kasabanın neredeyse dışına çıkana kadar dosdoğru yürümesini söylediler.

Çocuk hemen tekdüze adımlarla, insan yürüyüşüne benzemeyen bir yürüyüşe geçti... bir dalganın, rüzgârın, bulutun gidişini andırıyordu bu yürüyüş. Kendisine gösterildiği gibi yoluna devam etti. Merakını uyandıran hiçbir şey yoktu. Bu çocuğun hayat konusunda düşündüklerinin mahalledeki çocukların düşündüklerinden farklı olduğu söylenebilirdi. Çocuklar ayrıntılardan yola çıkıp bütüne varırlar, birbirine yakın olan şeylerden başlayıp evrensel olanı bulurlar. Bu çocuk hayatı bir bütün olarak ele almakla başlamış, ayrıntılarıyla da hiç ilgilenmemişe benziyordu. Ona göre bu evler, bu söğüt ağaçları, önünde alabildiğine uzanan bu belirsiz tarlalar, içinde oturulan tuğla yapılar, budanmış ağaçlar, ovalar... hepsi boşlukta bir anlamı olmayan insan barınakları, bitkisel bir büyüme, koskoca, kapkaranlık bir dünyaydı.

Sokağa sapan yolu buldu, Jude'un evinin kapısını vurdu. Jude daha yeni yatağına girmişti, Sue da yandaki kendi odasına girmek üzereydi ki kapının vurulduğunu duyup aşağıya indi.

Çocuk: "Babam burada mı oturuyor?" diye sordu.

"Kim?"

"Mr. Fawley."

Sue Jude'un odasına koşup haber verdi, o da elden geldiğince acele etmeye çalıştığı halde sabırsızlanan Sue'ya zaman geçmek bilmiyormuş gibi geldi.

Jude, aşağı inerken: "Ne oluyor... o mu... bu kadar erken mi?" diye sordu.

Sue çocuğun yüzünü şöyle bir süzdü, sonra hemen yandaki oturma odasına geçti. Jude çocuğu kendi hizasına kaldırdı, kasvetli bir sevgiyle ona yakından baktı. "Bu kadar erken geleceğini bilmiyorduk, yoksa seni karşılardık" dedi. Onu eğreti bir şekilde oradaki iskemleye oturttu, Sue'yu aramaya gitti. Onun duygululuğunun gene harekete geçtiğini anlamıştı. Onu karanlıkta, koltukta iki büklüm oturur buldu. Koluyla sarıp, yüzünü yüzüne yaklaştırıp: "Nen var?" diye fısıldadı.

"Arabella'nın dediği doğru... doğru! Ona bakınca seni görüyorum!"

"Eh, hiç olmazsa hayatımda bir şeyi olması gerektiği gibi yapmışım."

"Ama, öbür yarısı... o! Benim de dayanamadığım bu işte! Dayanmalıyım... alışmaya çalışacağım; evet, öyle yapmam gerek!"

"Minik kıskanç Sue! Senin soğuk, cinsiyetsiz bir yaratık olduğun konusunda ne söylediysem geri alıyorum. Boş ver, aldırma! Zamanla her şey düzelir... Hem sonra, Sue, sevgilim, benim bir fikrim var! Onu ileride üniversiteye gidecek şekilde eğitir, yetiştiririz. Kendimde gerçekleştiremediğimi belki de onun kişiliğinde gerçekleştiririm. Biliyorsun, artık yoksul öğrenciler için işler daha kolaylaştı."

Sue: "Seni hayalperest, seni!" dedi, sonra elini tutarak

birlikte çocuğun yanına döndüler. Sue'nun ona baktığı gibi çocuk da Sue'ya bakıyordu. "Benim gerçek annem olacak olan sen misin?" diye sordu.

"Niye? Ben senin babanın karısına benziyor muyum?"

"E... evet. Yalnız, o sana çok düşkün görünüyor, sen de ona. Sana anne diyebilir miyim?"

Çocuğun yüzüne birden özlemli bir ifade geldi, ağlamaya başladı. Sue da kendi yüreğindeki derin duygular kadar başkalarının yüreğindeki en küçük titreşimlerden de duygulandığı için, dayanamayıp hemen boşanıverdi.

"Benim zavallı yavrucuğum, istersen bana anne diyebilirsin elbette!" diyerek gözyaşlarını saklamak için eğilip yanağını çocuğun yanağına yasladı.

Jude: "Nedir bu boynundaki?" diye sorarken sakin görünmeye çalışıyordu.

"İstasyonda bıraktığım sandığımın anahtarı.

Ona bir parça yemek yedirmek için telâşla dört dönmeye başladılar. Geçici bir yatak yaparak yatırdılar. Az sonra çocuk uykuya dalmıştı. İkisi de gidip ona baktılar.

Jude: "Uykuya dalmadan sana iki, üç kere anne dedi" diye fısıldadı. "Ne garip, değil mi, böyle bir şey yapmak istemiş olması?"

Sue: "Bilmem... ama, bir anlamı vardı" dedi. "Bu minicik aç yürek için düşünmemiz gerekecek şeyler gökteki yıldızların sayısından da çok. Artık cesaretimizi toparlayıp şu tören işini bir sona bağlamamız gerekecek, şekerim. Akıntıya kürek çekmemin anlamı yok. Hem artık kendi çocuklarımın da olmasını istiyorum. Ah, Jude, bu iş bittikten sonra beni gene eskisi kadar içten seveceksin, değil mi? Bu çocuğa karşı gerçekten iyi davranmak, ona bir anne olmak istiyorum. Bunun için, evliliğimizi yasal hale getirmek işimi kolaylaştırır gibi geliyor."

IV

Ondan sonraki ikinci girişimlerini, bu garip çocuğun gelişinin ertesi sabahına rastladığı halde, daha kesinlikle yaptılar. Çocuğun her zaman sessiz sessiz oturma alışkanlığında olduğunu görüyorlardı. Hem boş, hem garip olan yüzü durgun, bakışları da onların maddî dünyada görmedikleri şeylere dalıp gitmişti.

Sue: "Yüzü trajedi tanrıçası Melpomene'nin maskesini andırıyor" dedi. "Adın ne senin, canım? Bize söylemiş miydin?"

"Bana Küçük Zaman Baba derlerdi. Takma bir ad bu; çok yaşlı göründüğüm için öyle derlermiş.

Sue içten bir sesle: "Konuşman da öyle" dedi. "Ne garip, değil mi, Jude, şu yaşından önce olgunlaşan çocuklar hemen hep yeni ülkelerden geliyorlar. Peki, vaftiz edilirken ne ad koydular sana?"

"Ben vaftiz edilmedim ki."

"O niye?"

"Lânetlenerek ölecek olursam Hıristiyanlara cenaze masrafı olmasın diye."

Babası, az çok bir hayal kırıklığıyla: "A! öyleyse adın Jude değil demek?" dedi.

Çocuk başını salladı. "İlk kez duyuyorum bu adı."

Sue hemen: "Elbette duymamıştır" dedi. "O sıralarda Arabella senden nefret ettiğine göre!"

Jude: "Onu vaftiz ettiririz" dedi. Sonra Sue'nun kulağına eğildi: "Evlendiğimiz gün" dedi. Çocuğun gelişi gene de onu rahatsız etmişti.

İçinde bulundukları durum ikisini de çekingenleştirmişti. Kilisede yapılacak bir nikâhın evlendirme dairesinde yapılacak bir nikâhtan daha çok dikkat çekeceğini düşünerek, bu sefer kilisede evlenmekten vazgeçmeye karar verdiler. O böl-

genin evlendirme dairesine nikâh bildirisini vermeye Sue ile Jude birlikte gittiler: Öylesine dost olmuşlardı ki ikisi de yanında ötekisi olmaksızın önemli bir işi yapamıyordu.

Jude Fawley nikâh dilekçesini imzaladı. Sue onun omzunun üzerinden bakıyor, Jude'un yazdıklarını seyrediyordu. Üzerine Jude'la kendisinin adının yazıldığı, böylelikle de aslında madde olmayan o özün, yani birbirlerine olan sevgilerinin, sözde sonsuzluğa kadar güvenlik altına alındığı bu açık sözleşmeyi Sue daha önce hiç görmemişti; onu okurken yüzünde korkuyormuş, acı çekiyormuş gibi bir ifade vardı. "Tarafların Adları ve Soyadları" (artık Taraflar olmuşlardı demek, sevgililer değil); "Durumları" (iğrenç bir düşünce); "Rütbe ya da Meslek"; "Yaş"; "İkametgâh"; "İkamet Süresi"; "Nikâhın kıyılacağı Kilise ya da Daire"; "Her iki tarafın da ikamet ettiği Bölge ve Kasabanın adları."

Eve dönerlerken Sue: "İşin duygusal yanının biraz tadını kaçırıyor bu, öyle değil mi?" dedi. "Kilisede şairane bir şey vardır. Ama, artık elden geldiğince dişimizi sıkıp bu işi bitirmeye bakacağız sevgilim."

"Öyle yapacağız. "Çünkü hangi erkek bir kadınla evlenmiştir de onu karısı diye yanına almamıştır? Öyle bir adamı, savaşta ölmezse, bırakın kendi evine dönsün, o kadını da başka bir adam alsın." Böyle demişti Yahudi kanuncusu.

"Dini yazıtları ne kadar iyi biliyorsun, Jude! Sen gerçekten de rahip olmalıydın. Ben ancak bu dünyaya ait yazarlardan ezbere parçalar okuyabiliyorum!"

Kâğıtların asılması için gereken zaman sırasında, Sue ev için alışverişe çıktıkça nikâh dairesinin yanından geçiyor, içeri kaçamak bir gözatıp, ileride onları birleştirecek olan ilânı görüyordu. Ona bakmaya bile katlanamıyordu. Bir önceki evlilik tecrübesini hatırlıyor, Jude'a olan bağlılığının bütün duygusallığı, bir önceki evliliğiyle aynı koşullar altında ol-

ması gerektiği için, bütün tadını kaybediyordu. Böyle sokağa çıktığı zamanlar çoğunlukla Büyük Zaman Baba'yı da elinden tutup götürüyor, gelip geçenlerin de onun kendi çocuğu olduğunu düşünüp, yapılacak olan törenin eski bir yanlışı düzeltme niteliğinde olduğunu sandıklarını aklından geçiriyordu.

Bu arada Jude, geçmişiyle geleceğini bir ölçüde bir araya getirmeye karar vererek, Marygreen'deki eski hayatıyla ilişkisi olan yeryüzündeki tek insanı düğüne çağırdı; büyükteyzesinin hastalığı sırasında ona hem iyi bir dost olan, hem de yanından hiç ayrılmayan Mrs. Edlin'di bu. Onun geleceğine pek ihtimal vermiyordu ama, geldi; yanında da elma, reçel, pirinç mum makasları, eski bir teneke kap, bir yatak ısıtıcısı, şilte yapılmak üzere hazırlanmış kocaman bir torba dolusu kaz tüyü gibi ufak tefek garip armağanlar getirmişti. Jude'un evindeki tek boş oda ona ayrıldı. Erkenden odasına çekilmişti ama, yüksek sesle İsa'nın emirlerini okuduğunu alt katta oturan çift duyuyordu.

Kadıncağız bir türlü uyuyamamıştı; Sue ile Jude'un da aşağıda hâlâ oturduklarını anladığı için -aslında saat daha ancak ondu- yeniden giyinip aşağıya indi. Hep birlikte Zaman Baba da dahil- geç saatlere kadar ocağın başında oturdular; yalnız, çocuk hiç konuşmadığı için onun farkında bile değildiler.

Yaşlı kadın: "Eh, doğrusunu isterseniz ben sizin teyzeniz gibi evlenmeye pek de öyle karşı koyuyor sayılmam" dedi. "Hem inşallah bu sefer ikiniz için de her bakımdan neşeli bir düğün olur. Bunu benim kadar kimse isteyemez, çünkü ben sizin ailede olup bitenleri bugün yaşayan herhangi bir insandan daha iyi bilirim. Tanrı bilir ya, evlilik konusunda pek talihli bir aile sayılmaz sizinkisi."

Sue'nun soluk alışından rahatının kaçtığı anlaşılıyordu.

Nikâha çağırılan konuk: "Hem de hepsi çok iyi insanlardı... farkında olarak bir sineğe bile dokunmazlardı" diye sözüne devam etti. "Ama, onların işleri hiç yolunda gitmezdi, bir şey de aksayınca hemen sinirlenirlerdi. Hiç şüphe yok ki hakkında o hikâye söylenen adam da, yaptığını o yüzden yapmıştır sizin aileden biri olduğu doğruysa.

"Neydi o hikâye?" dedi Jude.

"Hani... vardır ya, canım, biliyorsun işte, o hikâye; hani Toprakrengi Ev'in yanındaki tepede darağacına asılan adam... orası Marygreen ile Alfredston'a giden yolların ayrıldığı yerdeki yoltaşının yakınlarında. Ama, Tanrı canımı alsın, dedemin zamanında olmuş bu; belki sizinkilerden biri de değildir."

Jude: "Darağacının nerede kurulduğuna dair söylenenleri pekâlâ bilirim" diye mırıldandı. "Ama, bunu hiç duymamıştım. Neydi... bu kadıncağız... yani Sue ile benim akrabam... karısını mı öldürmüştü?"

"Yok, pek öyle değil. Karısı çocuğunu alıp arkadaşlarının yanına kaçmış, oradayken de çocuk ölmüş. Adam çocuğun ölüsünü istemiş kendi ana babasının gömülü olduğu yere gömmek için, kadın vermemiş. Bunun üzerine adam geceleyin bir arabayla gelip kapıyı kırmış, çocuğun ölüsünü çalmak için eve dalmış ama, yakalamışlar, o da çok inatçıymış, niçin eve girdiğini söylememiş. Bu sefer onu hırsızlıkla suçlamışlar, bu yüzden de Toprakrengi Ev'in orada asmışlar. Adam öldükten sonra karısı çıldırmış. Ama, sizin akrabanız olmasına gelince, bunun doğru olduğunu kim söyleyebilir?"

Ocağın yanında gölgede kalan bir yerden, sanki yeraltından geliyormuş gibi ufak bir ses duyuldu: "Anne, ben senin yerinde olsam babamla evlenmezdim!" Bu ses Küçük Zaman Baba'nındı, herkes onun orada olduğunu unuttuğu için birden irkildi.

Sue, işi şakaya boğmak için: "Aldırma, canım, bir masal!" dedi.

Evlenmelerine bir gün kala kadının bu soluk kesici hikâyeyi anlatmasından sonra kalktılar, konuklarına iyi geceler dileyerek odalarına çekildiler.

Sue'nun sinirleri gittikçe bozuluyordu. Ertesi sabah, Jude yola koyulmadan onu oturma odasına çekti. "Jude, bedenlerimiz işe karışmadan beni bir âşık gibi öpmeni istiyorum" diyerek titreye titreye ona sokuldu. Kirpikleri yaşlıydı. "Artık hiç böyle olmayacak, değil mi? Keşke bu işe kalkışmasaydık! Ama, sonuna erdirmek zorundayız artık. Dün geceki o hikâye ne korkunçtu! Bütün keyfimi bozdu. Sanki ailemizin üzerine, Atreus hanedanında olduğu gibi, kara bir lânet okunmuş! Öyle geldi bana."

Eski din adamı da: "Ya da Yeroboam hanedanı gibi" dedi.

"Evet. İkimizin de böyle evlenmeye kalkması korkunç bir cüret gibi geliyor bana! Sana yemin ederken ilk kocama yemin ederken kullandığım sözlerin aynısını kullanacağım, sen de ilk karına söylediklerini aynen bana söyleyeceksin. O tecrübelerden aldığımız kırıcı dersleri bile bile yapacağız bunu!"

Jude: "Sen kaygılanınca ben de mutsuz oluyorum" dedi. "Oldukça sevinçli olmanı bekliyordum. Ama, değilsen, değilsin, n'apalım! Hiçbir şey olmamış gibi davranmanın bir anlamı yok. Senin için iç karartıcı bir iş bu; bu yüzden, benim için de öyle oluyor!"

Sue: "Sadece geçen sabahki kadar tatsız bugün de... o kadar" diye mırıldandı. "Haydi artık gidelim."

Yanlarına tanık olarak Mrs. Edlin'den başka kimseyi almadan, kol kola girip, daha önce sözü edilen evlendirme dairesine doğru yürümeye başladılar. Soğuk, iç karartıcı bir gündü. Kasabanın içinde Kuleli Thame'den gelen ıslak bir sis üfürüyordu. Evlendirme dairesinin basamaklarında içeri

girenlerin çamurlu ayak izleri vardı, içeride de ıslak şemsiyeler. Dairede birkaç kişi birikmişti, bizim çift bir askerle bir genç kadının nikâhlarının kıyılmakta olduğunu gördüler. Bu devam ederken Sue, Jude, dul kadın geriye çekilip ayakta durdular. Sue duvarda asılı duran evlenme ilânlarını okuyordu. Her zaman gelip gidenlere herhangi bir yer gibi görünmesine karşılık, bu oda ikisinin yaradılışı gereği onlara pek sıkıcı gelmişti. Meşin ciltli, küflü hukuk kitapları bir duvarı boydan boya kaplamıştı; başka yerlerde de Postane Yönetmelikleri, daha başka başvurma kitapları serpiştirilmişti. Paket edilip kırmızı şeritlerle bağlanmış kâğıtlar orada burada yığılı duruyordu; bir boşluğu da birkaç demir kasa dolduruyordu. Öte yanda, üzerinde hiçbir şey bulunmayan döşeme, girişteki basamaklar gibi, daha önce girip çıkanların ayak izleri ile lekelenmişti.

Asker somurtkan, isteksizdi; gelin ise üzgün, çekingen: Yakında anne olacağı açıkça görülüyordu, bir gözü de morarmıştı. Onların işi az sonra bitti, yeni evli çiftle arkadaşları dağılarak dışarı çıkarken oradan geçmekte olan tanıklardan biri, sanki onları daha önceden tanıyormuş gibi, Sue ile Jude'a rahat bir tavırla: "Şu yeni gelen çifti görüyor musunuz?" dedi. "Hah-ha? O herif daha bu sabah hapisten çıktı. Karı onu hapishanenin kapısından alıp tuttuğu gibi doğru buraya getirmiş. Her şeyin parasını da o çekiyor."

Sue başını çevirince, saçları iyice kırpılmış, zavallı bir adam gördü, isteğine en sonunda kavuşmak üzere olduğu düşüncesiyle zevkinden deliye dönmüş bir kadın da adamın koluna girmişti. Dışarı çıkan çifti şakacı bir tavırla selâmladılar, çekingenlikleri gittikçe artmakta olan Sue ile Jude'un önünden geçip gittiler. Sue geriye çekilip dostuna döndü, ağzı birazdan ağlayacak bir çocuğun ağzı gibi bir biçim almıştı.

"Jude... ben burasını sevmedim! Keşke gelmeseydim! Et-

rafa baktıkça tüylerim diken diken oluyor. Sevgimizin doruğuna varması gereken yer böyle olmamalıydı. Bu iş olacaksa, keşke kilisede olsaydı. Orası bu kadar kaba bir yer değildir!"

Jude: "Sevgili yavrucak" dedi, "ne kadar da sinirli, solgun duruyorsun!"

"Artık yapılması gerekir sanırım, öyle değil mi?"

"Hayır... belki de şart değildir."

Jude memurla konuşup geri döndü. "Hayır... şimdi bile, ne burada, ne de başka bir yerde evlenmek istemedikten sonra şart değilmiş" dedi. "Kilisede de evlenebiliriz, aynı belgeyle olmasa da öyle sanıyorum ki memurun verdiği bir başka belgeyle olur bu iş. Her neyse, sen de ben de daha sakinleşene kadar dışarı çıkıp biraz düşünelim."

Kapıyı sessizce çekerek, kendilerini suçlu gibi görerek, usulca dışarı çıktılar. Giriş yerinde onları bekleyen kadına eve gidip onları beklemesini, gerekirse sokaktan geçen herhangi bir kimseyi tanık olarak çağıracaklarını söylediler. Caddeye çıktıkları zaman ıssız bir ara sokağa sapıp, çok eskiden Melchester'deki pazaryerinde yaptıkları gibi, bir aşağı, bir yukarı dolaşmaya başladılar.

"Peki, şimdi ne yapacağız, yavrum? İşi rezil ettiğimizin farkındayım. Gene de seni mutlu kılacak ne varsa beni de mutlu kılar."

"Ama, Jude, bir tanem, ben seni üzüyorum! Sen bu işin orada olmasını istiyordun, değil mi?"

"Doğrusunu istersen içeri girdiğim zaman sanki olmasa da olurmuş gibi geldi bana. Oradaki hava senin canını ne kadar sıktıysa benimkini de o kadar sıktı... çok çirkin bir yerdi. Sonra, senin, bu sabah, bu işi yapıp yapmamamız hakkında söylediklerini düşündüm."

Belli bir yere gitmeden yürümeye devam ettiler. Sonra Sue durdu, incecik sesi yeniden duyuldu: "Bu kararsızlık da

öyle bir zayıflık oluyor ki! Ama, ikinci bir kere tedbirsizce davranmaktansa, böylesi daha iyi... O gördüğüm sahne ne korkunç geldi bana! Yalnızca birkaç saatliğine değil, ister istemez bir ömür boyu kendini o hapishane kaçkını adama vermek için başını alıp giden o etleri sarkmış kadının yüzündeki ifadeyi hiç unutmayacağım. Sonra, öteki zavallıcık... kendi zayıflığının sonucu olan, adını lekeleyecek bir olaydan kaçmak için, onu tersleyen bir zorbanın elinde gerçekten utanılacak bir esaret altına girip kendini daha da düşürmesi... öyle bir adam ki, o kız için tek kurtuluş yolu ömrü boyu o adamdan uzak durmak olurdu aslında... Bu bizim bölgenin kilisesi, değil mi? Normal olarak yapacak olsak, törenimiz burada olacak. Galiba içeride bir ayin, ya da başka bir şey var."

Jude kapıya gidip içeriye bir gözattı. "Bak şu işe! Burada da bir nikâh kıyılıyor" dedi. "Bugün herkes aynı telden çalıyor."

Sue hamursuz bayramı yeni bittiği için böyle olduğunu söyledi, genellikle o sıralarda evlenenler çok olurdu.

"Gel dinleyelim" dedi. "Bakalım kilisede nasıl oluyormuş."

İçeri girip arka sırada bir yere oturdular, mihrapta olup bitenleri seyre koyuldular. Görünüşlerine bakılacak olursa, evlenmekte olan çift hali vakti yerinde orta sınıftan insanlara benziyordu; düğün bütünüyle her zamanki gibi güzel, ilgi çekici bir düğündü. Bulundukları yerden bile gelinin elinde tuttuğu çiçek demetinin titrediğini görebiliyor, kendi halini düşünmekten kurulmuş bir makine gibi sayıkladığı kelimeleri anlayamayacak halde olan kızcağızın sesini duyuyorlardı. Sue ile Jude dinlerlerken, ikisi de kendilerinin geçmişte aynı sözleri söyleyerek yemin edişlerini hatırladılar.

-Sue: "Benim şu andaki bilgimle bu işe yeniden atılmam

başka, bu zavallıcığın durumu daha başka" diye fısıldadı. "Bir kere bu onlar için yepyeni bir şey, bunu yapmak zorunda olduklarını da olduğu gibi kabul ediyorlar. Ama, tecrübe sayesinde bizim, ya da hiç olmazsa benim, bu işin ne kadar ciddî olduğunu anlamam gerek. Bir de, belki bazan fazla alıngan oluşumdan, göz göre göre aynı şeye bir daha kalkışmak benim için ahlâksızlıkmış gibi geliyor. Buraya gelip bunu görmek evlendirme dairesinde yapılacak tören kadar korkuttu beni. Biz zayıf, korkak bir çiftiz, Jude. Başkalarının güven beslediği şeylerden ben kuşkulanıyorum. Bir sözleşme imzalamanın pis şartlarına benim boyun eğmemem gerek!"

Bunun üzerine, gülmeye çalıştılar, fısıldaşarak kendilerine ders olması gereken olayı tartışmaya başladılar. Jude ikisinin de pek korkak olduklarını -hiç doğmamış olmaları gerektiğini- söylüyordu; ikisi için ilişkilerin en akıl almayacak olan -evlilik- için bir araya gelmeleri ne demek oluyordu!

Nişanlısı ürperdi; sonra ona, adam gibi gidip o hayat taahhüdünü yeniden imzalayıp imzalamamak istediğini sordu. "Bu işin altından kalkamayacak kadar güçsüz olduğumuzu, bunu bile bile kendimizi yalan yere yemin etmek durumunda bırakacağımızı düşünüyorsan korkunç bir şey!" dedi.

Jude: "Madem sordun, söyleyeyim" dedi. "Öyle sanıyorum ki bunu aklımdan geçirdim. Ama, unutma, sen istersen ben hazırım, biricik sevgilim. Sue duralarken Jude, biraz daha açılarak, bu işi yapabilmeleri gerektiğini düşündüğü halde kendisinin de tıpkı onun gibi bu işin altından kalkamayacakları korkusuna kapıldığını söyledi; belki de bu kendilerine özgü yaradılışlarından, ya da başka insanlara benzemediklerinden ileri geliyordu. "Biz korkunç derecede duyguluyuz, işte bizim asıl derdimiz bu, Sue!" diyordu.

"Öyle sanıyorum ki bizim düşündüğümüzden çok daha fazla insan bize benziyordur."

"Bilmem ki. Hiç şüphesiz, sözleşmede yazılı olanlar birçok kimse için iyi, doğru şeylerdir; ama, bize gelince, bu iş geri tepebilir, çünkü biz bir tuhaf insanlarız... öyle bir insanlarız ki bize zorla evlilik bağları kabul ettirilmeye çalışıldığı zaman içimizdeki bütün yürekten, kendiliğinden doğan duygular yok oluveriyor."

Sue gene de onlarda garip, ya da olağanüstü hiçbir şey olmadığı görüşünü ileri sürdü: Herkesin öyle olduğuna inanıyordu. "Herkes de yavaş yavaş bizim gibi düşünmeye başlıyor. Biz biraz erken geldik, o kadar. Elli, ya da yüzyıl sonra şu ikisinin torunları kendilerini bizden de kötü insanlar gibi görüp ona göre davranacaklar. Çirkef içinde yuvarlanan insanlığın halini bizden de daha iyi görüp,

Bizler gibi bedenlerin iğrenç bir şekilde çoğaldığını
anlayacaklar, onları yeniden üretmekten korkacaklar."

"Ne korkunç bir mısra!.. Kötü zamanlarımda ben de kardeş yaratıklarım için aynı şeyi düşünmüş olduğum halde."

Böylece fısıldaşmaları Sue daha keyifli bir şekilde şunları söyleyene kadar devam etti:

"Neyse... bizim işimizi dünyanın halini düzeltmek değil. Hem ne diye kendimizi bunun için üzelim. Gösterdiğimiz sebepler ne kadar değişik olursa olsun, ikimiz de aynı sonuca vardık; yani özellikle biz ikimiz için değişmesi imkânsız bir yemini etmek biraz tehlikeli. Öyleyse, Jude, hayalimizi öldürmeden, gel eve dönelim! Tamam mı? Ne kadar iyisin, dostum, bütün heveslerime boyun eğiyorsun!"

"Benimkilere pek uyuyorlar da ondan.

Herkes düğün alayının çıkışıyla meşgulken Jude Sue'yu bir sütunun arkasına çekip kısaca öptü, sonra dışarı çıktılar. Bir süre için başka yere gitmiş olan arabaların geri gelip de, yeni evliler günışığına çıkıncaya kadar kapının yanında beklediler. Sue içini çekti.

"Gelinin elindeki çiçekler üzücü bir şekilde eski zamanlarda kurban edilen buzağıların süslendiği çiçeklere benziyor!"

"Gene de, Sue, kadın için ne kadar kötüyse erkek için de öyle. Bazı kadınların göremediği de bu ya; bu yüzden de kendi durumlarına isyan edecekleri yerde adama karşı isyan ederler, öteki kurbana karşı, yani; tıpkı bir kadının kalabalıkta üstüne abanan erkeğe hakaret etmesi gibi; oysa, adamcağızı bir başkası ittiği için aslında hiç suçu yoktur."

"Evet... kimisi öyle, ortak düşmana, zorlamaya karşı adamla bir olacağı yerde, ona karşı çıkar." Gelinle güvey çoktan arabalarına binip gitmişlerdi, Sue ile Jude da dağılmakta olanlarla birlikte oradan uzaklaştılar. Sue: "Yok... yok yapmayalım" diye sözüne devam etti. "Hiç değilse şimdilik."

Eve geldiler, kol kola pencerenin yanından geçerken kendilerine bakmakta olan Mrs. Edlin'i gördüler. Onlar içeri girerken, kadın: "Haydi bakalım!" diye haykırdı. "Böyle birbirinize sokulmuş geldiğinizi görünce kendi kendime: "Eh! sonunda kararlarını verdiler!" dedim...

Kısaca, böyle bir karar vermediklerini anlatmaya çalıştılar.

"Ne! Sahi mi? Yazıklar olsun! "Acele acele evlen, rahat rahat pişman ol" diye bir söz vardır, sizin gibi iki insanın bunu doğrulayacağı günü de görecekmişim meğer! Artık Marygreen'e dönmemin zamanı geldi... Bir şey anladıysam arap olayım bu yeni neslin düşüncelerinden! Ne günlere kaldık! Bizim zamanımızda insanların aklına ne evlenmekten, ne de başka bir şeyden korkmak gelirdi; yalnız top ateşinden, boş bir yemek dolabından korkardı herkes! Benim zavallı adamcağızla ben evlenirken, şu kadarcık bile durup da düşünmediydik üstünde!"

Sue sinirli bir halde: "Çocuk içeri gelince ona söylemeyin"

diye fısıldadı. "Her şeyin yolunda gittiğini sansın; şaşırmasından, meraka düşmesinden daha iyidir. Bu iş şimdilik, yeniden düşünülmek üzere bir yana bırakıldı. Hem, biz olduğumuz gibi mutluysak, kime ne bundan?"

V

Çeşitli ruh hallerinden, olaylardan söz eden bir yazarın amacı, az önce belirtilen karışıklık üzerine kendi kişisel görüşünü belirtmesini gerektirmez. Sözü geçen iki kişinin üzüntülü geçen zamanlarının dışında- mutlu oldukları su götürmez bir gerçekti. Jude'un oğlunun gelmesi de beklendiği gibi bir güçlük doğurmayıp, onların hayatına bencil olmayan, soylu, yepyeni bir sıcaklık getirince mutlulukları zedeleneceğine güçlendi.

Aslında, oldukça tatlı düşünceli insanlar olduklarından çocuğun gelişi ilerisi için düşünülmesi gereken birçok şeyi de birlikte getirmişti; özellikle çocukluğun umutlarından hiçbiri onda olmadığı için bu gelecek düşüncesi daha da önem kazanıyordu. Yalnız, hiç olmazsa o an için, fazlasıyla ileriyi içine alan bir yaklaşımdan kaçınıyorlardı.

Yukarı Wessex'te dokuz, on bin kişiyi barındıran eski bir kasaba vardır: Bu kasabaya Stoke-Barehills denilir. Üç köşesinde Aldbrickham, Wintoncester'la önemli bir askerî merkez olan Quertershot'un bulunduğu hayalî bir üçgenin merkezine yakın bir yerde, toprağı kireçli geniş mısır tarlalarının ortasında, bir kasabadır; kasvetli, çirkin, eski bir kilisesi, kırmızı tuğladan, yeni yapılmış evleri vardır. Londra'nın ünlü batı karayolu oraya yakın bir yerde iki kola ayrılır, biri kasabanın içinden geçer, sonra, batı yönünde, otuz beş kilometre

kadar ötede yeniden öbür kolla birleşir. Bir taşıtla yolculuk edenler arasında, demiryolu kurulmadan önce, bu çatallaşma, sonra yeniden kavuşma konusunda, hangi yolun seçileceği üzerine sonsuz tartışmalar sürüp giderdi. Bu mesele onu tartışan mal mülk sahibi kimseler, yolcu arabası işletenler, arabalı postacılar kadar eskimiştir. Bugün Stoke-Barehills'lilerden bir ki'şinin bile kasabada ikiye ayrılan yolun ileride yeniden kavuştuğundan haberi yoktur, çünkü artık kimse bu yoldan gidip gelmiyor.

Bugün Stoke-Barehills'de en çok göze çarpan nesne, demiryolunun yanında, Ortaçağ'dan kalma yıkıntıların arasındaki mezarlıktır; ayakta duramayacak hale gelmiş, sarmaşıklarla kaplı eski duvarların arasında yeni kiliselerin, yeni mezarların davetsiz gibi bir halleri vardır. Yalnız, bu hikâyenin şimdi vardığı yılda, bir gün -haziran başlarında- trenlerle birçok konuklar kasabaya akın ettiği halde, bu manzaralar hiç dikkat çekmiyordu; üstelik, aşağıdan gelen trenler hemen bütün yolcularını burada boşaltıyorlardı. Bu, ordu çadırları gibi kasabanın en ücra köşelerine kadar yayılan Büyük Wessex Tarım Sergisi'nin kurulduğu haftaydı. Sıra sıra büyük çadırlar, çardaklar, pavyonlar, kemerler, revaklar yani sabit olmayan her türlü yapı- yeşil bir çayırın üzerinde bir kilometre çapında bir yeri kaplıyordu. Yeni gelen kalabalıklar kasabanın içinden yığınlar halinde geçip, sergiye doğru yollanıyorlardı. Yol boyunca sıralanan sokak gösterileri, tezgâhlar, gezginci satıcılar tâ sergiye kadar uzanan yolu bir pazar yeri haline getirir, bazı tedbirsizlerin görmeye geldikleri serginin daha kapısına varmadan, ceplerinin hafiflemesini sağlarlardı.

Bu sayılı bir gündür, alışveriş günüdür; iki ayrı yönden hızla gelen gezi trenleri bitişik iki istasyona hemen hemen aynı anda varırlar. Biri, ondan önce gelen daha birkaç tanesi

gibi, Londra'dan, öbürüyse Aldbrickham'den geçen bir yol üzerinden gelir. Londra treninden bir çift iner: Yuvarlak karnı, midesi, kısa bacaklarıyla iki kazığın üzerine oturtulmuş bir topaca benzeyen kısa boylu, tombul bir adamla, oldukça güzel bir vücudu, oldukça kızarmış bir yüzü olan, siyah elbiseler içinde, tepeden tırnağa sanki zırha bürünmüş gibi her yanı parlak boncuklarla donanmış bir kadın.

Çevrelerine bir gözattılar. Adam, daha başkalarının da yaptığı gibi, araba tutmak üzereydi ki, kadın "Acele etme, Cartlett" dedi. "Sergi o kadar uzak değil. Gel, yürüye yürüye gidelim. Belki gözüme çarpan eski bir eşya, bir porselen falan olur da alırım. Yıllardır buraya ilk defa geliyorum... genç kızlığımda, Aldbrickham'de otururken, kimi vakit delikanlımı yanıma alıp gezmeye çıktığım zamandan beri ilk defa geliyorum.

Lambeth'teki Üç Borazan Meyhanesi'nin sahibi olan kocası kalın bir sesle: "Gezi trenlerinde eşya götüremezsin" dedi.

İkisi de, o "mükemmel, kalabalık, içkici çevre"deki meyhaneden, gazetede bu sözlerle ilân edildiğini görür görmez tuttukları meyhaneden geliyorlardı. Malsahibinin görünüşünden, müşterileri gibi onun da, sattığı içkilerden etkilenmeye başladığı belli oluyordu.

Karısı: "Öyleyse, almaya değer bir şey görürsem ısmarlar getirtirim" dedi.

Ağır ağır yürümeye devam ettiler. Kasabaya yeni girmişlerdi ki kadının gözüne, yanlarında bir çocuk bulunan, bir çift çarptı. Bunlar Aldbrickham'den gelen trenin durduğu ikinci perondan çıkmışlardı. Tam hanların önünden geçiyorlardı. Arabella: "Bak şu işe!" dedi.

Cartlett: "Ne oldu?" diye sordu.

"Şuradaki çift kim dersin? Adamı tanımadın mı?"

"Hayır."

"Sana gösterdiğim resimlerden de mi?"

"Fawley mi?"

"Evet... o, elbette!"

"E, n'olacak... Hepimiz gibi o da buraları biraz gezip görmeye gelmiştir."

Cartlett'in, Arabella kendisi için yeni olduğu zamanlar, Jude'a karşı duyduğu ilgi ne olursa olsun kadının cilveleri, saçmalıkları, sayısız takma saçları, yapmacık gamzeleri defalarca anlatılan bir hikâye gibi adamın beyninde yer ettikten sonra, artık onun eski kocasına duyduğu ilgi de epey zayıflamıştı.

Böylesine bir kalabalığın arasında kimse farkına varmayacağı için, Arabella kendisininkiyle kocasının adımını öbür üçünün hemen arkasından gidecek şekilde ayarladı. Cartlett'in söylediklerine gelişigüzel karşılıklar veriyordu, çünkü önünden yürüyenler onu bütün sergiden daha çok ilgilendiriyordu.

Meyhaneci: "Hem birbirlerine, hem de çocuklarına çok bağlı görünüyorlar" dedi.

Arabella: "Çocuklarına mı! Onların çocuğu değil ki o!" diye cevapladı. Sesinde birdenbire garip bir kıskançlık belirmişti. "O yaşta çocuk sahibi olacak kadar evli değiller ki!"

İçini kaplayan analık içgüdüsü kocasının sözüne karşı çıkmasına yolaçacak kadar güçlüydü ama, iyice düşününce, gereğinden fazla açılmamaya karar verdi. Mr. Cartlett karısının ilk kocasından olan çocuğu hâlâ Antipodes'da ninesiyle dedesinin yanında sanıyordu.

Cartlett: "A, belki de öyledir" dedi. "Kadın genç bir kıza benziyor doğrusu."

"Onlar sadece iki sevgili, ya da yeni evlenmişler, çocuğu da onlara bir başkası emanet etmiş olacak. Bunu kim olsa anlar."

Herkes ilerlemeye devam ediyordu. Sue ile Jude hiçbir şeyin farkında değillerdi. Kendi kasabalarının otuz beş kilometre ötesinde olan bu Tarım Sergisi'ne pek masraf etmeden hem eğlenmek, hem öğrenmek niyetiyle günü birliğine gelmişlerdi. Çocuk, yolculuğa çıktıkları zaman ikisinin de çok zevk aldığı o tatlı, sınırsız sohbetlerine bir ölçüye kadar engel oluyordu ama, onun başka çocukların arasına karışıp onlar gibi eğlenebilmesini sağlamak için yalnız kendilerini düşünmeyip onu da getirmek zahmetine katlanmışlardı. Az sonra onu bir gözetleyici olarak görmekten vazgeçerek birbirlerine duydukları o karşılıklı ilgi içinde yürümeye devam ettiler. En kuruntulu insanlar bile onların bu hallerinden bir şey anlayamazdı. Sonra, herkesi kendilerine yabancı sandıklarından, bu ahalinin kendi kasabalarındaki kadar tahmin yürütmeye kalkacağını sanmıyorlardı.

Sue yeni yazlık elbiseleri içinde bir kuş gibi hafif görünüyordu. Beyaz pamukludan güneş şemsiyesini kavrayan elinin başparmağını ayrık tutuyordu. Sanki ayakları yere değmiyormuş, orta kuvvette bir esinti onu alıp yandaki tarlaya uçuracakmış gibi yürüyordu. Jude açık külrengi yeni yabanlık elbisesini giymişti, Sue'nun gösterişli çekiciliğinden çok, tatlı sözlerinden, tavırlarından dolayı onun yanında bulunmasından gurur duyuyordu. Her bakışta, her davranışta, aralarında sözlerden güçlü bir anlaşma kurulmasını sağlayan o eksiksiz ortak anlayışları onları bir bütünün iki parçası haline getiriyordu.

Yanlarındaki emanetle birlikte bu çift turnikelerden geçti. Arabella ile kocası da hemen arkalarından geliyorlardı. İçeri girdiklerinde meyhanecinin karısı öndeki çiftin, canlı, cansız dikkati çeken ne varsa çocuğa gösterip açıklayarak, bıkmadan, usanmadan onunla ilgilendiklerini gördü; çocuğun ilgisizliğini gidermek için çabalayıp da başarısızlığa uğ-

radıkça geçici bir üzüntü yüzlerini çevreliyordu.

Arabella: "Kadın adama amma da yapışıyor!" dedi. "Yok, canım... evli olduklarını hiç sanmıyorum; yoksa, birbirlerinin üzerine böyle düşmezlerdi... Merak ettim doğrusu!"

"Ama, evlendiler dememiş miydin sen?"

"Evleneceklermiş diye duydumdu... O kadar. Birkaç kere vazgeçtikten sonra bir deneme daha yapacaklarmış... Kendilerine kalırsa sergide onlardan başka kimse yok. Ben Jude'un yerinde olsam kendimi böyle rezil etmekten utanırdım!"

"Davranışlarında şaşılacak ne var, anlamıyorum. Sen söylemeseydin, birbirlerine âşık olduklarını hiç de fark etmezdim."

Arabella: "Sen hiçbir şeyi fark etmezsin zaten!" diye karşılık verdi.

Doğrusu aranırsa, sevgililer, ya da yeni evliler üzerine Cartlett'in görüşü kalabalığın görüşüyle birleşiyordu; çünkü, orada bulunanlardan hiçbiri Arabella'nın keskin bakışlarının takıldığı yere dikkatini vermiş değildi.

Arabella: "Kız sanki bir periymiş gibi, Jude onun büyüsüne kaptırmış kendisini" diyordu. "Bak nasılda dönüp dönüp ona bakıyor, gözlerini ayıramıyor ondan! Neredeyse kızın onu pek sevmediğine inanacağım geliyor. Bana kalırsa pek de o kadar sıcak kanlı bir yaratık değil; ama, gene de ona ilgi gösteriyor... elinden geldiği kadar. Jude istese onun bir parça yüreğini burkar ama, onda bunu yapacak akıl nerede! İşte bak, şimdi at arabalarının durduğu barakaya doğru gidiyorlar. Haydi yürü."

"Ben at arabalarını görmek istemiyorum. Hem ne işimiz var bu ikisinin peşinden dolaşmakta! Sergiyi gezmeye geldikse, onlar nasıl istedikleri gibi geziyorlarsa biz de öyle yapmalıyız."

"Bak, istersen bir saat sonra kararlaştırılmış bir yerde

buluşalım... diyelim şuradaki meşrubatçıda; herkes istediği yere gitsin. Sen nereleri gezmek istiyorsan oralara gidersin, ben de kendi istediğim yere giderim."

Cartlett bunu kabul etmekte gecikmedi, ayrıldılar: Adam bira yapma yöntemlerinin sergilendiği kulübeye doğru yürüdü, Arabella da Sue ile Jude'un gitmiş oldukları yana doğru yollandı. Ne var ki onların izini bulamadan, kahkaha atan bir yüzle karşılaştı: Karşısında genç kızlık arkadaşı Anny duruyordu.

Anny sırf bu karşılaşmalarından dolayı katıla katıla gülmeye başlamıştı. Kendini toparlar toparlamaz: "Ben hâlâ oradayım" dedi. "Yakında evleniyorum; ama, sözlüm bugün benimle buraya gelemedi. Bir sürü adam trene doluşup geldik, şimdilik hepsinin izini kaybettim.

"Jude'la sevgilisini, ya da karısını, ya da nesiyse işte onu gördün mü? Ben onları çoktan gördüm burada."

"Ya. Yıllar yılı onu bir kerecik bile görmedim."

"Neyse, buralarda bir yerde olacaklar. Tamam... işte şuradalar... şu külrengi atın yanında!"

"Ha, o mu şimdiki sevgilisi... yoksa karısı mı dedindi? Yeniden mi evlenmiş?"

"Bilmem."

"Kız güzel ama, değil mi?"

"Evet... kusurlu bir yanı yok ama, şaşılacak bir şey de değil. Pek güven olmaz böylesine, incecik, kıvır-kıvır bir şey."

"Jude da pek yakışıklı bir delikanlı! Keşke onu elinden bırakmasaydın, Arabella.

Arabella: "Bilmem, belki de bırakmamalıydım" diye mırıldandı.

Anny güldü. "Tam sana göre iş, Arabella! Her zaman kendininkinden başka bir erkeği istersin."

"E, söyle bakalım, hangi kadın istemez ki? Yanındaki o

ölüye gelince... onun aşktan haberi yok... hiç olmazsa benim aşk dediğim şeyden! Yüzünden okuyorum bir halt bilmediğini."

"Ama, Abby, şekerim, belki sen de onun aşk dediği şeyi bilmiyorsundur."

"Bilmek de istemem!.. A! Resim Sergisi'ne yollandılar. Ben de birkaç resim görsem fena olmaz. Ne dersin, biz de o yana gidelim mi?.. A! bütün Wessex burada değilse arap olayım! Şuraya bak... Dr. Vilbert şu. Yıllardır görmemiştim, hiç de yaşlanmışa benzemiyor... Nasılsınız, Doktor Bey? Şimdi, genç kızlığımda sizi tanıdığımdan beri hiç değişmediğinizi söylüyordum."

"Kendi haplarımı aksatmadan almaya borçluyum bunu han'fendiciğim. Bir kutusu, iki, üç kuruş bir şey... hükümetten tasdiklidir. Şimdi müsaade edin de, Zaman'ın hırpalamasına karşı aynı silâhı sizin de kullanmanızı, yani ilâcımdan almanızı tavsiye edeyim. Sadece üç metelik."

Hekim yeleğinin cebinden bir kutu çıkarmıştı. Arabella da satın almak zorunda kaldı.

Hapların parası ödendikten sonra Dr. Vilbert: "Şu da var ki" dedi, "siz benden de baskın çıkmışsınız, Mrs... Bayan Fawley değil, sanırım... bir zamanlar Marygreen kasabasının Miss Donn'ıydınız."

"Evet. Şimdi adım Mrs. Cartlett."

"Ya? Demek onu kaybettiniz? Yazık, çok şey vaadeden bir gençti! Bilirsiniz, öğrencilerimden biriydi. Ona eski dilleri öğretmiştim. İnanın bana, çok geçmeden neredeyse benim kadar öğrenmişti."

Arabella kuru bir sesle: "Onu kaybettim ama, sizin sandığınız gibi değil" dedi. "Avukatlar bizi ayırdılar. Bakın işte, kendisi orada, kanlı-canlı duruyor, hani yanındaki kadınla birlikte Resim Sergisi'ne giren adam."

"A! bak şu işe! Onu sevdiği belli."

"Kardeş çocukları olduklarını söylüyorlar."

"Kardeş çocukları olmaları işlerini oldukça kolaylaştırıyordur."

"Evet. Kocası da ondan boşanırken öyle düşünüyordu... Biz de resimlere bakalım mı?"

Üçü çimenlerin üzerinden geçip içeri girdiler. Sue ile Jude, uyandırmakta oldukları ilgiden habersiz, çocukla birlikte binanın bir ucunda duran bir maketin yanına gitmişlerdi; uzun süre orada kaldılar. Biraz sonra Arabella ile yanındakiler de oraya geldiler. Maketin üzerinde şu yazı vardı: "Cardinal College Maketi, Christminster; Jude Fawley ile S.F.M. Bridehead tarafından yapılmıştır."

Arabella: "Kendi eserlerini takdir ediyorlarmış!" dedi. "Tam Jude'un yapacağı iş... kendi işine bakacağına hep üniversiteyi, Christminster'i düşünür durur!"

Resimlere gelişigüzel bakıp, mızıkanın çaldığı yere doğru yürüdüler. Onlar, durmuş, mızıkayı seyrederken Jude, Sue, çocuk öbür yandan geldiler. Arabella kendisini tanıyıp tanımamalarına aldırmadı; onlar da, kendi hayatlarıyla haşırneşirdiler, bandonun müziğine de kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki Arabella'yı yüzündeki boncuklu tülün altından tanımaları imkânsızdı. Arabella, mızıkayı dinleyen kalabalığın dışından yürüyerek, bugün kendisi için beklenmedik bir heyecan yaratan sevgililerin arkasına geçti. Arkadan onları dikkatle süzerken Jude'un elinin Sue'nun elini aradığını gördü. İkisi, karşılıklı ilgilerinin bu sözsüz anlaşmasını saklamak istercesine, sakladıklarını da sanarak, birbirlerine yapışmışlardı.

"Sersem kaçıklar... çocuklar gibi!"

Arabella, arkadaşlarının yanına dönerken, bu sözleri ters ters kendi kendine mırıldanıyordu. Arkadaşlarının yanına

varınca düşünceli bir sessizliğe gömüldü. Bu arada Anny, şaka yollu, Vilbert'e, Arabella'nın hâlâ ilk kocasına duyduğu ilgiden söz etmişti.

Hekim, Arabella'yı bir kenara çekerek: "Bakın" dedi, "acaba böyle bir şey ister miydiniz, Mrs. Cartlett? Her zaman kullandığım ilâçlardan yapılmış değildir ama, bazan benden böyle bir şey de istenir." Ufak bir şişe içinde berrak bir sıvı çıkardı. "Eskilerin kullandığı bir aşk iksiri, çok etkilidir. Onların yazılarını okurken keşfettim bunu, hiçbir zaman da iyi gelmediğini görmedim."

Arabella merakla: "Neden yapılıyor?" diye sordu.

"E... kullandığım maddelerden biri kumruların -ya da güvercinlerin- yüreğinden çıkarılan sıvının damıtılmasıyla elde edilir. Şu küçücük şişeyi doldurmak için neredeyse yüz tane yürek kullandım."

"Nereden buluyorsunuz bu kadar güvercini?"

"Size bir sır vereyim: Bir parça kayatuzu alıp -güvercinler buna bayılırlar- evimin damındaki bir güvercinliğe koyarım. Birkaç saat sonra kuşlar dört bir yandan gelmeye başlarlar... doğudan, batıdan, kuzeyden, güneyden. Böylece, istediğim kadar güvercin elde edebilirim. Ele geçirmek istediğiniz adamın içkisine on damla damlatırsınız. Ama, aklınızda olsun, size bütün bunları anlatmamın sebebi bir müşteri olduğunuza inandığım için. Beni ele vermezsiniz, değil mi?"

"Peki... bir şişe alayım bari... belki bir arkadaşıma veririm delikanlısının üzerinde denesin diye."

Arabella istenilen parayı, yani beş şilingi verdi, ufacık şişeyi göğsünün arasına yerleştirdi. Az sonra kocasıyla bir yerde buluşmak zorunda olduğunu söyleyerek ağır ağır yürümeye başladı. Jude, sevgilisi, çocuk çiçek sergisine gitmişlerdi, açmış güllerin önünde dururlarken oradan geçen Arabella'nın gözüne çarptılar.

Birkaç dakika durup onları seyretti; sonra, hiç de cana yakın olmayan bir tavırla kocasıyla buluşmak üzere yola koyuldu. Kocasını meyhanede, bir iskemleye oturmuş kendisine içki veren süslü elbiseli kızlardan biriyle konuşurken buldu. Ters ters: "Evde içtiklerin yetmedi mi!" diye çıkıştı. "Kendi meyhanenden kalkıp seksen kilometrelik yere gene meyhanede oturmaya gelmedin sanırım! Haydi, gel bakalım, başka erkekler karılarını nasıl gezdiriyorlarsa sen de beni gezdir! Allah kahretsin, seni gören de kendinden başka bakacak kimsesi olmayan genç bir bekâr sanır!"

"Ama, burada buluşmak üzere sözleşmiştik, beklemekten başka ne yapabilirdim ki?"

Arabella: "İyi işte, şimdi buluştuk, haydi yürü!" dedi, neredeyse kendisini aydınlatıyor diye güneşe bile kızmaya hazırdı. Çadırdan çıktılar, bu koca göbekli adamla rüküş kadının aşağı yukarı her karı koca gibi virvırcı, sevimsiz bir halleri vardı.

Bu arada, daha başka türlü olan çiftle yanlarındaki çocuk hâlâ çiçekçi çadırında oyalanıyorlardı; onların zevkine göre burası büyülü bir şato gibiydi. Sue'nun çoğunlukla renksiz olan yanakları şimdi baktığı güllerin pembesine bürünmüştü; bu renkli görünüşler, güzel hava, mızıka, Jude'la birlikte bütün gün yaptığı bir gezintinin heyecanı kanını kaynatmış, gözlerine ışıl ışıl bir canlılık katmıştı. Güllere bayılıyordu. Arabella onları gördüğü anda Sue, orada kalmak istemeyen Jude'u tutmuş, gül çeşitlerinin adlarını öğreniyor, yüzünü çiçeklere iyice yaklaştırıp kokluyordu.

"Doğrusu, şunların içine yüzümü gömüvermek isterdim... ne tatlı şeyler!" diyordu. "Ama, onlara dokunmak yasaktır, değil mi, Jude?"

Jude: "Evet, seni koca bebek!" dedi, sonra Sue'nun burnu yapraklara dokunacak şekilde onu hafifçe öne doğru itti.

Sue: "Şimdi yanımızda bir polis bitecek, ben de kocamın suçu olduğunu söyleyeceğim!" diye söylendi. Sonra başını kaldırıp Jude'a gülümsedi. Arabella'ya çok şey anlatmıştı bu gülümseyiş.

Jude: "Mutlu musun?" diye fısıldadı.

Sue başını salladı.

"Niye? Büyük Wessex Tarım Sergisi'ne geldiğin için mi... yoksa biz ikimiz geldiğimiz için mi?"

"Sen hep bin türlü saçma laf edip ağzımdan bir şey koparmaya çalışıyorsun. Ruhum açıldığı için elbette. Bütün bu buharlı sabanları, harman makinelerini, biçki aletlerini, sonra inekleri, domuzları, koyunları görüyorum."

Hep kendisinden uzak duran sevgilisinin bu şakası Jude'u sevindirmişti. Ama, ne sorduğunu unuttuğu, bir karşılık istemediği sırada, Sue sözlerine devam etti: "Sanki Eski Yunanlıların yaşama sevincini bulmuşuz, hastalığa, üzüntüye sırt çevirmişiz, senin Christminster'li ünlü kişilerden birinin de dediği gibi iki bin beş yüz yıldır burada yaşayan insanların öğrendiklerini unutmuşuz gibi geliyor... Gene de tek gölge var... bir tek gölge." Bir zekânın ilgisini uyandıracak her türlü şeye götürdükleri halde ilgisini çekmeyi başaramadıkları yaşlı çocuğa baktı.

Çocuk onların ne dediklerini, ne düşündüklerini biliyordu. "Çok üzgünüm, anneciğim, babacığım" dedi. "Ama, n'olur, bana aldırmayın! Elimde değil. Birkaç güne kalmadan solacaklarını bilmesem çiçekleri çok severdim."

VI

Bu çiftin o güne kadar kimsenin farkına varmadan yaşadık-

ları hayat, nikâhın ertelenmesinden beri Arabella'dan başka kimseler tarafından da gözlenmeye, tartışılmaya başlandı. Spring Sokağı'nda oturanlar, genel olarak bütün o mahalledekiler Sue ile Jude'un kendi akıllarından geçenleri, duygularını, durumlarını, korkularını anlamıyorlardı, anlamalarına da imkân yoktu. Jude'a baba, Sue'ya da anne diyen bir çocuğun hiç beklenmedik bir anda çıkagelişinin garipliği, sessiz sedasız geçiştirilmek üzere nikâh dairesinde yapılmasına karar verilen bir törenin aksayışı, mahkemelerdeki savunmasız geçen duruşmalar hakkındaki dedikodularla birlikte basit kafalar için tek anlam ifade ediyordu.

Küçük Zaman Baba -artık resmî olarak adı Jude olduğu halde, bu takma ad üstünde kalmıştı- akşamları okuldan eve geliyor, başka çocukların sorduklarını, söylediklerini tekrarlıyordu; bunları duyunca Sue ile Jude daha büyük bir acı ve hüzüne kapılıyorlardı.

Bunun sonucu olarak, Sue ile Jude, çocuğa bakmak için birisini tutarak, birkaç günlüğüne bir yere gittiler... Londra'ya gittikleri sanılıyordu. Dönüşlerinde, doğrudan doğruya olmasa bile, dolaylı bir şekilde, en sonunda yasal olarak evlenmiş olduklarının anlaşılmasını sağlamaya çalıştılar. Sue, önce kendisini Miss Bridehead diye tanıtırken, şimdi kendisine açıkça Mrs. Fawley diyordu. Günlerce süren keyifsiz, yılgın, bezgin hali bunu doğrular gibiydi. Yalnız, böylesine bir gizlilik içinde gitmeleriyle işledikleri hata (böyle deniyordu) hayatlarındaki sırrın örtüsünü kaldırmaya yaramamıştı; böyle yapmakla komşularının onlara olan tutumlarının değişeceğini sanmakla yanıldıklarını anladılar. Yaşayan bir sır ölü bir rezaletten daha az ilgi çekici değildi. Eskiden kibarca Sue'ya şapkalarını çıkaran fırıncının oğluyla bakkalın çırağı artık zahmet edip aynı şeyi yapmıyorlardı; komşu esnafların hanımları da sokakta onunla karşılaştıkları zaman bakışla-

rını dosdoğru önlerine indiriyorlardı. Evet, onlara kimse sataşmıyordu ama, sanki o geziden sonra bir kötülüğün etkisi altında kalmışlar gibi, özellikle Sergi'den dönüşlerinden beri, başlarının üstünde ezici ve boğucu bir hava dolanmaya başladı. Yaradılışları tam da böyle bir havadan çok kötü etkilenmeye müsaitti ama, gene aynı nedenden ötürü durumu açık açık konuşup hafife almayı beceremiyorlardı. İşleri düzeltmek için yaptıkları bu hamle etkisini göstermek için çok geç kalmıştı.

Mezartaşı siparişleri azaldı; iki, üç ay sonra güz geldiğinde, Jude yeniden gezginci işlere dönmek zorunda olduğunu anladı. Bu aslında onun için daha kötü bir yoldu, çünkü bir yıl önceki mahkeme işlemleri sırasında ister istemez ortaya çıkan borçlarını daha kapatamamıştı.

Bir akşam, Sue ile, çocukla birlikte her zamanki gibi sofraya oturmuştu. "Düşünüyordum da" dedi Sue'ya, "burada daha fazla kalamayacağım. Biliyorum, burada rahatımız yerinde ama, tanımadığımız bir yere gidebilirsek hem yüreğimiz belki biraz ferahlar, hem de elimize iyi iş fırsatları geçer. Bu yüzden, senin için güç olacaksa da, benim zavallı yavrum, korkarım buraları bırakıp gitmek zorunda kalacağız!"

Sue kendisinden ne zaman acınarak söz edildiğini duysa bu ona hemen dokunurdu, üzerine üzüntülü bir hal geldi. Biraz sonra "N'apalım... bana bir zararı dokunmaz" dedi. "Buradakilerin bakışları daha çok dokunur bana. Hem sonra, sen bu evle eşyaların yüküne sırf çocukla benim için katlanıyorsun! Kendin aslında istemiyorsun, zaten masrafı da gereksiz. Ama, ne yaparsak yapalım, nereye gidersek gidelim, çocuğu elimden almayacaksın, değil mi, Jude sevgilim? Onu artık bırakamam! Körpe aklının üzerinde dolaşan kara bulut öyle içimi burkuyor ki, inşallah bir gün o bulutu dağıtabilirim! Sonra, beni de o kadar seviyor ki! Onu elimden almayacaksın, değil mi?"

"Elbette almayacağım, küçük sevgili kız! Nereye gidersek gidelim, oturacak güzel bir yer buluruz. Sürekli taşınıyor olacağız, bir orada bir burada iş peşinde olacağız."

"Elbette ben de yardım ederim, yani şeye kadar... şeye... Artık senin yanında harfleri çizmeye yardım edemeyeceğime göre başka bir şeye el atmam gerekiyor."

Jude pişmanlıkla: "Bir iş bulacağım diye acele etme" dedi. "Ben istemiyorum, Sue. Hem çocuğa, hem kendine bakman sana zaten yetiyor."

Kapı vuruldu, Jude açmak için kalktı. Sue dışarıda konuşulanları duyabiliyordu:

"Mr. Fawley evde mi?.. Biles ve Willis inşaat şirketinden geliyorum ben. Onardıkları ufak bir kilise için On Emir yazısını yeniden yazabilir misiniz diye soruyorlar."

Jude düşündü, işi kabul edebileceğini söyledi.

Haberi getiren: "Pek öyle sanatkârca bir iş değil" dedi. "Rahip epey eski kafalı bir adam, kilisenin onarılmasından başka hiçbir şeye izin vermiyor." Sue, duygusallığından ötürü, onarım işlerindeki aşırı değişikliklere karşı, kendi kendine: "Var olsun biricik ihtiyar!" dedi.

Haberi getiren: "On Emir doğu kesiminde" dedi. "Duvarla birlikte hepsinin iyice bir elden geçmesi gerekiyor."

Çalışma şartlarını ayarlayan bir anlaşmaya varıldı, Jude içeri döndü. Sevinçle: "İşte gördün mü?" dedi. "Bir iş daha çıktı, hem üstelik sen de bana yardımcı olabilirsin... hiç değilse, yardım etmeye çalışmalısın. Öbür işler bittiğine göre kilise ikimize kalacak demektir."

Ertesi gün Jude birkaç kilometre ötedeki kiliseye gitmek üzere yola koyuldu. Memurun söylediklerinin doğru olduğunu gördü. Geçen yüzyılın ince, sade üslûbuna uygun mihrabın tek süsü olarak, Yahudi kanunlarını gösteren tablolar yükseliyordu. Çerçeveleri alçıdan yapılmış olduğu için, ona-

rılmak üzere yerlerinden oynatılamazlardı. Nemden ufalanan bir kısmın yenilenmeye ihtiyacı vardı. Bu iş bitip hepsi temizlendikten sonra Jude harfleri yeniden yazmaya başladı. İkinci günün sabahı, hem elinden geldiğince ona yardımcı olabilmek, hem de birlikte olmaktan hoşlandıkları için Sue da geldi. Binanın sessizliği, boşluğu Sue'ya güven verdi. Alçak bir iskemlenin üzerinde ayakta durarak ilk tablonun harflerinin içini boyamaya başladı. Jude da bu arada ikincisinin bir kısmını onarmaya koyuldu. Sue becerikliliğinden oldukça memnundu. Bu ustalığı Christminster'de kilise malzemeleri satan dükkânda çalışırken boyadığı din kitaplarından geliyordu.

Görünüşte kimse onları rahatsız edeceğe benzemiyordu; kuşların tatlı cıvıltısı, ekimin yaprak dökümü hışırtısı açık pencereden içeri geliyor, onların konuşmaları ile kaynaşıyordu. Ne yazık ki uzun süre böyle baş başa, huzur içinde kalamadılar. Saat yarıma doğru dışarıdaki çakıl taşları üzerinde ayak sesleri duyuldu. Yaşlı rahiple kilisenin bekçisi gelmişti. Genç bir kadının da çalışmakta olduğunu görünce şaşırdılar. Oturulacak sıraların arasındaki geçite saptıklarında kapı yeniden açıldı, biri daha içeri girdi: Küçücük biriydi bu, ağlayarak gelen Küçük Zaman Baba: Sue ona teneffüs saatlerinde kendisini nerede bulabileceğini söylemişti. Tünediği yerden inip: "Ne var, bir tanem?" diye sordu.

"Yemeğe okulda kalamadım, çünkü onlar dedi ki...

Anlattığına göre öteki çocuklar onun resmî annesinden söz açarak alay etmişler. Sue, üzüntüye kapılarak, başını Jude'a doğru kaldırdı. Çocuk avluya çıktı. Sue da işine döndü. Bu arada kapı yeniden açılmış, beyaz önlüklü temizlikçi kadın salına salına içeri girmişti. Sue onu tanımıştı. Spring Sokağı'ndan tanıdıkları, sık sık misafirliğe gelen kadındı bu. Temizlikçi kadın Sue'ya baktı, şaşkınlıktan ağzı açıldı, sonra

iki elini havaya kaldırdı. Bundan sonra iki hanım geldi, temizlikçi kadınla konuştuktan sonra onlar da ilerlediler, Sue ayakta ileriye doğru uzanırken harflerin üzerinden elinin geçişini, beyaz duvarın üstünde çizgileri daha da belli olan gövdesini öyle bir inceden inceye süzmeye başladılar ki Sue'nun sinirleri bozuldu, gözle görülür şekilde titremeye başladı.

Kadınlar da ötekilerin durup alçak sesle konuştukları yere doğru gittiler. Bir tanesi -hangisi olduğunu Sue anlayamadı- "Onun karısı oluyor besbelli" dedi.

Temizlikçi kadın: "Bazıları öyle diyor, bazıları da öyle değil diyor" dedi.

"Değil mi? Öyleyse başka birinin karısı olmalı... gün gibi ortada bu!"

"Onu, bunu bilmem ama, ancak birkaç haftalık evli bunlar."

"Doğrusu, bu gibi tabloları boyamak için biraz garip bir çift! Biles ile Willis ne diye bunlara iş verdi bilmem!"

Kilise bekçisi Biles ile Willis'in kötü bir şeyden haberleri olmadığını tahmin ettiğini söyledi, bunun üzerine yaşlı kadınla konuşmakta olan ötekisi onlara "garip bir çift" demekle ne demek istediğini anlattı.

Gittikçe daha alçak seslerle yapılan konuşmanın amacı bekçinin birdenbire bir fıkra anlatmaya başlamasıyla apaçık ortaya çıkmış, adam sesini kilisede herkesin duyabileceği bir biçimde yükseltmişti:

"Bakın şu işe, ne gariptir ki büyükbabam bana Gaymead yakınlarında bir kilisede -buradan iki adımlık yerdedir- On Emir'in yazılmasıyla ilgili son derece ahlâka aykırı bir durumu hicveden garip bir hikâye anlatmıştı. O günlerde On Emir daha çok siyah bir zemin üzerine yaldızlı harflerle yazılırmış, o dediğim yerdeki kilisede de eskiden öyle yazılıymış. Bundan birkaç yüzyıl önce olacak, oradaki On Emir'in

tıpkı bizimkisi gibi onarılmaya ihtiyacı varmış, onun için Aldbrickham'den adam istetmek zorunda kalmışlar. İşe pazardan önce bitirmek zorundaymışlar, işçiler cumartesi gecesi geç saatlere kadar çalışmak zorunda kalmışlar; bilirsiniz ya, o zamanlar fazla mesai için para verilmezmiş. Papaz, adamların devamlı çalışmasını sağlamak için, onlara öğleden sonra bol bol içki vermiş. Akşam yaklaştıkça kendileri de biraz daha aldırtmışlar... rom olsa gerek. Vakit gittikçe ilerlemiş, bunlar da kafayı çektikçe çekmişler... sonunda içkiyi de, bardaklarını da ayin masasının üzerine koyup, birkaç da sehpa çekerek yeniden doldurmuşlar bardakları, keyiflerine bakmışlar. Hikâye bu ya, bardaklarını boşaltır boşaltmaz herbiri orada uyuyakalmış. Uyandıklarında korkunç bir fırtınanın kopmuş olduğunu görmüşler... karanlıkta ince bacaklı, garip görünüşlü gölge gibi birinin iskelenin üzerinde kendi yarı bıraktıkları işi tamamladığını görür gibi olmuşlar. Sabah olup da kalktıkları zaman işin sahiden bitmiş olduğunu görmüşler, bu pek de işlerine gelmiş. Evlerine dönmüşler, sonra kulaklarına çalınan ilk laf şu olmuş: O pazar sabahı kilisede büyük bir rezalet çıkmış, çünkü halk gelip de ayin başlayınca herkes On Emir'in "yapmayacaksın, etmeyeceksin" diye yazılı olan kısımlarının "yapacaksın, edeceksin" diye yazıldığını görmüş. Namuslarına düşkün aileler uzun zaman o kilisedeki ayinlere uğramamış, kilisenin yeniden vaftiz edilmesi için de piskoposu çağırtmak zorunda kalmışlar. İşte çocukken bana böyle anlattılardı. Siz ister inanın, ister inanmayın ama, dediğim gibi, bugün buradaki durum bana bunu hatırlattı."

Ziyaretçiler bir kere daha şöyle bir baktılar, Sue ile Jude'un da On Emir'i yanlış yazıp yazmadıklarına bakarmış gibi; sonra, teker teker ayrıldılar, temizlikçi kadın bile gitti. Bu arada Sue ile Jude çalışmaya devam etmişler, çocuğu gene

okula yolladıktan sonra konuşmadan işlerine bakmışlardı. Jude bir ara Sue'nun sessizce ağlamakta olduğunu gördü.

"Aldırma, yoldaş!" dedi. "Anlıyorum!"

"Onların, yalnız onların değil, herkesin, insanları kendi istedikleri şekilde yaşadıkları için günahkâr saymalarına dayanamıyorum! En iyi niyetli insanları aslında bu görüşler yıkıcı hale getiriyor, üstelik, bu yüzden de ahlâksız oluyorlar!"

"Hiç üzülmeye değmez! Sadece gülünç bir hikâyeydi, o kadar."

"Evet ama, biz olmasaydık anlatmayacaklardı! Korkarım buraya gelmekle sana yardım edeceğime başını belâya soktum, Jude!"

Durumlarına ciddî bir açıdan bakılacak olursa, bu hikâyenin onlar yüzünden anlatılmış olması pek de sevindirici bir olay değildi. Ama, birkaç dakika içinde, Sue bu sabahki durumlarının çok gülünç bir yanı olduğunu görür gibi oldu, gözyaşlarını silerek güldü.

"Gerçekten de ne maskaralıktı!" dedi. "Bu kadar insan dururken, bizim gibi, pek garip bir hayatları olan insanların kalkıp da On Emir'i yazmak için burada bulunuşu çok tuhaf! Sen bir günahkâr, ben de... şu halimle... Aman, aman!" Eliyle gözlerini örterek, dayanamayacak hale gelene kadar sessizce, yeniden gülmeye başladı.

Jude neşe içinde: "Şimdi oldu işte!" dedi. "Artık kendimize geldik, değil mi, küçük kız?"

Sue fırçayı yerden alıp doğrulurken içini çekerek: "Ama, gene de durumumuz ciddî" dedi. "Görüyor musun, evli olduğumuza inanmıyorlar. Bir türlü inanmaya yanaşmıyorlar! Olur şey değil!"

Jude: "Ne düşünüp ne düşünmedikleri umurumda değil" dedi. "Bundan sonra da onları inandırmak için daha fazla zahmete giremem."

Zaman kaybetmemek için yanlarında getirdikleri yemeklerini oturup yemeğe koyuldular. Bitince, yeniden işe koyulmaya hazırlanıyorlardı ki kiliseye bir adam girdi, Jude onun müteahhit Willis olduğunu gördü. Jude'a bir işaret yaptı, onu bir kenara çekerek konuştu.

Biraz yıkılır gibi bir tavırla: "Bak... bu iş hakkında bana şimdi bir şikâyet geldi" dedi. "Ne olup bittiğini bilmediğim için... şimdi meseleyi açmak istemiyorum elbette ama, ne yazık ki gitmenizi rica etmek zorundayım, işi başkası bitirsin artık. En iyi yol her türlü tatsızlıktan kaçınmak. Gene de size haftalığınızı vereceğim.

Jude, bağımsız yaşamasını sevdiği için, gürültü çıkaracak değildi. Müteahhit ona parasını ödeyip ayrıldı. Jude aletlerini topladı, Sue da fırçasını temizledi. O anda göz göze geldiler.

Sue sesini acıklı perdesine düşürerek: "Bunu yapabileceğimizi düşünecek kadar nasıl basitleştik!" dedi. "İkimiz de... hiç değilse ben... gelmemeliydim!"

Jude: "Bu kadar ıssız bir yere kimsenin gelebileceği aklının ucundan bile geçmemişti!" dedi. "N'apalım, şekerim, elimizden bir şey gelmez. Burada kalıp Willis'in işlerini bozmak istemem."

Birkaç dakika, kımıldamadan oturdular, sonra kiliseden ayrıldılar, yolda çocuğu da alarak düşünceli düşünceli Aldbrickham'e doğru yola koyuldular.

Jude, kendi tecrübelerinin doğal sonucu olarak, eğitim konusu üzerinde hâlâ ısrarla durmaktaydı, eline geçen her türlü fırsattan yararlanarak "Fırsat eşitliği"ni geliştirmeye çabalıyordu. Kasabaya geldiği sırada kurulan Esnaf Yardımlaşma Derneği'ne üye olmuştu. Derneğin üyeleri arasında her meslekten, her mezhepten gençler vardı. Hepsinin istediği tek şey aralarında yakın bir birlik kurarak bilgilerini ge-

nişletmekti. Üyelik ödentisi az, dernek odası da sıcak bir yerdi; Jude'un çalışkanlığı, alışılagelmemiş kabiliyetleri, her şeyden çok da -kötü yıldızların etkisine karşı yıllarca savaşmasından elde ettiği- neyin nasıl okunacağı konusundaki kişisel sezgisi onun dernek yönetim kuruluna seçilmesini sağlamıştı.

Kiliseyi onarma işinden kovulmasından birkaç akşam sonra kurulun bir toplantısına katılmaya gitti. Epey gecikmişti; herkes gelmişti, o içeri girince de onu önce şüpheyle süzdüler, sonra selâm bile vermediler. Kendisi hakkında bir şeylerin tartışıldığını tahmin etti. Önce birtakım önemsiz işler konuşuldu, sonra son üç aylık dönemde üye yazılanların azaldığı açıklandı. Üyelerden biri -gerçekten iyi niyetli, dürüst bir adam- bilmeceler halinde konuşarak, bunun hangi nedenden olabileceğini söyledi; tüzüklerini iyice gözden geçirmeleri, üyelerin ortak bir ahlâk anlayışı olması, buna göre davranmaları gerektiğini, yoksa kuruluşun uzun süre ayakta duramayacağını belirtti. Jude oradayken daha fazla bir şey söylenmedi ama, o bunu ne demek olduğunu anlamıştı. Masanın üzerine kapanarak hemen oracıkta istifasını yazdı.

Böylece, aşırı duygulu olan bu çift oradan ayrılmak zorunda olduklarını gün geçtikçe daha da iyi anlıyordu. Sonra birtakım faturalar geldi, Jude'un nereye gitmek üzere yola çıktığını bilmeden buradan ayrılırken, büyükteyzesinden kalma eski ağır eşyayı ne yapacağı sorusu ortaya çıktı. Hem bu, hem de paraya ihtiyacı oluşu, bu değerli eşyalardan ayrılmak istememesine rağmen, Jude'u açık artırma ile satışa zorladı.

Satış günü gelip çatmıştı. Sue, son defa olarak, Jude'un döşediği bu evde kendisinin, çocuğun, Jude'un kahvaltısını hazırladı. O gün hava yağmurluydu; üstelik Sue da pek iyi değildi ama, zavallı Jude'unu bu kötü şartlar altında yalnız

bırakmak istemediği için -Jude bir süre orada kalmak zorundaydı- satış memurunun tavsiyesine uyarak boşaltılmış, böylece alıcıların giremeyeceği yukarı kattaki odalardan birine çekildi. Jude onu burada buldu, yanlarında çocuk, satılmayacak olan birkaç sandık, sepet, bohçalar, iki iskemleyle bir masa olduğu halde, ikisi düşünceli düşünceli konuşmaya başladılar.

Halısız merdivenlerin üzerinde bir aşağı bir yukarı gürültülü ayak sesleri duyuluyordu. Gelenlerin kimise bir sanat eseri kadar paha biçilecek değerde olan eski, antika, ince eşyalara bakıyorlardı. Bir iki kere kapıyı kurcalayanlar oldu; sonunda, rahatsız edilmemek için, Jude bir parça kâğıdın üzerine "Özel" yazıp kapının üzerine iliştirdi.

Az sonra eşyalar yerine, alıcıların dayanılmaz, beklenmedik bir şekilde kendi kişisel hayatlarından, geçmişteki, davranışlarından söz ettiklerini işittiler. Kimsenin kendileriyle ilgilenmediğini sanarak son zamanlarda nasıl bir budalalar cennetinde yaşadıklarını ancak şimdi anlıyorlardı. Sue sesini çıkarmadan sevgilisinin elini tuttu, birbirlerine bakarak bu söylenenleri bir bir dinlediler. Bu çıtlatmaların, kinayelerin arasında en büyük pay Zaman Baba'nın garip, esrarlı varlığına düşüyordu. Sonunda aşağıdaki odada açık artırma başladı. Her tanıdık eşyanın bir bir satıldığını işitiyorlar, çok değer verdiklerinin ucuza, hiç önemsemediklerinin beklenmedik fiyatlarla satıldığını duyuyorlardı.

Jude derin bir iç geçirerek: "İnsanlar bizi anlamıyorlar!" dedi. "Gitmeye karar verdiğimize memnunum."

"Evet ama, nereye?"

"Londra'ya gitmeli. Orada insan istediği gibi yaşar."

"Yok... Londra olmaz, şekerim! Ben orasını iyi bilirim. Orada mutlu olamayız."

"Neden?"

"Tahmin edemiyor musun?"

"Arabella orada olduğu için mi?"

"Bu başlıca sebep elbette."

"Ama, kasabada oturacak olursak hep bu son tecrübemiz tekrarlanacak diye rahatsız olacağım. Çocuğun geçmişini herkese açıklamak hiç istemediğim bir şey. Geçmişi ile ilgili bütün bağlarından onu koparabilmek için konuşmamaya karar verdim. Kiliseyle ilgili taş işçiliğinden bıktım artık, bu cinsten bir teklif alacak olursam kabul etmek istemiyorum!"

"Keşke klasik eserler işçiliği öğrenseydin! Gotik sanat pek barbarca bir şey."

"Evet ama, insan hem çalışır, hem de yaptığı işten nefret edebilir. Gotik Kilise işçiliği yapmayacaksam, başka bir şey bulmalıyım."

Sue dalgın dalgın gülümseyerek: "Keşke ikimiz de kişisel durumlarımızın hesaba katılmadığı bir işte çalışabilsek!" dedi. "Sen nasıl kilise işçiliği yapamazsan ben de öğretmenlik yapamam. Sana gene istasyonlarda, köprülerde, tiyatrolarda, müzikhollerde, otellerde iş aramak düşüyor... kısacası gelenekle ilgisi olmayan her yerde."

"Benim o işlerde ihtisasım yok. Fırıncılığa el atsam fena olmaz. Biliyorsun, büyükteyzemle birlikte fırıncılıkta yetiştim ben. Hoş, fırıncı bile müşteri çekebilmek için törelere uymak zorundadır ya.

"İnsanların, aldıkları malın kalitesinden başka her şeye inanılmaz bir şekilde ilgisiz kaldıkları yerlerde, panayırlarda, pazar yerlerinden birinde pasta, zencefilli çörek satmak için bir tezgâh kiralarsan işler değişir."

Satış memurunun sesi düşüncelerini başka yere çekti: "Antika meşe kanepe... Her koleksiyoncunun dikkatinden kaçmaması gereken, eski İngiliz eşyasının eşine az rastlanır örneklerinden biri!"

Jude: "O babamın dedesinindi" dedi. "Keşke o güzelim şeyi alıkoyabilseydik!"

Eşyalar teker teker satılıyor, yavaş yavaş akşam oluyordu. Jude'la Sue ve çocuk bıkmışlar, karınları da acıkmaya başlamıştı; ama, duydukları o konuşmadan sonra, herkes çekilip gitmeden dışarı çıkmaya çekiniyorlardı. Son kalanlar da bir türlü gitmek bilmiyordu ki! Oysa, vakit geç olmuştu, biraz sonra, yağmura rağmen, Sue'nun eşyasını yeni tuttukları yere götürmek zorundaydılar.

"Gelelim bundan sonraki eşyaya: Kanlı-canlı, tombul iki çift güvercin... önümüzdeki pazara biri iyi bir ziyafet olur!"

Bu kuşların az sonra satılacak olması bütün günün en dayanılmaz işkencesi oldu. Onları Sue yetiştirmişti, satılmaları gerektiği anlaşılınca da eşyalardan çok onlara üzülmüşlerdi. Sue zavallı şekercik lerine verilen fiyatların gittikçe daha az artıp sonunda sözü bile edilemeyecek bir fiyata satıldığını duyunca, kendini düşünmeye zorlayarak, ağlamamaya çalıştı. Kuşların alıcısı yakında oturan bir tavukçuydu, pazar yerinin bir daha kurulmasından önceki gün kesilecekleri besbelliydi.

Jude, Sue'nun perişan halini görünce yanağından öptü, sonra o gece kalacakları yerin hazır olup olmadığına bakmanın zamanı geldiğini söyledi. Yanına çocuğu alıp gidecek, sonra gelip Sue'yu da alacaktı.

Sue yalnız kalınca sabırla bekledi. Jude gelmedi. En sonunda, dayanamayıp, kalktı, yola koyuldu. Biraz ilerideki tavukçu dükkânının önünden geçerken kapının yanındaki sepette güvercinlerini gördü. Hem onları bu halde görmekten duygulanması, hem de gittikçe artan akşam karanlığı onun içgüdülerine kapılmasına yolaçtı. Çabucak etrafına bakındıktan sonra sepetin mandalını çekerek yürüdü gitti. Kapak açılınca güvercinler bir gürültü koparark uçup kaçtılar. Ta-

vukçu deliye dönmüş, küfrederek dışarı fırlamıştı.

Sue kalacakları yere geldiğinde tir tir titriyordu, Jude ile çocuğun, o rahat etsin diye, odayı düzenlediklerini gördü. Soluk soluğa: "Alıcılar malı alıp götürmeden parasını ödüyorlar mı?" diye sordu.

"Evet, öyle sanıyorum. Niye?"

"Öyleyse korkunç bir şey yaptım!" Acı çeken bir tövbekâr gibi, olup biteni anlattı.

Jude: "Onları yakalayamazsa tavukçuya parasını ödemek zorunda kalacağım" dedi. "Ama, boş ver! Bunun için üzülme şimdi, bir tanem."

"Ne budalalık ettim! Ah, ne diye doğanın yasası karşılıklı kasaplık üzerine kurulmuş!"

Çocuk büyük bir ilgiyle: "Gerçekten öyle mi, anne?" diye sordu.

Sue öfkeyle: "Evet!" dedi.

Jude: "Eh, artık başlarına ne gelirse gelecek, zavallıcıklar!" dedi. "Satışların hesabı görülür görülmez, faturalarımız ödenir ödenmez yola koyulacağız."

Küçük Zaman Baba merakla: "Nereye gidiyoruz?" diye sordu.

"Kimse izimizi bulamasın diye gizli emirlerle yelken açacağız... Ne Alfredston'a, ne Melchester'e, ne Shaston'a, ne de Christminster'e gidemeyiz. Onların dışında istediğimiz yere gidebiliriz."

"Oralara neden gidemeyiz, baba?"

"Hiçbir insana haksızlık etmediğimiz, hiçbir insanı yozlaştırmadığımız, hiçbir insanı dolandırmadığımız halde, üzerimizde biriken bir kara bulut yüzünden buradan ayrılmak zorundayız. *Kendi gözümüzde doğru olan şeyi yaptığımız* halde, gene de gitmek zorundayız."

VII

Jude ile Sue bir daha Aldbrickham'de görünmediler. Nereye gittiklerini kimse bilmiyordu, çünkü merak eden yoktu. Bu kadar esrarlı bir çiftin izini bulmak isteyen meraklı biri, pek kurcalamadan, Jude'un taşçı ustası olmasından yararlanarak bir süre için, onlara pek tatlı gelen bir göçebe hayatı sürdüklerini anlayabilirdi.

Jude nerede maltataşı işçiliği olduğunu duyarsa oraya gidiyor, Sue için de, kendisi için de lânetli olan yerlerden uzak noktalar seçiyordu. Bir işi bitirene kadar çalışıyor, sonra yeniden yola koyuluyordu.

Böylece tam iki buçuk yıl geçti. Jude bir malikânenin tirizlerine şekil verirken, bir belediye binasının etrafına alçak bir duvar çekerken, Sanadbourne'de bir otelin, Castelbridge'de bir müzenin, Exonbury'de, Stoke-Barehills'de bir binanın zeminini yontulmuş dörtköşe taşlarla döşerken görülebilirdi. Daha sonra Marygreen'den yirmi kilometre kadar güneyde, Kennethbridge kasabasındaydı; tanındığı köye en yakın gelişiydi bu. Onun okumakla, umutlarla geçen ateşli gençliğini, o sırada geçirdiği kısa, mutsuz evlilik hayatını bilenlerin kendisini sorguya çekmelerinden bayağı ürküyordu.

Bu yerlerin kimisinde aylarca kalıyor, kimisinde işini birkaç haftada bitiriyordu. Yanlış anlaşılmaktan dolayı acı içinde kıvranırken, ister katolik, ister protestan kilisesi olsun, içinde dinî işlere karşı beliren tiksinti kanına işlemişti; bu da, yeniden belirecek olan bir baskı korkusundan çok, yaşayışını beğenmeyecek olanların parasıyla hayatını kazanmayacak kadar kendini bilen bir insan oluşundan ileri geliyordu; ayrıca, eski inançlarıyla şimdiki davranışları arasında bir tutarsızlık olduğunu görmesinin de bunda payı vardı. Christminster'e ilk gittiğinde bel bağladığı inançlardan artık

eser kalmamıştı. Sue ile tanıştığı zaman onun varmış bulunduğu inançlara yaklaşıyordu.

Arabella'nın Tarım Sergisi'nde Sue ile Jude'u tanımasından aşağı yukarı üç yıl sonra, mayıs ayının bir cumartesi akşamı, orada karşılaşmış olan bazı kimseler gene birbirlerini gördüler. Kennethbridge'de bahar panayırı vardı. Bu eski alışveriş toplantısı geçmişindeki boyutlarından epey kaybettiyse de, kasabanın uzun düz caddesi öğle zamanı gene de cıvıl cıvıl bir hal alıyordu. Bu saatte kuzeydeki yoldan gelen bir hafif, tek atlı araba öteki taşıtlarla birlikte kasabaya girerek içkisiz bir hanın önünde durdu. Arabadan iki kadın indi; biri arabayı kullanan bir kasabalıydı, ötekisi yas tutan bir dulun, karalara bürünmüş güzel bir vücudun sahibiydi. İyi dikilmiş olduğu açıkça belli olan ağırbaşlı elbisesi bir kasaba panayırının gürültüsü patırtısı içinde biraz göze batmasına yolaçıyordu.

Arabayla atı bir adam alıp götürdükten sonra dul hanım arkadaşına: "nerede olduğunu öğrenip geleyim, Anny" dedi. "Sonra gelirim, içeri girip yiyecek bir şey buluruz. Karnım iyice zil çalıyor."

Ötekisi: "Benim de" dedi. "Ama, bana kalsaydı Chequers'da, ya da Jack hanında kalırdım. Bu içkisiz yerlerde insan yiyecek doğru dürüst bir şey bulamıyor ki."

"Bırak şimdi, oburluğun sırası değil, yavrum!" derken yaslı kadının sesinde azarlar gibi bir hava vardı. "Burası gayet iyi. Yeni yapılan kilisenin nerede olduğunu görmeye benimle gelmeyeceksen yarım saat sonra burada buluşuruz."

"Hiç meraklısı değilim. Sen bana sonra söylersin."

Bunun üzerine iki arkadaş ayrıldılar. Yüzü kara tülle örtülü olanı, sert adımlarla yürüdü, etrafındaki çeşitli manzaralarla hiç ilgilenmeden gidiyordu. Sora sora, geçici olarak tahtaperdeyle çevrili bir yapı yerine geldi. Temeli atılacak bi-

na için toprak kazılmıştı; tahtaperdenin üzerinde de o gün saat üçte, cemaatinin pek sevdiği Londra'lı bir vaizin kilisenin temel taşını yerleştireceği ilân ediliyordu. Bu kadarını öğrenince, karalara bürünmüş dul geri döndü, pazarda olup bitenleri görmek için rahat rahat yürümeye başladı.

Bir süre sonra, daha süslü tezgâhların arasında, bir pasta ile zencefilli çörek tezgâhı gözüne çarptı. Tezgâhın üzerinde pırıl pırıl bir örtü vardı, arkasında da bu işe alışık olmadığı belli bir genç kadın duruyordu, yanında, yardımcısı, seksen yaşındaymış gibi görünen bir oğlan çocuk vardı.

Dul kadın kendi kendine: "Olur şey değil!" diye mırıldandı. "Karısı Sue... karısıysa!" Tezgâha yaklaştı. Alçak sesle: "Nasılsınız, Mrs. Fawley?" dedi.

Sue'nun beti benzi attı; kara tülün arkasından Arabella'yı tanımıştı. Sert bir sesle: "Siz nasılsınız, Mrs. Cartlett?" dedi. Sonra Arabella'nın kılığını görünce elinde olmadan sesi yumuşadı. "Ne?.. Yoksa... sakın ölmüş..."

"Zavallı kocacığım! Ya, evet. Altı hafta önce birdenbire ölüverdi. Bana çok iyi davrandığı halde pek iyi bir durumda bırakmadı beni. Meyhanecilikte ne kâr varsa içkiyi yapanların eline geçiyor, satanların değil... Sen nasılsın bakalım, benim koca adamım? Beni tanımıyorsun, değil mi?"

Küçük Zaman Baba: "Tanıyorum elbette... Sen önceleri annem olduğuna inandığım kadınsın ama, sonradan öyle olmadığını anladım" dedi. Artık Wessex ağzını iyiden iyiye benimsemişti.

"Peki. Unut gitsin. Ben bir dostum yalnız."

Sue birdenbire: "Judy" dedi, "al şu tepsiyi istasyona git... bir tren daha geliyor, galiba."

Çocuk gittikten sonra Arabella: "Hiç de yakışıklı olamayacak, değil mi, zavallı yavrucak!" dedi. "Gerçekten annesi olduğumu biliyor mu?"

"Hayır. Bu ana baba meselesinin biraz esrarlı bir hali olduğunu düşünüyor, o kadar. Biraz daha büyüyünce Jude ona anlatacak."

"Ama, nasıl oluyor da siz böyle bir iş yapıyorsunuz? Şaşırdım doğrusu."

"Sadece geçici bir iş bu... başımız biraz dardayken yaptığımız bir araştırma."

"Demek hâlâ onunla beraber yaşıyorsunuz?"

"Evet."

"Evlendiniz mi?"

"Elbette."

"Çocuk var mı?"

"İki tane."

"Bakıyorum yakında bir tane daha geliyor."

Bu katı, dosdoğru sorgu Sue'yu tiksindirdi, ufacık ince ağzı titremeye başladı.

"A! bak şimdi bu işe! Ne var, canım, ağlayacak? Başkası olsa gurur duyardı!"

"Utandığımdan değil... yanlış anladınız! Ama, bu dünyaya yaratıklar getirmek öylesine korkunç, üzücü bir şey... küstahca bir şey gibi geliyor bana. Kimi zaman kendi kendime, bunu yapmaya hakkım olup olmadığını soruyorum!"

"Sakin ol, hayatım, üzülme... Ama, niçin böyle bir iş yaptığını bana hâlâ söylemedin! Jude pek gururlu falan bir delikanlıydı... tezgâh açmayı bırak, hiçbir işi kendine lâyık görmezdi."

"Belki kocam o zamandan beri değişmiştir. Şimdi gururlu olmadığına eminim!" Sue'nun dudakları yeniden titremeye başladı. "Jude bu yılın başında Quartershot'da bir müzikholün taş işçiliğini yaparken, işi belirli bir güne yetiştirmek zorunda olduğu, boyuna da yağmur yağdığı için üşüttü, ben o yüzden buradayım. Şimdi daha iyice; ama, çok sıkıntılı gün-

ler geçirdik! Bu arada yardım etsin diye eski bir dul hanım dostumuzu yanımıza çağırdık ama, o da yakında ayrılıyor."

"Eh, doğrusu ben de mazbut bir insanım, Tanrı'ya şükür... üstelik, kocamı kaybettiğimden beri de epey ağırbaşlı bir kadın oldum. Sen niye kalkıp da zencefilli çörek satmaya karar verdin?"

"Bir rastlantı. Jude bu işte büyümüş; onun için, evden çıkmasını da gerektirmediğinden, bunları yapmaya karar verdi. Christminster çörekleri diyoruz. Herkes kapışıyor."

"Hiç böylesini görmemiştim! Bak şuraya... pencereler, kuleler, bacalar! Üstelik, pek de lezzetliymişler!" Hiç sormadan, uzanıp bir tane almış, atıştırmaya başlamıştı.

"Evet. Christminster'deki üniversiteleri hatırlatıyorlar. Süslü pencereler, manastırlar, bakın. Jude onları çörek haline getirmek hevesinden kendini bir türlü alamadı."

Arabella: "Hâlâ Christminster'i tutturmuş... çöreklerinde bile!" diyerek bir kahkaha attı. "Tam Jude'un yapacağı iş. Onu baştan başa sarmış bir ihtiras. Ne garip adam, hep öyle kalacak!"

Sue iç geçirdi; Jude'un çekiştirilmesinden duyduğu üzüntü yüzünden belli oluyordu.

"Sen de öyle düşünmüyor musun? Haydi, haydi, söyle! Onu bu kadar sevmene rağmen sen de öyle düşünüyorsun!"

"Christminster onun için yerinden oynatılamayacak bir hayal, elbette. Kimse de onu bu inancından vazgeçiremeyecek sanırım. Orasını hâlâ yüce, korkusuz düşüncenin en büyük merkezi olarak kuruyor kafasında; oysa, aslında, tek özellikleri geleneklere dalkavukluk etmek olan alelâde öğretmenlerin barındığı bir yuva orası."

Arabella Sue'ya, ne dediğinden çok, nasıl konuştuğuna dikkat ederek şaşkın şaşkın bakıyordu. "Çörek satan bir kadının böyle konuştuğunu duymak ne tuhaf!" dedi. "Sen ne di-

ye okuldaki işine dönmüyorsun?"

Sue başını salladı. "Kimse bana iş vermiyor."

"Boşandığın için, değil mi?"

"Hem o, hem başka şeylerden dolayı. Hem sonra, istemem için bir sebep yok. Her türlü gayemizden vazgeçip, hayatımızın en mutlu devresini geçirdik, Jude hasta oluncaya kadar."

"Nerede oturuyorsunuz?"

"Söylemek istemiyorum.

"Burada, Kennethbridge'de mi?"

Arabella, Sue'nun halinden, tahminin doğru olduğunu anladı. "Bak işte çocuk geliyor" dedi. "Benimle Jude'un çocuğu!"

Sue'nun gözleri çakmak çakmak oldu. "Bunu yüzüme vurmanıza gerek yok!" diye haykırdı.

"Peki... Yalnız, içimden bir ses, onu yanıma alıp götürsem mi, diyor! Yo, Tanrı korusun, onu senden almak istemem! Ne diye böyle dedim bilmem. Günaha girdim... Ama, seninkiler de sana yetip de artıyordur bile! Ona iyi baktığınızdan şüphem yok; üstelik, Tanrı'nın buyruğuna kusur bulmaya kalkacak bir kadın değilim ben. Daha azla yetinen bir insan oldum artık.

"Gerçekten de öyle! Keşke ben de aynı şeyi yapabilseydim!"

Arabella, yalnız ruhun değil, mevkii bakımından da üstün olduğunun farkında olan bir insan edasıyla, ona yukarıdan bakarak: "Yapmaya çalışmalısın" dedi. "Uyanmış olmamla böbürlenmiyorum ama, artık eskisi gibi değilim. Cartlett'in ölümünden sonra bizim sokağın arkasındaki kilisenin önünden geçiyordum, birden yağmur bastırınca ıslanmamak için içeri sığındım. Kocamı kaybettikten sonra, bana destek olacak bir şeye ihtiyaç duyuyordum; kendimi içkiye vermektense, sık sık kiliseye gitmeye başladım, çok da iyi

geldiğini gördüm. Ama, biliyorsun artık Londra'dan ayrıldım, eski memleketime yakın olabilmek için arkadaşım Anny ile birlikte Alfredston'da oturuyorum. Bugün buraya panayır için inmedim. Londra'da çok sevilen bir rahip yeni bir kilisenin temelini atmaya gelecekmiş, ben de Anny'yi alıp geldim. Artık gideyim, onunla buluşacaktım."

Arabella, Sue'ya "Allahaısmarladık" dedi, ayrıldı.

VIII

O gün öğleden sonra Sue da, onun gibi Kennethbridge panayırına katılan başka insanlar da caddenin biraz daha aşağısındaki tahtaperde çevrili yapı yerinden ilâhi sesleri geldiğini duydular. Aralıktan bakanlar kazının çevresinde, ellerinde ilâhi kitapları, çuhalara bürünmüş bir kalabalık gördü. Bunların arasında Arabella Cartlett'le yas kıyafeti de vardı. Kalabalığın arasında iyice belli olan berrak, gür bir sesi vardı; melodiye göre, şişirilmiş göğsünden de görülebileceği gibi, sesi inişler, çıkışlar yapıyordu.

Gene o gün, iki saat sonra, Anny ile Mrs. Cartlett içkisiz handa çaylarını içip Kennethbridge, Alfredston arasındaki yüksek, geniş arazi üzerinden dönüş yolculuklarına koyuldular. Arabella düşünceliydi ama, Anny'nin önceleri sandığı gibi, hiç de yeni yapılan kiliseyi düşünmüyordu.

En sonunda Arabella, asık bir yüzle: "Hayır.. başka bir şey" dedi. "Bugün buraya geldiğimde ne Cartlett'den başka bir insan vardı, ne de bugün başlanan büyük kilise yoluyla İncil'i yaymaktan başka bir gayem. Ama, aklımı çok başka yanlara çelecek bir şey oldu. Gene ondan haber aldım, Anny, o kadını da gördüm!"

"Kimi?"

"Jude'dan haber aldım, karısını da gördüm. Ondan beri de elimden ne geldiyse yaptım, ilâhileri bile bütün gücümle söyledim ama, onu bir türlü aklımdan çıkaramadım; oysa, cemaate mensup olduğum için böyle bir şey yapmaya hakkın yok."

"Bugün Londra'lı rahibin söylediklerini düşünmeye çalışıp deli gönlünü bir parça susturmaya çalışamaz mısın?"

"Çalışıyorum ama, kör olasıca yüreğim buyruk tanımıyor ki!"

"Eh, bilirim... benim de kafam durmadan bir yerlere takılıp gider! Bazı geceler gördüğüm rüyaları bir bilsen, benim de neler çektiğimi anlardın!" Dostu kendisini aldattığı için Anny de son zamanlarda oldukça ağırbaşlı olmuştu.

Arabella, üzgün bir tavırla: "Ne yapsam ki?" diye sordu.

"Ölen kocanın saçından bir tutam alıp bir yas gerdanlığı yaptır, günün her saatinde ona bak."

"Bir parça saçı bile yok bende! Olsa bile bir işe yaramaz ki! Dinin insana getirdiği huzur üzerine söylenen bunca laftan sonra, ben gene de Jude'la yeniden bir arada olmak istiyorum!"

"O başkasının olduğuna göre cesaretini toplayıp bu duyguya karşı savaşmalısın. Hem sonra, duyduğuma göre, ateşli dullara böyle duygular gelmeye başladığı zaman akşam karanlığında kocalarının mezarının başına gidip diz çökerek uzun bir zaman beklemek iyi geliyormuş."

"Pöh! Ne yapmam gerektiğini ben de senin kadar biliyorum ama, yapamıyorum işte!"

Ufukta Marygreen görünene kadar o dümdüz yoldan ilerlediler; kasaba yolun biraz soluna düşüyordu. Kilise kulesi alçak düzlüğün dört bir yanından görülüyordu. Köye sapan kavşağa varmışlardı. Biraz daha ilerleyip, Arabella ile Jude'

un ilk evlendiklerinde oturdukları o ıssız evin önünden geçerlerken Arabella kendini tutamadı.

"Jude o kadından çok bana ait!" diye haykırdı. "Onun üzerinde nasıl hakkı olurmuş, bilmek isterdim doğrusu! Elimden gelse Jude'u ayartırdım!"

"Ağzından yel alsın, Abby! Daha kocan öleli altı hafta ancak oluyor! Günaha giriyorsun!"

"Vız gelir, girersem gireyim! Duygular duygulardır! Bundan sonra gizli kapaklılığa, ikiyüzlülüğe paydos... al işte, söyledim!"

Arabella, dağıtmak için panayıra bir deste dinî risale getirmişti, onları çıkardı, hendeğe fırlattı. "Böylesini de denedim, beceremedim. Doğduğumda nasılsam öyle kalmak zorundayım!"

"Sus! Senin sinirlerin bozuk, şekerim! Gel şimdi eve gidip birer fincan çay içelim, ondan da hiç söz etmeyelim artık. Bu yol onun olduğu yere gittiği için seni sinirlendiriyor, bir daha buradan geçmeyiz. Bak, birazdan kendine gelirsin.

Arabella gerçekten de yavaş yavaş yatıştı, yamaç boyunca giden yoldan geçtiler. Uzun, dik tepeden inmeye başladıkları sırada, önlerinden, düşünceli adımlar atan zayıf yapılı yaşlıca bir adamın biraz zorlukla yürümekte olduğunu gördüler. Elinde bir sepet vardı; giyinişinde de sanki dünyada kendisinden başka işlerini görecek kimsesi yokmuş da kendi bakıcılığını, kendi tedarikçiliğini, kendi sırdaşlığını, kendi dostluğunu hep kendi yapıyormuş gibi bir hali vardı. Yolun geri kalanı, yokuş aşağıydı. Alfredston'a gittiğini tahmin ederek oraya kadar götürmeyi teklif ettiler, adam da kabul etti.

Arabella adama bir baktı, sonra bir daha baktı, daha sonra dayanamayıp: "yanılmıyorsam Mr. Phillotson'sınız siz, öyle değil mi?" diye sordu.

Yolcu yüzünü dönüp kadına baktı. "Evet, adım Phillotson" dedi. "Ama, ben sizi tanıyamadım, han'fendiciğim."

"Siz Marygreen'de öğretmenken ben de öğrencinizdim. Cresscombe'dan oraya kadar her gün yürüye yürüye gelirdim, çünkü bizim orada ancak bir hanım öğretmen vardı, siz ise daha iyi öğretirdiniz. Elbette ki siz beni hatırlayamazsınız... Arabella Donn."

Adam başını salladı. Kibarca: "Hayır" dedi, "bu ad bana yabancı. Hem bu şimdiki alımlı halinizden o zamanki sıska çocuğu tanımama da pek ihtimal yok sanırım."

"Doğrusunu isterseniz hiçbir zaman öyle derimin kemiğime yapıştığı olmamıştır. Neyse, ben şimdilik burada arkadaşların yanında kalıyorum. Kiminle evlendiğimi biliyorsunuzdur."

"Hayır."

"Jude Fawley ile. O da sizin öğrencinizdi... hiç değilse, gece derslerine gelirdi... değil mi, bir zaman için, galiba? Hem, yanılmıyorsam, siz sonradan da kendisiyle karşılaşmak fırsatını bulmuşsunuz."

Phillotson kaskatı halinden arılıp şaşkınlıkla irkilerek: "Bakın hele! Bakın hele!" dedi. "Siz... Fawley'nin karısı? Doğrusu... bir karısı olduğunu biliyordum! Ama, sonra o... öyle sanıyorum ki...

"Boşandı... sizin de karınızdan boşandığınız gibi... belki de daha makul sebeplerle."

"Öyle mi dersiniz?"

"Eh... bilmem ki, belki Jude da haklıydı o işte... her iki bakımdan; çünkü ben çok geçmeden gene evlendim, kocamın ölümüne kadar da her şey yolunda gidiyordu. Ama, siz... sizin yanıldığınıza hiç şüphe yok!"

Phillotson birden terslenerek: "Hayır!" dedi. "Bunu konuşmak istemiyorum. Yalnız, doğru, âdil, dürüst olanı yaptı-

ğıma eminim. Bu davranışımdan, düşüncelerimden dolayı acı çektim ama, onlara gene de bağlıyım; oysa onu kaybetmek benim için birçok bakımlardan büyük bir kayıp oldu."

"Onun yüzünden hem öğretmenliğinizi, hem de sağlam gelirinizi kaybettiniz, değil mi?"

"Bunlardan söz etmek istemiyorum. Az bir süre önce buraya geldim... yani Marygreen'e."

"Eskiden olduğu gibi gene oradaki okulda öğretmenlik mi ediyorsunuz?"

Artık dayanılamayacak bir üzüntünün etkisiyle dili çözüldü. "Oradayım. Yalnız eskiden olduğu gibi değil. İstemeye istemeye kabul ettiler. Bu benim için son bir fırsattı... yukarı tırmandıktan, uzun zamandır beslediğim umutlardan sonra bir geri dönüş... bütün yüz kızartıcılığıyla, yeni baştan sıfırdan başlamak. Ama, bu gene de bir sığınak. Oranın ıssızlığını seviyorum; rahip de, karıma karşı sözde aşırı davranışlarım yüzünden öğretmenlik mesleğimi rezil etmemden önce beni tanıdığı için, bütün okullar kapılarını bana kapamışken beni kabul etti. Ama, başka bir yerde iki yüzün üstünde kazanırken burada elli sterlin kazandığım halde burada kalmayı tercih ediyorum, başka yerlere gidecek olsam evlilik hayatımın olaylarının yüzüme vurulması tehlikesiyle karşı karşıya kalacağım ki bunu da istemiyorum."

"Çok haklısınız. Huzur içinde olmanın yerini hiçbir şey tutmaz; Sue da sizden iyi sayılmaz."

"İşleri iyi gitmiyor mu demek istiyorsunuz?"

"Onunla bugün Kennethbridge'de karşılaştım, bolluk içinde olduğunu söylemeye bin şahit ister. Kocası hastalanmış, o da çok kaygılı. Bakın, gene söylüyorum, onun hakkında budalaca bir yanlışlık yaptınız. Kusura bakmayın ama, yuvanızı kirletip kendinize yaptığınız zararı da hak etmişsiniz doğrusu."

"Nasıl?"

"Karınız masumdu."

"Yok canım, saçmalık! Mahkemede savunmadılar bile!"

"Canları savunmak istemedi de ondan. Siz özgürlüğünüze kavuştuğunuz zaman sizi buna kavuşturan şeyden hiç de suçlu değildi. Onu hemen sonra gördüm, konuştum, öyle bir şey olmadığını anladım.

Phillotson arabanın kenarına tutundu, verilen bilgi onu oldukça üzmüş, telâşlandırmışa benziyordu. "Gene de... karım gitmek istiyordu" dedi.

"Evet. Ama, gitmesine engel olmalıydınız. Böyle yüksekten atan şatafatlı kadınlara yapılacak tek şey budur... ister suçlu, ister suçsuz. Zamanla yola gelirdi o. Hepimiz geliriz! Alışkanlık hallediyor bu işi! Sonunda hepsi aynı şey! Yalnız, erkeğine hâlâ düşkün olduğunu sanıyorum... öbürü onu seviyor mu bilmem. Sue hakkında çok çabuk karar verdiniz. Ben olsaydım onu bırakmazdım! Eve zincirlerdim, o tekme atma inadı az zamanda yok olur, kuzuya dönerdi! Biz kadınları yola getirmek için esaretten, sağır bir işkence ustasından iyi ilâç yoktur. Hem sonra, kanun da sizden yana. Musa ne demiş? Hatırlamıyor musunuz?"

"Ne yazık ki şu anda hatırlayamayacağım, hanımefendi."

"Bir de kendinize öğretmen diyorsunuz! Onu kilisede okurlarken hep düşünürdüm, üstelik o sırada pek boş durmadığım halde aklımda. "İşte o zaman erkek suçsuz olacak. Ama, kadın günahını çekecek." Doğrusu, biz kadınların beş paralık değeri kalmıyor. Gene de gülümseyip boyun eğmeye çalışacağız! Hah-ha! Eh, o şimdi lâyık olduğunu buldu."

Phillotson içini kemiren bir üzüntüyle: "Evet" dedi. "Doğaya, topluma hükmeden kuvvet kötülüktür, istesek de kendimizi bundan sıyıramayız!"

"Neyse... bir daha sefere kötülüğü denemeyi unutma, babalık!"

"Size karşılık veremeyeceğim hanımefendi. Kadın milleti hakkında hiçbir zaman pek bir şey bilememişimdir."

Bu sırada Alfredston'u sınırlayan alçak araziye varmışlardı. Şehrin dışından geçerek bir değirmene yaklaştılar. Phillotson yolunun buraya kadar olduğunu söyledi. Bunun üzerine, arabayı durdurdular, adam indi, düşünceli bir şekilde onlara iyi geceler diledi.

Bu arada Sue Kennethbridge panayırındaki çörek satışı denemesinde olağanüstü bir başarı sağladığı halde, bu sayede üzüntüsünü geçici olarak bastıran keyfi birdenbire kaçmıştı. Bütün Christminster çörekleri elden çıkarıldıktan sonra, boş sepetle kiraladığı tezgâhın üzerine örttüğü bezi koluna alarak, geri kalan öteberiyi de çocuğa verip, onunla birlikte yola koyuldu. Bir kilometre kadar gittikten sonra, kısa elbiseler giymiş bir bebeği kucağında tutan, yeni yürümeye başlamış bir yavruyu da elinden sürükleyen yaşlı bir kadınla karşılaştılar.

Sue çocukları öptükten sonra: "Nasıl oldu?" diye sordu.

Mrs. Edlin keyifli bir tavırla: "Daha iyice!" dedi. "Senin yukarı çıkmana kalmaz, kocan iyileşir... Sakın kendini üzme."

Köşeyi döndüler, eski külrengi tuğlalarla yapılmış, bahçeyle çevrili, içinde meyva ağaçları bulunan bir sıra köy evinin olduğu yere geldiler. Bunlardan birine kapıyı vurmadan demir tokmağı kaldırıp girdiler, hemen oturma odasındaydılar. Burada bir koltukta oturmakta olan Jude'u selâmladılar; her zaman ince olan hatları daha da incelmişti, gözlerindeki çocuksu merak dolu bakış çok ağır bir hastalık geçirmekte olduğunu anlatmaya yetip de artıyordu.

Yüzü birdenbire ilgiyle ışıldayarak: "Ne... hepsini sattın

mı yoksa?" diye sordu.

Sue: "Evet" dedi. "Su kemerleri, sivri pencere tepelikleri, doğu pencereleri... hepsi, hepsi!"

Ne kadar para kazandıklarını söyledi. Sonra bir durakladı. En sonunda, baş başa kalınca, Arabella'yla olan beklenmedik karşılaşmasını, onun dul kalmış olduğunu anlattı.

Jude şaşakalmıştı. "Ne... yoksa, burada mı oturuyormuş?" dedi.

"Hayır, Alfredston'daymış.

Jude gene düşünceli görünüyordu. Sue kaygıyla onu öperek: "Sana söylesem iyi olur diye düşündüm de" dedi.

"Evet... Olur şey değil! Arabella Londra'nın bilinmedik bir yerinde değil de burada olsun! Buradan Alfredston'a ancak yirmi kilometre vardır. Burada ne arıyormuş?"

Sue ona bütün bildiklerini söyledi. Sonra: "Kiliseye gitmeye başlamış" diye ekledi. "Ona göre konuşuyor."

Jude: "E, gitmeye karar vermemiz belki de daha iyi oldu" dedi. "Bugün çok daha iyiyim, bir iki haftaya kalmaz, yola çıkabilecek kadar iyileşirim. O zaman Mrs. Edlin de evine dönebilir... sağ olsun biricik sadık ihtiyar dostumuz... yeryüzünde kalan tek dostumuz!"

Sue sesinde üzgün bir ifadeyle: "Nereye gitmeyi düşünüyorsun?" diye sordu.

Bunun üzerine Jude aklını kurcalayan şeyi ona açtı. Eski yerlere gitmekten bu kadar kaçındıktan sonra, böyle bir şeyi teklif etmesinin onu belki de şaşırtacağını söyledi: Son zamanlarda, nasıl olduysa, sık sık Christminster'i düşünmüş, onca bir sakınca yoksa oraya dönmek istiyormuş. Tanınırlarsa tanınırlarmış, onlara neymiş! Bu kadar alınmakla biraz fazla hassas davranmış olmuyorlar mıymış? Hem sonra, iş bulamazsa çörek satmaya devam edebilirmiş. Jude yoksullukta utanacak bir şey göremiyordu, hem sonra belki yakın-

da eskisi kadar kuvvetini toplayıp kendi başına da bir iş açabilirdi.

Sue düşünceli bir tavırla: "Christminster'in neden bu kadar üzerine titriyorsun bilmem" dedi. "Zavallı bir tanem, Christminster'in sana metelik verdiği yok ki!"

"Biliyorum ama, ne yapayım, elimde değil. Bayılıyorum oraya... oranın benim gibilerinden, yani sözde kendi kendini yetiştirmiş olanlardan nefret ettiğini bildiğim halde. Emek vererek edindiğimiz bilgilere saygı duyması gereken ilk o olduğu halde bize nasıl yukardan baktığını, bize "Bakıyorum senin yardıma ihtiyacın var, zavallı dostum!" diyeceği yerde sayıca az oluşumuza, kelimeleri yanlış söyleyişimize nasıl bıyık altından güldüğünü biliyorum! Ama, gene de ilk hayallerimden ötürü orası benim için yeryüzünün merkezi gibi bir şey; bunu hiçbir şey de değiştiremez. Belki bu rüyadan yakında uyanıp gerçeği görürüm. Keşke! Gene oraya gidip orada yaşamak isterim... belki ölmek de isterim. İki, üç haftaya kadar gidebilirim sanıyorum. O zaman hazirana girmiş olacağız. Belirli bir günde orada olmak istiyorum."

Jude'un iyileşme umudu şimdiye kadar olumlu sonuçlarla gerçekleştiği için, üç hafta sonra anılarla dolu olan o şehre varmışlardı. Gerçekten sokaklarında yürüyorlar, çürümekte olan duvarlarından yansıyan güneş yüzlerini aydınlatıyordu.

ALTINCI BÖLÜM

Yeniden Christminster'de

...Ve kadın vücuduna delicesine eziyet edip, kendisine zevk veren her yeri yolunmuş saçlarıyla tıkadı.

ESTHER

Kabul etmeyen iki kişi var, bir kadınla ben;
Burada karanlıkta ölmekten zevk alıyoruz.

R. BROWNING

I

İstasyona geldiklerinde ortalık genç kızları karşılamaya gelen hasır şapkalı delikanlıların cıvıltısıyla çok canlıydı; aynı aileden oldukları yüzlerinin çarpıcı benzerliğinden belli olan karşılananlar, en parlak en renkli elbiselerini giymişlerdi.

Sue: "Burası pek neşeli bir yer!" dedi. "A... Hatırlama Günü bugün! Jude, bu ne sinsilik böyle.. bilerek bugünü seçtin!"

Jude küçük çocuğu kucağına alıp, Arabella'nın oğluna da yanlarından ayrılmamasını tembih ederken, alçak sesle: "Evet" dedi. En büyük çocuğa Sue bakıyordu. "Geleceksek bu-

gün gelelim daha iyi diye düşünmüştüm kendi kendime."

Sue onu kaygıyla tepeden tırnağa süzerek: "Ama, korkarım senin keyfini kaçıracak!" dedi.

"Yok, canım! işimize engel olmasına izin verecek değilim. Buraya yerleşmeden önce yapılacak bir sürü işimiz var. İlki kalacak bir yer bulmak."

Sandıklarını, aletlerini istasyonda bıraktıktan sonra, o tanıdık caddede yürüyerek ilerlemeye başladılar. Tatile gelen kalabalık da aynı yönde akıyordu. Dörtyol ağzına vardıklarında, kalacak bir yer bulmak için uygun bir semte sapmak üzereydiler ki Jude saate, koşuşan kalabalığa baktı. "Şimdi kalacak bir yer bulmayı bırakalım da geçit törenini görmeye gidelim" dedi. "Sonra buluruz kalacağımız yeri."

Sue: "Önce başımızı bir damın altına soksak daha iyi olmaz mı?" dedi.

Jude'un bu yıldönümü gününden dolayı içi içine sığmıyordu. En küçük çocukları Jude'un kucağında, Sue küçük kızının elinden tutmuş, Arabella'nın oğlu da düşünceli bir sessizlik içinde yanlarında yürüyerek, hep birlikte Chief Caddesi'nden aşağı doğru yola koyuldular. Cakalı elbiseleriyle kız kardeşler, gençliklerinde yüksek eğitim görmemiş utangaç cahil ana babalar, kervan halinde, erkek çocukların, erkek kardeşlerin sürüklemesiyle ilerliyorlardı. Bu delikanlıların yüzünde sanki, büyük harflerle, kendileri buraya gelene, burasını kutsayana kadar yeryüzünde doğru dürüst niteliklere sahip hiçbir insan yaşamadığı inancı yazılıydı.

Jude: "Bu delikanlıların her biri benim başarısızlığımı hatırlatıyor" dedi. "Bugün bana haddimi bildirecek bir ders alacağım! Benim için bugün Rezil Olma Günü! Benim biricik sevgilim, sen imdadıma yetişmiş olmasaydın, ben umutsuzluk içinde köpekler gibi sürünecektim!"

Sue onun, gene o çok heyecanlı, kendi kendine eziyet etti-

ği hallerinden birine gireceğini, yüzünden anladı. "Önce kendi işlerimizi halletmeye baksaydık çok daha iyi olacaktı, sevgilim" dedi. "Şimdi göreceklerinin eski üzüntülerini canlandıracağına, sana zarardan başka hiçbir şey getirmeyeceğine eminim!"

- "Olsun... Epey yaklaştık, şimdi göreceğiz."

İtalyan tarzındaki taraçasında burma sütunların bulunduğu kilisenin yanından sola saptılar. Jude tepesindeki feneri pek ünlü dairevi tiyatro binasını görene kadar aynı yoldan yürümeye devam ettiler. Bu fener Jude'un zihninde yüzüstü bırakılmış umutlarının hüzünlü simgesi olarak yer etmişti, çünkü oradan bakıp şehrin üniversitelerini gözden geçirirken, üniversitede okumanın ne kadar boşuna bir çaba olduğunu son olarak burada anlamıştı.

Bugün bu binayla en yakın üniversite arasında uzanan boşluğu meraklı bir kalabalık doldurmuştu. Üniversitenin kapısı ile dairevi tiyatro binasının arasında kalan binanın kapısına kadar uzanan iki sıra tahta bölme yapılmış böylece seyirci olarak gelen halka bir geçit yeri açılmıştı.

Jude birdenbire heyecanlanarak: "İşte burası... şimdi buradan geçecekler!" diye haykırdı. Kalabalığı iteleyerek önlere doğru ilerledi, çocuğa hâlâ sımsıkı sarılmış halde, kendine tahtaperdenin önünde bir yer buldu. Sue ile ötekiler hemen arkasındaydılar. Kalabalık arkalarındaki boşluğa birikti; aralarında hemen gülüşmeler şakalaşmalar ve konuşmalar başlamıştı, bu sırada, arabalar durmadan üniversitenin aşağı kapısına yanaşıyor, içlerinden, kan kırmızısı pelerinlere bürünmüş, ağırbaşlı, heybetli adamlar iniyordu. Gökyüzünde bulutlar birikmiş, her yan kurşunrengi olmuştu; arasıra gökgürültüleri duyuluyordu.

Küçük Zaman Baba titredi: "Nasıl da Kıyamet Günü'ne benziyor!" diye fısıldadı.

Sue: "Onlar sadece bilgili Doktorlar" dedi.

Beklerken kocaman yağmur damlaları başlarına, omuzlarına düşüyor, gecikme gittikçe bıkkınlığı arttırıyordu. Sue burada daha fazla kalmak istemediğini belirtti.

Jude başını çevirmeden: "Şimdi gelirler" dedi.

Geçit töreni bir türlü başlamak bilmedi. Kalabalıktan birisi, vakit geçirmek için, en yakın üniversite binasının ön duvarına bakıp ortasındaki Latince yazıda ne denildiğini merak ettiğini söyledi. Soruyu soran adamın hemen yanında duran Jude cevabı açıkladı ve çevresindekilerin kendisini ilgiyle dinlediklerini fark edince saçaklıklardaki oymalar hakkında -yıllarca önce incelemişti bunları- bilgi vermeye başladı. Ayrıca şehrin başka yerlerindeki üniversite binalarının cephelerinin taş duvar yapısının bazı ayrıntılarını da eleştiriyordu.

İçlerinde iki de polis bulunan aylak kalabalık, ona Likaonya'lıların Ermiş Paulos'a baktıkları gibi bakıyorlardı, çünkü Jude hangi konu açılsa biraz fazla heyecanlanmaya yatkındı. Kalabalıktakiler şehirlerindeki binalar hakkında bu yabancının kendilerinden daha çok bilgili olmasına şaşmış görünüyorlardı. En sonunda içlerinden biri: "A! ben o adamı tanıyorum, yıllarca önce burada çalışmıştı... adı da Jude Fawley idi!" dedi. "Kusura bakmasın ama, ona Kutsal Batakhane'nin Öğretmeni diye de ad takmışlardı -kusura bakmazsınız değil mi- çünkü o telden çalardı. Artık evlenmiş sanırım. Kucağındaki çocuğu olsa gerek. Taylor olsa onu tanır, tanımadığı yoktur çünkü."

Bu konuşan Jude'un eskiden birlikte üniversite duvarlarının onarımı işinde çalıştığı Jack Stagg adında biriydi. Tenekeci Taylor da hemen oracıktaydı. Engellerin arkasından Jude'a seslendi: "Geri dönmekle bize şeref verdin, dostum!"

Jude başını salladı.

"Gitmekle de pek öyle büyük işler becermişe benzemiyorsun, doğru değil mi?"

Jude başını sallayarak bunu da kabul ettiğini belirtti.

- "Sadece besleyecek daha çok mide bulmuş kendine!" Bunu söyleyen yeni bir sesin sahibiydi, Jude bunu tanıdığı başka bir duvarcı olan Joe amca olduğunu gördü.

Jude, alınganlığa kapılmadan, tersini iddia edemeyeceğini söyledi. Böylece karşılıklı dokundurmalar birbirini izledi ve Jude ile aylak kalabalık arasında genel konuşma gibi bir şey başladı. Tenekeci Taylor Jude'a meyhanede iddiaya girdiği geceyi, Havarilerin Yeminini hâlâ Latince olarak hatırlayıp hatırlamadığını sordu.

Joe da: "Ama, Senin talihin o yönde değildi herhalde?" diyerek lafa karıştı. "Gücün yetmedi bu işi kaldırmaya?"

Sue: "Artık onlara karşılık verme!" diye yalvardı.

Kalabalığın arasına sıkışıp görünmez hale gelen Küçük Zaman Baba üzüntülü bir sesle: "Christminster'i hiç sevmedim!" dedi.

Jude ise kendisinin bu insanlara merak, şaşkınlık, eleştirme konusu olduğunu görünce, utanması için bir sebep olmayan olaylar hakkında herkesin önünde açıklamalarda bulunmaktan kaçınma eğiliminde değildi; az sonra da genel olarak bütün kalabalığa hitaben yüksek sesle şunları söyleyecek kadar heyecanlandı:

"Kim olursa olsun, her genç adam için zor bir mesele bu, dostlarım... benim o zaman boğuşmak zorunda kaldığım, şimdi de binlerce kişinin bu çalkantılı zamanlarda tartıştığı bir mesele: Bir insanın o işteki ustalığını hesaba katmadan kendini tesadüf içinde bulduğu işte yoluna devam etmesi mi gerekir, yoksa hangi alanda usta ya da ilgisi olduğunu iyice düşünüp yolunu ona göre yeniden çizmesi mi gerekir? İşte ben bu ikincisini yapmaya çalıştım, başaramadım. Ama, bu

başarısızlığımın görüşümün yanlış olduğunu ispat ettiğini, ya da başarı sağlamış olsaydım başarımın bunun doğruluğunu ispat etmiş olacağını da kabul etmiyorum; oysa, bugünlerde bu gibi çabaları ancak böyle övüyoruz... yani özlerindeki sağlamlık bakımından değil de, tesadüfe bağlı sonuçlarından yargıya varıyoruz. Şimdi teker teker buraya gelmekte olan şu kırmızılı-siyahlı beylerden biri olmuş olsaydım herkes: "Bak şu delikanlı ne akıllılık etmiş, doğasının sesini dinleyerek bu hale gelmiş!" derdi. Ama, benim gibi başladığım yerde sayıp durana: "Şu budalaya bak, canının istediğini yapmaya kalktı!" derler.

"Buna rağmen yenilmeye razı olan iradem değil, yoksulluğum oldu. Benim tek kuşakta yapmaya çalıştığımı yapmaya iki, üç kuşak ister. Sonra, benim sevgi duyduğum insanlar elinde imkânları olmayan bir adamı hırpalayacak kadar güçlüydü. İnsanın gerçekten ülkesine lâyık değerli biri olabilmesi için bir balık kadar soğukkanlı, bir domuz kadar da bencil olması gerek. Benimle alay edebilirsiniz, bir şey diyemem; hiç şüphesiz benden uygununu bulamazsınız bu iş için ama, şu son yıllarda nelere katlandığımı bilseniz öyle sanıyorum ki bana acırdınız. Onlar da bilselerdi... Üniversite öğretmenlerinin teker teker gelmekte olduğu binayı başıyla gösteriyordu. "...onlar da belki öyle yaparlardı!"

Bir kadın: "Doğru, sahiden pek hasta, pek yıpranmış bir hali var" dedi.

Sue'nun yüzünde daha duygulu bir ifade belirdi ama, Jude'a yakın durduğu halde yüzü görünmüyordu.

Jude: "Belki ölmeden yararlı bir iş yapabilirim" dedi. "Ne yapılması gerektiği konusunda korkunç bir örnek olmakla birlikte bir ahlâk dersi verebilirim." Sözlerine buruk olmayan bir hava içinde başladığı halde şimdi gitgide daha acı konuşuyordu. "Belki de ben, bugünlerde herkesi mutsuz kılan

şu ruh huzursuzluğunun, toplum huzursuzluğunun değersiz bir kurbanından başka bir şey değilim!" Sue, Jude'un hangi duygulara kapıldığını anlamıştı, gözleri yaşlarla dolarak: "Bunu onlara anlatma," diye fısıldadı. "Böyle değildin sen. Sen en soylu bir şekilde çabalayarak bilgi edinmeye çalıştın, seni suçlayacak biri varsa bu, dünyanın en kötü en alçak en adi insanı olmalı!"

Jude kolunu dinlendirmek için kucağındaki çocuğu daha rahat bir duruma geçirerek sözlerine son verdi: "Görünüşte yoksul, hasta bir adamım ama, gerçekte daha da kötüyüm. Bir ilkeler kaosu içindeyim... karanlıkta bocalayıp duruyorum... örneklere değil de, içgüdülerime uyarak davranıyorum. Sekiz, dokuz yıl önce, buraya ilk geldiğimde, bir takım kesin düşüncelerim vardı; teker teker yok oldu bunlar ve gittikçe daha çok kuşku doluyor içime. Şimdi ise bana ve başkalarına zararı olmayan, en çok sevdiğim varlıkları mutlu kılan bir şekilde, içgüdülerime uymaktan başka bir yaşayış tarzım olabileceğini sanmıyorum. İşte baylar, neler yaptığımı öğrenmek istediniz, ben de anlattım. Umarım işinize yarar! Burada daha fazla bir açıklama yapamayacağım. Toplum düzeninizin bir yerinde bazı aksaklıklar olduğunu anlıyorum; bunların ne olduğunu ancak benden daha ileri görüşlü kimseler ortaya çıkarabilir... ortaya çıkarabilirlerse, hiç değilse bizim zamanımızda. *Çünkü bu hayatta insan için iyi olanı kim bilebilir? Güneşin altında kendisinden sonra ne olacağını insana kim söyleyebilir?*"

Ahali: "Dinleyin, dinleyin!" diye haykırdı. Tenekeci Taylor da: "İyi bir vaaz çekti!" dedi. Sonra yanında duranlara eğilerek fısıldadı: "Doğrusu, bizim rahip hastalandığı zaman yerine gelen gezgin papazlardan biri böyle bir konuşmayı adam başına bir altın almadan yapmazdı. Ne dersiniz? Yemin ederim ki yapmazdı! Hem yapsa bile konuşmasını önce

birisine yazdırırdı. Kaldı ki bu adam bir emekçi!"

Jude'un söylediklerini sanki gözler önüne seren bir örnek gibi tam o sırada geçikmiş bir araba telaşla kapıya yanaştı. İçinde cüppeli bir doktor vardı. Araba tam inmesi gereken yerde durmadığı için doktor kendini dışarı atıp kapıdan içeri soluk soluğa girdi. Arabacı inerek hayvanın karnını tekmelemeye başladı.

Jude: "Dünyanın en dindar, en bilgili şehrinde, üniversite kapıları önünde bu yapılabildikten sonra ilerlediğimizi nasıl söyleyebiliriz ki?" dedi.

Arkadaşıyla birlikte üniversitenin büyük kapılarını açan polislerden biri: "Hizaya gelin!" diye seslendi. "Bana bak, delikanlı, geçit töreni sırasında dilini tut." Yağmur daha da arttı, şemsiyeleri olanlar açtılar. Jude'un şemsiyesi yoktu, Sue'nun yanında da ancak ufak bir şemsiye vardı. Jude o anda farkında değildi ama, Sue'nun yüzü birden solmuştu.

Sue, şemsiyesiyle onu korumaya çalışarak: "Haydi gidelim, bir tanem" diye fısıldadı. "Kalacak bir yer bulacağız daha, unutma. Hem sonra, eşyalarımızı da istasyonda bıraktık; üstelik, sen de daha doğru dürüst iyileşmedin. Bu yağışlı hava sana dokunacak diye korkuyorum!"

Jude: "Şimdi gelirler. Bir dakika dur, gideriz" dedi.

Ard arda altı çan sesi duyuldu, çevredeki pencereleri insan yüzleri doldurdu. Dekanların, yeni Doktorlar'ın geçidi başladı. Kırmızı-siyah cüppeleri içinde Jude'un gözlerinin önünden bir camın arkasında kalan ulaşılmaz gezegenler gibi geçiyorlardı. Onlar geçerlerken bir memur adlarını söylüyordu. Eski dairevi Wren Tiyatrosu'na vardıklarında kalabalık adlarını hep birlikte haykırdı.

Jude: "Haydi gelin, o yana gidelim" dedi. Yağmur artık durmadan yağdığı halde farkında değilmiş gibi görünüyordu. Onları alıp tiyatronun olduğu yere getirdi. Araba tekerlekle-

rinin gürültüsünü önlemek için yerlere serili hasırların üzerinde durdular. Oradaki binayı çevreleyen eski, yıpranmış büstler olgun bir ağırbaşlılıkla, olup bitenlere, özellikle sırılsıklam olmuş Jude'la Sue'ya, çocuklarına, orada hiç işleri olmayan çılgın insanlarmış gibi bakıyorlardı.

Jude istekle Sue'ya: "Ben de içeri girebilsem!" dedi. "Dinle... buradan Latince konuşmadan birkaç kelime yakalayabilirim belki; pencereler açık.

Org müziği, bağırıp çağırışmalar yağmur altında bekleyen Jude'un arasıra *um,* ya da *ibus*'la biten bir kelimeden başka Latince dinlemesine engel oldu.

Bir süre sonra, içini çekerek: "N'apalım... ömrümün sonuna kadar dışarıda kalmaya mahkûm bir insanım!" dedi. "Artık gidebilirim, benim sabırlı Sue'cuğum. Bunca zaman yağmurda beklemekle ne kadar iyi davrandın... sırf benim hatırım için! Artık bu kahrolası yere bir daha metelik bile vermeyeceğim, yemin ediyorum, vermeyeceğim! Ama, tahta perdenin arkasında durduğumuz sırada sen neden öyle tir tir titriyordun? Senin rengin atmış, Sue!"

"Öbür yandaki kalabalığın arasında Richard'ı gördüm de."

"Ya... öyle mi?"

"O da hepimiz gibi şenliği görmeye gelmiş belli: Demek ki uzakta oturmuyor. Daha ılımlı bir şekilde de olsa, o da senin gibi üniversiteye girebilmeye can atardı. Beni görmedi ama seni duymuş olmalı. Ama Farkında değilmiş gibiydi.

"Aldırsa ne olacaktı! Sue, bir tanem, onunla ilgili dertlerden artık kurtuldun değil mi?"

"Evet, öyle sanırım. Ama, ben zayıfım. Bu yaptığımızın doğru olduğunu bildiğim halde, ondan garip bir şekilde ürküyorum; bu, inanmadığım töreler karşısında gene de duyduğum bir dehşet, ya da korku. Zaman zaman üzerimde gezi-

nen bir felç gibi her yanımı sarıveriyor, beni öyle mutsuz kılıyor ki!"

"Çok yoruluyorsun, Sue. Ah... unuttum, sevgilim! Evet, hemen gidelim."

Kalacak bir yer aramaya başladılar, sonunda Mildew Lone'de fena sayılmayacak bir yer buldular, Jude'un çok hoşlandığı bir yer olduğu halde Sue'yu hiç de o kadar büyülememişti; bu yol üniversitenin arkasına yakındı ama, onunla hiç ilgisi yoktu. Küçücük evleri karanlığa boğan üniversite binalarının içindeki hayat o yolda oturanların hayatından o kadar farklıydı ki yer küresinin iki ayrı ucundaydılar sanki; oysa ikisinin arasında ancak bir duvarın kalınlığı vardı.

İki, üç evin üzerinde kiralık oda ilânı gördüler, bu kapılardan birine vurdular. Kapıyı bir kadın açtı.

Jude birdenbire: "A! dinle!" dedi.

"Neyi?"

"Neyi olacak, çanları. Hangi kilise acaba? Sesler hiç yabancı gelmiyor."

Biraz uzaktan başka çan sesleri de duyulmaya başlamıştı.

Evsahibi kadın, ters ters: "Bilmiyorum!" dedi. "Bunu sormak için mi kapıyı vurdunuz?"

Jude kendine gelerek: "Hayır, bir yer kiralamak için" dedi. Kadın bir an Sue'yu baştan aşağı süzdü. "Kiralık odamız yok" diyerek kapıyı kapadı.

Jude sinirli, çocuk ise telâşa kapılmış gibi görünüyordu. Sue: "Bak, Jude" dedi, "bırak da bu sefer ben deneyeyim. Sen yolunu bilmiyorsun.

Az uzakta ikinci bir yer daha buldular ama, burada da evsahibi Sue'dan başka bir de küçük çocukları görünce, kibarca: "Kusura bakmayın, çocuklu ailelere vermiyoruz" diyerek kapıyı kapadı.

Küçük çocuk sanki başlarına dert açılacağını anlamış gi-

bi, ağzını büzüştürüp sessizce ağlamaya başladı. Zaman Baba iç geçirdi, "Christminster'i hiç sevmedim" dedi. "Şu kocaman eski evler hapishane mi?"

Jude: "Hayır, onlar üniversite" dedi. "Belki bir gün sen de onlardan birinde okursun."

Çocuk: "Okumam, daha iyi!" diye karşılık verdi.

Sue: "Haydi gelin, bir kez daha şansımızı deneyelim" dedi. "Pelerinime biraz daha sıkı sarınayım... Kennethbridge'i bırakıp buraya gelmek Hayfa'dan kalkıp Pilatus'a gelmeye benziyor!.. Şimdi nasılım, şekerim?"

Jude: "Şimdi kimse farkına varmaz" dedi.

Bir ev daha kalmıştı, üçüncü kez şanslarını denediler. Buradaki kadın biraz daha cana yakındı. Ama, kiraya verebilecek fazla yeri yoktu; onun için, Jude'un kendine başka bir yer bulması şartıyla Sue ile çocuklara bir yer bulabileceğini söyledi. İşlerini bu saate bırakıp şimdi güç durumda kaldıkları için bunu ister istemez kabul etmek zorunda kaldılar. Kadının istediği fiyat onların kesesine pek uymadığı halde anlaşmaya vardılar. Jude daha uygun bir yer buluncaya kadar titizlik edecek durumda değillerdi. Sue bu evin arka tarafında, ikinci katta, yanında çocuklar için de ufak bir bölmesi olan odalardan birine yerleşti. Jude bir fincan çay içmeye kaldı. Pencereden üniversite binalarından birinin görüldüğünü fark edince sevindi. Dördünü birden öperek bir iki şey almak, ayrıca kendine kalacak bir yer bulmak için oradan ayrıldı.

O çıktıktan sonra evsahibi kadın Sue ile konuşup evine aldığı bu ailenin durumu hakkında bilgi edinmek için yukarı çıktı. Sue yalan bilmezdi, son zamanlarda çektikleri güçlükler, oradan oraya taşınmaları hakkında kadına açıldıktan sonra onun birdenbire şu soruyu sormasıyla şaşkına döndü:

"Siz gerçekten evli misiniz?"

Sue duraladı; sonra, birden içinden gelerek, kocasının da, kendisinin de ilk evliliklerinde çok mutsuz olduklarını, bundan sonra da bozulması imkânsız bir ikinci bağlılıktan ürktükleri, bir sözleşmenin şartlarının sevgilerini yok edeceğinden korktukları için, evlenecek cesareti bulamadıklarını söyledi. Bu yüzden kendi görüşüne göre evli bir kadın olduğu halde, evsahibi kadının gözünde öyle olmayabilirdi.

Kadının utanmış gibi bir hali vardı, aşağıya indi. Sue, düşüncelere dalmış, pencerenin yanında yağmuru seyrediyordu. Bu huzurunu eve giren birinin çıkardığı sesler bozdu. Sonra aşağıdan bir kadınla bir erkeğin konuşmaları duyuldu. Kadının kocası gelmişti, kadın o yokken içeri aldığı kiracıları anlatıyordu.

Adamın sesi birdenbire öfkeyle yükseldi: "Nereden çıktı şimdi bu da! Böyle bir kadını kim ister burada! Üstelik, doğum da yapabilir!.. Hem sonra, çocuk olmaz demedim miydim ben sana? Sahanlıkta merdivenleri onlar üzerinde tepinsin diye mi yeni boyadım yani? Onlarda bir iş olduğunu anlamalıydın... öyle gelinir mi hiç? Ben bekâr kiracı almanı söylerken sen bir aileye kiralıyorsun evi!"

Karısı karşılık verdi ama, adamın dediği dedik birisi olduğu anlaşılıyordu; çünkü az sonra Sue'nun kapısına vurulmuş, açıldığında kadın eşikte belirmişti.

"Hanımefendi, kusura bakmayın, odayı veremeyeceğim. Kocam kabul etmiyor; onun için, buradan ayrılmanızı rica etmek zorundayım. Şimdi vakit epey ilerlediği için bu gecelik kalmanıza bir diyeceğim yok, yarın sabah erkenden gidebilirseniz çok memnun olurum."

Sue kadınla kocası arasında anlaşmazlık çıkarmak istemediğinden, ertesi sabah ayrılacağını bildirdi. Kadın gittikten sonra gene pencereden dışarı baktı. Yağmurun dindiğini görerek çocuğa, küçükleri yatırdıktan sonra, birlikte çıkıp

başka bir yer arayacaklarını söyledi. Biraz sonra da, az önce Jude'un istasyondan yolladığı sandıkları açmadan, çocukla birlikte, ıslak sokağa çıkıp yürümeye başladılar. Jude kendisine yer aramakla meşgul olduğu için Sue evden çıkmasının bildirildiğini söyleyip onu daha da üzmek istemedi. Çocuğun eşliğinde, bir o sokağa, bir bu sokağa girdi; bir düzine eve başvurduğu halde Jude'la olduğu zamankinden daha da kötü sonuçlar aldı; kimse ona oda vermeye yanaşmıyordu. Gece karanlığında kalacak yer arayan böyle bir kadınla çocuğa her evsahibi yan gözle bakıyordu.

Çocuk bir önseziyle: "Ben hiç doğmamış olmalıydım, değil mi?" dedi.

Sue, sonunda, bitkin düşerek, hiç değilse geçici olarak başını sokabileceği bir köşe olan o yere döndü. O yokken Jude gelmiş, kaldığı yerin adresini bırakmıştı. Sue, hâlâ ne kadar zayıf olduğunu bildiği için, ertesi güne kadar onu rahatsız etmemek kararında direndi.

II

Ev, eski üniversite sınırları içinde yapılan kulübemsi binalardan farklı değildi. Sue çıplak döşemeye bakarak, oturuyordu, sonra gözlerini pencereden görünen manzaraya çevirdi. Karşıda, biraz ötede, Sarcophagus üniversite binasının dış duvarları görünüyordu, sessiz, kara ve penceresiz bu duvarlar, dört yüz yıllık kasveti, dinsel hoşgörüsüzlüğü, çürümüşlüğü küçük odaya akıtıyor, geceleri ay ışığının, gündüzleri de güneşin içeri girmesine engel oluyordu. Bunun arkasında Rubric üniversite binasının ana çizgileri de görünebiliyor, daha ileride bir başka binanın kulesi seçilebiliyordu. Sue

saf bir insana hükmeden tutkunun ne garip görünüşleri olduğunu düşünüyordu: Jude onu, çocukları bu kadar severken, nasıl olup da onları, hâlâ peşini bırakmayan o hayalinin etkisiyle, bu sıkıntılı izbeye yerleştirebilmişti? Şimdi bile o bilgili duvarların onun isteğine verdikleri buz gibi karşılığı açık olarak duyamıyordu.

Kalacak başka bir yer bulunamaması, bu evde ise babasına yer olmayışı küçük oğlanı derinden etkilemişti; somurtmasına ve içine kapanmasına yol açan bir korku her yanını sarmışa benziyordu. Onun konuşmasıyla sessizlik bozuldu:

"Anne, yarın ne yapacağız?"

Sue umutsuzlukla: "Bilmiyorum" dedi. "Korkarım bu haber babanı üzecek."

"Babam iyi olsaydı... bir de ona da burada yer olsaydı! O zaman bu kadar acı olmazdı! Zavallı babacığım!"

"Evet, bu kadar acı olmazdı."

"Benim yapabileceğim bir şey var mı?"

"Yok! Dert, düşmanlık ve acıdan başka bir şey yok!"

"Babam biz çocuklara yer açılsın diye gitti, değil mi?"

"Biraz öyle."

"Dünyada olmaktansa olmamak daha iyi, öyle değil mi?"

"Aşağı yukarı öyle, şekerim.

"İyi bir yer bulamamanız bizim yüzümüzden, değil mi?"

"Eh... kimi vakit çocuklara karşı çıkanlar oluyor."

"Peki, madem çocuklar insanların başına bu kadar dert açıyor, niçin insanlar gene de onları doğuruyor?"

"Şey... çünkü bu bir doğa yasası da ondan."

"Ama, biz doğmak istemiyoruz ki!"

"Evet, orası öyle."

"Hem, daha da kötüsü ne, biliyor musun? Sen benim asıl annem değilsin, isteseydin beni yanına almayabilirdin. Sana gelmemeliydim ben... İşte işin doğrusu bu! Onlara Avustral-

ya'dayken dert oluyordum, burada da herkese dert oluyorum. Keşke doğmasaydım!"

"Senin elinde değildir ki, şekerim."

"Bana kalırsa istenmeyen çocuklar doğdukları zaman, ruhları bedenlerine girmeden hemen öldürülmeli; öyle büyüyüp sokaklarda yürümesine izin verilmemeli!"

Sue buna karşılık vermedi. Her şeyi kurcalayan bu çocukla nasıl başa çıkacağını kara kara düşünüyordu. Sonunda, ona karşı dürüst, açık davranmaya karar verdi, çünkü o ne de olsa yaşlı bir dost gibi kendisiyle dertleşiyordu. Biraz duralayarak: "Yakında ailemizde biri daha olacak" dedi.

"Nasıl yani?"

"Bir bebek daha doğacak."

"Ne!" Çocuk ayağa fırladı. "Aman, bir tane daha mı getiriyorsun yoksa? Şimdikilerle işlerin başından aşkın değilmiş gibi!"

Sue, uzun zaman tutmaya çalıştığı gözyaşları gözlerinde parıldarken, mırıldandı: "Evet, ne yazık ki böyle yaptım!"

Çocuk hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. "Aldırdığın yok senin, aldırdığın yok!" diyerek onu acı acı azarlarcasına haykırdı. "Anlamıyorum nasıl yapabildin bunu, anne! Nasıl bu kadar kötü yürekli, bu kadar zalim olabilirsin! Babam iyileşene, bizler de durumumuzu düzeltene kadar yapmasan ne olurdu! Hepimizin başını daha çok derde sokacaksın! Bize yer yok, babam buradan gitmek zorunda kalmış, yarın kapı dışarı edileceğiz; bir de sen yakında bir tanemizi daha dünyaya getireceksin! Mahsus yaptın bunu... mahsus... mahsus!" Hıçkırarak, bir aşağı, bir yukarı, odanın içinde yürüyordu.

Sue'nun göğsü şimdi çocuğunki kadar hızlı inip kalkıyordu, yalvararak: "Beni bağışlamaya çalış, küçük Jude!" dedi. "Sana anlatamayacağım... belki biraz daha büyüdüğün zaman anlatırım. Doğru, sanki kasten yapmışım gibi görünü-

yor, hele başımız böyle dardayken! Anlatamam, şekerim! Ama... değil... pek kasten değil... elimde değil!"

"Elbette elinde... mutlaka öyle olmalı! Yoksa, sen kabul etmeyecek olduktan sonra bize kimse karışamaz! Seni hiçbir zaman bağışlamayacağım, hiçbir zaman! Bundan sonra ne beni, ne babamı, ne de ötekileri sevdiğine inanmam!"

Kalktı, yere bir döşek kurulmuş olan yandaki odaya geçti. Sue onun: "Biz çocuklar olmasak her şey yolunda olacak" dediğini duydu. "Öyle düşünme, şekerim!" diye seslendi. "Haydi, uyu artık!"

Ertesi sabah altıyı biraz geçe uyandı. Kahvaltıdan önce Jude'un adresini verdiği hana koşup, olup bitenleri bildirmeye karar verdi. Çocukların, bir gün önceki dolaşmalarından sonra yorgun düşmüş olacaklarını biliyordu, onları uyandırmamak için usulca kalktı.

Jude'u, kendi kaldıkları yerin masrafını dengelemek için yerleştiği, o karanlık handa kahvaltı ederken buldu, nasıl evsiz kaldığını anlattı. Jude bütün gece onu merak edip durduğunu söyledi. Nedense, şimdi sabah olunca, kaldıkları yerden çıkmalarının istenmesi Sue'ya geceki kadar iç karartıcı bir şey gibi gelmiyordu, başka bir yer bulmak için çabalayıp başarısızlığa uğraması bile ona şimdi o kadar dokunmuyordu.

Jude: "Hep birlikte birkaç günlüğüne bu hana gelin" dedi. "Kaba bir yer, çocuklar için de pek hoş değil ama, ev bakmak için daha çok vaktimiz olur. Şehir dışında bol bol yer vardır... eskiden kaldığım Beersheba denen yerde. Şimdi burada olduğuna göre, gel benimle kahvaltı et, küçük kuşum. İyisin, değil mi? Çocuklar uyanmadan dönüp onlara da yemek hazırlaman için bol bol vaktimiz var daha. Ben de seninle geleyim daha iyi."

Acele bir yemek yediler, bir çeyrek saat sonra Sue'nun aşırı mazbut konaklama yerlerinden çıkmaya kesinlikle ka-

rar vererek, birlikte yola koyuldular. Eve gelip yukarı çıktıklarında Sue çocukların odasından ses seda gelmediğini gördü, ürkerek, evsahibi kadına seslendi, çaydanlıkla kahvaltı için yiyecek bir şey getirmesini rica etti. Bu istekleri baştan savma bir şekilde yerine geldikten sonra Sue yanında getirdiği birkaç yumurtayı içinde su kaynamakta olan çaydanlığa koydu, sonra Jude'u çağırıp yumurtalara göz kulak olmasını söyledi, kendisi çocuklara bakmaya gitti, çünkü saat sekiz buçuğa geliyordu.

Jude saat elinde, yumurtaların pişme vaktini ayarlayarak çaydanlığın üzerine eğilmiş, çocukların yatmakta olduğu odaya arkası dönük duruyordu. Sue'nun attığı bir çığlık üzerine birdenbire hızla döndü. Küçük odanın -daha doğrusu bölmenin- kapısının açık olduğunu gördü; Sue açarken menteşeleri biraz zorlanmıştı; Sue da oracıkta yere yığılıvermişti. Onu kaldırmak için atılınca döşemenin üzerine serilmiş küçük yatağa gözü kaydı. Çocuklar yoktu! Deliye dönmüş gibi, odanın içinde gözlerini gezdirdi. Kapının arkasında elbise asmak için iki kanca vardı, en ufak iki çocuğun vücutları burada, boyunlarına kordon sarılı, sarkıyordu, az ileride bir çiviye de buna benzer bir biçimde Küçük Zaman Baba asılıydı. Ona yakın bir yerde devrilmiş bir iskemle duruyordu. Çocuğun cam gibi gözleri, yana kaymış, odaya bakıyordu, küçük kızla yavru oğlanın gözleri kapalıydı.

Jude bu gördükleri karşısında garip, kavurucu bir korkuya kapılmış, donakalmıştı. Sue'yu olduğu yerde bırakıp cebindeki çakıyla ipleri kesti, çocukların ölülerini yatağa attı. Bu bir dakikalık elleyişle vücutlarda artık can kalmadığını anlamış gibiydi. Baygınlık nöbetleri geçiren Sue'yu kollarının arasına alıp öteki odada yatağa yatırdıktan sonra soluk soluğa, evsahibi kadına seslendi, doktor aramak için dışarı fırladı.

Dönüp geldiğinde Sue kendine gelmişti. Çaresiz iki kadın çocukların üzerine eğilmiş deli gibi, onları canlandırmak için çırpınıyorlardı. Bu üç küçük ölüyü görünce Jude kendini artık tutamadı. En yakın bulabildiği doktor geldi ama, Jude'un da tahmin ettiği gibi artık lüzum kalmamıştı. Çocukları kurtarmanın imkânı yoktu; vücutları daha soğumamıştı ama, birkaç saattir asılı durdukları anlaşılmıştı. Daha sonra toparlanıp akıl yürütecek hale gelince, şu ihtimal üzerinde durdular: Büyük çocuk uyanıp Sue'nun gitmiş olduğunu görünce şiddetli bir umutsuzluk nöbetine tutulmuş, geceki olaylar, öğrendikleri de hasta yaradılışını kamçılamıştı. Üstelik, yerde bir kâğıt parçası bulmuşlardı, üzerinde, çocuğun her zaman yanında taşıdığı kurşun kalemle şunlar yazılıydı.

Fazla geldiğimiz için yaptım.

Sue bunu görünce kendini iyice kapıp koyuverdi. Çocukla yaptığı konuşmanın bu faciaya yolaçmış olduğunu anladı, dinmek bilmeyen bir acı içinde kıvranmaya başladı. Onu zorla alt kattaki bir odaya götürdüler. Orada incecik bedeni hıçkırıklarla sarsılarak, gözlerini tavana dikmiş, yatıyordu; evin hanımı onu boşuna yatıştırmaya çalışıyordu. Yukarıda gezinenlerin ayak seslerini duyabiliyorlardı. Sue onların yanına dönebilmek için yalvardı ama, bir umut kaldıysa onun gitmesinin bunu da tehlikeye sokabileceğini, ayrıca taşıdığı bir başka cana da kıymamak için kendisine dikkat etmesini söylediler. Sorduğu soruların ardı arkası gelmiyordu, sonunda Jude inip hiçbir umut kalmadığını bildirdi. Sue konuşacak hale gelir gelmez ona bir önceki akşam çocuğa söylediklerini hatırlattı, neden bütün bunlarda kendisini suçlu gördüğünü açıkladı.

Jude: "Hayır" dedi. "Bunu yapmak onun yaradılışında

vardı. Doktor Bey yaradılıştan böyle çocuklar olduğunu söylüyor... bir önceki kuşakta hiç rastlanmayan cinsten erkek çocuklar... Yeni hayat görüşlerinin sonucuymuş bu. Direnecek gücü bulacakları yaşa gelmeden hayatın bütün korkunçluklarını görüyorlarmış. Çok okumuş bir adam bu Doktor Bey ama, elinden bizi yatıştırmak için hiçbir şey..."

Jude, Sue'yu düşünerek, üzüntüsünü içine atmıştı ama, artık dayanamayarak o da kendini bıraktı; onun bu hali Sue'ya daha da dokundu, onun derdini paylaşmak için kendi kendini suçlamaktan bir dereceye kadar vazgeçmişti.

Herkes gittikten sonra, Sue'nun çıkıp çocukları görmesine izin verildi. Büyük çocuğun yüzü durumu apaçık ortaya koyuyordu. O küçücük şeklin üzerinde Jude'un ilk evliliğini karartan bütün o uğursuzluk, onun bütün yanlışları, korkuları bir araya gelmişti. O, kısacası, bütün bunları dile getiren bir düğüm noktası, bir odak, bir belirtiydi. Bir önceki ana babasının tedbirsizliği yüzünden inlemiş, onların birbirlerine bu kadar uymayışı yüzünden de ölmüştü.

Ev sessiz kalıp da ölüm tahkikat memurunu beklemekten başka işleri kalmayınca, arkadaki ağır duvarlardan gelen derin, soğuk bir ses odayı doldurmaya başladı. Sue, tıkanan soluk alışını tutarak: "Nedir bu?" diye sordu.

"Üniversite kilisesinin orgu. Orgcu prova yapıyor herhalde: Yetmiş üçüncü ilâhideki marşı çalıyor: *Tanrı gerçekten sevgisini İsrail'e bağışlamıştır.*"

Sue gene ağlamaya başladı. "Ah, ah, yavrucuklarım! Onların kimseye bir kötülüğü dokunmamıştı ki! Ne diye beni değil de onları alıp götürdüler!"

Bir daha sessizlik çöktü. Sonra dışarda iki kişinin konuşması duyuldu.

Sue, inleyerek: "Bizi konuşuyorlardır!" dedi. *Yeryüzüne, meleklere, insanoğluna rezil olduk!*"

Jude kulak verdi, "Hayır, bizi konuşmuyorlar" dedi. "Bunlar ayrı görüşte iki din adamı, kilisede mihrabın Kudüs yönüne bakması meselesini tartışıyorlar. Ulu Tanrım! bütün yaradılış acıdan inim inim inlerken Kudüs yönünü tartışmak ne demektir!"

Sonra bir daha sessizlik çöktü. Bu sefer Sue gene önüne geçilmez bir nöbete tutulup acı içinde kıvranmaya başladı. "Bizim dışımızda olan bir şey var, hep "Olmaz!" diyor. Önce, 'Öğrenmeyeceksin' dedi, sonra, 'Çalışmayacaksın' dedi, şimdi de 'Olmaz, sevmeyeceksin!' diyor."

Jude onu yatıştırmaya çalışarak: "Bu kadar acı konuşma, sevgilim" dedi.

- "Ama, doğru söylüyorum!"

Böylece beklemeye devam ettiler. Sue yeniden odasına döndü. Bebeğin ölümü sırasında bir iskemlenin üzerinde duran zıbının, patiklerin, çorapların yerinden kımıldatılmasına izin vermiyordu, Jude ise onların gözünün önünden kaldırılması için elinden geleni yapmaya hazırdı. Jude onlara ne zaman dokunacak olsa Sue yalvararak oldukları yerde bırakmasını söylüyordu; evsahibi kadın da onları ortadan kaldırmaya kalkınca Sue çılgın gibi onun üzerine yürüdü.

Jude onun, galeyana gelmesinden çok, sönük, cansız sessizliklerinden ürküyordu. Bir ara Sue: "Niçin benimle konuşmuyorsun, Jude?" diye haykırdı. "N'olursun, bana sırt çevirme! Senin bakışlarından uzaklaşmanın yalnızlığına dayanamıyorum!"

Jude yüzünü onun yüzüne yaklaştırarak: "Yok canım, bak işte buradayım" dedi.

"Evet... Ah, yoldaşım benim, o mükemmel bağlılığımız -o ikimizin tek oluşu- kanla lekelendi artık!"

"Ölümle gölgelendi, o kadar."

"Ah, ah... aslında onu bu işi yapmaya ben sürükledim!

Farkında değildim ama, benim yüzümden yaptı! İnsan kendi yaşıtı bir büyükle nasıl konuşursa öyle konuştum onunla! Dünyanın bize karşı olduğunu, buna mal olduktan sonra yaşamaktansa yaşamamanın daha iyi olduğunu söyledim; o da laflarımı ciddiye aldı. Sonra, bir çocuk daha doğuracağımı söyledim. Bu ona müthiş dokundu. Ah, görseydin beni acı acı azarladı!"

"Niye böyle yaptın, Sue?"

"Söyleyemeyeceğim. Ona karşı dürüst olmak istiyordum. Onu aldatmaya dayanamıyordum, hayatı olduğu gibi bilmesini istiyordum. Ama, gene de tam olarak dürüst davrandım sayılmaz, çünkü yalancı bir nezaketle ona üstü kapalı bir şekilde anlattım. Ne diye başka kadınlardan yarım akıl fazla oldum? Ve neden tam akıllı olamadım? Ona yarın gerçekler anlatacağıma ne diye tatlı yalanlar uydurmadım? İşte bu kendimi tutamayışımdan ileri geliyor; ondan ne bir şey saklayabildim, ne de tam bir açıklamada bulundum!"

"Senin tasarıların başka birçok insan ve durum için belki iyi sonuç verebilirdi ama, bizim bu garip durumumuzda işler pek iyi yürümedi besbelli. Hoş, nasıl olsa bunları er geç öğrenecekti ya.

"Ben de yavrucuğuma yeni bir zıbın dikiyordum; onu artık hiç bu zıbınla göremeyeceğim, onunla hiç konuşamayacağım! Gözlerim öyle bir şişti ki hiçbir şeyi seçebilecek halde değilim. Kendi kendime mutlu olduğumu söylediğim zamandan beri bir yıl ya geçti, ya geçmedi! Birbirimizi severken birbirimizin üzerine pek düştük, her şeyi bir yana itip büyük bir bencillikle bütün vaktimizi birbirimize verdik! -Hatırlıyor musun?- sevinci bir erdem haline getirdik, diyorduk. Ben "Doğa'nın amacı, Doğa'nın kuralı, varoluş nedeni, bize verdiği birkaç içgüdüden ötürü sevinçli olmamızı buyuruyor" demiştim... Uygarlığın, kökünü kazımak istediği içgüdüler. Ne

korkunç şeyler söylemişim! İşte şimdi Kader, Doğa'nın sözünü kanacak kadar budala olduğumuz için, bizi böyle arkamızdan vurdu!"

Sue gene sessiz, düşünceye daldı. Sonra: "Belki de ölmüş olmaları daha iyi" dedi. "Evet... Öyle olduğunu apaçık görebiliyorum! Sefalet içinde solup gideceklerine böyle körpecik koparılmış olmaları çok daha iyi!"

Jude: "Evet" dedi. "Bazılarının dediğine göre yavrular çocukken ölünce ana babalar şenlik yapmalıymış.

Ama, onlar bilemezler! Ah yavrularım, yavrularım, şimdi sağ olmanız için neler vermezdim! Büyük çocuğun artık yaşamak istemediğini söyleyebilirsin, yoksa başka türlü kendi canına kıymazdı. Onun ölmesi o kadar akıl almayacak bir şey değildi; zavallı yavrucak, bu onun yola gelmek bilmeyen acıklı yaradılışının bir parçasıydı! Ama, ya ötekiler... benim, bizim kendi çocuklarımız!"

Sue asılı duran küçük zıbına, patiklere, çoraplara bir daha baktı, vücudu bir sicim gibi titredi. "Ben acınası bir yaratığım" dedi. "Artık ne cennete, ne de dünyaya lâyık biri! Bütün bu olup bitenler aklımı başımdan aldı! Ne yapsam ki?" Gözlerini Jude'a dikip eline sımsıkı sarıldı.

Jude: "Hiçbir şey yapılamaz" dedi. "Her şey olduğu gibidir, olacağına varır."

Sue durakladı. "Evet! Kim demişti onu?" diye içini çekerek sordu.

"Agamemnon"'un korosundan. Bütün bunlar başımıza geldiğinden beri aklımdan bir türlü çıkmıyor."

"Benim zavallı Jude'um! Nasıl da her şeyden yoksun kaldın! Benden çok sana oldu, çünkü ben seni elde ettim! Kimsenin yardımı olmadan kendin emek verdin, okudun, bunca şey biliyorsun, gene de yoksulluk, umutsuzluk içindesin. Bunu düşündükçe..."

Zihnindekileri dağıtan bu anlık konuşmalardan sonra, acısı dalga gibi üzerine geliyordu.

Tahkikat kurulu gelerek ölüleri inceledi, sorgu yapıldı; sonra cenazenin kalkacağı melonkoli dolu sabah gelip çattı. Gazetelerdeki haberlerin oraya bir sürü başıboş insanı sürüklediği anlaşılıyordu. Çiftin gerçek ilişkileri konusundaki kuşkulu durum da onların merakını coşturuyordu. Sue yavrularını mezara kadar götüreceğini söylemişti ama, son anda dayanamayarak bayılıverdi, o yatarken tabutlar sessizce evden uzaklaştırıldı. Jude arabaya bindi, taşıt oradan uzaklaştı. Bunu görünce evsahibi derin bir soluk aldı; şimdi elinde yalnız Sue kalmıştı, bir de onun kalan öteberisi. Adam o gün daha sonra bunlardan da kurtulacağını umuyordu; böylelikle, karısının talihsiz bir şekilde kapıyı açtığı bu yabancılardan dolayı evinin bir hafta içinde kazandığı kötü ünün de ortadan kalkacağını düşünüyordu. Kendisi de kiracıydı; öğleden sonra evin asıl sahibiyle görüşerek, üzücü olaydan sonra birinden bir itiraz çıkacak olursa evin numarasını değiştirmeye karar verdiler.

Jude iki küçük sandığın -birinde Küçük Zaman Baba'nın öbüründe de iki küçük çocuğun ölüleri vardı- toprağa verilme işlemi biter bitmez hemen Sue'nun bulunduğu eve döndü. Sue'nun hâlâ odasında olduğunu öğrenince, onu rahatsız etmek istemedi. Sonra, merak ederek, saat dört sularında, gene geldi. Kadın onun hâlâ yatmakta olduğunu söyledi, haber vermeye gitti, döndüğünde onu yatak odasında bulamadığını bildirdi. Şapkasıyla paltosu da yokmuş; sokağa çıkmış olmalıydı. Jude kalmakta olduğu hana gitti. Sue oraya uğramamıştı. Jude, nereye gitmiş olabileceğini düşünerek mezarlığın yolunu tuttu. Ölülerin az önce gömüldüğü yere doğru ilerledi. Bu acıklı olay yüzünden oraya gelmiş başıboş kalabalıktan eser kalmamıştı. Elinde kazma, bir adam çocukla-

rın ortak mezarına toprak doldurmaya çalışıyordu ama, yarıya kadar dolmuş olan çukurda bir kadın itiraz ederek onun kolunu tutuyordu. Sue idi bu. Jude'un ona aldığı matem elbiselerini giymeyi bile unutmuştu, üzerinde renkli elbiseleri vardı; ne var ki bu kılığı alışılagelmiş yas kılığının dile getirebildiği üzüntüden çok fazlasını ifade ediyordu sanki.

Jude'u görünce, çılgın gibi: "Onların üstüne toprak dolduruyor ama, minik yavrularımı ben bir daha görmeden, yapamaz bunu!" diye haykırdı. "Onları son bir defa daha görmek istiyorum. Ah, Jude... n'olursun, Jude... onları görmek istiyorum! Ben uyurken onların götürülmesine izin vereceğini bilmiyordum! Tabutlar çivilenmeden onları belki bir defa daha görebileceğimi söylemiştin; sonra, sözünde durmayıp, onları alıp götürdün! Ah Jude, sen de bana zalim davranıyorsun!"

Eli kazmalı adam: "Mezarı boşaltmamı istiyor" dedi. "Tabutların içine bakacakmış! Haline bakacak olursan en iyisi onu evine götürmek! Zavallıcık, onun bir suçu yok ki! Artık onları yeniden çıkaramam, hanımcığım. Haydi, al kocanı evine dön, sakinleşmeye çalış. Hem sonra, Tanrı'ya şükret ki yakında üzüntünü dindirmeye bir tane daha gelecek."

Sue acınacak bir halde sormaya devam ediyordu: "Onları son bir kere göremez miyim?.. son bir kerecik! Göremez miyim? N'olur, Jude, bir dakikacık! Uzun sürmez! Öyle memnun olurum ki! N'olur, Jude, buna izin verirsen, çok iyi davranacağım, hiç sözünden dışarı çıkmayacağım! Sonra, sessiz sessiz eve dönüp, onları bir daha da görmek için ısrar etmeyeceğim! Olmaz mı? Niye olmaz?"

Böyle söylenip duruyordu. Jude öylesine keskin bir acıyla kıvranmaya başlamıştı ki, neredeyse adamı razı etmeye kalkacaktı. Ama, bunun hiçbir faydası olmazdı; üstelik, Sue daha da fenalaşabilirdi. Onu derhal eve götürmenin şart olduğunu anladı. Araba tutmak istedi ama, para durumları çok

bozuk olduğu için Sue böyle bir şey yapmasına engel oldu.

Ağır ağır yürümeye koyuldular... kara yas elbisesi içinde Jude, kahverengi kırmızı kıyafetiyle de Sue. O gün öğleden sonra yeni bir yere geçeceklerdi ama, Jude bunun imkânsız olduğunu gördü, az sonra artık nefret ettikleri o eve vardılar.

Jude bütün akşamı aşağıda bekleyerek geçirdi. Çok geç bir saatte, bir çocuğun vaktinden önce doğduğu, bunun da ötekiler gibi bir ölü olduğu kendisine bildirildi.

III

Sue ölmeyi umduğu halde iyileşiyordu. Jude da yeniden eski mesleğinde bir iş bulmuştu. Şimdi Beersheba yakınlarında, başka bir yerde kalıyorlardı, burası Törenler Kilisesi'nden Ermiş Silas Kilisesi'nden- pek uzak değildi.

Sessizce oturuyorlardı; olayların insafsız, duyarsız engelleyiciliğinden çok, doğrudan doğruya düşmanca oluşunun ağırlığı altında ezilmiş gibiydiler. Sue zekâsının bir yıldız gibi kıvılcım saçtığı zamanlar belirsiz, kendine özgü hayallere dalar, dünyanın bir rüya sırasında bestelenmiş bir melodiye ya da şiire benzediğini düşünürdü. Yeryüzü yarı uyanık bir zekâ için kusursuzdu ama, uyanık olan biri için umutsuzluk derecesinde saçma idi. İlk neden bir uyur gezer gibi otomatik işliyordu, bir bilgenin düşünüp taşınması sonucunda olmuş değildi: bu dünyanın kuralları oluştuğu sırada, düşünen ve eğitilmiş bir insanlığın eriştiği düzeyin koşullarına tabi yaratıklar arasında duygusal algılamanın böylesine gelişebileceğinin hiç de akla gelmemiş olması böyle bir gariplikti. Ama acı çekme, karşıt güçleri sanki insan biçimine bürünmuş gibi gösterir; dolayısıyla bu fikirlerin yerini, şimdi Jude ile kendi-

sinin, onlara kötülük yapmak isteyen birinden kaçtıkları düşüncesi alıyordu.

Üzüntülü bir tavırla: "Uymamız gerek!" dedi. "Yukarıdaki gücün gazabını üzerimize çektik. Biz O'nun zavallı yaratıkları boyun eğmek zorundayız. Elimizden başka bir şey gelmez. Böyle yapmak zorundayız. Tanrı'ya karşı savaşmanın hiçbir yararı yok!"

Jude: "Bu ancak insanoğluna, mantıksız şartlara karşı bir savaştı" dedi.

Sue: "Doğru" diye mırıldandı. "Neler getirdim aklıma! Vahşi bir insan kadar boş inançlara bağlanır olmaya başladım! Ama, düşmanımız kim, ne olursa olsun, artık boyun eğmek zorundayım. İçimde savaşma gücü diye bir şey kalmadı artık, bir girişim daha yapacak halde değilim. Ben yenik düştüm, yenik! *Yeryüzüne, meleklere, insanoğluna rezil olduk!* Artık hep bunu tekrarlıyorum kendi kendime."

"Ben de aynı şeyleri duyuyorum!"

"Ne yapacağız? Senin şimdilik işin var ama, unutma ki bu ancak geçmişimiz, aramızdaki bağların ne olduğu tam olarak bilinmediği için böyle. Aramızdaki evliliğin yasal olarak gerçekleşmediğini duyacak olsalar Aldbrickham'de olduğu gibi burada da seni işinden çıkarırlar."

"Hiç bilemeyeceğim, doğrusu. Belki de böyle bir şey yapmayı akıllarına bile getirmezler. Ama, gene de artık bu işi yasal bir hale getirmemiz gerektiğine inanıyorum... sen dışarı çıkacak hale gelir gelmez elbette."

"Öyle mi yapsak diye düşünüyorsun?"

Jude: "Elbette!" dedi. Sonra derin bir düşünceye daldı. "Son zamanlarda kendimi erdemli insanların ayıpladıkları kimselerden biri olarak görmeye başladım" dedi, "yani baştan çıkarıcı denilen adamların takımından biri. Bunu düşündükçe şaşıyorum! Ne bunun farkındaydım, ne de kendimden

çok sevdiğim sana bir kötülük yaptığımın. Bunu rağmen, ben o adamlardan biriyim işte! Merak ediyorum, acaba aralarında benim gibi yarı kör, basit yaratıklar var mı? Evet, Sue. Ben buyum işte. Ben seni baştan çıkardım. Sen eşi bulunmaz bir insandın... Doğanın el değmemek için yarattığı soylu bir yaratık. Ben seni rahat bırakamadım ki!"

Sue hemen: "Yok, yok, Jude!" dedi. "Olmadığın bir şey olduğunu düşünerek kendini suçlamaya kalkma. Suçlanacak biri varsa o da benim."

"Phillotson'ı bırakmak istediğinde seni destekleyen ben oldum; ben olmasaydım belki de onu bırakmaya zorlamazdın kendini."

"Gene aynı şeyi yapardım. Bize gelince, aramızdaki bağlılığı kurtaran tek şey onu yasal bir hale getirmemiş olmamız. Böylece, ilk evliliklerimizin ciddiyetini aşağılamaktan kaçındık."

"Ciddiyetini mi?" Jude ona biraz şaşırarak baktı, onun ilk zamanlardaki Sue olmadığını fark etmeye başladı.

Sue sesi azıcık titreyerek: "Evet" dedi. "Tüyler ürpertici bir korku ardımı bırakmıyor, kendi yaptığım küstahlıktan ileri gelen bir korku. Hâlâ... hâlâ onun karısı olduğumu düşündüm!"

"Kimin?"

"Richard'ın.

"Olur şey değil, sevgilim! Neden?"

"Ah, anlatamam! Ama, böyle bir düşünce hiç durmaksızın beynimin içinde dolanıyor."

"Bu senin zayıflığından... Ne sebebi, ne de anlamı olan sakat bir düşünce! Sakın üzmesin seni."

Sue dertli dertli içini çekti.

Böyle tartışmalarına karşılık, hayatlarının daha önceki bir dönemine rastlamış olsaydı onların keyfini yerine getire-

cek bir durum ortaya çıkmıştı: Para durumları düzelmişti. Jude gelir gelmez eski mesleğinde iş bulmuştu, yaz havası da zayıf bünyesine iyi geliyordu; dıştan bakıldığında, günlük hayatı altüst edici değişikliklerden sonra bir bağış gibi gelen o tekdüze akışa girmişti. İnsanlar onun geçmişte bir beceriksizlikle yanlış yola sapmış olduğunu unutmuş görünüyorlardı: Hayatında hiçbir zaman giremeyeceği o üniversite binalarına her gün gidip korkuluk duvarlarına, duvar tepeliklerine tırmanıyor, camlarından hiçbir zaman bakamayacağı tirizli pencerelerin ufalanmakta olan maltataşlarını yeniliyor, sanki bunlara hiçbir zaman istek duymamışmış gibi davranıyordu.

Onda bir değişiklik olmuştu: Artık kiliselerdeki âyinlere katılmıyordu. Onu her şeyden çok üzen bir şey vardı: Başlarına gelen bu faciadan sonra Sue ile kendisi kafa bakımından ayrı yollarda dolaşmaya başlamışlardı: Kendisinin hayat, yasalar, gelenekler, boş inançlar konusundaki görüşlerini değiştiren olaylar Sue'yu aynı biçimde etkilememişti. O eski bağımsız günlerdeki Sue yoktu artık. O zamanlar, Jude'un saygı duyduğu gelenekleri Sue parlak zekâsıyla bir alev gibi yalayarak onlarla alay ederdi.

Bir pazar akşamı Jude her zamankinden farklı olarak eve geç geldi. Sue evde yoktu ama, az sonra geldi; Jude onun sessiz, düşünceli olduğunu gördü. Merakla: "Neler geçiyor aklından, küçük kadın?" diye sordu.

"Bilmem, tam olarak anlatamayacağım! Seninle ben, tuttuğumuz yolda son derece bencil, dikkatsiz, hattâ dinsiz davrandık, diye düşündüm. Hayatımız yalnız kendimizi memnun etmek için boşuna bir çabaydı. Ama, kendini inkâr etmek daha yüce bir yol. Eti öldürmeliyiz... korkunç insan etini, Adem Baba'mızın lânetini yok etmeliyiz!"

Jude: "Sue!" diye mırıldandı. "Ne oldu sana?"

"Ödevin mihrabında hep kendimizden feragat etmeliyiz! Bense her zaman canımın istediği gibi davranmaya çalışmışımdır. Yediğim cezayı çoktan hak etmiştim! Keşke içimdeki kötülüğü, bu korkunç hatalarımı, bu günahkâr isteklerimi bir şey söküp çıkarabilse!"

"Sue... benim biricik acılı sevgilim! Senin içinde günahkâr kadın diye bir şey yok. Senin doğal içgüdülerin son derece sağlıklı; belki benim isteyebileceğim kadar ihtiraslı değil ama, iyi, tatlı, saf. Sana defalarca da söyledim ya: Her insan gibi cinsiyeti olup da tanıdığım maddeyle en ilgisi olmayan, en az cinsel duyguları olan bir kadınsın sen. Neden bu kadar değişmiş gibi konuşuyorsun? Ancak kimseye zararımız dokunmadıkça bencillik ettik. Sen insan yaradılışının bayağı, yozlaşmış değil, soylu, acıya uzun zaman katlanır olduğunu söylemiştin, ben de sana doğru söylediğin için inanmıştım. Ama, şimdi görüşün nasıl bu kadar alçalabilir?"

"Alçakgönüllü bir yüreğim, el değmemiş bir aklım olsun istiyorum; şimdiye kadar bunların ikisi de olmadı!"

"Sen hem bir düşünür hem de duygusal bir insan olarak korkusuz bir yaratıktın, benim duyduğum hayranlıktan çok daha fazlasına lâyıktın. Ben o zamanki dar görüşlü boş inançlarımla bunun farkına varacak halde değilim.

"Öyle deme, Jude! Keşke ağzımdan çıkan her korkusuz kelime, aklımdan geçirdiğim her korkusuz düşünce geçmişimden sökülüp koparılabilse! Kendi kendinden feragat etmek... işte her şey buna dayanıyor! Kendimi ne kadar aşağılasam azdır. Keşke her yanıma iğne batırıp içimdeki bütün kötülüğü kanımla birlikte akıtabilsem!"

Jude onun yüzünü çocuk gibi göğsüne bastırarak: "Sus!" dedi. "Üzüntü seni bu hale getirdi! Böylesine pişmanlık sana göre değil, benim nazik çiçeğim, ancak dünyanın kötü yüreklerine göre... onlar da, böyle pişman olmasını bilmezler!"

Sue uzun zaman olduğu gibi kaldıktan sonra: "Böyle durmamalıyım" diye mırıldandı.

"Neden?"

"Çünkü bu kendimizi şımartmak oluyor."

"Hâlâ düşüncelerin değişmedi demek! Ama, yeryüzünde birbirimizi sevmemizden daha güzel bir şey olabilir mi?"

"Evet. Sevgiye göre değişir bu. Seninki.. bizimki... yanlış olanı."

"İnanmam buna, Sue! Söyle haydi, evliliğimizin ne zaman nikâh dairesinde resmîleşmesini istiyorsun?"

Sue duraklayıp sinirli sinirli ona baktı. "Hiçbir zaman," diye fısıldadı.

Jude onun ne demek istediğini tam olarak anlamadığı için, bu itirazını serinkanlılıkla karşılayıp bir şey demedi. Aradan birkaç dakika geçti, Jude onu uykuya daldı sanmıştı; alçak sesle konuşunca, onun deminden beri uyanık olduğunu gördü. Sue yatakta doğrulup, iç geçirdi.

Jude: "Bu gece sende anlatılamayacak bir hava, ya da koku var, Sue" dedi. "Demek istiyorum ki yalnız düşüncelerin bakımından değil, elbiselerinde de bir şey var. Tanır gibi olduğum, gene de ne olduğunu çıkaramadığım bir bitki kokusu."

"Tütsü."

"Tütsü mü?"

"Ermiş Silas Kilisesi'ndeki âyine gitmiştim de oradaki dumanların içinde durmaktan oldu.

"Ya... kiliseye gittin demek?"

Evet. Arasıra gidiyorum.

"Demek öyle? Kiliseye gidiyorsun, öyle mi!"

"Bak, Jude, gündüzleri, sen işteyken, öyle yalnız kalıyorum ki, durmadan şeyleri... çocukları düşünüyorum..." Sue boğazındaki düğümlenmeyi giderene kadar sustu. "Kilise de pek yakın olduğu için oraya gidip gelmeye başladım."

"Peki... bir diyeceğim yok elbette. Yalnız,senin için biraz tuhaf değil mi? Oradakiler aralarında nasıl birinin bulunduğunu bir bilseler!"

"Ne demek istiyorsun, Jude?"

"Yani... daha açık konuşacak olursam, bir şüpheci demem gerek.

"Bunca derdimin arasında bana nasıl böyle eziyet edebiliyorsun, Jude'cuğum? Gene de öyle demek istemediğini biliyorum. Olsun, söylemeseydin daha iyi ederdin.

"Bir daha söylemem. Yalnız, pek şaştım."

"Neyse... sana söylemek istediğim bir şey daha var, Jude. Ama, kızma, olur mu? Yavrularım öldüğünden beri bunu enine boyuna düşündüm. Artık senin karın olmamam hatta karın gibi davranmamam gerekir diye düşünüyorum...

"Ne! Ama, sen karımsın benim!"

"Senin görüş açından öyle; ama...

"Elbette ikimiz de törenden korkuyorduk, duyduğumuz korkularla da bizim yerimizde başka kim olsa böyle davranırdı. Ama,kendi kendimiz hakkında nasıl yanıldığımızı, zayıflıklarımızı nasıl gözümüzde büyüttüğümüzü tecrübe bize ispat etti; üstelik, sen de âyinlere, törenlere karşı bu kadar saygı duymaya başladıysan hemen gidip evlenmemize neden karşısın bilmem? Yasa karşısında değilsen bile başka her bakımdan benim karım sayılırsın, Sue. Bu söylediklerinle ne demek istiyorsun?"

"Senin karın olmadığımı düşünüyorum.

"Karım değil misin? Ama, bir de töreni yapmış olduğumuzu farz et. O zaman karım olduğuna inanır mıydın?"

"Hayır. Öyle bile olsaydı gene inanmazdım. Üstelik, şimdi olduğundan daha da fena olurdum."

"Neden, ama? Bu artık sapıklık oluyor, benim bir tanem?"

"Çünkü ben Richard'a aidim."

"A, evet... bana bu saçma düşüncenden daha önce de söz eder gibi olmuştun!"

"O zaman aklımdan şöyle bir geçivermişti; zaman geçtikçe daha da kuvvetle inanıyorum ki... ben ya ona aidim, ya da hiç kimseye."

"Bak şu işe! Nasıl da yerlerimizi değiş-tokuş ediyoruz!"

"Evet. Belki de gerçekten öyle."

Birkaç gün sonra, bir yaz akşamının alacakaranlığında, aşağı kattaki aynı odada otururlarken, içinde yaşamakta oldukları dülgerin evinin kapısı vuruldu, birkaç dakika sonra da odalarının kapısına hafifçe vuruldu. Daha açmalarına vakit kalmadan, gelen kapıyı açtı, eşikte bir kadın belirdi.

"Mr. Fawley burada mı?"

Jude farkında olmadan "evet" dediği sırada, Sue da, o da yerlerinden fırladılar, çünkü Arabella'nın sesini tanımışlardı.

Jude resmî bir tavırla onu içeri buyur etti. Kadın gidip pencerenin yanındaki iskemleye oturdu; oradan, ışığın önünde durduğu için hatlarını açık seçik görebiliyorlardı; ama, genel olarak, havasını, ya da tavrını kavramalarına imkân veren hiçbir ayrıntı gözlerine çarpmıyordu. Buna rağmen halinden pek o kadar rahat bir hayat sürmediği ve Cartlett sağken olduğu kadar rüküş giyinmiş olmadığı anlaşılıyordu.

Üçü trajedi üzerine sıkıla sıkıla bir konuşmaya giriştiler; Jude olaydan hemen sonra bunu Arabella'ya bildirmeyi ödev bilmiş ama, kadın onun mektubuna hiçbir zaman karşılık vermemişti. Arabella: "Mezarlıktan geliyorum" dedi. "Birine sorup çocuğun mezarını buldum. Cenazeye gelemedim... Gene de, haber verdiğiniz için eksik olmayın. Olup bitenleri gazetelerden okudum, istenmiyormuşum gibi geldi bana... Yok, gelemedim cenazeye..." Bir trajedinin gerektirdiği üzgünlüğe ulaşamadığı için Arabella'nın dili dolanıyordu. "Ama, mezarı

bulabildiğime sevindim. Jude, senin zenaatin olduğu için mezarlara yakışır taşlar dikebilirsin sanırım."

Jude üzgün bir sesle: "Başlarına birer mezartaşı dikeceğim" dedi.

"Oğlancık benim çocuğumdu, elbette ki bu da bana çok dokundu."

"Hepimize çok dokundu."

"Öbürleri, yani benim olmayanlar için o kadar üzülmedim elbette."

"Elbette."

Sue'nun oturmakta olduğu karanlık köşeden bir inilti geldi. Mrs. Cartlett sözlerine devam etti:

"Kendi çocuğumun yanımda olmasını çok istemiştim" diyordu. "Belki o zaman bütün bunlar olmazdı! Ama, onu karının elinden almak istemedim.

Sue'dan buna: "Ben onun karısı değilim!" diye bir karşılık geldi.

Sue'nun bu beklenmedik sözleri karşısında Jude'un dili tutulmuştu.

Arabella: "Ya, öyle mi? Özür dilerim" dedi. "Karısı olduğunuzu sanıyordum ben!"

Jude Sue'nun sesinden, söylediklerinin arkasında yeni, aşkın görüşlerinin saklı olduğunu anladı; Arabella ise bu sözlerin, görünüşteki anlamından başka bir şeyin farkında olmadı. Sue'nun bu açıklamasından ne kadar şaşkınlığa uğradığını gösterdikten sonra kendini toparlayarak kuru bir kabalıkla kendi "oğlundan" söz etmeye başladı; çocuk yaşadığı sırada ona hiçbir yakınlık göstermemiş olmasına karşılık şimdi bir üzgünlük gösterisine girişmişti. Sözlerinde durmadan geçmişi dokunduruyordu. Gene bir sözünde Sue'ya doğru döndü, karşılık almadı: Sue kimseye görünmeden odadan yok olmuştu.

Arabella değişik bir sesle: "Karın olmadığını söyledi!" dedi. "Niye böyle bir şey yaptı durup dururken?"

Jude kısaca: "Sana anlatamam" dedi.

"Ama, karın, değil mi? Bana bir kere öyle söylemişti."

"Onun söylediklerine karşı benim bir diyeceğim yoktur."

"Ya... demek öyle? Eh, benim vaktim doldu. Ben bu gecelik burada kalıyorum da, bu ortak acımızdan dolayı, hiç olmazsa sizi bir göreyim, dedim. Eskiden çalıştığım meyhanede kalıyorum, yarın da Alfredston'a döneceğim. Babam yeniden eve döndü, onunla oturuyorum."

Jude ilgisiz bir merakla: "Avustralya'dan döndü demek?" diye sordu.

"Evet. Orada yapamadı. İyice hırpalandı. Annem de diz... ne diyorlar ona... işte ondan döndüler. Eski yerimize yakın bir kulübemiz var, ben de evişlerine bakıyorum."

Şimdi, Sue yanlarında bulunmadığı halde, Jude'un eski karısı katı kurallarla iyi yetişmiş birinin kalıptan çıkma haline girmişti, pek saygılı bir şekilde, kurallara uyarak ziyaretini birkaç dakikadan fazla uzatmadı. O gittikten sonra Jude derin bir soluk aldı, merdiven başına gidip Sue'ya seslendi; onu merak etmişti.

Karşılık alamadı. Evsahibi dülger onun daha gelmediğini bildirdi. Jude şaşırdı, telâşa kapıldı, çünkü saat epey ilerlemişti. Dülger karısını çağırdı, kadın Sue'nun kiliseye gitmiş olabileceğini söyledi.

Jude: "Gecenin bu saatinde mi?" dedi. "Kapanmıştır."

"Oranın anahtarını saklayan birini tanıyor, istediği zaman da açtırıyor."

"Bu iş kaç zamandır devam ediyor böyle?"

"Eh, birkaç hafta oluyor."

Jude dalgın dalgın kiliseye doğru yollandı. Yıllarca önce burada oturduğu, görüşlerinin şimdikine kıyasla çok daha

mistik olduğu zamandan beri kiliseye bir kere bile uğramamıştı. Kilisenin çevresinde in-cin top oynuyordu ama, kapının açılmış olduğuna hiç şüphe yoktu; Jude usulca kapının mandalını kaldırıp içeri girdi; arkasındaki kapıya dayanıp çıt çıkarmadan durdu. İçerinin sessizliğinde bile güçlükle fark edilebilen bir ses duyuluyordu, binanın öte yanından gelen bir soluma, bir hıçkırık sesiydi. Jude karanlıkta o yana doğru ilerlerken yerdeki halı ayaklarının sesini yutuyordu. Karanlığı ancak dışarıdan içeriye yansıyan ufak bir ışık bozuyordu.

Tepede, mihrabın önündeki basamaklarının üzerinde Jude kocaman, sağlam yapılmış bir Latin haçı gördü. Haçın altında kara bir elbise yığınına benzeyen bir şey vardı. Hıçkırık sesleri oradan geliyordu. Sue taşların üzerine yığılmıştı.

Jude: "Sue!" diye seslendi.

Karanlıkta beyaz bir şey belirdi; Sue ona yüzünü çevirmişti.

"Benimle ne işin var... burada ne arıyorsun, Jude?" diye onu azarlar gibi konuştu. "Gelme! Yalnız kalmak istiyordum! Neden beni burada rahatsız ediyorsun?"

Jude da azarlarcasına: "Böyle bir şeyi nasıl sorabilirsin?" dedi, çünkü Sue'nun bu davranışı onu yüreğinin tam ortasından vurmuştu. "Neden mi geldim? Sorarım sana, benim değilse kimin buraya gelmeye hakkı var? Seni kendi varlığımdan bile daha çok seven ben... bilemeyeceğin kadar çok... hele senin beni sevmene kıyasla! Beni tek başıma bırakıp buralara gelmen neden?"

"Beni kınama Jude... dayanamıyorum! Sana kaç kere söyledim, olduğum gibi kabul etmelisin beni. Zavallı bir kadınım ben... yanlış yola sürükleyen duygularla altüst olmuş biri! Arabella gelince dayanamadım... kendimi o kadar mutsuz gördüm ki oradan uzaklaşmak zorunda kaldım. O hâlâ

senin karınmış gibi geliyor, Richard da benim kocam!"

"Ama, onlar bizim için hiçbir şey ifade etmiyorlar ki!"

"Öyle deme, biricik dostum, çok şey ifade ediyorlar. Artık evliliği başka türlü görüyorum. Yavrularım bana bunu göstermek için elimden alındı! Arabella'nın çocuğunun benimkileri öldürmesi bir hükümdü... doğru olanın yanlış olanın canına kıyması. Ne, ne yapacağım ben? Öylesine bayağı bir yaratığım ki... insanlarla bir araya gelemeyecek kadar değersiz biriyim!"

Jude ağlamaklı bir sesle: "Korkunç bir şey bu!" dedi. "Hiç yanlış bir şey yapmadığın halde bu kadar pişmanlık duyman hem korkunç, hem de doğal değil!"

"Ah, ne kötü bir insan olduğumu bilemezsin!"

Jude şiddetle: "Bilirim!" diye karşılık verdi. "En ufak zerresine kadar bilirim! Bir kadın şair, bir kadın düşünür, ruhu bir pırlanta gibi ışıldayan bir kadın -yeryüzünde gelmiş geçmiş bütün erdemli insanlar seni tanımış olsalardı seninle gurur duyarlardı- kendini böyle düşürsün! Seni bu halde mahvedecekse dinle ilişiğim olmadığına memnunum -canı cehenneme!- hem de öyle bir memnunum ki!"

"Sen öfkelisin, Jude, bana karşı sert davranıyorsun, işin aslını göremiyorsun."

"Öyleyse kalk benimle eve gel, yavrum, belki o zaman anlarım. Dertlerim başımdan aşkın... sen de şu anda çok kararsızsın."

Koluyla Sue'nun omzunu sarıp onu ayağa kaldırdı; Sue onun desteği olmadan yürümeyi tercih etti. Tatlı, yalvarır bir sesle: "Seni sevmediğimden değil, Jude" dedi. "Seni her zamankinden çok seviyorum! Yalnız... seni sevmemeliyim... artık. Yok, yok, artık sevmemeliyim!"

"Bunu kabul edemem."

"Senin karın olmadığımı anladım! Ben ona aidim... ömrü-

mün sonuna kadar ona bağlı kalmayı dinî yeminle kabul ettim. Bunu hiçbir şey değiştiremez!"

"Ama, yeryüzünde karı-koca olacak iki insan varsa onlar da hiç şüphe yok ki bizleriz. Bu doğanın evliliği. Tersini kim iddia edebilir?"

"Ama, Cennetin evliliği değil. Benim için orada başka bir evlilik kuruldu, Melchester'deki kilisede de sonsuza kadar onaylandı."

"Sue, Sue... üzüntü seni bu akıl almaz hale getirdi! Her türlü konuda beni kendi görüşlerine inandırdıktan sonra senin birdenbire böyle tam tersine dönmen... hem de hiçbir sebep yokken. Sırf duygululuğun yüzünden, geçmişte söylemiş olduğun her şeyi karıştırıyorsun aklında! Bu sana ait bir şey mi, yoksa bütün kadınlar böyle midir? Kadın aslında düşünen bir bütün müdür, yoksa her zaman tümleyicisini arayan bir kesir mi? Evliliğin derme çatma bir sözleşmeden başka bir şey olmadığını anlatmak için nasıl dil dökmüştün -ki gerçekten öyledir-, ona yapılacak itirazları nasıl da bir bir göstermiştin... bütün saçmalıklarını! Biz mutluyken iki kere iki dört ediyor idiyse şimdi de etmemesine imkân var mı? Gene de söyleyeceğim, bu işten bir şey anlayamıyorum!"

"Ah, Jude'cuğum, sen müzik dinleyen insanları seyreden bir sağır adam gibisin de ondan. "Neye bakıyor bunlar? Ortada bir şey yok ki!" diyorsun. Aslında var."

"Senden bu kadar zalimce bir söz beklemezdim; üstelik, gerçek bir benzetme de değil! Sen bütün önyargılarının kalın kabuklarını çıkarıp atmış, bana da öyle yapmayı öğretmiştin; şimdi, kalkıp, söylediğim her şeyi kınıyorsun! Doğrusunu istersen, pek aptalca değerlendirmişim."

"Sevgili dostum, benim biricik dostum, n'olur bana böyle zalim davranma! Elimde değil, nasılsam öyleyim işte, haklı olduğuma da kesinlikle inanıyorum... artık ışığı görebildim.

Ah, ondan nasıl yararlanacağımı da bir bilebilsem!"

Binadan çıkana ve Sue anahtarı geri verene kadar birkaç adım daha yürüdüler. Jude sokağa çıkınca kendinde yeniden bir esneklik duydu. Sue yanına dönünce: "Bu aynı kız olabilir mi?" dedi. "Bu koyu dindar şehre Yunan tanrılarını getiren, Gibbon'dan, Shelley'den, Mill'den parçalar okuyan kız bu olabilir mi? Nerede şimdi sevgili Apollo ile sevgili Venüs?"

Sue hıçkırarak: "Ah, Jude, ben bu kadar üzgünken sen bana nasıl böyle işkence edebilirsin?" dedi. "Dayanamıyorum! Yanılmışım... Haksızmışım... kendi azametimden gurur duyuyordum! Benimle alay etme... yüreğime bir bıçak gibi saplanıyor!"

Sue'nun engel olmasına kalmadan, orada, sokağın ortasında Jude ona sarılıp ihtirasla öptü. Ufak bir kahveye gelene kadar yollarına devam ettiler. Sue gözyaşlarını tutmaya çalışarak: "Jude" dedi, "sen burada kalsan olmaz mı?"

"Olur... sen gerçekten öyle olmasını istiyorsan. İstiyor musun? Yalnız, bırak seninle bizim evin kapısına kadar geleyim de seni anlamaya çalışayım.

Onunla gelip kapıyı açarak Sue'yu içeri aldı. Sue yemek yemek istemediğini söyleyerek karanlıkta yukarıya çıktı, ışık yaktı. Arkasını döndüğünde Jude'un peşinden geldiğini, şimdi kapının eşiğinde durmakta olduğunu gördü. Onun yanına gidip elini uzatarak: "İyi geceler" dedi.

"Ama, Sue! Biz burada oturmuyor muyuz?"

"Evet. Peki, öyle olsun!.. Belki böyle tatsız bir tartışma yapmakla hata ettim! Belki, daha başlangıçta, ikimizin de vicdanı alışılagelmiş şekilde evlenmemize imkân vermediği için ayrılmalıydık. Belki de yeryüzü bizimkisi gibi deneyler için yeteri kadar aydınlanmış değil! Biz kim oluyoruz ki kendimizi öncü sayalım!"

"Hiç değilse bu kadarını görebildiğine sevindim. Hiçbir

zaman yaptıklarımı kasten yapmak istemedim. Bu sahte konuma kıskançlık ve heyecan yüzünden düştüm!"

"Ama, herhalde sevgi de vardı... beni sevmiyor muydun?"

"Evet. Ama, işin orada kalmasını istiyordum, her zaman ancak iki sevgili olarak yaşamamızı istiyordum, şeye kadar...

"Birbirini seven iki insan sonsuza kadar öyle yaşayamazlar ki!"

"Kadınlar yaşayabilir: Erkekler öyle olamazlar, çünkü onlar... yapmazlar. Kadın bu bakımdan erkekten üstündür: O hiçbir zaman kışkırtmaz, ancak karşılıkta bulunur. İkimiz yalnızca bir düşünce ortaklığı içinde yaşamalıydık, daha fazlasıyla değil."

"Bu değişikliğin uğursuz sebebi benim, bunu daha önce de söylemiştim!.. Peki, nasıl istersen! Ama, insan hali bu, değiştiremezsin ki."

"Tamam işte... öğrenilmesi gereken de bu ya zaten: Kendini yenebilmek."

"Bak, gene söylüyorum: İkimizden biri suçlanacak olsaydı o ben olurdum, sen değil."

"Yok... suçlu benim. Senin kötülüğün yalnızca her erkekte olan, kadını ele geçirmek isteğinden ileri geliyordu. Benimkisiyse, kıskançlık yüzünden Arabella'yı aradan çıkarmak isteyişime kadar karşılıklı bir duygu üzerine kurulu değildi. Senin bana yaklaşmana izin vermemi bir iyilik olarak görmüştüm... öbür erkek arkadaşıma yaptığım gibi sana da işkence etmemin korkunç bir bencillik olacağını düşündüğüm için. Ama, beni bırakıp onun yanına gitmekle beni korkutmuş olmasaydın kendim teslim olmazdım. Artık bu konuyu kapatalım. Jude, artık beni kendi halime bırakacak mısın?"

Jude: "Evet... Ama, Sue, karımsın sen benim!" diye hay-

kırdı. "Demek eskiden beri sana gocunmakta haklıymışım. Sen hiçbir zaman beni benim seni sevdiğim gibi sevmemişsin... hiçbir zaman... hiçbir zaman! Seninkisi tutuşan bir yürek değil! Senin yüreğin alev alev yanmıyor! Sen aslında peri, ya da cinsin... kadın değil!"

"Başlangıçta seni sevmiyordum, Jude, bunu kabul ediyorum. Seni ilk tanıdığım zaman yalnız senin beni sevmeni istiyordum. Seninle tam anlamıyla gönül eğlendirmedim; ama, işte, bazı kadınların doğuştan gelen, onların başıboş tutkularından da çok, ahlâklarının altında yatan özlemleri -bir erkeğe ne kadar zararı dokunacağını hesaba bile katmadan onu kendine çekmek, baştan çıkarmak özlemi- bende de vardı. Seni yakaladığımı anladığım zaman korktum. Sonra -nasıl oldu bilmiyorum- seni bırakamadım... büyük bir ihtimalle Arabella'ya bırakmak istemedim... Onun için de seni sevmeye başladım, Jude. Ama, görüyorsun, bu sevgi sonunda her ne kadar bağlılığa dönüştüyse de, kendi yüreğimin senin için acı çekmesine imkân bırakmadan senin yüreğinin benim için acı çekmesini büyük bir bencillikle, gaddarlıkla isteyişimle başladı."

"Şimdi de beni bırakıp gitmeye karar vermekle gaddarlığını daha da artırıyorsun, değil mi?"

"Ah... evet! Didindikçe daha çok zarar getiriyorum her şeye!"

Jude birdenbire kendi içinde bulunduğu tehlikenin farkına vararak: "Ah Sue!" dedi, "ahlâkî sebeplerden dolayı ahlâkî olmayan bir şey yapma! Sen benim kurtarıcım oldun. İnsanlık adına yanımda kal! Ne zayıf birisi olduğumu biliyorsun. İki Baş Düşmanımı tanıyorsun: Kadınlara zaafım ve içki. Yalnız kendi ruhunu kurtarmak için beni bunlarla baş başa bırakma, Sue! Sen benim koruyucu meleğim olduğundan beri ikisini de uzak tutmayı başardım! Sen benim olduğundan

beri bu çeşitten hiçbir cazibeye karşı koymak zorunda kalmadım. Benim güvenliğim katı bir ilkeden bir parça fedakârlık etmeye değmez mi?"

Sue birden hıçkırıklara boğularak ağlamaya başladı. "Yo, yapmamalısın, Jude! Senin için gece, gündüz dua edeceğim!"

Jude alçakgönüllülükle: "Neyse... aldırma; üzülmeye değmez" dedi. "Gerçekten de senin için o zamanlar -Tanrı şahidimdir- çok acı çekmiştim; şimdi gene acı çekiyorum. Ama, belki de senin kadar değil. İşin sonunda asıl darbeyi yiyen kadın olur!"

"Öyledir."

"Değersiz, nefrete lâyık değilse. Bu kadın da, her ne olursa olsun, öyle değil!"

Sue sinirli sinirli birkaç soluk aldı. "Öyle, öyle... korkarım öyle! Şimdi, Jude... iyi geceler...lütfen!"

"Kalamaz mıyım? Bir kerecik daha da mı kalamam? Kaç kere olduğu gibi... Ah, Sue! karım benim! Neden ama!"

"Hayır, hayır... karın değilim! Jude, her şeyim senin ellerinde... buraya kadar geldikten sonra beni yoldan çıkarmaya çalışma, yalvarırım!"

"Peki sana boyun eğiyorum. İlk seferinde sana boyun eğmeyişimin cezası olarak bunu yapmayı başımın borcu bilirim. Aman, Tanrım! ne kadar bencillik etmişim! Belki... belki bir erkekle kadın arasında olabilecek en yüce, en saf sevgilerden birini mahvettim! Öyleyse, şu andan itibaren tapınağımızın örtüsü kaldırılsın, ikiye bölünsün!"

Jude yatağa gitti, bir çift yastığın bir tekini alıp yere fırlattı.

Sue ona baktı, yatağın kenarına yaslanarak ağlamaya başladı. Üzüntülü bir sesle: "Bu benim için bir vicdan meselesi... yoksa, seni sevmediğimden değil... işte sen bunu anlamıyorsun!" diye mırıldandı. "Seni sevmemek mi! Daha fazla

bir şey söyleyemem... yüreğim paramparça oluyor... başladığım her şeyi kökünden yıkmak olur bu! İyi geceler, Jude."

Jude: "İyi geceler" deyip, çıkmak üzere döndü.

Sue birden yerinden fırlayarak: "Yo, beni öpeceksin!" dedi. "Dayanamam..."

Jude ona sımsıkı sarıldı, ağlayan yüzünü şimdiye kadar olmadığı bir şekilde öptü. Böylece, sessizlik içinde kaldılar. Sonra Sue: "Allahaısmarladık! Allahaısmarladık!" dedi. Onu yavaşça kendinden itip, duydukları üzüntüyü hafifletmeye çalışarak: "Ama, gene de yakın dost kalacağız, değil mi?" dedi. "Arasıra görüşürüz de. Evet! bütün bunları unutup eskiden olduğumuz gibi olmaya çalışacağız, değil mi?"

Jude konuşmamak için kendini tuttu, arkasını dönüp merdivenden aşağı indi.

IV

Sue'nun, zihnindeki ani yön değişimiyle, artık asla ayrılamayacağı kocası olarak gördüğü adam hâlâ Marygreen'de oturuyordu. Çocukların trajedisinden bir gün önce Phillotson hem onu, hem de Jude'u Christminster'de yağmurun altında Tiyatro'ya giden geçit törenini seyrederken görmüştü. Yalnız, aynı köyde kalmakta olan eski arkadaşı Gillingham'a o anda bir şey söylememişti.

Eve dönerlerken Gillingham ona: "Ne düşünüyorsun?" diye sordu. "Hiçbir zaman elde edemediğin üniversite diplomasını mı?"

Phillotson gür bir sesle: "Hayır, hayır!" dedi. "Bugün gördüğüm birini düşünüyorum. Susanna'yı."

"Ben de gördüm onu."

"Ama, bir şey söylemedin."

"Senin dikkatini yeniden onun üzerine çekmek istemedim. Ama madem sen de görmüşsün, yanına gidip: 'Nasılsın, eskiden sevdiğim kadın?' demeliydin."

"Evet, diyebilirdim bunu. Sen asıl şuna ne dersin: Ondan boşandığım sırada, suçsuz olduğuna inanmamı sağlayan sağlam bilgiler edindim... Yanılmışım. Gerçekten yanılmışım! Biraz tuhaf değil mi?"

"Ama, o zamandan beri seni haklı çıkartmak için elinden geleni yaptığı belli."

"Hı... Seninkisi ucuz bir alay. Beklemeliymişim."

O haftanın sonunda Gillingham, Shaston yakınlarındaki kendi okuluna döndükten sonra, Phillotson Alfredston'da pazara inmişti. Serinletici bir şey içmek için bir hana girip cebinden gazetesini çıkararak biraz okudu. "Bir taş duvarcısının çocuklarının garip intiharı" adlı habere gözü takıldı. Durgun bir adam olduğu halde bu olay onda çok acı bir tepki yarattı, az çok da şaşırttı, çünkü en büyük çocuk için gazetenin verdiği yaşı bir türlü yerine oturtamadı. Gene de gazetedeki haberin şu, ya da bu şekilde doğru olduğuna şüphe yoktu.

"Üzüntülerini içine akıttıkları fincan artık ağzına kadar doldu!" dedi, Sue'yu ve kendisinden ayrılmakla eline ne geçtiğini düşünüp durdu.

Alfredston'a yerleşen Arabella ile her cumartesi günü alışveriş için oraya gelen öğretmenin, birkaç hafta sonra gene karşılaşmalarında hiç de şaşılacak bir şey yoktu.

Phillotson: "Bu yolda yürümeyi seviyorsunuz galiba, Mrs. Cartlett?" diye sordu.

Arabella: "Bu günlerde yeniden başladım" dedi. "Eskiden burada hem genç kızlığımı, hem de gelinliğimi geçirdim, geçmişimle ilgili duygularıma bağlı her şey bu yolda yoğrulmuş gibi. Son zamanlarda da içimde yeniden alevleniverdi; çünkü

Christminster'de birini görmeye gitmiştim. Evet, Jude'u gördüm."

"Ya! Bu korkunç acılarına nasıl dayanabiliyorlar?"

"Pe-ek garip bir şekilde... pe-ek garip! Kadın artık onunla oturmuyor."

"Kocasıyla oturmuyor mu? Ben de bu olayın onları birbirlerine daha da çok bağlayacağını sanmıştım."

"Aslında kocası da değilmiş. Bunca zamandır karı-koca geçindikleri halde kadın onunla hiçbir zaman evlenmemiş. Bu olaydan sonra işi hemen resmîleştireceklerine kadın kendini garip bir dindarlığa kaptırmış, tıpkı benim de Cartlett'i kaybettiğim zaman yaptığım gibi..."

"Ya... böyle demek? Ayrılmışlar, öyle mi?"

"Bilmiyorsunuz sanırım, en büyük çocuk benimdi..."

Ya... sizindi demek!"

"Ya, zavallı yavrucak... Ama, hiç değilse yasal bir evlilikten doğdu, Tanrı'ya şükür. Neyse, bana gelince, ben de yakında buralardan ayrılıyorum. Babama bakmam gerekiyor."

Ayrıldılar. Phillotson yokuşu birkaç adım tırmandıktan sonra aceleyle geri dönüp seslendi:

"Adresleri ne, ya da neydi?"

Arabella ona adreslerini verdi.

"Teşekkür ederim. İyi günler."

Arabella yeniden yoluna koyulurken alaylı alaylı gülümsedi, budanmış söğütlerin yol üstünde görünmeye başladıkları yerden şehrin ilk caddesindeki yoksullarevine gelene kadar gamze yapmayı denedi.

Bu sırada Phillotson Marygren'e inmiş ve çok uzun zamandır ilk kez geleceğe umutla bakıyordu. Yeşil çimenlerin arasında yükselen iri ağaçların altından, kendisine reva görülen alçak gönüllü okul binasına doğru yürürken, kendisini karşılamak üzere kapıdan Sue'nun çıktığını hayal etti. İster

Hıristiyan ister putperest olsun, dünyada hiçbir insan, Sue'nun gitmesine izin vermekle Phillitson'ın yaptığı gibi, kendi iyilikseverliği yüzünden bu kadar ağır sıkıntı çekmemişti; erdemli denilen kişiler onu kapı kapı süründürmüştü; neredeyse aç bırakacaklardı onu ve şimdi ise bu köyün (onunla dostluk eden, kendi papazı hakkında bile kötü dedikodular çıkarabiliyordu) okulundan aldığı azıcık bir maaşa mahkûmdu. Arabella'nın, onun Sue'ya daha sert davranması gerektiği, böyle yaparsa onun direnişini eninde sonunda kırabileceği konusundaki sözlerini sık sık düşünüyordu. Ama Phillotson'nın yaygın kaanatlere mantıksız denecek ölçüde inançsızlığı, kendi inadı ve edindiği ilkelere bağı öyle sağlamdı ki, karısı konusunda tuttuğu yolun doğru olduğu konusundaki inancı hiç sarsılmadı.

Duygular tarafından bir yöne saptırılabilen inançlar, bir başka yönden de aynı felakete uğrayabiliyordu. Sue'ya özgürlüğünü vermesini sağlayan içgüdüleri şimdi onun, Sue'nun Jude ile yaşadığı hayatın hiç de kötü olmadığını görmesine de yol açıyordu. Hâlâ, kendine özgü bir tuhaflıkla Sue'yu özlüyordu ve ilke kararı vermemiş olsa ve Sue kendi isteğiyle gelecek olsa, onun gene kendisinin olmasından çok büyük bir mutluluk duyacağını kısa zamanda anlamıştı.

Ama dünyanın soğuk ve insanlık dışı aşağılayıcılığından gelen darbeleri önlemek için yapaylık gerektiğini, Phillitson artık öğrenmişti. İşte, bunun için gereken hazır malzeme elindeydi. Sue'yu geri getirip, boşandığı sırada onun hakkında yanlış düşüncelere sahip olduğundan, bu boşanmanın haksız olduğunu öne sürerek yeniden saygıdeğer bir gerekçeyle evlenerek, Phillitson, biraz huzura kavuşabilirdi, hatta, mesleğindeki eski konumuna dönebilir belki de, kilise öğretmenliği olmasa bile Shaston'daki okulun kapıları yeniden açılabilirdi.

Gillingham'a mektup yazmayı düşündü, ona hem bu konudaki görüşlerini hem de Sue'ya bir mektup yazmasının doğru olup olmayacağını soracaktı. Gillingham, beklenebileceği gibi, artık gittiğine göre, en iyisi onun peşini bırakmaktır diye cevabını yazdı; ve eğer bu kadın birisinin eşiyse, bunun elbette, kendisinden üç çocuk doğurduğu ve başına bu kadar trajik olaylar açan adamdan başkası olamayacağını düşünüyordu. Jude'un ona bağlılığı olağandışı güçlü olduğuna göre, bu garip çift zaman içinde birlikteliklerini yasallaştıracak ve her şey yeniden düzelip, namus ve düzen yoluna girecekti.

"Ama evlenmeyecekler - Sue evlenmeyecek!" diye haykırıyordu Phillotson, evde tek başınayken. "Gillingham o kadar düz bir adam ki! Sue, Christminster duyarlığı ve eğitiminden etkilenmiş biri. Evliliğin bozulmazlığı konusundaki görüşlerinde bile bu yeterince belli oluyor, bunu nereden edindiğini biliyorum. Bunlar benim fikirlerim değil, ama kendi görüşlerimin yolunu açmak için bundan yararlanacağım."

Gillingham'a kısa bir cevap yazdı. "Bütünüyle yanıldığımı biliyorum ama seninle aynı fikirde değilim. Onunla yaşayıp üç çocuk edinmesi konusunda düşüncem (eski düşüncelere göre bunu ne ahlak ne de mantık kurallarına göre savunamayacağımın farkındayım) bunun yalnızca onun öğrenim hayatına son vermesinden başka işe yaramadığıdır. Sue'ya yazıp, o kadının söylediklerinin doğru olup olmadığını soracağım."

Dostuna mektubu yazmadan önce kararını verdiğinden, mektubu yazmasına hiçbir neden kalmamıştı. Ama böyle davranmak Phillotson'nın huyuydu.

Böylece Sue'ya hitaben, satırların arasına cehennem yargıçları kadar katı bazı yargılar serpiştirdiği ama onun duygusal yaradılışını bildiğinden, korkutmamak için de, kendi

karmaşık duygularını gizlemeye özen gösterdiği inceden inceye düşünülmüş bir mektup yazdı. Sue'ya görüşlerinin büyük ölçüde değiştiğinden haberdar olduğunu, bu nedenle ayrılmalarını izleyen dönemde olan olaylar yüzünden kendi görüşlerinde de bazı değişiklikler olduğunu bildirmek zorunda olduğunu söylüyordu. Bu mektubun yazılmasında tutkulu bir aşkın rolü olmadığını, saklamak niyetinde değildi. Bu mektup, hayatlarını tam bir başarıya dönüştürmese de korkunç bir felaket olmaktan çıkarabilme dileğinden doğmuştu ve bu felakete yol açan, Phillitson'nın o sırada bir adalet ilkesi, iyilikseverlik ve mantık adına davranmasıydı.

İnsanın denetlenmemiş bir adalet duygusuyla içgüdüsel olarak davranması, artık anlamıştı ki, onlarınki gibi eski bir uygarlıkta, küstahlığa da yol açıyordu. Ortalama düzeyde bir rahatlık ve onur payesini toplum içinde paylaşmak isteyen biri, davranışlarında aynı adalet duygusunun daha incelmiş ve uygarlıkça edinilmiş şeklini benimsemeliydi; ve kaba, sevgi-şefkatinin peşini bırakmalıydı.

Ona dönmesini, Marygreen'e gelmesini öneriyordu.

Yeniden gözden geçirince son paragrafı çıkardı; hepsini yeniden yazdı ve heyecan içinde olayın sonunu beklemeye başladı.

* * *

Ondan birkaç gün sonra birisi Christminster'in Beersheba bölgesini saran beyaz sis bulutu içinden yürüye yürüye, Jude Fawley'nin Sue'dan ayrıldıktan sonra kalmaya başladığı yere doğru ilerliyordu. Jude'un kapısında utangaç bir tıklama sesi duyuldu.

Akşam vaktiydi, onun için, Jude evdeydi; içine doğmuş gibi, yerinden fırlayıp koştu kapıyı kendisi açtı.

"Benimle dışarı gelir misin? Ben içeri girmek istemiyo-

rum. Seninle... konuşmak... birlikte mezarlığa gitmek istiyorum."

Bu sözler Sue'nun titreyen sesiyle söylenmişti. Jude şapkasını giydi. "Bu karanlıkta dışarı çıkmamalıydın" dedi. "Ama, içeri gelmek istemiyorsan benim için hava hoş."

"Evet, istemiyorum. Pek vaktini almayacağım."

Jude ağzını açamayacak kadar heyecanlanmıştı; Sue da şimdi öylesine bir sinir yumağı haline gelmişti ki başlangıçtaki bütün gücünü kaybetmişti. Böylece, uzun bir süre, hiç konuşmadan, yeraltı dünyasına ait gölgeler gibi sisin içinden yürüdüler.

Sonra Sue bir hızlanan, bir yavaşlayan bir sesle: "Sana söylemek istediğim bir şey var" dedi. "Tesadüfen duymanı istemiyorum. Richard'a dönüyorum. O... yüksek ruhuyla... her şeyi bağışlamayı kabul etti."

"Richard'a mı dönüyorsun? Nasıl gidebilirsin..."

"Benimle yeniden evlenecek. Bu biçimsel bir evlilik olacak, herkes memnun olsun diye elbette; çünkü başkaları işleri olduğu gibi göremiyorlar. Ama, ben zaten onun karısıyım. Bunu hiçbir şey değiştirmedi."

Jude, aynı zamanda çığırından çıkmış bir öfke olan üzüntüyle, onun üzerine yürüdü.

"Ama, sen *benim karımsın*! Evet, benimsin. Bunu sen de biliyorsun. Uzaklara gidip görünüşü kurtarmak için evlenmiş numarası yaparak dönmüş olmaktan her zaman pişmanlık duydum. Ben seni seviyordum, sen de beni seviyordun; birbirimizi bütünlüyorduk; böylelikle de evlenmiş oluyorduk. Hâlâ seviyoruz birbirimizi... benim kadar sen de... bunu biliyorsun, Sue! Bu yüzden de evliliğimiz iptal edilmiş sayılmaz."

Sue kendini tutmaya çalışarak: "Evet, senin olaya nasıl baktığını biliyorum" dedi. "Ama, onunla yeniden evlenece-

ğim. Doğrusunu istersen sen de -kusura bakma ama, Jude!- yeniden... Arabella'yla evlenmelisin.

"Ne yapmalıyım? Aman! daha neler! Peki, neredeyse yapmış olduğumuz gibi seninle ben evlenmiş olsaydık ne olacaktı?"

"Bu hiçbir şeyi değiştirmezdi... bizimkisinin bir evlilik olmadığına inanacaktım gene de. Benden isteseydi, töreni tekrarlamadan Richard'ın yanına dönerdim. Ama, *dünyanın da, onun usullerinin de bir değeri var galiba;* bu yüzden, törenin bir kere daha yapılmasını kabul ediyorum... Yalvarırım sana, içimde kalan bir damla hayatı da, ne olur, alay ederek tartışarak benden söküp alma! Bir zamanlar ben en güçlüydüm, biliyorum, belki sana zalimce davrandım. Kötülüğe iyilikle karşılık ver, Jude! Ben şimdi daha güçsüzüm. Bana aynen karşılık vermeye kalkma, iyilik göster. Ne olursun, iyilik göster bana... yanlışlarımı düzeltmeye çalışan zavallı, kötü bir kadına yalnızca merhamet göster!"

Jude umutsuzluk içinde başını salladı. Gözleri yaşarmıştı. Sue'nun çektiği acıdan yediği darbe mantığını yok etmişe benziyordu. Bir zamanların keskin zekâsı şimdi körelmişti. Öfkeyle: "Yanlış... yanlış!" dedi. "Hattâ sapıklık! Aklım almıyor. Onu seviyor musun? Onu düşündüğün var mı? Böyle bir şey olmadığını biliyorsun! Bu yobazca bir orospuluk olacak... Tanrı beni bağışlasın, evet... böyle olacak!"

"Onu sevmiyorum; bunu... bunu ne yazık ki büyük bir pişmanlıkla kabul ediyorum! Ama, ona boyun eğerek, sevmeye çalışacağım.

Jude tartıştı, zorladı, yalvardı; ama inancı her kanıtı boşa çıkarıyordu. Dünyada kesin olduğu tek konu bu gibi görünüyordu ve bu konudaki kesinliği, bütün başka istek ve içgüdülerinde tereddüte düşmesine yol açıyordu.

"Bütün gerçeği bilmen için yeterince düşüncelilik gösteri-

yorum ve bunu başkasından duymana izin vermeden kendim anlatıyorum," dedi, kesik kesik konuşarak, "kendini küçümsenmiş hissetmemen için. En aşırı olgu olarak onu sevmediğimi de kabul ettim. Böyle yaptığım için bana bu kadar sert davranacağını ummazdım! Senden bir şey isteyecektim...

"Evlenirken sağdıcın olmamı mı?"

"Hayır -sandıklarımı göndermemi- Ama sanırım bunu yapmayacaksın?"

Elbette gönderirim - neden? Yoksa evlenmek için seni almaya buraya gelmiyor mu? Bunu yapmaya tenezzül etmiyor mu?"

Hayır - buna izin veremem. Ona kendi isteğimle gitmek istiyorum, tıpkı kendi isteğimle ayrıldığım gibi. Marygreen'deki küçük kilisede evleneceğiz."

Bu dikkafalılığı öylesine tatlı görünüyordu içine dolan acıma duygusuyla Jude'un elinde olmadan gözleri gene yaşlarla doldu. "Senin kadar birdenbire içinden gelenlere uyarak kendi kendini cezalandıran bir kadın daha tanımadım, Sue! İnsan tek mantıklı yol olarak senin dümdüz gitmeni beklerken sen köşeyi dönüveriyorsun!"

"Neyse... bunu bırakalım şimdi! Jude, sana elveda demem gerek! Yalnız, benimle mezarlığa kadar gelmeni istiyorum. İzin ver de orada vedalaşalım... bana görüşlerimin yanlışlığını göstermek üzere ölenlerin mezarları başında."

Mezarlığa doğru döndüler, Sue oraya sık sık gelmişti; onun için, karanlıkta kolaylıkla yolunu bulabildi. Sessizce durdular.

Sue: "Senden ayrılmak istediğim yer burası" dedi.

"Peki, öyle olsun!"

"İnançlı davrandığım için beni katılıkla suçlama. Senin bana olan cömert bağlılığın hiçbir şeyle ölçülemez, Jude! Senin başarısızlığın -başarısızlığa uğradıysan- suçun olmaktan

çok lehine işleyen bir unsur. Şunu unutma ki her başarılı insan az çok bencil bir insandır. Başkasına bağlı olanlar başarısızlığa uğrarlar... *İyilikseverlik kendi soyundan olanların peşine düşmez."*

"Bu konuda biriz, benim biricik sevgilim, böylece dost olarak ayrılalım. Senin din dediğin her şey çoktan yok olup gittikten sonra onun bu mısraları sapasağlam ayakta kalacak!"

"Neyse... bunu tartışma. Elveda, Jude, benim suç ortağım, en düşünceli dostum!"

"Elveda, benim yoldan çıkmış karım. Elveda!"

V

Ertesi gün öğleden sonra Christminster'in tanıdık sisi gene her şeyi örtmüştü. Sue'nun istasyona doğru yol alan ince bedeni, güçlükle seçilebiliyordu.

O gün işe gitmeyi Jude'un içi hiç istemiyordu. Sue'nun geçebileceği yerlerden birine de gidemezdi. Bu yüzden, ters yönde yürümeye başladı; ağaç dallarının sarktığı, hastalığın, öksürük ve veremin hüküm sürdüğü karanlık, garip, sıkıntılı ve daha önce hiç gelmediği bir yerdi burası.

Pek üzgün bir halle: "Sue elimden gitti... gitti!" diye perişanlık içinde mırıldandı.

Bu arada Sue da trenle oradan ayrılmış, Alfredston yoluna varmıştı; buradan buharla işleyen tramvaya binerek şehre geldi. Phillotson'a onu karşılamamasını rica etmişti. Ona, onun evine, ocağına kendi isteğiyle gelmek istiyordu.

Cuma akşamıydı, zamanın böyle kararlaştırılmış olmasının nedeni, öğretmenin o gün öğleden sonra dörtten pazarte-

si gününe kadar boş oluşuydu.

Onu Marygreen'e götürmesi için Bear'de kiralanan küçük arabadan, kendi isteğiyle köye yarım mil uzaklıkta indi; arabacı önden giderek eşyaları eve bırakacaktı. Dönerken Sue ile karşılaştığında ona öğretmenin evinin kapısını açık bulup bulmadığını sordu. Adam Sue'ya kapının açık olduğunu ve eşyalarının öğretmenin kendisi tarafından içeri alındığını bildirdi. Artık fazla dikkat çekmeden Marygreen'e girebilirdi.

Sue, kuyunun yanından, ağaçların altından geçerek öbür yandaki şirin okul binasına doğru yürüdü, kapıya vurmadan tokmağı kaldırarak içeri girdi. Phillotson odanın ortasında durmuş, bekliyordu.

Sue sarsılmış, solgun görünüyordu, kendini bir iskemleye bırakarak: "Geldim, Richard!" dedi. "İnanamıyorum... karını... bağışlayabildiğine!"

Phillotson: "Her şeyi sevgili Susanna!" dedi.

Phillotson, kendini zorlayarak duygusuz bir şekilde konuştuğu halde Sue bu sevgi ifade eden sözlerden irkilmişti. Sonra yeniden kendini toparladı.

"Çocuklarım... öldü; ölmüş olmaları da daha doğru! Memnun olacağım... neredeyse. Onlar günah çocuklarıydı. Bana nasıl yaşamam gerektiğini öğretmek için kurban edildiler! Onların ölümü ruhumun temizlenmesinde atılan ilk adımdı. İşte bu yüzden, hiç de boşuna ölmediler!.. Beni yeniden yanına alacak mısın?"

Sesinin tonunda ve sözlerindeki derin acı Phillotson'a öylesine dokundu ki, elinde olmaksızın, yapmaya niyetli olduğundan daha fazlasını yaptı: Eğilip onu yanağından öptü.

Sue, dudaklarının dokunuşundan ürpermişti, dıştan fark edilemeyecek bir biçimde kendini çekti.

Bu Phillotson'ın yüreğine indi, çünkü içinde, yeniden is-

tek belirmeye başlıyordu.

"Bana karşı hâlâ bir tiksinti duyuyorsun!"

Sue: "Yok... yok, şekerim... Yolculuğum hep ıslak havada geçti de biraz üşüttüm" dedi, durumu anlayarak hemen gülümsemeye çalıştı. "Tören ne zaman? Yakında mı?"

"Yarın sabah erkenden, diye düşünmüştüm, sen gerçekten istiyorsan elbet. Birisini yollayıp senin geldiğini rahibe bildireceğim. Ama... sen kendine gerçekten güveniyor musun? Şimdi vaz geçmek istediğini söylersen gecikmiş sayılmazsın... anlıyorsun ya, yapamayacağını düşünüyorsan?"

"Evet, evet, yapabileceğim! Hemen yapılmasını istiyorum. Bu iş takatımı zorluyor... fazla bekleyemem!"

"Öyleyse şimdi bir şeyler ye, sıcak bir şey iç, sonra da Mrs. Edlin'in evinde sana ayrılan odaya gidersin. Rahibe, yarın sabah saat sekiz buçuk diyeceğim, herkes ayaklanmadan öncebu senin için çok erken değilse? Dostum Gillingham, törende yardımcı olmak için buraya geldi. Shaston'dan buraya kadar bu iş için gelmesi büyük bir zahmete katlandı, doğrusu."

Sıradan kadınların gözü hep maddi cisimlere takılır; Sue ise, tersine, ne bulundukları odayı, ne de çevresindeki en ufak ayrıntıyı fark etmiyormuş gibi duruyordu. Yalnız, kürk muflonunu bir yere koymak için odanın öbür ucuna gittiğinde ufak bir "Ah!" sesi çıkararak az öncekinden daha da çok sarardı. Yüzünde tabutunu gören bir idam mahkûmunun ifadesi vardı.

"Ne?" dedi Phillotson.

Çalışma masasının kapağı açık duruyordu. Sue muflonunu oraya bırakırken gözü bir kâğıda takılmıştı. Masaya dönerken haykırışını gülerek saklamaya çalışıp: "Hiç... sadece... tuhaf bir tesadüf oldu!" dedi.

"A, evet!" dedi Phillotson. "Evlenme beyannamesi... demin geldi."

Şimdi yukarıdaki odasından çıkan Gillingham da onlara katılmıştı ve Sue, bütün gerginliğine rağmen, onu hoşnut etmek için onun ilgisini çekebilecek her konuda konuştu, ama kendisi hakkında hiçbirşey söylemedi, oysa Gillingham'ın en çok ilgisini çeken de buydu. Sonra söz dinleyerek akşam yemeğini yedi ve kalacağı eve gitmek üzere hazırlandı. Phillotson, onunla birlikte bahçeyi geçti. Mrs. Edlin'in kapısına gelince iyi geceler diledi.

Yaşlı kadın Sue'yu geçici olarak kalacağı odaya çıkartarak, eşyalarını açmasına yardım etti. Başka şeylerin arasında kadın zevkle işlenmiş bir geceliği de yatağın üzerine serdi.

Sue çarçabuk: A... eşyalarımın arasına *bunun da* konduğunu bilmiyordum!" dedi. "Konmasını istemiyordum! İşte bir tane daha var." Sue basit, kaba kumaştan bir geceliği ona uzattı.

"Ama bu çok güzeldi," dedi, Mrs. Edlin. O elindeki çuval gibi bir şey!"

"Evet, öyle olmasını istedim zaten."

Geceliği alarak, bütün gücüyle yırtmaya başladı, kumaştan çıkan sesler evin içinde cıyak cıyak bağıran bir baykuş gibi yankı yapıyordu.

"Ama, hayatım, hayatım! Nasıl olur...

"Bu, zinaya ait bir şey! Benim hissetmediğim şeyleri simgeliyor. Onu eskiden almıştım... Jude'u memnun etmek için. Yok edilmeli!"

Heyecan içinde keteni paramparça ediyor, parçaları ateşe veriyordu. Mrs. Edlin'in iki eli havaya kalkmıştı.

"Lânetli bir şey bu... bana unutmak istediğim bir şeyi hatırlatıyor! Bu ancak yakılmaya yaraşır."

Mrs. Edlin: "Aman! ne kadar da katısın!" dedi. "Ne diye böyle sözler edip, elinden giden zavallı çocuklarını da cehen-

neme mahkûm ediyorsun! Tanrı canımı alsın, ben buna din demem!"

Sue hıçkırıklara boğularak kendini yüzükoyun yatağın üzerine fırlattı. "Ah, yapmayın, yapmayın! Mahvediyor bu beni!" Hıçkırıklarla sarsılarak aşağı doğru süzüldü, dizlerinin üzerine düştü.

Yaşlı kadın: "Bak ben sana doğrusunu söyleyeyim" dedi, "sen yeniden bu adamla evlenmeye kalkmasan iyi edersin! Hâlâ öbürünü seviyorsun sen!"

"Hayır... bunu yapmak zorundayım... ben zaten onunum! Richard beni yeniden yanına alabileceğini söylüyor, ben de geri dönmemeye kararlıyım! Beni reddetmiş olsaydı... belki Jude'u bırakmayı bir ödev saymazdım. Ama...

Sue yüzü yatak örtüsüne gömülü olarak kaldı, Mrs. Edlin de odadan çıktı.

* * *

Arada geçen bu zaman sırasında Phillotson, hâlâ sofrada oturmakta olan dostu Gillingham'ın yanına dönmüştü. Çok geçmeden masadan kalktılar ve sigara içmek için bir süre bahçede oturdular. Sue'nun odasında ışık yanıyordu, perdenin arkasında hareket eden bir gölge vardı.

Gillingham'ın Sue'nun tanımlanamaz çekiciliğinden etkilendiği belliydi ve bir sessizlikten sonra: "Demek öyle, her şeye rağmen sonunda yeniden onu elde ettin. İkinci bir kez kalkıp gidemez. Armut eline düştü."

"Evet, sanırım sözlerine güvenmekle iyi ettim. Bunda birparçacık bencillik olduğunu itiraf etmeliyim. Onun nasıl bir insan olduğu bir yana, benim gibi eski kafalı biri için elbette bir lüks sayılır ve gitmesine izin verdiğim için beni hiçbir zaman bağışlamayan gerek din adamlarının gerekse katı kurallara bağlı laik insanların gözünde durumumu düzelte-

cek. Böylece, belki yeniden, bir ölçüde eski durumuma gelebilirim."

"Onunla yeniden evlenmek için herhangi sağlam bir nedenin varsa, Tanrı aşkına bunu hemen yap! Kafesin kapısını açıp küçük kuşu serbest bırakmana, senin için intihar anlamına gelen bu davranışına her zaman karşı çıkmıştım. Şimdiye kadar müfettiş ya da yüksek bir din görevlisi olabilirdin, onunla ilgili olarak bu kadar zayıf davranmasaydın."

"Kendime, asla onarılamayacak kadar ağır bir zarar verdim- biliyorum bunu!"

"Bir kez onu eve yerleştirdikten sonra, sıkı tut."

Phillotson bu gece epey kaçamaklı bir tavır içindeydi. Sue'yu yeniden yanına almasının, başlangıçta gitmesine izin vermekten duyduğu pişmanlıkla, temelde, hiçbir ilgisi olmadığını söyleme gereğini duymadı. Bu aslında, insani bir dürtüyle, gelenek ve meslek korkusundan yaptığı bir şeydi. Gillingham'a dönerek: "Evet, öyle yapacağım," dedi. "Şimdi kadınları daha iyi tanıyorum. Onu serbest bırakmamada ne kadar adalet duygusu var idiyse, mantık yoktu, hiç değilse bu konuda benim gibi görüşleri olan biri için."

Gillingham ona baktı, toplumun gerici aşağılamaları ve Phillotson'ın kendi bedensel istekleri yüzünden, bundan böyle Sue'ya daha önce gösterdiği aşırı şefkat yerine, sert ve katı davranıp davranmayacağını merak ediyordu.

"Sanırım, içgüdülere kapılmamak gerekiyor," diye toparladı, Phillotson. Her geçen dakika, konumuna uyan davranışları benimsemesi gerektiğine olan inancı artıyordu. "Kilise'nin öğretilerine açıkça karşı çıktım: ama bunu kötü amaçla yapmadım. Kadınların etkisi çok garip, seni yersiz bir merhamete sürüklüyorlar. Neyse, artık kendimi daha iyi tanıyorum. Bir parça sertlik..."

"Evet ama dizginleri yavaş yavaş çekmelisin. Başlangıçta

çok sert davranma. Zamanla uzlaşır."

Tedbir gerekmeyecekti, ama Phillotson bunu söylemedi. "Shaston'daki rahibin söylediklerini hatırlıyorum, onun gitmesine izin verdiğimi söylemem üzerine yaptığımız tartışmada. 'Onun ve kendi durumunu düzeltmen için yapabileceğin tek şey, onu akıl gücüyle yola getirmemekte yaptığın hatayı kabul etmen ve getirebilirsen, geri getirmen, sonra da ona sıkı davranman.' Ama o sıralarda çok kafamın dikine gittim ve dediklerine aldırmadım. Boşandıktan sonra onun böyle düşünmesi ise aklımın ucundan bile geçmiyordu.

Mrs. Edlin'nin kulübesinin kapısı tıkırdadı ve birisi okul yönüne doğru gelmeye başladı. Phillotson, "İyi geceler" dedi.

"Mr. Phillotson, siz misiniz?" dedi, Mrs. Edlin. "Sizi görmeye geliyordum. Yukarıda onun yanındaydım, beyim, eşyalarını yerleştirmesine yardım etmek için. Beyim, yemin ederim, bu iş olmamalı!"

"Hangi iş-evlenme töreni mi?"

"Evet. Kendisini çok zorluyor, zavallı küçük kız; ne acılar içinde kıvrandığından haberiniz yok. Hayatımda hiçbir zaman çok dindar olmadım ve dine karşı çıkmış da değilim ama bu iş doğru değil, siz onu ikna etmelisiniz vazgeçmesi için. Tabii, herkes onu bağışlayıp geri almakla büyük bir iyilik yaptığınızı söyleyecek. Bana sorarsanız aynı şeyi söyleyemem."

"Bu onun isteği, ben de razıyım," dedi, Phillotson, ciddi, mesafeli bir tavırla, böyle bir karşı çıkış inadını kabartmıştı. "Hafiflik düzeltilecek."

"İnanmıyorum. O onun karısı, eğer birinin karısıysa. Ondan üç çocuğu oldu ve çok seviyor; zavallı tirtir titriyor, ona böyle bir şey yaptırtmak çok ayıp! Onun tarafını tutacak kimse yok. Dostu olabilecek tek adamı da bu inatçı yaratık yanına yaklaştırmıyor. Böyle bir ruh haline girmesine neyin

sebep olduğunu çok merak ediyorum.

"Bilemem. Herhalde ben değilim bu. O kendi isteğiyle bunu yaptı. Söyleyeceklerim bu kadar." Mr. Phillotson sert konuşmuştu. "Mrs. Edlin siz taraf değiştiriyorsunuz. Yakışık almıyor!"

"Sözlerime güceneceğinizi biliyordum; ama umurumda değil, gerçek, gerçektir."

"Gücenmedim, Mrs. Edlin. Bunu hak etmeyecek kadar iyi bir komşusunuz. Ama Susanna ve benim için neyin en iyi olduğunu bildiğimi sanıyorum. Öyleyse yarın bizimle kiliseye gelmiyorsunuz?"

"Hayır. Assalar gelmem. ne günlere geldik! Evlilik bu zamanda çok ciddileşti, insan içine adım atmadan önce ürküyor. Benim zamanımda o kadar ciddiye almazdık; bildiğim kadarıyla daha hafife alındığı için daha kötü de değildi! Benim adamla ben evlendiğimizde bir hafta bütün köye ziyafetler çektik, içmekten bölgeyi kuruttuk, sonra aldığımız borçla evi kurduk!"

Mrs. Edlin gittikten sonra Phillotson, sıkıntıyla: "Acaba bu işi yapmalı mıyım? Bu kadar çabuk..." dedi

"Neden?"

"Kendisine rağmen bu işe kendini zorluyorsa, -yalnızca görev ya da din duygusuyla, yani- belki biraz zaman tanımalıyım."

"Artık geri dönemeyecek kadar ileri gittiğin bir noktadasın. Ben böyle düşünüyorum.

"Evet, şimdi erteleyemem; bu doğru. Ama evlenme belgesini görünce o çığlığı atınca karamsarlığa kapıldım."

"Bırak bu şüpheleri artık. Yarın ben onu sana vereceğim, sen de alacaksın, böyle anlaşmıştık. Gitmesine izin verdiğinde sana daha sıkı muhalefet etmediğim için hep vicdanım rahatsız oldu. Şimdi yeni bir safhaya geldik. Şu meseleyi dü-

zeltmeden gidersem içim rahat etmeyecek."

Phillotson başını salladı, arkadaşının bu kadar kararlı olduğunu görünce rahatlayarak daha açık konuştu: "Şüphesiz, yaptığım iş duyulunca, bir çok insan yufka yürekli olduğumu düşünecek. Ama onlar, Sue'yu tanımıyorlar, benim onu tanıdığım gibi. Bu kadar kararsız görünmesine rağmen, altta öyle sağlam bir yüreği var ki, kendi vicdanının izin vermediği hiçbir şey yapmaz. Fawley'le yaşamış olması önemli değil. Beni onun için bıraktığı zaman, doğrusunun bu olduğuna inanıyordu. Şimdi başka türlü düşünüyor."

Ertesi sabah oldu ve mihraptaki kadının, ilkelerim uğruna diye düşünerek kendi kendini kurban edişine, bu iki erkek arkadaş ve her biri kendi görüş açısına göre, rıza gösterdi. Phillotson, saat sekizi birkaç dakika geçe, bahçeyi geçip, dul bayan Edlin'nin kapısına Sue'yu almaya gitti. Alçak ovalarda iki üç gündür süren sis, şimdi buraya tırmanmıştı, çimin üzerindeki ağaçların dalları salkım salkım sis tutmuş ve iri su damlacıklarına dönüştürmüştü. Gelin hazır, bekliyordu; bonesi ve her şeyiyle. Hayatında hiç, kadının çağrıştırdığı beyaz bir nilüferlere, bu solgun sabah ışığında olduğu kadar, benzememişti. Ruhunu arındırma çabası, bezginlik ve pişmanlıkla, aşırı derecede zorlanan sinirleri, sanki etini kemiğini kemirmişti; en sağlıklı günlerinde bile hiçbir zaman iri bir kadın olmadığı halde şimdi eskisine göre daha da ufak tefek görünüyordu.

"Güzel, tam zamanında hazırsın," dedi, öğretmen, gösterişle Sue'nun elini tutarak. Ama onu öpme isteğini tuttu, sevimsiz bir biçimde hafızasından silinmeyen bir gün önceki halini hatırlamıştı.

Gillingham da onlara katıldı ve evden çıktılar. Edlin, törende bulunmama kararında direndi.

"Kilise nerede?" diye sordu Sue. Eski kilisenin yıkılma-

sından sonra burada uzun süre kalmamış, dalgınlığından da yenisini kiliseyi unutmuştu.

"Şurada, yukarıda," dedi, Phillotson; o sırada, kilisenin kulesi sisin içinde heybetle belirdi. Rahip binanın içindeydi ve onları görür görmez, tatlılıkla: "Bir mumumuz eksik, neredeyse," dedi.

"Senin olmamı istiyor musun Richard?" diye fısıldadı, Sue.

"Elbette, canım; dünyada her şeyden daha fazla.

Sue daha fazla konuşmadı: ikinci ya da üçüncü defadır, onun, kendisini bırakırken gösterdiği insani duyguyu terketmiş olduğunu hissediyordu.

Beşi orada durdular: rahip, yardımcısı, evlenecek çift ve Gillingham ve kutsal tören bir kez daha yapıldı. Kilisenin arka sıralarında birkaç köylü otruyordu. Rahip tören sırasında "Tanrının birleştirdiği...." sözlerine gelince bu oturanlardan bir kadın, duyulacak kadar yüksek sesle:

"Tanrı birleştirmişmiş!" dedi.

Yıllar önce Melchesterde yer alan sahne sanki bu kez kendi hayaletlerince yeniden tekrarlanıyordu. Defter imzalandı, rahip karı kocayı karşılıklı olarak bağışlayıcı, dürüst ve soylu bir hareket yapmalarından ötürü kutladı: "İyilikle biten her şey iyidir" dedi, gülümseyerek. "Böyle, neredeyse 'ateşten kurtulduktan' sonra ikinize de bir arada uzun, mutlu ömürler dilerim."

Boş binadan çıkıp, okula doğru yürüdüler. Gillingham o gece evine dönmek istiyordu onun için erkenden gitti. O da evlenen çifti kutladı. Ayrılırken, Phillotson'a: "Şimdi," dedi, "doğduğun köyde hakkında güzel bir hikâye anlatabileceğim. Herkes 'bravo!' diyecek. Bana güven!"

Phillotson eve döndüğünde Sue, sanki uzun zamandır o evde yaşayan biriymiş gibi, ev hanımlığı yapmaya çalıştı.

Ama Phillotson'nın yaklaşmasından tedirgin olmuştu, bunu gören Phillotson'nın da hemen vicdanı sızlamaya başladı.

"Elbette, canım, eskiden olduğu gibi şimdi de senin özel hayatına karışmayacağım," dedi, ağırbaşlı bir tavırla. "Bunu, toplumsal yönden bizim için iyi olacağı düşüncesiyle yaptık: olayın benim açımdan sebebi bu olması da açıklaması budur."

Sue'nun keyfi, biraz, yerine geldi.

VI

Yer Christminster'in dışında Jude'un kalmakta olduğu evin kapısıydı... eskiden yaşamış olduğu, şimdi onu hasta edercesine üzen ermiş Silas Kilisesi'nden çok uzakta. Yağmur yağıyordu. Kapının eşiğinde eski, kara elbiseli bir kadın durmuş kapıyı eliyle tutmakta olan Jude'la konuşuyordu.

- "Yalnız, kimsesiz, evsiz barksız kaldım... gör işte halimi! Babam elimde kalan son birkaç kuruşu da aldı -işine yatırmak içinmiş- beni de, tembellikle suçladı, kapı dışarı etti. Artık dünyadan merhamet dilenmekten başka yapacak işim kalmadı! Sen beni yanına alıp yardım etmezsen, Jude, düşkünlerevine gitmek zorunda kalacağım, belki daha da kötü bir yeri boylayacağım. Daha biraz önce, iki üniversiteli genç yolda giderken bana göz kırptılar. Bu kadar delikanlının bir arada bulunduğu bir yerde bir kadının iffetli kalması çok güç!"

Yağmurda böyle konuşan kadın Arabella'ydı, zaman da Sue'nun Phillotson ile yeniden evlenmesinin ertesi günü akşamüstü.

Jude soğuk bir tavırla: "Haline üzüldüm ama, burası

kendi yerim değil!" dedi.

"Öyleyse, bana sırt çeviriyorsun?"

"Birkaç günlük yemeğini, kalacak yer bulmanı sağlayacak kadar para veririm."

"Peki ama, bana iyilik edip içeri almayacak mısın? kalmak için bir meyhaneye gitmeye dayanamam; hem öyle de yalnızım ki! Ne olursun, Jude, eski günlerin hatırı için!"

Jude çabucak: "Yok, yok!" dedi. "Onları hatırlamak istemiyorum; hem bunlardan söz edecek olursan sana yardım etmem."

"Öyleyse gitmem gerekiyor... Arabella başını kapının çerçevesine doğru eğip ağlamaya başladı.

"Ev dolu" dedi Jude. "Benim de küçücük bir yerim var - ancak ufak bir kiler- avadanlığımı bir de elimde kalan birkaç kitabımı sakladığım bir yer!"

"Öyle bir yer benim için saray olur."

"İçinde döşek yok."

"Yere bir parça bir şey serebiliriz. Ben idare ederim.

Jude, hem ona karşı sert davranamadığından hem de ne yapacağını bilmediğinden, evi kiraya veren adamı çağırarak kadının çaresizlikten şimdilik kalacak bir yer arayan bir tanıdığı olduğunu söyledi.

"Beni hatırlayabilirsiniz, Lamb and Flag'de içki servisi yaptığım günlerden," diye atıldı, Arabella. "Bugün öğlen babam hakaret etti, ben de yanıma hiç para almadan onu terk ettim!"

Ev sahibi yüzünü hatırlayamadığını söyledi. "Ama gene de, Mr. Fawley'in arkadaşıysanız, elimizden geleni yaparız, bir iki gün için. O da kabul ederse?"

"Evet, evet," dedi Jude. "Hiç beklemediğim bir anda gelerek beni biraz şaşırttı: ama başı dardayken ona yardım etmek isterim. Sonunda, Jude'un kaldığı dairenin tavan ara-

sına, Arabella'ya, kendi elinde olmayan sebeplerle -öyle diyordu hep- içine düştüğü bu güç günler geçip babasının yanına dönene kadar kalabilmesi için bir yer hazırlandı.

Yerin hazırlanmasını beklerlerken Arabella: "Haberi duymuşsundur?" dedi.

"Ne demek istediğini anladım sanıyorum ama, bir şey bildiğim yok."

"Bugün Alfredston'dan, Anny'den mektup aldım. Nikâhın dün kıyılacağını duymuş ama, olup olmadığını bilmiyormuş."

"Bundan söz etmek istemiyorum.

"Yok, yok; elbette istemezsin. Yalnız, onun ne biçim kadın olduğunu göstermeye...

"Ondan söz etme dedim sana! Budalanın biri o! Aynı zamanda da bir melek, zavallı sevgilim!"

"Anny'nin dediğine bakarsan bu işi hallederlerse adam yeniden eski işine kavuşma fırsatını ele geçirecekmiş. Rahip dahil, onun iyiliğini isteyen herkesi memnun edecekmiş bu iş."

"Ne olur, insaflı ol, Arabella!"

Arabella daracık tavanarasına yerleştirildi. Önceleri Jude'un yanına hiç gelmiyordu. Kendi işiyle uğraşıp duruyordu.

Merdivende bir an karşılaştıklarında Jude'a hayatta en iyi bildiği işi yapmak için bir yer aradığını söyledi. Jude, içki işinde Londra'nın daha elverişli olabileceğini öne sürünce, itiraz etti: "Olmaz. Orası insanı yoldan çıkarabilir," dedi. "Ben, kırsal bölgede, sade, basit bir yer arıyorum."

Ertesi pazar sabahı, Jude kahvaltısını her zamandan daha geç ederken, kadın ürkek bir tavırla onunla kahvaltı edip edemeyeceğini sordu; çaydanlığını kırmış, dükkânlar da kapalı olduğundan hemen yenisini alamamıştı.

Jude ilgisiz bir tavırla: "Nasıl istersen" dedi.

Konuşmadan otururlarken Arabella'nın birden gözüne bir şey çarptı: "Ne kadar da keyifsiz görünüyorsun, koca herif! Bak, üzüldüm bu haline!"

"Gerçekten de hiç keyfim yok."

"Anladım, o kadın yüzünden. Beni hiç ilgilendirmez ama, nikâla ilgili her şeyi öğrenebilirim -nikâh kıyıldıysa- sen de merak ediyorsan."

"Nasıl öğrenebilirsin?"

"Orada bıraktığım birkaç öteberiyi almak için Alfredston'a gitmek istiyordum. Oraya gidince Anny'yi bulabilirim; Marygreen'de oturan tanıdıkları olduğu için onun mutlaka her şeyden haberi vardır."

Jude bu teklifi kabul etmemeliydi ama, merakı tedbirliliğine baskın çıktı. "İstersen sorabilirsin" dedi. "Oralardan hiç ses seda çıkmadı. Çok gizli kapaklı evlenmiş olmalılar, eğer... evlendilerse."

"Ne yazık ki bu yolculuğu yapacak param yok, yoksa zaten daha önce giderdim. Biraz para kazanana kadar beklemem gerekecek...

"Şey... yolculuğun parasını ben veririm," dedi, Jude, sabırsızlanarak. Böylece, Sue'nun durumu ve muhtemel evliliği hakkında beslediği kuşkular onun, bilerek ve isteyerek asla seçmeyeceği bir elçiyi, soruşturma göreviyle yollamasına neden oldu.

Arabella yola çıktı, Jude onun akşama yedi trenine yetişmesini, geç kalmamasını tembih etti. Akşama da, işini bitirdikten sonra, elinde olmadan Arabella'yı karşılamak için istasyona gitti; ayakları onu Arabella'nın belki de getireceği haber öğrenmek, en kötü gerçekleri bilmek için oraya sürüklüyordu. Arabella yol boyunca başarıyla hep gamze yapıp durmuştu, trenden inerken gülümsedi. Jude yüzünde gülümseme namına bir ifade olmaksızın, sadece: "Evet?" diye sordu.

"Evlenmişler."

"Elbette... elbette evlenmişlerdir!"

"Anny Marygreen'de oturan akrabası Belinda'dan duymuş, çok hazin, çok garip bir tören olmuş!"

"Hazinle ne demek istiyorsun? Sue onunla yeniden evlenmek istiyordu değil mi... adam da onunla?"

"Evet... öyleymiş. Kadın bir bakımdan evlenmek istiyormuş ama, öbür bakımdan değil. Mrs. Edlin'e bütün bunlar çok dokunmuş, düşüncesini açıkça söylemiş. Ama, Sue öylesine heyecanlanmış ki seni tamamiyle hayatından silmek için seninle olduğu zaman giydiği en güzel işlemeli geceliğini yakmış. Eh... bir kadın isterse böyle bir şey yapabilmeli elbette. Başkaları olmasa dahi ben bu işte ondan yanayım. Arabella iç geçirdi. "Sue adamın tek kocası olduğuna inanıyor, o hayattayken de Tanrı'nın gözünde başka kimseye ait olamayacağını söylüyormuş. Belki başka bir kadın da kendisi için aynı şeyleri düşünüyordur!" Arabella yeniden iç geçirdi.

Jude: "Boş laf istemiyorum!" diye haykırdı.

"Boş laf etmiyorum. Ben de tıpkı onun gibi düşünüyorum!"

Ona kesin bir cevap vererek Jude bu konuyu kapattı: "Neyse... şimdi öğrenmek istediğim her şeyi öğrendim. Haberlerin için çok teşekkür ederim. Ben hemen eve dönmeyeceğim." Jude daha fazla durmaksızın oradan ayrıldı.

Jude üzüntüsünden, sıkıntısından, eskiden, Sue'yla birlikte gittikleri ne kadar yer varsa hemen hepsine uğradı; sonra nereye gideceğini bilemeyerek yemek yemek üzere eve gitmeyi düşündü. Ama, kusurları meziyetlerinden bir parça daha çok olduğu için, aylardır ilk kez bir meyhaneye girdi. Sue evlenmesinin doğurabileceği sonuçlar arasına bunu katmamıştı.

Arabella bu sırada eve dönmüştü. Akşam geçti, Jude gö-

rünmedi. Saat dokuz buçukta Arabella kendisi çıktı, önce babasının oturduğu ve küçük bir kasap dükkânı açtığı nehir kıyısı yakınlarındaki semte gitti.

"Ee, işte böyle," dedi, babasına, "o gün benimle kavga etmene rağmen gene sana geldim, söyleyeceklerim var. Galiba yeniden evlenip, hayatımı düzene sokmak üzereyim. Ama bana yardım edeceksin: bunu benden esirgeyemezsin, sana yaptığım bunca iyilikten sonra!"

"Başımdan gitmen için yapmayacağım şey yok!"

"Güzel. Şimdi gidip, kocamı arayacağım, sanırım içiyor, onu eve getirmeliyim. Bütün istediğim bu gece kapıyı sürgüleme; belki evde kalmak isterim ve biraz geç gelebilirim."

"Biliyordum, hemen burnunu sürtüp, eve döneceğini!"

"Neyse işte, kapıyı kilitleme - Bütün istediğim bu."

Sonra gene dışarı fırladı, önce dönmüş mü diye eve bakmaya gitti, dönmediğini görünce aramaya başladı. Zeki bir tahminle, daha önce kısa bir süre kendisinin çalıştığı meyhaneye gitmiş olabileceğini düşündü. "Private Bar"ın kapısını açar açmaz gözleri onu yakaladı; arka taraflarda bir koltukta oturmuş, bomboş gözlerle yere bakıyordu. O sırada henüz bira gibi çok sert olmayan bir içki içiyordu. Arabella'nın girdiğini fark etmemişti, gidip yanına oturdu.

Jude başını kaldırdı, hiç şaşırmamış gibiydi: "Bir şey içmeye mi geldin, Arabella? Onu unutmaya çalışıyorum; hepsi bu! Ama yapamıyorum; eve döneceğim," dedi. Arabella hafif içkili olduğunu anladı ama ancak başlamış olduğu belliydi.

"Sadece sana bakmak için geldim, sevgili çocuk. İyi değilsin. Şimdi sana daha iyisinden bir şey verelim." Parmağıyla servis yapan kıza işaret etti, "İyi bir alkol seçelim, senin gibi okumuş bir adam için biradan daha uygun. Marakino, Kuroçao, konyak, rom ne istersin. Ben ikram edeceğim, zavallı delikanlı!"

"Fark etmez! Konyak söyle ne istersen söyle.. Sua bana çok kötülük yaptı. Bunu ondan beklemezdim! Onu bırakmadım, o da beni bırakmamalıydı! Ben onun uğruna ruhumu satardım, ama o kendininkini benim için en ufak bir tehlikeye sokmadı. Kendi ruhunu kurtarmak için benimkini feda ediyor!... Ama bu onun suçu değil... biliyorum ki değil!"

Arabella'nın parayı nereden bulduğu belli değildi ama her ikisi için de içki ısmarladı ve parasını ödedi. Bunları bitirince Arabella bir başka içki önerdi; Jude yolları bilen bir kılavuzun yardımıyla tek tek hiç bilmediği içki türlerini tatmak zevkine vardı. Jude kadehleri boşaltırken Arabella, kendi içkisini yudumlarken dikkat ediyordu, ama gene de kıpkırmızı olan yüzünden az içmediği belliydi.

Bu gece Jude'la konuşurken ses tonu hep yumuşak ve yatıştırıcıydı. Ve ne zaman Jude "Bana olacaklar umurumda değil," dese, Arabella: "Ama benim umurumda," diye cevap veriyordu. Kapanma saati geldi, dışarı çıkarıldılar; bunun üzerine Adabella kolunu Jude'un beline doladı ve sendeleyen adımlarını yönlendirdi.

Sokağa inince: "Seni bu durumda eve götürürsem, ev sahibimiz ne der bilmem. Sanırım kapı kilitlidir, açtırmak için onu uyandırmak zorunda kalacağız."

"Bilmiyorum. Bilmiyorum.

"İşte insanın kendi evi olmamasının en kötü yanı bu. Bak Jude, ne yapalım biliyor musun; seni babamın evine götüreyim. Bu gün onunla aramı biraz düzelttim. Şimdi kimse görmeden yukarı çıkıp yatarsın, sabaha birşeyin kalmaz."

"Olsun olsun, her yerde yatarım," dedi, Jude. "Benim için ne fark eder ki?"

Birlikte yürüdüler, birbirini seven herhangi bir çiftten farkları yoktu, Arabella'nın kolu hâlâ belindeydi, sonunda onunki de Arabella'nın beline dolandı: ama bunda aşkla ilgili

hiçbir niyet yoktu; yalnızca sendelediği ve desteğe ihtiyacı olduğu için.

"Burası - Şehitler meydanı- yakılma yeri," diye kekeledi, geniş bir caddeden geçerlerken. "Ben hep buradan geçerken Fuller'ın *Holy State*'de söyledikleri gelir hep aklıma... Ridley yakılırken... *'Bedenimi yakılmak için veriyorum ama iyiliğimden değil, kârlı çıkmam ben bundan'* demiş ya,"

"Evet, canım, biliyorum. Ne kadar düşüncelisin, bunun bizim şimdiki durumumuzla pek ilgisi olmasa da."

"Niye olmasın? Var pekâlâ. Bedeni yakılmak için veriyorum- ah ama sen anlamazsın ki! Sue olacak ki anlasın bunları! Ben onu baştan çıkardım -zavallı kızcağız! Şimdi yokbana ne olursa olsun! Ne istersen yapabilirsin bana!... Ama o vicdanı için öyle yaptı, zavallı Sue!"

"Bırak be onu! Yani, haklıydı, demek istiyorum," dedi, Arabella güçlükle, hıçkırığa tutulmuştu. "Benim de onun kadar duygularım var; ben de Tanrı'nın gözünde, ölünceye kadar sana ait olduğumu hissediyorum. Hiç -hık-bir-hık zaman-hık, işlerin düzelmesi için-hık çok geç-hık değil!" Babasının evine varmışlardı, Arabella usulca kapıya açtı ve ışık yakmak için eliyle çevresini yokladı.

Çok uzun zaman önce, Cresscombe'daki kulübeye birlikte girdiklerinden çok farklı değildi şu andaki koşulları. Belki Arabella'nın niyetleri de. Jude bunları düşünmedi ama Arabella düşündü.

"Kibriti bulamıyorum, sevgilim," dedi, arkalarından kapıyı sürgülerken. "Ama boş ver, -şu taraftan. Ses çıkarmamaya çalış, lütfen."

"Kör karanlık burası," dedi, Jude.

"Elini bana ver, sana yolu göstereyim. Tamam. Şimdi buraya otur, çizmelerini çıkarayım. babamı uyandırmak istemiyorum."

"Kimi?"

"Babamı. Belki gene kavga çıkarır."

Çizmelerini çıkardı, "Şimdi," diye fısıldadı "bana tutun, aldırma, ağırlığını bana ver. İşte birinci basamak -ikinci basamak-"

"Yoksa, Marygreen'deki eski evimizde miyiz?" diye sordu iyice şaşıran Jude. "Yıllardır gelmemiştim buraya! Hey çizmelerime ne oldu?"

"Benim evimdeyiz, canım. Haydi üçüncü basamak ve dördüncüsü - oldu işte. Şimdi oldu."

VII

Arabella babasının yeni kiraladığı bu ufak evin zemin katında arka odada kahvaltı hazırlıyordu. Kafasını öndeki küçük dükkândan içeri uzatıp babasına kahvaltının hazır olduğunu bildirdi. Sırtında yağlı bir gömlek ve belindeki kemerden sarkan demir çubuğuyla usta bir domuz kasabı gibi görünmeye çalışan, Mr. Donn, hemen içeri girdi.

İlgisiz bir tavırla: "Bu sabah dükkâna sen göz kulak olacaksın" dedi. "Lumsdon'dan yarın domuzla, eve erzak almaya gideceğim, uğrayacak birkaç yerim daha var. Burada yaşamaya kararlıysan tekerleğin dönmesi için sen de omuz vermelisin, hiç değilse dükkan biraz tutunana kadar!"

Arabella: "Doğrusu bugün için kesin olarak bir şey söyleyemeyeceğim" dedi. Yüzünde arsız bir ifadeyle bakıyordu. "Yukarıda mükâfatın var!"

"Ya... neymiş o?"

"Bir koca... neredeyse!"

"Deme!"

"Evet. Jude. Gene bana döndü."

"Şu orijinal kocan mı? Vay canına!"

"Eh, doğrusu ondan her zaman hoşlanmışımdır."

Mr. Donn birden keyiflenip, başıyla yukarı katı işaret ederek; "Peki ama, nasıl oldu da burayı boyladı?" diye sordu.

"Gereksiz sorular sorma, baba. Şimdi bize düşen onu evde tutmak, onunla ben... eskiden olduğumuz gibi olana kadar."

"Nasıldı o?"

"Evli olarak."

"Ya?.. Eh, ben dünyada bundan saçma şey işitmedim... yeryüzünde bu kadar delikanlı dururken sen kalk eski kocanla yeniden evlen! Bana kalırsa bu hiç de matah bir herif değil. Ben olsam bu işi yapmaya kalkışmışken yenisine varmaya bakardım."

"Bir kadının mazbut bir hayat yaşayabilmek için eski kocasıyla yeniden evlenmesi saçma bir şey değildir ama, bir adamın eski karısıyla yeniden evlenmek istemesine gelince... eh, doğrusu bu biraz gülünç oluyor!" Arabella birdenbire kahkaha atmaya başladı; babası da, alçak sesle de olsa, ona katılmaktan geri kalmadı.

Arabella yeniden ciddileşince: "Sen ona uygarca davran, gerisini bana bırak" dedi. "Bana bu sabah başının çatlayacakmış gibi ağrıdığını söyledi, nerede olduğunun da pek farkında değildi. Buna da şaşmamak gerek, dün gece ne kadar karışık içtiğini hesaba katarsan. Onun burada birkaç gün keyifli olmasını, kendi evine gitmemesini sağlamalıyız. Bana avans olarak ne verirsen sana sonra öderim. Ama, şimdi yukarı gidip ona bir göz atayım, bakalım nasıl olmuş zavallıcık!"

Arabella merdivenlerden çıktı, usulca ilk yatak odasının kapısını açıp içeri bir göz attı. Kırpılmış Samson'unun uyu-

makta olduğunu görerek yatağın yanına yanaşıp onu seyretmeye koyuldu. Dün geceki hovardalığından artakalan yüzündeki kızarıklık her zamanki görünüşünün narinliğini azaltmıştı; beyaz yastığın üzerinde uzun kirpikleri, koyu kaşları, kıvırcık kara saçları ile sakalı görünüşte bir bütün olarak Arabella gibi ihtiraslı bir kadın için hâlâ yeniden elde edilmeye değer biri, hele, hem şöhreti, hem de geliri sıfıra inen bir kadın için ele geçirilmesi çok önemli olan biri olduğunu gösteriyordu. Onun bu tutkun bakışları Jude'u etkilemişe benziyordu; ağır soluması birden kesildi, gözlerini açtı.

Arabella: "Nasıl oldun, şekerim?" dedi. "Benim... Arabella."

"Ya! Neresi... ha, tamam, hatırladım! Sen bana sığınacak bir yer bulmuştun... Kimsesiz... kaldım... kirlendim... hastayım... kahrolasıca kötü bir insanım ben! İşte buyum ben!"

"Öyleyse kal burada. Evde babamla benden başka kimse yok. Tamamen iyileşene kadar dinlenirsin. İşine uğrayıp hastalandığını söyleyeyim."

"Ev sahibi kimbilir neler düşünüyordur."

"Gidip onlara da anlatırım. Hatta bana biraz para ver kiranı ödeyeyim, kaçtığımızı sanmasınlar."

"Evet, şurada ceketimde istediğin kadar para var."

İlgisizce gözlerini kapadı, gün ışığına dayanamıyordu. Jude gene dalmış gibiydi. Arabella cüzdanını aldı, aşağıya inip üstünü değiştirdikten sonra, bir gece önce ikisinin birlikte terk ettikleri pansiyonun yolunu tuttu.

Yarım saat geçmemişti ki, genç bir delikanlının sürdüğü küçük bir kamyonda, Jude'un ve kısa misafirliği sırasında götürdüğü kendi eşyalarıyla birlikte eve dönüyordu. Jude'un bedeni bir gece önceki talihsiz çöküşü yüzünden acı içinde kıvranıyordu öte yandan Sue'nun onu terketmesi ve yarıuyur halde Arabella'ya boyun eğmesinin verdiği manevi acı-

dan öylesine yıkılmıştı ki, bu yabancı odada kendi aletlerini bir takım kadın eşyalarının arasında gördüğünde, bütün bunların buraya nasıl geldiğini bile düşünemedi: ya da hangi sebeple.

Arabella aşağı da babasına: "Şimdi" dedi, "şu önümüzdeki birkaç gün evde bol bol içki bulundurmalıyız. Ben onun huyunu bilirim. Kendine gelirse ve bazan kapıldığı kötümserliğe düşerse, benim için şerefli olan o işi dünyada yapmaz, ben de açıkta kalırım. Onun hep keyifli olmasını sağlamalıyız. Bankada birikmiş biraz parası var, ayrıca masraflar için cüzdanını da bana verdi. Evlenme kağıtlarını hazırlatmalıyız. Sen içkilerin parasını ödemelisin. Birkaç dostumuzu davet edebileceğimiz samimi, sıcak bir parti vermeliyiz. Hem bu dükkân için reklam da olur."

Üç gün sonra, Jude'un gözlerinin, başının korkunç zonklaması bir parça geçer gibi oldu ama, bu arada Arabella'nın kendisine verdiğine içkiler yüzünden kafası hâlâ çok karışıktı. Jude'u tam kıvamına getirmek için -Arabella buna, onu neşelendirmek diyordu- ortaya attığı parti o gün yapıldı.

Jude'a, Arabella'yla babasının çağırdıkları insanların dışında, başka bir ad verip veremeyeceği soruldu; Jude, o en kasvetli vurdumduymazlığıyla Joe Amca, Stagg, müzayede memuru, gibi yıllarca önce o meyhanenin gedikli müşterileri olarak tanıdığı kimselerin adlarını verdi. Hatta Çilli ve Cennet'i de söyledi. Arabella erkek adlarına sesini çıkarmadı ama, kadın adlarını hemen geçiverdi.

Tanıdıkları başka bir adam, Tenekeci Taylor, aynı sokakta oturduğu halde çağırılmamıştı; ama, toplantının yapıldığı gece geç saatte işten eve dönerken bir şey almak için dükkâna uğradı. Onun istediğinden kalmamıştı, ertesi sabah geleceğini söylediler. Taylor bu arada arka odaya bir göz attı, misafirlerin oturmuş, kâğıt oynayarak, içki içerek, daha başka

şekillerde, Donn'un misafirperverliği sayesinde eğlenmekte olduklarını gördü. Eve gidip yattı, ertesi gün evden çıkıp yola koyulduğunda toplantının nasıl olduğunu merak etti. Gece geç saatlere kadar içki sofrasında oturdularsa Donn ile kızının daha kalkmamış olacaklarını tahmin ederek bu saatte dükkâna uğramanın pek bir faydası olmayacağını düşündü. Ama, oradan geçerken kapının açık olduğunu gördü, içeriden sesler geliyordu, dükkânın kepenkleri de kapanmamıştı. Gidip oturma odasının kapısına vurdu, açtı.

Şaşkınlıkla: "Doğrusu... küçük dilimi yuttum!" dedi.

Evsahipleriyle misafirleri, tıpkı on bir saat önce bıraktığı gibi, kâğıt oynuyorlar, tütün içiyorlar, sohbet ediyorlardı; dışarıda iki saattir ortalık gündüz olduğu halde gaz lambası hâlâ yanıyordu, perdeler de açılmamıştı.

Arabella gülerek: "Evet!" diye haykırdı. "İşte tıpkı dün geceki gibiyiz. Halimizden utanmalıyız, değil mi? Ama, yakınlar arasında, yeni eve girmemizi kutlayan bir toplantı bu; hem dostlarımızın da acelesi yok. Buyrun içeri, Mr. Taylor oturmaz mısınız?"

Lehimcinin, daha doğrusu iflas etmiş hırdavatçının canını minnetti bu; içeri girip bir yere oturdu. "Bir çeyrek geç kalacağım ama, boş ver!" diyordu. "Eh doğrusunu isterseniz içeri bir göz atınca gözlerime inanamadım! Sanki birdenbire dün geceymiş gibi geldi."

"Öyle de oldu. Mr. Taylor'a içki verin.

Adam şimdi Arabella'nın yanında oturmuş, kolunu da onun beline dolamış olduğunu fark etti. İçeridekilerin geri kalanı gibi Jude'un yüzünde ne kadar çok içki içtiğini belirten bir ifade vardı.

Arabella, yüzündeki içkiden ileri gelen kırmızılığı elden geldiğince bir bakirenin masumiyetine benzetmeye çalışarak: "Doğrusunu isterseniz, gerekli olan kanunî saatlerin

gelmesini bekliyorduk" dedi. "Birbirimizden ayrı yapamayacağımızı anladığımız için Jude ile ben yeniden evlenerek işi tatlıya bağlamayı kararlaştırdık. Bu yüzden de, parlak bir fikir olarak, saati gelenciye kadar oturmaya karar verdik, sonra hemen gidip işi bitirmek niyetindeyiz."

Jude onun ilân ettiği bu şeye fazla kulak asmışa benzemiyordu; ona bakılırsa, hiçbir şey umurunda değildi. Taylor'ın gelişi oradakilere yeni bir canlılık kattı, oturmaya devam ettiler, sonra Arabella babasına eğilip fısıldadı: "Artık gitsek iyi olacak."

"Ama, rahibin haberi yok, değil mi?"

"Var. Dün gece ona sabah sekizle dokuz arasında gelebileceğimizi söyledim; bunun ikinci evliliğimiz olduğunu, bu yüzden de insanların merakını uyandırabileceğini için böyle erken yapılmasının daha iyi olacağını söyledim. Bana yerden göğe kadar hak verdi."

Babası: "İyi, pekâlâ, ben hazırım" dedi, ayağa kalkıp silkindi.

Arabella, Jude'a: "Hadi, koca bebeğim benim" dedi. "Sözünde durup gel bakalım."

Bu işteki özel bilgisiyle onu öylesine sarhoş etmişti ki Jude: "Ben ne zaman bir şeye söz verdim ki?" diye sordu.

Arabella hayal kırıklığını belirterek: "Al işte!" dedi. "Dün gece burada otururken, benimle evleneceğine birkaç kere söz verdin. Bu baylar seni işitti."

Jude inatçılıkla: "Hatırlamıyorum" dedi. "Sadece bir kadın vardır... ama, bu batakhanede onun adından söz etmeyeceğim!"

Arabella babasına dönüp baktı. Donn: "Haydi, Bay Fawley, namuslu bir adam gibi davranın bakalım!" dedi. "Kızımla siz kaç gündür burada evleneceğiniz göz önünde bulundurularak oturuyorsunuz. Öyle olmayacağını anlasaydım evim-

de böyle şeylerin olmasına izin vermezdim elbette. Artık bunu bir namus borcu olarak yapmak zorundasınız."

Jude öfkeyle ayağa fırlayarak: "Namusumun aleyhinde bir söz edeyim demeyin!" diye haykırdı. "Namussuz bir iş yapmaktansa Babil o...'su ile evlenmeye razıyım! Seni kastetmedim, şekerim, sözüm meclisten dışarı. Bu sadece bir tekerleme... kitaplarda mübalâğa edilen cinsten bir laf."

Donn: "Sen tekerlemelerini sana sığınacak bir yer veren dostlarından başkalarına sakla!" dedi.

"Onunla evlenmeye namus sözü verdiysem -ki her halde verdim; nasıl oldu da buraya onunla geldim, onu da bilmiyorum ya- evleneceğim onunla, Tanrı canımı alsın, evleneceğim! Ben ne bir kadına, ne de başka bir canlı varlığa karşı ömrümde namussuzca davranmadım. Ben daha zayıf olanlar pahasına kendi ruhumu kurtarmak isteyen bir adam değilim."

Arabella yanağını Jude'un yanağına yaslayarak: "Yapma... sen ona aldırma, şekerim" dedi. "Yukarı gel de yüzünü yıka, sonra hemen yola koyulalım. Haydi, babamla barış."

İki adam tokalaştılar. Jude kadınla yukarı çıkıp az sonra, kendine çekidüzen vermiş, sakin bir halde aşağı indi. Arabella çarçabuk hazırlanmıştı, Donn'la birlikte yola çıktılar.

Çıkarlarken Arabella misafirlere: "Siz kalkmayın" dedi. "Biz yokken hizmetçiye kahvaltıyı hazırlamasını söyledim; döndüğümüzde hep birlikte bir şeyler yeriz. Koyu bir fincan çay herkesi eve dönmek üzere ayıltır."

* * *

Arabella, Jude ve Donn evlenme işini yapmak üzere gözden kaybolduktan sonra misafirler esneye esneye uykularını iyi açtılar ve büyük bir ilgiyle durumu tartışmaya başladılar. İçlerinde en ayık olanı Tenekeci Taylor'dı, onun için bazen

anlaşılır bir mantık zinciri içinde de o konuşuyordu.

"Dostların aleyhinde konuşmak istemem" dedi. "Ama, bir çiftin yeniden evlenmeye kalkması bana biraz ender rastlanan bir garabet gibi geliyor! İlk seferinde geçinememiş olmalarına bakacak olursak bence ikincisinde de işler pek öyle pupa yelken gideceğe benzemez."

"Sence, yapacak mı şimdi bu işi?"

"Kadının yanında namus sözü verdi, yapabilir."

Perdeler açıldı, eve gündüz hali verildi. Yalnız, misafirlerden bazıları koltuklarında uyuyakaldılar. Bir ikisi sık sık kapıya gidip dışarı bir göz atıyordu. Tenekeci Taylor bunların başında geliyordu, bir süre sonra sırıtarak içeri girdi.

"Hah! geliyorlar! Bu işi becerdiler sanırım!"

Joe Amca onun peşinden içeri gelerek: "Hayır" dedi. "Kalıbımı basarım, adam son anda caydı. Pek garip bir tavırla yürüyorlar; işte bu da o demek!"

Sessizlik içinde, düğün alayının eve girdiği duyulana kadar beklediler. Odaya önce çalımla Arabella girdi, oyununun başarıya ulaştığını anlatmaya yüzündeki ifade yetiyordu.

Tenekeci Taylor, alaylı bir saygı gösterisiyle: "Mrs. Fawley ile müşerref oluyorum galiba?" dedi.

Arabella eldivenini çıkarıp sol elini göstererek tatlılıkla: "Elbette. Yeniden Mrs. Fawley oldum!" dedi. "İşte bak bu da mühürü... Ama, Jude, şekerim sen bir kediyi bile güldürebilirdin, o halinle! Öyle bir dosdoğru yürüyordun, ayakta öyle bir dimdik duruyordun ki seni gören bir hekimin yanına çırak girdiğini sanırdı; ama, ben senin hep şeşi beş gördüğünü yüzüğü parmağıma takmandan anladım."

Jude: "Bir kadının namusunu korumak için ne olsa yapacağımı söylemiştim" diye mırıldandı. "Yaptım işte!"

"Haydi bakalım, koca bebeğim benim, gel de biraz kahvaltı edelim."

Jude vurdumduymazlıkla: "Ben biraz daha viski istiyorum" dedi.

"Saçmalama, şekerim. Şimdi olmaz! Hem kalmadı ki. Şimdi çay içince kendimize geliriz."

"Peki. Evlendim seninle! O zaten seninle yeniden evlenmem gerektiğini söylüyordu, ben de hemen davrandım. Gerçek dindarlık buna denir! Hah-hah-ha!"

VIII

Michaelmas yortusu gelip çatmıştı. Jude'la karısı ikinci evliliklerinin başında bir süre Arabella'nın babasının evinde oturduktan sonra şehrin merkezine yakın bir pansiyonun en üst katına yerleşmişlerdi.

Olaydan sonra iki, üç ay geçmiş olmasına rağmen Jude ancak bir iki gün çalışabilmişti. Sağlığı gittikçe bozuluyordu, artık tehlikeli bir durum almıştı. Ocağın önündeki koltukta oturuyor, sık sık öksürüyordu.

Arabella: "Seninle evlenmekle başıma dert açtım!" diyordu. "Bir de şimdi sana bakmak çıktı... eninde sonunda olacağı buydu zaten! Gene domuz yetiştirip sosis satacağım. Sakat kocayı geçindirmek için sokaklarda domuz besleyeceğim, hem de kara gözlerine âşık olmadığım bir koca için! Ne diye sağlığına dikkat etmezsin de benim gibi bir kadını aldatırsın? Evlendiğimiz zaman iyiydin pekâlâ!"

Jude, acı acı gülerek: "A, evet!" dedi. "İlk evliliğimiz sırasında seninle birlikte öldürdüğümüz domuzu hatırlıyorum. Şimdi düşünüyorum da benim o hayvana yaptığımı birisinin bana yapması bana en büyük iyilik olur."

Şimdi artık aralarında geçen günlük konuşma hep bu çe-

şittendi. Pansiyon sahibi onların garip bir çift olduklarını duymuş, hele bir akşam Arabella'yı Jude'u öperken görünce evli olmadıklarından kuşkulanmaya başlamıştı. Tam onlara artık evinden çıkmak için haber yollamak üzereyken, tesadüfen bir gece Arabella'nın haykırarak Jude'u azarladığını, sonunda da kafasına ayakkabısını fırlattığını duyunca evliliğin işaretini almış, onların şerefli, namuslu insanlar olduğuna kanaat getirerek susmuştu.

Jude iyileşmiyordu. Bir gün epey tereddüt ettikten sonra Arabella'dan kendisi için bir şey yapmasını rica etti. Arabella ilgisiz bir tavırla ne istediğini sordu.

"Sue'ya mektup yazmanı rica ediyorum.

"Ne halt etmeye... ne diye yazacakmışım?"

"Hatırını sorarsın, hasta olduğumu, onu... bir kere daha... görmek istediğimi söylersin, buraya çağırırsın."

"Böyle bir şeyi kanunen karın olan bir kadından isteyerek ona hakaret etmek bir tek senin yapabileceğin iştir zaten!"

"Sana hakaret etmemiş olmak için ben de bunu senden rica ediyorum ya! Sue'yu sevdiğimi biliyorsun. Meseleyi örtbas etmek istediğim yok, gerçek meydanda: Onu seviyorum. Senin haberin olmadan ona gizlice mektup yollamanın bir sürü yolu var. Oysa ben ne seni, ne de onun kocasını aldatmak istemiyorum. Ona beni görmeye gelmesini rica eden bir mektubu senin elinle yollamak bu işin her türlü entrikadan uzak olduğunu ispat eder. Eski yaradılışından bir nebzesi kalmışsa, mutlaka gelir."

"Evliliğe karşı en ufak bir saygın yok; ne ödevlerini, ne de haklarını biliyorsun!"

"Benim düşüncelerimin ne önemi var ki... benim gibi bir zavallı! Bir ayağım çukurda olduktan sonra yarım saat bir insan görmüşüm, ne çıkar! Haydi, Arabella, lütfen mektubu

yaz. Benim samimiyetime sen de bir parça cömertlikle karşılık ver."

"Olmaz!"

"Bir kerecik... Haydi, lütfen!"

Jude'un bedenî zayıflığının içindeki bütün gururunu söküp götürdüğünü hissediyordu.

Arabella: "Ne diye senin hasta olduğunu bilmesini istiyorsun?" dedi. "O seni görmek istemiyor, işte. "Batan gemiden kaçan bir sıçan, o!"

"Sus, sus!"

"Bir de mektup yazacakmışım! Evimde öyle orospu istemem ben!"

Arabella'nın ağzından bu sözlerin çıkmasıyla Jude sandalyesinden fırladı. Arabella daha neye uğradığını anlayamadan, onu koltuğun üzerine sırtüstü düşürmüş, diziyle göğsüne bastırıyordu.

"Bir daha ağzından öyle sözler çıkmasın!" diye fısıldadı. "Yoksa, öldürürüm seni... şimdi, buracıkta! Biliyorsun seni öldürmekle kaybedeceğim hiçbir şey yok, hele hayatım umurumda değil; onun için, aklında olsun, söylediğimi yaparım."

"Ne yapmamı istiyorsun?" Arabella'nın sesi boğuk çıkıyordu.

"Bir daha onun adını ağzına almayacağına söz ver."

"Peki, söz veriyorum."

Jude, tiksintiyle, Arabella'nın yakasını bıraktı. "Seni sözvermiş kabul ediyorum; ama, sözüne ne kadar güvenilir onu bilemeyeceğim."

"Domuzu öldürememiştin ama, beni öldürecektin!"

"Ah! işte yakaladın beni! Hayır, seni gene de öldüremezdim, onca hırs içinde bile!"

Bundan sonra Jude fena halde öksürmeye başladı, yüzü bembeyaz, koltuğa yıkıldı. Arabella onu seyrediyordu. "Mek-

tubu yazarım ama, bir şartla" dedi. "O buradayken ben de odada olacağım."

Biraz önce o kadar kızmış olmasına rağmen, Jude'un yaradılışının yumuşak yanı ve Sue'yu görme isteği bu teklife razı olmasını sağladı. Soluk soluğa konuşarak: "Kabul ediyorum, peki" dedi. "Yalnız, yaz şu mektubu artık!"

O akşam mektubu ne yaptığını sordu. "Yazdım," dedi, Arabella. "Hasta olduğunu bildirdim, yarın ya da öbür gün gelmesini rica ettim. Ama daha postaya vermedim.

Ertesi gün, Jude onun mektubu gerçekten yollayıp yollamadığını merak ediyordu ama, soramadı. Bir su damlacığı ya da bir parça ekmek kırıntısı üzerinde bile yaşayabilen boş umut onu akşama kadar huzursuz kıldı; tren saatlerini bildiği için, onun gelebileceği saatlerde hep ayak seslerini dinledi.

Sue gelmedi. Yalnız, Jude bu konuda Arabella ile bir daha konuşmamaya kararlıydı. Ertesi gün de hep umutla bekledi; ama Sue yoktu. O zaman Jude, Arabella'nın mektubu yazmış olsa bile postalamadığına kanaat getirdi. Kadının halinden anlaşılıyordu zaten. Hastalık Jude'u öylesine zayıflatmıştı ki, Arabella'nın kendisini göremeyeceğine emin olduğu anlar gözyaşları döküyordu. Kuşkuları yersiz değildi. Arabella, hastasının tutturduklarını yerine getirmemekle birlikte, ona bu istekleri yerine geleceği düşüncesini aşılayan hasta-bakıcılar gibi davranmıştı.

Jude bu konuda bir daha hiç konuşmadığı gibi, Arabella'nın mektubu yollamadığını bildiğini de belli etmedi. Yalnız içinde -kendisine güç verdiğini söylemesek bile- ona belli bir durgunluk, bir sağlamlık aşılayan bir karar büyümekteydi. Bir öğlen, Arabella iki saat ortalıkta görünmedikten sonra odaya girdi, onun sandalyesini boş gördü.

Yatağın üzerine serilerek düşünmeye koyuldu: "Hey yarabbi, nereye gitti acaba bizim adam?"

Kuzey-doğudan esen yelle birlikte başlayan yağmur sabahtan beri aralıklı olarak yağıyordu. Pencereden dışarı, kenarlarından sular süzülen saçaklara baktı. Bu havada hasta bir adamın sokağa çıkarak kendisini ölümün kucağına atmasına inanmak pek kolay değildi. Yalnız, Arabella kocasının her şeye rağmen dışarı çıkmış olabileceğini düşündü, evi baştan aşağı aradıktan sonra bunun gerçek olduğunu anladı. "Eh, o kadar aptalsa ben n'apayım!" diyordu. "Artık daha fazlasını yapamam.

Jude, bu sırada, Alfredston'a doğru yol alan bir trendeydi. Öteki yolcuların şaşkın bakışlarını üzerinde toplayacak kadar garip bir şekilde örtünmüştü, yüzü de su mermerinden yapılma bir heykel kadar soluktu. Bir saat sonra bu ince-uzun adam, uzun paltosu, onun üzerine sardığı battaniyesi ile -şemsiyesiz- Marygreen'e giden yolda yürüyordu. Onu ayakta tutan güç, vermiş olduğu karardı, bu da olmasa olduğu yere yığılıverecek kadar zayıf düşmüştü. Yokuş onu epey yormuştu ama, dayandı; saat üç buçukta Marygreen'in âşina kuyusunun başındaydı. Yağmur yüzünden ortalıkta kimseler yoktu. Jude, çayırı geçerek, kiliseden içeri girdi. İleriye, okul binasının olduğu yere baktı. Hayatın acılarını daha hiç tatmamış olan küçük çocukların cıvıltıları duyuluyordu.

Okuldan çıkan bir çocuğun -daha zil çalmadığı için çocuğun dışarı çıkması bir tesadüftü- yanına yaklaşması için elini salladı, çocuk geldi.

"Lütfen, okula kadar gidip Mrs. Phillotson'a söyler misin birkaç dakika için kiliseye gelsin?"

Çocuk uzaklaştı, okul kapısının vurulduğu duyuluyordu. Jude kilisenin içinde dolaşmaya başladı. Duvarların üzerinde kalan birkaç eski duvar resminden başka her şey yeniydi burada. Resimlerin yanında durdu; bunlar Marygreen'in ölü-

lerine -Sue ile kendisinin atalarına- benziyorlardı.

Kilisenin verandasından, hafif bir ayak sesi, dikkat edilmese yere düşen bir yağmur damlasından ayırdedilemeyecek kadar hafif bir ayak sesi duyuldu, Jude o yana döndü.

"O! sen olabileceğini hiç tahmin etmemiştim! Aklıma bile gelmedi. Ah Jude!" Sue boğuluyor gibi hıçkırıyordu. Jude ona doğru ilerlemeye başlayınca kendisini toparladı, geri çekildi.

Jude: "Gitme... Gitme!" diye yalvardı. "Bu son olacak! Seni evinde rahatsız etmemek için kiliseye çağırttım. Bir daha hiç gelmeyeceğim. Zalim olma, Sue, Sue! Alınyazımız bizi böyle yaptı... *alınyazısı ölümdür!*"

Sue: "Gitmiyorum... zalimlik etmeyeceğim!" dedi. Jude'un yanına yaklaşmasına karşı koymadı. Dudakları titriyor, gözünden yaşlar boşanıyordu. "Ama, Jude, niçin geldin buraya, niçin o yaptığın en doğru hareketten sonra bu hatayı işliyorsun?"

"Hangi doğru hareket?"

"Arabella ile yeniden evlenmen. Alfredston gazetesinde okudum. O hiçbir zaman senden başkasının olmadı... yani,-gerçek anlamda. İşte, bunun için, onu yeniden almakla çok iyi bir şey yaptın... çok, çok iyi!"

"Ulu Tanrım! ben bu lafları işitmek için mi geldim buralara? Hayatımda hiçbir zaman Arabella ile yaptığım yalancı evlilik kadar alçaltıcı, ahlâk dışı, doğal yasalara aykırı bir hareket yapmadım. Şimdi kalkmış bana hayatımda yaptığım en doğru hareket diye bunu gösteriyorsun! Ya sen? Sen de kendine Phillotson'ın karısı diyorsun, değil mi? *Onun* karısı! Sen benimsin."

"Beni buradan kaçmaya zorlama... Pek dayanıklı bir insan değilim artık. Yalnız, bu konuda kesin kararımı vermiş durumdayım."

"Bu işi nasıl yaptığını anlayamıyorum... Böyle bir şey;

nasıl düşünebildin... bir türlü anlayamıyorum!"

"Orasını düşünme. Çok iyi davranıyor bana karşı. Hem ben... savaştım, dua ettim, oruç tuttum, yani bedenimi tamamen susturdum. Yapmamalısın, yoksa bütün bunlar boşa..."

"Ah seni sevgili küçük budala; aklına ne oldu senin? Sanki bütün düşünme gücünü yitirdin! Senin içinde bulunduğun duygusal durumdaki bir kadınla, beynine hitap ederek konuşmanın imkânsız olduğunu bilmesem, tartışmaya başlardım."

"Beni kahrediyorsun, Jude, neredeyse hakaret edeceksin. Git buradan, yalvarırım!" Sue çabucak arkasını dönmüştü.

Jude: "Gideceğim" dedi. "Bir kere daha gelmeye gücüm yetse bile -ki artık bu imkânsız- gene de gelmem. Sue, Sue, sen bir erkeğin aşkına değmezsin!"

Sue'nun göğsü hızla inip kalkıyordu. Birden: "Bunu senden işitmeye dayanamayacağım, Jude!" diye haykırdı. "Beni aşağılama, hor görme, böyle! Öp beni, bin kere öp... benim iğrenç, alçak bir korkak olmadığımı söyle! Dayanamayacağım buna." Jude'a doğru koşarak dudaklarını onun ağzına yapıştırdı: "Bunu sana söylemeliyim -benim biricik aşkım- aramızdaki evlilik sadece bir kilise töreni... yani, topluma karşı evli görünmek için. Bunu kendisi teklif etti zaten!"

"Nasıl?"

"Sözde bir evlilik bu, demek istiyorum. Ona döndüğümden beri aramızdaki ilişki hep bu çerçeve içinde kaldı!"

Jude: "Sue!" diyerek onu kolları arasında sıktı. Dudaklarını öpüyor, öpüyor, öpüyordu. "Şimdi kutsal saydığın her şey hakkı için, bana doğruyu söyle, yalan istemiyorum. Beni hâlâ seviyor musun?"

"Seviyorum! Sen de bunu çok iyi biliyorsun... Ama, yapmamalıyım bunu. Senin öpücüklerine, şimdi yaptığım gibi, karşılık vermemeliyim!"

"Hayır, öyle yapmalısın!"

"O kadar sevgilimsin ki karşı koyamıyorum, hem çok da hastasın sen!"

"Sen de öyle! Bırak bir kere daha öpeyim, ne olur ölmüş çocuklarımızın, senin, benim çocuklarımızın hatırı için!"

Bu sözler Sue'ya birer yumruk gibi inmişti, başını önüne eğdi. Soluk soluğa: "Olmaz, yapmamalıyım... bu böyle devam etmez!" diyordu. "İşte, sevgilim, öpücüklerini geri veriyorum. Hepsini, hepsini! Artık ölene kadar bu işlediğim günahtan ötürü kendimden nefret edeceğim!"

"Hayır... Bırak son sözümü söyleyeyim. Dinle beni! Başkalarıyla evlendiğimizde ikimizin de aklı başında değildi. Beni bu iş için sarhoş ettiler. Sen de öyle. Ben içkiden sarhoştum, sen de inançlarından. Her iki türlü sarhoşluk insanın görme duyusunu zedeler... Haydi artık, bu yaptığımız hatalardan silkinip, birlikte kaçarak kurtulalım!"

"Hayır, olmaz, olmaz!.. Jude, neden beni böyle baştan çıkartıyorsun! Artık bu kadarı da merhametsizlik... Neyse, şimdi kendimi toparladım. Arkamdan gelme... bana bakma. Bırak beni, ne olursun, Tanrı aşkına!"

Kilisenin doğu yanına doğru koşmaya başladı. Jude onun sözünü dinledi, başını o yana çevirmedi; battaniyesini -Sue görmesin diye saklamıştı- aldı, dışarı çıktı. Sue, bulunduğu yerden, onun pencerelere düşen yağmur damlalarıyla karışan öksürüğünü duyunca insanî bir sevginin içgüdüsüyle, kendisini bağlayan zincirlerin ağırlığını eskisi kadar şiddetle duymasına rağmen, yerinden fırlayarak onu yatıştırmaya gitmek istedi. Sonra yeniden diz çöktü, Jude'un sesini duymamak için iki eliyle kulaklarını tıkadı.

Bu arada Jude eskiden ekin kargalarını kovduğu çiftliğe giden yolun köşesine varmıştı. Dönüp arkasına baktı, içinde Sue'nun bulunduğu binayı bir kere daha seyretti; sonra yeni-

den yoluna koyuldu. Artık gözlerinin buraları bir daha göremeyeceğini biliyordu.

Wessex'te kışın başka yerlerden daha soğuk bazı bölgeler vardır; bunların içinde en soğuk olarak bilineni de kuzey, ya da doğu rüzgârı estiği zamanlar, Toprakrengi Ev'in dolayları ile Alfredston'a sapan yoldur. Kışın ilk karı buraya düştüğü gibi, baharda da buzlar en geç burada çözülür. İşte Jude burada, kuzeydoğu rüzgârına karşı, alabildiğine yağan yağmurun altında, eski gücü olmadığından iliklerine kadar ıslanmasına yetecek kadar yavaş yürüyerek ilerlemekteydi.

Yol kenarında kilometre taşının yanına varmıştı, biraz dinlenmek için battaniyesini yere serip üzerine uzandı, taşın arkasını eliyle yoklayarak kendi yazısını aradı. Hâlâ duruyordu ama, yosundan seçilmez hale gelmişti.

Sue'nun ve kendisinin atalarının asıldığı darağacının bulunduğu yeri geçtikten sonra yokuş aşağı yeniden yola koyuldu.

Alfredston'a vardığında hava kararmıştı. İliklerine kadar işleyen soğuğun dayanılmaz acısı içinde, orada bir fincan çay içti. Eve varması için buharlı tramvaya binmesi, iki hat değiştirmesi, kavşakta uzun süre beklemesi gerekiyordu. Christminster'e vardığında saat ondu.

IX

Arabella istasyondaydı. Jude'u baştan aşağı bir süzdü. "Onu görmeye gittin değil mi?" diye sordu.

Jude: "Evet" dedi. Soğuktan, yorgunluktan titriyordu.

"Eh... haydi bakalım, şimdi yürü eve!"

Jude, giderken, üzerinden sular akıyordu; bir keresinde,

öksürürken düşmemek için, duvara yaslanmak zorunda kaldı.

Arabella: "Canına kıydın sen, adamcağızım" diyordu. "Bilmem farkında mısın?"

"Elbette farkındayım. Hayatıma son vermek istedim.

"Ne? İntihar mı edecektin?"

"Evet, tabii"

"Tanrı aşkına! Bir kadın için mi kendini öldürecektin?"

"Dinle Arabella. İkimizden daha güçlü olanın sen olduğunu sanıyor; öylesin de, şimdi bedensel yönden. Hayatta ancak iki isteği kalmış bir adamın yağmur altında bu yolculuğu yapmakla her iki isteğini de bir hamlede yerine getirebileceğini düşündüm. Onu son bir defa gördüm, kendimi de tüketttim, hiçbir zaman başlamamış olması gereken ateşli bir hayata son verdim!"

Sessiz üniversite binalarının yanından geçerken Jude ikide bir duruyordu.

"Niye bakıyorsun?"

"Saçma hülyalara. Bu son yürüyüşümde gene ölü ruhları görür gibi oluyorum. Buraya ilk gelişimde de onları görmüştüm!"

Islak lambaların altında Jude'un bir ölüyü andıran yüzünde gerçekten de var olmayan hayaletleri görür gibi bir ifade vardı.

* * *

Marygreen'de gece olmuştu ama, öğleden sonra başlayan yağmur durmak bilmemişti. Jude'la Arabella'nın eve dönmek üzere Christminster sokaklarında yürüdükleri sırada Sue kocasının yatak odasının kapısını açıyordu. Bir an fenalık geçirir gibi oldu, yere yığıldı. Sonra gene ayağa kalkıp kapıyı yarı aralayarak: "Richard!" dedi. Kelime ağzından çıktığı an

gözle görünecek şekilde bir titreme geçirdi.

Horlama dinmişti ama, daha bir karşılık gelmemişti.

Sue, kendi kendine: "Bu işi bitirmeliyim. Bardağı, ne olursa olsun, sonuna kadar içmeliyim!" diye fısıldadı. "Richard!" diye bir daha seslendi.

"Hıı... ne? Sen misin, Susanna?"

"Evet."

"Ne istiyorsun? Bir şey mi oldu? Bir dakika bekle." Üzerine birkaç parça giyecek şey bulunca dışarı çıktı. "Efendim?"

"Shaston'dayken benim yanıma yaklaşmayasın diye kendimi pencereden aşağıya atmıştım. Şimdi ise, senden özür diliyor, beni içeri almanı rica ediyorum."

"Belki de kendini bunu yapmak zorunda görüyorsun da ondan. Sana daha önce de söylemiştim. İstemeye istemeye bana gelmene razı değilim."

Sue: "Beni içeri alman için sana yalvarıyorum!" dedi. Bir an durakladıktan sonra tekrarladı: "İçeri alman için yalvarıyorum! Kötülük yaptım gene... hem de bugün. Haklarımın dışına taştım. Sana söylemeyecektim ama, belki de söylemek zorundayım. Sana karşı günah işledim."

"Nasıl?"

"Jude'la görüştüm! Geleceğini bilmiyordum..."

"E?"

"Onu öptüm, beni öpmesine izin verdim.

"Ha... şu eski hikâye!"

"Richard, öpüştüğümüz ana kadar öpüşeceğimizi sanmıyordum."

"Kaç kere öpüştünüz?"

"Birkaç kere. Bilmiyorum. Geriye bakıp hatırladıkça çok fena oluyorum, bu durumdansonra en azından yapabileceğim şey de sana dönmek. Bir daha onu hiç görmeyeceğim. Bana geçmişe ait birtakım şeyler söyledi, kendimi kaybettim... Ço-

cuklardan söz etti. Ama, sana daha önce de söylediğim gibi, çocukların öldüklerine memnunum, Richard. Hiç olmazsa eski hayatımı silip süpürdüler."

"Şimdi... onu bir daha görmemen konusunda... açık konuş, doğru mu söylüyorsun?" Phillotson'ın sesinde Sue ile olan ikinci evliliğinden, âşıklara yakışır sabrından, cömertliğinden umulduğu kadar memnun olmadığını belli eden bir şey vardı.

"Evet, evet."

"İncil üzerine yemin eder misin?"

"Ederim."

Phillotson, odasına giderek, küçük kahverengi kaplı bir İncil getirdi. "Haydi öyleyse: Tanrı adına!" Sue yemin etti. "Aferin."

"Şimdi, sana yalvarıyorum, Richard, beni içeri al. Ben, yemin de ettiğim gibi, sana aidim, her sözünü dinleyeceğim."

"İyi düşün, bunun ne demek olduğunu sen de biliyorsun. Seni eve geri almak başka şeydi, bu başka şey. Onun için, bir kere daha düşün."

"Düşündüm... böyle olmasını istiyorum!"

Phillotson şamdanı konsolun üzerine koydu, Sue'yu kapıdan içeri aldı, sarılıp havaya kaldırarak öptü. Sue'nun yüzünden ani bir tiksinti ifadesi geçti ama, dişlerini sıkarak, ses çıkarmadı.

X

Jude, kendi istemediği halde biraz iyileşmişti, birkaç hafta işinde çalıştı. Yalnız, Noel'den sonra yeniden yatağa düştü. Arabella bu ikinci evliliğinde hiç hesap etmediği olaylarla

karşılaşmasına sinirleniyor, "Bu sefer iyi vurgun vurdun" diyordu, "benimle evlenip kendine bedava bir hastabakıcı buldun!"

Yalnız, Arabella yavaş yavaş durumu anlamış, Sue'nun rekabeti diye bir tehlike olmadığına kanaat getirerek bir cömertlik göstermeye başlamıştı. Bir gün: "Şu senin... Sue'yu görmek istersin sanırım, ha?" dedi. "Gelmesinde benim için bir sakınca yok. İstersen çağırabilirsin.

"Onu bir daha görmek istemiyorum.

"O! bu ne değişiklik böyle?"

"Benim hakkımda ona bir şey söyleme lütfen... hastalığım falan. O seçti yolunu, bırak rahat yürüsün!"

Günlerden bir gün Jude beklenmedik bir şeyle karşılaştı. Mrs. Edlin kendiliğinden kalkıp onu görmeye gelmişti. Arabella da, artık kocasının duygu hayatına pek aldırmadığı için, ikisini yalnız bırakarak dışarı çıktı. Jude, elinde olmayarak, hemen Sue'yu sordu. Sonra, kendisine söylediği sözleri hatırlayarak, açıkça: "Onlar hâlâ sözde karı-koca, değil mi?" diye sordu.

Mrs. Edlin duraksadı. "Şey... hayır, şimdi durum değişti. Şu son günlerde başladılar... hem de Sue'nun kendi isteğiyle."

Jude çabucak sordu: "Ne zaman başladı bu iş?"

"Senin geldiğin günün gecesi. Zavallı, ruhuna ceza olsun diye. Adam istemedi ama, Sue, ayak diredi."

"Sue, Sue'cuğum benim... benim budala sevgilim! Bu kadarına dayanamayacağım!.. Mrs. Edlin, böyle kendi kendime konuşmamdan korkmayın sakın. Saatlerce yalnız başıma yattığım için kendi kendime konuşuyorum. Bir zamanlar o öyle bir kadındı ki, benim aklım onunkinin yanında güneşin yanında gaz lambası gibi kalırdı; benim örümcek ağı gibi boş inançlarla dolu kafamı bir sözüyle aydınlatırdı. Sonra başı-

mıza o felâket gelince onun aklı duruluğunu kaybetti, karanlıklar içinde yuvarlanmaya başladı. Ne garip şu cinsiyet farkı! Erkeğin görüşlerini genişleten bir olay kadının görüşlerini daraltıyor. Şimdi de en son felâkete sürüklendi demek... Şekilciliğe bu kadar köle olsun da kendini iğrendiği bir adama teslim etsin! Onun gibi duygulu bir kız! Rüzgâr bile ona değerken saygılı bir tavır alırdı sanki... Sue'yla benim en iyi günlerimize gelince... zihinlerimiz duru, doğruya olan aşkımız korkusuzken... zaman bizi anlayacak kadar olgun değildi! Düşüncelerimiz bundan elli yıl sonrasının düşünceleri olduğu için işimize yaramıyorlardı. Düşüncelerimize öyle sert karşı konuldu ki Sue'da büyük bir tepki yarattı, benimse hayatım mahvoldu! İşte, Mrs. Edlin, sabahtan akşama kadar burada yattıkça hep bunları düşünüyorum. Belki, fena halde canınızı sıktım."

"Hayır, yavrum. Seni daha akşama kadar sıkılmadan dinleyebilirim."

Jude, onun getirdiği haberleri düşündükçe düşünüyor, gittikçe daha huzursuz oluyordu. Bu zihnî acı içinde, toplumsal geleneklere küfretmeye başlamıştı, bu şiddetli bir öksürük nöbetiyle son buldu. Tam o sırada aşağı kapı çalınmıştı. Kapıya kimse bakmadığı için Mrs. Edlin aşağıya indi. Gelen adam, tatlılıkla: "Doktor" dedi. Bu sırık gibi vücut Doktor Vilbert'ti, kendisini Arabella çağırtmıştı.

Jude doktorun ilâçlarını ancak Arabella boğazından aşağı döktüğü zaman almıştı, şimdi de, hastalığının verdiği güvenle, doktorun yüzüne öyle bir sövüp sayıyordu ki doktor az sonra hızla merdivenden aşağıya iniyordu. Kapıda Arabella'ya rastladı. Mrs. Edlin gitmişti. Arabella kocasını sordu, doktorun şaşkın bir halde olduğunu görünce kendisini biraz içki içmeye davet etti. "İçkiyi buraya getireceğim" dedi. "Bugün evde benden başka kimse yok."

İçeriden bir bardakla içki şişesini getirmişti. Adam içti. Arabella bastırmaya çalıştığı kahkahasıyla titriyordu. Doktor, dudaklarını yalayarak: "Nen var, şekerim?" diye sordu.

Arabella: "Şey... bir damla şarapla... içinde bir damla bir şey daha" dedi. Yeniden gülmeye başladı. "İçine biraz da geçen Tarım Sergisi'nde bana sattığın aşk iksirinden damlattım. Hatırladın mı?"

"Hatırladım, hatırladım! Ah, ne akıllı kadınsın sen! Ama, doğacak sonuçlara da hazırlıklı olmalısın." Kolunu omzuna dolayarak onu oracıkta öptü.

Arabella: "Yapma, yapma!" diye neşeyle gülümseyerek fısıldadı. "Kocam duyacak."

Vilbert'i yolladıktan sonra kendi kendine: "Eh, ne yapalım, zayıf kadınlar kara günlere hazırlıklı olmalıdırlar" diyordu. "Yukarıdaki zavallı kocacığım ölürse -ki bu artık pek yakın- biz de talih kapılarını kapatmış olmayalım. Hem şimdi, gençliğimdeki gibi öyle beğenip seçemem de. İnsan gencini bulamazsa yaşlısına razı olmalı."

XI

Bu hayatların hikâyelerinin yazarı kitabın şu son sayfalarında okurlarının dikkatini yemyeşil bir yaz gününe, Jude'un yatak odasına, biraz da bu odanın dışına toplayacaktır.

Jude'un yüzü artık öylesine incelmişti ki eski ahbapları görseler onu tanımakta güçlük çekerlerdi. Öğleden sonraydı, Arabella saçlarını kıvırmaktaydı, bu işlemi yapmak için mumun üzerinde ısıttığı bir şemsiye telinden yararlanıyordu. Sonra biraz gamze yapmaya çalıştı, giyindi, Jude'a bir gözattı. Jude sırtı dik bir pozisyonda olduğu halde uyuyor gibi gö-

rünüyordu. Hastalığı yüzünden sırt üstü yatamıyordu.

Arabella, başında şapkası, elinde eldivenleri, sokağa çıkmaya hazır, sanki hastabakıcılık nöbetini devretmek için birini bekler gibiydi.

Dışarıdan gelen sesler kasabanın bir bayram kutlamakta olduğunu belli ediyordu; eğlentinin bir parçası oradan görünüyordu. Çanlar çalıyor, odanın açık penceresinden çalgı sesleri duyuluyor, bütün bunlar bir uğultu halinde Jude'un kulaklarına ulaşıyordu. Sesler Arabella'yı kabına sığamaz bir hale getiriyordu: "Nerede kaldı şu babam?" diyordu.

Tekrar Jude'a baktı, son aylarda sık sık yaptığı gibi, onun gittikçe çekilen canının ne kadar kaldığını ölçtü sanki. Jude'un duvar saati yerine asılmış olan kol saatine gözatarak sabırsız bir tavırla yerinden kalktı. Jude hâlâ uyuyordu, Arabella buna iyice kanaat getirdikten sonra odadan çıktı, sessizce kapıyı kapayarak aşağıya indi. Ev bomboştu. Arabella'yı sokağa çıkmaya zorlayan gürültü evin öbür halkını çok daha erken bir saatte baştan çıkarmış olmalıydı.

Bulutsuz, ılık, insanın içinde birtakım şeyler uyandıran bir gündü. Arabella sokak kapısını kapadıktan sonra Chief Sokağı'na doğru hızlı hızlı yürümeye başladı. Tiyatro binasının yanına vardığında konsere hazırlanmak için orgda prova yapan sanatçıların seslerini duydu. Oldgate Koleji'ne girdiğinde burada birtakım adamların akşamki balo için avluyu tente ile kapattıklarını gördü. Bayram dolayısıyla gelen köylüler yeşil çimenliğin üzerine serilmiş piknik yapıyorlardı. Arabella yaşlı ıhlamur ağaçlarının arasındaki çakıl taşı yoldan geçti. Bu manzara kendisini pek eğlendirmediği için caddeye çıkıp atlı arabalarla konsere gelmekte olan üniversite hocalarıyla eşlerini, genç öğrencilerle cıvıl cıvıl kız arkadaşlarını seyretti. Kapılar kapanıp konser başlayınca yoluna devam etti.

Konserden gelen kuvvetli bir çalgı sesi salonun açık pencerelerinin sarı pancurlarından dışarı süzülerek binaların tepesinden uçup tenha sokaklara yayılıyordu. Bu sesler Jude'un odasına kadar uzanabilmişti; o sırada da bir öksürük Jude'u uyandırmıştı.

Konuşabilmeyi başarınca, gözleri hâlâ kapalı, mırıldandı: "Biraz su, lütfen!"

Bu ricasını boş odalardan başkası duymadı. Yeniden bitkin düşene kadar öksürdü. Sonra, daha da zayıf bir sesle: "Biraz... su... Sue... Arabella!" diye inledi.

Su gelmedi, orgun bir arı vızıltısı kadar hafif sesi odada dolaştı.

Boğazım - su - Sue - Sevgilim - bir damlacık su - lütfen, ah lütfen!

Jude, çaresizlik içinde yatarken yüzü değişiyordu bu sırada nehir yönünden bağırışmalar, "Yaşa!" sesleri geliyordu.

"A, evet! Hatırlama Günü kutlanıyor" diye mırıldandı. "Ben ise burada yatıyorum. Sue da çekmiş gitmiş!"

"Doğmuş olduğum gün yok olsun; Rahimde bir erkek peyda oldu diyen gece de yok olsun." ("Yaşşaa!")

"O gün karanlık olsun; Tanrı onu yukarıdan aramasın, Ve onun üzerine ışık parlamasın, İşte, o gece kısır olsun; Ona sevinç sesi girmesin." ("Yaşşa!")

"Ben niçin doğunca ölmedim, Rahimden çıkınca son soluğumu vermedim? Çünkü şimdi yatmış, dinlenmiş uyumuş olurdum!" ("Yaşşaa!")

"Orada mahpuslar hep kaygısızdırlar; Angaryacının sesini işitmezler. Küçük de büyük de oradadır; köle de efendisinden âzadedir. Kederliye niçin ışık verilir, canları acı olanlara da hayat? Onlar ki ölümü özlüyorlar da gelmiyor..."(*)

Bu arada, ortalıkta olup bitenleri görmeye çıkmış olan

(*) Kitabı Mukaddes - EYUB - III. Bap)

Arabella, Cardinal Meydanı'na çıkan kestirme bir ara yola sapmıştı. Pırıl pırıl güneş ışığı altında çiçeklerle dolu meydanda da alabildiğine bir kaynaşma vardı. Akşamleyin burada verilecek balo için hazırlıklar yapılmaktaydı. Jude'un eski iş arkadaşı bir marangoz Arabella'ya selâm verdi. Avludan salonun merdivenine kadar uzanan alan canlı kırmızı, sarı sancaklarla süslenerek bir koridor haline getiriliyordu. Arabalar dolusu sandık sandık çiçek geliyor, oraya buraya yerleştiriliyordu. Büyük merdiven kırmızı kumaşla kaplanmıştı. Arabella işçilerin bir birine, bir ötekine selâm vererek, onların varlıklarından kuvvet alarak, salona, dans pistini hazırlamakta olan marangozların yanına geldi. Çok yakından duyulan çan sesleri sat beş ayinini haber vermekteydi.

Adamlardan birine: "Şurada bir erkeğin kollarında bir dans etmek doğrusu pek fena olmazdı!" dedi. "Ne yazık ki eve dönmek zorundayım... yapacak bir yığın iş var. Dans etmek bana yasak!"

Eve vardığında kapıda Stagg'la, Jude'un daha başka iş arkadaşlarıyla karşılaştı. Stagg: "Biz de sandal yarışlarını seyretmek için ırmak kıyısına gidiyorduk" dedi. "Ama, aşağıya inmeden önce kocanızın sağlığını soralım dedik.

"Teşekkür ederim. Güzel güzel uyuyor."

"Öyleyse, siz de kendinize yarım saatlik bir istirahat hakkı tanıyamaz mısınız şimdi, Mrs. Fawley? Bizimle gelin, biraz açılırsınız."

"Gelmek isterdim, sandal yarışlarını hiç görmedim. Pek eğlenceli geçtiğini söylüyorlar."

"Haydi, gelin canım!"

Arabella: "Ah, ne kadar isterdim, bilseniz!" dedi. Caddenin sonuna özlem dolu gözlerle baktı. "Bir dakika bekleyin öyleyse. Bir koşu gidip bakayım nasıl. Babam evde onu bekliyordur şimdi; öyleyse gelebilirim."

Arabella içeri girdi. Aşağıdakiler gene evde yoklardı. Onlar da evcek saldal yarışını seyretmeye gitmişlerdi. Yatak odasına girince babasının daha gelmemiş olduğunu gördü. Sinirlenerek: "Ne diye burada değil sanki!" dedi. "Kendisi de sandal yarışlarını seyretmek istiyor da ondan elbette!"

Gözü yatağa ilişince biraz neşelendi: Jude, öksürüğü yüzünden, oturur gibi uzanması gerekirken, duruşunu değiştirmişti; belli ki uyuyordu. Yastıkların üzerinden kaymış, dümdüz yatıyordu. İkinci bir göz atışta, irkildi, yatağın yanına gitti. Jude'un yüzü beyazlaşmıştı. Parmaklarına dokundu; soğuktu ama, vücudu hâlâ ılıktı. Göğsünü dinledi: Hiçbir ses gelmiyordu; yaklaşık otuz yıl süren çarpıntı artık durmuştu.

Olayın ilk şaşkınlığı geçince, Arabella'nın kulağına nehir kıyısında çalan marşlar geldi; öfkeyle bağırdı: "Kimin aklına gelirdi şimdi öleceği! Tam zamanında, yani!" Biraz daha düşündükten sonra, gene sabahki gibi ardından kapıyı kapayıp aşağı indi.

İşçilerden biri: "A, geldi işte!" dedi. "Gelmeyeceksiniz diye meraklanmıştık. Haydi, çabuk olun, iyi bir yer bulmalıyız. E, nasıl? Uyuyor muydu? Sizi sürüklemiş olmayalım...

Arabella aceleyle: "Evet, evet. Güzel, güzel uyuyordu" dedi. "Daha uyanmaz."

Kalabalıkla birlikte Cardinal Caddesi'ni geçip köprüye ulaştılar. Buraya gelince karşılarına pırıl pırıl donatılmış kraliyet kayıkları çıktı. Oradan daracık bir yol bulup nehir kıyısına indiler. Orası bugün toz duman içinde, sıcaktı; kalabalık dolup taşıyordu. Daha yeni gelmişlerdi ki, sandalların büyük gösterisi başladı; dikey bir çizgi halinde inen kürekler suların yüzünü şapırtılı bir öpücükle yalıyorlardı.

Arabella: "Ah, ne iyi ettim de geldim! Ne kadar eğlenceli!" diyordu. "Hem kocama da... bir zararı olamaz dışarıda bulunmamın."

Irmağın karşı yakası, kayıkların içi, modaya uygun olarak, yeşil, pembe, mavi, beyaz elbiseler giymiş çiçek demeti gibi kadınlarla doluydu. Kürekçilik Kulübü'nün mavi bayrağı da ilgi toplayan bir noktaydı. Bunun altında kırmızı üniformalı mızıkacılar Arabella'nın biraz önce ölü odasından da duyduğu marşı çalmaktaydılar. Genç öğrenciler, içinde hanımların da bulunduğu kayıklarıyla, hızla suların üzerinden geçiyorlar, "bizim" kayığı arıyorlardı. Arabella bu canlı manzarayı seyrededursun, birisi sırtına dokundu. Arkasını dönünce Vilbert'i gördü. Adam Arabella'yı şehvet dolu bakışlarıyla süzerek: "İksir etkisini gösteriyor, haberin var mı?" dedi. "Aşkolsun sana, bir kalbi nasıl yakarsın böyle?"

"Bugün aşktan söz etmeyeceğim."

"Neden? Bugün bayram!"

Arabella buna karşılık vermedi. Vilbert'in kolu gizlice beline dolandı, kalabalıkta kimse görmeden yapılabilen bir hareketti bu. Kol beline dolanınca Arabella'nın yüzüne çapkınca bir ifade yayıldı ama, hiç farkında değilmiş gibi, yarışı seyretmeye devam etti.

Kalabalık, Arabella'yla arkadaşlarını neredeyse suya düşürecek kadar iterek dalgalanıyordu. Arabella, biraz önce görmüş olduğu solgun, heykel kadar donuk yüzün zihnine yerleşen resmi biraz keyfini kaçırmış olmasaydı, böyle bir durumda kahkahalarla gülerdi.

Su eğlenceleri heyecanın doruğuna erişmişti; bağırışmalar, dalıp çıkmalar girla gidiyordu. Yarışlar ya kazanılmış, ya kaybedilmişti, pembe, yeşil, mavi giysili hanımlar kayıklardan iniyorlar, seyirci kalabalığı da yavaş yavaş eve dönüyordu.

Arabella: "Ah... ne kadar güzeldi!" diye haykırıyordu. "Aman, artık eve, zavallı kocacığımın başına dönmeliyim. Balım evde öyle sanıyorum... ben de gitsem iyi olur."

"Acelen ne?"

"Gitmeliyim, işte... Yapma, yapma... ayıp oluyor!"

Irmak yolundan köprüye çıkan daracık yola akın eden kalabalık yüzünden sokak tam anlamıyla sıcak bir kitle haline gelmişti. Arabella ile Vilbert de, bu kalabalığın içine karışmış, hiç ilerlemeden durmaktaydılar. Arabella: "Eyvah! Eyvah!" diye, gittikçe artan bir sabırsızlıkla bağırıyordu, çünkü Jude'un tam o sırada evde yalnızken öldüğü anlaşılırsa sorguya çekilebileceği aklına gelmişti.

Sahte doktor: "Amma kıpır kıpırsın, sevgilim, yerinde duramıyorsun!" dedi. Kalabalığın baskısıyla Arabella'ya iyice yapışan adam böyle bir temas sağlamak için artık özel bir gayret göstermiyordu. "En iyisi, biraz sabırlı ol. Bak, nasıl olsa buradan bir yere kımıldayamazsın!"

Kalabalık onlara yol verene kadar hemen hemen on dakika geçti. Arabella oturduğu sokağın başına gelince doktorun artık kendisiyle gelemeyeceğini bildirdi. Oradan doğru eve gitmedi. Fakir ölüler için gerekli hazırlıkları yapan kadının mahallesine sapmıştı. Kadının kapısını vurdu.

"Kocam biraz önce öldü, zavallı ruhunu teslim etti!" dedi. "Acaba gelip onu hazırlar mısınız?"

Bir iki dakika bekledikten sonra kadınla birlikte evin yolunu tuttu. Yoldan geçmek için Cardinal Meydanı'ndaki baloya giden insan kalabalığını yarmak zorunda kalıyorlardı, bir seferinde bir at arabasının altında kalacaklardı.

Arabella: "Çalınacak ölüm çanları için, kayyuma da uğramalıyım" dedi. "Şuracıktaydı evi, değil mi? Bizim evin kapısında buluşuruz sizinle."

Saat on olduğunda, Jude, pansiyondaki yatağında, üzeri çarşafla örtülmüş, ok gibi dümdüz yatıyordu. Hafif aralık bırakılmış pencereden içeriye Cardinal Meydanı'ndaki baloda çalan şakrak valslerin sesi süzülüyordu.

* * *

İki gün sonra, havanın gene böyle bulutsuz, güzel olduğu bir gün, küçük yatak odasında Jude'un kapağı açık duran tabutu başında iki kişi vardı. Bir yanında Arabella, öbür yanında Mrs. Edlin durmaktaydı. İkisi de Jude'un yüzüne bakıyorlardı ama, Mrs. Edlin'in yaşlı gözkapakları kızarmıştı.

"Ne kadar güzel, yarabbi!" diyordu.

"Ya, gerçekten de yakışıklı bir ölü."

Odanın havasını değiştirmek için pencere açık duruyordu; öğle saati olduğundan; dışarıda hava sessiz, durgundu. Uzaktan sesler, tempo tutan ayak sesleri duyulmaya başlamıştı.

Yaşlı kadın: "Bu ne?" diye sordu.

"A, o mu? Tiyatro binasında Hamptonshire Dükü ile onun gibi daha başka önemli kişilere onur payeleri dağıtılıyor. Genç öğrenciler de tempo tutuyorlar. Biliyorsunuz ya, Hatırlama Bayramı haftası bu."

"Evet, ciğerleri sağlam gençler onlar! Bizim burada yatan zavallı oğlumuz gibi değil."

Bu sessiz odanın karşısına düşen tiyatro binasında konuşma yapan bir adamın odadan da duyulan bazı sözleri üzerine sanki Jude'un mermer gibi duran yüz çizgilerinde bir gülümseme belirmişti: ve aynı sırada Vergilius ve Horace'in zamanı geçmiş Delphin baskıları ile hemen yandaki rafta duran eski püskü Grekçe İncil ve böyle ayrılmaya kıyamadığı birkaç kitap daha -iş arasında vakit bulduğu zaman açıp okuduğu için taş tozuyla sertleşmiş olan bu çok eski kitaplar- dışarıdan gelen bu ses üzerine sanki birdenbire solmuşlardı. Çanlar keyifle çalıyordu, sesin yankıları odanın içinde gezindi.

Arabella gözlerini Jude'dan Mrs. Edlin'e çevirerek: "Aca-

ba gelir mi, dersiniz?" diye sordu.

"Bilmem ki. Onu bir daha görmeyeceğine dair yemin etmişti."

"O ne durumda?"

"Yorgun, üzgün... bitik zavallıcık. Sen onu son gördüğünden beri yıllar geçmiş gibi yaşlandı. Bezgin, bıkkın bir kadın olmuş artık. Hep o kocası... ona dayanamıyor."

"Sağ olsaydı Jude belki de artık ondan pek hoşlanmazdı."

"Orasını bilemeyiz... Sue'yu görmeye geldiği günden sonra senden ona haber yollamanı istemedi mi hiç?"

"Hayır, tersine ben istedim, haber yollayayım, dedim; o ise ne kadar hasta olduğunu Sue'nun bilmesini istemediğini söyleyip durdu.

"Onu bağışladı mı?"

"Benim bildiğime göre, hayır."

"Ah zavallı kızcağız! Belki onu bağışlayan başka biri olmuştur! Artık huzura kavuştuğunu söylüyordu.

Arabella: "Saatlerce diz çöküp, boynuna taktığı kolyenin ucundaki putun üzerine sesi kısılana kadar yemin etse gene de dediği doğru olamaz!" dedi. "Onun kollarından ayrıldığı günden beri huzur yüzü görmedi, Jude'un şu haline gelinceye kadar da hiç göremeyecek!"

S O N

THOMAS HARDY *Adsız Sansız Bir Jude*

Batı toplumları, 19. yüzyılda, insanlığın uygarlık adına büyük umutlar bağladığı kent hayatının düzen, refah, mutluluk vaatlerine karşılık metropolün yabancılaştırıcı, yoksunlaştırıcı acımasız rekabet ortamıyla yüzyüze geldiler. Bu çarpıcı dönüşüm, romanın doğasında köklü bir değişiklik gerektiği inancını yarattı. 19. yüzyılın klasik gerçekçi romanına karşı modernizmin yenilik iddiası böyle bir toplumsal krizden kaynaklanıyordu. *Thomas Hardy*, eski İngiltere'nin (yeni sanayi ülkesi İngiltere'ye karşı) son temsilcisidir; tıpkı bunun gibi klasik gerçekçi roma-nın da son temsilcilerinden biridir. *Jude*, yetiştiği köyün ufkuna bakıp Christminster (Oxford) kentini görmeye çalışırken görenek ve boş inançların sınırının da ötesine geçmeye çalışır, yaşadığı aşk ise "belki zamanının elli yıl ilerisindedir". *Tess (Tess of the d'Ubervilles)* gibi *Adsız Sansız Bir Jude* da Thomas Hardy'nin, adını İngiltere'nin güneybatı bölgesinden alan *Wessex romanları*ndan biridir. Wessex, kırsal toplumla büyük kentlerin ya da insanın doğduğu yere bağlılık duygusuyla değişme özleminin kesiştiği bir sınır bölgesidir. Hardy bu bölgede, Dorset'te doğmuştu ve kent egemenliğinin bütün topluma yayıldığı bir dönemde kırsal bölgelerin "el değmemişliğinin" korunamayacağını anlamıştı. Köyün kendi dinamiği ya da "iç"inden gelen baskı da insanları "dışarıya" sürüklemekteydi. Kentlere göç ça-ğında yaşayan Jude, *Tom Jones* veya *Moll Flanders* gibi adı sanı belli bir kişi değil, artık kitleler diye anılan kalabalığın içinde erimiş biriydi. Hardy'nin Wessexli roman kahramanları Tess ile Jude'un, belirli bir dönemin ve belirli bir yörenin insanları olmalarına rağmen unutulmamalarının nedeni budur.